

کورد

له سه دهی نۆزده و بیستهم دا

و: حه مه که ریم عارف

مستندى إقرأ الثقافى

للكتب (كوردى - عربى - فارسى)

www.iqra.ahlamontada.com

كړيس كوچيرا

كورد له سدهى نوزدهو بيستدا

وهرگيرانى له فارسىيه وه

حه مه كه ريم عارف

چاپى چوارهم

۲۰۰۷

ههولير

کورد له سدهی نۆزده و بیستم دا
کرێس کۆچنرا

لایق کتیب : کورد له سەندی ئۆزدەر یەستا

بەستەت : میژووی کورد

لووسەر : کرێس کوچنرا

وەرگێتەر : حەمە کەریم عازل

لێدەستی چاپ : ١- کتێبخانی سۆران- هەولێر (٢٠٠٣)

٢- کتێبخانی سۆران- هەولێر (٢٠٠٤)

٣- کتێبخانی سۆران بەعەرەبی له گەڤ کتێبخانی ئه‌ولێ (٢٠٠٦)

٤- کتێبخانی سۆران- هەولێر (٢٠٠٧)

سالی چاپ : ٢٠٠٧

له کتێبخانی کۆتێ هەولێر (عەرەبی سەهرەلی) (٦٢٢) ی سالی ٢٠٠٦ ی درێوێتی

بمهر همدی رهنمی نهم و هرگز آله پیشکش به :
دایکم (راجه دهر ویش کمریم)
باو کم (عبدالکمریم عارف)

(ح.ع)

دەربارەی نووسەر
Chris kuts chera

کریس کۆچرا، نووسەریکی فەرەنسییە، لە ساڵی ۱۹۳۸ لە دایک بووە و رۆژنامەنووسە. تا ئێستا چەندین راپۆرتازی سیاسی بە شەڕیکی دەگەڵ ژنە کەیدا، کە وێنەگرە، لە پلای کراوەکانی ناو فەرەنسا و دەرزی فەرەنسا دا پلای کردۆتەووە. لەوانە: بەافرا ۱۹۶۹، کەندای فارس ۱۹۷۰-۱۹۷۸، سودان ۱۹۷۱، کوردەکان ۱۹۷۱-۱۹۷۵، شیلی ۱۹۷۶ و لەمستییهکان ۱۹۷۶-۱۹۷۸.

نەم کۆتیبەش (پزانی نەتەوایی کورد) یەکیەکە لە پەرەمە ديارەکانی. کۆچرا، وەکو کۆتیمان رۆژنامەنووسە نەم مێژوونووس، بۆیە خوێنەر نابێ نەم کۆتیبە وەکو مێژوویەکی تەواو تەواو بخوێنیتەووە و چاوەڕوانی شیکردنەووە و لێکدانەووی مێژوویی تەواوی لێ بکات. یەکیەک لە تایبەتەندیەکانی نەم کۆتیبە دلپاکی و بە وێژانی نووسەرە کە یەتی کە خۆی لە هەموو لایەنگرییەکی زۆرداران و سیاسەتی تایبەتی دوورەپەڕی گرتووە و بگرە لە گێژانەووی روودلووەکاندا، زیاتر هاو دلی و هاوسۆزی دەگەڵ زۆر لێکراواندا کردووە.

Dear Chris,
Three Days I Have Translated Your Book
- Le Mouvement National Kurd- From
Persian To Kurdish. It Was Translated
By Muhammed Rabbani Before But Not
So Good. I Extend To Print It. So I Have
To Ask You And If You Accept, Give Me
O.k..
With My Best Wishes

OK
Please let Sonu for me
Best wishes
Chris Kuts Chera

Yours,
Hama Karim Arif
27/5/2000
Fax: 06441428477322
مەسڵەکی پۆستەن و مەسڵەکی مەسڵەکی
Hama Karim Arif

رونکه نه گهر بلنښن چ شتیک له دهرتی میژوودا نیه، هیچ نمېشته زقدروزی، بدلکو
خوی له خویدا ناماره بهت بزوولی هره مهزنی میژو له پتکها ته ی نه توده...
که دهلین میژو، تعنیا رابردومان مېهست نیه، بدلکو مېهستان نېستاو
دلها توشه، نو زمه نانه به جزیی ناوخته بوون و له حالی کارلیدگان، نه گهر جیا کړدنه و
و هلاوتر کړدنهان مهال نه ی، نو ا یه کجار نهسته مه، چونکه میژو پروسه یه کی
هرده واهه و له گمشه کړدن و گزواتی هرده واهدایه و زندووی ته خوی له رووداو و دیارده
زندووه کانی شوقین و زمه نه کانه وهرده گری و تاریخیه تیان یی دهبه خشت.

نیمه کورده هر له کونوه نه هیلراوه چاو بکینه ووه، سرکوت و چاوترسین کراوین،
غدهری زور گه ووهو خپانه تی ناسرؤفانه مان لیکراوه، نیدی نه مه چ له لایمن گهلانی
داگیر که رمانه ووه بووین وچ له لایمن نیمیریالیستی رزو هلاقی ورزو او ایه ووه بووین، نیدی
چهنیشی خه تای خومان ویی توانایی خومان بووین له بوری خرتندنووی واقعی بېنانه ی
ناراسته ی هاوگتیه رامباری و نابوری و برزو هوندیه فره لایمنه کوک و ناکوک و
ناوچه یی و هدریمایه تی و جیهانییه کان. به قازانچی خومان و به مېهستی سیاسه تاندنی
دوزه که مان.. نیمه له همدو نارامی و ناسوده یه که خوی له خویدا فاکته ریکی هره
گرنکی هرده مېه تانی شارستانیه ته و سهره تای ته فاعوله ده گمل میژوودا، محروم کراوین،
بویه نه توه یه کی چه وساوهدی هرېشه لیکراوی و ده کو کورده له سهریتی له رابردوی خوی
بگه یی و به نېستاو ی گری بدات و به یی پیدارستیه کانی نېستای بیخوینیه ووه.
راسته میژووه گهلان دروست ده کات و گهلان له ناو جه رگه ی بونیاده میژوویه کانه ووه
چنده بن، لن گهلانیش و ده کو بوونی کومه لایه تی زیندو ده توانن له نوژمن میژووه دروست
بکونه ووه و به شتویه کی سرؤفانه ناراسته ی بکمن.. پییویسته میژووه به هردو باری
ناسرزی و نه ستونیدا بخوینیه ووه و بیکمن به فاکته ری هره کارای یه کخستنی
نه توه که مان. له سهرمانه هوولی یه کخستنی میژووی نه توه ایمان بده یی و بیکه یی به
زامنی یه کسوونی نه توه ایمان و و رتکه له پارچه پارچه کردنی سیاسی و نابوری و

کۆمەلایەتی و روژنیری نەتەو کەمان بگرێ کە ناحەزان و نەیارانی کورد، دەیەنە بێ نەو پارچە پارچە کردنەن بە بەرنامە قۆل بکەنەو و لە کوردی بکەن بە ئەمری و اقیع و لە گۆران نەهاتو، بۆیە دەبێت هزر و زەین و وێژدانیکێ میترووی لەلای رۆلەکانی نەتەو دی کورد دوست بگرێ، رەنگە خوێندنی میترووی کورد لە قۆناغەکانی ڤێندنی قوتابخانەکاندا دەوریکێ زۆر مەزە لەم روووە بدین. ئەوێ مایە دڵخۆشییە نەوێیە کە جەماوەری خەلکی کوردستان، جەماوەریکی ڤەکیو نەخوازان، نەک تەقسیمخواز، واتە زۆریە خەلکی ٢ سۆرەواری خەون بە دەولەتی ڤەگرتوی کوردییەو دەبینێ نەک بە ناوچەگەرتییەو، بۆیە مەنەوران و روژنیرانی کورد بەر لە هەر کەستیکێ دی لەسەرینە هەولەکانی چەسپاندن و ڤە واقیعی کردنی ناوچەگەرتی - جا بە هەر هەنجەت و ڤیانووێک بێ - پوچەل بکەنەو و بیسەلێتن کە وابستەیی نەتەویی لە هەر وابستەییەکی دی بالاترە و تەنیا لە سایە ئەو وابستەییەدا ڤە کە هەر کارو کردەوێکی هەر گەل و میلەتیک تاریخەیت وەرەگرێ و دەوێتە نێو رویاری میترووی مەزەلایەتیەو و بە مەش راستەوخۆ بەشداری لە تاودانی رەوێوەی میتروو، و پێرەسی بەرەمەهیتانی شارستانیەت دەکات.

٣

هەر لەو ڤێژدانگە سەرێ و وەکو خەمخۆزیک ڤۆ کتێبخانە هەژاری کوردەواری چوومە ژێرباری قورسی وەرگیرانی ئەم کتێبە (بەزانی نەتەویی کورد) بە نرخە کڕیس کۆچیرای رۆژنامەنووسی دۆستی گەلی کورد، تا خوێنەرانیان بە زمانی زکماکی خۆیان مەسەلە و رووداو قەوما و واریاتەکانی ڤاژیکێ سەدە نۆزدە و ئەوایکی سەدە بیستەم بفرێنەو و بەلێزان حەقیقەتەکان هەلێنجن.

٤

گەلی برادەرینە، ناشکرایە ئێمە کورد گەمەتر ڤەرژاوینە سەر ئەوێ سەربردە و رووداو و هەوراز و نەشێوەکانی خەباتی رەوای خۆمان بفرێنە سەر کاغەز و بێت بە تۆماریک ڤۆ خۆمان و نەوکانی نایندەمان و مێژوومان بێت بە چرای روونکردنەو رێگە نایندەمان. بۆیە لە زۆر قۆناغی میترووی کورد، کە هەر قۆناغیک ڤۆ خۆی کارەساتنامەیکێ دڵتەزەن، ڤینگانان هاتوون ئەم کارەساتنامە ڤەیان تۆمار کردووە، جا نەمانە تیایان هەبە دڵسۆز و واقیع بین و راستگو و دۆست و دۆستانە و تیایانیشدا هەبە

و ټکبه پټچه وانه و له تۆمار کردنی کارساتنامه که شدا غمدرتکی تریان لیکردوین، و
 بۆ مه بهستی خویان حه قیقه ته کانیاں شیواندوو، به هر حال بێگانه بێگانه یه و مه بهست
 و غه رهزی خوی فهراموش ناکات. با خۆمان به نه قلییه ټکی ته حلیلی و مه نشقیانه
 خۆمان بخوینینه و نه یه لاین گۆلمان لای بکړئ و کلا و افغان بکړینه سهر، و هختی نه و
 هاتوو قۆلی لای هه لسا لای و چاکی لای بکهین به لادا و بکهوینه تاقیب و سۆراغ و
 ساغکردنه و دی کارساتنامه ی خۆمان و هرچی لهم باره یه و له لایین بێگانانه و تۆمار
 کراوه بیکهین به زمانی کودی و چاکی و خراوی، دروست و نادروستی لیکدی هه لاونیرین
 و ته ته له ی بکهین و پوخته و حه قیقه ته و جه و هه ری کاری کارساتنامه که مان، که له
 جه و هه ردا پرۆسه یه کی پشکه و تنخوازی شۆرشگتیه، بخهینه بهر دست، تا له وینده ره و
 به دیدیکی ره خه گرانه و، میژووی خۆمان بخوینینه و دروسی لته و بگرین و بکهوینه
 سهر راسته ټکه ی بیر کردنه و حالی پوډ و ټنگه یشت، چونکه که کهوتینه سهر نه و
 ټکه یه نیدی به و ناسانیه فریو نادریڼ له خسته نابریڼ و ټکه مان لاینا به سترقه و
 نابین به قارمانی ناو غه درنامه کانی جیهان.

ئه م کتیه نه که رچی له لایین بێگانه و نه و سراه، به لام به نه فمستکی دۆستانه و به
 شتوازیکی رۆژنامه وانی میژوو نامیز نوو سراه و نوو سهر پابه ندی بیرو راو بوچوونه کانی
 خۆیه تی و نه که له هه ندی شویندا پټچه وانه ی بیرو بوچوونی نهمه ش بڼ، نه مه له بایه خی
 میژووی و که ووه یی کاره که و دوه له مه ندی نیو و ټوکی کتیه که که م ناکاته و. جا با
 خوینده ری کوردیش خوینده و ه ی خوی هه یڼ و به زمانی زکماکی خوی مه سه له کان
 بخوینینه و حه قیقه ته کان هه لئنجڼ. به هه ر حال به نده و که نه مانه تی کاری وهرگه ڼان،
 پابه ندی نیو و ټوکی و ده تی کتیه که بووم و نه که له هه ندی شوین و بۆ هه ندی رووداو و له
 مه ر بړیک بیرو بوچوونان پیوست به په راوێژ و روونکردنه و راستکردنه و هه له وسته
 هه بووین. - که هه یه - ئه و خۆم لای بواردوو و ئه م کاره م روو به رووی خوینده ری شارمزا
 کردو ته و، با نه وانیش به یاری سه رنج و ټیجینی خویان به شداریه ک لهم نه رکه قورسه دا
 بکه م، که به نده ته نیا له رووی خه مخوړیه ره بۆ کتیه خانه ی کوردواری شانم دوه ته
 به ری.

له بندتیری نهم کتیبیه و زۆر کتیبیی دییهوه نهمومان بۆ به دیار دهکهوئێ که کورد نهتوهیدهکی رهسهن و دیرینی نهم دهقهروهه و ههموو بنهمایهکی میتژی و نهتوهیی خۆی ههیه و ههر لهبهر نهمهشه که بهرگهی چهپۆکی رۆژگاری گرتوه و تا نهمرۆکش ناسنامهی نهتوهیی خۆی به ههر نرخێ پوهه پاراستوه و دابهشکردنی به ناههقی کوردستان نهیتوانیوه بهسهرتیهوه. دابهشکردنی بهناههقی کوردستان جۆره سهنگه لایهکی سیاسی له ناوچهی رۆژهلاتی نافیندا دروست کردوه، بۆیه تا مهسهلهی کورد وهکو دۆژێکی سیاسی چارهسهری رهوا نهکری- که بهرتیه له دامهزواندنی دهولتهی کوردی- نه رۆژهلاتی نافین هاوسهنگی سیاسی بهخۆوه دهبین و نه گهلانی ناوچهکه نارامی و ناسودهیی بهخۆوه دهبین، لهم سههرزه مهینهدا سهدان دهولت و دهله تۆکه ههیه، چه نندین دهولتهی نهم دهقهروهه بهو شتیه و قالییهی نهستایان لهمهر حسابیی دهولتهی کوردی دروست بوون، نهگهر کوردان وهکو صافی رهاوی خۆی بهتشتهوه به دهولت نه دنیا ژێر و ژوور دهبن، نه پردی سیراتی دهچڕی، نهکابه کهج دههت و نه قیامه تیش رادهبن، بهلکو به پێچهوانهوه گیروگرفت و دلهراوکتیی چه نندین نهتوهی رۆژهلات چارهسهر دهبن و هاوسهنگی سیاسی بۆ ناوچهی رۆژهلاتی نافین دهگهڕێتهوه.

به ههر حال نامهوئێ لهوێ پتر لهزهتی خۆندنهوه له ناشقانی حهقیقهت زیوت بهکم، فهرموون ئێوه و کتیبیی (بژاڤی نهتوهیی کورد) به هیوام بهم گاره سووکه خزمهتیکم به کتیبخانهی همژاری کوردهواری کردین و گلهیی خۆتهری نازیم نهیده سه.

لێبینی:

ههرچهنده نهم کتیبیه له سالی ۱۹۹۰ له لایهن رێزدار مامۆستا محهممه رهوانییهوه، به نێوی «مێژووی سهدی نۆزه و بیستی کورده» گراوه به کوردی و چاپ و بلاو کراوتهوه. بهلام بهنده چ سهویدیکم له وهگرتیارنهکهی نهو وهرنهگرتوه و ناسایشه یهک بهرههه له لایهن چهند کهمیتهکهوه وهرگیردیی، بهتایبهتی نهگهر بهرهههکه یابهخدار بێ و به ناسانی دهستهکهوئێ.

حهمه کهرم عارف
هولتیر ۱/۱/۲۰۰۰

بهشی یه که ۳

سهره آدانی ناسیونالزمی کوردی

میر یغدرخان شای کوردستان

«من شای ولایت، نهک سولتانی عوسمانلی - نهکمر نو لومن به دمه لاکدره؛
نوا من لومو شمره»^(۱).

نم قسه دلترا نهیمی که نهجیب زاده یکی کوورد له سمدی ههنگدها، له بهردم نقره
پاشای لهرمسادا کردیوی له راستیدا کاکله و پوختی فنیای زمین و هزو بیر کرشمه و
که لکلهی سوره عزیی نمرانی کووردی زلای لهره لزمی ناسای کونه. نمرانی زاده یک
که سمرۆکی قهلا یک پان ناغای دولتیکه و پاسای تایه تی ههبره له نیتو دلرو دمه و
مالباتی خزیدا و غزی له سولتانی گوردترین نهجراتن نهی ناسا به شمره نقره زله و
سولتانی به داگمر کر زله... و به همره شمه چلو مروتی هل و هرفعت به و تا
هاسنگی هتر تیک بدات.

بهدرخان بهگ که لومو نه مری بهکتیک له کورتین مالباتی کوردستانو له سانی
۱۸۲۱ مری بۆتان به و نم رهاز و رچکتهی گرتیر له کتشی لهره لایلی نیتوان
میرانی کوورد و سولتان دلو یکم مین کسه که مورو ره نندی نه مری بهم کتشانه
بهشی و دهکر باوکی ناسه نالزمی کوورد له مورو دا جتی غزی گرت.

نم میر لهره لاله گوردیه، بهختی شان و شهکت و شایستی نم ههنگاو ههبره؛
عبادهکی سورمچی به شانده دلو مژ مریکی گوردی همری لهره دنا و دمه سوری
ناوروشمی گوردی بهک مدتری بهکار دینا و شعل و شهکی ناوروشمی موقلمی سبی و
رشی لهره دهکرد و کموشتیکی نوک ههنگاو لوی سوره پازنه سوری له بین دهکرد.
قهلاکت و سپاهکی شاهانی ههبره، گوندیهانی کوورد به چاری ریز و حورمه نهوه^(۲)
دهکر بهیا مری د دوومه سیریان دهکرد.

همولی دها، دیاری گرتیها بۆ ملایان بهتیی و یارمندی ههبره نو موسلمانانه بدات
که توتای کرینی چهکیان نهبره. یاری توتوی دهاتن که تهنک و قهلقان و شمیری
بین بهکن.

هولزان و بهتمولو، بهتوین و تایه و بهرو بین توتایان ناو به ناو دمه دمه له
حساری قهلا و دهکر لایلی نزیکی جهیره گرد دهبره نهوه و نهوش لومو کسه زله

تعلشی به دست و دلاوی و هرکسه و به نندازی پتوستی غری یارمنی ویددا و له زمرنی رزچک دا بهای ۱۲۵ دلازی دداتسو که بز نو رزگاره پاره‌یکی مزل بو. (۳)

بهرخان، پساویکی دیندار و به پاور بو. زار به وردی پامندی یاسا و رتسا و بنصاگانی ناین بو، بهی گوتی نو مرده بهرو مستوتوره معزیه نمندی کایمانی که سرداتیان کرده و دیتوانه نویزی له وهختی خندا کرده و دگو غوی به په‌کتیک لهو مرده‌مرانی گوتو پیاویکی «سر راست و خاوهن پیمان» بو.

نو کسانیی که دیتوانه، نوو دویات ده‌کده‌ده که بهری نیملای رزچکی گوروی له وه هیز کردن و پشو کردنی ده‌سلاخی نوو ده هه‌رو، غز نو سمرک هیزلندی که گوتی لیلی نو بو، هرگز نه‌پانتوانه له فرمان و ریازی نو لایمن و ده‌پانگوت: «خوا نو ده‌سلاخی دوات، بزه پتسوده گمر نیشه همل بدین نو ده‌سلاخی این بپتینه» (۴)

این میر بهرخان دمیالی چزن له بازندی تسیکی تهرگیری و تاپه‌گیری بیتهدمزی و بز پکمین چار له سوره‌می تازدا، حکومتی نهمویی کرد دوست پکات هر نهمشه که نو له میرکی ناسایی گورد جیا ده‌کاتوه.

له‌گل هه‌رو نهمشا، نو هه‌نگاه سهرتاییانی که لم بولده ناو، دپارو ناشکرا نین و نه‌جامگی به‌کی بنجیر لعمیر نو هه‌نگاوانه کارکی ناسان و ساده نه.

میر به غوی له سالی ۱۸۴۶ دا به میوله نهمی کایمانی گوتو که هشت سال لهو پش، وات له سالی ۱۸۴۸ دا هشتا میرکی «بن ده‌سلا» (۵) و ده‌سه‌تال و نه‌سارو بو.

محمود پشای میری گوروی سلیمانی، که له سالی ۱۸۲۰ دا مالباته گورده‌گانی گوروی بز دیلوماتیکی نه‌نگلوی سهرستی ده‌کرد، له پاسی نهم بنهماله‌دها تمنا نامازه بز وقران بونی جه‌زیری پایتمختی میرنشینی بۆتان وله توجوونی نهم مالباته‌ی که رزگاریک شکردار و پامدار بووه ده‌کات و چتر نالین.

به پشی همدین سرجاو، بهرخان تا ماوه‌هک له سایه‌ی میر سه‌هفدینی میراتگری میرنشینی بۆتاندا حوکمرانی ده‌کرد، نو میر سه‌هفدینه که یزدانشیری گوری غوی، به‌رله‌وی بگاته پایه‌ی جیشینی نو، چه‌س کرد بو. (۶)

به‌لام میربه‌درخان که له سالی ۸۲۱ وه دهسه‌لانی گرتبوه دست، له سالانی ۱۸۲۸-۱۸۲۹ دا هینده هیزو توانا په‌یدا ده‌کات که چیتر سواره و تفه‌نگچی به حکومتی عوسمانی نه‌دات و هه‌ولبه‌دات سه‌ران و که‌وره په‌ساوانی کورد، به‌تایبه‌تی هاوسینگانی خۆی، واته مه‌حمودخانی میری وان و نوره‌للاه‌گی هه‌کاری قه‌ناعدت پین بکات که سه‌ره‌خۆی کوردستان کارکی پیوسته.

میسره‌به‌درخان، پاش نه‌وه‌ی له سالانی ۱۸۳۶-۱۸۳۸ دا به زه‌جسه‌ت به‌ره‌رچی هیزشیکی عوسمانیان ده‌داته‌وه، له سالی ۱۸۳۹ دا په‌مانیک ده‌گه‌ل سرتان‌دا ده‌به‌ستیت. چهند هه‌فته‌یه‌ک دوا‌ی نه‌وه له‌شکری ئیبراهیم پاشای میسر، له‌شکری سولتان راوده‌ن. شکستی نیزیب «Nisib» شارۆچکه‌یه‌کی پارێزگای گازی نانتسپه واته شکستی شه‌ری ۲۳-۱۸۳۹/۶/۲۴ به‌ کورده‌کان، که جگه له پیری تۆلمه‌ستاندن له عوسمانیان چ شتیکی دیکه‌یان له که‌لله‌دا نه‌بو، خۆی له خۆیدا نیشانه‌ی شوێشیکی سه‌رتاسه‌ریه. دوا‌ی ۵ سالی دی، واته له ۱۸۴۴-۱۸۴۶ به‌درخان ده‌گاته لوتکه‌ی پایه‌و دهسه‌لانی خۆی، سکه‌ی خۆی لی ده‌دا، له نوێی هه‌ینی دا به ناوی نه‌وه‌وه خوتبه ده‌دین، له سه‌روه‌به‌نده‌دا دهسه‌لانی له رۆژه‌لاه‌ته‌وه، ده‌گاته نه‌وه ده‌وی سه‌ری ئیتران و له رۆژنا‌واره ده‌گاته ناو دۆلی دوو‌رووبار و له ده‌روازه‌کانی دیاره‌که‌روه تا ده‌روازه‌کانی موسل ده‌گرته‌وه و سه‌رووت و سامانی له حساب ده‌رده‌چیت.

مه‌خابن، شتیکی نه‌وتۆ له‌مه‌ر شتیه‌ی به‌رتوبه‌ردنی کوردستان له‌م سه‌رده‌مه کورت خایه‌نه‌ی حکومه‌ته‌که‌ی نه‌و نازانین، لی گومان له‌وه دا نیه که چه‌ته‌یی و رێگری به ته‌واوه‌تی به‌ی بیو، نه‌من و ناسایش بالی به‌سه‌ر هه‌موو کورده‌ستاندا کتشا بوو- رێبواران و که‌شتیارانی نه‌ورویایی نه‌و سه‌روه‌نده، شایه‌تی نه‌و حاله‌ن.

دوو نه‌مه‌ریکایی سه‌ر به شاندی مژده‌به‌ری، به‌نجوی ئیم ئیم رایت، بریت که به‌درخان به‌ «ده‌رگۆله‌ی ده‌عووت کردوون، له سالی ۱۸۴۶ دا به‌ ماوه‌ی ۲۳ رۆژ به‌ پشیمان هه‌موو کوردستان له وره‌یه‌وه بیگره تا جه‌زیره‌ی ئیین عومه‌ر ده‌گه‌ڕێن پین نه‌وه‌ی که‌مه‌ترین کۆسپ و دۆلاریان به‌ته‌ری و به جوله‌مێرگ و سه‌رچاوه‌کانی روپاری خابوو و رۆژ ناوچه‌ی سه‌خت و سامناکی کوردستاندا تیده‌په‌رن.

یه‌کێک له فهرمانبه‌رانی کۆنسله‌تی فهرنسا که له سالی ۱۸۴۵ دا به‌ بۆتاندا ره‌ت بووه و باسی نه‌و جیاوازیه سه‌یره‌ی کردووه که له ئیتران ناوچه‌کانی ژێر کۆنترۆلی

حکومتی تورکان و قه‌لم‌مروی میریه‌درخاندا به‌دی کردووه: «پاش به‌نی نزدیکه‌ی په‌نجاهه‌سه‌خ له‌دیاریه‌کره‌وه بۆ دیجله‌ شۆږ ده‌یه‌وه یه‌کسه‌ر سه‌رت له‌ گۆزانی دیمه‌نی ناوچه‌که سوږ ده‌مین، کیتلکه و مه‌زراکان، رتک و یتکترن، خانوږ دیهات هاشترن، وا به‌ دیار ده‌که‌وئ که ژبانیان باشته‌وه. نه‌مه‌ قه‌لم‌مروی به‌درخانه. ۲۵۰۰۰۰ پیاستر (Piastre) (ناوی جزیره‌ دراوتیکه) باج به‌ ده‌رباری عوسمانی ده‌دات. به‌ چاکی قه‌لم‌مروه‌که‌ی به‌رتوه‌ ده‌بات. میرتکی به‌ زه‌ره‌ به‌لام دادپه‌روه‌ه، ناسایشی ته‌واو بالی به‌سه‌ر قه‌لم‌ ره‌وه‌که‌یدا کیشاوه. خوڭشگوزهرانی و به‌خته‌وه‌ریه‌کی، نه‌وتۆ له‌ قه‌لم‌مروه‌که‌یدا به‌دی ده‌کرئ، که مه‌حاله‌ له‌ قه‌لم‌مروی سایه‌ی حکومتی تورکاندا شتی وه‌هات به‌رچاو به‌که‌وئ.» (۷)

به‌درخان، پیاویکی سه‌نه‌رز و به‌هۆش و دلته‌ره، له‌ هه‌موو میره‌ کورده‌گانی سه‌رده‌می خۆی دیارترو له‌به‌رچاو تر و له‌ پیتشته‌وه، به‌دله‌وه‌ نه‌و مرته‌به‌ره‌ دیانانه‌ی که بۆ ماوه‌یه‌کی کم هه‌لسوکه‌وتیان ده‌که‌له‌دا هه‌به‌وه، له‌وانه‌ دکتۆز رایت و بریت که پتر له‌ چوار هه‌فته‌ ده‌گه‌لی بوون، له‌به‌ر نه‌وه‌ی په‌رۆشی چاره‌نووسی دیانانی کوردستان بوون، چ شتیکیان له‌مه‌ر په‌یه‌وه‌ندییه‌گانی میر ده‌گه‌ل سولتانی عوسمانلی و نه‌و به‌رنامه‌ و نه‌خشانه‌ی بۆ کوردستان هه‌یه‌بوون، نه‌هه‌سه‌وه.

له‌ سالی ۱۸۴۶ دا میر به‌درخان که پیتشته‌وانه‌ له‌ سالی ۱۸۴۳ ناوچه‌ و ده‌قه‌ره‌ دیان نشینه‌گانی داگیر کردبوو، هه‌ترشی دووه‌می کرده‌ سه‌ر نه‌ستوریه‌گانی و ناگامیتکی زۆر خرابی بۆ به‌درخان لیکه‌وته‌وه: سولتانی عوسمانی، له‌ ته‌جامی نا‌په‌زایی توبندی پاریس و نه‌ندن دا، له‌شکریتکی نارده‌ سه‌ری. میر که خۆی له‌ قه‌لاکه‌ی خۆیدا له‌ نییروح Evroh، قایم کردبوو، له‌ نا‌بی ۱۸۴۷ دا خۆی ته‌سلیم به‌ عوسمان پاشا کرد و نه‌فی کرا بۆ ساری گاندیای Candia دورگه‌ی کیت، پاشان نه‌فی دیمه‌شقیان کرد و له‌ سالی ۱۸۶۸ یان ۱۸۷۰ دا له‌ دیمه‌شق وه‌فاتی کرد. (۸)

هه‌له‌به‌ته‌ میتروونوسان رای جیاوازیان له‌مه‌ر به‌درخان هه‌به‌وه: نه‌و کوشتاره‌ی ده‌ره‌ق به‌ دیانانی کرد، رۆلی نه‌وی له‌به‌ر چاوی میتروونوسانی وه‌کو نیکیه‌تین کم کردووه‌ته‌وه، نیکیه‌تین پیتی وایه «نه‌وانه‌ی پاش به‌درخان» نه‌خش و رۆلی نه‌وه‌یان به‌رجه‌سه‌تر کردووه‌ له‌وه‌ی که هه‌به‌وه.

له‌لایه‌کی تروه‌ه‌ میتروونوسانی واقیعه‌بین تری (وه‌کو نیگلتن) پیتیان وایه‌ که به‌درخان

کورديکي ناسيروناليست بووه، له ههمان کاتيش دا پتيان وايه که نامانج و مدهسته کاني هرگيز روون و ناشکرا نايي و نه بووه.

بهلام له روانگهي گهليک لهو کوردانهي که نه ورې له حيزباني پيشکه وتوخواز دا کار ده کمڼ، به درخان ته نه دهر به گيکي گوره بووه و هيچي دي. ويرا ي نعمانهش مير به درخان بې چندانوچون يه کيکله له قاره ماناني سر به خويي کوردي سه دي نژده: به درخان جياوازيه کي گموره ي له ههمو نه وانه ي پاش خوي هيه: له رڼاني نه فسانه پيدا نه و تاقه کورديکه که به ههمو کورتي ته مه ني حکومه ته که پدوه، تواني دمه لاني خوي به سر ههمو کوردستاندا واته له کوردستاني نيرانه وه تا ديچله به پيښ.

دسه لات و ههستي دادپه روهر ي و پله و پايد ي کومه لايه تي نه و پياوه به راده ييه ک بوو که ههشت سال له وه دواتر، کوران و نه وه و نه تيره کاني که به خويان سڼگ و بايه خيکي نه و تزيان نه بوو، سوړديان له ناوونايانگي نه و ورده گرت يو خي گردنه وه ديته اتيان و پياو ماقولاني کورود له دور ي خويان به ناوي سر به خويي کوردستان.

مير به درخان يه که مين کورود بوو، که رو به رو ي مامه له وره فتار و نه تواري نه و روپا ييه کان سه باره ت به کورود بووه وه: يه که مين پشت گري خست نه گه نه ليين دژمنايه تي، له ريگهي نه مستوري و نه رمه نيه کانه وه بوو، پاشان به هوي نه و ته وه بوو!

به درخان به ههمو توانا و شه و که ته پدوه، ده بوايه سر نه که وي، چونکه تا سر نه پويي و خوي ته تسليم به دمه لاتيک کرد که نوميدي هيچي لينه ده کړا.

ويليام نيلگلتن ي نوو سه ري ميترووي کوماري مه هاباد، راي واپه که سه د سال دواتر قازي محمده دي سر وکي کوماري ته مه ن کوروت و بچکوله ي مه هاباد، ههمان کاري نه وي دووباره کردمو مه هابن له سالي ۱۹۷۵ شدا مه لا مسته فا باوراني ههمان شتي به سر هات.

شیخ عوبه یدوللای شه مدینان

باش تسلیم بوونی سمرانی کورد، واته نهوانی که دهگل - بهدرخاندا نفی کران، کۆمهلی کوردواری له راستیدا به «هین سهر» مایهوه و نه داندانی حاکمی تورک له جنی سهرانی میراتگری کورد و نه ههولدانی دهولتی عوسمانی بۆ سه پاندنی دهزگایهکی نێسداری 'ستهوخۆ' نهیان توانی نهو بۆشاییه گهروه به پر بکه نهوه که له نهنجامی ههرهسهستانی فیودالزمی کوردهره هاتیوه ناراهه.

سه دهههتی پر له ههراو ههنگامه و پاشاگهردانی شوونی نهو سه دهههه رێک و پێکهی گرتوه که کوردستانی سه دهههه حکومهتی بهدرخان به خۆیهوه دیتیوه.

پاشان، له نێو کۆمهلی پاشکهوتوری دێهاتییان دا تاقیتهکی تازه له «رێهران» پهیدا دهبن، نه مانه «شیخان» واته سهرانی مهزههبی و ئایینی بوون، که به حوکمی دهسهلاتیان له نێو جهماوهری خهڵکی کوردا، بوون به جهنشین مهرو رێهره دنیا بیهکان، خهڵکانی سه پر بهم تاقمه له نێو سه دههه دواتر دا رۆژێکی سیاسی گرتگ دهبین.

شیخانی شه مزینان «یان شه مدینان» که پێشان وایه سه رجدهلیان دهچینهوه سه ر شیخ عهبدولقادی گهیلانی (۱۰۷۸-۱۱۶۶) دامهزێنهری تهریقتهتی قادری.

شیخ عهبدالله که ماوهیهک بهر له ۱۸۳۰ له دایک بوو بوو، سهروهت و سامانی زۆر و ناو و ناوبانگی گهروهی له پێشینهیهوه به میرات بۆ ما بۆوه و ههر زوو دههه خست که «لهوان زیاتر پابهندی نهی دنیا یه دونهیه، و حمز دهکات له پال دهسهلات و پایه روحانی و ئایینی یه که بهوه، سه رۆکی دنیا بهیش بهی»^(۹)

له شههههه سالانی ۱۸۷۷-۱۸۷۸ ی نێوان روس و عوسمانیاندا، شیخ عهبدالله به سه رۆکایهتی گروپێکی بهچکۆلهی کورد، به شداری نهو شههههه کرد و زۆر به خرابی له بهردهم روسهکاندا شکاو^(۱۰) به دهستی به تال بۆ مهال گهراپهوه، بهلام له گهه نهی شکسته شداو ههر بهزویی وهکو «سه رۆکی مهلهههههه کورده» ناسراو نێوانگی دههکرد.^(۱۱)

شیخ عهبدالله، پیاویکی سادهو قانع و دادپهروهر و خواناس و زۆر به دین بوو، یه کهجار په رۆژی خوشگوزهرانی خهڵکی کورد بوو، هه مو نهی ناکارانهی کردبوویه کارێک که هارولاتیانی خۆی به رێزهوه تهماشای بکهن و بهو کهسهی بزانهی که خوا بۆی ناردوون. هه له بهته هه موو دهزانین که له نهنجامی دوا شههههه نێوان روس و عوسمانی دا قات و قهری

و گرانی و ویرانی‌های بی‌پایان روی کرده ولات و باکو و روزه‌لانی کوردستان‌نشی گرفته و هز و حالی خه‌لکه که زور خراب بو، شیخ هجری له توانایدا بو درین نفی نکرده و بدراستی ده‌کو نیرده‌ی خوا فریای لیه‌وماوانی میلله‌تی خوی کوه‌ت.

نو به خوی لهو باوهره دابوو. هیچ هه‌لکه‌کی قه‌بول نده‌کرد. تنانته له ناوچه دورده‌کانی وه‌کو یارزانش دا.

شیخ عبدالله که پیاوکی یه‌کجار نه‌توه پهرور بو، باومری واپو که تاقه دهرمانی روزه‌رشی خه‌لکی کورد، دامه‌زاندنی کوردستان‌کی سه‌ره‌خه‌یه که کوردستانی نیران و تورکیا له خه‌یدا کو به‌کاتوه و یه‌کجخت.

له یه‌که‌مه‌ن به‌پاننامه‌ی نوسرلوی ناسیونالزمی کورد دا، شیخ عبدالله به یه‌کجک له نویتهرانی هیزه روزه‌ئاواییه‌کان، که دۆستایه‌تی له گه‌لیدا هه‌بووه، ده‌لی، وهران و سمرانی کوردستان، چ له تورکیا و چ له نیران و چ له کوردستان، ههر هه‌موو رایان وایه که ناگرت به‌م‌چیزه له‌گه‌ل نم دوو حکومه‌ندا هه‌لکه‌کرت. ده‌من کاریک به‌کرت که دوه‌لته‌نی نوورپایی له دۆزه‌که ناگادار بن و له‌م باره‌یه‌وه لکه‌زله‌نه‌وه نه‌لجام به‌من. خه‌لکی کورد نه‌توه‌یه‌کی جیا به، نهمه ده‌موانین کاروباری خومان له ده‌ستی خوماندا یه^(۱۲)

شیخ عبدالله به‌م به‌پاننامه‌یه ده‌مه‌ت به یه‌کجک له دامه‌زاندنی ناسیونالزمی کوردی، به‌لام نه‌و دوو شوخ‌شده‌ی که له سالانی ۱۸۷۹-۱۸۸۰ دا له بادینان Badinan و نیران به‌ریای کردن، ته‌نت دوو شوخ‌ش کورت‌خسایه‌ن بوون و هه‌چی دی، به‌تاییه‌تی له‌شکرکشییه‌که‌ی بۆ سه‌ر نیران هیچ مایه‌ی سه‌ره‌ریزی نه‌بوو، نه‌وه بوو میانداوای تالان کردو به‌م کاره جارتیکی دی بۆ دۆستانی کوردی سه‌لماند که کوردان «نازاتن شمیری نیزامی و ریک و پینک به‌کن، له کۆمه‌له تالان‌جیه‌که به‌و لاوه چیرنیه» و هه‌رش بۆ سه‌ر نیران بووه مایه‌ی نه‌وه‌ی هیزه نوورپاییه‌کان، به‌تاییه‌تی به‌ریانیای مه‌زن و فه‌ره‌سه‌ خۆ له کاروباری عوسمانی هه‌لقوریتین.

نهم هه‌رش و له‌شکرکشییه بووه هۆی نه‌وه‌ی که نه‌مه‌ریکا به‌ رسمی دان به‌ نیراندا بنی و له سالانی ۱۸۸۲ نویتهری سیاسی بۆ دوه‌لته‌نی نیسروا و بنیتیری تا دلنیای بکات که پارتیزگاری له هاورالتیانی خوی ده‌کات،^(۱۳) نهمه یه‌که‌مه‌ن نیشانه‌ی حه‌زی نه‌مه‌ریکا بوو بۆ په‌یوه‌ندی ده‌گه‌ل نیرانداو که له ناینده‌دا سات به‌ سات زیادی کرد؛ چل سال پاش مردنی شیخ عبدالله که له نوکتبه‌ری سالانی ۱۸۸۳ دا له ده‌که و به‌ نه‌فی کراوی مرد، شیخ عه‌بدولقادی کوردی و سه‌ید ته‌های نه‌وه‌ی له سایه‌ی به‌ره‌که‌تی شوخ‌ت و پایه و ده‌سه‌لانی نه‌وه‌وه رۆل‌نکی گرنگیان له کاروباری کوردستاندا به‌ینی.

دامه‌زنان‌دنی کۆمه‌له و یانه کوردییەکان

لەم سەردەمەدا، واتە لە رۆژانی هەوێلی سەدەی بیستەمدا و پاش نیو سەدە لە شۆرشێ پەراگەندنە، ئەوجا «چینیکی ناوهراس» لە کوردستاندا سەر هەڵدەدات و پەیدا دەبێت، ئەمانە لە راستیدا بریتی بوون لە بۆژوایانی گەورە و پاشماوی میرانی مێژوویی لێکەوتوو.

رێسەرائی تازه «بۆژوایان» کە بێهەودیی ئەم شۆرشانە دەبین، پەی بەزموورەتی رێکخستنی کورد دەبن و لە سالی ۱۹۰۸ دا یەکەمین رێکخراوی سیاسی کوردی دامەزرا. ^(۱)

مەدحەت بەگ بەدرخان لە سالی ۱۸۸۷ دا یەکەمین گۆڤاری کوردی بە نێوی کوردستان لە قاھیرە، دامەزرا. (تێبینی: مقدا مەدحەت بەدرخان لە سالی ۱۸۹۸ دا یەکەمین رۆژنامەی کوردی لە قاھیرە دامەزرا. ئەک یەکەمین گۆڤاری کوردی. - وەرگێری کوردی-) ئەم پلاوکرێوەیە زۆر بە توندی روخنەی لە سیاسەتی عوسمانی لە کوردستاندا دەگرت. پاش ماوەیەکی کەم عەبدولرحمان بەدرخانێ برای جینی ئەوی گرتەو و گۆڤارەکە لە جێی و پاشان لە فوولکستۆنی خوارووی رۆژەلاتی ئینگلستان لە سالی ۱۹۰۲ پلاو کردەو. لە گەرمە یەکەم جەنگی جیهانیادا، سورەیا بەدرخانێ کورێ میر ئەمین عالی بەدرخان، جاریکی دی گۆڤارەکە لە قاھیرە دەرەکاوە.

هەر لە هەمان سەرۆبەندا، واتە لە سالی ۱۸۹۸ دا لە تورکیادا حیزبێکی سیاسی تازه بە نێوی «کۆمەڵەی ئیتیحاد و تەرەقی» لەلایەن چوار کەسی چالاکەو دامەزرا. کە دوانیان کورد دەبن بە نێوی ئیسمحاق سکرتی و عبدالله جەوودە. ^(۲)

شیخ عەبدولقادر کورێ شیخ عەبدالله یەکێک دەبێت لەو خەڵکانە ی کە نارمانجی تازه و ریفورمیستانە ی «کۆمەڵەی ئیتحاد و تەرەقی» سەرئێجیان رادەکشیت و پەڕۆندی پێو دەکەن و شیخ عەبدولقادر لە سالی ۱۸۹۶ دا بەشداری دەسەپەک دەکات دژی سولتان عبدالحمید.

دوو کەسایەتی نێوداری دیکە، واتە عەبدولرحمان بەدرخان و حیکمەت بابان لە سالی ۱۹۰۲ دا لە یەکەمین گۆنگرە ی «کۆمەڵەی ئیتحاد و تەرەقی» دا لە پاریس بەشداری دەکەن. سەر ئەوێ کە ناسیونالیستانی کورد و تورک نزیکە ی دەسائیک پێکەو لە یەک

رئیس خراوی سیاست‌دار ده‌کن، نم‌هاوکاری و پیکه‌وه کارکردنه تا سه‌مه‌لدان و په‌یدا بونی بزایی «تورکائی جه‌وان» له سالی ۱۹۰۸ دا به‌رده‌وام ده‌پیت.

یه‌کینک له هه‌نگاه‌وکانی شورش‌گه‌ران بریتی بوو له گه‌رانده‌وه‌ی مه‌شرویه‌تی لیبرالی سالی ۱۸۷۶: نم سه‌رویه‌نده سه‌رده‌می هه‌ره خوش و به‌روه‌نه‌قی «کۆمه‌له‌ی ئی‌ت‌ح‌اد و ته‌ره‌قی» و هه‌موو بزاقه ناسیونالیزمیه‌کانی تورکیایه. ئیدی ناو‌دارانی کورد رتیکه‌ی گه‌رانده‌یان بۆ قه‌سته‌نته‌نیه پێ دده‌ری و هه‌ره له‌وت‌ده‌ره یه‌که‌مه‌ی رتیکه‌خراوی سیاسی کورد داده‌ه‌زتی.

نهمین عالی به‌درخان و شیخ عبدالقادی شه‌مدینان و شه‌ریف پاشا و نه‌محمد زولفیق پاشا، له سالی ۱۹۰۸ دا «کۆمه‌له‌ی ته‌عالی و ته‌ره‌قی کوردستان» و کۆمه‌له‌یه‌کی تری هه‌ندێ جه‌ما‌وه‌ری تر به‌ ناوی «کۆمه‌له‌ی به‌لا‌فکرانی مه‌عاریفی کوردی» داده‌ه‌زتی و قوتابه‌خانه‌یه‌کی کوردی له گه‌ره‌کی چه‌نبرلی تاشی نه‌سته‌مه‌ل ده‌که‌نوه.

له پاییزی سالی ۱۹۰۸ دا یانه‌ی نه‌مین عالی به‌درخان گۆفاری «ته‌عاون و ته‌ره‌قی کورد» به‌لا ده‌کاته‌وه و گوتار و نووسینی ئیسماعیل حه‌للی بابان زاده و سه‌عید کوردی و عه‌بدولقادر شه‌مدینانی تیندا به‌لا ده‌کاته‌وه. نم گۆفاره به‌ تابه‌تی هه‌ندێ به‌هت ده‌ریاره‌ی زه‌روهرتی زسانی ستانداردی کوردی به‌لا ده‌کاته‌وه که به‌ کلیلی فینیروون و به‌شارستانی بونی ده‌زانی و هه‌روه‌ها ته‌کید له‌سه‌ر گرنگی و ده‌وله‌مه‌ندی فولکلۆر وه‌کو نه‌ده‌بیاتی راسته‌قینه و نه‌نووسراو ده‌کات.

ریشه‌ر و سه‌رانی کورد له هه‌ندێ گوتاری سه‌یاسه‌ت نه‌ه‌ت‌زدا، به‌ پارێزه‌وه نه‌وه راده‌گه‌یه‌نن که فینیروون و خوێندنی توورکی بۆ مه‌ندالانی کورد و ده‌خت به‌ لیسۆ دانه و پیتش‌نیازی دامه‌زراندنی هه‌تیکی کورد له له‌شکرانی عه‌شایه‌ری ده‌کات. به‌لام به‌پارێزه‌وه و له ژێر په‌رده‌وه نه‌وه ده‌درکێتن.

کۆمه‌لێک یانه‌ی دیکه‌ی کوردی له به‌غداو موصل و دیاره‌گریش ده‌گرته‌وه.

به‌لام سه‌یر نه‌ویه که قه‌سه‌نته‌نیه هه‌ره وه‌کو جاران به‌ بنکه‌ی قه‌ومیه‌تی کورد ده‌مینته‌وه. ژماره‌ی کوردی قه‌سته‌نته‌نیه له چاو خه‌لکی دیکه‌دا، یه‌که‌جار که‌مه: نزیکه‌ی ۳۰۰۰ که‌سن و زۆریه‌یان زۆر ده‌ست کوورت و هه‌ژان و زۆریان ناو‌کیش و حه‌مال و نه‌و جه‌زه خه‌لک.

لن زۆریه‌ی هه‌ره زۆری مه‌یرانی «لێخراوی» کورد که توانی بوویان له ولاتی مه‌سر و

کسرت بگه‌رینه‌وه، ناچار کرابوون له‌م شاره‌دا و له ژێر چاودێری دا نیشسه‌جی بێ و نوێتیکي «هه‌لبژارده» و به‌دهسه‌لاتیان پتک ده‌هیتا و له‌خه‌لکی خۆیان دا‌برابوون و به‌ناچاری که‌م و زۆر بوو بوون به‌نیمچه‌ تورک.

٤

مالیاتی به‌درخان

جا له‌نت نهم نوێژه هه‌لبژارده‌به‌دا، نه‌وه‌کانی میر به‌درخان جێبه‌کي گرنگیان گرتبوو، که‌س نا نه‌بوو به‌ ته‌واوی ژماره‌ی فهرزندانێ نهم میره‌ نازانی، به‌ قسه‌ی میجره‌ نوێل ٩٠ کۆری هه‌بووه. به‌ قسه‌ی ترانزکنسول چل کۆر و ١٤ کۆری هه‌بووه‌ به‌ گوته‌ی نه‌لشتوونیش ٦٥ کۆری هه‌بووه.

میر کامه‌ران به‌درخانی نه‌وه‌ی «پاشای کوردستان» زۆر جار ده‌یگوت: «ده‌لێن باوه‌که‌وره‌م ٩٩ مندالی هه‌بووه. نه‌وه‌ی ناشکرایه‌ که‌ مرد ٢١ کۆر و ٢١ کۆری له‌ ژياندا بوون. من به‌ خۆم ١٥-١٦ مام و پۆری خۆم ده‌ناسین.»^(١٥)

به‌ هه‌ر حال ژماره‌یه‌ک له‌ نه‌وه‌کانی میر به‌درخان له‌ بزافی نه‌ته‌وه‌یی کوردا به‌شداریان کردووه‌ و که‌م و زۆر ده‌وری گرنگیان گێراوه.

کۆره‌کان:

- عوسمان و حوسین «رێبه‌رایه‌تی شۆرشێ سالی ١٨٧٩ یان کردووه‌» حوسین له‌ نه‌نجامدا له‌ سالی ١٩١٠ ئیعدام کرا.

- مه‌ده‌حت به‌گ دامه‌زرێنه‌ری رۆژنامه‌ی کوردستان (رێبه‌رایه‌تی شۆرشێ سالی ١٨٨٩ ی کرد).

- کامیل به‌درخان، په‌یمانیکي ده‌گه‌ل روسه‌کاندا به‌ست. له‌ سالی ١٩١٧ له‌لایه‌ن روسه‌کانه‌وه‌ کرا به‌ حاکمی نه‌رزروم، پاش نه‌وه‌ چووه‌ ته‌فلیس و له‌وتێده‌ر ژیا.

- خه‌لیل، بۆ حاکمی مه‌لاتیه‌ پالێورا.

- حه‌سین به‌درخان، له‌هه‌لبژاردنه‌کانی سالی ١٩١٠ دا وه‌کو نوێنه‌ری کوردستان بۆ نه‌ندامه‌تی پهرله‌مان پالێورا و له‌ گه‌ل حسینی برای دا به‌ نوێنه‌ر هه‌لبژێردا، لێ دوا‌ی شش مانگ پاش نه‌وه‌ی حسینی برای ته‌وقیف کرا، خۆی شارده‌وه‌ و سه‌ره‌نجام ده‌ستگیر کرا و له‌ زندان دا به‌ده‌ره‌قتاری زۆری له‌گه‌ل دا کرا، که‌ له‌ زندان نازا ده‌بوو، نه‌خۆش بوو.

- عەبدولرەحمان، لە پاشا مەدحەت بوو بە سەرتووسەری گوردستان.

- بەحرى، هاوکاری دەگەڵ شیخ عەبدولقادر دا کرد.

- نەمىن عالى (۱۸۵۱ - ۱۹۲۶) پارێزەر بوو، یەگیتىک بوو لە دامەزرێنەرانی یاندى کورد لە سالى ۱۹۰۸ دا.

نەوەکان:

- عەبدولرەزاق، کورێ نەجیب پاشای کورێ میر بەدرخان بوو، لە شەرتکى شەخسى دا، فەرمانداری قەستەنتەنپەهێ کوشت و لەگەڵ هەموو خێزانەگەیدا نەفى گراو پەناى برده بەر روسیا و لەوێ بوو بە پەردەداری دەربارى تزار. لە سالى ۱۹۱۸ دا لە موصل کوژرا.

- کورانی نەمىن عالى:

- سورەیا ۱۸۸۳ - ۱۹۳۸

- جەلادەت ۱۸۹۳ - ۱۹۵۱

- کامەران ۱۸۹۵ - ۱۹۷۸

نەم بەدرخانپانە و پاشماوەکانى میرانى سۆزان و باهان و نەو و نەتیرەى شیخ عوبەیدوللا - عەبدولقادر و تەهاى شەمىنان - دوو جەنەرالى کورد نەوای بە نیتوی شەریف پاشا و لوتفى پاشا و چەند کەسێکى دیکەى پیاو ماقولان و سەرانی دیارەکو، هەموو پێگەوێ بناغەى رابەرانی ناسیونالیستی کورد پێک دەهێنن و پاش ماوێدەک هیزە گەورەکان سەرو ساخت لەگەڵ نەمانەدا پەیدا دەکەن.

لە سەرەتاکانى سالى ۱۹۰۹ دا لایەنگرانی سولتان دژە شۆرشێک نەنجام ددەن و سەرانی کوردی میلیلى بەشداری تیندا دەکەن. لێ نەم دژە شۆرشە لەلایەن «تورکانى جەوان» وە سەرکوت دەکەیت، نێدی رێبەرانی «کۆمەڵەى ئیستحاد و نەرەقى» لە بەلێنەکانى خۆیان ژێوان دەبنەو و دەست بە «تورکەندى کوردەکان دەکەن و هەموو یانەو کۆمەڵە و رۆژنامە و گۆڤار و قوتابخانە کوردپێگەکان دادەخەن.

نەمىن عالى بەدرخان و شەریف پاشا حوکمى نەجەم دەدەن، لێ هەڵدەین، سورەیا بەدرخان کە لە قاهیرە گەراپۆزە و خەریکی دەکرەنى رۆژنامەى کوردستان بوو، بە ناچارى و جەرەکی دى ولات بەجێ دەهێلێ.

لە سالى ۱۹۱۰ دا، دوو خوتندکاری قوتابخانەى کشتوکالى هالکالى، بە نیتوی خەلیل

خدیالی خدای خدای مۆکی مۆمر و خدر بهگی جمال پاشا زاده، به هاوکاری فونادی تموی خدای وان وزهکی نه فندی خدای دیاره کر نه نجومه نیکی خوتدکاری « پشکه و توتره » له نه نجومه نه کانی پیشو دادهمزین و ناوی ده نین هیشی. نه : نجومه نه که له موسل دا به « هیوا » ناسراوه و تا سهره تای جهنگی جیهانی یه کهم بهرده وام ده بیت، ده توانی کۆتاریک به نیوی (رۆژی کورد) ده ریکات.

ههروهه رکاری سیتییم به نیوی «ژین» له لایمن مه مدوح سه لیم (سکرتیری گشتی نایندهی نه نجومه نهی کورد) و کهمال فهوژی بهگ (که له سالی ۱۹۲۵ دا له دیاره به کر نیعدام کرا) و هه مژه نه فندی یهوه بهلاو ده کرتیهوه.

له سالی ۱۹۱۲ دا هه ولینک ده رنج که « تورکانی جهولن » و ناسیونالیستانی کورد ناشت به کرتیهوه. هه ر دواي نهم هه وله هه ندی هه راو ناواوه له به تان دا روو ده دات که له ناکامدا سلیمان به درخان به ده مستی پۆلیس ده کوژی.

پاشان له سالی ۱۹۱۳ دا له ناکامی دکتاتوریه تی نه نوهر پاشادا، به ینی « تورکانی جهولن » و ناسیونالیستانی کورد به ته ولوه تی تیک ده چیت. سالی دواتر جهنگی جیهانی یه کهم هه له ده گیرسیت و کورده کان به گه له عوسانیان ده کون و دژی هاوه پیمانان ده جهنگن و به شیک له کوردستان له لایمن هه زه کانی به ریتانیا و فه ره ساوه دا گیر ده کری.

سهرکه وتنی هاوه پیمانان ساتیکی بن وینه به لام نه زۆر شانازی نامیزه، له میژووی کوردا پیشان ده دا: بۆ یه که مجار ربه رانی کورد راسته وه قکاری دیپلوماسی ده جه ریتن و ده چنه نیتو دنیا ی دیپلوماسیه ته وه: نیمپراتوریه تی عوسانی ژیر که وتوه وه مه حکوم به دابهش کردنه. و ا به دیار ده که وئ که به یه که جاره کی ورد و خاش به وه. ربه رانی کورد دهرنه تیان ده دزیتن له کۆنفرانسی ناشتی پاریس دا، دهنگی خۆیان به دنیا به گه یه نن و له هه مان کاتدا ده توانی له فهسته ته نییه دا نوینه رانی هه زه گه وه رکان به دیتن.

« کوردستان » هه شتا به وونی نیه، لئ نوینه رانی کورد کهم و زۆر هه ن و له باری سیاسیه وه هه ساویان بۆ ده کری. به پیتی به لینه کانی سهرۆک و بلسن و به گه ریه ی به یاننامه یه که له دواي یه که کانی نینگلیز و فه ره نسا وه خستی نه وه ها توه که کورد « نازلای ته واری خۆی هه بن » واته نه و زه مانه ها توه که به توانی « له ریکی به ران کۆم و هه لپاردنی نازلایته ی خدای خدای کورد وه ده ولته تی نه ته وه یی خۆیان » دا چه زین.

به لام نهم نو میتد و چاره روانیه که ورده، زوو کال ده بیته وه: سهریه خۆی کوردستان،

بەرلهوهی به دروستی بکهوخته بهرچاو، له نڅو تم و مړی خهیاڵیکي دووره دهست دا گوم دبښ. ههلبته خۆپهرستی و بڼ شەرمی دهلەتانی گهروهو « بهرستانیا و فەرهنسا » بچووک « ئیتالیا و یۆنان » که دهیانویست ئیمپراتوریهتی عوسمانی له بنج و بناوانهوه درهښتن، دهوړیکي یهکجار گهوهی لهو بهارهوه ههبوو.

لڼ رښههاتی کوردهش لهم مهیدانهدا یهکجار سادهو ساویلکه و بڼ توانا بوون: نهم سهراڼه بهونه داردهست و گهمه یههزه گهوهکان.

۵

شەریف پاشا

له پاریس دا، یهکیتک له سیاسهتوانانی عوسمانی که لهپرنهژادی کوردی خۆی بهیر دهکمیتهوه، توانی وهکو « سهروکی شاندى نوښهرايهتی کورده » خۆی له کۆنفرانسی ناشتی دا بهسهپنن.

شەریف پاشا له سلطمانی له دایک بوو بوو، دهگهل شەخ مەحمودا له لای بابە خواجه دهرسی خوښدبوو، پاشان له قستهتینهدا و له دام و دهزگاکانی عوسمانی دا کار دهکات و بهره بهره پهلویایه ی وهگرتهوو، بوو به یهکیتک له پیاوانی دهولت، ئهیدی جگه له نهژاد و رهگهز، چ نیشانهیهکی دیکه ی کوردهبوونی پتوه دیار نهبوو، له کۆتایی سالی ۱۸۹۰ دا له لایمن سولتانهوه له سفاردهخانه ی عوسمانی له ستوکههولم، دادهسهزرتی و تیکهلاوی لهگهل گهلنیک سیاسهتواناندا بڼ نهوهی کهمترین ناگادارییان لهمهر کوردهبوونی نهو ههپڼ، پهیدا دهکات. (۱۶)

نهم پیاوه زۆر پابهندی بهیروباوه نهبوو، له پیناوی پیشکهوتنی خوښدا، ههموو بهیرو باوهړتیکي وهلاوه دنا: سهردتا دهگهل رښههاتی « نیتحد و تههقی » دا یهکی گرت و پاش کودهتای سالی ۱۹۰۸ چونکه نهیانکرد بهسهفیر له پاریس له گهلان تیک چوو.

کاتن که شهر دهستی پیکرد، شەریف پاشا که دژی نهوه بوو دهولتهتی عوسمانی بهگهل نهلمانیا بکهوڼ، له فەرهنسادا سایهوه و زۆریه ی رۆژانی شهړی لهوښدو و له فیلا تایهتیهکی خوښا به نیتی « مۆن کیف » له مۆنتیکارلق دا بهسهر برد.

کورپی یهکیتک له دهولمهندهکان له نووسینتیک دا دهلی: « شەریف پاشا، نهجیب زادهیهکی تمواو بوو... پیاوتیکي نيسراحتخواز بوو، رموده ی شامپانی و شهویانان بوو، شهیدای زهیاڼی خوش بوو... بهروالته پارهیهکی زۆری ههبوو. » (۱۷)

به لایم نینگلیزییه‌کان که حزبان لینه‌ده‌کرد به جۆزیک‌کی دی باسیان کردوود: نم کابرایه . به هوی جل و برگره عه‌نیکه‌که‌یمره له نیتو تورکاندا به شریف کلاوخواو ناسراوه . پیایوئیک‌کی به کجار شۆزهت و پله‌وپایه خوازه... له راده‌به‌دهر که وده‌نه! تنیسه له به‌ردوله‌مه‌ندی‌که‌یه‌تی که له نیتو تورکان و موسولماناندا تزه ده‌سه‌لاتیک‌کی هیه: دۆغیریک‌کی میسری ده‌وله‌مه‌ندی خواستوه...»^(۱۱۱)

شهریف پاشا، دوی نهموی له سالی ۱۹۱۴ دا په‌یوه‌ندی‌یه‌کی ناکام ده‌گه‌ل نینگلیز کانداه‌کات، له کۆتایی جه‌نگ دا سه‌رله‌نۆی په‌یوه‌ندییان له‌گه‌لدا په‌یدا ده‌کاته‌وه و له ۱۹۱۸/۶/۲ دا له مارسلیادا سیررسی کۆکسی کۆمیسهری ولاتی به‌ریتانیا و به‌ررسی کاروباری دۆلی دور رووبار ده‌یه‌تی: لهم دیداره‌دا به سیررسی کوکس ده‌لێ که به‌ریتانیا ههر له نیستاره تۆتۆنۆمی به کورد بدات و «بێ چ دور دلی و رارییه‌ک موسل» بکات به مه‌له‌ندی نیداره‌ی کوردستان- هه‌له‌یه‌ته موسل که وته‌روه شۆنیک‌که‌وه پته‌ده‌چوو به‌ر فهره‌نسا بکه‌وت.

لێ پاش په‌یمانی ناگره‌ی مه‌درس ۳۱ / ۱ / ۱۹۱۸ ده‌روات بۆ سووسرا، له‌وتنده‌ر داوا له کۆنگره‌ی عوسمانیانی نازادی خواز، که پرنس سه‌باح‌دین سه‌رۆکی بوو، ده‌کات که کۆ به‌نهمه و له نه‌جومه‌ن و کۆزه سیاسیه‌کانی نه‌وروپادا، خۆی وه‌کو دا‌کۆکی‌کار له مافی عوسمانیان ده‌ناسینی.^(۱۱۲)

نایا شهریف پاشا گه‌یی بووه نه‌و قه‌ناعه‌ته‌ی که ناتوانی سوود له «ناره‌ی کوردستان، واته له ناوی نه‌و خه‌لک‌کی که به رواله‌ت کهس به لای دا نه‌ده‌هات، وه‌ریگر؟ نه‌خیر، هه‌رگیز! پتر له له‌ندن و پاریس ده‌چیته‌ پێش و په‌یوه‌ندی زیاتریان پته‌وه‌کات.

له له‌ندن دا به ساردی پیشوازی ده‌کری، چونکه پیشوازی «لامه‌رکه‌زی نیدازی» که له لایه‌ن نه‌وده‌ ده‌کری به هیچ جۆزی له‌گه‌ل سیاسه‌تی ده‌وله‌تی به‌ریتانیا‌دا، که لیسرا برو به‌شه غه‌یره‌ تورکه‌کان له نیمه‌پراتۆریه‌تی عوسمانی جیا بکاته‌وه نه‌ده‌گونجا، شهریف پاشا خوازباری تۆتۆنۆمی کوردستان بوو له چوارچۆیه‌ی ده‌وله‌تی عوسمانیه‌دا، که بێ چ ده‌ستکاریه‌ک وه‌کو خۆی بچیته‌وه^(۱۱۳).

پاریس، تۆزی له‌گه‌لی گهرمتر ده‌بن، له‌وتنده‌ر یه‌کیتک له فهرمانبه‌ره گه‌وره‌کانی وه‌زاره‌تی ده‌ری که ده‌یه‌تی نه‌م پیاوه خۆی بۆ به‌ررسی «نیماراتی کوردستان» ناماده کردوه هیچ پیتی سه‌یر نابێ و هانی ده‌دات که «داوا‌ی تۆتۆنۆمییه‌ک بکات له سابه‌ی فهره‌نسا»^(۱۱۴).

نیدی لهو ساته وه شهریف پاشا قوټلی لن هه لده مالتی و کوشتی یی و جانی خزی و ده گرده خات و په یوه بندی به هه موو دمو له تان و سهرانی ولاتان و سه فیراته وه ده کات.

له ۱۹۱۹/۲/۶ یاداشتنامه یهک سه یارته به ماف و داخو ازییه کانی کورد ده دات به کلیمانسوی (کلیمانسوز ۱۸۴۱-۱۹۲۹ له سالانی ۱۹۰۶-۱۹۰۹ و ۱۹۱۷-۱۹۲۰ دا سهرک و وزیرانی فره نه سه هوو.) سهرۆکی کونفرانسی ناشتی، له م یادداشتنامه یه دا خواز یاری کوردستانی کی خودموختاره که دیار په کر، خه ریوت، به تلپس (په دلیس) و موسل و باژیری نوره بگریته وه.

شهریف پاشا، له م یادداشتنامه په پدا، دوو پاتی ده کات وه که نه موی نهو دلوای ده کات لایه نی هره کمی داخو ازی کورداته، چونکه «کوردستانی په کگرتوه» ده نی به نه رزوم دا تن به مری و کوردستانی نه راتش بگریته وه. ۱

دوا ی چنه هه فته یهک له نامه یهک دا بو ویلسن و کلیمانسوز و لوید جورج (Lloyd George ۱۸۶۳-۱۹۴۵ له سالانی ۱۹۱۶-۱۹۲۲ سهرک و وزیرانی نینگلیستان بووه.) و نورلاندو (Orlando ۱۸۶۰-۱۹۵۲ له سالانی ۱۹۱۷-۱۹۱۹ سهرک و وزیرانی ئیتالیا بووه.) داوا ی دامه زران دننی «دموله تی گاتی کوردستان» ده کات (۲۲) و نه دی پاداشت له دوا ی پاداشت له مری مه له ی کورد د مری (۲۳).

دژایه تی فره نسا:

لن فره نسا دژایه تی دامه زران دننی «نیماره تی کی کوردی» ده کات: چونکه نه نه خشه یه به ده سترکد و ته گبیری نینگلیستان ده زانن و به دژی به روه ونده یه کانی خوی ده زانن. لن شهریف پاشا کول نادات و له سر به رنامه کانی خوی ده روات و هه ول ده دات دلی نینگلیزه کان نه مری بکات.

مامه له ی به ریتانهای مه زن:

له ۱۹۱۹/۵/۲۰ دا شهریف پاشا، داوا له لویس مالتی سه فیری به ریتانیا له پاریس ده کات که هه لېژاردنی نهو بو به ده ست هیتانی نیماره تی کوردستان، به بالفور (Balfour نارسر جیمز ۱۸۴۸-۱۹۳۰ له سالانی ۱۹۰۲-۱۹۰۵ دا سهرک و وزیرانی نینگلیستان بووه.) رابگه یه نی و زور زوو نه م «مامه له و سه و دایه» ی خواره وه ده خاته به رده م به ریتانیا:

به‌ریتانیای معزن، دان به سهرمه‌خوئی کوردستاندا بنی و «له‌وی حکومه‌تیک‌ی مهرکزی دایمه‌زرتی که له‌لایمن خو‌یه‌وه مافی هم‌وو سهرانی کورد له چوارچینه‌ی سیستمی فیودالی دا قبول بکات».

جا له‌بری نموه، ده‌ولتی به‌ریتانیا «ده‌توانی له‌وه دلیا بی که له پرژه‌ی ناوه‌دانکردنه‌وی ئیداری و نابوری و سوبایی دا ده‌ستیک‌ی بالای دین، هه‌لبه‌ته بهر پهری نه‌ینی یاریزه‌وه واته به هه‌مان نه‌ر نه‌ینی یاریزی و سر قاییه‌وه که تایبه‌ته به ده‌لاتدارانی به‌ریتانیاوه».

شریف پاشا له‌گه‌ل راگه‌یانندی نه‌وه‌دا که «هم‌وو سهرانی کورد و هم‌وو نه‌جیب زاده‌کانی ناکنجی قه‌سته‌ته‌نییه نه‌ریان بۆ سهرۆکایه‌تی خۆیان هه‌لێژاردوه نه‌وه دوویات ده‌کاته‌وه که ده‌بن «مانگان‌ه‌یک‌ی» وه‌کو نه‌وه‌ی که به عه‌ره‌بان ده‌دری، به‌دری به‌وانیش تابه‌لای خۆدا رایان بکیشن. هه‌لبه‌ته نک ته‌نی نه‌وانی که له ناوچه‌که‌دا نی‌شته‌جین به‌لکو نه‌وانه‌ش که له قه‌سته‌ته‌نییه‌شدا ده‌بن»^(٢٦). به‌لام ئینگلیزه‌کان له‌گه‌لی ریک ناگه‌رن.

دوای چنده هه‌فته‌یه‌ک یه‌ک‌یک له‌گه‌وره فه‌رمانبه‌رانی وه‌زاره‌تی ده‌رتی ئینگلیز ده‌نوسیت: «ده‌ولتی به‌ریتانیا پتی وایه که زۆری قه‌مه‌نی و ئیقامه‌تی دوو‌و‌دری له پاریس کۆسپن له‌ ریک‌ی نه‌وه‌ی که به‌توانی له‌ پۆستی سهرۆکایه‌تی ده‌ولتی ناپه‌نی کورد، ده‌وریک‌ی شایسته‌ به‌دین» و فه‌ردنیه‌کان هه‌ندێ قه‌واله و به‌لگه‌یان له‌لایه که قه‌ناعه‌ت به‌خۆیان بکه‌ن که شریف پاشا له‌ ئینگلیستاندا «هم‌وو شتیکی ده‌ست خستوه»^(٢٧).

نه‌گه‌تی شریف پاشا نه‌مه‌یه که ئینگلیزه‌کان «به‌ هه‌واداریکی نه‌گه‌ر و کارامه‌ی فه‌ردنیه‌ی ده‌زان!»

له‌گه‌ل هم‌وو نه‌مانه‌ش دا میژوونوسان، زۆر به‌ باشی و به‌ ئینسافه‌وه نه‌م شریف پاشا به، که په‌یاو‌یک‌ی زۆر هه‌له‌ه‌سته، هه‌له‌ه‌نگه‌تی: ده‌لێ نه‌گه‌ر نه‌و نه‌ه‌ویه ده‌نی کوردستان نه‌ ده‌گه‌یه‌ه‌ گوتی سه‌ران و سه‌رۆک وه‌زیرانی نه‌و ولاته‌نی که له‌ کۆنفرانسی ناشی پاریس دا کۆ به‌و به‌ونه‌وه.

لێ نه‌م قه‌مه‌یه ته‌وار ته‌واو ناده‌سته: له‌ راستیدا ئینگلیزه‌کان ریک‌ی چ په‌لدارنکی دیک‌ی کوردیان نه‌دا بیت به‌ پاریس و به‌مه‌ش زه‌مه‌ینه بۆ نه‌م تاقه‌ نوته‌ره‌ی کورد خۆش

بو. هر وه کوو چۆن له بهیروت و دیمشق به دستوری ناشکرای کۆمیسهری ولانی به غذا رتگهی سفهری دوو نوتهری شیخ مهحمود ی پاشای کوردستانی باشور ندرابوو، ههروهها ههسو نوتهره کوردهکانی دیکهش که دهیانوست له رتگهی قاهیرهوه بێن بۆ کۆنفرانسهکه « مۆلهتنامهیان » ندراین.

بهلام پاشان بیرتکی سیاسی گرتگ به هزر و بیری شریف پاشا داهاات که بووه مایه ی نابوتی نو؛ شریف پاشا که بهردهوام په یوهندی به سیاسهتوانانی نهورپایی و نههریکاییهوه ههبوو، ههر زوو په ی به زهرووت و پیتیستی حمل و فەسلی دژمنایهتی و ناگۆکی نیتوان کورد و نههمهتیان برد، نهم دوو کهمهینه خوازاری یهک سهزمهین بوون. نههمهیهکان سهوودیان له رهوتی بهیری گشتی که به قازانجی نهوان بوو وهردهگرت؛ چاپههمهنی نهوروپا رۆژانه باسی نوو گوشتارانهایان دهکرد که نههمهیهکان به درژایی یهک سهده دووچاری بوو بوون.

بهلێ شریف پاشا بهغوس نهاری (Boghos naubar) سهروکی شاندی نوتهرانی نههمهنیانی قهناعت پی کرد که قهواله و ناشتی نامهیهکی هاویش نیمزا بکن. بهلام نهم شاکاره سیاسیه قهرقهشهیهکی توندی له قهستهتهنیهیدا ههگیرساند و حاشا له شریف پاشا کراو نهویش ناچار بوو له ۱۹۲۰ / ۴ / ۲۷ دا نهستقاله بدات و چاوی لهو ههسووه و خهیا له پزشی که به دامهزرائندی «نیمارهتی» کوردستانهوه دهیبینی.

پانه کوردیههکانی قهستهتهنیه:

ههر که پهیمانی وهستانی شهر نیمزا کرا، نهیدی یانه کوردیههکان کهوتنهوه چالاکی و چهلهنگی خۆیان. له پایتهختی عوسمانی دا دوو کهسایهتی بهسهر کۆن و نهنجومهنه نهتهوهیههکانی کوردا زال بوون: یهکتیکیان سیناتقور عهبدولقادی کوری شیخ عوبهیدوللا بوو که لهکاتی لهشکرکێشی بابیدا بۆ سههر نیران له سالی ۱۸۸۰ دا رتیهرابهتی هیزهکانی بابی کردبوو. دووهیمیان نهمین عالی بهدرخان بوو که له پاش سههرگ یان بێن سهرو شۆتێن کردنی ژمارهیهک له برا کهورههکانی. سهروکی بێن ههفرکی تایفه ی بهدرخان بوو. نهم دووانه «گۆمهلهی تهعالی کوردستان» یان دامهزرائند. عهبدولقادر بوو به سهروک و نهمین عالی بهدرخان بوو بهجیگری سهروکی گۆمهلهی نیراوا. نهندامه سههرکهیهکانی دیکهی گۆمهله بریتی بوون له خهلهکانی وهک رهزهی بهگی خهلهکی خهریوت، نهکرم بهگی جهمیل پاشا له دیارهکر، نهجمهزین حوسین، مهمدوح سهلیم، دکتۆر شوکری محهمهده.

نهمین زهکی بهگ، حسن نهمین بهگ نوینه‌ری جارانی خه‌ریوت، محمد مد بهگ نوینه‌ری جارانی مه‌لاتیه، سهره‌نگ خه‌لیل بهگ، له دهرسیم، مه‌حمود نه‌دیم پاشا له نورفه، جه‌نرال مستفا پاشا له سلیمانی، جه‌نرال حممدی پاشا.

وه‌کو ده‌یختن تاقه‌یه‌ک شورش‌گیر ده‌نیو نه‌مانده‌ا نیه! ریه‌رانی بزافی نه‌توده‌یی کورد، کسانیی نیشران و زۆریه‌یان خودان پایه‌ی به‌رزنج له نیو له‌شکر و سه‌پادا، چ له نیو دام و ده‌زگاکانی حکومه‌تی عوسمانیدا.

سیناتور عه‌بدولقادر سه‌رۆکی نه‌نجومه‌نی حکومه‌ت و په‌کیک له سپازده وه‌زیره‌کی ده‌وله‌تی داماد فرید بوو تا کاتی کموتی نهم ده‌وله‌ته له پاشا داگیر کردنی سمیره له‌لایه‌ن یونانیه‌کانه‌وه (۱۹۱۹/۵/۱۵-۱۶) سهره‌نگ خه‌لیل بهگ سه‌رۆکی پۆلیسی قه‌سته‌ننه‌نییه‌یه. میر کامه‌ران به‌درخانی کورێ نهمین عالی به‌درخان نیو سه‌ده‌ دواتر ده‌لن: «زۆریه‌یان پایه‌کیان له نیش به‌ری کوردان بوو، و پایه‌کی ده‌که‌یان ده‌نیو دامه‌زگای عوسمانی و نیسلاوی دا‌بوو. ده‌بانوست به‌نه وه‌زی» (۲۶)

نیدی به‌ زوویی و خه‌ترایی یانه‌ی کوردان له شاره‌ گه‌وره‌کانی کوردستانی عوسمانی دا، له‌شارانی وه‌ک مه‌لاتیه و ماردین و خه‌ریوت و دیاره‌که‌ر کراته‌وه.

۶

ره‌وت و ریه‌بازه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی ناسیونالزمی کوردی

لن، نه‌توه په‌روه‌رانی کورد، چ له شاره‌کانی کوردستاندا و چ له پایه‌ختی عوسمانیدا زۆر جیاوازن له نیو خۆیاندا. ده‌توانی سن ریه‌بازی سه‌ره‌کیان تیدا ده‌ست نیشان به‌کری:

- ریه‌بازی «ته‌یار» «تورک - کورد» و پان نیسلاوی که ناسیونالستانی تورک پشتیوانیان ده‌کرد تاله و ریه‌یه‌وه له کوردستانی با‌کورد شورش‌تیک درێ نینگلیز هه‌لگیرسیستن و نه‌په‌لن له ناینده‌ا ده‌وله‌تی نه‌ره‌نی ده‌وست به‌ن: هه‌روه‌ها له‌و خال‌مه‌ش هه‌افل نه‌بوون که له‌ حالی دامه‌زاندنی ده‌وله‌ت‌تیک‌ی کوردیدا رن له‌وه به‌گرن که‌ده‌وله‌تی نه‌یورلو به‌که‌وته‌ ساو په‌ناو و ده‌سه‌لاتی به‌تگانه‌توه.

- ره‌وتی نو‌تۆنۆمی خواز، سیناتور عه‌بدولقادر نوینه‌ری سه‌ره‌کی نهم ره‌وته بوو.

- ره‌وتی «خۆبه‌یون خواز» نهمین عالی به‌درخان ریه‌ری نهم ریه‌بازی ده‌کرد.

که‌ مسته‌فا عارف بهگ ده‌بیته وه‌زیری ناو‌خۆ و: نیدی په‌یوه‌ندی نه‌توان کورد و ده‌وله‌ت

هەندێ ناسان دەبێت: چونکە ئەم پیاوێ دەستی بەدرخانێکان بوو، خەلیل بەگ دەکات بە حاکمی مەلاتیە و ئەمێن عالی بەدرخان بۆ پارێزگاری دیار بەکر گانید دەکات. (٢٧)

لەو گفتوگۆیانمەو کە لە ساڵی ١٩١٩ دا لەم بارەیمەو دەکرێن: وا بەدیار دەکەوێ کە ناسیونالانی کورد، حەز بە لایەنگری «عوسمانی» دەکەن.

چەندێن کۆبوونەوێ لە نووسینگەی سەرەک وەزیران دا ئەنجام دەدرێ و ئەو کوردانە بەشداری لەکۆبوونەوێکاندا دەکەن: سێناقۆر عەبدولقادر، ئەمێن عالی بەدرخان، مراد بەدرخان، مەولان زادە رەفەعت و دوو ئەفسەری کورد بە ناوی: سەرەنگی دووێم ئەمێن بەگ و سەرگۆرد عەونی بەگ.

نۆینەری دەولەتیش ئەمانە دەبن: حەیدەری زاد (شەخوولسەلام) ناوێک پاشای کۆنە وەزیری جەنگ و وەزیری کاروباری گشتی و عەونی پاشای وەزیری دەرمانی.

تورکەکان رازی دەبن نۆتۆنۆمی لەسایە حوکم و دەسلاتی سولتان و پەرلەمان دا (بە بەشداری نۆینەرانی کورد) بە کوردستان بدەن. بەو پێشە حاکم و پۆلیس و فەرمانبەری ناوچەیی هەموو کورد دەبن، بەشی هەرە زۆری دەرمانەتی ناوچەکە لە کوردستاندا سەرف دەکری. کوردەکان نازاد دەبن لەوێ کە سوود لە راونێکارانی بیگانه وەرگیرن، بەلام ئەم دەولەتە کوردییە لە چوارچێوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا دەبن و هەرگیز لێی جیا نایبێتەو.

هەلبەتە رێبەرانی کورد گومان لە نیاز و نیتەتی تورکان دەکەن، لەو دەترسن کە رۆژێ لەرۆژان کوردستان گیرۆدەی داوی گرفتێ ناوێتی و هەرەسەتانی عوسمانی بکری.

لێ تورکەکانیش هەر زوو لە وەعد و بەڵێنی خۆ ژیاوان دەبێتەو و فەرمانۆشی دەکەن. (٢٨)

کێشەتی نۆوان یانە کوردییەکان و دەولەتی عوسمانی:

بەلام زۆر زوو کاری گفتوگۆی ژێراو ژێر و نەیتنی دەبن بە دەمبۆلە و مشو مە و شەری ناشکراو دەولەتی عوسمانی شەری راگەیاندن دژی ناسیونالیستانی کورد، رادەگەینن.

لە هەمووی سەیرتر نەوێه کە گۆتقاری (Vakit) گوتاریکی دوور و درێژ و توند دژی کوردەکان پلار دەکاتەو، لەم گوتارەدا دەڵێ: «ئەمێن بەگ هەر پاس کردنێکی سەرەخۆشی کوردستان خۆی لەخۆیدا پشتیوانێکە بۆ سەرکەوتنی ئەرەبەکان، ئەو خەڵکانە پانگەشە بۆ ئەو جۆرە بهێر کردنەوێه دەکەن. ئە دڵسۆزی کوردن و ئە قەرەبان بە کوردەوێه هەیە. ئەگەر دڵسۆزیان، ئە جیاتی ئە قەستەنتەنێه دا خەریکی خۆبەدان و گوتارێکی بواپەن، ئەوا

ده‌چوون بۆ کوردستان و وهختی خۆیان بۆ به‌رز کردنوه‌ی ناستی فیه‌کری و رۆشنبیری خه‌لکی کورد ته‌رخان ده‌کرد، که ته‌وه‌نده نهمزان و پاشکه‌وتوه: جا ته‌وانه‌ی له‌م وه‌زع و خالدها داوا‌ی سه‌ره‌خۆیی کوردستان ده‌کهن، که وه‌ره‌ترین دۆشمنانی خه‌لکی کوردن»^(۲۸)

ریبه‌رانی کورد، هه‌ولده‌ده‌ن و بێ نه‌وه‌ی به‌چه‌و و مشتومره‌وه، ~ گۆفاره‌کی خۆیاندا (ژین) داکۆکی له‌ هه‌ول و تێکۆشانی خۆیان به‌کهن: «ئێمه‌ ده‌زانین که ئیمپه‌راتۆریه‌تی عوسمانی . وه‌زع و حاله‌تیکه‌ی فره‌ دۆوار و نا‌هه‌موار دا ته‌ده‌په‌رت، به‌لام له‌ لایه‌کی دیه‌مه‌ ده‌گه‌رت چاره‌نۆزی نه‌وه له‌ کوردی مه‌ینه‌به‌اری سه‌دان سه‌له‌ به‌کرت که دابوای ماف و چاکه‌بوونی وه‌زع و حاله‌ی خۆی نه‌کات؟ هه‌ر کاتێ کوردان، شه‌کوای حاله‌ی خۆیان گه‌رت به‌ نا‌وا‌وه‌گه‌ر تاوانبار گه‌ران و ده‌سه‌لاتداران له‌ به‌ری به‌ عه‌دا‌لته‌ و نه‌ه‌ه‌ه‌وه‌ مامه‌له‌ ده‌کهن نم سه‌کالا و داوا‌پانه‌دا به‌کهن به‌نۆز (دابان مرگانه‌ن ته‌وه‌و سه‌رگه‌ته‌ان کردوون»^(۲۹)

دوله‌ت شان به‌شانی نم شه‌ری را‌گه‌یانده‌، له‌ با‌ژێره‌ کورده‌کاندا که‌وته به‌لا‌ر کردنوه‌ی نووسه‌راوی به‌ له‌ دۆ و ده‌له‌سه‌ و هه‌له‌چوو. نیسه‌ره‌ژکی نم نووسه‌راوانه‌ دژی هه‌ولی سه‌ره‌خۆیی کوردستان له‌ سا‌و په‌نای به‌نگانه‌دا بوو: له‌ به‌روسکه‌یه‌کی سه‌رانی کوردا بۆ ده‌وله‌ت (ک/ ۲/ ۱۹۲۰) ده‌گوتری: «هه‌ندێ خراپه‌ خوا‌زانی خه‌لکی کورد، داخوا‌زیه‌کی ده‌سه‌له‌میه‌یان نامه‌ده‌ کردوه به‌مه‌به‌ستی په‌شتیوانی کردن له‌و خواسته‌ی که کوردستان له‌ مه‌سایه‌ی ده‌سه‌لاته‌تیکه‌ی به‌نگانه‌دا بێ، نم داخوا‌زییه‌انه‌ دروستکه‌ران و ئێمه‌ نه‌فهرت بۆ نامه‌ده‌کارانی ده‌تیرین»

سه‌ره‌له‌جام وه‌زیری نا‌وخۆ مۆله‌تی کارکردن به‌ (حیزبی دیموکراتی کوردستان) نادا‌ت. نه‌وه‌بوو پاش ۲۵ سال دامه‌زرێنه‌رانی حیزبی دیموکراتی کوردستان له‌ با‌ژێری مه‌هاباد هه‌مان نا‌ویان له‌ حیزبه‌که‌ی خۆیان نا.

حیزبی دیموکراتی کوردستان له‌ راستی دا ره‌نگه‌دانه‌وه‌ی سیاسی «کۆمه‌له‌ی ته‌عالی کوردستان» ه. که نه‌جسه‌دین حوسه‌ین سه‌کرته‌یری بوو، به‌ر له‌وه‌ی مه‌سته‌فا که‌مال قه‌سته‌نه‌ئیه‌یه‌ به‌گه‌رت چه‌ندین یادداشتنامه‌ی بۆ ده‌وله‌تی عوسمانی و ها‌وپه‌یمانه‌ان نا‌رد.

ده‌سه‌لاتدارانی عوسمانی به‌ را‌ده‌یه‌ک شولی لێ هه‌لده‌که‌شتن که ژماره‌یه‌ک له‌ریبه‌رانی کورد ده‌گه‌رن و یه‌که‌تیک له‌ وانه‌ هه‌مه‌زه‌ به‌گی به‌ریه‌به‌ری گۆفاری ژین ده‌یت. هه‌مه‌زه‌ به‌گ ده‌درێته‌ دادگا‌و له‌ گۆتایی سالی ۱۹۱۹ دا حوکمی ته‌ه‌ده‌م ده‌درێ. چونکه‌ له‌ دانه‌شته‌تیکه‌ی تابه‌ته‌دا له‌ ماردین گوتیوه‌ی که «کوردان په‌تروسته‌ خۆیان نا‌زاد به‌کهن»^(۳۱)

ناشکرایه که له هه‌ل و مهرج و وه‌زع و حالی وه‌ه‌ادا، ریه‌رانی کورد نه‌توانن به‌ ناشکرا
باسی خزیبونی کوردستان بکه‌ن چونکه: چاو‌نفر بوون، تا د‌ل‌ن‌یا بن له‌وی که
ک‌و‌نفرانی ناشتی جارتیکی دی جله‌وی چاره‌نووسی کوردستان ناد‌اته‌وه ده‌ستی تورکان.

مش‌ت و مهر ناتمه‌ی و ک‌ت‌شه‌ی ناو‌خ‌زی بزالی کورد له‌مه‌ر نامانجی س‌تراتی‌م‌ری
بزوتمه‌وه‌که: ئوت‌و‌ن‌و‌می ب‌ن یان سه‌ره‌خ‌زی؟

ل‌ن ریه‌رانی کورد زوو به‌ زوو ناچار بوون له‌ قاو‌غی خ‌ز‌یان ب‌یت‌ه ده‌ری: شه‌ریف پاشای
ناینده‌یان له‌ پاریس له ۱۹۱۹/۱۲/۲۰ ر‌یک‌ه‌وت‌ن‌نامه‌یه‌کی ده‌گ‌م‌ل ب‌و‌غ‌وس نق‌اری
نوت‌م‌ری ئه‌رمه‌نه‌ی‌گان له‌ پاریس ئه‌م‌زا ک‌رده‌وه: «که هه‌روهو سه‌لل‌ت نار‌یا‌ی‌ن و یه‌ک
به‌ر‌م‌وه‌ندی و یه‌ک نامانجیان هه‌یه، وات‌ه سه‌ره‌خ‌زی و ئاز‌ادی.»

«ه‌لام سه‌بار‌ت به‌و شو‌ت‌نامه‌ی که مش‌ت و مه‌ران له‌سه‌ری هه‌یه، و سه‌بار‌ت به‌ سنو‌ری
هه‌روهو ول‌اتی ناینده، ئه‌مه به‌ ره‌سمی ر‌ای ده‌گه‌یه‌ن‌ن که هه‌روهو ئه‌م سه‌سه‌لاه ده‌خ‌ینه به‌ر
ده‌ستی ک‌و‌نگ‌ری ناشتی و به‌ به‌یار و له‌ر‌ای ک‌و‌نگ‌ره ده‌گه‌یه‌ن.» (۳۲)

ئ‌ه‌م ر‌یک‌ه‌وت‌ن‌نامه‌یه که ئوم‌یدی نه‌وه‌ی ل‌یده‌ک‌را ب‌یت‌ه مایه‌ی د‌و‌ز‌ینه‌وه‌ی سه‌ره‌دا‌وی گ‌ومی
ک‌لاه‌ی ئال‌و‌ز‌کاری ناک‌و‌یه‌کانی ن‌ی‌وان ک‌ورد و ئه‌رمه‌ن. له‌ل‌ای‌ن ک‌و‌م و ئه‌نج‌ومه‌نه‌ سیاسییه
نه‌و‌وب‌ی و نه‌مه‌ریک‌اییه‌کانه‌وه به‌ گه‌رمی پ‌ت‌شو‌ازی ل‌یک‌راب‌وه، له‌ قه‌سه‌ته‌نه‌یه‌دا وه‌کو
ب‌و‌م‌با ته‌قه‌وه: ئه‌گه‌ر ک‌ورد دا‌وا‌ی سه‌ره‌خ‌زی بکه‌ن هه‌ر نه‌یه‌سه، چونکه ه‌ی‌ج ک‌ورد‌یک
ر‌و‌ژێ له‌ ر‌و‌ژان له‌ حوک‌م و ده‌سه‌لاتی ئای‌نی س‌ول‌تان- خه‌لیفه به‌گ‌ومان و د‌ر‌د‌و‌نگ نه‌ب‌وه
به‌لام که ب‌ین و پ‌ه‌یان ده‌گ‌م‌ل ئه‌رمه‌نه‌یان‌دا ب‌ه‌سه‌تن، ئه‌مه پ‌ه‌یان به‌سه‌تن به‌و ده‌گ‌م‌ل د‌و‌م‌ن‌یک
دا که مایه‌ی نه‌ف‌رت و رق و ک‌ینه‌ی هه‌روهو تورک‌یک بوو، ئه‌مه خ‌یا‌ن‌ت به‌و!

ده‌م و ده‌ست ناک‌و‌کی و دو‌وبه‌ره‌کی گه‌وته ن‌ی‌و ریه‌رانی ک‌ورده‌وه: ر‌یک‌ه‌وت‌ن‌نامه‌کی ن‌ی‌وان
شه‌ریف پاشا و به‌و‌س نو‌هار، له‌ راست‌یدا ناچار‌ی ک‌ردن که راو ب‌ز‌چ‌و‌نی خ‌ز‌یان له‌مه‌ر
نامانج و س‌تراتی‌ژی سه‌سه‌له‌ک‌یان سا‌غ بکه‌نه‌وه: ئوت‌و‌ن‌و‌می ب‌ن، یان سه‌ره‌خ‌زی؟ ئ‌ه‌م
بابه‌ته له‌ زه‌ین و ه‌زری ز‌و‌ریه‌یان‌دا نه‌وه‌نده روون نه‌بوو، هه‌ر‌به‌ش نه‌ج‌مه‌د‌ین ه‌وس‌ت‌ن ی
س‌کر‌ت‌ری گ‌شتی حز‌بی «سه‌ل‌ت نه‌در‌ا‌وی» دی‌و‌ک‌راتی ک‌وردستان له‌ دا‌وا نامه‌یه‌ک‌دا به‌ «
ده‌ول‌تی به‌ری‌تانه‌ی مه‌زنه ده‌نو‌س‌ت: «سه‌ره‌خ‌زی ک‌وردستان‌ی یه‌که‌را‌چه له‌ چ‌وار‌ج‌یت‌وی
س‌ت‌ری ناسایی و نه‌ته‌وه‌ی خ‌ز‌یدا. باش‌ترین ر‌یک‌ه‌یه به‌ ئه‌وه‌ی به‌ یه‌ک‌جاری و به‌ هه‌م‌یشه
ک‌و‌تایی به‌ گه‌رو‌گ‌رفته‌کانی ناسایی به‌رو‌ک (تورکیا) به‌ت‌ری.»

بهلام هر زو با ده داته وه و ده لی: «کوردهکان، تمنی کاتی ده توانن بین به فاکتهری دلبینکردنی ناشتی جیهان، که له چوارچینهی سنورتکی ناوهادا و له سایه ی نالی کوردستانی نوتوتومی دا زنگی بکهن.» (۲۲)

میر نه مین عالی به درخان، خیرا خوی گه یانده ریزی پیشه وهی بالی لایه نگرانی سه ره خوی تهاوی کوردستان و له هه قه یقینیک دا بۆ رۆژنامه ی لوبوسفور (Lebosphore) رایگه یاند: «نیمه هه موصان سولتان به خه لیقه ده زانین، بهلام جه ماعه تیک که نوته ری بالی به هیزی بزوتنه وه کهن ده یانه وی له باری سیاسیه وه به تهاوی له تورکیا جیا بینه وه. هه ندیکی دیکه که هه له مرستق و له وه ده ترسن که نه وریا ده ست به دراریان بین، نه مانه بزوتنه وه یه کن ده یانه وی تورکیا مان رو به مروو بکه نه وه له حالی حازر دا به نوتوتومی له چوارچینه ی تورکیادا رازین و خوشحالن، بهلام نه مانه ژماره یکی زۆر کهن. جا که نیتا هه موو لایه ک سوود له پره نسپه کانی سه رۆک و یلسن ده بین، بۆچی نه م پرانسیپانه سه به رت به کوردستانیش به کار نه هینن؟ نه م ماعه له یه ی نیمه سایه ی ناچه زایی ده وله تی سه رکه زیه به تاییه تی هتیه میللییه کان؟ له م رووه وه ده ترانین چ بکه یین؟»

نه مه کاریکی زۆر به رانه بوو. زۆر به دلی بالی «هه له به رستان» به سه رۆکایه تی سیناتور عه بدولقادر نه بوو! عه بدولقادر له هه قه یقینیک دا ده گه ل رۆژنامه ی الاقدام (۱۹۲۰/۲/۲۷) هه ولی دا، ریکه مۆتناسه ی شه ریف پاشا و نو به ار پاشا، بین بایه خ نیشان بدات و گو تی: «تورکان، هاو نه ژاد و برای نازیزی نیتمن. و تیرای نه وه ی که نیمه هه موو موسلمانین و مه حاله کینه و دژمنایه تیمان بکه و تیه به یین! نیمه تمنی نه وه نه ده مان ده وی که مافی گه شه گردن و په ره نه ندنی نازادانه مان به ریتی نه وه ده نگه زه ش که گوایه ریکه که مۆتناسه یه یکی دژ به تورکیا، له نیتوان شه ریف پاشا و بوغوس نو به اردا نیترا کراوه، درویه. چ باستیکی واش نه کراوه که نیمه رۆژنیک له رۆژان کاری له و بابه ته بکه یین!»

کوره که ی شیخ عوبیدوللا پاشان له سه ری ده روات: «نه وه رۆکه ۵-۶ باژیرو ده قه ری کوردنشین هیه. ده با ده ولت نوتوتومی به و باژیرانه بدات تا نیمه به به ستیوانی خه لکانی نا به روه مند و داد به رومر خومان وه قفی په ره پیدانی نه و باژیرانه بکه یین. وه کو گوتم نیمه چ دژمنایه تیه کمان ده گه ل تورکاندا تیه و ته نه انت حه ز ده که یین له و ده ولته نوتوتومی دا ره که دلوای ده که یین، تورکانیش به شداری بکه ن...» (۲۳)

پاش چەند رۆژنیک شیخ عەبدولقادر لە ھەقیقەتیکی دیکەدا، ئەمجارەیان دەگمڵ رۆژنامەی «تەسۋیر افکار» زمان حالی «ئیتحاد و تەرەقی» دیتە سەر ھەمان بابەت: «ئەمە درۆیە کە دەلێن کوردەکان دەخوازن لە تورکیا جیا بێنەو. من بەش بە حالی خۆم دەگمڵ بپروبووچوونی جەوداخواری دا نیم. ئایا دەکرێت بپساو لەم بارەیدووە جگە لەمە بیروبووچوونیکی دی ھەبێ؟ تەنێ یەکیستی دەتوانێ پێشکەوتن و تەرەقی موسلمانان دابین بکات. کوردان، ریز و حورمەتیان بۆ خەلاقەت ھەیە.

ھەمەیان ئەمەیان پێ خۆشە و من بەش بە حالی خۆم یەکیکم لەو کەسانەی کە خوازیاری نۆتۆنومی کوردستان، ئەمە تەنێ خواستی من نیە، بەلکۆ (کۆمەڵەی تەعالی کوردستانیش) خوازیاری ئەوێە. ئێوە بە خۆتان دەزانن کە ئەم کۆمەڵەیە بە پێی وێست و خواستی کوردەکان دامەزراوە. ھەلەو خەتاگانی دام و دەزگای ئەداری عوسمانیان بە درێژایی سالانی رابردوو، وای لە کوردەکان کردووە کە داوای نۆتۆنومی بکەن» (١٣٥).

سەبارەت بە ھەول و تێکۆشانەکانی شەریف پاشاش دەلێ: «ئەم چالاکی و چەلەنگیانە نەک ھەر بە قازانجی کوردن، بەلکۆ بە قازانجی تورکیاشە.»

ئەم گۆتانە وێرێ نەرمییان، بۆنە ھۆی ھارۆاندنی پەرلەمانی عوسمانی، نۆتەرانێ کورد (لایەنگرانی دۆلەت) ئیعترازیان لە قەسەکانی سیناتۆر عەبدولقادر گرت و ئەنەت خوازیاری دەرکردنیشی بۆن لە پەرلەمان، گۆتەبیوان ئەو کارە «پێچەوانەی ئەو سۆتندی وەفادارییە کە دەرھەق بە ولات و مێللەت و سولتان» خواردبوو. (١٣٦)

لە ١٩٢٠/٣/١ دا نۆتەرانێ ناوچە کوردنشینەکان وەکو وان و ئەرزۆوم و تەرابزۆن و ھەکاری و بایەزید، لایەکی دەرکردنی ئەویان دا بە ئەنجۆمەن! ئەنجۆمەن لایەکی ھەسەند کرد و ناردی بۆ پەرلەمان. لە گۆتەنۆمەیدەکی داخراودا، عەبدولقادر بە رادەیک بەر گۆشار و ھێرش خرابوو، ناچار بوو بۆ گۆتەکانی ١٥/٣ی غۆی بە دوو بختاوە.

٧

یارچە بۆونی بزاڤی کورد

بەلام ئەم بیروبووچوونانە لە نیشووانی کوردیش دا جۆرە نازاوەیدەکی نایەو. بەتایەتی ئەندامانی مالباتی بابان وەکو نازەزایی لە ھەلس و کەوتی سەرۆکی کۆمەڵە «یانە» دەستیان لە ئەندامیتی کۆمەڵە «یانە» کێشاوە.

لە سەرەتای ھەیفی چاری ١٩٢٠ دا شیخ عەبدولقادر لە کۆمەڵێک کوردی ناکنجی

نه‌سته‌موله‌وه، كه زۆریه‌یان له توێژه كۆمه‌لایه‌تییه هه‌ره هه‌زاره‌كانی كوردده‌واری بون، نامه‌یه‌کی یتگیی ده‌لق كه ته‌ن ئه‌و شایه‌نی ئه‌وه‌ی هه‌س به ناوی گه‌لی كوردده‌وه قسان بکات.

له لایه‌کی د یکه‌وه كۆمه‌لێك له‌و رۆشنییرانه‌ی كه له ده‌وری میر نه‌مین عالی به‌درخان گرد بوو بونه‌وه، عه‌بدولقادریان له سه‌رۆكایه‌تی لا‌برد و له كۆمه‌له «یانه» ده‌ریان كرد.

له نه‌جیامدا دوو به‌ره‌كه‌یه‌كه‌ بوو به راست و له قه‌سته‌ننه‌یه‌یه‌دا دوو رێكخراوی ناسیونا‌لیستی كورد كه وته «چهل‌نگی» كۆمه‌له‌ی كۆمه‌لایه‌تی كورد» كه نه‌مین عالی به‌درخان سه‌رۆکی بوو و مه‌مدوح سه‌لیم سكرتیری گشتی بوو. كۆمه‌له‌ی «كوردو كوردستان» به‌سه‌رۆكایه‌تی عه‌بدولقادیر، هه‌فرگانی عه‌بدولقادیر، به‌تایه‌تی ماله‌اتی به‌درخان قه‌ت به چا‌كه باسیان نه‌كردوه. هه‌ر هه‌موو ئه‌و سیاسه‌توانه‌ یتگانانه‌ی كه مامه‌له‌یان ده‌گه‌ل كوردوه، شایه‌تی ئه‌وه‌ی بۆ ده‌من كه په‌سۆچی به سام و تام و به‌شه‌خسیت به‌وه. چونكه په‌سۆچی زۆر مه‌زه‌بی و خایه‌نی بوو، بۆیه ریزی له حوكم و ده‌سه‌لاتی سولتان وه‌كو خه‌لیفه‌ی موسلمانان، ده‌گرت. هه‌له‌یه‌ته ئه‌م پابه‌ندییه‌ی به نایه‌وه یه‌كێك بوو له‌و فا‌كته‌رانه‌ی كه كرده‌یه كارێك پتر به‌لای ئوتونومی كوردستان له سایه‌ی توركاندا دای بکێشتن. لێ كۆره‌كه‌ی عه‌بدولقادیر به‌لگه‌و بیانه‌ی سیاسی تری هه‌بوو بۆ سنووردار كردنی داوا‌كانی خۆی.

له گه‌فتوگۆیه‌کی دا ده‌گه‌ل دپلۆماسیه‌یه‌کی به‌ری‌تانیی سه‌ر به كۆن‌سولیه‌تی بالای به‌ری‌تانی له قه‌سته‌ننه‌یه‌یه، په‌ندیچی كوردی بۆ ده‌گێرتنه‌وه: «دژمنت گه‌ر مه‌یروله‌یه‌كیش بێ مادامێکی دژمنه نابێ ئینی شافلی بی و ده‌بن حه‌ساوی بۆ یه‌كه‌ی.» (٣٧) عه‌بدولقادیر وێرای شكستی توركان و داگیركردنی به‌شێك له خا‌کی عوسمانی له لایه‌ن هێزه‌ هاو‌په‌یمانه‌كانه‌وه، به چا‌کی ئه‌وه‌ی ده‌زانی كه نه‌مه هیشتا سه‌ره‌تای كاره. نه‌گه‌ر هاو‌په‌یمانان بۆ ناچار كردنی توركان به‌وه‌ی هه‌موو مه‌رجه‌كانی ناشتی قه‌بولی بکهن، هێزی ته‌وا‌ریان له‌به‌ر ده‌ست دا نه‌بێ، ئه‌وا كۆرده‌كان به داوا كردنی سه‌ربه‌خۆیی زه‌ره‌ر به خۆیان ده‌گه‌یه‌ن.

به‌لای عه‌بدولقادیره‌وه دوو شت به‌هه‌تی بوو: یه‌كه‌م زه‌مانه‌تی ئوتونومی یان خۆبه‌یونی كوردستان، دووهم «یه‌كێتی كوردستان» به یتجه‌وانه‌ی نه‌مین عالی به‌درخان‌ه‌وه.

عبدالقادری پتلی و ابو نوتونومی کوردستانیکی په کگرتو له ساو پهای عوسمانیه وده باشره له کوردستانیکی سره یوځی پر نازاوه و هراو ههنگامه. سیناتور عبدالقادری، په ځوی نه پتلی بیرو هزی ځوی بز M. derobec که په کتیک بو له نیردکانی حاکمی بالای بریتانیا له قسمته نته نیه ددوړکتی و دهلی: «نه گم دهوله تی پاشای نینگلیستان مه بهستی بن سره یوځی کوردستان راهبه یمن و پارترکاری بکات، به ځوی دیکات، بهلام له هل وهرج و باره نادپاره ی نیستادا کاری وهاج سووډیکی نابیت.» (۲۸)

۸

مکهران به دووی زیره مان و پشپوایک دا

پاش چاره که سده دهک خدباتی چه کداری له رای سره یوځیدا، نو قناعت ته چن بو که هر کارکی چه کداری، به بن پشپوای کیاری سیاسی و دیپلوماسی، هیچ به هیچ ناکات، بزه ریه رانی کورد (که زوری هره زوریان کور و نه ووی ریه رکانی پشپوون)، بالای کاری سیاسیدا با ده دمنه و بهشی هره زوری چالاکي ځویان بز سرنج راکشانی نوته رانی هیزه نه ورو پاییه کان ترخان ده کم. جا بریتانیای مه زن که به رواله دسه لاتی ځوی به سر هه موو روژده لاتی ناځین دا گتیا بو، له ریزی پشپوه ووی نو هیزانه بو، پاشان فهرنسا بو. «هر کوردیک ناوړی همن، نو قناعت ته له لا چن بو، که کوردستانی ناپنده به بن هاوکاری و پشپوای بریتانیا نازی و گمشه ناکات. نیمه ناماده بن جله ووی چارهنوسی خاکی ځومان به دینه دهمتی نینگلیستان و هرجیمان له توانادایه بز خزمه تی نم هیزه به کار بهینین.»

نیستا راسته نیشه که دیاره، بهلام نم قسه به بالای که مه وده لمر نو ووی له لایه ن ریه رکی ناسپونالی کورده و کراوه، جتی سروسرمانه، نه به بهشیکه له نامه ده کی نه به دین حسین ی سکرتری گشتی حیزی دیوکرانی کوردستان بز کومیسری بالای بریتانیا. (۲۹)

هه موو ریه رده دیاره کانی کوردی نم سر وینه نده، به هه مان شوه دهوازن له نینگلیستان و فهرنسه نریک به نه و و سیناتور عبدالقادری له سالی ۱۹۲۵ دا له پتوای نم کاردا سړی دادنه.

نهمین عالی به درخان له یاداشتکی دا بز کومیسری بالای فهرنسه له قسمته نته نیه، پاش نو ووی لیستیکی ته ووی ناوی نه دمانی خیزانه گوی رتک ده خات که له پتوای

سمره‌خیزی کوردا گهانی خویان به‌خت کردووه، ده‌لټ: «نټمه دمه‌لاتیکی زۆرمان له کوردستاندا هه‌یه، به‌تایه‌تی له‌و شوتانه‌دا که گه‌وتونه‌ته به‌ر سایه و زیره‌فانی فره‌نسه، ج‌ا ده‌وله‌تی نټوه ده‌توانی بۆ مه‌به‌ستی خۆی که بیرته‌یه له‌ داینگردنی ناشتی و خوشگوزهرانی نه‌و ناوچانه‌ی گه‌وتونه‌ته سایه‌یه‌وه، سوود له‌و دمه‌لاته‌ی نټمه وه‌بگرئ». (٤٠)

له‌ مانگی چواری ١٩٢٢ دا له‌ حالیکدا که دمه‌لاتی بریتانیا برتک له‌ که‌می ده‌دات و فره‌نسه په‌یوه‌ندییه‌کانی خۆی ده‌گه‌ل ناسیوناالیستانی که‌مالیدا، پته‌ر ده‌کات، عه‌بدولقادر له‌ پوانکاره (Poincare ١٨٦٠ - ١٩٣٤). له‌ سالانی ١٩١٢-١٩١٣- ١٩٢٣ - ١٩٢٤ دا سه‌ره‌ک وه‌زیران بوو ده‌گه‌یه‌نی که نه‌گه‌ر فره‌نسه له‌ ده‌وله‌تی مستعفا که‌مالدا ده‌سه‌لاتی خۆی وه‌گه‌ر به‌خات و کاریک بکات که ده‌وله‌تی نیسرواو نوتونومی به‌ کوردستان به‌دات، من وه‌کو سه‌رۆکی کوردستان ناماده‌م قه‌ولنامه‌یه‌ک نټمزا بکه‌م و به‌لټین به‌دم که هه‌موو دمه‌لاتی خۆم بۆ ناسانگردنی نه‌رکه‌کانی فره‌نسه له‌ سووریا‌دا به‌کار به‌نمه و له‌سه‌ری ده‌روات: «ته‌نی کالای فره‌نسه‌یی له‌ بازاری کوردستاندا رټی ده‌درئ». (٤١)

کامیل (له‌ ده‌قه‌که‌دا kiamil) به‌درخان که‌له‌گه‌ل رۆسه‌کاندا بووه و له‌ ته‌فلیس دژیا له‌مانگی ١/١٩١٨ دا پټشیا‌ز بۆ ئینگلیزه‌کان ده‌کات که «له‌ کوردستاندا ناگرێکی گه‌وره هه‌لگیرستنی که‌له‌ سنووری نټیرانه‌وه تا نه‌و دیوی دیاربه‌که‌ر بگرټه‌وه، نه‌گه‌ر هاره‌پانان پش‌تیوانی له‌و نه‌خشه‌یه‌ی نه‌و بکه‌ن. پاشان کامیل به‌گ له‌سه‌ری ده‌روات «ده‌بی من بټم به‌ سه‌رگه‌وره‌ی نه‌و کورده‌نی که له‌ ده‌ورمان خه‌ ده‌بنه‌وه!» (٤٢)

نه‌گه‌ر چاریک به‌ قه‌واله و په‌شینه سیاسیه‌کانی نه‌و سالانه‌دا بگرټه‌درئ نه‌وا نه‌وه دوو‌بات ده‌به‌ته‌وه که هه‌موو رټه‌هرانی نه‌توه‌یی کورد هه‌مان (مامه‌له و سه‌ودایان) له‌گه‌ل به‌ریتانیا و فره‌نسه‌دا کردووه و پټشیا‌زی نه‌وه‌یان کردووه که «نه‌گه‌ر نټوه کاریکی وه‌ا بکه‌ن، نټمه نوتونومی یان سه‌ره‌خۆیی وه‌بگرټن نه‌وا؛ ولاتی نټمه له‌به‌ر ده‌ستی نه‌توه‌دا ده‌بی». به‌ هه‌ت نه‌وی تټ بکه‌ن که نه‌م مامه‌له کردنه خۆی له‌ خۆیدا پټچه‌هوانه و دژی دلو‌اکاریه‌که‌ی خۆپانه.

هه‌ر هه‌موو نه‌م رټه‌هرانه له‌ هه‌مانکاته‌دا که داوای نازادی کوردستانیان ده‌کرد، له‌ خه‌می به‌رژه‌وه‌ندی خوشیان دابوون و هه‌ر یه‌کیکیان ده‌یوست بټی به‌ میریان پاشا یان سه‌رۆک کۆماری ولاتی تازه - نمه‌ جگه له‌و موجو و خه‌رجیا‌نه‌ی که بۆ خۆپانیا‌ن داوا ده‌کرد. - له

هموو حالیکدا وا بیر دهکهنوه که دهیتمو شتانهیان (هین بدین) و دلتیان که نهمانیش له بهرانبر نهوده شتگهلیکیان ههیه که سهرنجی هیزه گهرهکان رابکیتشن.

وهکو چۆن یهکتیک له فهرمانهره گهرهکانی نمو کاتهی وهزارهی دهرهوی بهریتانیا له م بارهیهوه دهرهوسیت: «خهونی نم حیزه تازهیهی کورد، که دههوی به پاره و پشتیوانی خهلیکی بنگانه هین بهسهرهکی نمو واکه کوردیهی که بۆی داهههزین، خهونیکه به تاله و نایهتهی»^(۴۳).

به ههر حال له نهنجام دا کوردان، پاش زهرهوی زیانی زۆر بۆیان بهدهرهکهوی کسهیهخۆی دهههزین و نادرین.

بۆ کهمکردنهوه و سوک کردنی هاری مهسئولیهتی رهبرانی کورد، دهیتمو خالهش بگوترین که: «جگه له سیناتور عهبلولقادر نهمانه خهلیکی نهدار و ههزار بوون. بهلام چونکه وهکو پایهی کۆمهلاهی میر و خانهدان بوون، ناچار بوون دهست و پتیهوه رابگرین و ژانیکی خوش و پر خهرج بهرنهسهر».

لهو زمانهدا قهستهتهیهیه بوو بههنگه و مهلبهندی قیل و دههز و دهیسه و لهویندهوه به سهرانهسری خاکی عوسمانیدا بلار دهرهوه، لهویندهر گندهلی گشتی هههرو: یهکتیک له وهزیرانی ناوخۆ که نهوسا (۱۹۱۹) سهروکی (نهجمههنی دۆستانی بهریتانیا) بوو به مهزندهی فهرهسهیهیهکان مانگانه ۱۵۰۰۰ لیره له ئینگلیزهکان وهرهگرت. فهرهسهیهیهکانیش سهرهنجام و به ههول و کۆششیکه زۆر توانیان نهجمههنیکی به نیوی (نهجمههنی دۆستانی فهرانه) دابههزین که سهروکهکی دهستکردی ئینگلیزهکان بوو^(۴۴).

لن کوردستان دورو بوو، ئینگلیزهکان بهشیکه گهرهوی کوردستانی هاشوریان داگیر کردبوو، و فهرهسهیهیهکانیش هههرو نمو رتگایانهیان به دهستهوه بوو که دهچونهوه بۆ کوردستان رتی باکو له لایمن تووک و روس و نیرانهکانهوه گیرابوو.

له کۆنفرانسی ناشتی دا، که رۆژی ۱۸/۱/۱۹۱۹ له پاریس دهستی پیکرد، بهریتانیا و فهرهسه مشتمهریکه زۆریان له مهر دابهشکردنی نهیمراتۆیهتی عوسمانی کرد، هین نهوهی گوت به داخوازییهکانی کورد بدن، له کاتیکه خاکی کوردان له ناو جهرگهی نمو ناوچهیهدابوو که فهرهسا و ئینگلیز شهریان بوو لهسهری.

کوردیهکان، که هههرو «خوتبه» و بهیانهکانی سهروک ویلسن یان له مهر مافی دیاری

کردنی چارهنووسی میله تان، له بهر کردبوو، له نورو نهمه ریکایه کانیس دا، چ دزستیکیان نه دوزیه وه: نه دمانی کومسته ی لیکولینه وه ی کینگ کرین ی نهمه ریکایی چوون بو سویرا و قسمنته نییه، لی چ ناوړتکیان له دۆلی دوو روویار، نه نادۆل نه دایه وه (45).

ولاته گموره کان بو که یشتن به په یمانی سیقه ۱۱/۸/۱۹۲۰ نه خوی له خزیدا پارچه کاغذنکی پوښ و به تال و خهلقه نده یه کی له پارچو بوو، یه کال و نیو له گڼل په کدی دا چه نه یان ۱۰۱، شو جاش شو په یمانه نه بوو که پتوانن مه سه له ی روزه لات چارمه ر بکات، لن به لای خه لکیتکی زوری کورده وه، نهم په یمانه په گه مین تیه ترلفی جیهانه به بوونی کورد.

ماده ی (۶۲) ی نهم په یمانه نه وه په که نه نهمه نیک له توتنه رانی نی تالیا و فدره نسا و بهر تانیا که باره گاه کی له قسمنته نییه ده ی، له ماوه ی شمش هه یقاند ا زه مینه بو توتونومییه کی ناوچه یی له و ده هه رانه ی که زوری ده دانیش توتانیا ن کوردن، خوش ده کات. واته له ده هه رکانی روزه لات ی فورات و باشوری سنوری نهمه نستان. و له باکوری سنوری تورکیا له گڼل سویرا و دۆلی دوو روویاردا.

به پتی ماده ی (۶۴) ناوچه ی توتونومی کورده ستان، بزی هه یه له ماوه ی سالی کدا سه ربه خوی خوی وه یگری (۴۶).

سمرچاوه و پمراوړزان:

- ۱- پتی دولا کړوا، له ۱۷۶۵. په ککرتوی دوری نه لهن دی، پاریس ۱۸۱۰، ل ۹۵
- ۲- بهر، نهمه ریکه کان و، ل ۳۰۵
- ۳- دکتر رایت، په پکی په یام و بوستیز ۱۸۴۶ ل ۳۸۱
- ۴- همان ژیدر
- ۵- همان ژیدر
- ۶- سیر ناوستیز هنری لیارد، گمران و پشکنن له شونموارین نه پمرا ۱۸۵۳ ل، ۵۴
- ۷- مامی ۱۱/۷/۱۸۴۵ له ناوړه وه وهر گیراوه، له کله ی دیانان تومار کړاوه، ل ۶۶
- ۸- به گونه ی (دکتر شریکو جه لادمت به درخان) ۱۸۶۸ و به گونه ی میجر نوئل ۱۸۷۰ به.
- ۹- کورده کان به روایه تی خزیان. باسیل نیکنن، ناسای فرانس ۱۹۲۵، ل ۱۴۹
- ۱۰- همان سمرچاوه، ل ۹۹
- ۱۱- جوزج کوزن. مه سه له ی نیران، له ندم. ۱۸۹۲ ل، ۵۵۳
- ۱۲- کتبی شین، ژماره ۵، ۱۸۸۱ ل، ۵۴

- ۱۳- ساموئیل جی. ویلسن، ژان و نمریتی نیراتیان- نیویورک ۱۹۰۰، ل ۱۲۲.
- ۱۴- و. جریدہ بڑائی نہ تہوہی کیوود. نامہ یکہ دروہ بہ زانکوی سیراکوز. ولاتہ یہ کگرتوہ کانی نمہریکا ۱۹۶۰ و ل ۲۹۲
- ۱۵- دیانہ یکہ دگگل نویسردا، پاریس ۱۹۷۵/۷.
- ۱۶- دویارہ، ہیانتامہی فرہنسا و نینگلیز ۱۹۱۸/۱۱/۸
- ۱۷- جہسن نرفہع، کوودہ کان ل ۳۱
- ۱۸- همان سرچاوه، ل ۳۱
- ۱۹- نویسراویک لمہر شمریف پاشا ۱۹۲۰/۴/۱۹ نویسی ہند.
- ۲۰- نرشیفی وزارہتی جہنگی فرہنسا، پاریس.
- ۲۱- نویسی ہند.
- ۲۲- نویسراوی زانکوی یارہدہوی بہ یوہیری کارویاری ناسا، نرشیفی وزارہتی کارویاری دہری فرہنسا، پاریس.
- ۲۳- نامہ ۱۹۱۸/۴/۱۵ نرشیفی وزارہتی دہوہی فرہنسا ۳۱۱-۳۳۱.
- ۲۴- بہ تاییہتی نویسراوی رژی ۱۹۱۹/۴/۹
- ۲۵- یاداشتیکتی تسلیم کرلو بہ ربارت و انستہارت، سکرتری یہ کہمی سفارہتی بہریتانیا لہ پاریس (۱۹۱۹/۷/۲۹) بز بالفور، نویسی ہند.
- ۲۶- پشین، دلہشکردنی رژیہ لاتی نریک، پاریس، ل ۱۷۴.
- ۲۷- دیانہ یکہ لہ گگل نویسردا، پاریس ۱۹۷۵/۷.
- ۲۸- نمین عالی بہدرخان، لہ ہروسکہ یک دا لہ ناوہ استی ۱۹۱۹/۴ بہ ناوی پیارلن و ناودارانی نہسین غویان بز نم ہوستہ دہپالہون (یاداشتنامہی مہجر نویل)
- ۲۹- دہریارہی نم دانوستانہ دوو ریوایت ہید. یہ کتہکیان یادداشتنامہی نہو دہمانہی کالسترو ہی دہریا سالاری کویسہری بالای بہریتانیاہ، لہ قہستہنتہنہیہ کہ راپڑیکی لمہر دانوستانی ۱۹۱۹/۷/۱۰ ی نیوان تورک و کوود سازدلوہ. دووہسیان ریوایتی دکتیز شیرکز (جہلادہت بہدرخان) لہ سالی ۱۹۳۰ دا، ہووہو ہواکہ کہم و کوہیان ہید. ہروانہ نویسراوی کاریت ۱۹۲۰، رہزارہتی کارویاری دہوہی نینگلیستان، ژمارہ ۶۷-۳۷۱۵ و ژمارہی ۱۹۱۹/۷/۱۰ نویسی ہندو مہملہی کوود لہ نویسینی دکتیز شیرکز سالی ۱۹۳۰.
- ۳۰- نرشیفی وزارہتی جہنگی فرہنسا، ۱۹۱۹/۱۲/۱۷.
- ۳۱- نرشیفی وزارہتی جہنگی فرہنسا، ۱۹۱۹/۱۲/۱۱ همان سرچاوه.
- ۳۲- دیانہی نمین عالی بہدرخان دگگل ہسفرودا.
- ۳۳- نرشیفی وزارہتی کارویاری دہوہی فرہنسا ۳۱۱-۳۱۲

- ۳۴- نويسراوى حبيبي ديوكراتي كوردستان بۆ كونسولي بالاى پهرتانيا له قهسته نه نه نييه
۱۹۱۹/۱۰/۸، و مزاره تي جهنگي فهرمه.
- ۳۵- وه زاره تي جهنگي فهرمه
- ۳۶- هه مان سهرچاره
- ۳۷- و مزاره تي جهنگي فهرمه
- ۳۸- راپۆري كونسولي بالا رويك، قهسته نه نييه ۱۹۱۹/۱۲/۹، ئۆليسي هند.
- ۳۹- راپۆري ۱۹۲۰/۴/۱۶ و مزاره تي دهره وي نينگلستان.
- ۴۰- باشكۆي ژماره ۵، راپۆري ۱۹۱۹/۱۰/۲۲ و مزاره تي جهنگي فهرمه.
- ۴۱- ۱۹۲۰/۷/۱۹ و مزاره تي كاروباري دهره وي فهرمه ۳۱۲، ۳۱۳ ل. ۱۹۹.
- ۴۲- نامه ۱۹۲۲/۶/۵ و مزاره تي كاروباري دهره وي فهرمه ۳۱۱/۳۱۲.
- ۴۳- نامه بۆ سه ره هنگي دووم پايك ۱۹۱۸/۱/۲۴ ته فلهس، و مزاره تي كاروباري دهره وي
نينگلستان. ۳۷۱۵-۶۸.
- ۴۴- نويسراوى شوباتي ۱۹۲۰ ي گاريت و مزاره تي كاروباري دهره وي نينگلستان ۳۷۱۵-۶۷.
- ۴۵- و مزاره تي جهنگي فهرمه.
- ۴۶- پروانه كۆميسيوني كهنگ گرين، نويسي هاري هالفۆد، ل. ۱۷۲-۱۷۳ و ۲۱۵.
- ۴۷- عهبدوله حسان قاسبلو، كورد و كوردستان، لاندن ۱۹۶۵، ل. ۴۹

بەشی ٢٥٩٩
سالانی سەرگوتکاری

په‌یانی سی‌قمر که جوړه سهراب‌یکې نو‌تونومی و سهریبه‌خو‌یی بو‌کو‌ردان د‌ن‌واند، له راستیدا را‌گه‌یاندن‌ی ژبا‌نه‌وی تو‌رکیا په ری‌سم‌رایه‌تی مس‌ته‌فا‌که‌مال و له دایک هو‌نی عی‌راق‌ی سایه‌ی حکو‌مه‌تی فه‌ی‌سل پا‌شا هو‌.

مس‌له‌ی ه‌ش‌سته‌وی مو‌سل به م‌ؤ‌له‌قی که په‌یانی ل‌وزان یش نه‌ی‌ترانی چار‌س‌ری ب‌کات، خو‌ی له خو‌یدا زم‌ینه خو‌ش‌کردن بو‌و ده‌ستی پی‌کردن‌ی سالات‌ی تن‌گ و تارو گو‌شار و سه‌ر‌کو‌ت‌کاری.

کو‌رده‌کان که که‌وته سایه‌ی حو‌ک‌می ه‌رس‌ن ده‌وله‌تی تو‌رکیا و ن‌یران و (له ری‌گه‌ی ع‌تر‌اق‌وه) ن‌ینگ‌ل‌ستان‌وه ن‌یدی دل‌خ‌وش‌ی خو‌یان به‌وه ده‌دایه‌وه که ده‌توان‌ن سو‌ود له نا‌کو‌کی ن‌ینگ‌ل‌یز و تو‌رک یا تو‌رک و ن‌یران و یان ن‌یران و ن‌ینگ‌ل‌یز به‌ی‌ن.

له تو‌رکیا دا دی‌انه‌ی کو‌رده‌ی قه‌س‌ته‌نه‌یبه که توان‌ی بو‌وی ه‌ند‌ن یار‌مه‌تی روا‌له‌تی له یونان وه‌ری‌گری، له سه‌ره‌تادا ه‌ولی دا سو‌ود له نا‌کو‌کی ن‌یران ن‌ینگ‌ل‌ستان و تو‌رکیا به‌ی‌ن، نه‌مه له‌سه‌رو‌یه‌ند‌یک دا هو‌و که «لو‌ید جو‌رج» نام‌اده بو‌و خو‌ی له شه‌ری مس‌ته‌فا‌که‌مال ر‌زگار ب‌کات، به‌لام نه‌م ه‌ول و کو‌ش‌شه نه‌گه‌یبه نه‌ن‌جام و ده‌وله‌تی تو‌رکیا شو‌رش‌ی سالی ۱۹۲۱ی کو‌رده‌کان‌ی شک‌اند و نه‌و یار‌مه‌ته‌ی که کو‌رده‌کان به ته‌ما هو‌ون له به‌غد‌لوه به‌ان‌گات‌ن ه‌ر‌گی‌ز نه‌گه‌یی.

له ن‌یران دا، س‌م‌کو‌و که ه‌ست به مه‌تر‌سی سی‌اس‌ه‌تی «مه‌ر‌که‌زه‌تی» ره‌زا‌خان‌ی شای نایند‌ی ن‌یران ده‌کات ه‌ول ده‌دات سو‌ود لهو نا‌خ‌وش‌یه‌ی ن‌یران ن‌ینگ‌ل‌یز و ن‌یران وه‌ری‌گری که له نا‌کام‌ی ن‌یم‌زا کرد‌ن‌ی په‌یانی ۱۹۱۹ وه که‌و‌ت‌سو‌وه به‌ی‌ن‌انه‌وه، نه‌م په‌یانه ه‌ر‌گی‌ز له‌لای‌ن نه‌ن‌ج‌ومه‌نی ن‌یران‌وه په‌س‌ند نه‌ک‌را. به‌لام تو‌رکان خ‌یا‌نه‌تیان له س‌م‌کو‌و کرد و ن‌ینگ‌ل‌یزه‌کان پ‌ش‌تیان تی‌ک‌ود.

له عی‌راق دا، شی‌خ مه‌حم‌ود به پ‌تی به‌ل‌گه و قه‌والان ده‌گاته نه‌و قه‌نا‌عه‌ته‌ی که له‌وی پ‌تر پ‌شت به ن‌ینگ‌ل‌یزان نه‌به‌ستن، ب‌زه رو‌و ده‌کاته تو‌رکان که به‌لای که‌مه‌وه ه‌ی‌ند‌ی رو‌و ده‌دن‌ن که نو‌می‌دی نه‌وی لا در‌وست به‌ن که پ‌توان‌ن نا‌کو‌کی و م‌لم‌لات‌ی ن‌یران تو‌رک و ن‌ینگ‌ل‌یز به قازان‌جی «قه‌له‌مر‌وی حکو‌مه‌ته‌که‌ی» بقو‌ز‌ی‌ته‌وه، ل‌ن نه‌و ح‌ی‌ساب‌ی یدک ش‌تی نه‌ک‌رد‌بو‌و: ح‌ساب‌ی نه‌وی نه‌ک‌رد‌بو‌و که دو‌وپا‌شا له ه‌رم‌قی عی‌راق دا ج‌تی ناب‌ی‌ته‌وه و نا‌گو‌ن‌ج‌ن.

نه‌وی سه‌یره و ج‌تی دا‌خه نه‌مه‌یه که شو‌رش‌ه‌کان‌ی کو‌رد تا پ‌تر له زم‌انی ن‌یمه‌ نزیک ده‌به‌نه‌وه نه‌وپ‌رده‌ی به‌ن ده‌نگ‌یه‌ی که ده‌که‌و‌ت‌ته سه‌ریان، قو‌ر‌ستر ده‌ی‌ن.

خۇزىس غۇرەستانلى ئورگيا ۱۹۲۱^(۱)

زىيەرانى ئاكتىجى قەستەنتەننىيە كە نەيانتوانى بوو بارى سەرنج و سۆزى ھىزە گۇرەكان، بەتايىدەتى بەرىتانىيە مەزىن بەلاى خۇيان دا رابىكىتىش، دەرگەل كەمالىيەكانىش دا ھىچچان بە ھىچ نەكرد و چ سەرگەموتتىكىان بەدەست تەھىتا.

مستەفاكەمال كە لە سالى ۱۹۲۰ دا لە بارى غەسكەرىيەو ۋەزىيە دۇۋار و خۇلو بوو، پەيمايتىكى دەرگەل كوردەكاندا بەست، كە بە گۇرەى سەرچاۋە كوردىيەكان، تەنانت پەيمايى دا كە ھەر كە سۇيەى يونان ئاۋدىۋى سۈزى تورگيا كرا و پەيمايى ئاشتى بەسترا دان بە ھەمان نەو مافاندا بىنى كە پەيمايى سىقەر دانى پىدا نابوون و بىرپارەكانى پەيمايى نۇپراو لە مەر كوردان جىيەجىن بىكات.

لەن لە سالى ۱۹۲۱ دا ھەر كە خەتەرى لەسر نەما، ھەمىو ۋەعدە و بەلنىەكانى خۇي فەرمۇش كورد و ۋەك بىتى ھەرگىز قەۋل و قەرارىك لە نۇۋان دا نەپروە.

لە بەھارى سالى ۱۹۲۱ بەملاۋە كوردستانى تورگيا چەندىن شۇرش بە خۇۋە دەبىنى، نەم شۇرشانە پىتر ناۋچەيى بوونە و زادەى نارەزايى خەلگى كورد بوونە، لەو ھەمىو گۇشەرى كە كەمالىيەكان كوردىيەتە سەريان بۇ سەرباز و پارە و مەر و ھالەت بە مەبەستى دىلەنكردى پىداۋىسىيەكانى جەنگى يونان و تورگيا.

بەلام ھەر نەم شۇرشانەن كە پەرە دەسەنن و رەھەند و مەۋداى شۇرشى گىشتى پەيدا دەرگەن.

تورگەكان لەم روۋەو سىياسەتتىكى تايىدەتى خۇيان ھەپە و ئاكو نەمىۋش بەردەۋامە، ئىۋىش ئەۋەپە پەردەى پىدەنگەكى تەۋلو بەسەر نەم شۇرشەدا دەرگەشش و ھەر بۇيەش زۇر لايەن و رەھەندى نەم شۇرشە ئاشكرا نە و نەگەموتتە بەرچاۋان.

لە سەرئادا، شۇرشگىترانى كورد لە ناۋچەى ماردىن و بە فەرماندەيى پەرىزاد بەكر، كە فەرماندەى سۇيەى چارەمى لەشكرى سەردەمى غەبدولھەمىد دەمى، چەندىن سەرگەموتن ۋەدەست دۇن.

لە حوزەيرانى ۱۹۲۱ كەمالىيەكان، ھەندى نۆتەرى خۇيان بەمەبەستى گەتوگۇ بۇ لاي پەرىزاد بەكر دەنتىن؛ كوردەكان داۋاي ئۆتۈنۈمى بۇ يازىرە كوردنىشەكان دەرگەن، كوردەكان

داوا له دولت ده‌ګمن ههموو فرمانبره نډاری و جه‌نډر مه تورګه‌ګان له کوردستان بګټرېته‌وه و ههموو سربازانی کورد له خزمه‌تی عسکری موره‌خس پکات^(۲۱).

شاندی نوټنری مستفاه‌ګمال ده‌لی که لم باره‌په‌وه دمه‌لانی پریادان و قابل بوونی ته‌واوی نیه و پو‌نه‌نګره ده‌ګرېته‌وه.

له نډیلولی ۱۹۲۱ دا شانډیکی تازه له نوټنراتی نه‌نجومه‌نی ته‌وه‌یی و دولت به‌رو وان و بدتلیس ده‌روات. لی له راستیدا که‌مالیه‌ګان گفتوگو و ریکموتنیان مه‌بست نابن، به‌لکو نه‌مه جوړه چاو‌روا‌تیک هوو پو‌وخت به فېرې دان و دامرګانه‌وی نور باره ده‌لچووه میللیه‌ی که له ناراداپوو. به‌لام تورګه‌ګان له نوکتوبه‌ری ۱۹۲۱ دا کوته «تازه کردنه‌وی بونیاتی نډاری ولات» و سربازګیری و نه‌مه‌ش ده‌پته‌مایه‌ی ده‌لګیرسانه‌وی سر له‌نوی شړش، شورش په‌ره‌دمستتني و به‌رو درسیم ده‌کش.

۱

نینګلیزه‌ګان و شورش کورد

فهره‌نساییه‌ګان چ ګومانیکیان له‌وه نه‌بوو که نم شورش نینګلیزه‌ګان هه‌لیان گیرساندوه، چونکه ده‌یانویست به‌م کاره ده‌رمله‌ی که‌مالیه‌ګان له ویلايه‌تی موسل و عتراق دوور بخه‌نوه. ژمنه‌رال «پله Pelle»ی نوټنری بالای فهرنسه له روزه‌لاتدا، دنیا هوو له‌وه‌ی که نینګلیزه‌ګان ده‌یانموی به هر شتوبه‌یک هوو په‌ره به شورش کوردان بدن و به هتزی پکمن تا بتوانن له نیوان فه‌پسل و ناسیوناله‌ګاندا، ګرېتیک له زېره‌فانانی به‌هتزی بیتنه ناراه.^(۲۳)

لی نیستا که‌م و زور روون بوو‌ته‌وه که نه‌ګر نینګلیزه‌ګان «دمستیان» له ده‌لګیرساندنې نم شورش‌دها بووین، له سنووری ده‌لګیرساندنه‌که هتو‌تر نه‌ر‌وشتون.

پو‌به‌که‌مجار بیری «دست ټیوه‌ردان» له پایزی سالی ۱۹۲۰ دا هاته ناراه. به پنی نه‌خشه‌یک که له‌م سه‌روبه‌نده‌ا ناماده کرا پریار درا که به شتوبه‌یک کاتی «جه‌زیره» ډاګیر بکړی، چه که کوردان پدري و ګه‌ره‌نتی نه‌وه وهر بګټري که «پاش نازادی ناچنه ژرسایه‌ی حوکمی فهرنسه».

نم پر‌وزه‌یه له نه‌نجامی قابل نه‌بوونی وه‌زیری به‌رعو‌ده‌ی کاروباری هند که چه که کورد پدري له‌به‌ر چند هویه‌کی سیاسی وه‌لانرا (۱۸/۱/۱۹۲۰) له حوزه‌یرانی ۱۹۲۱

دا سیرپرسی کوکوس هاته سەر نمودی که نگەر شکستی کۆنفرانسی له نەدین (شوبات- نازار ۱۹۲۱) بێتە مایە شەری ناشکراده گەل کەماله کاندای، ئەوا ئەم نەخشە جێهێجێه بکات. بۆیه پەڕی نەیتنی پێشنیاری کرد که نگەر پەڕتانیایا بیهوێ ئەم نەخشەیه پەسند بکات ئەوان بە هاوکاری نوێل Noel و یەکتیک له ئەندامی مالباتی بەدرخان که به روایەت هەمیشە «دارەمستی» ئینگلیز، ئەم کارە راپەڕێت.

له نوکته سەری ۱۹۲۱ له گەل هاتی خەلیل بەدرخان و چوار ئەندامی یانە کوردی قەستەنتەنیه دا کارەکه شتۆپەیه کی تازە گرته خو^(۱).

بەپێی گوتهی خەلیل بەدرخان، کۆمەسەری بالای پەڕتانیایا له قەستەنتەنیه که مۆلهتی هاتی دابوون، ئاگاداری کاری ئەوان بوو ئومێدی «سەرکەوتنی» بۆ کردبوون.

۲

نەخشەى خەلیل بەدرخان

خەلیل بەدرخان له دیداریکی دا ده گەل سیرپرسی کوکسی کۆمەسەری بالای پەڕتانیایا له عێراق دا، گرتبوی ئەو شۆرشە که یانە کوردی قەستەنتەنیه «شەش سالة تەدارەکی دەبین» له ئان و ساندایه که هەلبکیرم و کوردی دەرسیم و دیارەکر و وان و بەتلیس هەموو وێکرا هەڵدەست ئەو سالیکه که باج به تورگان نادەن و چاوەنۆزی مان که وەکو نوێنەری مالباتی به درخانیه گان، خاوەندارێتیان بکەم و یەکیان بخرم!

خەلیل بەدرخان نایشارێتەوه که هاتووه داوای کۆمەکه له کۆمەسەری بالای بکات! جا بۆ ئەوێ هانی بەدات بۆ دانی ئەو کۆمەکه، به زمانیک دەپێوێت که به داخهوه نه لهرووی شتۆه و نه له رووی ناوهرۆکهوه هیچ تازەپیه کی تێدا نه^(۲).

ئەم ئەو مه غوروهی میر بەدرخان ده لێ «ئێمه به دڵ و به گیان له گەل پەڕتانیاداین. ئێمه خوازبازی سایه پەنای پەڕتانیاین، و نگەر پەڕتانیای مەزین یارمەتی ئێمه بەدات، ئەوا ئێمهش له لای خۆمانهوه له نێوان عێراق و ژەمانی دا واته روسیا و تورکیا، وەکو ولایتیک دەبین به قەلغانی پەڕتانیایا. هاوکاری نەرمەنی و مسیحیه گان دهکین».

ئەو کۆمەکه کی که خەلیل بەدرخان له پەڕتانیای چاوەنۆز دهکرد بهر له هەموو شتێک ئەو بهو که چەند ئەفسەریکی ئینگلیزی وەکو میجر نوێل بنێرێ که به جلی کوردیهوه بچن ناوچه که تا به چاوی خۆیان وهزعه که بدین و به دهولهتی ئینگلیستان رابگهیهنن که «ئەو شۆرشە من بەلێم دلۆنهتی راستە یان نا».

خه لیل به درخان داوای چه کیش ده کات، به لای که مه وه دوو تویی جه وه لی، چند
رمشاشیک، ۵۰۰۰ تهنه نگ و ته قه مهنی، وه گوی «وه جه یه که م» و پاشان چه ک و
ته قه مهنی یتویست، به لام له سهری ده روا و ده لی: «من پارم ناوی و نه وه ی به منی ده من
خوی له خویدا مامه لو سهودایه کی نیستباریه و قهرزیک ده بیت، هر که کوردستانی
سره بخ دامه زرا، ده درتیه وه!»

به غسروروه له سهری ده روا، «نه گهر نهوش رازی نه بن نهوا من درتیه به هرل و
کوشی خوم ده دم و نه گهر توانا و نیمکانانی هه لگیرساندن شهریکی ریک و پیکیشم
نه بن، به لایکه مه وه ده توانم شهریکی ناریک و پیک هه لگیرستم!»

۳

کۆمه کی یونان

به پیتی گوتی سیر پرسبی کوکس شانیک به سه رو کایه تی خه لیل به درخان پشتر / ۱۰
لیره له بانگی قهسته نه نهجه وهرگرتبو، بۆ وهرگرتنی پاره ی پتر بروسکی بۆ
دهوله تی یونان کردبو خه لیل به درخان، بۆ په یوه ندی کردن به یونانیه کانه وه ره می تاییه تی
ده یختیاردا بوو. دهوله تی یونان به لینی یه ک کشتی چه کیشی دابوونی. بهو مه رجیه
ئینگلیزه کان ری بهن ئه م باره له عیراقه وه تی په یی.

۴

بیریاری چهو جیل

هه ندی مه فره وه ی چه کداری په راگه نده ی تورک له هه یلی حوزه یران به ملاره، رومانزیان
داگیر کردبو، نه نجومه ن و کۆره رسمیه کانی به ریشانیا به ره به ره گومانیان په یدا کرد و نه م
کاره یان به پیلانیکی که مالیه ت دۆ به عیراق ده زانی و بۆیه به رای سیر پرس کوکوس
ناسایی بوو که بایه خ به بیرۆکه ی یارمه تی دانی دۆستانی تورک بدری.

بۆیه وه زیری کۆلۆنیه کان راده سیریری یارمه تی نهو که سانه بدات که خه لیل به درخان
ده به وه یین. به مه رجی که سانییک بن وا یزانی که خویان نه م کاره یان کردوه و هیچ
دهوله تیک پشتیوانیان ناکات، تا دهوله ت هتوانن خوی له به ره عۆده یی نهو کارانه
به ره ریتیه وه که نه وان ده یکه ن. له نه لجامدا کۆمه سهری بالا دوو پاتی ده کاته ره که
دهوله تی به ریشانیا له م باره یوه هه مان کار بکات که تورکه کان ده ره ق به نارهایی

بهرتانيا دژى بوونى نه قسه راني تورک له رهواندز دا ده پکات.

درباره ی پهراندومنه ی چک و تعمه نه ی له ريگه ی غيراقه وه ستر پرسى کوکوس ده لن
که جزوه چاوپوشيه ک لهم کاره بکهن با «کورده گان به باشترين شيوه سودبان لن
وه ريگرن.» به لام له ههمان کاتدا داوا ده کات که بهرتانيا به بخوى چه کيان نه داتن.

به لام پاش چهند روژتيک چه رجيل به ره سمى دستور به ستر پرسى کوکوس ده دات «که لهم
کاتدا بخوى له ههمو جزوه هاندان و ده ست به پشتادانيکى کوردان دوور بگري.

5

سهرگوکوردنى شؤرشى کوردان

روژتمى مسته فاکه مال له مانگى ۱۰/۱۹۲۱ دا دووه مين ريککه تننامه ی ده گه ل
فره نه دا نيمزا کرد و به ممش هتده ی دى پشت نه ستور بو و چ ترستىکى نه ما، نيدي
نه وه بوو شؤرشى ۲/۱۹۲۱ شوه اتى ۱۹۲۲ى کورد له لايمن جه واد پاشا وه تيک
شکيترا (۶).

له به غداش، رفعمه ت به گ که ديتبو ی بهرتانيا هيچ جزوه يارمه تيه کى شؤرش نادات،
له کو تايى سالى ۱۹۲۱ دا بؤ قهسته نه تيه سه چو بووه و خه ليل به گ که ده بينن ژبانى
له ويندو ده که وخته مه ترسيه وه، تا هه يلى نايارى ۱۹۲۲ به وه هيو ايدى پؤستىکى و تده ن
له به غدا نه م پت و نه و پتي کرد و له وه دا به ناچارى بؤ قهسته نه تيه سه گمرايه وه. (۷)

سهرچاره و زهدرن

- ۱- دکتور شيرکيز (جه لاديت به درخان)، مسه له ی کورد ۱۹۳۰
- ۲- نورسراوى ۲۹/۱۱/۱۹۲۱ى جه ندرال په له، کونسولى بالاى روه زه لات، دهراره ی شؤرشى کورد.
- وه زاره تى کاروبارى دهره وه ی فره نه ۳۱۱-۳۱۳
- ۳- ههمان سهرچاره
- ۴- به تاييه تى مه ولاتا زاد رفعمه ت به گ و مسته فا پاشا، که ده چخته ره واندر و مه هاباد و ديدنه ی
سکؤ ده کات.
- ۵- سه باره ت به م روودلو وه، به وانه راپلؤى ۲۸/۱۰/۱۹۲۱ى ستر پرسى کوکس، نؤفيسى هند.
- ۶- بروسه کى ۱۱/۱۱/۱۹۲۱ نؤفيسى هند.
- ۷- کونسولى بالا، به غدا، وه زاره تى دهره وه ی بهرتانيا ۸۹-۱۰-۳۷۱

فہرستی دووہم

(1) ~~_____~~

نیسماعیل ناغای ناسراو به سمکۆ کوپی محمەد ناغای سه‌روکی هۆزی شکاکه، که له سالی ۱۹۱۸ وا نزیکه‌ی دوو هه‌زار خه‌یزان بوو (هۆزی شکاک دوو تیره‌ بوون: عه‌بدقییه‌کان، که نه‌شته‌جیتی ده‌وروه‌ری چه‌هریقی نه‌و په‌ری باکووری ورمی بوون و راسته‌وخۆ وابسته‌ی سمکۆ بوون، و مامه‌ده‌یه‌یه‌کان که له‌به‌شی باشووتری ده‌وره‌که‌وا دو‌یان و سه‌ر به‌ عومه‌رخانی مامی سمکۆ بوون، که ملیان بۆ حوکم و ده‌سه‌لاتی سمکۆ دا‌بوو.)

پاشا مردنی محمد ناغا، سرزکایه تی هۆز کموته دهمتی جەعفەر ناغای برا گهورە
سەمکو، پایە دەسلاتی جەعفەر ناغا لە ناستیک دا بوو کە نەزاسولستەلەنە
فەرمانبەرەکانی تەوێز هاتە سەر ئەوەی ئەم کۆسیە لەسەر رێگە لا بەدات (پێشتر تەزەری
روسە نیکۆلای دووم، جەعفەر ناغا و عەبدولرەزاق بەدرخان و سەید تەهای شەمەدانی
بۆ روسیا بانگهێشت کردبوو). نەزاسولستەلەنە کە یەنی نازاوە و پاشاگەردانی بەلی
بەسەر ناوچە کەدا کیشاوە، بەتایبەتی لە دواي شۆرشێ سالی ۱۹۰۶ وەخاوەی بە شۆر
جەعفەر ناغای شکاک دا کە بێ تەوێز تا دەر بەری ئەم و ناسايشی دەفەر کە
گەشەرگۆ بکەن، ئەدی ئەوە بوو لە سالی ۱۹۰۷ دا بە فەیتی ئەو بۆسە یەکی بۆ ئەزادە و
جەعفەر ناغا یان بە بەر چاوی ئەو مەوێ گشت.

نیدی لهو کاته بهدواړه سمنکو کهرب و کینه پدې ژورې له نيرانيسه کان هه لگرت و کهورته نهوې هاوپهيمانانېک دژې نهوان پيدا پکات هه پوېش هه ندي جار روي ده کرده تورکه کان و هه ندي جار ده چووه نک رووسه کان و جارو بارش پهنای و بهر نينگليز به کان دمبر... جا هر له هر نمېشه که په پوهندي دؤستانه ده گمل کاهن دیکسونې بهر عوده سوبايې بهر تانيا لهوان ده هستي.

له كوتايي جهنگي جيهاني يه كم دا سه رگړدايه تي سوي سوي بېرستانيا حمزي ده كړد نمره نيه كان و ناشور په كان و كورده كاني سمكو نړي عوسمانيه كان يه كې پخت و بېمه نژدې هره سېتاني جبهې روسيا بگاتوه. لنې سمكو خوي له گېمدې هاو په يمانه كان نندا و ملي پوښم كار نندا له ۱۹۱۸/۲/۲۵ مارشيموني سره روكي ناشور په كاني

کوش.

سمکۆ که دواى پاشه‌کشی هیزه‌کانی عوسمانیان و نیمزای په‌مانی شهر وستان له هه‌یى ۱۹۱۸/۱۰ یوز یو به‌گه‌وره و یه‌که‌ پیاوی ده‌فهره‌که، به‌ره‌به‌ره ناوچه‌کانی نیتوان ده‌ریاچی ورمی و سنوری نیران و عوسمانی داگیر کرد.

دیاره هه‌رسی ده‌سه‌لاتی حکومه‌تی ناوه‌ندی له دوا ساله‌کانی پاشایه‌تی مالیاتی قاجاریان دا، یارمه‌تیه‌کی زۆری سمکۆی دا که ئه‌و سه‌رکه‌وتنه‌ به‌ده‌ست بێتن، نیران بۆ به‌ره‌فانی له‌ خاکی به‌رسی خۆی ته‌نق ۱۲۰۰۰ جه‌ندره‌ه و ۷۰۰۰ سه‌ریازی هه‌بو؛ تا کو‌ده‌تای سالی ۱۹۲۱ ی ره‌زاخانش سه‌ریازه‌کان له ژێر فه‌رمانه‌یی به‌نگاناندا بوون، واته له ژێر فه‌رمانه‌یی نه‌فسه‌رانی به‌له‌روس دابه‌وون و ئازووقه و پێداویستی سه‌ریازه‌کان له‌لایهن ده‌وله‌تی به‌رتانیاره‌ ددرا، که نه‌مه‌ خۆی له‌ خۆیدا یارمه‌تیه‌کی فراوانی به‌ ده‌وله‌تی نیران کرد که له‌ کۆتایی جه‌نگ دا تووشی ناویوتی بوو.

ده‌وله‌تی نیران هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاره هه‌ولیدا که سمکۆ له‌نیتو به‌ری. ئه‌وه‌بوو به‌سته‌یه‌ک باهه‌تی ته‌قینه‌ویان بۆ نارد، هه‌رچه‌نده‌ بۆمباکه ته‌قه‌وه و یه‌که‌یک له‌ براکانی سمکۆ کوژرا، به‌لام سه‌رۆکی هۆزی شکاک له‌م پیلانه ده‌ریاز بوو و به‌سه‌لامه‌تی ده‌رچوو.

له‌ هه‌وینی ۱۹۱۹ دا سمکۆ ره‌زاییه‌ی وورمی‌ی گرت و چه‌کداره‌کانی شاریان تالان کرد. ئه‌وسا ده‌وله‌تی نیران هه‌رچی هیزی له‌ ناوچه‌که‌دا هه‌بوو هه‌مووی کۆ کرد‌نوه، به‌ فه‌رمانه‌یی عه‌قید فیلیبوف ی روسی که‌له‌ خزمه‌تی تیپی قوزاق دا بوو، ناردی بۆ سه‌ر سمکۆ.

فیلیبوف له‌ ناوچه‌ی شاپوردا (سه‌لماسی نیستا - وهرگیر) هیشی کرده‌ سه‌ر سمکۆ و تا چه‌هریق راوی نا، به‌لام له‌بری ئه‌وه‌ی له‌نیوی به‌ری، له‌گه‌لی که‌وته گه‌ستوگۆ و نه‌ویش به‌لینی دا که ده‌ست نه‌خاته کاروباری ناوچه‌ی ره‌زاییه‌وه!

پاش گه‌رانه‌وه‌ی فیلیبوف، سمکۆ سه‌رله‌نۆی هه‌موو ئه‌و ناوچه‌ی گرت‌وه که پێشتر گرت‌بوونی.

سالی ۱۹۲۰ و نیوه‌ی یه‌که‌می سالی ۱۹۲۱ تا راده‌یه‌ک نارام بوو، به‌لام هاتنی هیزی به‌ده‌ک و هه‌مدا له‌ تارانه‌وه بۆ ته‌وریتز، سمکۆی ناچار کرد به‌ر له‌وه‌ی ئه‌و هیزانه له‌گه‌لی به‌که‌ونه شهر، سابلاخ (مه‌هاباد) به‌گری.

گرتنی سابلانغ (مه‌هاباد) پاییزی ۱۹۲۱

ته‌های زاروا (ته‌ها)، له راستیدا زارواي جعفرناغای برا گهره‌ی سمکۆ بوو، واته میردی گولزار خانگی کیرتی جعفرناغا بوو) و راویژکاری سمکۆ^(۲) له ۱۰/۶/۱۹۲۱ دا به چند سهد سواریکه‌وه هیرشی برده سهر سابلانغ (مه‌هاباد) ۵۵ جه‌ندرمی نیرانی بهرگرییان له شار ده‌کرد و چاره‌نووسی جه‌نگ نادیار بوو، رۆژی دواتر سمکۆ به دوو هه‌زار سواریه‌وه هاته پارمه‌تی دانی سه‌هد ته‌ها، ژۆر به خه‌ترایی سه‌نگه‌ره‌کانی پشه‌وه‌ی تیک شکاند و جه‌ندرمه‌کانی بۆ ناوشار رلونا، له‌وتنهر به‌ترمه‌خانه قه‌تل و عامی کردن.^(۳)

تیکشکانی هیزه ده‌وله‌تیه‌کان جه‌یا به‌ره بوو، چوار سهد جه‌ندرمی نیرانی و هم‌وو نه‌فسه‌ره‌کانیان جگه له دوو سێ که‌سیان له‌گه‌ل فه‌رمانه‌ده‌کانه‌دا به‌دیل گیران. که‌وتنی شاری مه‌هاباد زیاتر نه‌نجامی بۆ توانایی فه‌رمانه‌ی هیزه نیرانیه‌کان بوو که که‌مترین ته‌گبیری بۆ به‌رگری له‌شار نه‌کردبوو و جه‌ندرمه‌کانی مه‌شق دا نه‌دابوو، به‌لام هژی راسته‌قینه‌ی شکستی مه‌هاباد ته‌وقیف کردنی دوو که‌سی خانه‌دانی کوورد بوو، که نه‌مه رقی خه‌لکی شاره‌که‌ی هه‌ستاند بوو.

هیزه‌کانی سمکۆ دواي گرتنی مه‌هاباد که‌وتنی تالانه‌کردنی شار و نهم کاره‌ش بووه هژی نه‌وه‌ی که به‌شیکێ ژۆری خه‌لکه‌که‌ له‌ی دوور به‌که‌ونه‌وه، له نه‌نجامی شه‌ردا په‌گه‌نگ له گه‌وره‌ پساوانی شار به نه‌وی قازی له‌تيف کوژرا و مالی هه‌موو گه‌وره‌ پساوانی دیکه‌ش تالانه‌کرا. دواي چند هه‌فته‌به‌ک سمکۆ له‌گه‌شتوگۆبه‌کی دا ده‌گه‌ل مسته‌فا پاشای نه‌رده‌ی پانه‌ی کووردی قه‌سته‌نه‌نه‌یه‌ی باسی نهم رووداوانه‌ی کرد. به‌گوته‌ی نمو‌گاتی که له مه‌هاباد نزیک بووه‌وه نارده‌ی به شوێن سه‌ران و گه‌وره‌ پساوانی شاردا که بێن بۆ لای به‌لام نه‌وان نه‌چوون، خه‌لکی شاریش نوێنه‌ریکی خۆیان بۆ لای نمو (نه‌نارد). سمکۆ له‌سه‌ری ده‌روات و ده‌لێ که نیرانیه‌کان شاریان کرد به‌ شه‌رگه و خۆیان دایه پنه‌ای دیواره‌کانی شار و له نه‌نجامدا شار به‌زه‌بری هیرش و په‌لامار گه‌راو، خه‌لکی شار بوونه قوربانی نهم کاره، نه‌ره بوو شکاکه‌کانه‌ش زه‌ه‌روزیانه‌یان دا.

به‌لام سه‌بارته به تالانه‌کردنی شار سمکۆ پتی وایه ههر چنده نمو رازی نه‌بوو، به‌لام نه‌مه کاریک بوو رقی له‌ته‌ده‌گه‌راو، ده‌لێ: «هه‌ول ده‌دم ده‌لی خه‌لکه‌که به‌دمه‌وه و نه‌مه‌یان له ده‌ل ده‌هه‌تم»^(۴)

لن وا دیاره هدولی سمشکو لم یاره یوه بئ سوود بووه، چونکه تاکو نه مړوش
پیاو ما قولانی مه اباد، به خرابی باسی ده گمن، نه گهرچی به یه گتیک له ناسیونالسته
گوره کانی کوردی نیراتیش دهمیردری.

له د وای داگیر کردن مه اباد، نیدی هیزه دوه تیه کانی نازره یاجان به سر زکایه تی
سره هنگ «عمقید» لوند بهرگی سوبدی دوو چاری زنجیره بهک تیشکان برون.

شمکو هنرشی کرده سهر هیزکی میلیشیایی حکومتی که له خه لکی نازره ی پتک
هاتبو و نه میر نه رشه سهر کرایه تی ده کرد، شمکو هم هیزه ی به زاند و نه میر نه رشه و
دو سه چه کداری کوشت.

نه و جا باید ایدوه سهر هیزه کانی سره هنگ لوند بهرگ که له نه نجای کمی ته قه مهنی
دا، زوو به زوو پاشه کشه ی کرد، جه ندرمه کان تفهنگی نه نگلوز بیان بن بوو، که چی نه و
فیشهک و ته قه مهنانه ی له ده قه ره که دا هه بون، هی تفهنگی روسی و قه ره نسی بوو. (۱۵)

دوو تیشکانی دیکه ش، یه که مه یان له ناوه راستی ۱۹۲۱/۱۱ له نه زدیکان و
دوه مه یان، له سهره تای نه پلوی ۱۹۲۱ له قه ره ته په، هیزه دوه تیه کانی ناچار گرد که
له سهره تاکانی مانگی ۱۹۲۱/۱۲ دا خوی چول هکات.

پاش نه و زنجیره سهر که وتانه نیدی داشی شمکو به جوی سوار بوو که هه موو تیره
کورده کانی نه و ده قه ره گویرایه لی قهرمانی بن، ناوچه کانی ژیرد سه لاتی شمکو هه موو
ره خی رۆژ ناوای ده ریچه ی ره زاییه ی گرتوه، هه له خویه وه بهیگره تا ده گاته بانه و
به سایه ی هاو په یانیتی ده گل ته ادا، تا وکو بیره که پره ی ده قه ری زبایش رزی.

۲

شمکو

نیستا تاراده به کی پاش سهره خویه، شمکو هه رچه نده نیرانه کان (حه سنی نه رفدع) و
تورکه کان (نوزده میر) به «تالانچی» و «رتگر» و «شه قاه» یان «هیچ و بهر دلا» ی نه و
دوبه، به لام له حقیقه ت دا که سایه تیه کی نالوز و دژوار بوو. ویرای نه و بانگه شانه ی که
ناسیونالیستانی کوردی نیراتیش ده ستیان تیدا بوو و دزی ده کرا و ده یانویست وای
بنوین که شه قاه به کی ساده و جهنگاو وریکی فیتو داله، نه ته و په و ره وریکی راسته قینه بوو.

شمکو په وریکی پر نه زاکه ت و سه لار بوو، جوانی جل و بهر که که ی زور کاری له
نه نگلیزه کان کرد، به لوزکی قه وچه داری له بهر بوو، پانتو له که ی ده تگوت ده ستدروی

و ساقیل رقه به (ساقیل رقه: فرزشگه پدکه لهله نندن.) و جوتن چه کمه ی روسی جوانی له پهن بوو، نهم پهاوه قوز و ته پهدت جوانه، که روالمت و سیمای نه ورو پایبانی هه بوو، سمته کانی له سمیلی (تفسیریکی نهنگلیز دهچوون)^(۶) و زهرده خنه پدکی ناوخته (به شهرم و شکزی هه بوو.

باره گاهه ی له چه هریق ی نزیک ی سنووری تورکیا و له وهری باکوری ده ریاجه ی ورمین دابوو، له که ناری نمو قه لایه دا که بابی له سهر ناویریکی ناوه ندی روباریدا دروستی کردبوو و که به راستی له هیلانه هدلویان دهچوو، کوشکیکی گه وهری هاوچه رخی دروست کردبوو که موهق و ته ویله و شتی دیکمشی له دهوری دروست کردبوو نیرانیه کان دوا ی شکستی سمکوز، پیا نویه کیان له م کوشکه دا دوزیه وه^(۷) لی میژوو یاسی نه وه ناکات که چۆن نهم پیا نویه له م نیوهنده کیتی و بهر بهریه ی کوردستاندا ناواره بووه و کتی لیتی داوه.

نیز خروازی سمکۆ یه کیشک بوو له دێر ده سه یردکان، خه نینکی تهله فۆنی له باره گاکه ی خۆ به وه له (چه هریق) بۆ سابلاغ و دیلمان و زۆریه ناوچه سه ره کیه گانی ژیر ده سلانی خۆی را کیشا بوو.

نێترانیه گان زۆر باناوو تاوه وه ده یگێتر نه وه که سمکۆ نه باران. خۆی له سه ره قه لاتکه ی بایه وه هه لده دانه خواره وه ده یکو شق. به لام نهم حیکایه ته ی خواره وه که گێترانه وه ی یه کتیه که له و نه سه ره نێترانیانه ی به شداری سه ره کو تکرده ی شۆرش سمکۆی کرد وه نه وه ده سلانی سمکۆ نه وه که سه (ساده و ساکاره) نه به وه که نێترانیه گان ده یانه و ئی وه های نیشان به دن.

له پاش جه نگی نه و دیگان (ناوه راستی ۱۹۲۱/۱۱) دلاو له یه گتیک له ده ره جه داره ده یلگانه ده گات، که چۆنه یی به کاره قانی نه وه رمشاشه نێترانیه ی پشان بدات که له نێترانیه گانی گرتبوو، کارای ده ره جه دار را زی ده بیت رمشاشه سه قه ته که ی بۆ به کار به خاته وه، مه خه زه قتی ده خاته سه ره و له پر لوله ی رمشاکه که به قستی گوشت ده گاته سمکۆ.

سمکۆ خه را خۆی به سه ره دا ده دات، قستی ده گرت و ده لێ (سه یاس حالی بووم چۆنی به کار به ئیم) سمکۆ هه نده به رێ و ده لێری نهم به یاره ی که وه سته یو له نێتر نه وه سه ره کو رده ی که ده وری سمکۆیان گرتبوو به یکو ئی، له کاتیکدا چاک ده یزانی که به یگو مان خۆشی ده کو ئرتسه وه، به دلاو چو که نه ک سه ره نه وه، به گره هه مو نه وه دیلانی له که له شی بوو نا زادی کردن و سه ره سکه ی زه یی به هه مو یان دله و و قهرمانی دا تا سه وری نێترانیه گان به ریان به کن. (۸)

به لام سمکۆ له وه دلیا بوو که داروخان و هه ره سی رۆشی پاشایه تی نێتران حیا بو نه وه ی کو رده ستانی لی ده کو به تسه وه جا چ به سه ره خۆشی بی، چ به نو تۆ تۆمی، له سالی ۱۹۲۲ دا و له نامه یه کی ته وس نامی زدا بۆ زه فر و ده وله (حه سه ن موقه دده م) که نه وه سه ره ده سه هه رمانده ی فوجیک بوو له نازده رایجان و پاشان که ییه هله ی هه رمانده یی هه ره گانی نێتران له نازده رایجان ده نو ست: «به هه ن چۆن سیله تانی به یو کی جه هان که چواریه کی هه زه کو رده گانی ش نه، خوه مو خه تازی خۆیان له ده وله تانی گه وری وه کو ده وله تی نه لمان و مرگرت. نه گه ر سیله تی گه وری کو رده نه توانی مافی خۆی له نێتران وه یگرێ، به یی با شته ره (له هه ل و مفرجی ناودا) به یی و نه میتی. ده وله تی نێتران به یو ی و نه به و ئی ته مه کو رده ستان

نازاد و خودمختار دهکین، نهدی گوناچه بهخوابی خونی خه‌لکی کورد بته رۆن. (۱۰)
 وایه سمشو هه‌لی بۆ نه‌رخسا راو به‌جوونی خوی دهریاره‌ی شتیه‌ی به‌رتوبه‌ردنی نهم
 خودمختاره‌ی دهریری.

له‌ وه‌لامی مسته‌فا پاشای نه‌ردراوی یانه‌کانی کوردی قه‌سته‌نته‌نییه‌دا که هاتبو له‌ نیاز
 و نییه‌تی نه‌و حالی بیتی و لیتی دهرسیت نایا ریکخراویکی هه‌یه، به‌ ته‌مایه‌ چۆن نه‌و
 ناویانه‌ی ژێر ده‌سلاتی خوی به‌رتوبه‌ردیت، بۆچی نالایه‌کی نییه، ده‌لێ: وه‌له‌ حالی
 هازردا ریکخراویکی تابه‌تی نه‌ه، من تاقه‌ که‌ستکی کوردستانم، گرنه‌گ رزگار کردنی
 وه‌لاته، گرنه‌گ نه‌ه که‌ن هوکمی پکات، من لهم رووه‌و چه‌ ته‌ماه‌کم نه‌ه، سه‌بارت
 به‌ نالا و به‌یداخ و نهم چه‌وه‌ شتانه، پتم وایه‌ به‌رتوبه‌ردیت به‌و شتانه‌ ناکات. وه‌کو به‌ خۆت
 ده‌ینی هه‌ر ته‌ره‌و تابه‌یه‌کی شکانان به‌یداخ و نالایه‌کی هه‌یه. (۱۱)

له‌ کۆتایی سالی ۱۹۲۱ دا ریه‌هرانی کوردی قه‌سته‌نته‌نییه‌ که‌ خه‌ریکی سازدانی
 شوێشیکێ سه‌راسه‌ری بوون (به‌شی در م، فه‌سلتی یه‌که‌م) به‌ریان له‌وه‌ کردوه‌ که
 سمشو بپه‌ننه‌ ناو نهم شوێشه‌وه، وه‌نگه‌ مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی سه‌ردانی سمشو له‌ لایه‌ن
 مسته‌فا پاشاوه‌ هه‌ر ته‌مه‌ بووین. که‌ له‌ سمشو دهرسیت بۆچی له‌بری شه‌ری ئێران، جاری
 ناچیه‌ ته‌مه‌داد و هاوکاری کردنی کوردانی وان و نه‌ره‌زۆم و هه‌کاری و خه‌ریوت، که‌ زۆر
 به‌ توندی له‌ لایه‌ن مسته‌فا که‌مه‌اله‌ سه‌رکوت ده‌کرتن؟ سمشو له‌ وه‌لامدا ده‌لێ که‌ نایه‌ویی
 به‌ یه‌که‌جاره‌کی په‌یوه‌ندی خۆی ده‌گه‌ل توێکان دا به‌یری، چونکه‌ چه‌کی ویده‌ده‌ن.

لێ دوور نه‌ه ده‌گه‌ل به‌یژه‌کی دامه‌زراندنی (کوردستانی گه‌وره‌دا) نه‌بووین، چونکه‌
 به‌خۆی نه‌یده‌توانی بیتی به‌ سه‌رۆکی! مسته‌فا پاشا بێ ئومیدی خۆی ناشارته‌وه‌ و زۆر به‌
 خه‌رایێ باسی سمشو ده‌کات و بۆ که‌وه‌که‌ی ده‌نووسیت: سمشو په‌سایه‌تی نه‌زانه، به‌ینی
 خۆشه‌ ده‌گه‌ل ناسپه‌نالیسته‌ که‌مه‌اله‌کاندا، چونکه‌ چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی ویده‌ده‌ن. له‌
 کۆتاییدا ده‌لێ: نهم کاره‌ چه‌ نه‌ه‌جماستیکێ نییه.».

۳

شمشو و ئینگلیزه‌کان

شمشو که‌ پێده‌چن به‌ ته‌گه‌بیری ته‌ها بووین، له‌ سالی ۱۹۱۹ که‌وته‌ سه‌رکه‌مکه‌له‌ی
 نه‌وه‌ی که‌ به‌رتانیای مه‌زن به‌لای خۆیدا راهێشتیت و یارمه‌تی له‌وان وه‌ریگری. له‌
 مانگی ۱۹۱۹ دا ته‌های بۆ به‌غدا نارد، تا ره‌زاهه‌ندی ئینگلیزه‌کان وه‌ریگری که‌

کوردستانی ئێران بخریته سەر نوو دهلته کوردیهی که لهو سهرو بهندهدا باسی دامه زانندی دهکرا. تههاچه زین جار ویلسنی بینی و له دووره پهریزی ویلسن لهو مهسه له به، زۆر ناتومید بوو: نینگلستان سهرگه رمی گفتوگۆی نهوه بوو که په یانێک دهگه ل ئێراندا بیهستن و به گوتهی وهزارهتی دهرفتی به ریتانیا. چهنده دهلتهی ئێران ههرگیز حوکمرانییهکی توند و تولی کوردستانی ئێرانی نهکردوه، بهلام جیا بونهوهی به که چارهکی نهه دهقهره له ئێران، بێگومان له تاران دا ههروا ههنگامه بهک دههستهوه و دیاره نهمه... سهره تایهکی باش نابێ بۆ نهو (سهردهمه) تازهیهی که ئومیدی نهوه ههیه به مفر کردنی په یانی دوو قۆلی نیوان نینگلیز و ئێران دهست پێ بکات^(۱۲)

سمکۆ له سالی ۱۹۲۱ په یوهندی به سیرپرسی کوکسه وه کرد که تازه له کاری گفتوگۆ له سهر په یان بهستق دهگه ل ئێراندا بوو بهوه و بۆ بهغدا گه راپهوهوه... وهزع و حالی گه راپهوه، چونکه په یانی نیو براو ههرکه له لایهن دهلتهی وثوق الدوله وه نهمزاکرا،^(۱۳) جه ماوهی خه لک رووبه ووی وهستانه وه و سهره نجام له لایهن دهلتهی سهید زایانه دین ته بهاته بایسه وه، که له ۱۹۲۱/۲/۲۰ به زهبری کسوده تایهک هاتپه وه سهر کار، هه له وه شیرا به وه.

له کانونی دووه می سالی ۱۹۲۱ کاتی سمکۆ رایگه یاند که ناماده به بۆ دیداری ماموریهکی نینگلیزی تا شو پروات تا (قه راریک ته رتیب بکات که به قازانجی هه ردولابن) و گوته ووی که (هه ر له هه موو شتیک ئاره مزوی نهوه دهکات که په یوهندی بهک لهگه ل به ریتانیا دا دروست بکات).^(۱۴) نه و سا سیرپرسی کوکس له ۱۹۲۱/۸/۱۹ دا نه سلی په یوهندی به که ی سمکۆ په سهند کرد.

هۆی چ بوو که سمکۆ له هه رفه ی دهسه لاتی خۆیدا، نه و نه ده په رفه ی په یوهندی دهگه ل نینگلیزان بوو؟

رهنگه هاته سهرکاری رژیمی تازه ی تاران، نه و ی نیگه ران کردبێ: رهزاخان دهسه لاتی قاجاره کانی لاهردبوو، هه لبه ته سمکۆ که به خۆی له سالی ۱۹۱۴ وه هیرش و په لاماری تورکان و روسان و نینگلیزان له کوردستاندا دیتبوو، هه قی بوو له هاته سهرکاری تاقمبکی تازه. به تایه ته به سهرۆکایه تی پیاوێکی چالاک و چه له نگه ی وه کو رهزاخان نیگه ران و دره دنگ بێ.

سمکۆ په ی به وه برده ووی که نه گه ر له و دهقه ره ی سنووری ئێران و تورکیادا، که خۆی له خزیدا بن به ستیکه له و گوته ی به ته نه ی وه میتنی، ناتوانی ماوه به که ی زۆر له بهر هیرشی

هیزه‌کائی نیران دا خوی بگری، نه‌گه‌ر هیزه‌کی دهره‌کی پشتیوانی لهنه‌کات.

سمکۆ به ناشکرا ده‌یگوت: «نیمه‌ی کورد، له هه‌موو شتی‌ک پتر پتووستمان به ته‌قمه‌نیه، نه‌گه‌ر چه‌ک و ته‌قمه‌نیمان دابین نه‌گری، گیرۆده‌ه‌بین».^(١٥)

گفتوگۆی نیتوان سمکۆ و به‌برسانی ئینگلیزی له به‌غدا، له رێگه‌ی یه‌کتیک له سه‌رۆک عه‌شره‌ته‌کائی نزیکه‌ی سنور به ناوی باب‌کر ناغا، بۆ ماوه‌ی سێ هه‌یفان به‌رده‌وام بوو.

لێ له مانگی ١٠/١٩٢١ دا کوکس، هه‌ر بۆ دلتیا کردنی ده‌وله‌تی نیران، لێ‌برا که‌ چ که‌س‌یک بۆ دیداری سمکۆ نه‌نێرێ و هه‌ر به‌وه‌نده‌ واز به‌یتێ که‌ به‌ پتی توانا هه‌ندێ زانه‌اری له‌مه‌ر جمو جۆل و نه‌گه‌ری سه‌رکه‌وتنی و راه‌دی خۆراگرتنی له‌به‌ردهم هێرش هیزه‌کائی نیران دا خه‌ر بکاته‌وه.^(١٦)

سمکۆ له رێگه‌ی مسته‌فا پاشاوه بۆ دوا جار ده‌چیته‌ نک ئینگلیزه‌کان، {من و سید ته‌ها قه‌ولی شه‌ره‌فشان ده‌ه‌یتێ که‌ نه‌گه‌ر به‌بریتانیا چه‌ک و ته‌قمه‌نیمان به‌داتی و راسته‌وه‌خۆ له ژێر بالی خۆمان بگری و مه‌. هه‌کائی ته‌مه‌ قه‌هۆل بکات، نه‌وا وان و نه‌رزۆم و سیواس و هه‌کاری و به‌تلیس له ناسیونا له‌ توره‌که‌کان پاک بکه‌ینه‌وه و دهرستی‌کی چاکی نه‌وانه‌ش دا به‌دین که‌ له ره‌واندز دان، ئێسه‌ ده‌توانین نه‌نقه‌ره‌ش بگری (١). نه‌گه‌ر به‌بریتانیا ده‌نگ نه‌کات ده‌توانین له ماوه‌یه‌کی که‌مه‌دا نیرانه‌کان له سته‌ ده‌ریکه‌ین.^(١٧)

ده‌وله‌تی فه‌ره‌نسه‌ دلتیا بوو که‌ سمکۆ (هه‌ر له هه‌وه‌له‌وه‌ یارمه‌تی و پارو پولی له ئینگلیزه‌کان وه‌رده‌گرت، بۆیه هه‌ولی سمکۆ له‌مه‌ر په‌یوه‌ندی کردن به‌ فه‌ره‌نسه، بێ نه‌ه‌جام مایه‌وه).^(١٨)

٤

سمکۆ و توره‌کان

سمکۆ له نه‌ه‌جامدا ناچار بوو یارمه‌تی له توره‌کان وه‌رگیری. په‌یوه‌ندی سمکۆ ده‌گه‌ل توره‌کاندا دوو لایه‌نه‌ بوو، سمکۆ له‌لایه‌که‌وه «له ناسیونا لیسته‌ توره‌که‌کان بپێزێ و نه‌ک هه‌ر به‌ دوژمنی کوردیان ده‌زانێ، به‌ل‌کو له نیرانه‌کان پتر به‌ دوژمنی کوردیان ده‌زانێ».^(١٩)

به‌لام هه‌رگیز په‌یوه‌ندی خۆی له گه‌لیاندا نه‌ه‌ری، چونکه‌ توره‌که‌کان چه‌ک و ته‌قمه‌نیا ن بۆی دابین ده‌کرد و نه‌ویش زۆر پتووستی به‌و چه‌ک و ته‌قمه‌نیا نه‌ هه‌بوو. به‌لام توره‌که‌کان عه‌قید عه‌لی شه‌فیق ناسراو به (نۆزده‌میر) که‌ جاران سمکۆی به‌ گیله‌ پیاو ده‌زانێ،

سره نجام و دواى ماوه يهک که سمکۆ هممو کوردستان دهخاته ژتر رگيف و دمه لاتی خويوه، دهکاته نمو نه لجامه ی که (پياويکي کارامه يه و شايسته ی نمويه که له لایمن نهوانوه پکړی به حاکم و فرمانروای دهلمره که). (۲۰۱)

دوله تی نیران ههول ددها په یارمه تی تورکه کان کوتای - سمکۆ بیتی و بهو مهبستمش (بو کوتایی هینان به هاندانی کوردکان له لایمن نینگلیزهکان و فهیسه له وه له ناوچه ی خزیاندا) (۲۱) له ۱۹۲۲/۱۰/۲۵ له گه ل توزکیا په میان دهیستق. نه مهش په که می. یانی نمو زنجیره په میانانه یه که له نیران نم دوو دوله ته دا دژ به کورد دهیستق.

سمکۆ و روسه کان

به گوته ی هه ندیک پرویاگه ندان، سمکۆ ههولی داوه یارمه تی و پشتیوانی سؤقیه ته کان و دهست بیتی و بو نم مهبسته له به هاری سالی ۱۹۲۲ نوینه ریکی خزی بو باکو ناردوه. (۲۲)

هه له به ته کاتیکی یه کجار ناله بار و خرابی بو نم کاره هه لژاردبو، رژیمی تازی نیران له ۱۹۲۲/۲/۲۶ دا به پتی په پانیتی دوو قوئی په یوه ندیه کانی خزی ده گه ل په کیتی سؤقیه ته نا سایی کردبو و په کیتی سؤقیه ته هممو یارمه تییه کی خوی له زیه رانی حکومتی شورشگه یی که یلان (۱۹۲۰-۱۹۲۱) بری بو.

ریکه وتنی (سؤقیه ت و نیران) (۲۳) سره تاهک بوو بو کوتایی هاتنی کاری سمکۆ، شای نایندی نیران نیدی هممو ههولیتی خوی بو نمو کاره تهرخان دهکات که دمه ستزی گرتوه: که بریتیه له وه ی هممو تیره کان بیتیته ژتر دمه لاتی دوله تی ناوه ندی و چه ک کردنیان و تیک شکانی هیز و توانای سهرانی ته قلیدی نمو تیرانه.

ره زاخان له مانگی ۱/۱۹۲۱ وه سویا تازه دهکاته وه، قوزاق و هیزی جه ندرمه و هیزی ناوچه ییه کان، که تا نهو کساته بریتی بوون له یه که ی جۆراوجۆر و سره یه خۆر فرمانده کانیان خهریکی رق به رقتی یه کدی بوون. یهک دهخات.

ره زاخان که لیبرا بوو کوتایی به کاری سمکۆ بیتی، پتی واپوو سرکه وتنه یهک له دواى یه که کانی سمکۆ زیاتر زاده ی بی توانایی فرمانده کانی ناوچه که بووه که له بری هیزی که ووه، ورده هیزیان ناردۆته شه ری سمکۆ و تهویش یهک له دواى یهک ده یشکاندن.

له مانگی ۱۹۲۲/۷ دا نهر هیزانهی له تارانهوه هاتیوون، دهگهل هیزهکانی ډیکهی ناوچهکهدا، نامادهی کار دهب، فرماندهی تازه، واته جهنرال جیهانبانی، ټیپکی ههلبژاردی له تارانهوه هاتوو، (تپهی تهوړتزی که پشک هاتیوو له هندن بهکهی لهشکری نازهربایجان و بهتالیوتیکی خویهخشی نهرمنی، به فرماندهی سهرهنگ بهگ زؤرا بونی نهفسهزی جارانی تزاری، دهخزمت دابوو.

به هر حال نو ۸۰۰۰ چهکداره نیرانیهی که له باکوری دهریاجهی ورمی دا موزلی خواردبوو ۱/ ۱۹۲۲/۷/۲۳ بهنیازی هیرش بز سهر سمکو بهروو سهلماس جولان.

۷

شهری شهکریازی ۱۹۲۲/۷/۲۵

شهری چارهنوس ساز تو بلتی هوهلین و ناخمرین شهر له ۱۹۲۲/۷/۲۵ لهشهکریازی روویدا، هیزی پیادهی کوود، چار جارار هیرشی کرده سهر هیزه نیرانیهکان و چوونه ناو سویای پیادهی نیرانهوه و گموتنه شهری دهستمویهخمو به خهنجهر و شمشر ټیپان کهوتن و زهرهزکی زؤریان له هیزه دهولهتیبهکان داو زؤریان لی کوشتن، بهلام لهنهلجامدا راوونرن.

سمکو دواي نوه هیزی سوارهی خوی هیتایه مهیدان، بهلام عسکهزی پیادهی نیران، نهوانیشی شکاند و راونا، گوللهی توپخانهی کوود، توپچیبهکانیان تورک بوون، نشان پشک بوون، بهلام زؤریهی گولله توپهکان نهدهتهقینهوه، نهلجام له شهری دواي نیوهوژدا، کووردهکان شکان.

سمکو له سهرهتای شهردا ۱۰۰۰۰ کسسی دهگهل بوو، بهلام بز نیشواری له هزار کسپک پتری دهگهل نهمانهوه، نهوانمش نهندامی عهشیرهتکهی خوی بوون، هوی شکانی سمکو زؤری چهکدارهکانی خوی و بالا دهستی سویایی هیزه نیرانیهکان بوو. (۲۶) هیزه نیرانیهکان بهروو ورمی دریزهپان به پیشرووی خق داو له ههیقی هشت دا (تاب) چوونه نیشو شارهوه، پاش نوهی بز ماوهی چوار سالان له ژیر دمهلاتی کوودان دابوو (نازاد)یان کرد!

هیزهکانی نیران پاش نوه بهروو چههریقی بارهگای سمکو وهرتکهوتن، بهکهیک لهو هیزانه چو بز سهر سنوور، تا داوا له تورکان بکهن که هر چهکدارنکی سمکو له سنور بهپهتیموه چهکی بکهن.

شهری ساری تاش (۱۹۲۲/۸)

سمکۆ، هێزێی کردە سەر نوو یەکە ئێرانیهی که گهیی بووه سەر سنوور و ناچاری کرد پاشه‌کشه بکات، به‌لام ئێستا له هه‌زار که‌سه‌یک پشیری ده‌گه‌ڵ نه‌بوو، که‌یه‌شتنی هێزی هیمدادی تازه نه‌فەس به‌ هێزه‌کانی ئێران، سمکۆیان ناچار کر په‌نا وه‌هر کیتی ساری تاش به‌ری (هێزی هیمدادی تازه نه‌فەس به‌ریتی بوو له‌ یەک هه‌نگی تۆبخانه). پاش زنجیره‌ شه‌رتکی قورس، له‌وتنده‌وه‌ به‌رمو توركیا هه‌له‌که‌نرا. توركیا سمکۆیان گرتە خو و په‌واهه‌کانیان چه‌ک کرد.

به‌جێ هێشتنی ولات

له‌ مانگی ۱۰/۱۹۲۲ دا سمکۆ ده‌گاته‌ نه‌زیکی هه‌ولێر له‌ عێراق، سه‌لت و قوڵت هه‌موو شتیکی له‌ ده‌ست داوه، تۆبه‌کانی، ره‌شاشه‌کانی، ته‌قه‌مه‌نی و که‌ره‌سته‌ی شه‌ر، ژنه‌که‌ی کوژراوه و کوڕه‌ شه‌ش سالانه‌که‌ی که‌ تاقانه‌ی بوو په‌خسیر بووه، لێ به‌ گوته‌ی ئینگلیزه‌کان که‌ ده‌یه‌یین، چ رق و کینه‌یه‌کی تایبه‌تی به‌رانبه‌ر به‌ ئێرانیه‌کان نه‌یه، (به‌ گوته‌ی خوێشی) ئێستا پاک له‌ پاکن و چ هه‌ق و هه‌ساوێکیان ده‌گه‌ڵ یه‌کدی دا نه‌یه. (۲۷)

به‌لام ده‌یه‌ری تۆله‌ له‌ توركیا بستی، چونکه‌ به‌لێیان دا‌بووین که‌ یارمه‌تی به‌دن و پشیمان تیکردبوو، بێ په‌رده‌ ده‌یلتی که‌ به‌و نومیته‌ هاتوه‌ که‌ ئینگلیزه‌کان له‌و حاڵه‌دا به‌یین که‌ (نامه‌ی پاراستنی به‌وه‌هه‌ندییه‌کانی کوردانی دژ به‌ دوو ده‌وله‌ تیییک بێ که‌ دژمانه‌تیان ده‌گه‌ڵیاندا هه‌یه) (۲۸)

سمکۆ له‌ گه‌ستوگۆیه‌کی دوورودرێژدا ده‌گه‌ڵ یه‌کیک له‌ پایه‌دارانی ئینگلیزه‌دا (سی. جی. نه‌ده‌سوندز) له‌ دیره‌ dera له‌ ۱۲/۱۱/۱۹۲۲ پتی سه‌هر ده‌یت که‌ ده‌یه‌یین ئینگلیزه‌کان نه‌وه‌ند نه‌گه‌ران و په‌رۆشی ئێرانیا ئێکن که‌ به‌ درێژیی سنوور هاوکاری نوو توركانه‌ن که‌ ده‌یانوه‌ی ئینگلیز له‌ ره‌واندز وه‌ده‌رن.

پیشوازی شیخ محمود

سمکۆ که له رهفتاری نینگلیزهکان بێ تاقت و نا ئومێد بوو بوو له تهها جیا ده‌بێته‌وه و دهرات بۆ سلیمانی و له‌وتێده‌ر له ۱۹۲۳/۱/۸ وه‌کو سه‌ر ده‌وله‌تیک پیشوازی لێده‌کری ده‌گه‌ل هاتی دا جه‌وت تزیان بۆ به‌خێرهاتی ده‌ته‌قیترێ، شار له‌ جموجۆل ده‌که‌ری، سمکۆ له‌ غایشتیکی رێورێشتنی سواییی دا که به‌ خۆشی نه‌وه‌وه ساز ده‌کری، به‌شدرای ده‌ئات؛

به‌لام نمو کۆمه‌ک و هاوکاریه‌ی که نه‌و عه‌ودال و په‌رۆشی بوو، له‌ دام و ده‌زگاکه‌ی شیخ مه‌حمودیش دا ده‌ستی ناکه‌وی.

په‌وه‌ندیه‌گانی ئێوان به‌غداو سلیمانی له‌ خرابی دایه، و شیخ مه‌حمود ناتوانی ته‌نانه‌ت له‌ به‌رخاتری (جه‌نابی ئیسماعیل ناغای سمکۆ، قاره‌مانی دلیری کوردستان)^(۲۹) خۆی به‌خاته به‌ر شه‌پۆلی رووداوی دووره‌ ده‌ست. سمکۆ به‌ک مانگ و هه‌ندیک له‌ سلیمانی ده‌مێنێته‌وه، تا په‌چرانی په‌وه‌ندیه‌گانی شیخ مه‌حمود و نینگلیزه‌کان، (هه‌نگینی هانده‌ری که سلیمانی به‌ جیه‌هلن)^(۳۰)

سالانی ئاواره‌یی

سمکۆ له‌وه به‌ دواوه بۆ ساوه‌ی یه‌ک سال له‌ تورکیادا و ن بوو، له‌ سالی ۱۹۲۶ دا سه‌رله‌نوێ له‌ ئێرانا سه‌ری هه‌لدایه‌وه و خۆی ته‌سلیم به‌ جه‌نه‌رال ته‌ه‌ماسوبی فه‌رمانه‌ی هێزه‌گانی ئێران له‌ باکوور کرد و مۆله‌تی وه‌رگرت که‌له چه‌ه‌ریق دا دانێشن، له‌ سالی ۱۹۲۵ دا ره‌زاشا پیشوازی کرد و سمکۆ به‌لێنی دایێ که تا هه‌تا هه‌تایه نه‌مه‌کداری بێ.

به‌لام دوا یه‌ک سال به‌ چه‌ند سه‌د که‌مێکی کوردی هه‌رکه‌یه‌وه ده‌شتی سه‌لماسی گرت و گه‌مارۆی سه‌لماس (شاپوهر) دا، به‌رکه‌ی هێزه‌گانی ئێرانی نه‌گرت و تا سنووری ئێران و تورکیا راوێرا، هه‌رکه له‌ سنوور ناو دیو بوو هێزی توورک ده‌وریان گرت و چه‌ک و ده‌ست به‌سه‌ریان کرد.

دوا یه‌ند مانگێک دیسانه‌وه له‌ عێراقه‌وه سه‌ری هه‌لدایه‌وه (کۆتایی سالی ۱۹۲۶) پاشان له‌ تورکیاوه ۱۹۲۷ و نه‌وجا جارتیکی دیکه و له‌ سالی ۱۹۲۸ دا له

عبراتهوه سه‌ری هه‌لدايموه. وه‌كو كه‌سيكي بن مال و حال ده‌ريه‌دهر جگه له ده دواژه كهس پتري له‌گه‌ل دا نه‌بوو.

ده‌وله‌تي عيراق به بيسانووي نه‌مه‌ي كه خه‌تاكانني سكه‌و (سياسي) ي^(٢١) قه‌بوولي نه‌كرد كه تسليم به نيرانني بكاته‌وه. به‌لام چونكه ترسي له بووني سكه‌و له عيراقا هه‌بوو گوشاري خسته سهر نيران كه موچه و خه‌رجيه‌كي بو به‌په‌يته‌وه.

نه‌نجام سكه‌و موله‌تي وه‌رگرت كه بو نيران به‌گه‌ريته‌وه و بين به فه‌رمانه‌ه‌واي شتو- لن ره‌زا شا له‌لای ختیه‌وه حوكمی دابوو، دواي چهند رۆژتيك به غه‌در له لايمن سه‌ريازاني نيرانيموه كورزا. (١٩٣٠).

سه‌رچاره و په‌راوتزان:

- ١- حه‌سهن نه‌رفه‌ع، كورده‌كان، ل ٥٨
- ٢- نه‌م ميژوره كونسولي فه‌رمشا له‌ته‌وريز، نه‌قلي كردوه. به گوتی حه‌سهن نه‌رفه‌عی سه‌ر له‌شكر. نه‌م هيرشه له ناوه‌راسني شه‌يلولي ١٩٢١ نه‌جهم درابوه.
- ٣- به گوتی كونسولي فه‌رمه‌نسه له ته‌وريز «خه‌لكي» لایه‌ني هيرشه‌مرانی كورده‌هان گرت. به‌روانه به‌رسكه‌ي ١٣/١٠/١٩٢١ و ٣١١-٣١٢.
- ٤- نامه‌ي مسته‌فا پاشا به‌ز كورده‌كي ١٩٢١/١١/٢٠، نويفی هه‌د، ٣٧١٧٢٨١
- ٥- حه‌سهن نه‌رفه‌ع، له‌سه‌ر ده‌می پينچ پاشاياندا، ل ١٢٢
- ٦- سي.جي نه‌دمه‌نز كورده‌كان، ل ٣٠٧
- ٧- حه‌سهن نه‌رفه‌ع، له سه‌رده‌می پينچ پاشاياندا ل ١٣٧
- ٨- هه‌مان سه‌رچاره ل ١٢٥
- ٩- نامه‌ي نه‌به‌راوي مسته‌فا پاشا
- ١٠- نامه‌ي ١٩٢٢/٥/٣١ ي سكه‌و به‌ز فه‌ه‌وه‌ ده‌وله، نه‌م نامه‌به ته‌نه‌رفكي سه‌ر به كونسولي به‌ريتانیا له ته‌وريز، گه‌يانده‌ويه‌تي.
- ١١- مسته‌فا پاشا دواي دوو گه‌شوكوي تيره‌سه‌ل له‌گه‌ل سكه‌و و ته‌هادا، له نامه‌به‌كي دوو‌رو‌دريژداو به نه‌وي پرسيار و ده‌لام نه‌م به‌به‌ته‌ي خسته روو، سانسووي به‌ريتانیا له‌عيراق، به‌ره‌له‌رمي نامه‌كه بو جن مه‌به‌ست بنزين، نوسه‌به‌كي له‌به‌رگه‌ته‌وه و مسته‌فا پاشا كه له‌م كاره كه‌وتيووه گومانه‌وه، له‌نامه‌به‌كي ده‌دا نووس: «هه‌مه‌و شتيك له نامه‌دا ناگه‌رتي.»
- ١٢- نويفی هه‌د ٧٨٢-٧٨١ Lpus /٧/٣ - ١٩١٩/٥ /١٢٠
- ١٣- به گوتی حه‌سهن نه‌رفه‌ع له سه‌رده‌می پينچ پاشاياندا ل ١٠٩ و سوقي ده‌وله به‌ز نه‌يمزاي نه‌م په‌مانه ١٣٢/...

- ۱۴- نويسراوى نهښتى ياريده دوى حاكمى سياسى (نظرسى سياسى) له راتپه گولدا نيسميت بڼ حاكمى سياسى سلطمانى له ۱۹۲۱/۷/۲۰، وزارتى كاروبارى دهرهوى نينگلستان ۳۷۱۶۳۶۷.
- ۱۵- نامهى مستعفا پاشا
- ۱۶- پديامى ۱۸/۱۰/۱۹۲۱ ى كاريت، سكرتيرى كونسولى پالاي بمرتانيا له بهغدا، بڼ حاكمى سياسى سلطمانى، وزارتى كاروبارى دهرهوى نينگلستان.
- ۱۷- نامهى مستعفا پاشا.
- ۱۸- چنډ زاتپارييدك دهرهوى بڼاللى كسود، له سانگى ۱۹۲۲/۷ وزارتى كساروبارى دهرهوى لهرضا. E۳۱۱-۳۱۳.
- ۱۹- نامهى مستعفا پاشا.
- ۲۰- وزارتى كاروبارى دهرهوى نينگلستان، ۳۷۱۹۰۰۶
- ۲۱- نويسراوى ۱۹۲۲/۷/۲۸ دهرهوى شترشى كورد. وزارتى دهرهوى لهرضا ۳۱۳-۳۱۱ E
- ۲۲- راپورتي ۱۹۲۲/۷/۳ كونسولى بمرتانيا له كرمانشا، وزارتى كاروبارى دهرهوى نينگلستان. ۳۷۱۷۸.۸
- ۲۳- حسن نرفهع له سهردهمى پتيج پاشاياندا، ل ۹۵ و ۹۶ و ۱۲۶
- ۲۴- وزارتى كاروبارى دهرهوى نينگلستان، ۳۷۱۷۸.۸، ۱۹۲۲/۷/۱۵
- ۲۵- وزارتى كاروبارى دهرهوى نينگلستان ۳۷۱۷۸.۸، ۱۹۲۲/۷/۳
- ۲۶- بڼ زاتپاري زياتر له سهر جهنگى شه كريازى بڼوانه ل ۱۳۵-۱۳۶ ى له سهردهمى پتيج پاشاياندا، نووسپنى حسن نرفهع.
- ۲۷- همان سرجاوه ل ۱۶۱ له راستيدا نويسر دهموڼ هيرشه هاوبشه كدى نيرانيه كان و توركه كان و ختير وشو دمه ولزلن بخات و ده شيريت. سى جى ندموموندز به ناماژه نهمه دولتي ل ۳۰۵
- ۲۸- سى. جى ندموموندز. كورده كان ل ۳۰۷
- ۲۹- نهمه نام مانشيتانه په كه له وماره ۸ ى كزفاوى وژي كورده ستانى شيخ مه محمد هاتون.
- ۳۰- سى. جى ندموموندز، كورده كان.
- ۳۱- راپورتي سالانه دهرهوى نيرن، سالى ۱۹۲۸، وزارتى كاروبارى دهرهوى نينگلستان ۱۳۷۹۹

۳۷۱.

فہرست سلیہ

شجرہ کانی شیخ بہ ہمد

«من نیدی ہرگز بہ شداری دروستکردنی هیچ پاشاہک ناکہم، کاریکی لہ رادہ بہ دہر
قورسہ»۔ (۱)

نہم نہمترافہی گرتودہیلی یاریدہدہری سچہررسی کوکس و ویلسن لہ بغداد بہ جوانی
ہن شہرمی نینگلیزہکان ہرجہستہ دہکات کہ ہمیشہ کوتوویانہ، عتراقیان لہ پارچہی
جہاواز پتکموہ ناوہو قہیسل زور دورہ لوہ پاشا چاکہی کہ نموان ویستوویانہ.

بہرای لایہنگوانی سیاستی (نہمتراتریدتی بہرستانہای مہزن) پتویست ہوو دؤلی دوو
رووبار لہ ژیر حوکم و دہسلانی نینگلیستاندا پایہتوہ، چونکہ (نہگہر دؤلی دوو رووبار
بروختی نیران دہروخت و ہندش بہ ناچاری دہروخت)۔ (۲)

گرنک پایہداری نہم حوکم و دہسلانہ ہوو، نیدی شتوہ و روالہتی کار گرنک نہبوو،
ویلسن بہ خوی لایہنگریکی تہواو و ناشکرای سایہنشینی (حمایہ وانتداب) ہوو. بہلام
پاش شہرشی مہترسیداری ہاونی ۱۹۲۰ کہ ہووہ مایہی کوشتنی خہلکانیکی زور لہ
ہیزہ ہندی و نینگلیزہکان، دہسلاندارانی بہرستانیا لہ دؤلی دوو رووبار هیچ چارہیہکی
دیکہیان بہ دہستہوہ نہما. تہنہا نوہ نہمین کہ سچہر پرسی کوکس گوہنہی یان «
جلوہ لاسیان» کز بکہنہوہ و برؤن یان پاش بہرقمراری سہرلہنویتی نہمن و ناسایش،
حکومہتیکی نہشتمانی داہمہزیریفن.

۱

میر فہیسل

لوہ کاتہدا میر فہیسل کہ فہرستہکان لہ ۱۹۲۰/۷/۲۴ دا لہ دیمشق دہریان کردبوو
لہگہل ۲۵ ہاوسہر و ۱۷۵ گاردی شہخی لہ ہیزہکانی حیمجاز و ۲۵ نہسپ وچوار تزن
باروبندا لہ بیابانی پشت نمردہنہوہ سہرگہردان ہوو، نامادہ و لہ ہمر دست دا ہوو. (۳)

دہولہتی فہرستہ بہ «پساویکی بودلہ و نفیس نزم، بہلام بہوہج و خہتہری» (۴)
دہزانی. کہ ہیستی نینگلیزہکان چاویان لوہیہ کہ بیکہن بہ پاشای عتراق «لہ
توہرہییدا» ہاواری کرد نہمہ ہووہ مایہی نوہی کروزن بؤ ماوہیک نہم نہخشہیہ پشت

کوتی بخت.

سیر نموده که کرورن به خوی خوشی هم پیاویدا بدهد هات و پیتی و ابو و ساونیک
«سودله و له دیمه شیدا له لیوکتیک پتر نه بروه»^(۴)

بهلام چونکه له دامه زانندی «کومارینکی» پتچه وانهی «... نه تی نیسلامی»^(۵) له
به رنامه دا نه بو. و همو پالیوراوه کانیش رهبر کرابوون، کرورن و دوله تی به ریتانیا
سره نجام و پاش کونفرانسی دودمی قاهره له ۱۲-۲۴/۳-۱۹۲۱ لیبیان میر فیسمل
له سر ته ... پاشایه تی دۆلی دوو رویار دابمن و ناوچه کوردنشینه کانی به گل بختن و
همه پانتایه کی فراواتر بکن.

لکاندن ناوچه کوردنشینه کان به «ولاتی عیترلق» به دوو قوتاغان نه نجام ورا، یه کم
وتلسن به ساویه کی کم پاش کونگری قاهره و له رژی ۱۹۲۱/۵/۶ دا
به پاننامه بدک دهره کات و له کوردان دهرست که له ولاتی عیترلقدا چ جزره
سیستمی کی نهداری پسند ده که نوئم به پاننامه به به جزری داریرلوه که مسله
بهره تی یه کی، وانا نایا ده یانه وی له سایه ی حوکی دوله تی عیترلقا برین یان جیا
به نه و، به تمواری شارد بروه.

ریفراندوم له هه لومهره چکی ناهمواری نو تویدا، که کس باور نه کات، نه نجام دهری،
له سلیمانی دا، تمینا نه و کسانه ده یان توانی دهنگ بدن، که ماله کانیان بایی هه زار
ریال بوین له ۲۰۰ دنگدهری که بهو شتویه هه لبرادران ۱۹۰ کس له هه لبرادران دا
به شداری ده کن و له ۱۹۰ کسه تمینا ۳۲ کس رازی دهن که سلیمانی به عیترلقوه
بلکیتدری. دنگی خدگی هه زار دنگی «رمش و روت».

گهره که به گهره که پیاوان بانگ ده کن و داویان لیده کن دهنگ بدن سپیده چت دهنگ
داته که به دست بهرز کردن بوین، ناخ ههستی نه تموایی دهی چهند توند بوین، که بهو
حالمشوه چ کسینک دهنگ به لکاندن سلیمانی به عیترلقوه نه دات. تمینا له گهره کی
جوله کاند نهین. له ویتدهر نه و دوو دهنگ رازی و چوار دهنگ نارازی بوین.

له ناوچه کانی دیکه ی سلیماندا، قایقام پهراوه کانی خوی به گونده کان دهری. له کزی
شمش هه زار دنگدهره پتچ هه زاریان دزی لکاندن ناوچه که به عیترلقوه دهنگ دهرن و
نه وانه ی دی دهنگ به ریتانیا دهرن.

چوار کس له پهرا و ماقولانی کورد له کتو نه و به کدا ده گم به کتیک له پایدارانی

ټينگليزى دا دسيسليتنه که گماروي گورمکى که (ټينگليزهکان هميشى نموده پان لټده کمڼ که نه گور راي دژ بدن نموا که ماري گورمک د مخنه سر سلجمناني) پز سلجمناني ناکامي خراب و ناخوشي دهيت، پلام دووياتي ده کمونموه که تم ناکامه خراب و ناهه مواره پان پز باستره (لودي له ساپي رټينکي سر کوټکاري عمر پ دا پز).

کۆمیسسیری ولاتی بهریتانیا، چ روونکردنه ویهک دهریاره شیوهی راگیره ناوچهکانی دیکه کوردستان، واته دهوک و زاخۆ و ناگرت و ههولیر و نامیدی به دهسته وه نادات، بهلام پنده چن که دنگدهره کان راویژیان به نه عجمه منی پیاو ماقولانی ناوچهکانی خۆیان کردین.

هز وخته له هەرلێهرا دنگدەرەکان دەچوون و تەگبەرەکان بە رۆژن سەپانی تورکمانی شار
دەکرد، ئەووش لە ناوچەیدا کەسەر لەبەری گوردنەشێنە، جا هەر لەمەوه بە دیار دەکەوێ
کە ئەنجومەنی پیاو ماقولان چۆ ئەنجومەنتیک بوو؟

سره نجام جگه له سلیمانی هه مو نا. کوردن شینه کان دهنگیان بۆ چونه پال عیراق دلو له دهنگدانی دوو دا - واته له دهنگ داندای بۆ ههلبژاردنی میر فهیسهل بۆ پاشای عیراق - بهشداریان کرد.

5

وایرسی: ریفراندومی گشتی

کومیسینری پهرتانيا بهو حاله شه وه فایلی ته وای هدلیر اردن و ریفراندوم و دهرهتانی نه نجایم رایه کان به لهندهن نانیری.

به پتی نوو نیشانه و به لگانی بدمسته و هن، جزوی راگیری له ناوچه به که وه بز ناوچه یکی دی ده گزئی، له هه ندئی شوقن دا یه کییک دیت بز باره گای را وهر گرتن و دهلن: من دنگ بهم کۆمه له پالیرواره (واته نهم کۆمه له پیاهوی که نهمه میان له ۲۰ سال به بانه ویه) ددهم. و نه ندامانی باره گای راگیری رایبه که ی له «پهرستی دهنگدان» تۆمار ده که ن.

له شونښتېکې دې دا سرورؤکې عېشېره ټټېک ۲-۳ هزار گېس له عېشېره ته کې خؤی
دښتې و به خؤی راي روزامېندې ددات و همور نوواني دې چاو لهو دکمن.

جا مەسلەلەكە ھەر ئىنەدا ناوەستى، زۆر شتى غەنتىكە تەرتىپتە كاپىۋە: لە كەركوك بە پىنى ھەوا ئىككى رەسمى كە لە سىتېرىسى كوكسەۋە بە دەست كەوتتۈرە، رايۇنكارى

نینگلیزی نامو پدیامتیکی کومیسیتی دولهت بز نه نجومه نی پیاماقولانی شار دهوینیستوه و نه نجومه به تیکرای دهنگ فیهسل هلدیمترین! لی نه ندامانی نه نجومه که بز مالی خز دهچنوه، چوند کوزبونوهه کی تاییه تی دهکن و لهو بهار و رایهی خویان زیوان دهنوه. له ۷/۲۳ دا له کز بونوهه کی تاییه تی دا که له مالی موفتیبهک دا دهکری، بهار ددری، فتوایهک دزی فیهسل دهرکری.

دهست و پیوهند و پیوانی ستریری کوکس سرلنوی دست بهکار دهنوه و نه نجامی کارهکانیان مایه پیکه نین دهی، «گوره سمرکان رای دهگه یه ن که به دلی بهریشانیا دهنگ دهن، بهلام نه فیهسلیان دهی و نه حکومتیکی عره بی.»^(۷)

به پتی نه نجامگه یه کانی ئاماده کاری واپزی رسمی «ناوچه کوردنشینهکان خوازیری دوله تی کوردین.» بهلانگی کاتی له ۱۹۲۱/۸/۱۸ نه نجامی ریفراندومده که به سهره رشتیاری ریفراندوم رادهگه یه نری، نهوه به دیار دهکدهی که ۹۶٪ دهنگه ران دهنگیان بز فیهسل داوه. دیاره نه نجامه زور سهره و زور له راستیهوه دوروه، چونکه دهی نهوش حساو بهکری که شیهی پاشور زور له کورد پتر نه یاری فیهسل بوون.^(۸) له ۱۹۲۱/۸/۲۳ دا میر فیهسل کوری شریفی مده که، به نوای سرودی «خوا پاشا بهارزی»^(۹) دهکری به پاشای عیراقا بن نهوهی نوتهوانی سلیمانی یان که رکوک ناماده بی.^(۱۰)

۳

مەلێک فەیسەل

«لێبۆک» دهکی له مهر کروزن مهر که له مهر کورسی پاشایه تی عیراق داده نیشتیت، به جزئی نیشتیای دهسلات پهیدا کردنی دهجولن که مهر زوو دهبیته مایه نارهحه تی نینگلیزهکان.

چەرچل له م بارهیهوه دلی (لهو ههسوو بهوسکه دورودریژی له مهر فیهسل و وهز و حالی نهوه دهگه نه دستمان بیزار و بی تاقت بووم، نهوه شمش مانگه نیمه پاره لیستی حیساباتی میوانخانهی نهوه له لندن ددهین. ئیشتاش واناچارم ههسوو رۆژیک نامه بهکی ههشت سهده وشهیهی دهبارهی شوق و پایه و پیوهندیهه کانی دهگمل ولاتانی بیانی دا وهخوتم.»^(۱۱)

هه نووکه شیهی مامهله کردن روون بوتهوه! نینگلیزهکان زوو زوو بیر فیهسل

دخه‌نوه که له بیرى نه‌چیت نەوان کردویانه‌ته پاشای عیراق، لێ فەیسەل تەنێ یەک شتی له‌بیره: قایم کردنی پایمو کۆله‌گەى دەسلەت، فراوان کردنی سنووری نوو قەلمروەى دراوێه دەستی نوو، بۆیه هەر لهو رۆژانه‌وه مەسه‌له‌ى کورد بایه‌خێکى بنه‌رتی په‌یدا ده‌کات، به‌راستی فەیسەل باوه‌ری وابوو که ئینگلیزه‌کان له هه‌مان کاتدا که پێشێوانیان له دامه‌زراندنی دۆله‌تێکى عەرمی سەریه‌خۆ ده‌کرد، ناماده‌ن که جار جار و له‌ کاتى پێویست دا (بۆ قازانجی خۆیان کورد به‌ گژ عەره‌یدا به‌گهن، نه‌گەر مامه‌له‌ى عەره‌ب ده‌بارەى «سەریه‌خۆی» ژۆر به‌ دلی نێمه‌ نه‌بن). (١٢)

مەسه‌له‌ى کورد به‌لای تازه‌ پاشای عێراقه‌وه، لایه‌نێکى دیکەى گرنگی هه‌بوو، فەیسەل له‌لایه‌ن که‌مینه‌یه‌کى ژۆر که‌مى سونیانی عەره‌یه‌وه پشێوانی لێده‌کرا، که به‌شێوه‌یه‌کى سه‌ره‌کى له‌به‌غدأ بوون. لایه‌نگراتی راسته‌قینه‌ى فەیسەل تەنیا چهند نه‌فسه‌ریک بوون که له «حیجازه‌» وه‌ له‌گه‌لى دا هاتبوون. به‌لام هه‌موو خه‌لکى باشوورى عێراق که شیعه مه‌زهب بوون، له‌ رووی مه‌زه‌به‌یه‌وه دژمنانه‌تى کۆره‌کەى شەریفی مه‌که‌یان ده‌کرد که سونی مه‌زهب بوو. (١٣) له‌مانگی نیلولى ١٩٢١ وه‌ فەیسەل به‌ری له‌ په‌رله‌مانێک ده‌کردوه‌ که به‌ هه‌لژاردن دا‌هه‌ژێ، ده‌یویست نوو په‌رله‌مانه‌ نه‌که‌وتنه‌ ژێر ده‌سلەتێ شیعه‌یان و نەوان ژۆریه‌ى په‌رله‌مانه‌که‌ پێک به‌تێ، نه‌گەرچی له‌ رووی (چه‌ندى وچۆنى) یه‌وه ژۆرتن. (١٤)

فەیسەل ده‌یزانی که کوردی ئێران به‌ر له‌وه ده‌که‌نوه‌ له‌ ئێران جیا به‌نوه‌ و کوردی تورکیاش هه‌مان شتیان ده‌یوست و «ژۆری پێناچیت که هه‌ندێ ناوچه‌ى کوردنشینى عێراق یان هه‌موو کوردستانی عێراق له‌ عێراق جیا ده‌بێته‌وه. تا په‌یوه‌ندى به‌ ناوچه‌کانى تری کوردستانه‌وه‌ بکات». بۆیه به‌ سێریرسى کوکسى که‌ بوو به‌ کۆمیسێرى «مەندوب» به‌لای به‌ریانیای گوت که به‌ راشکاوى پێی بلێ «به‌ فەیسەل» ئینگلیزه‌کان به‌ ته‌مای چین و ده‌یانه‌وێ چ به‌گهن: «نایا به‌راستی ده‌مانه‌وێ هه‌موو ناوچه‌ کوردنشینه‌کان له‌ عێراق جیا به‌نوه‌ و په‌یوه‌ندى به‌ کوردانى باکوهره‌ به‌گهن؟ نه‌گەر وانیم مه‌به‌ست و نارمانجی نێمه‌ چیه‌؟»

وه‌لامى سیریرسى کۆکس ژۆر ته‌م و مژاوى بوو، پاش به‌ر هێتانه‌وه‌ى نهم بابه‌ته‌ى که دۆله‌تى به‌ریتانیا له‌ دواى کۆنگره‌انسى مارسى ١٩٢١ى قاهیره، به‌ربارى دامه‌زراندنی دۆله‌تێکى کوردی داوه‌ به‌لام نوو پێی وا نیه‌ که نامانجی دۆله‌ته‌که‌ى نهمه‌ بێ که (ناوچه‌ کوردنشینه‌کان) له‌ عێراق جیا بکاته‌وه‌. و «پاشا که‌رانه‌وه‌ى له‌ قاهیره‌ بۆی ده‌رکه‌وتوه‌ که

«کوردهکان» لهماي چاهرونه ويان له عتراق يهک دهنگ و يهک رنگ نهن.»^(۱۱۴)

وه لاههکي ستريري کوکوس ههچهنده تا راده يهکي ژور کوردهکانی «نازاده» کردبو، به دلی فهيسهل نهبو. فهيسهل هه دوای چهند روژتيکی دی هه مان بابه تي هيتايه وه مهيدان و له کوميسيري بالای پرسی: «نايا دهبي وهکو» «عتراق يهک» قـ بکات که کوردهستان به بهشينيکی له جيا بونه وه نه هاتروي عتراق دهزاني يان وهکو پاشاي ولايتيکی عهريبي که کوردهستان بهشينيکی نهو ولاته نيه.»

سير پر-ي کوکس به توندی وه لاهي نه م پرسيا ره ده داته وه. ده لن: (نيحه قسه دهگل همان فهيسهل دا دهگه ين که بهرله وهی بيته سهر تهختي پاشايه تي قايل بوو بوو نه م مهسه له يه بهو چاه وه تماشا بکات که مهسه له يهکي «باس هه لگه»!

فهيسهل کولي نه دا و کوميسيري «مندوب» بالای به زنجيره پرسپارتيکی ناخوش داگرته وه و مزع و حالهکي به باري قازانجي خويدا گوري:

«نايا بهريشانيای مهزن ناماده يه نهگه ر دهست دريژ يهک يان زنده گاليهک بگريته سهر کوردهستان، داگوکي لن بکات و تا چ ساوه يهک نه مه دهکات؟ نايا بهريشانيای مهزن ناماده يه مهستولييه تي نه هيتشتني ناواوهی ناوخوي کوردهستان بگريته نهستو و تا چ ساوه يهک نه مه دهکات؟»

فهيسهل دهيزاني که بهريشانيای مهزن له م سهرويه نه ده دا تا چ راده يهک له شه ر ويژکداواني تازه بهزاره و ناماده نيه تمنانه تاقه يهک سهريازيش به داگوکي و بهره لاني له کوردهستان، به تري.

بهريشانيای مهزن سهبارته به مهسه لهی کورد له نيوان دوو بهرداش دابو، له لايه که وه بهرداشي په مان و بهلته نيو نه ته وه ييه کان بو، له لايهکي دييه وه بهرداشي فهيسهل بو، بويه هولي ده دا نه وه نه دهی له توانا دايه مهسه لهی (نازادی) يه که جارهکي کورد دوا بخت و کوسي بخته ري.

به لام فهيسهل که يي بهوه مهرامي خوي و مهگه ر گوترا نکاري و رووداوي چاهونه تر نهکراو يه خه يان پي بگرتايه. ده نا چ کوتسب و له مهريکي درييه نه بوون.

جھوجولی تورکان له کوردستاندا

فهیسه له تورکه کان به چاوی هاوولاتیه کی «تاوآنباره» تمهشایان دهر کرد، ههر که هاته سر حوکم ناچار بوو روو بهرووی تورکان بوستیتیه وه و لهو کوردستانه یان وه دره بنی که نم «فهیسه له» چاوی تی بری بوو، وه زعه که نهونده ئالوز بوو که هه ندی ناوچه ی کوردستان هیتشتا له سایه ی سه ره رشتی راسته وخوی نینگلیزه کان دا بوو، نهوان به یوه یان دهره د. منووری نیوان تورکیا و عتراق هیتشتا دبار نه بوو، نینگلیزه کان قاییل نه دهبون که گفتوگوی راسته وخو له نیوان فهیسه له و تورکاندا به کری.

له مانگی ۱۹۲۱/۶ که مالیه کان نه فسه رتکیان به نیوی فازل نه فندی بو کوردستان نادر بوو که له ناوچه کانی ژیر دهسلاتی سمکزه گهی بوو رهواندز.

له مانگی ههشت دا عمشایه ری دهرو به ری رهواندز به ره بهر به شیره به کی مه ترسیدار ههستان و نینگلیزه کان له رهواندز دا (شونی خیره نه وهی دژمن) یان له رهوه لات و له باکو رهوه بهردومان کرد.

له کوتای سالی ۱۹۲۱ دا دژاری پارودوخه که دهیتته مایه ی نیگهرانی دهوله تی بهریشایا، بهریشایا نم نازاره و ناوارامیانه ی به دهستی فهره نسا و «که به تمعاهی نموتی موسله وه هاوکاری تورکه کان دهکات» و به دهستی کومپانیای ستاندارد نویل دهزانی. (۱۶)

پاش نه وهی فهره نسویه کان له ۱۹۲۲ / ۱ / ۴ دا کیلیکیه (نهره نستانی بهجروک، نه مرۆ بازیری نیجل و هه ندیک له بازیری مهرعه ش دهگرتیه وه) چول دهگه ن، نیدی که مالیه کان ده یانه مرۆی هه موو هیزه کانی خویان بو شه ری نینگلیزه له ناوچه ی موسل ته رخان بهگه ن.

له ناوه راستی هه یقی نازاردا، که مالیه کان قایمقامتیک بو رهواندز داده نین، که له کوتای مانگی ناپاردا دهگاته نه ویتنه ر. تورکه کان له مه دانی یانگه شه و راگه یاندن دا زوو به زو سه رکه وتی باش به دهست دین. له کوتای هه یقی ناپاردا کوردانی جهباری له نزیکي چه مچه مال راده پهرن. له ناوه راستی هه یقی شه شدا دوو نه فسه ری نینگلیزه به نیوی بوند Bond و مه کلک Makant له سه ر دهستی که ری فتاح به کی سه رۆکی عه شیره تی هه مه وه نه ده کوژین، عه شیره تی نیو پراو دژی نینگلیزه کان ده جعتن.

له نېوې دووهمې حوزه‌یرانی ۱۹۲۲ دا عقیديکي تورک به نيتوي عه‌لی شفیع ناسراو به (نوزده‌میر) گه‌ییه ناوچه‌که تا فهرمانده‌یی یه‌که چرمکي (غیر منظم) به‌کانی رواندز یگرته دست. به هه‌ول کوششی نوزده‌میر، تورکه‌کان به زوویی کومه‌لیک سه‌رکه‌وتنی دی به به‌دست دیتن.

له دهقەری سلیمانیش، وه‌زە و حالێ ژۆر خراب دهبیت، به‌لام - مەغدادا له‌و کاتوه که کوردانی سلیمانی به‌ وردی و به‌ زیره‌کی رنگه‌ی جیابوونوه‌ له‌ عێراقیان هه‌لبژارد، ژۆری به‌ یاره‌: لارانی ئینگلیز به‌ هه‌مان توندی و توندیوه‌ی هه‌ر عهرمه‌تیکێ (هه‌گه‌ نه‌رست) وه‌و خۆ له‌و حه‌قیقه‌ته‌ ده‌ده‌زنه‌وه‌ که‌ ئه‌م خه‌ڵکه‌ هه‌قی خه‌زێنه‌ی چاری له‌ هه‌ر جۆره‌ هاوکاری و یاره‌تیه‌کی نه‌وان یه‌ - (١٧)

کومیسینری بالا که هم‌مو نوزار و تواناګانی خوځی ده‌خزمت دولتی عتراق و سرکردایه‌تی هیزه‌ګانی به‌یتانیا ناډو، به‌کرده‌و چ توانایه‌کی نه‌بوو. تاقه مه‌سه‌له‌ی ګرنگ و مه‌به‌ستی سپر پرسی کوکس نه‌و ډو که که‌سایه‌تیه‌کی دیار و به‌رجسته‌ی ګوردی دمست بکه‌وئ که راسته‌و ځو ناوچه‌یه‌کی ډو به‌رډو به‌ئ.

لن نینگليزه كان له هه لېږاردنی نهم کسايه يه دا پوچرونی جياوازيان هه يوو: هه نديکيان دده يانويست حميد به گي باهان که پاشاوه و وچه ي ميراني باباني سليحمانی يوو، راست بکمنوه و دسه لاني بده نه دسه، لن حميد به گ زماني کوردی نهم دزاني و نه ونده ي ناشقي ميژوي مالبات و بنه ماله که ي خوي يوو، نه ونده دلي به سياسته توه نه يوو.

هه‌ندیکێ دی ده‌یان‌وێست شیخ مه‌حمود بۆ سلێمانی بگه‌ڕێننه‌وه که له‌سه‌رائی نامزای ناوچه‌که به‌و و نینگلیزه‌کان له‌ ساڵی ۱۹۲۱ دا لێیان خه‌ستبو.

نه دهرنیز به خزی دهریست مهید ته‌ها بکات به دمه‌لا تدار و تا کوتایش هدر بهرگری
لینکرد.

به لام ختیرایی رووداوه کان، سهریرسی کوکسی ناچار کرد که بریاری خوی بدات.

Q

جۆلکوردنی سلیمانى ۱۹۲۲/۹/۱

له کړنایي مانګې ۱۹۲۲/۸ دا هیززی لیوی (Levies) (هیززی لیوی، بهو کهسانه دګوټرا که نینګلیز له خد لکې ناوچه که پتکې دهیتان و دهیخسته ژیر چه و رتکې دهست.) سلیمانې دهجیت بق شمري نو په که جریکیه تورګانه ی کهله روهاندزوه

پنشره‌وی ده‌کمن و ده‌گه‌نه نزیکی رانیه. نهم هتیزه دوچاری زۆر گیروگرفت ده‌بیت و دوو لقی سیک ده‌نیرنه هاوکاری نهو هتیزه، نهم هتیزه که به ستونی رانیه نیوی ده‌کردوه له ۸/۳۱ دا له ده‌رووبه‌ری ده‌ریه‌ند و له نزیکی زتی بچوک، به‌ر هتیش و په‌لامار ده‌کموئ و ناچار پاشه‌کشه ده‌کات و و زۆری پین ناچیت نهم پاشه‌کشه‌یه ده‌بیت به‌ه‌زین و هه‌لاتن. و دوو تۆپ و هه‌ر هه‌موو نه‌وزار و که‌مرسته و تفاقه‌که‌یان له ویدا به‌جین ده‌هیلن، دوو نه‌فسه‌ری ئینگلیزه‌ر بریندار ده‌بن و ۳۰-۴۰ سه‌ربازی چیک بریندار ده‌بن و ده‌کوژین. (۱۸)

ئینگلیزه‌کان له ترسی نه‌وی نه‌بادا کوود و چریکی تووک په‌لاماری سلیمانی بدن، به شیه‌یه‌کی «سه‌ر شقرانه» سلیمانی چۆل ده‌کهن.

به‌ره‌به‌یانی ۱۹۲۲/۹/۱ چهند فزۆکه‌یه‌ک له قه‌راخی شار ده‌نیشنه‌وه و کارگیران و پایدارانانی ئینگلیزی به شیه‌یه‌کی شه‌رمه‌زارانه له مه‌یدانی شه‌ر هه‌لدین، پشتر کیلی خه‌زینه که بایی ۳۰/۰۰۰ لیره‌ی نه‌سته‌رلینی روپیه‌ی تیدا‌بوو، هه‌روه‌ها کیلی جبه‌خانه‌که‌شیان که ۵ سه‌د تهنگی ئینگلیزی و ۵ سه‌د تهنگی تووکی تیدا‌بوو، دابوو به شیع قادری برای شیخ مه‌حمود.

۶

گه‌رانه‌وه‌ی شیخ مه‌حمود

پاشان سپر پرسی کوکس دپته سه‌ر نه‌وه‌ی شیخ مه‌حمود بۆ سلیمانی بگه‌رتنه‌وه، کوکس و ده‌کو خۆی ده‌لێن نه‌مه چاره‌سه‌رنیک بوو که خه‌لکی سلیمانی به‌سه‌ریدا سه‌هاندیان. که هه‌موو یه‌ک ده‌نگ و یه‌ک قسه‌ خوازباری گه‌رانه‌وه‌ی که‌ستیک بوون که تهنێ نه‌و ده‌یتوانی «هارودۆخه‌که نارام بکاته‌وه». (۱۹)

سپر پرسی کوکس که هتیزی پینووستی بۆ سه‌ر له‌نوێ گرتنه‌وه‌ی شار له‌به‌ر ده‌ست دا نه‌بوو، به‌ هیوا بوو پتوانن نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی کوود له ده‌رووبه‌ری شیخ مه‌حمود کو بکاته‌وه و بیانکات به‌ گش ده‌سه‌لاتی تووکاندا. کوکس به‌خۆی و به‌وه‌په‌ری پین شه‌رمه‌یه‌وه ده‌لێ: «ئیمه به‌سه‌ر له‌نوێ تاقی‌کردنه‌وه‌ی شیخ مه‌حمود چ شتی‌گمان له‌ ده‌ست نه‌ده‌دا».

به‌لام وه‌زع حال زۆر خه‌ته‌ر و خراپ بوو: جهنه‌رال Fraser فزیره‌ری فرمانده‌ی به‌رزی هتیزه‌کانی به‌ریتانیا، له‌وه ده‌ترسا که کووده‌کان و تووکه‌کان له مانگی ئه‌یلول دا و له دۆلی زنی گه‌روه‌وه ده‌ست به‌ هتیش بکه‌ن و پینه هه‌ر ده‌سه‌ر ناگرێ و هه‌ولێ.

شیخ مه‌حمود وه‌کو «حوکمدار» یان حاگمی کوردستانی سه‌ریه‌خۆ پیشوازی ده‌کړئ. چا به‌مه‌نییه ناو‌خوکان نه‌وه دوویات ده‌که‌نم‌وه که میتجر نۆتیلی نه‌فسه‌ری په‌یوه‌ندیه‌کانی به‌ریتانیا، له‌ حه‌قیقه‌ت دا ته‌نیا «کونسولتیک» یان پیتاوتیکه «واسیته» رابیت له‌ نیوان شیخ مه‌حمود و «کۆمه‌سه‌ری بالا‌دا».

۷

شیخ مه‌حمود (مه‌لیکی کوردستان)

شیخ مه‌حمود که له‌ سالی ۱۹۲۲دا ته‌مه‌نی ۴۴ سال بوو، پاشان بوو به‌ په‌کینک له‌ دژمه‌ سه‌ره‌سخت و سه‌ره‌کیه‌کانی به‌ریتانیا له‌ کوردستان‌دا، پیاویتی په‌کجار دلیر و بێ باک بوو.

شیخ مه‌حمود وێرای نه‌وه‌ی تیره‌ندازیکی کارامه‌و جه‌نگاوهریکی به‌ناوو ده‌نگ بوو، هه‌موو سیفه‌ت و تابه‌قه‌نده‌یه‌کانی سه‌رۆکته‌کی کوردی تیدا بوو، باش قسه‌ی ده‌کرد، گۆراتی فولکلۆری کوردی باش ده‌گوت، سام و ده‌سه‌لاتیکی زۆری به‌سه‌ر ده‌ورو به‌ری خۆیدا هه‌بوو، «ته‌نیا به‌ نیگای تیرۆ به‌سامی» خۆی و به‌ حوکمی پایه‌ی میراتگری شیخانی به‌رزنجیه، خه‌لکی به‌ ته‌واوه‌تی ده‌خسته ژێر کاریگه‌ری خۆیه‌وه. (۷۰)

وا باو بوو که گولله‌ نایه‌رئ، لایه‌نگرانی شیخ سوخت‌دیان ده‌خوارد که به‌ چاوی خۆیان دیشیا نه‌ گولله‌ دیواو‌ده‌ر کونی کردووه و به‌ریندار نه‌بووه، وه‌کو کاک نه‌حه‌مه‌دی باوه‌ گه‌وره‌ی ده‌توانی به‌ری به‌رانبه‌ره‌که‌ی به‌خوینته‌وه.

شیخ که به‌ زمانێ توژی و عه‌ره‌بی و فارسی و کوردی قسه‌ی ده‌کرد، بۆ هاوولا‌تیانی خۆی نووسه‌ره‌نکی «باش» بوو.

جگه‌ له‌مانه، پیاویتی ده‌سته‌بالا بوو، روخسار و شینوێ کوردی بوو، سه‌ری زۆر گه‌وره و ده‌موچاوی پان و چاوانی ره‌ش بوون.

که‌م که‌س توانیوه‌تی به‌ قسه‌ ده‌ر رق و کینه‌ی دژمنانی خۆی هه‌ستین: تا‌قه‌ نینگلیزیک نابینه‌وه که به‌ باشی باسی نه‌وی کردی. سۆن sone که نه‌فسه‌ره‌نکی نینگلیزی بوو، سالاتیک به‌ر له‌م رووداوانه به‌ کوردستان‌دا گه‌شتی کردبوو، له‌ کتێبه‌که‌ی خۆیدا به‌ نیوی «گه‌شتی نه‌ناسیک بۆ کوردستان» به‌ ناجۆری باسی بابی شیخ ده‌کات و ده‌لئ: «شیخ به‌ ناشکرا لایه‌نی زولم و زۆرداری و تاوانه‌کانی بابی ده‌کړئ!»

ماموریتی نینگلیزی که له‌ سالی ۱۹۱۹ دا راپۆرتیک به‌ ناوی «په‌رخته‌یه‌ک له‌ سه‌ر

بارودوخی کاروباری باشوری کوردستان» دهنوسیت، شیخ «له باری تیکه‌یشتن ونه‌قلموه وه‌کو مندالتیک پیشان دهدات» به‌لام مندالتیکی به‌کجار ده‌غلکار و پر فیتل و به‌ده‌ه‌و و به‌رزهر... له‌مانه‌ش به‌تراتی کۆمه‌لتیک زمان لوسی مه‌رابی که‌و ده‌وریان دلوو به‌رو غه‌بالی عه‌جیب و غه‌ریب و گه‌وجانه‌ی وه‌های ده‌نه‌ه می‌شکموه که‌ خۆی به‌ سولتانی هه‌موو کوردستان بزانن. ۱۰

مرۆث ناچار له‌ خۆی ده‌یرسیت که‌ شیخ نه‌و جۆره‌ پیاوه‌ بوو. نه‌دی بۆچی پایه‌دارانی به‌رعۆده‌ی به‌ریتانیا نه‌ویان به‌ هوکمداری سلیمانی دانا؟ له‌ سالی ۱۹۲۲ شدا، وه‌لام هه‌ر هه‌مان وه‌لامی سالی ۱۹۱۸ : بوو. له‌م پوخته‌ی کاروباره‌دا، نه‌مه‌ ده‌خۆتینه‌وه‌: « به‌ین هاوکاری، به‌ بێ پارمه‌تی نه‌و ده‌یابه‌ حامیه‌یه‌کی به‌هۆز له‌ سلیمانی ده‌لهرابه‌، که‌ نه‌م‌ش له‌ به‌رنامه‌دا نه‌بوو» ۱

شیخ مه‌حمود به‌سه‌رکه‌وتووی بۆ سلیمانی گه‌رایه‌وه‌ و هه‌ر دوا‌ی چهند رۆژیک و له‌ ۱۰/۱۰/۱۹۲۲ دا به‌ فهرمانیک له‌ سلیمانی پایته‌ختی کوردستان» وه‌ دامه‌زراندنی کابینه‌ی کوردستانی به‌ به‌شداری هه‌شت وه‌زیر راگه‌یاند.

شیخ قادر سه‌ره‌ک وه‌زیران، شیخ مه‌حمود وه‌زیری به‌رگری، وه‌زیره‌کانی دی بریتین له‌: که‌ریی نه‌له‌که‌ که‌ «دیانه‌» وه‌زیری دارایی، شیخ مه‌حمه‌د غالب، وه‌زیری ناوخۆ، مه‌مه‌د ناغا وه‌زیری کاروباری گشتی، شیخ عه‌لی که‌لداری وه‌زیری داد، سه‌ید نه‌حمه‌د، سه‌رۆکی پۆلیس، حاجی مسته‌فا پاشا، وه‌زیری فیر کردن.

دوا‌ی پتر له‌ یه‌ک هه‌یف واته‌ له‌ ۱۸/۱۱/۱۹۲۲ دا شیخ مه‌حمود خۆی ده‌کات به‌ «پاشای کوردستان»

نالاکه‌ی هه‌ر هه‌مان نالاکه‌ی سالی ۱۹۱۹ بوو: سه‌وز، بازنه‌یه‌کی سه‌ورو، له‌ نیشو بازنه‌که‌دا هه‌یفۆکتیکی (هیلال) سه‌بی هه‌بوو.

شیخ هه‌ندی پهریش دروست ده‌کات، نه‌خشی دوو خه‌نجه‌ری کوودی یه‌کتر به‌ری تیندا ده‌بن له‌گه‌ل ده‌سته‌واژه‌ی: «ده‌وله‌تی کوردستانی باشور»

چاپه مه‌نی کوردی له زه‌مانی پاشایه‌تی شیخ مه‌حموددا

مسته‌فا پاشا له سه‌ره‌تای نای ۱۹۲۲ گۆناری «بانگی کوردستان»ی دامه‌زاند. و ۱۳ ژماره‌ی لێ چاپ و بلاو کردوه.

شیخ مه‌حمود دواى ماوه‌یه‌ک له گه‌رانوه‌ی، مه‌سته‌فا پاشای له وه‌زفه‌کانی لا‌برد و گۆناریکی نوێی به ناوی رۆژی کوردستان دامه‌زrand و په‌که‌مه‌ین ژماره‌ی له ۱۹۲۲/۱۱/۱۵ دا بلاو به‌وه‌وه.

رۆژی کوردستان که گۆناریکی «ره‌سمی، سیاسی و نه‌ده‌یی» به‌و به‌هاوکاری رۆشن‌بیران و شاعیرانی ناوداری سلێمانی به‌تایه‌ت عارف سانیب و ره‌فیق حه‌لمی تا ۱۹۲۳/۳/۳ هه‌فته‌ی جارێک بلاو ده‌به‌وه‌وه.

گۆناره‌که‌ی شیخ مه‌حمود هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ له‌گه‌ڵ چاپه‌مه‌نه‌یه‌کانی به‌غدا دا که هه‌می کوردستانی باشوریان ده‌کرد که گوایه به‌شێکه‌له عێراق» و به «لتوای سلێمانی» ناوی ده‌به‌ن و به «کایه‌نی کوردستان» ده‌لێن «ئه‌لجومه‌نی نه‌داری شار» ده‌که‌وته‌ مشتومرێکی تونده‌وه.

نوسه‌ری گوتاری «رۆژی کوردستان» پاش نه‌وه‌ی سه‌رسامی خۆی له‌وه‌ ده‌رده‌یه‌تی که «هاوسنی گه‌وره‌ و دۆستی ئێمه‌ (عێراق) چون ده‌توانی مافی هه‌زار ساله‌ی ئێمه‌ ژێر پێ نه‌ی یا.

فزه‌ونکاری بۆسه‌ر سنوره‌کاغان به‌کات، «دوویاتی ده‌کاته‌وه‌ که کورد و عه‌ربه‌ به‌لای که‌سه‌وه‌ به‌رانبه‌ر و په‌کسان؛ له ئه‌نجامدا ده‌لێ که کوردیش «هه‌قیان له‌و ماف و سنورانه‌دا هه‌یه‌ که کۆمه‌لی نیو نه‌ته‌وه‌یی دانی پێدا ناوه.» (۲۱)

خوێندنه‌وه‌ و مو‌تالای ئهم گۆناراوه‌ یاره‌مه‌تی نه‌وه‌مان ده‌دین که ره‌وتی په‌وه‌ندییه‌کانی شیخ مه‌حمود له‌گه‌ڵ ئه‌نگلیزه‌کاندا به‌ناسین.

نێستاش و پاش تێپه‌ریونی پتر له نیو سه‌ده، زۆر زه‌حه‌مه‌ته‌ نه‌وه‌ به‌زانی که نینگلیزه‌کان جارێک شیخ مه‌حمودیان تاقی کردبۆوه، بۆچی مه‌جبوری نه‌و بوونه‌وه. به‌تایه‌تی وه‌کو ده‌به‌ین هه‌ر که گه‌رایه‌وه و نه‌گه‌رایه‌وه په‌وه‌ندییه‌کانیان تالۆز کاو شێرا!

شیخ مه‌حمود به‌ ناشکرا وه‌کو جاران پاوه‌ری وابوو که په‌یام و ئه‌ركه‌کی مێژوویی ده‌سه‌تزدایه‌ و ئهم په‌یامه‌ش نه‌وه‌یه‌ که کوردستانی باشور له‌ سایه‌ی حوکم و ده‌سه‌لاتی

خوتدا يەك بىخات و بەختى سەرە تاگاتى سەرۆك و ئىلسن ولاتىكى سەرەخۇ دايمە زىزىتى.

پايە دارانى ئىنگلىزى ئاكتىجى بەغدا بەختيان نەخشە ويلاتىكى «يەك لاکەرە» ي تايپە تيان لەم بارەيمو نەبوو دەيانوئىست شىخ مەحمود رۆلىكى ناوچەيى بىيىنى، نەرك و رۆلى نەم نەمە بوو، كە نەيلەن تورک لە ناوچەي سلىمانى ئارام بگرتى.

نەگەرچى ئىنگلىز بە وردىيى و كنوكىكارى ناسارون، بەلام سەرۆك لەم خالە ناگات كەچۆن ھەر مەكسەنە شىخيان لە زىندان دەرھىتا، تا ھەر كاتى لە تەگىسەر و راپان دەرېچىت، ديسان بەرەو داوى بەرن.

مەسەلەي كەرکوک

مەسەلەي كەرکوک -- ھەر لەسەرە تاوہ - ھۆيەكى گەورەي مەملەتتەيەگانيان بوو. شىخ مەحمود لەھەندىن گەفتوگۆياندا كە بەر لە گەرا نەو ي بۆ سلىمانى و لە ناوہ راستى نەيلولى ۱۹۲۲ دا و لە بەغدا دەرگەل سىر پىرسى كەردا كەردەوي، بەلەنى داوہو كە ھەقى بەسەر ئيدارە و بەرتەرەردنى ناوچەكانى كەرکوک و ھەوليرەو نەيى.

كەرکوک لەم سەرەيەندەدا، پارودوخىكى تايپەنى ھەبوو: بە روالەت سەر بە عىراق نەبوو: زمانى رەسمى نەوان بەغداو كەرکوک زمانى توركى بوو، قانونى عوسمانى وەكو جارى جاران لە گەرا داوہو، شارەوانى سەرەخۇي تەواوى خۆي ھەبوو، ئالاي عىراق بە سەر دەرگاي قەلاي شارەو نەبوو.

پارەزگارەيكى تورک بە ھاوکارى راويزگارەيكى ئىنگلىزى كەرکوكى بەرتەرە دەرەد، و تەراي ھەر ھەموو ئەمانە بەراي يەكەت كە ئوتەرانى ئىنگلىز، كەرکوک لەو زمانەدا « لە راستى دا بە جۆزى بەرتەرە دەبرا وەك بىلەي بەشىك بوو لەعىراق» (۲۲)

ھەلەتە بە زەھرى گوشارى فەيسەل، نەم وابەستەيەي كەرکوک بە عىراقەو رۆژ بە رۆژ زياتر بوو و كارگىترانى ئىنگلىزى دەستورويان وەرگرت كە خانەدان و پىساوما قولانى كەرکوك ھان بەدن تا رازى بن نەم ناوچەيە بەشدارى رەفراندۆم و ھەلئاردن بىكن (بەروانە فەرمانى ۱۹۲۲/۱۰ / ۲۳ ي مەليك فەيسەل).

شىخ مەحمود بە ئاشكرا دۆي نەم رەوتە كارى دەرەد، بەلاي نەوہو كەرکوك ناوچەيەكى كوردنشىن بوو، ھەرچەند دانىشتەرانى شار توركمان بوون. (كورد و توركمان بوون و كوردىش زۆرينە بوون نەك توركمان).

شیخ محمود له مانگی ۱۲/۱۹۲۲ دا دوو کهرکولی زادهی کرد به یاریده‌دهری خوی تا بموه بیسه‌لینتی که کهرکوک به بهشتیک له قه‌لم‌وه‌که‌ی خوی ده‌زانی و له کوتاهی هم‌مان سالدا رژی کوردستان، ه‌والی سردانی سرۆک عمشیره‌ته‌کانی کهرکوکي بۆ سلیمانی بلاو کردوه.

خولاسه، ه‌ردوو لایه‌نه‌که که تاکتیکی سلامی یان بۆ خۆ به‌کار دینا، واته ه‌ر لایه‌نه ده‌بویست ده‌ست‌که‌وتی پتر به ده‌ست بیتی تا لایه‌نی ه‌شترک ناچاری مامه‌له و مه‌سه‌لت بکات.

۱۰

شیخ محمود و تورکه‌کان

به‌لام شیخ محمود به نانقه‌ست خوی له‌گه‌مه سیاسیه‌کانی به‌غدا ده‌دزیته‌وه، میچه‌ر نوئیل مرخی له‌وه خوش کردبوو که هاوکاری و هاوانه‌نگیه‌ک له نیوان شیخ محمود و سمکو و ته‌ها‌دا، دژ به تورکه‌کان دروست بکات.

سمکو، دلی به‌وه‌وه نه‌بوو که به‌شداری کاریکی ته‌واو ناوچه‌یی بکات. به‌لام ته‌ها به‌کسه‌ر و بێ چهند و چون خوی ده‌خزمه‌ت و نیخستاری ئینگلیزه‌کان نا، نه‌وه‌بوو ئینگلیزه‌کان له ناوه‌راستی مانگی یازده‌دا به ه‌تیزکی سه‌دو په‌نجای سمریازی کوردی عیراقیه‌وه بۆ ناوچه‌ی ره‌ونداز یان نارد. به‌و نو‌میده‌ی که نو‌زده‌میر له ناوچه‌که راوینی.

جهم‌وجۆل و چالاکی له‌شکری ره‌واندز ج سهرکه‌وتنیکی لینه‌که‌وته‌وه. ته‌ها له‌مه‌یدانی پراتیکی دا نه‌و ته‌هایه نه‌بوو که چاوه‌نۆ ده‌کرا، نه‌مه جگه له‌وش که‌باران ه‌تیزه‌که‌ی له‌کار خستبوو، خۆ که تورکه‌کان رانییه‌یان چۆل کرد له‌هر تازیانه‌ی نه‌و نه‌بوو، به‌ل‌کو به‌ه‌زی زه‌بری ه‌تیزی ناسمانی رانییه‌یان چۆل کرد.

ناقه نه‌نجامی عه‌مه‌لیاتی «له‌شکری ره‌واندز» به‌رز بو‌نه‌وه و زیاده‌بوونی نیحتیار و ده‌سه‌لاتی شیخ محمود بوو که ملی بۆ هاوکاری کردنی ئینگلیز دژ به‌ تورک نه‌دابوو.

زۆری نه‌برد که شیخ محمود که‌وته نامه و نامه‌کاری ده‌گه‌ل عه‌لی شەفیق «ناسراو به نو‌زده‌میر» و گوئی که «ناماده‌یه له پیتاوی سویای تورکیه‌دا گیانی خوی به‌خت بکات» و رای که‌یاند که ناماده‌یه نه‌م سه‌ریه‌خو‌تیه‌ی نیستا به‌ ئوتونومی سایه‌ی تورکیه‌ به‌گورته‌وه. (۲۳)

ناشکرایه که شیخ ده‌بویست به‌م به‌رانه‌رقن کردنه‌ی ئینگلیز له‌ گه‌ل تورک‌اندا به‌های «

مزایه ده که زیاتر بکات. به لایم تورکه کانیش ساکار نه بیون، عه قید عملی شه فیق ههول جار به «پیاوی تینگلیزی» له قه لیم ددهات و سه ره نجام ده گاته نم قه ناعه تهی که «نیمه چه کاریکمان بهم شیخه نیمه زۆر قهلبازه» به لایم تورکه کان بیت نموهی چ که لیتنکی بدن ههول ددهمن له بازندی ههول و تهقه لای خۆیاندا بۆ وه گرسته وهی موسول که لهم سه روبه نه ده چاره نووسی له هه موو کاتنکی دی نادیار تر بیو، سوودی لن وه مرگرن.

۱۱

به یاننامه ی سه ری سالی ۱۹۲۲ ی به یریتانیا

روژی جیژنی سه ری سالی ۱۹۲۲ کومیستری بالای به یریتانیا له به غدا به به یاننامه یهک بهم نیوه رۆکه به لار ده کاته وه که «ده ولتی به یریتانیا و عیراق به رسمی دان به ما فی کوردی ناو سنووری عیراقدا ده نی که ده ولتی کوردی له چوارچێته ی ئه و سنووره دا دا به زین و ههوادارین لای نه جیا وازه کانی کورد به زووترین کات له سه ر شیوه و سنووری ئه م ده ولته له ئیو خۆیاندا رێک به گه و و نوێنه ری به ررسی خۆیان به سه به سستی گفتوگو له سه ر په یوه ندیه ئابوری و سیاسیه کانی خۆیان ده گه ل هه ردوو ده ولته ی به یریتانیا و عیراقدا بۆ به غدا به بنه یرن.»

به کێتک له ئه فسه رانی سیاسی به یریتانیا (ئه ده موندز) که رادسپه یردێ ئه م به یاننامه به به سه رانی عه شایه ری کورد به خۆنیتشه وه، سه رسامی خۆی له نیوه رۆکی ئه م به یاننامه به ناشاریتشه وه. به غدا هه رگیز ئانه م راده یه له گه ل نه ته وه په روه رانی کوردا نه هاتبووه پێشه وه. به لایم ئه مرۆ هه ر کسێک له خۆی به رسیته چ شتیک به یوه وهی ئه ویه که ده سه لاتدارانی به غدا به به یاننامه به کی ودها ده ریکن، بۆ به دیار ده که وێ که به ته ما نه بیون به لێن و نه یوه رۆکی ناو ئه م به یاننامه به جێبه جێ به کن.

۱۲

لن خه قنی شیخ مه حمود

پاش ناکامی یه که مین کۆنفرانسی لۆزان (۱۹۲۳/۲/۴) نازاره و پاشه گه ردانی له سه رانه ری کوردستاندا ده ست پێده کات و پایه دار و ده سه لاتدارانی به یریتانیا هه ندی زانیاریان ده ست ده که وێ که گوایه شیخ مه حمود په یوه ندی به رته رانی شیعه ی که وه به لا و نه جه فه وه کردوو و به ته مایه شوپشکی سه رتاسه ری له عیراقدا هه لگیرستین.

ههروه‌ها به تماشای ههمان کاتدا و له‌مانگی نازاردا له‌گه‌ل نۆزه‌مه‌یرا په‌لاماری که‌رکوک بدات. (٢١) ئیدی ده‌سه‌لانداریانی به‌ریتانیا به‌په‌له‌ ده‌که‌ونه‌ ئه‌وه‌ی شیخ مه‌حمود له‌ کۆل خۆیان بکه‌نه‌وه‌، به‌په‌تیجه‌وانه‌ی سالی ١٩١٩ و ده‌مه‌جاره‌ یاس، یاسی شۆنۆش نیه‌ به‌لکو یاسی «جولاندن و هاندانه».

سیر پرسی کوکس له‌ مانگی ته‌مۆز به‌م لاره‌ له‌ نه‌نه‌، چۆه‌ به‌- اری گفتوگۆی تایبەت به‌و سیاسه‌ته‌ی که‌ په‌ته‌سته‌ له‌ عێراقدا بگه‌یژته‌ به‌ر یکات. سیر هنری دویز، که‌ پاشان له‌جیی نه‌، ١٠ ده‌نۆی، کاروباری نه‌و ده‌کات. به‌لام چاره‌نووسی شیخ مه‌حمود دیاری کراوه‌! له‌ ناوه‌رستی شوپات دا، په‌یاده‌رانی سه‌ره‌کی ئینگلیز له‌ عێراق دا واته‌ سیر هنری دویز، نایر که‌م‌دور بووتۆن، بووردیلۆن، سکرته‌ری کومیسته‌ری بالا و نه‌دموندز کۆ ده‌بنه‌وه‌ و نه‌خشه‌ و پلاتی خۆیان دژی «پاشای کوردستان» نامه‌ ده‌که‌ن. له‌ ٢١/٢/١٩٢٣ دا که‌ هه‌شتا پتر له‌ ٥ هه‌یف به‌سه‌ر پاشایه‌تی شیخ دا ته‌به‌وری بوو، شیخ مه‌حمود ته‌م ناگاداریه‌ی خواره‌وه‌ی پێ ده‌کات. یان به‌ هه‌موو نه‌ندامانی ده‌وله‌ته‌که‌یه‌وه‌ به‌غدا به‌روات و نیاز و مه‌راسی خۆی روون بکاته‌وه‌ یان لیده‌خه‌ی. به‌ریاره‌ ته‌م نه‌خشه‌یه‌ بکری به‌ په‌یاننامه‌ و به‌ فرۆکه‌ به‌سه‌ر شاردا بلاو بکریته‌وه‌و و خه‌لکی سلێمانی لێ ناگادار بکری، له‌ په‌یاننامه‌که‌دا نه‌وه‌ بگوته‌ی که‌ نه‌گه‌ر مه‌قاه‌مه‌ت و به‌ره‌قانی بکری، نه‌وا شار بو‌ردومان ده‌کری!

١١

بو‌ردومانی سلێمانی

وه‌کو چۆن پێشینه‌یاز کرابوو، شیخ مه‌حمود بو‌ به‌غدا ناچیت، له‌ ٢٢/٢/١٩٢٣ دا بیست فرۆکه‌ هه‌له‌ده‌ستان تا به‌ په‌یاننامه‌ به‌سه‌ر شاری سلێمانی دا بلاو بکه‌نه‌وه‌، به‌لام هه‌ژده‌ فرۆکه‌ یان له‌و ته‌م و مه‌ژمه‌ خه‌سته‌دا که‌ کوردستانی داپۆشی بوو، رێ هه‌له‌ده‌که‌ن و ته‌نێ دوو فرۆکه‌ ده‌که‌نه‌جی.

نیوه‌ شوی ٢/٢٤ شیخ مه‌حمود داوا له‌ نه‌دموندز که‌ له‌ که‌رکوک ده‌یه‌ت، ده‌کات بیه‌ته‌ ته‌له‌گرافخانه‌و ئیدی به‌ درێژایی شه‌وه‌که‌ و له‌ رێگه‌ی ته‌له‌گرافه‌وه‌ گفتوگۆ به‌رده‌وام ده‌ی. (٢٥) نه‌نجام له‌ ٣/٣ دا له‌ کاتیگ دا که‌ دوو نو‌تته‌ری شیخ مه‌حمود (شیخ قادری برار سه‌ره‌ک وه‌زیرانی، مه‌سه‌فا پاشا) ده‌که‌نه‌ که‌رکوک، فرۆکه‌یه‌ک چه‌ند یۆمه‌یه‌ک به‌سه‌ر سلێمانی دا ده‌بارته‌ی.

سپێندە ١٩٢٣/٣/٢٤ شیخ مەحمود لە سلێمانی وەدەردەگەوتی و خەزینە و زۆری
«هیزی ناوختی سلێمانی لە گەڵ خۆیدا دەبات.

لە ئەشکەوتی جاسەنە سورداس لا دەبات و لە وێنەرد لە ٣/٢٨ دا گۆناریکی تازه بە
نێوی «بانگی حەق» دەردەگات کە یەکەمین ژمارە ی فتوای جیهادی تێدا پلار کراوەتەو
و (٢٦) بە سوپای (میلی کوردستان) هەو کە لە چەند سەد کەستیک پتر نایە بە فەرماندەیی
سالح زەکی ئامادە ی شەر دەبن.

١٤

شەری نۆزدهمیر

سیر جان سالموندی فەرماندە ی هیزی هەوایی بەریتانیا لە عێراق (٢٧) کە خەتری
تورکەکان بە جەدی تر لە خەتری شیخ مەحمود دەزانن، لێدەبرن کە بە یەکجارەکی و بۆ
هەمیشە کۆتایی بەبوونی تورکان لە رەواندز بهێنن.

رەتلێک سەرباز بەریتانیایی بەنێوی رەتلی کۆبە و بە مەبەستی جیا کردنەو و داپەڕانی
شیخ مەحمود لە تورکان، لە موسڵەو بەرەو هەولێر و کۆی سنجاق حەرکەت دەگات.
رەتلێکی دی بە نێوی رەتلی سنوور، کە لە هیزی لیبی و پۆلیس پێک دێت راستەخۆ و
بۆ دێرن و سێلک و رەواندز دەپوێت.

عەقید عەلی شەفیق «نۆزدهمیر» کە چاوی بە زۆری هیزی دوزم دەگەوتی، خۆی لە شەر
دەپاریزی و لە ١٩٢٣/٤/٢٢ کە رێکەوتی رۆژی پێش دەستپێکردنی دووهمین
کۆنفرانسی لۆزان دەگات رەواندز چۆڵ دەگات.

١٥

دانانی سەید تەها بە حوکمداری رەواندز

ئینگلیزەکان دوا ی چەند رۆژێک تەها دەکەن بە قایقامی رەواندز و نێدە ی بە هاوکاری
هیزیکی بچوک لە بەکرێگراوانی ناخوری، دژی تورکان سەنگەر دەکرن.

بە شێوەیەکی گشتی نەم نەوێه ی شیخ عوبەیدوللا و راویژکاری جاران ی سەمکو، لەو بە
دواوە دەورێکی گرنکی وەها لە زووداوەکانی کوردستاندا نایینی و تا کۆتایی بێستەکان
لە سەر نەم کارە ی دەمێتی و لەسالی ١٩٣٩ دا و لە کەش وەهراوەکی ئالتۆز و نادپاردا لە
تاران دا بەهزی ژەهراوی بوونەو دەمرن. (٢٨)

گرفتاردهوی سلیمانی ۱۶/۵/۱۹۲۳

دسه لاتدارانی به عدا که خدم و ترسی هیرش و په لاماری تورکیان نامینن، نیدی ده تران هه مسو توانا و هیرتکیان بۆ شیخ مه محمود ته رخا بکن که له نه شکوه تی جاسه نهی ترکی سورداش دا حوکمرانی ده ورپه ری ده کرد و وه کو جاری جاران باج و سه رانه ی و مرده گرت.

بۆچوونی دسه لاتدارانی نینگلیز و عیراقلی له به عدا، له مهر نه وهی که چ سیاسه تیک لهو باره یوه په یرو بکړئ، کۆک و په ک نه یو، دوله تی عیراقلی بن گوتدان به په پاننامه کی جملنی سه ری سالی ۱۹۲۲^{۲۹۱} ده ویست ده زگایه کی نیداری وها له کورستاندا داچمزقنی که کم و زۆر گوته رایه لی فرمانی نهو یی، هه لبه ته نه مه شتیک بوو که ریه رانی کورد پتی قایل نه یوون.

له لایه کی دیکه وه ستر هنری دوز پتی واپو تاشیخ نازاد بن مه حاله بتوانی رژی «نوتونومی» له کورستاندا داچمزقنی. نه مه خوی له خزیدا بیرو بۆچوونی دسه لاتدارانی ناوچه یی به ریتانیا له مهر نوتونومی، بهروونی نشان ددها.

به لام کۆمیسیری بالا پتی واپو مادامیکی شیخ مه محمود نه کوژاوه یان نه سیر نه یوه پتوسته پتکها تنی له گهل بکړئ.

لن لایه نگرانی سه رکوتکاری له م ململانیه دا بالا ده ست یوون و گرویان برده وه له ۱۹۲۳ / ۵ / ۸ هندی بلاوکراوه له سلیمانی دا بلاوکراونه وه که رای ده گه یاند بهو زروانه سلیمانی ده گیرته وه.

له ۵ / ۱۲ دا دوو فهوجی سوپای هند هاوړئ له گهل چهند نه فسه ریکی نینگلیز و نه دموزدا له کمزکوهه بۆ سلیمانی وه تکه وتن.

لن نه مجاره یان سلیمانی به یی شه و خوتن رشتن گیرا: شیخ مه محمود به نه ما یو له مله ی تاسلوجه دا به رده می هیزه کانی نینگلیز بکړئ، به لام پیشه رووی هیزی نینگلیز له چه کدارانی شیخ خیرا تر یو، که بیی هیزی نینگیز له مله که رهت یووه، دا به کتو.

سلیمانی له ۱۶ / ۵ / ۱۹۲۳ دا گیرا.

نهموندز له نووسینگه ی کاری شیخ مه محمود، واته له قوتا یخانه ی ناوه ندی سلیمانی که له سالی ۱۹۱۹ دا نووسینگه ی کاری میچه ر تونیل یو، باره گه ی خست.

تەنھیا نەم شتانه لە ژوورە کەمێ شتێخ دا بەرچاو دەکووتن. وێنە یەکێ شتێخ مەحمود بە دیوارەو بوو کە شریتیکی سووری لە دەور بوو، ئالای کوردستان، تاجیک کە بەبەدایە پاشایەتی پۆلە کە دۆزی کرابوو.

نەدموندز هەول دەدات بە هاوکاری ئەو گەورە پیاو و پیاو ماقولانی کە نامادەن لە گەل بەغدادا هاوکاری بکەن دامو دەزگای ئەمداری «نوتونومی» کوردی لە ناوچە کە دا داچەزێن.

شتێخ قادری بۆ شتێخ مەحمود و سەرە ک وەزیرانی جارانێ کوردستان کە هەمیشە بەلای ئینگلیزدا دایکێشاو، دەرکۆی بە بەرەو دە دایکێردنی ئاسایشی شار، بەرەو دە دەرگای بەرتەرەردن بە ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ دەسپێردێ کە پەکتیک بوو لە خانەدانانی سلێمانی. شارهوانی سەر لە نوێ دەکەوتەو کار.

لە ١٩٢٣/٥/٢٠ دا هێزیک بەرەو ئەشکەوتی جاسەنە دەنێردێ. شتێخ مەحمود کە لە سلێمانی دەرەمچیت لەوی «جاسەنە» بارەگای سەرکردایەتی خۆی دادەنێ.

بە دیواریک ئەشکەوتە کە کراوە بە دوو بەشەو، بەشی پشەو تەنگترە و لە ئەدووی دایە. ناو دەوی ئەشکەوتە کە ژووریک بچوکه. شتەکانی ئەو نەم ژوورچە کە بریتە لە قەرەوێلە یەکێ ئاسنێ، چەند تەختیکێ دانێشتن، تاپیک و تەلەفونیک کە پەپوێندی نێوان کۆشکی پاشایەتی و گوندەکانی ئەو دەورە بە دابین دەکات. کە هێزە ئینگلیزە کە نزیک دەبێتەو شتێخ مەحمود لە گەل چەند سولیک دا ئەو ناوچە بە جێدێلێ و بەرەو سنووری ئێران دەروات.

١٧

فەشە لێلانی رژیمی هاوکاران.

بە هەر حال بەریتانیا و هاوکارانی لە خانەدان و پیاو ماقولانی سلێمانی، ناتوانن ئەمن و ئاسایشی سلێمانی دابین بکەن و بە ئاسانی بەرەو بەرەو، بە لکو دووچارێ گیرۆگەن بە کجار گەورە دەبن، یاشان کومیسێری بالا، ئیعترا فەکات کە دۆزینەوی کەسایەتیه کی کوردی وەها کە «هێندە بە دەسلەت بێ کە بێ پشتیوانی هێزی بەریتانیا بێ توانیت بەرانبەر بە دەسلەتانی شتێخ مەحمود بوستێ» کاریکی مەحال بوو.^(٢٠) نەمە جگە لەوێ کە خانەدان و پیاو ماقولانی کورد نامادە بوون هاوکاری دەگەل ئینگلیزەکاندا بکەن، بەلام نامادە نەبوون هاوکاری لە گەل فەیسەلدا بکەن.

له کوتایبی مانگی ۱۹۲۳/۵ دا عیدولموحسین نەلسەعدونی سەرەگ وەزیرانی عێراق، له گەل ساحیب بەگ نەشەت (له کوردی هەولێر بوو) سەرۆکی شارەوانی بەгда، له گەل کورنوالیس- که فەرمانیەرتکی گمورهی بێرتانیا بوو، دەچیت بۆ سلیمانی.

کورنوالیس، رای دهگهیهنێ که دهولهتی بێرتانیا بپاری دلاوه ژماره‌ی هیزه‌کانی خزی له عێراق دا کم بکاته‌موو تهنێ شەش هه‌وج به‌یتیه‌موه و ره‌تلی راتیه له نیوه‌ی ۶ دا له سلیمانی سه‌ج بکاته‌وه.

سێر هنری دویز و نه‌دموندز و کورنوالیس باسی (سه‌فه‌ره‌که‌ی سەرەگ وەزیران بۆ سلیمانی) ناگهن و په‌رده‌ی په‌سه‌ردا ده‌ده‌ن.

به‌لام نه‌گه‌ری گموره نه‌وه‌یه که سەرەگ وەزیرانی عێراق به‌و مه‌به‌سته چوه‌ته سلیمانی تا هه‌ندیک پێشنیازان ده‌ریاره‌ی په‌یوه‌ندیه‌کانی ناینده‌ی ئێوان سلیمانی و عێراق بکات.

به‌لام وتیاری هاتنی کومیسێری بالا، -سێر هنری دویز- بۆ سلیمانی له ۱۹۲۳/۶/۲ خانهدان و پیاوماقولاتی کورد نه‌یان‌توانی له‌گەل به‌гда پێک به‌ین و نه‌وه بوو له ۶/۱۶ دا نه‌نجومنه‌ی کاتی شاری سلیمانی « به‌کۆمه‌ل نیستی‌قاله‌یان کردا»

قه‌رار بوو هیزه‌کانی بێرتانیا له ۱۹۲۳/۶/۱۷ سلیمانی چۆل بکه‌ن. سن رۆژ له‌ هاش نه‌وه به‌ بۆجونی نه‌دموندز « مۆته‌که‌ی راسته‌قه‌نه» بوو: شیخ قادر ئاماده‌ بوو نه‌من و ناسایشی شار ده‌سه‌ستۆی خزی بگرێ. به‌ مه‌رجیک که ئینگلیزه‌کان پاره‌ی پێوست بۆ راگرته‌ی هیزتکی به‌رگری ناوچه‌یی ۳۵۰ نه‌فه‌ری و به‌لای که‌مه‌وه نه‌فسه‌رتکی ئینگلیزی بۆ یاری‌ده‌دانی نه‌و، بخه‌نه به‌رده‌ستی، ئی سێر هنری دویز، نه‌رم نابیت و نایه‌ته ره‌دا: بپاری کسانه‌وه‌ی بێرتانیای مه‌زن له سلیمانی، بپاری په‌کجاره‌که‌یه. له ۱۹۲۳/۶/۱۷ دا ره‌تلی کۆیه له سلیمانی وه‌ده‌ده‌که‌وه‌ی و هه‌شاماتیکی ۲ هه‌زار نه‌فه‌ری له‌و «په‌نا به‌رانه‌»ی که کم و زۆر هاوکاری ئینگلیزه‌کانیان کردووه، په‌ دوايه‌وه‌ی! (۳۱)

۱۸

گه‌رافه‌وه‌ی شیخ مه‌حمود بۆ سلیمانی ۱۹۲۳/۷/۱۱

ده‌سه‌لاتدارانی بێرتانیا که پێشبینی گه‌رافه‌وه‌ی شیخ مه‌حمودیان بۆ سلیمانی کردبوو، له‌ رێگه‌ی نه‌دموندزه‌وه که له‌و سه‌رویه‌نده‌دا ده‌وری گرنگ ده‌گیرێ، ده‌ست به‌ کۆمه‌لیک هه‌نگاوانانی ئێداره‌ی ده‌که‌ن، رانیسه و قه‌لادزی له‌ باکووره‌وه، چه‌مچه‌مال له‌ رۆژاواوه و قه‌مه‌داخ و هه‌له‌به‌حه له‌ باشووره‌وه، له‌ ناوچه‌ی سلیمانی جیا ده‌که‌نه‌وه.

و «پاشای جارانی کوردستان» گاتی که له ۱۹۲۳/۷/۱۱ دا به سویای میلی کوردستانهوه که لهم کاته‌دا به فرماندهی ماجد مسته‌فا بوو، دیت‌هوه سلیمانی، ده‌بن حوکمی سلیمانییه‌کی کلک و گوئی گراو بکات و اتا «که‌مه‌به‌ندیکی تهن‌دروستی» (که‌مه‌به‌ندی تهن‌دروستی نام‌آزیه بهو که‌مه‌به‌نده‌ی که هاویه‌مانان پاش شوژی ۱۹۱۷ی روسیا، به دروست کردنی حکومه‌تانی وه‌کو حکومه‌تی نه‌تاتوژی تورکیا و ره‌زاشای نیران، له دوری ولاتی تازه‌ی یه‌کجته‌ی جه‌ماو‌ری سؤقیه‌تی سوسیالیستی دا کیشایان تا به‌مه زیاتر ریگه له بیل‌اوپونه‌وه‌ی «میکروبی کۆمونیزم» له جیهاندا بگرن.) له سلیمانی و ناوچه‌کانی دوروبه‌ری سلیمانی تا ده‌گاته سنووری نیوان نیران که هه‌ره‌مه‌وی له ژنر حوکم و ده‌سه‌لاتی دوله‌تی عیراقی دایه، داده‌ه‌زقن.

نهم نه‌خشه و ته‌گبیرانه له ۱۹۲۳/۷/۲۰ له‌لایه‌ن کۆمیسیری بالاوه -سیر هنری دویز- ده‌کرئ به نامه‌یه‌ک و به شیخ مه‌حمود راده‌گه‌یه‌نری. (۳۲)

له هه‌مانکاته‌دا دوله‌تی عیراق ده‌بار‌ه‌ی نه‌و کوردانه‌ی که له گهل شیخ مه‌حمود دا نین به‌یانیک ده‌رده‌کات و له‌و به‌یانه‌دا رایده‌گه‌یه‌نی که (جگه له فرمانیهرانی هونری به‌ته‌ما نییه چ فرمانیهریکی دیکی عه‌ره‌ب له ناوچه کوردن‌شینه‌کاندا دابه‌زقن). هه‌روه‌ها پشوه‌ن که دانیشتوانی کوردی نهم ناوچانه ناچار نه‌کهن هه‌ر به‌زمانی عه‌رمی نووسراوی رسمی بنویسن و مافی هاو‌لاتییه‌تی و نایینی خه‌ل‌کی نهم ناوچانه یار‌تیزاو ده‌بن. (۳۳)

نهم ره‌وت و ره‌وشه جیا‌وازیه‌کی زۆری ده‌گهل به‌یان‌نامه‌کی جهمزنی سهری سالی ۱۹۲۲دا هه‌یه.

راسته به‌مانی لۆزان تازه ئیمزا کرابوو ۱۹۲۳/۷/۲۲ نهم به‌مانه هه‌رچه‌نده مه‌سه‌له‌ی موسلی چاره‌سهر نه‌کردبوو، به‌لام له جیهانی نه‌وه نه‌خشه‌ی سه‌ره‌مخوژی کوردستانی ژنده به‌چال کردبوو.

له عیراق دا بز هه‌مه‌وو کوردیک (ته‌نیا ساویله‌که و نه‌زانان نه‌بن) روون و ناشکرا بوو، که (۳۴) چاره‌نووسی هه‌وه‌ل و ناخیری ولاته کۆستکه‌وتوه‌که‌یان نه‌وه‌یه که به گهل ولاتی عیراق بکه‌وئ.

به‌لام شیخ مه‌حمود به رواله‌ت ته‌سلیم نه‌بو! شیخ و‌قرا‌ی هه‌رمشه‌کانی کۆمیسیری بالا، به‌لویزی بز ده‌قه‌ره‌کانی دوروبه‌ر ده‌هاو‌شت و له کاری خۆی به‌رده‌وام بوو.

ده‌سه‌لانداری به‌ری‌تانییا بز نه‌وه‌ی که «وه‌هوش بینه‌وه» له ۱۹۲۳/۸/۱۶دا

باره گاکه‌ی له سلیمانی دا بۆردومان ده‌کهن و لهم بۆردومانه‌دا بۆ یه‌که‌مجار بومبای که‌وره‌ی سه‌د که‌لزی به‌کار ده‌هێت.

دوای چهند مانگه‌یک و له رۆژی جمعه‌ی سه‌ری ساڵی ۱۹۲۳ دا چهند فڕۆکه‌یه‌ک به‌مه‌به‌ستی بۆردومانکردنی سلیمانی له هه‌ولێره هه‌له‌سه‌ن. به‌لام نیوه‌ی نوو فڕۆکانه له‌نێو ته‌م و مژێ چردا رۆی گوم ده‌کهن و له نێوه‌ی رۆی ده‌گه‌ر. ده‌ دوو فڕۆکه‌ش له ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی شیخ مه‌حمود دا به‌ ناچارێ ده‌نێشنه‌وه. ده‌سه‌لاتدارانی نینگلیزی ده‌ستور «۱» به‌ شیخ مه‌حمود ده‌هن که ناگای له فڕۆکه‌کان به‌ن، نه‌ویش به‌ گوێیان ده‌کات!

۱۹

نه‌نجومه‌نی دامه‌زۆنه‌ران و په‌یمان و رێکه‌وتن له‌گه‌ڵ به‌ریته‌انیی مه‌زن دا

لێ ده‌سه‌لاتدارانی به‌ریته‌انیا و عێراق نێگه‌رانی و خه‌میه‌کی دیکه‌شیان هه‌بوو، ته‌م نێگه‌رانییه‌ش سه‌باره‌ت به‌ هه‌لبژاردنی نه‌نجومه‌نی دامه‌زۆنه‌ران بوو. که له هاته‌نه سه‌رته‌ختی فه‌یسه‌له‌وه تا نه‌ق به‌ردوام ته‌گه‌ری که‌وتیوه‌ رۆی.

ده‌سه‌لاتی عێراقی پاش دامه‌رکانده‌وه‌ی بۆرته‌وه‌ی شه‌یعه‌یان. یان دوورخه‌سته‌وه‌ی هه‌ندیک له رێبه‌ره‌کانیان، نه‌دی رێبان بۆ خۆش بوو بوو ده‌یانته‌وانی هه‌لبژاردن بکه‌ن- به‌ جۆری هه‌لبژاردن بکه‌ن که‌چ رووداوێکی چاره‌نێنه‌گراو و ناخۆش نه‌قه‌ومهن، له هه‌لبژاردنه سه‌ره‌تاییه‌کان دا، هه‌موو پیاوانی پێگه‌یه‌یو «ده‌نگه‌ه‌رانی ده‌وری په‌که‌م» ده‌نگه‌ه‌رانی ده‌وری دوومه هه‌له‌ده‌بێژن و له هه‌لبژاردنێکی دی ده‌نگه‌ه‌رانی ده‌وری دوومه دا نوێنه‌راتی نه‌نجومه‌ن هه‌له‌ده‌بێژن.

سه‌یر نه‌ویه که گه‌وره به‌پرسیانی نینگیز دوایی زۆر به‌ به‌ن شه‌رمی باسی کاربگه‌ری و چاکی، ته‌م جۆره‌ گاره ده‌کهن. «زۆری ده‌نگه‌ه‌رانی ده‌وری دوومه» به‌تاییه‌تی نوێنه‌رانی عه‌شایه‌ر داوای راوێژ له‌به‌رپرسان ده‌کهن سه‌باره‌ت به‌ چۆنیه‌تی به‌کارهێنانی مافه‌کانیان. له نه‌نجامدا که‌رکوک و سلیمانی نوێنه‌راتیکی باش بۆ نه‌نجومه‌ن لاری ده‌کهن. (۳۵)

هه‌لبژار دێ له رۆژی ۱۹۲۴ / ۳ / ۲۴ «ته‌واو ده‌بی» که‌وردستان ۱۷ نوێنه‌ری له نه‌نجومه‌نی دامه‌زۆنه‌ران دا هه‌بوو، هه‌ندێ له‌م «نوێنه‌ره پاشانه» و له هه‌موویان ناسراوتر، شیخ قادری بۆر شیخ مه‌حمود و نه‌حمه‌د به‌گی توفیق به‌گ (سلیمانی) و سالح نه‌وتجی زاده (که‌رکوک) و جه‌میل به‌گی بابان (که‌فری) و شیخ هه‌یب تاله‌بانی (عه‌شایه‌ر) (۳۶)

سەر نەوێه نەم هەلبژاردنە وێرای هەموو فەرمايشی بۆونیکی ژۆر بەو جۆرەش نەبوو کە دەبنێاند.

نەنجۆمەن پاش بەکەمین کۆبونەوی خۆی، بە ماوەیەکی کەم، ناپەزایەکی توندی لەمەر پەیمانی رێکەوتن دەگەڵ بەریتانیادا - کە ماوەکەی لە بیست سالتەوێ بۆ چوار سال کەم کرابوو - دەبرێ.

هەراو هەنگامە، بە تاپەتی لە بەغدا، بەرپاوو، هێرش کرایە سەر دوو نوێنەری قایل بە پەیمانە کە.

نەم هەراو هەنگامە بە خێرای گەییە کوردستان: لایەنگرانی شیخ مەحمود نەو رووداوێ ناخۆشە کە رۆکۆکیان بە قازانجی خۆیان قۆستەو. لەو رووداوەدا بە کۆتێگراوانی ناشۆری لە بازاردا تەقەیان لە خەلکی کردبوو و نزیکەی پەنجما کەسێکیان لە خەلکی کوشتبوو، جاریکی دی پامو ئیحتیاری شیخ مەحمود بە خێرای بەرز بوووە.

نەم هەراو هەنگامە، جۆرە کاردانەوێ کیش بوو بۆ نەو بێن سەرۆکێری پێش گفتوگۆی « زمانە بێسۆر». نەم گفتوگۆیە بۆ دیارکردنی سنووری نێوان عێراق و تورکیا بوو بە پتی پەیمانی لۆزان.

۲۰

بۆردومانی سلێمانی (۱۹۲۴/۵)

دەسلەتدارانی بەغدا دەیانەوی شەری شیخ مەحمود لەکۆل بکەنەو: زیاتر گلهیی نەوێ لێدەکەن کە بە «بەین پرسی کەوتۆتە سەرباز گرتن» و «کۆکردنەوی باجی ناپاسایی» و «سەرکوێکردنی خەلکی» و «بەرپا کردنی پەییوەندی دەگەڵ دژمنانی ولاتدا»

لە ۱۹۲۴/۵/۲۰ بە قەزەبە پەیانێک بەسەر شاری سلێمانی دا بلاو دیکەنەو ر خەلکە کە ناگادار دیکەنەو کە ئەگەر شیخ مەحمود تا ۵/۲۵ نەچیت بۆ بەغدا، ئەوا شار بۆردومان دەکری.

نیگلیزەکان لە ۲۷ و ۲۸/۵ دا سلێمانی بۆردومان دیکەن و کاریگەری نەم بۆردومانە زوو بە دیار دیکەو.

بە پتی گوتە سەرکردایەتی گشتی هێزی هەوایی بەریتانیا لە بەغدا، چونکە خەلکە کە پێشتر ناگەر کرابوونەو، ژمارە خەسارە و زیان کەمە، لە کۆی ۳/۰۰۰ خانوێ مالی

شار «نزیکه‌ی ۵۰-۱۰۰ خانوو که یه‌کیتک لهو خانووانه خانوو ده‌کۆنه‌کۆنه‌ی شیخ مه‌حموده، زۆر زیانیان یه‌تووه» (۳۷)

به‌لام به‌قسه‌ی توره‌که‌کان که له ۹/۳ دا سکا‌لایان برده‌ی لای کۆمه‌له‌ی نه‌توره‌که‌کان: خه‌ساره‌تکه‌ قورس بووه و دوو له سێی شار وێران بووه!

نهم بۆردومه‌نه‌ وێرای توندی خۆی، کۆتایی به‌هه‌قاره‌مه‌ت و به‌رگری شیخ مه‌حمود ناهێتی و له‌ به‌غدا به‌ دژایه‌تی په‌مانی «ئینگلیز و عێراق» زیاد ده‌بێت.

ئینگلیزه‌که‌کان به‌ ناچار ی نوێنه‌رانی نه‌نجومه‌نی دامه‌زۆنه‌ران ناگادار ده‌که‌نوه که دوا مۆله‌تی په‌سند کردنی په‌مانه‌که‌ پێش نیه‌مه‌وه‌ی ۶/۱۰ و نه‌گهر نه‌مه‌ نه‌کری ئه‌وا به‌لای ئینگلیزه‌وه‌ نهم کاره‌ به‌ره‌فز کردن هه‌ساو ده‌کری و دياره‌ نهم جۆره‌ ره‌فزکردنه‌ش ناگام و نه‌نجام و نا‌قیه‌تی خۆی هه‌یه‌.

هه‌نگینی په‌مانه‌که‌ له‌ هه‌لومه‌رجه‌تکی زۆر عه‌نتیه‌که‌دا له‌لایه‌ن نه‌نجومه‌نه‌وه‌ په‌سند ده‌کری: چه‌ند ده‌قیقه‌یه‌ک به‌ر له‌ نیه‌مه‌وه‌ی ۱۹۲۴/۶/۱۰ کۆبوونه‌وه‌یه‌ک ساز ده‌دری و سه‌د نوێنه‌ر به‌شداری له‌ کۆبوونه‌وه‌که‌دا ده‌که‌ن و له‌ کۆی ئه‌و سه‌د نوێنه‌ره‌ ۶۹ که‌سیان رازی ده‌که‌ن و نیه‌ی پێش‌نیا‌زی په‌سند کردنی په‌مانه‌که‌ ده‌خه‌رتیه‌ به‌رده‌م نه‌نجومه‌ن و په‌مانه‌که‌ به‌ ره‌زانه‌ندی ۳۷ ده‌نگ و دژایه‌تی ۲۴ ده‌نگ و یه‌ لایه‌نی ۸ ده‌نگ په‌سند ده‌کری.

نوێنه‌رانی کورد، له‌ گه‌ل دوو نوێنه‌ری ده‌قه‌ری موسل دا پتر له‌ نیه‌ی ده‌نگه‌ رازییه‌کان دا‌یه‌ن ده‌که‌ن.

مه‌لیک فه‌یسه‌ل هه‌قی بوو که هه‌موو هه‌ول و کۆشه‌شی خۆی بۆ لکاندنی ناوچه‌ کوردنشینیه‌کان به‌ عێراقه‌وه‌ ته‌رخان کردبوو.

۲۱

گه‌رنه‌وه‌ی سه‌ره‌له‌نوێی سلێمه‌نی (۱۹۲۴/۷/۱۹)

ده‌سه‌لاتدارانی عێراقی له‌ سه‌ره‌تای ته‌مموزی ۱۹۲۴ دا لێه‌ران سه‌ره‌له‌نوێ سلێمانی به‌گه‌رنه‌وه‌. هه‌و و هه‌نجه‌تی نهم به‌ریاره‌ به‌ دروستی ده‌ار نیه‌، بێگومان پاش شکه‌ستی گه‌فکوگی قه‌سه‌ته‌نیه‌یه‌ و به‌ مۆله‌تی مانه‌وه‌ی مه‌سه‌له‌ی ویلایه‌تی موسل، عێراقی و ئینگلیزه‌که‌کان ده‌یانویست «کارته‌ی به‌راوه‌» به‌یه‌که‌جاره‌کی له‌ ده‌ستی هه‌فرک و به‌رانه‌ره‌که‌یان ده‌ریختن و نهم کۆسپه‌ له‌ رێکه‌ی خۆیان لا‌به‌دن، نهم کارته‌ شیخ مه‌حمود بوو. بێگومان له‌م

کاردها دهیښتمې فەیسەش بېښئ.

لڼ نم بېباره، بهتاییه تی لڼم رووهو مایه ی سەرڅخه که بڼ راولیژ دهگمل دهولته تی له نډمن دا، درلېوو.

وهزاره تی دهروه و وهزاره تی کۆلونیهکان که لڼم بېباره ناگادار بوون، کاردانهوهیهکی توندیان نیشان دا و زۆریان به لاره سیر بوو که «کۆمیسیری بالا بېباریکی وهها گرنکی به بڼ راولیژ و تهگهیری پیتسوهخته دهگمل خاوهن شکۆ پاشای ئینگلیستاندا داوه.» بهلام هاته سەر نهوی که «بیتدهنگی لڼیکهن.» (٢٨)

تازه درهنگ بوو بوو، دهولته تی له نډمن کاتن له بېباره که ناگادار بووهوه، هتزهکانی بهغدا گهیی بوونه دهروازهکانی سلیمانی وله ١٩٢٤/٧/١٩ دا سلیمانی گیرا.

٢٢

نایبتهتی کار

شیخ محمود به بڼ شمەر سلیمانی به جن نه میشت: دوی نهوی که له شاروه دهکوت، بهخۆ و ١٥٠ نهفهریکوه «به گوته ی نینگلیزهکان» په نای وهه گرديکی باکووی رۆژهلاتی «پایتهختهکی» بوو و له وینه دهوه تا ٢٧ی ته موز شه ری داگیر که رانی کرد.

پاشان چو بو به رنجه و نهوجا پهنجوبن، لایهنگرهکانیشی تا کۆتایی سال له قهراخ شاروه دهچونه سەر هتزه داگیر که رهکانی بهغدا.

له کۆتایی مانگی یازدهی ١٩٢٤ دا ئه موندل به خۆی رنۆتینی بۆردومانی ناوچه ی سیتکی سەر به شار باژیر ده نهستو دهگرت، و هتزی ناسمانی به ریتانیا بۆ یه که مجار له کوردستاندا بۆمبای سوتینه ر به کار دینی.

حوکمرانی ناوچه ی سلیمانی به شتیهیهکی کاتی به په کتیک له پایه دارانی سیاسی به ریتانیا، به نیوی چاپمن ده سپردی که نه رکهکانی پارێزگار به رتیه دهبات و راسته وخۆ په بهرسته به کومیسیری بالاوه.

مه لیک فەیسەل رۆژی ١٩٢٤/١٢/٢٠ بۆ یه که مجار بۆ که رکوک دهروات، به بۆنه ی نم دیدارو سهر دانهوه نالای عتیراق بۆیه که مجار له سەر سه رای حکومه تی که رکوک هه لده کری.

پاش نه‌وی مه‌لیک د‌م‌روات بۆ ک‌فری و نالاکه ه‌مر به ده‌قی خ‌ویه‌وه ده‌م‌ی‌ن‌ته‌وه. به‌لام مه‌لیک ناچ‌ن‌ت بۆ سل‌ی‌مان‌ی. ده‌سه‌لات‌دن‌ان ده‌ل‌ت‌ن گ‌وا‌یه به‌فر ش‌اری گ‌رت‌وه و ر‌نگه و بانه‌کان خ‌راب بو‌وه. به‌لام راست‌ی‌به‌که‌ی مه‌لیک فه‌ی‌سه‌ل ز‌اتی نه‌کرد و ا‌ز‌وو به‌چ‌ن بۆ پای‌ته‌ختی ک‌ورد‌ستانی باش‌ور و رق‌ی نه‌ته‌وه په‌رو‌مرانی ک‌ورد به‌ار‌و‌ژ‌ن‌ت‌ن.

به‌لام له راست‌یدا فه‌ی‌سه‌ل گ‌مه‌که‌ی بر‌د‌بو‌وه: شیخ مه‌حم‌ود چ‌وو بو‌و بۆ ن‌ی‌ران.

ن‌یدی سال‌ت‌یک د‌واتر له ۱۶/۱۲/۱۹۲۵ دا ک‌ۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان، راپ‌ۆ‌زی «ک‌ۆم‌ی‌ته‌ی ل‌ی‌ت‌ک‌ۆل‌ی‌نه‌وه»‌ی له‌مه‌ر ل‌کان‌دن‌ی وی‌لایه‌تی مو‌سل به‌ ع‌ی‌تر‌اق‌ه‌وه په‌سه‌ند ک‌ردو «ه‌ت‌لی بروک‌سل» (ب‌ۆ‌یه به‌ ه‌ت‌لی بروک‌سل، ناس‌راوه، چ‌ون‌کو ک‌ۆبو‌ونه‌وه‌ی نه‌ل‌ج‌ومه‌نی ک‌ۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان، بۆ نه‌م مه‌به‌سته له بروک‌سل ک‌راوه.) به‌ ره‌سمی ک‌را به‌ سن‌و‌وری تو‌رک‌یا و ع‌ی‌راق.

سه‌بارت به‌ ک‌ورده‌کان ک‌ۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان دا‌وا‌ی له ده‌وله‌تی په‌ر‌ش‌ان‌یا ک‌رد که ک‌اری په‌وی‌ست بۆ «د‌امه‌ز‌وان‌دن‌ی دام و ده‌زگایه‌کی ن‌ی‌د‌اری نا‌و‌چه‌یی»^(۱۳۹) ب‌کات.

س‌م‌راج‌اوه و په‌را‌و‌ژ‌ل‌ن:

- ۱- گ‌رت‌رو د‌ی‌ل. نامه‌کان ل ۴۹۲
- ۲- ه‌مان س‌م‌راج‌اوه ل ۳۹۵
- ۳- نامه‌ی ل‌ای‌کان‌ت سام‌وئ‌یل ل ۲۰۴-۲۰۵
- ۴- بر‌ت‌و‌لد، و‌زیری ک‌اروب‌اری ده‌ره‌وه‌ی فه‌ره‌ن‌سا، بۆ ل‌لوئ‌ید ج‌ۆ‌رج، ق‌ه‌واله‌ی په‌ی‌وه‌ست به‌ سه‌یاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی ن‌ی‌نگ‌یز، نه‌چ‌نی ۱، په‌رگ‌ی ۲، ۱۹۱۹. ل ۷۲۰-۷۲۱ له ن‌ی ک‌ن‌و‌ری‌ه‌وه نه‌قل ک‌راوه.
- ۵- نامه‌ی ۸/۱۵/۱۹۲۰‌ی گ‌رز‌ن بۆ ل‌ای‌کان‌ت سام‌وئ‌یل، ل‌ای‌کان‌ت سام‌وئ‌یل.
- ۶- س‌ت‌ر په‌رسی ک‌وک‌س، نامه‌کان‌ی گ‌رت‌رو د‌ی‌ل ل ۴۳۲
- ۷- نه‌ل‌جامه‌کان سه‌بارت به‌ که‌رک‌وک به‌مج‌ۆ‌زیه.

نا‌و‌زی	ر‌ازی
ش‌اری که‌رک‌وک	۶۴
ش‌ارۆ‌چ‌که‌کان	۱۹۷
ن‌الت‌ن ک‌ویری	۱۵۰۰
دا‌ق‌و‌ق	۱۰۰۰
مه‌مه‌له‌هه	۱۵۰۰۰
ش‌ول‌ن	۱۲۶۳

- ۸- پیاوی مذهبی بهمدلیه هو. له نوروکاني شيخ عبدالقادي گهيلاتيه، سرژکي کاتي حکومت څخه.
- ۹- بڼه لېږلارډني ساتگي ۵ واپرسی ۱۹۲۱/۷ پروانه راپوړي سهر پرس کوکس، نوفيسی هند ۱۹۹۲ / s10 Lpu
- ۱۰- نامه کاني گرتروډيل، ل ۵۰۰
- ۱۱- نووسراوی ۱۹۲۱/۱۱/۲۴ ی چمرچل بڼه shuchbury پارېدموړي ووزارتي کولونښه گان، که له کلیمېنوه ودرگړلو، بناغهي سیاسي بهرنيانیا له رڼو هلاکي نافيډل ۱۹۶
- ۱۲- نا ویلسن، له پېښه کچه د ا بڼه چاپي سالي ۱۹۱۹ ی کتېبه گهي سون گشتي غوگړنیک بڼه کوردستان.
- ۱۳- نوو چیرزکي تا نووړکښ له پاشوري عترالدا ديگترنموه: له مجلېسنگدا شېخنیک به فديسل دولت تږ به سولوي کمر بڼه نره هاتي، نېستا دهتموځ حوکمان پکېت؟
- ۱۴- نووسراوی ۱۹۲۱/۹/۲۰ ی ستر پرس کوکس، ووزارتي کاروباري دهرموړي نينگلستان ۱۹۲۴ ۴۷۱ له رليښدا هليږلارډني نه مجموعه مني دامه زرينه ران دووالي کتيا.
- ۱۵- ههمان سرچاوه
- ۱۶- نووسراوی ۱۹۲۱/۱۲/۱۳ ی ووزارتي کولونښه گان، ووزارتي کاروباري دهرموړي نينگلستان ۱۹۲۷ ۳۷۱
- ۱۷- سي. جي. ندموننز، کورده کان ل ۱۲۲
- ۱۸- راپوړي سون لعمه څڼل کورني سلیماني ۱۹۲۳ و Jcasx
- ۱۹- نووسراوی ستر پرس کوکس، نامه کاني گرتروډيل ل ۴۳۳
- ۲۰- ښه چي شېخاني بهرنيچه ده گاتموه نيمام موسای کازم و له گڼ مالباتن سولاني مراکش و نمبر په حاي پهمن و شريفي حمزه دموت دا پورا مالباتيان پتک ده قنا که رگ و ره گمايان به نيماسي نته روا ده گيبي. و شريفه کاني مکه ده پانگوت غزمي نوان.
- ۲۱- پروانه نوو ليکولېنه وديي که ندموننز لعمه چاهه مني سلیماني کردوويي. J.CASX، ۱۹۲۵ (گولاري نه مجموعه مني پاشايي ناساي ناوندي.
- ۲۲- ندموننز و کورده کان ل ۲۸۰
- ۲۳- ووزارتي کاروباري دهرموړي نينگلستان، ۳۷۱۹۰۰۴.
- ۲۴- ندموننز، کورده کان ل ۳۱۴، هروهه پروانه شري له پاشوري کوردستاندا (گولاري ووزري سويا. هيفي ۱۹۳۶/۱) (کتېبه خانه ي نوفيسی هند)
- ۲۵- ندموننز، کورده کان ل ۳۱۴
- ۲۶- پروانه گوتاره گهي ندموننز له گولاري نه مجموعه مني پاشايي ناساي ناوندي. ژماره ي ۱۹۲۵.

دو ژماره دیکه له بانګي حق چاپ دېښ، پلام ژماره ۲، پلاوناپتتهوه، ژماره ۳ دامه‌زواندنی کڅمیتې بهرګری مللی راده‌ګه‌پتې.

۲۷- په کینک له پیراره‌ګانی کونفرانسی قاهیره ۱۹۲۱/۳ سیاردنی فرماندهیې هم‌موه ښه‌ګانی پدريتانیا ده‌غیراقد، په فرماندهیې ښی ناسماني یو.

۲۸- نووسراوی ستر هنری دویز، نامه‌ګانی ګرتروېدل ل ۴۴۰.

۲۹- ندموننډز، ګورده‌ګان ل ۳۱۲

۳۰- نووسراوی ستر هنری دویز، نامه‌ګانی ګرتروېدل ۴۴۰-۴۴۱

۳۱- ندموننډز، ګورده‌ګان ل ۳۳۷

۳۲- له راستیدا نم نامه‌په ندموننډز نووسی پوی.

۳۳- ندموننډز، ګورده‌ګان ل ۳۴۴

۳۴- هېمان سرچاوه

۳۵- هېمان ژده‌ر ۳۸۳

۳۶- نم ګفتوګوتانه، تا ولده‌پک له نه‌نجاسی کله رملی سترپرسی ګوګه‌وه فېشلی ښتا، سترپرسی ګوکس داوای هندی شونې ده‌ګرد که هرګېز به‌شک نه‌پوون له ویلاپه‌نی موسل، وګو دلمری ښه‌ګاری ګه‌له‌سالانی ۱۹۱۹ وټه تا ۱۹۲۳، ده‌وت، هشت هزلر ګه‌سی لن راګوتزراپوون.

۳۷- نووسراوی سرکرده‌په‌تی ښی ناسماني له‌مېر شېری سلیماني، ۱۹۲۴/۹/۱۶، وزارتې ګاروباری ده‌دوه‌ی ښگلستان، ۱۰۱۱۳-۳۷۱.

۳۸- نامه‌ی رڼی ۱۸/۷/۱۹۲۴ ی وزارتې ګولونپه‌ګان، وزارتې ګاروباری ده‌دوه‌ی به‌ريتانیا، ۱۰۱۱۳-۳۷۱.

۳۹- ښی‌تکی هاوېش له‌سوی غیتراق و مدکر-ګیروانی ناسوری، له دوو هڅی سواره، سه‌د پزلیستک، به ژوږه‌شوه، مشداری ښی فزکدوانی پاشاپه‌تی (په‌ريتانیا) (نوسراوی سرکرده‌په‌تی ښی ناسماني).

شمسلی چواره

شۆرشى شېخ سەعید (۱۹۳۵)

ناسیونالیستانى تورک لەسالى ۱۹۱۸ وە زۆر بەکارامەیی و ناقلی دلی کوردەکانیان رادهگرت و بەلێتیان دەدات و بۆ قازانجی خۆیان بە گۆشەگیر و یونانیاندا دەکردن و بە تەما بوون بۆ وەرگرتنەوەی ویلايەتی موصل سویدیان لێ وەرگیرن، هەلبەتە نیاز و نەیت و مەبەستی راستەقینەى خوشیان هەند بە کارامەیی شارد بۆمۆه کە کوردەکان پەى پەن نەبن. رۆژان هاتن و چوین، مستەفا کەمال هاتە مەیدان و لە رۆژی ۱۹۲۴/۳/۲ دا خەلاقەتی هەڵمەشاندۆوه و رۆژی کۆماری راگەیاند. دیارە بەم کارە پەردە لەسەر نیاز و مەبەستی تورکان وە لاگەوت و گوردان هەستیان بە رەنج پێوەری و هەڵەخەلە تاوی خۆیان کرد.

نیدی ئو هەوادایە کە کوردی بە ئیسرائیل و عوسمانیە دەبەست، واتە حورمەت و ریزی ئەفسانە نامتزی کورد دەرەق بە خەلیفە، کە خۆی لە خۆیدا و تا رادەیک مایە شکستی خەباتی ناسیونالیستە کوردەکانی قەستەنتەنیه بوو- بە ناچاری پەچراو دەهۆل دراو دەنگی برا.

لێ مەخابن، تازە زۆر درەنگ بوو و کار لەکار ترازو بوو. چونکە کاتێ کە هەموو کوردی تورکیا نامادە بوون لە پێناوی سەرەخۆی دا بخەبێن و بجەنگن، کاری پارچە پارچە کردنی ئیسرائیل و عوسمانی تەواو بوو بوو و سنوورە تازەکان دیاری کرابوون و ئەم هەول و تەقەلایە کورد نیدی سەرئنجی کەسی رانەدەکشێشا. کوردەکان کە لەناوچەى ئەندەوۆل و نێران دا بە تەنن مابوونەوه، هاروژان، شەری زۆر سەخت و دژواریان کرد، بەلام کەسێک ناویری لێنەدانەوه و شایەتی بۆ سەرکۆتەکانیان نەدا.

کوردستانی تورکیا لە سالی ۱۹۲۱ وە تا سالی ۱۹۲۷ بە کردۆوه لە شۆرشى بەردەوام دابوو. بەلام شتیکی ئەوتۆ لەمەر ئەم شۆرشانە کە تا رادەیک بە شتیویەکی نادروست تەنیا ناوی شېخ سەعید (۱۹۲۵) و شۆرشى نارارات (۱۹۳۰) و شۆرشى دەرسیم (۱۹۳۷) یان بە خۆوه گرتۆوه، نەزانراوه.

شۆرشى شېخ سەئىد

لە ۱۹۲۵/۲/۱۵ ئازانسى ئەندەزىل كۆرتە ھەۋالىتىكى ھەلاو كۆردۈھ كە لە گوندى پىرانى نىزىكى گەنج، ناخوشىدەك لە نىۋو مەفرەزەيەكى جەندرمە و ھېاۋىك بە نىۋى شېخ سەئىد كە ۵۰ كەس لە مۇرىدەكانى دەگەل دەبىت روو دەدات. بە پىنى ھەمان ھەمال لە ۵۰ بەينەدا دوو جەندرمە كۆزراپوون.

لە ۲/۲۳ دا چاپمەنەيەكانى تۈركىيا ھەلاۋىيان كۆردۈھ كە ئەم «پەلاھارە رىگراھەيە» شىتىكى گەۋرەترە لەۋەي بۈۋە. ھەلام پاشكۆي ەسكەرى ھەرىتانىا لە قەستەنتەنەيە پىنى ۋايە كە دەۋلەتى تۈركىيا بۆ مەبەستى سىياسى و سىياسەتى ناۋخۆ و لە پىنناۋى ناستكردنەۋە پان لە نىۋدانى نەپارانى خۆي، مەسەلەكە «گەۋرە دەگاتەۋە»^(۱)

لە ۲/۲۴ دا ۋەزىرى ناۋخۆي تۈركىيا رايدەگەيەتنى كە نەخشە و ھەرنامەي كار ئەمە بۈۋە كە لە ئاخىر و ئۆخىرى مانگى ئازاردا شۆرشىتىكى سەرانسەرى ھەلگىرست، ژمارەي لايەنگرانى شېخ سەئىد دەگاتە ۷۰۰ كەس و ژمارەيەك سەرمەزى فېرارش پەيۋەندىيان پىتۈە دەكەن.

ھەندىن لە رۆژنامەكان ھەلاۋى دەكەنەۋە كە ھەرىتانىاي مەزىن پىشپىۋانى شۆرشگىرەكان دەگات. ۋەقراي ھەسۋو ئەمانەش رۆژنامەي «ۋەتەن» پىنى ۋايە رەگى شۆرش لە خراۋ بەرپىتۈە بىردىنى ناۋچەكە داپە.

لە ۲/۲۶ دا چاپمەنەيىيان راي دەگەيەنن كە ھەسۋو ناۋچەكە بەدەستى شۆرشگىرەكانەۋەيە و بىزۋوتەۋەكە لە بىرەت دا تەبىھەت و سىروشتىكى ئايىنى ھەيە و ئامانچى ئەۋەپە كە يەككىك لە كورانى سولتان ەبەدولھەمىد بېننىتە سەر ھوكم.

ھەلام ھېچ رۆژنامەنۋوس يان دىپلوماسىيەكى نەۋرپايى نە لەكانى شۆرشى شېخ سەئىدا و نە تا سەن سال لەۋە دۋاترىش دەتۋانن بېچىتە كوردستان ۋاقالىبى ھەقىقەتنى رووداۋەكان بىكات. بىزە مۇرۇت ناچارە سەھارەت بىر ھەزالە يەك لايەنانەي كە لە چاپمەنەي تۈرك دا ھەلاۋ بونەتمەۋە پەننا ۋەيەر مەزەندە و گومانان بىرى. تەنانتە ئەمىرۆكەش ۋەقراي ھەبۋونى ھەندىن قەۋالەر بەلگەنامان. دىسان ساغ كۆردنەۋەي ئەم رووداۋانە زۆر ئەستەمە.

شیخ سعید

سیر نهو به زانیاریه کی نهو تو دهری نهو پیاره به دسته وه نه، که بهو جوره رژی مستهفا که مالی هیتا بهو له رزه.

تهمه مهنی، قلاقات و سیما و دیمه نی، بۆ ئیمه ناسراو نه!

نهو گوتارانهی که چاپه مهنیه کانی تورک دهری دادگایه کی که له دیاره کر نه بجام درا، بلایان کردوه تهو به هیچ جۆری بواری نهو بۆ پیار خوش ناگهن که وینه یه کی روون له مهر که سایه تی شیخ سعید له زهینی خۆیدا بهر چهسته بکات.

نهو شیخ سعیدهی که تورکه گان به دیمه نی و نیمه شیت و قه شه رجاری باس ده که نه، جیتشین عهلی بابی بوو که له شهتخانی نه قه شه ندی ده قهری پالو بوو، شیخ سعیدی پیاریکی «سهنگین و بهدین و یه کجار به ناویانگ بهو»^(۲)

نهاز و سههستی شیخ له شۆشه کهیدا چ بوو؟ نایا شۆرشیکی مه زهیی و نایینی بوو دژی حکومه تی نه تهو که سالتی لهو پش خه لافه تی نیسلاهی هه لوماند بهو، یان له بنج و بناواندا شۆرشیکی نه تهو بهی بوو؟ دیاره ساغ کردنه ی نه مه کاریکی نه سه ته و دۆاره و نهانته زانی نی ناوی هاوپی و هاوکاره کانیشتی، یاره نی مرۆف نادهن که وهلامی دروستی نهو پرسیاره ی سه رتی دمه ت بکهوئ. چونکه لایه نگرانی مستهفا کهمال، نه م شۆشه یان کرد به هه نجه تیک بۆ سه رکوت کردنی تیکرای نه یارانی حکومه تی تورک و هه ر هه موو ریه رانی کوردیان، چ به شدار بوونی شوپش و چ به شدار نه بوونی له نیویر درا.

هه ر به م بیانوه وه هه موو نهو که سایه تیه ناسیروالیسته کوردانه ی که له بزوو تهو نهو کانی سالی ۱۹۱۹ دا به شداریان کردبوو، یا خود له بهر نهو ی وه کو ریه رانی بزاتی نه تهو بهی کردد ناوایانگیان هه بوو، گیران و له سیداره دران!

هه له به ته چ به لکه یه کی بهنج به به ده سه ته وه نه که خه لکانی خۆتهواری وه کو دکتور فوناد دیاره کری و توفیق به کی دادوهر، به راستی «یار ده دهرانی» شیخ سعید بوو بوون.

به لام شیخ عه مدلولقادی کوپی شیخ عوبه دلوللا که بوو به قوریانی ده سیسه یه کی پۆلیسی به هیچ جۆری له م شۆشه دا به شداری نه کردبوو.

تاقه هاوکاران و هاندهرانی شیخ سعید دوو کهس بوون: خالید به کی سه رۆکی

عشره‌تی جه برانلی و گه‌ونه عه‌قیدی نهرمانده‌ی په‌کیتک له ته‌په‌کانی حمیدیه، عه‌قبد نه‌فرس.

۳

سازدانی شو‌ش

سه‌ره‌تای به‌سه‌ره‌تای غه‌مگینی شیخ سه‌عید ده‌گه‌رته‌وه به‌ه‌یگی ۱۹۲۶/۱۱ له‌م مانگه‌دا، س‌ته‌وه‌ی نیاز و مه‌به‌ستی خوی وه‌شترن به‌یاوه‌ری نزیکه‌ی سه‌د سواره‌وه به‌نیازی سه‌ردانی عه‌شیره‌ت و تیره‌کانی ده‌وریه‌ر له‌دیانه‌گروه تن ده‌په‌رن. نهم گاره له‌لایه‌ن رتبه‌ریکی نایینی په‌کجار ده‌ولمه‌نده‌وه که تا نه‌و کاته چ دژنایه‌تیه‌کی حکومه‌تی نه‌گرده‌وو نابته‌ه مایه‌ی سه‌رسورمانی هیچ که‌ستیک.^(۳)

بهم جزیره شیخ سه‌عید پت نه‌وه‌ی سل بکاته‌وه و یان گوسمانتیک‌ی لن بگری له‌سه‌رانسه‌ری ناوچه‌که‌دا که‌وته بانگه‌شه. «همه‌وو نه‌و گوندانه‌ی پیشاندا رت ده‌وو، دوی خوی ده‌لخت» داوای له‌فلا و وه‌زیرانی کو‌ده ده‌کرد که په‌کگرین و به‌شداری جیهاد بکه‌ن دژی کافران‌ی نه‌نقهره و دلنای ده‌کردن که چ زهره‌رتکیان پت‌ناگات، هر له‌په‌نای نه‌ومشه‌وه داوای لیده‌کردن که له‌پت‌ناوای «نوتونومی کوردستان» یش دا بخه‌بقن.

ه‌زی سه‌رکه‌وتنی خه‌باتی بانگه‌ش‌ه‌ی شیخ سه‌عید تا راده‌یه‌ک ناشکراو دیار بو، ده‌وله‌تی نه‌نقهره له‌ماوه‌ی نیوان نیمزای په‌یمانی لوزان و لاهردنی خه‌لافه‌ت دا، زنجیره کارنکی دژی کوردلن نه‌نجام دابوو، - قوتا‌بخانه کوردیه‌کانی داخه‌ستوو، قه‌کردنی به‌زمانی کوردی قه‌ده‌غه‌ه کورده‌وو، سه‌رانی کوردی نه‌فی کورده‌وو.

نهمه‌ه جگه له‌وه‌ی که ره‌وشی نابوری ولات خراب و کارسات نامیز بو، ته‌قسیم به‌ندی نیداری تازه له‌ولاندا کرابوو، ویلايه‌ته‌کانی جاران نه‌ما‌بوون و شاروچه‌که‌کانی جاران که تازه کرابوو به‌پاریزگا، خه‌لکی وا کرابوو به‌پاریزگاریان که زور له‌هو‌کمدارانی جاران به‌زهره‌زنه‌نگ تر و زوردارتر بوون.

سه‌ره‌نجام ده‌وله‌تی تورک به‌په‌یرو کردنی سیاه‌ه‌تی «تورکاندن» و به‌تورک کردنی ناوچه‌که و دانی به‌شه مولکی نه‌رمه‌نیه نه‌فی کراوه‌کان یان قه‌تل و عام کراوه‌کان و نه‌نانه‌ت دانی مولکی کوردانی هه‌لاتوو یان نه‌فی کراوی زه‌مانی جه‌نگی جیهانی به‌کونه‌ه سه‌ریازانی تورک، همه‌وو دیت‌ه‌تیا‌نی کوردیان له‌خز بیزار و ته‌وه‌لا کورده‌وو.

دهستی ئینگلتیره

شۆرشى كورد له كاتيكدا بهر يا دهبيت كه نه دامانى ليرنهى نه نه ته وهى ليكۆلينه وهى كۆمه لهى نه ته وه كان بۆ ديارى كردنى تايندهى موسل و سنورى نيتوان عتراق و توركيه له موسل دهبن!

مستفا كمال هيج گومانىكى لهوه نيه كه بهرستانيا نهم شۆرشى هه لگيرساندوه.

» توركيه له مه تر سهدايه بهرستانيا له پشت كوردانه... و بهر دهوام دۆليه تى توركيه پان بى دهكات، پساوان و تۆكرانى له ناوچه كهدا هاتوچۆ دهكمن، تهره و تايله كان چهكدار دهكمن و هانيان دههمن. بهرستانيا موسل و نهوتى موسلى گهره كه، كليلى موسل و عتراق له دهستى كوردانهيه». (۴)

چاودترانى بى لايه نيش هاوژماني نهم دوو رووداوه دووپات دهكهنه وه: » رۆژنامه وانى تورك، ئینگلستان بهوه تاوانبار دهكمن كه پارمه تى بزاڤى كوردان دههات، گرمان نهمه بوختانىكه و تهواو، بهلام بهراستى دهبن نافهرىنى نهم بهخت و نيتوچه وانمش بكرى كه به خۆمايى دۆستانى ئینگليزى لوتف باران دهكات. (۵)

لنى له قهسته نه نهيه دا ناليرت ساروى سه قيرى فهره نسه لهوه دووپات دهكانه وه كه دادگاكان » قهواله و بهلگه نامه يه كى سه لماويان نه خستۆته روو كه نه شانەى دهست تيوهردانى ئینگلستان بيت»

بهلام لهوه راستى بى ئینگليزه كان له سه ره تاوه له خۆيان ده پرسى نه كا نهم شۆرشه، پيلاتىكى توركيه بى تا بههوى لهو ريگه به وه يه كه ي خۆى له ناوچهى سنورى ويلايه تى موسل جيگير بكات و پاشان بهو بيهانو وهى كه نه يه لى كوردى ديار به كى، پارمه تى شۆرشگيره كان بههمن، هيزه كانى خۆى بۆ ناوچه كه فرى بكات. (۶)

رۆلى سۆڤيه ته كان

به گوتەى ئینگليزه كان (۵) خاليد به كى جه برانلى په يوه ندى به كونسولى روس له ورمى كرديوو، كونسولى نيتروا له گهلى پتيك نه هاتوه و بهرتى كرووه، جا نهم گوتيه دروست بى يان نادروست نهوه دهسه لپتى كه شۆرشى شيخ سه عيد بههه له ههر هاندانىكى رۆژناوايى په رهى سه مند و پاشان تتيك شكاو روخا.

له کاتیکدا که یه کیتی سؤقیهت به شتویه کی زور و سعی و به زمانی نیزلیستاره به شۆرشیکی فیسوالی کۆنه پرستی له قه له م دها که بوو بووه ناله تی دهستی نینگلیزه کان. (۷)

۶

هه لۆیستی بیاو ماقول و خانه دانیانی شاره کان

هه زوو نا کوکی ده که ویتته نیتوان شارو گونده وه. له دپاره کرا ژماره پک له دهو له مند و بیاو ماقولان په یوه ندی به که مالیه کانه وه ده کن. پرینجی زاده سدی، سه رۆکی هیزبی گه ل و سن کس له نویتنه رانی ناوچه که له نه نجو مینی نه نقره دا، که بریتی بوون له پرینجی زاده فه یزی به گی که ونه وه زیری ناو خۆ و موفتی زاده شهره ف و زولفی زاده.

به لام ته نانه ت تیره ی جه میل پاشا زاده ش که بێگومان له مه سه له که دابو، به نا شکرا تیکه لی مه سه له که نه بوو. قاسمی «برا» گموره ی که له سالی ۱۹۱۹ دا به وه تاو اتیار کرابوو که دهستی له گه ل دژمندا تیکه ل کرده وو، بو نه وه ی چ گومان تیک له سه ر خۆی نه یه لن به عاله می نا شکرا چو بوو بو قهسته نه نییه.

یه که تیک له نه ندا مانی تیره که «مه سه د به گ» ته نانه ت به شداری سه ر کو تکر دنی شۆرشه کی کرده وو، ژماره پک له چه کدارانی گونده کی خۆی برده وو و شان به شانی هیزی سوبایی چوه شه ری لایه نگرانی شتخ سه عید.

۷

سه ره قای شورش

زۆری یی نا چیت که شتخ سه عید هیزیکی ۱۰۰۰۰ که سی له دهو ری خۆی ده بیتی که نامادن به دل و به گیان له پیتا ویدا تن بکوشن. به لام نه م هیزه چک و ته قه مه نی نیه، زۆریه یان جگه له ششیر و نیتزه چ چه کتیک دی که یان یی نیه. یه که مین پتکادان له نیوه ی مانگی شویاتدا روو ده دات.

دوا به دوا ی نه و رو و دا وه ی که له ۱۳/۲/۱۹۲۵ له پیران ده گه ل لایه نگرانی شتخ سه عید ده قه وم، فه رمانده ی سه ر یاز خانه ی دیاره کهر، پتخ فه و جی هه لیزا رده ی سه ر یاز خانه که بو سه ر شۆرشگیره کان ده تیری، له ۲۲ شویاته وه بریتداران ده گه نه وه دیاره کرد و شه دی دا ستانی نه لسانه نامیز زارو زار ده کات.

کورده‌گان هر پینج فموجه‌کیان به توارویتی دهنیو بردوو و تاقه کمسکیان لن دهرنه‌چوو.

له ۲۴ی شوبات دا که وه‌زع و حاله‌که خراب ده‌بیت، ده‌سه‌لاتداریانی تورک له دیاربهر و خهریوت و نووقه‌دا حکومه‌تی عورفی «حوکمی عه‌سکه‌ری» راده‌گه‌پهن و ژماره‌یه‌ک له کمسایه‌تی نیودار ده‌گرن، له‌وانه جه‌میل پاشا نه‌کرم و دکتور فوناد.

۸

گرتنی خهریوت (۱۹۲۵/۲/۲۶)

له ۲۶ی هه‌یثی دوودا جه‌نگاره‌رانی شیخ سه‌عه‌ید ده‌چنه ناو خهریوته‌وه و په‌په‌ندی نیوان خهریوت و دیاربهر ده‌په‌چری. شار زوو به‌زوو چۆل ده‌بیت، دیار نیه ناخۆ هیزه‌کانی ده‌ولت له شار وه‌ده‌نران، یان به‌خۆیان و ئاره‌زووسه‌ندانه‌ چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی و تفاقه‌کانیان ته‌سلیم کردو له شار وه‌ده‌رکه‌وتن.

به‌لام نیستا هه‌موو ناوچه‌کانی باکووری دیاربهر به‌ نه‌رگه‌نه و یالو و پیران و خهریوته‌وه کموتیوره‌ ده‌ستی شۆش‌گنیران به‌ پیتی گوتی رۆژنامه‌ی جه‌مه‌سوریه‌تی ده‌وله‌تی، یه‌که سوپایی و جه‌ندرمه‌یه‌کان که خه‌لکی ناوچه‌که به‌ونه، له‌ خزمه‌ت هه‌لاتوون و په‌په‌ندیان به‌ شۆش‌گنیرانه‌وه‌ کرده و نه‌نجومه‌نه ده‌وله‌تیه‌کانی نه‌نقه‌ره نیستا شه‌رزه و ترسان.

۹

گه‌مارۆ دانی دیاربهر (۱۹۲۵/۳/۷-۴)

رۆژی دووی نازاره، هیزه‌کانی شیخ سه‌عه‌ید چه‌ند سه‌عاتیک له دیاربهره‌کروه‌ دورن. ده‌سه‌لاتداریانی تورک له ۲/۲۷ دا خه‌لکی شاریان چه‌ک کرده.

له ۳/۴ دا که شار ده‌که‌ویته‌ گه‌مارۆوه، فه‌رمانه‌ی سه‌ربازخانه‌که ۲۰ تۆپ له‌سه‌ر قه‌لای شارد دانه‌زوتنی، هه‌ر هه‌موو قوتابه‌خانه و سه‌ربازخانه و خه‌سته‌خانه‌کانی ده‌ریی هه‌ساری شار چۆل ده‌کات.

نه‌ر دهروازانه‌ی که بۆ هاتوچۆ له‌ هه‌ساره‌که‌ کراون، به‌ شیه‌یه‌کی کاتی ده‌گری. نیوه‌ شه‌ری ۳/۷ هیزش بۆ سه‌ر شار له‌ دهروازی خهریوته‌وه‌ ده‌ست په‌تده‌کات، هیزه‌که‌ ده‌شکێ و کورده‌گان زه‌ره‌روزیانی قورسیان لینه‌ده‌که‌وی. به‌لام له‌ سه‌عات دووی پاش نیوه‌شه‌ر، له‌ دهروازی ماردینه‌وه‌ ده‌ست به‌ هیزشیکێ قورس ده‌که‌نه‌وه، ده‌سته‌یه‌کی سه‌د

که سیان ده‌توان به نه‌تنی دزه بکه‌ته ناو شاروه، نم گروپه ره‌بایه‌کی نزیکي حصاره‌که ده‌گرن و هم‌مو سه‌ریزه‌کانی ده‌کوژن، نمو‌جا ده‌وژن تا له پشته‌وه هیتلی به‌رگری شار به‌گرن، له‌نکاودا روویه‌رووی مه‌فرزه‌یه‌کی سواره‌ی تورک ده‌بن و له ناو کوژانه‌کانی شاردآ له نه‌نو ده‌چن، له سه‌عات ۳ دا به‌ره به‌ره مانه، بوون به‌گور انه‌وه ده‌ده‌که‌وئ، له سپیده‌دا پاشه‌کشه ده‌کن.

سه‌ریزه‌خانه‌ی دیاره‌کر که له چند سه‌د سه‌بازیک پتری تیدا نه‌بوو، به‌رانیه‌ر به ۶-۸ هزار کورد ده‌وستن و به‌ره‌فانی ده‌کن، راسته سه‌ریزه‌کان له په‌نای هم‌سازیکي قایم و مکومه‌وه ده‌جنگن، به‌لام به‌هر حال به‌ره‌فانیان کرد. (۹)

نم فمه‌له‌پنه‌انه بو شیخ سه‌عید شکستیکی قورس بوو، له راستیدا مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی نه‌و دیاره‌کر بوو، که‌یشتنی هیتی هیمدادی تورک، نه‌و نومیده‌ی پوچه‌ل کردوه که هیرشیکي تازه‌ی بو‌ه‌کری.

ده‌سه‌ل‌ت‌دارانی تورک له ۳/۸ دا جه‌نازه‌ی نمو کوردانه‌ی که شه‌ری کوشنبویان له کوچه و کوژانه‌کان دا، هه‌لواسی. هه‌موو دانیش‌توانی دیاره‌کر له نیو‌چوار دیواری شاردآ هه‌س بوون و مال به‌مالی که‌ره‌که کورده‌کان پشکیترا. سه‌دان کوردی زازایی به‌تومه‌تی هاوکاری ده‌گه‌ل شو‌پش‌گیترا‌ندا گیران. له راستیدا به‌پتچه‌وانه‌ی نه‌و پرویاگه‌ندانه‌ی که‌له نه‌نقه‌ره و قه‌سته‌ته‌نییه‌ بلاو بوو بووه‌وه نم خه‌لکه یارمه‌تی شو‌پش‌گیترا‌نیان نه‌دابه‌و که بینه ناو شاره‌وه، به‌لام نه‌مه بیانویه‌کی باش بوو بو‌سه‌ر‌کو‌ت‌کردنی خه‌لکی گومان لیکراوه.

به‌لام به‌دزی‌زایی شه‌وی دوا‌یی ده‌نگی ته‌ق و توق به‌رده‌وام بو له ناوشاری دیاره‌کر، نم ده‌سترژ و ته‌قانه له‌و کوردانه ده‌کران که له پشکیترا هه‌ل‌ده‌هاتن و ده‌بانویه‌ست خه‌ل‌شار ده‌ریاز به‌کن.

۱۰

په‌ره‌سه‌ننه‌ی شو‌پش

شیخ سه‌عید که له نزیکي دیاره‌کر بوو له ۳/۱۰ به‌ملاوه به‌ره‌و باکور و رۆژا‌وای ناوچه‌که ده‌جستی و سولی‌شان و هازرۆ و نه‌رگه‌نه‌و چه‌رمک ده‌گری و به‌ره‌و سیفه‌ره‌ک ده‌چیت.

پاش ۳/۱۵ که شو‌پش په‌ره ده‌ستیتن، هه‌موو ناوچه‌کانی کوردستانی رۆژنا‌وای ولن

دهکه ویتته دهستی جهنگاوهرانی شیخ سه عید.

شورشگیران پاش تتيك شكاني هيرشي سويای تورکيا، بينگول و کيتگی دهگرن و له رۆژدهلاتهوه تا مهلازگرد دهچته پيشن و له باکوری سیرت دا دهست بهسەر شاری سليقان دا دهگرن و ماردين ددهنه بهر پهلامار.

له رۆژاولوه تا مهلاتيه دهروژن، پهلاماری مهلاتيهش ددهن^(۱۰) دهولهتی تورکيا به جوړئ تنگه تاو دهبن که ليدميرئ له «هيزه نورپاييه کان» بهتاييهتی فهرنسه «نزيك بيشه وده» و له زهرلی چهند رۆژتيك دا لسه هه مو مهسه له نالزگاوهکان دهگهل فهرنسا دا، پتيك دپت.^(۱۱)

۱۱

دهزگای سهرکوتکاری

بهلام دهولهتی تورکيا پاش نه م سهر له شتواری و پشزگاوييه، دپتهوه سهرخۆی و سهرکوتکاریه کی زۆر بپيره حمانه ناماده دهکات.

تورکيا بۆ رپهرايهتی عه مهلياتی عهسکهری دزی کوردهگان که مالمدين پاشا له سفارمت خانهی تورکيا له بهرلين دپيتهوه. نه م پياوه به بۆجوونی وهزارهتی جهنگی ئینگلستان يهکتيك بوو له جهنه راله ههره پاشهکاني تورک.

له سهرهتای ما نگی ۳ دا دهسهلاتدارانی تورک داوا له دهولهتی فهرنسا دهگهن مۆلهتی گواستهوهی ۲۰-۲۵ هزار سهباز به هه موو چهک و تفاقيکی جهنگيموه بدات بۆ شهپرکه، واته له رۆژتيك دا چوار قيتار سهرباز به هيلی ناسنی بهغدا يا بۆ ناوچهکه بنيرئ.

دهولهتی تورکيا له ۳/۵ دا دوو «دادگای سهر بهخۆ» دادهن، حوکمی نه عدامی دادگاکانی نه مقهره دهبن له لايهن نه نجومه نه وه پهسند بکرن، بهلام حوکمی نه م دادگايانهی که له ناوچهکاني شوپشا بهر يا کراون، فهره و ههر له جيره جيه بهجن دهکرن.^(۱۲)

مستفا که مال پاش نه وهی سهر له نوێ داوا له عيسمهت پاشا دهکات که پۆستی سهرک وهزيران وه نهستۆ بگرن له ۳/۹ دا دهبن به خاوهنی نه م سهرک وهزيرانی که «ناماده به سياستهی سهرکوتکاریه که جيه بهجن بکات که غازي (نه تاتورک) دهپهوتئ». ^(۱۳)

نه م دستورهی که به هيزه کاني سهرکوتکاری دراوه يه کجار توند و تيزه: «گنده کاني ژير دهسهلاتی شوپش تهخت بکهن، رهحم به شورشگیران و خيزانه کانيان نه کهن و نه مانيان

نهدن، با نهم دهرسه و پهنده هینده سامناک بن که همسوو خه لکی ولات له یادیان بیتن»^(۱۴) بهلام نهم عمه ملیاتانه دست به جی دست یتناکری: هاتی هیز له سوریاوه به ختی ناسنی بغدادا و کتوبونه بیان له ماردین دا ماویهک دهات.

ههروهها دوله تی نه نقره دهین روویه رووی «ناستهنگی دارا - ۴ بیتمه که له نه نجام دا له شقرشی کوود مهترسیدارتر دهین»^(۱۵) دوله له ۲۰ / ۲ داوا له نه نجومهن دهکات قهراری ترخانکردنی ده ملیتون لیوه، به مه بهستی سهرکو تکردنی شقرش پهنده بکات.

۲۱

عمه ملیاتی عهسکهری دژی کوردان

عمه ملیاته کان له کوتایی مانگی سنی ۱۹۲۵ دا دست پتدهکات. هیزه دهوله تیهکان بۆ پیشگرتن له تهمنه کردنی شقرش له ناوچه کانی روزهلات و بۆ نهوهی رتیکه ی پاشه کشه بۆ عیراق و ئیترانیان لښ بگرن، سهره تا دهوریان دهگرن.

کوردهکان زۆر زوو له همسوو نهو شارانهی که گرتبوریان، راو دههزین و لینه بهزین له ناوچه شاخاویه کانی گنج دا بهره فانی بکمن.

بهلام هیزی ههمداد که له ناوه راستی نازارده له دیاره کهر خپهونهوه له ۴/۸ دا دپته مهیدان و مهسه له که ههر زوو دههزتموه، چونکه له ۱۹۲۵/۴/۵ شیخ سعید بهخزی و سی که سهره که هه ندیکیان شیخ و ناغا دهین له نزیکه گنج نهسیر و دیل دهین.^(۱۶)

بهینی هه ندی پوهیا گهنده، نه مه خهانه تیک بوو له شیخ سعید کرا، چونکه خهلات بۆ سهری شیخ دایهرا بوو.^(۱۷)

ههر همسوو نهو پهنج فهوجدی که له هه یلی شویات دا له دیاره کهره بۆ سهر شقرشگرتن نیردرا بوون، به ساغ و سهلامه تی له نوردهکاکی شیخ سعید دۆزانهوه. ههر نه مه بۆ خوی نیشانه یه که که شیخ سعید له شهردا درنده کاری نه کردها، لهوشه وهستیجی به مکاره مرۆف دۆستانه به پشتموانی و ناوینوانی هیزه نهو رپایه کانه به دست بیتن»^(۱۸) عمه ملیاتی عهسکهری تمواو بوو، بهلام کاری سهرکو تکاری ههر بهردوام بوو.

سەرکونگاری

نیست، ۳۰/۰۰۰ سەربازی تورک رژا پورنە کوردستانمە و شەلم کۆتیم و دوور لە هەمسو بەزەییەک کەوتبوونە سەرکونگاریەکی بێن رەزا. لە دیاربەگرا، زۆریە ئەر زازایانە کە دوا کەمارۆی شار لە لایەن هێزەکانی شیخ سەعیدەو، حکومەتی تورک گرتبوونی لە دەریی دیوارەکانی شاردای بەر دەستریژی گوللەدران پان لە مەیدانی گشتی شاردای لە داردران. «بێ ئەرە کەس فزە لێو بێ. کەس دەنگ هەلێرێ، حوکمدارەکانیش وەکو تەماشاکەرەکان مات و کڕوکپ بوون. لە رێوەرمەسکی سامانی نیوسەعاتی دا زەمینە نیعدام کردنە کەیان فەراھەم کرد و نە کەسێک لێیان پارەمەو و نە کەسێک ھەر شەپەکی کرد.» (۱۹)

لە پازەدی نیسان بەملاو چوار ناوداری کوردیان لە سێدارە دا، کە یوسف زیای نوێنەری جارانی ئەنجومەن و عەقید پەلید پان رەزا. لە ۱۸/۴ دا شیخ عەبدولقادر، کە لە دوورەری قەستەنەنەییە نەجۆلا بوو و دوازدە ناوداری تری کوردیان گرت. کۆتایی کاری کوردەکی شیخ عوبەیدوللا دەنژنە. ئەر کە لە سالی ۱۹۱۳ دا لە ترسی ئەرە بە تۆمەتی خەیانەت لە ولات تاوانتار نەکرێ، لە گەڵ مێجەر نوێیل دا بۆ کوردستان نەچوو بوو، شەش سالی لە دوا ئەرە بوو بە قوربانی دەسیسەییکی پۆلیسی: لە کۆتایی سالی ۱۹۲۴ دا یەکیەک لە ھاوکارانی شیخ لە گەڵ «تەمپلی» ناویکدا کە خۆی وەکو بەرئۆبەری کاروباری رۆژھەلاتی و زارەتی دەرەوی نینگلستان ناساندبوو، پەییوەندی دروست دەکات، بەلام ئەر پیاو لە راستیدا ماموری پۆلیسی «ئەمن» ی تورکیە بوو، شیخ پەیمان ئەر کە سەدا دەبەستێ: «پەیمانێکی وەکو ئەرە کە نینگلیز دەگەڵ شەریفی مەکەدا بەستووەتی» بەینی قەوالمو بەلگەنامە حاشا ھەلنەگر شیخ عەبدولقادر بوو بوو بە قوربانی بێن داگرنتی کۆترانە خۆی بە «داواکردنی یارمەتی لە نینگلیزەکان» و حوکمی نیعدام درا، لە سێدارە درا.

داگایی

لە ئەنقەزە و دیاربەگرا دادگا سەرەخۆکان بێن وستان لە کاردان. لە دیاربەگرا یەکم فایلی کە دەخەرتە بەر لێکۆلینەو فایلەکی دکتۆر فۆنادە کە «ھەمیشە نامادە چاکە

کردنه له کډل دموږ بمره کیدا و نمونده گټله که خه تر نيه»^(۲۰) دکتور فوناد دواي دادگاييه کي کورت، حوکمي نيعدام ددرئ.

نه فدری دووم نه کړدم جهصيل پاشايه. نو جا نوري شيخ سه عید دئ. به گوڼري نيديعا نامه دواوهر، نموه به ديار دهکوي که شيخ سه عید - ا پياوځي توندروي مزمبي نمبووه.

هوکار و ريشه کاني نو شوږشې که لمو دوايپانه دا له شاره کاني روزه لاني ولاني هميشه ي تورکدا هلکگيرسا، ههمان نو هوکارانه که پزيننا و هرزه گوښناي لن هلکگيرايڼووه. نو مدهست و نارمانجانې که بوونه ته هوږي سه رهلداني شوږشي کوردان ههمان نو مدهست و نارمانجانې که سوري و فله مستيپان لن کردين، رڼوني هندیکتان غرور و لوتبه رزي بوو، هندیکي ترتان له وچر کارگره کري هم سوډي سياسي بيگانه دا برون. بهلام هم سورتان له خالنيک دا هاويه ش: ده تانوست کوردستانکي سره حق داپمزيغ، نيتشاش سزاي تاوانه کاتان قمناره په و دمي پيدونه^(۲۱)

سهرکوتی قهزاي شوږش زور به زور لينا و لاتدا شتوي عده لياتيکي سياسي پهرين به خوزه دهگري^(۲۲) و دهکويته گياني هر هه سو لاپه نگراني گه رانه وې خه لافهت و کومه نيستان و به تايه تي «حيزي تهرقي خوازه» که به هوږي پايه و نيتباري خوږي و ناوداري سه روکه کانيوه هه رکتيکي مه ترسيدار بوو. هه رکيز نموه نه سلواوه که حيزي تهرقي خوازه هاوکاري شوږشگيري کردين، بهلام کورداني دياره کر و قمه ننه نيه بويه پيوه نديپان بهم حيزه وه کردبوو چونکه له بهرنامه په کدا به لينی جوړه (لامرکه زيه تيکي نيداري) ددا، که نمعه خوږي له خوږدا خواستي سه راني کورد بوو.

په کيک له پايه داراني گه وړدي وزارتې دهره وې بهر تاني به دنياپيه وه نموه ده لن که مسته فا که مال به لاسايي کردنه وې «شيوازه کاني موسولينی» له نيسته به دواوه هر هه سو نور زاره کاني سه رکوتکردني نه ياراني خوږي و زمان به مستي هه سو ره خه گراني له دست دايه^(۲۳)

پاشهات و دهره نجامه کاني شوږشي سليخ سه عید

نه گهرچي دولتي تورکيا، له کوتايي نيساني ۱۹۲۲ دا شوږشي کوردان به کوتايي هانرو دهزاني، بهلام شوږش به شيوه يکي پراگنده هر بهرده واهه. کورده کان که

رتبه‌رانی خویان له دست داوه و پهرش و پلاویونه‌توه، دست ده‌کن به کاری پارتیزانی. سیاسه‌توانیکی فەرهنسه‌یی له‌کوژتایی هه‌یقی ۱۹۲۵/۵ ده‌ری ده‌خات که ره‌وشی کوردستان نه‌کوژاوه: « کورده‌کان کورستانه‌کانیان به دسته‌ودیه و ده‌وله‌تی تورکیاناچاره جارتیکی دی داوا له فەرهنسه‌ بکات که رقی تورکیا بدات له رتکه‌ی هێلی ناسنی به‌غداوه هێزی هیمداد بۆ شەرگه‌ به‌تێتی.

توندرووی له سیاسه‌تی «جیاگردنه‌وی ناین له حکومه‌ت» که مایه‌ی سه‌رکوونی ته‌کیه‌ی ده‌وێشانه به‌و حه‌ساوه‌ی «مه‌له‌بندی گه‌نده‌لی و نه‌زانین» هه‌روه‌ها درخسته‌وه‌ی شیخان و سه‌رانی ته‌قلیدی و سه‌رکووتکردنی جه‌ماوه‌ری خه‌لکی ده‌نه‌ هۆی سه‌ره‌له‌دانێ زنجیره‌ شۆرشینکی تا راده‌یه‌ک ناوچه‌یی، که یه‌کتیک له‌و شۆرشانه، شۆرش حاجۆیه له‌ نه‌سیبه‌ن، که له‌ مانگی نازاری ۱۹۲۶ دا روو ده‌دا.

۱۶

په‌نا به‌ر دهنه به‌ر عێراق

کورده‌کانی عێراق چ ناگادارییه‌کیان له‌مه‌ر شۆرش شیخ سه‌عید ناہین. تا له‌ ده‌وره‌یه‌ی نه‌یلولی ۱۹۲۵ دا ژماره‌یه‌ک له‌ ناوارو په‌نا به‌ری کورد و دیان ده‌گه‌نه ناوچه‌کانی زاخۆ و ده‌وک.

ئینگلیزه‌کان که چاویان به‌و هه‌موو په‌نا به‌ره‌ دیانه ده‌که‌وئ، زۆریان له‌ به‌ر گران ده‌بن: ده‌- دوانزه هه‌زار که‌س که‌له‌ گونده‌کانی گویانی و شه‌رناک راونراوه‌ون. (۲۴)

خۆ ناواره کورده‌کانیش زۆرن، ئینگلیزه‌کان ئه‌م خه‌لکه له‌ سێ ئۆردوگای جیاواز له‌ زاخۆ و ده‌وک و به‌ر سه‌فیی نزیکێ سنوور دا جێ ده‌که‌نوه‌.

له‌ ئێته‌ په‌نا به‌ره‌ کورده‌کان ژماره‌یه‌کیان له‌و ناغایانه‌ بوون که «میلیان بۆ ده‌ستووری تورکان نه‌داوه‌ و به‌شداری کوشتاری دیانه‌کانیان نه‌کردبو» ژماره‌یه‌کیان نه‌ندامی لیوای شه‌ست و دوهمی تورک بوون و له‌ خزمه‌ت هه‌لاتیوون، هه‌ندیکیان له‌ فه‌لا و وه‌رزواته‌ بون که له‌ نووردوگای کاری بێگاری، هه‌لاتیوون جگه‌ له‌ کوته‌لیک ده‌وار نشین. (۲۵)

له سه روگوتگارییه وه بۆ پاکتاو کردنی نه زادی

هاتنی نهو ههمو ناواره کورد و دیانه بز عیراق زوو به زوو، گهروگرفتییکی زوری بز دام و دیزگای نیداری ولات دروست کرد.

له کۆتایی مانگی ۱۱/ ۱۹۲۴ دا سهرهزری دویزی کۆمیسیتیری بالایی بهرستانیا له عیراق، له مهجلیستیکي فراقینیی رهسبی داو له نه نهقره پاسی نهم مهسه لهیه دهکات، به لام وه لامینکی سهیرو سه مه ره له توفیق رهشید بهگی وه زهری کاروباری دهره وهی تورکیا دهو نهوئ، که تورکیا نهک هه نهو کوردانهی په نایان وه مه ره عیراق بهردوه وه رنا گه رته وه. به لکو «به ته سایه و پتیه وه هه مه رو کورده کانی عه نه دۆل ده ریکات، وه کو چۆن یونانی و نه مه نهیه کانی راونا» (۲۶)

دوای چهند ههفته یهک وه زهری کاروباری دهره وهی تورکیا، له دیداریک دا ده گه له «کلیرک» ی سه فیری بهرستانیا ی مه زین، هه مان به بهت دووباره ده کاته وه «تیسوری نه له سفی - میژوویی» ده ولتهی تورکیا هه نه به بێ شهرمی و بێ نه دهیی پاس ده کات که سیاسه توانی بهرستانیا باوه به گوئی خۆی ناکات «به پیتی نهم تیسوری» یه باوی نیسهر اتوریه تان هاتو ته وه و نیستا نیتر سه رده می سه ره خۆی و جیا بو نه وهی مه یله تانی به چو وکی یهک دوو ملیونی «وه کو نه لبا» به سه ره چو، کورده کانی ش هه مان چاره نووسیان ده بی. به لام نه مانه «کورده کان» ناستی رۆشن بیری و نه قلیان هه نه نه نزم و پاشکه و توره که ناتوانن به ناسانی له گه له کۆمه لگهی تورکیا دا به گو نه یه نه و با زین.

نهم خه لکه ش وه کو هه دۆکه کانی نه مریکا (کلیرک ده لێ رهنه ج نهایی وه زهر مه به سستی سو رینه ته کانی نه مریکا بێ!) چو نه که له م ململاتی نه مانه دا ناتوانن له رووی نا به ریه وه خۆیان له گه له هه ل و مه رج و بارودۆخ دا به گو نه یه نه و شان به شانی تورکه زۆر پتیه که و توره کانی ناوچه کورده نشینه کان ده رجه ن. به ناچار ی نامیتن و له نا ده چن.

«نه وه تا نه مه رۆکه ش ژماره ی کورده ی تورکیا له ۵۰۰۰۰۰ که مته ره، وه لم ژماره یه ش چهند ستوان ره وانه ی نیران یان عیراقیان ده کن و نه وهی ده میتته ته وه به کورتی و کرمانجی وه روونی و به راشکاوی وه کو ره گه زی ناسازگار له گه له ژینگه دا له به ین ده چن.» (۲۷)

دوای چهند مانگه یهک ده ولتهی توکیا به رهسبی قانونی یهک په مند کراوی راگه یاند (قانونی ژماره ۱۰۹۷ له ۱۹/ ۱۹۲۷) که نهم قانونه رتیه گی به ده ولته ددا له به ره

«هزی سوبایی و کۆمسه لایه تی» له شار و ناوچه کانی رۆژاواوه ۱۴۰۰ کەس بە خاوخێزانەوه و له شارو ناوچه کانی رۆژه لاتەوه هەر هەموو ئەوانەیی که «بە سزای قورس حوکمدراون» رایگوزی.

دوو سالان پاش شۆشی شیخ سەعید کاری کوردستانی تورکیه گهیه بن بهستی ئەواو
 « ۳۰۰۰ سەربازی تورک به زەحمەت کۆنترۆلی ئەو دەرەیان بن دەرکێ که له باشوری
 واتەوه تا رۆژەلاتی دەریاچی و ان دەرگرتەوه، ئەم ژمارە سەربازە تەنانەت زەحمەت
 نادەنە خۆ که ناوچه که له یهونی دوژمن پاک بکەنەوه، ئەوەندە ناوچه یهکی سەخت و
 ناهەموارە». (۲۸)

تورکەکان که لەیهک لاکردنەوهی مەسەلە ی کوردەکان نانومێد دەبن، دەرکەونە خۆ که
 یارمەتی له ئێران وەرگیرن، ئێ ئێران ئەم کارە پەسند ناکات، چونکه کوردەکانی ئێران چ
 گیروگرفتیکیان بۆ ئێران ئەوانەتەوه و ئێرانیش به هیچ جۆری نایهوی سەریه شه یهکی وها
 بۆخۆی دروست بکات. (۲۹)

سەرچاوه پەرلۆزان:

- ۱- راپۆزی ۱۹۲۵/۳/۴ میجر هارنک، وهزارەتی کاروباری دەرەوهی ئینگلستان. ۱۹۸۷ ۳۷۱.
- ۲- بهگوزیهی شایەتی فەرمانبەرێکی باقی عوسمانی، دانیشتوی دیارەکر، لەنامەیهک دا به زمانی
 فەرەنسی له ۱۹۲۵/۶/۲، ئەمە ئەنیا بەلگەنامەیهکی باومریتکراوه که بهکەر پاش شۆش
 لەوتەنەر نووسراوه.

- ۳- نامە ی فەرمانبەری ئیبرلوی سەرووه، وهزارەتی کاروباری ئینگلستان، ۱۰۸۶۷ ۳۷۱.

- ۴- گشتگۆزی ئەنجومەنی نیشتمانی بۆلتی بنکە ی ئیکۆلینهوهی کوردی، کامەران بەدرخان ژمارە ۲،
 ۱۹۴۸

- ۵- Lepeuple برۆکل، ۱۹۲۵/۲/۲۸

- ۶- نووسراوی جی، مۆزگان وهزارەتی کاروباری دەرەوهی ئینگلستان، ۱۰۸۶۷ ۳۷۱. ۱۹۲۵/۳/۴.

- ۷- راپۆزی نیرکودور، عێراق ۱۹۲۷/۲، وهزارەتی کاروباری دەرەوهی ئینگلستان. ۱۲۲۵ ۳۷۱.

- ۸- بروانه کتێبی یهکێتی سۆفیەت و کوردەکان، ئیکۆلینهوهیهکه دەرپاری گهمینهیهکی نەتەوهیی،
 نامەیهکه دروه به زانستگهی فیرجینا، ولاته یهکگرتووه کانی ئەمەریکا، ۱۹۶۵، نووسینی وێلسن
 هاول.

- ۹- راپۆزی لێندزی گهوره سەفیری بەریتانیا لەئەنکەرە ۱۹۲۵/۳/۹، وهزارەتی کاروباری دەرەوهی
 بەریتانیا ۱۰۸۶۷ ۳۷۱.

- ۱۰- فەکانی عیسەت پاشای سەرەک وهزیر، له ئەنجومەنی نیشتمانی، ۱۹۲۵/۴/۷، وهزارەتی

کاروباری دهره‌وی نینگلستان. ۳۷۱ ۱۰۸۶۷.

۱۱- راپۆزى ۱۹۲۵/۲/۱۴ ى گه‌وره سەفیری فەرەنسا. قەستەنتەنپیه، وەزارەتى کاروباری دهره‌وی فەرەنسا ۳۱۱-۳۱۱.E.

۱۲- وەزارەتى کاروباری دهره‌وی نینگلستان ۳۷۱ ۱۰۸۶۷.

۱۳- نووسراوى ۳/۹ ى گه‌وره سەفیری بەریتانیا له قەستەنتەنپیه، لیندر

۱۴- راپۆزى حەمنەراق مەرجەن ۱۹۲۵/۲/۲۹ نەنگەرە. وەزارەتى کاروباری دهره‌وی فەرەنسه، ۳۱۳ E ۳۱۱

۱۵- — نگی دووم کارتو پاشکۆی عەسکەرى له قەستەنتەنپیه ۱۹۲۵/۲/۱۷. وەزارەتى کاروباری دهره‌وی فەرەنسا ۳۱۳-۳۱۱ E

۱۶- شێخ عەبدوللا شێخ عەلى مەهرەند (مەحمود) ناغا، تەمبۆر ناغا، خرگە پازارلى رەشید ناغا، قاسم عەلى و کۆتە سەرگوردی سوپای تورکیا

۱۷- حەسەن نەرفەح، گوردەکان ل ۳۷.

۱۸- نامەى فەرمانبەرى بانقى عوسمانى

۱۹- هەمان سەرچاوه.

۲۰- هەمان سەرچاوه

۲۱- قەیدى ۱۹۲۵/۶/۲۸، له کۆتیبى «له کوردستانى عێراقدا، بڕونى نەتەوێى، ل ۳۴۷ ى عێسەت شەریف واتلى وەرگیراوه.

۲۲- نالیبر ساری گه‌وره سەفیری فەرەنسا ۱۹۲۵/۶/۲۳ وەزارەتى دهره‌وی فەرەنسه، ۳۱۳-۳۱۱ E.

۲۳- نووسراوى ۱۹۲۵/۳/۱۶ ى وەزارەتى دهره‌وی نینگلستان، ئاماده کردنى نازن برون، وەزارەتى کاروباری دهره‌وی نینگلستان ۳۷۱ ۱۰۸۶۷

۲۴- chronicle Rally، لیستێک لەمەر «نەر خوێن رۆژانەى که لەمەرزین دولی دوو رویار رویان داوه» به دستەوه دەدات.

۲۵- وەزارەتى کاروباری دهره‌وی نینگلستان ۳۷۱ ۱۱۴۷۰

۲۶- مە جلیسی فرالین، رۆژی ۱۹۲۶/۱۱/۲۳. وەزارەتى کاروباری دهره‌وی نینگلستان، ۱۲۲۵۵ ۳۷۱.

۲۷- راپۆزى ۱۹۲۷/۱/۱۷ سێر جی کلارک دەرپارەى گەشتوگۆزى ۱/۱۶ دەگەل وەزیری کاروباری دهره‌وی تورکیا. وەزارەتى کاروباری دهره‌وی نینگلستان، ۱۲۲۵۵ ۳۷۱.

۲۸- راپۆزى میجر هارنکی پاشکۆی عەسکەرى بەریتانیا له ۱۹۲۷/۳/۳.

۲۹- گەشتوگۆزى میجر هارنک دەگەل پاشکۆی عەسکەرى ئێران. وەزارەتى کاروباری دهره‌وی نینگلستان ۱۲۲۵۵ ۳۷۱.

فہرست پانچم

کۆماری نارارات (۱۹۲۷-۱۹۳۹)

۹

دامه زانندی خۆی بوون، سەربەخۆیی،

چۆنەتی دامه زانندی خۆبەوون بە دروستی نەزانراوە، بە گوتەی پەکیک لە دامه زانە رانی خۆبەوون و لە بەهاری سالی ۱۹۲۷ داو لە بنارەکانی نارارات دا بە نامادەبوونی نوێنەرائی چوار رێکخراوی نەتەوایی کورد و اتا: «تەعالی کوردستان» «تەشکيلاتی کوردستان» «میللەتی کورد» و «کۆمیتەیی سەربەخۆیی» کۆبوونەووەیەکی فراوان دەرکړی و هەر هەموو بێرار ددەن کە خۆیان هەلوەشێننەو تا لە پەک رێکخراودا واتە لە «کۆمەڵەی خۆبەوون» دا پەک بگرن. (۱)

بەلام پێدەچیت نەم کۆبوونەووەیە لە شاری حەمدونی لوبنان دا کرابێ، هەلبەتە نەم بۆچوونە دەچیتە نەقلەو و لە راستیەو نزیکە، چونکە کوردستان لەو دەمدا مەیدانی کاری عەسکەر تارێت بوو. (۲)

کۆمیتە پەکی ناوەندی کۆمەڵەی خۆبەوونی بەرپەرە دەبرد. بارەگای نەم کۆمیتە پە لە حەلب بوو تا هاوینی سالی ۱۹۲۸ کە لەلایەن دەرەستارانێ فەرەنسیەو «پەرەتەوازە» دەرکړی گەلێک لە ناوداران و پیاو ماقولانی کوردی ئاکنجی قەستەنەنییە، بە تاییەتی بەدرخاننێیەکان، ئەندامی کۆمیتەیی ناوبراو دەبن، جەلادەت بەدرخانێ کۆری ئەمین عالی بەدرخان سەرۆکی کۆمیتە کە بوو، ئەندامانی دیکە کۆمیتە بریتی بوون لە کامەران و سورەیا بەدرخانێ بۆ جەلادەت، مەمدوح سەلیم و شاھین بەگ.

(سەرکردە و رێبەرە دیارەکانی خۆبەوونی بریتی بوون لە: قەدوری جەمیل پاشا، جەلادەت عالی بەدرخان، حەسەن ناغا حاجۆ، ئیحسان توری پاشا، ئەکرەم جەمیل پاشا، مەمدوح سەلیم و عارف عەباس.)

سەرکردایەتی «خۆبەوون» بێرار ددەن کە دەرس و پەند لە شکستییەکانی رابردو وەربگرن. بۆیە دەیانەوێ ژۆر بە نەهینی و بە پارێزەو کار بکەن، هەموو تیرۆ تاییە کوردەکان بەلای شۆرش دا رابکێشن، کرداری چەکداری خۆیان رێک بکەن، جەنگاوەرائی

کورد به چەک و تەقەمەنی تازەو هاوچەرەخ چەکدار بکەن و بەرە بەرە فێری یاسا و رێسای جەنگیان بکەن.

نەم گروپە کە چەندین ساڵ بەر لە مامۆستایانی جەنگی پارتیزانی نەمەریکای لاتینی، رێسای «بەنکە شوێشگێری»یان داھێنا، لێدەرترین «لە یەکیەک لە شارەکانی کوردستانی بن دەستی تورکاندا مەلەبەندیکی سوبایی دامەزرتن کە لە شەری یەکجارەکی و چارەنووس سازی خۆیاندا لە بری مەخفەر و مەلەبەندی فێبوون و راھێنان و بارەگا بەکاری بێت». و نەم مەلەبەندە لە ژێر دەستی «سەرکردایەتی هێزی یەکگرتوی کورد بێت».

رێبەرائی «خۆببوون» کە سوون لە سەر ئەوەی تا «وەدەرانی دوا سەربازی تورک لە مەرزێ کوردستان» دەرژە بە شەر بەدن، هەموو هەولێکی خۆیان دەخەنە کار کە دژمنایەتی ولاتانی دراوست نەکەن و رای دەگەیهێنن کە «خوازبازی ئەوەن باشترین پەیوەندی دۆستانەیان دەگەڵ دەولەت و میلەتی ئێرانی براو دوست دا هەبێ» هەرچەندە ئەمە رێ لە ئێران ناگرت، راستە تا رادەیەک بە دەستی خۆی نابێ، لەسەرکوتکردنی بزووتنەوی کوردایارمەتی تورکان بەدات.

سەبارەت بە عێراق و سوریا-خۆببوون، دوویاتی دەکاتەو کە «رازی و خوشحاله بەر مافانەی کە بە پیتی بێیارەکانی سایەنشینی بە کوردی ئەم دوو ولاتە دراو و خوازبازی مافی سیاسی پتر نیە بۆیان» هەلبەتە ئەم تەگبیرە سەبارەت بە بزووتنەو کە تەگبیرێکی زیڕەکانە و خۆ پاراستە لە دژمنایەتی بەریتانیا و فەرەنسا.

سەرەنجام، رێبەرائی رێکخراوی تازە «خۆببوون» دیتە سەر ئەوەی هەر هەموو بەدحالی بوون و ساردییەکی نێوان کورد و میلەتی نەرمەنی بە یەکجارەکی حەل و فەسل بکەن.^(۳)

لە راستیدا، پەیوەندییەکی نزیک لە نێوان خۆببوون و حیزبی ناسیونالی نەرمەنیان «داشتاک» دا هەبوو، هەلبەتە ئەو بانگەشە پەناچتە ئەقلەو کە گوایە خۆببوون «لە سەر دلاوی» ٢. پاپازیانی ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی داشتاک دامەزرابوو، بەپیتی راپۆزی ئینگلیزان،^(۴) پاپازیان بەخۆی لە کۆیۆنەو بەشیک لە تەقەمەنی و چەکی شوێشگێڕکان لە رێگەی تەورێزەو داڕێژ دەکەن. زانیاریەکی روونی ئەوتۆ لەمەر جۆری پەیوەندی کردنی کۆمەڵەی خۆببوون لە حەلەبەو، بەهێزە چەکدارەکانی خۆیانەو لە نارارات لە دەست دا نیە، چونکە یەکیەک لە کارەکانی دیکە کۆمەڵە ئەو بوو کە لە ئەوروپا پڕوپاگەندە بۆ شوێشی کورد بکات، دەیتوانی زۆر بە ناسانی ئەو لای خەلکی بەملێتێ، کە بە

تهراوندی جلوه‌ی شورش و پشمه‌رگمی له دست دایه، که تاقه رشته‌ی پیونده‌ی نه‌وان
برو به جیهانه‌ویه.

له سالی ۱۹۲۵ دا و له هزاری پراکتیکی دا شورش له کوردستانی تورکیادا، به‌تاییه‌تی
له ناوچه‌ی بایه‌زید و نارارات دا کوتایی نه‌هاتوو.^(۵)

به‌لام دامه‌زێنه‌رانی کۆمه‌له‌ی خۆبۆون پێچان ناخۆش نییه بێلێن بزوتنه‌ویه‌کیان چێکر
که به‌ر له‌ران له راستیدا وجودی هه‌بوو، به‌له‌ز و پاش رۆشنتی فەرمانده‌ی گشتی
هێزه‌کانی «نیحسان نوری» له هه‌ل و مه‌رجێکی هه‌لاتن نامۆزدا جلوه‌ی شۆرشیان له
دست ده‌رجوو، وه‌ چ ده‌سه‌لاتیه‌کیان به‌ سه‌ربه‌وه نه‌ما، به‌لام گومان له‌وه دا نییه که
کۆمه‌له‌ی خۆبۆون له ده‌رتی مه‌یدانی شه‌ردا زیاتر گروه نه‌ته‌وه‌یه که کورده‌کانی له ده‌وری
یه‌کدی خه‌ ده‌کرده‌وه و لقی له هه‌موو جیهان و ته‌نانه‌ت له ولاته یه‌که‌گرتوه‌کانی
نهمه‌ریکا، به‌تاییه‌تی له ده‌رتی دا هه‌بوو.^(۶)

۲

رووبه‌رووبوونه‌وه‌کانی سالی ۱۹۲۷

راپۆری سیاسه‌توانانی ناکنجی نێران و تورکیه نه‌وه ده‌گێنه‌وه که له سالی ۱۹۲۷ دا
سه‌رتاسه‌ری کورده‌ستانی تورکیا له جموجۆڵ دا‌بووه، له ده‌وره‌ری دیاره‌که‌ و موش،
خه‌یس و بولاتیک، شێخان ترس و له‌زیان خه‌ستۆته ناوچه‌که‌دا.

ناوچه‌ی به‌تلیس و کۆساری ناراراتیش وه‌تر

یه‌که‌تیک له هێرشه سه‌ره‌تاییه‌کانی له‌شکری تورکیا له ئه‌یلولی ۱۹۲۷ دا له دۆلی
زیلان، دووچارێ شکسته‌کی کارمات نامێز ده‌بێت، شوپ‌گه‌یترانی کورد به‌ هاوکاری نه‌و
چه‌که‌داره عه‌شایه‌رانه‌ی که له نێرانه‌وه دێن، هه‌شێک به‌م له‌شکهره هه‌شت هه‌زاریه‌ی تورکیا
ده‌که‌ن نه‌وسه‌ری دیار نه‌بین، پاشه‌که‌شه‌یه‌کی حه‌یا به‌ره‌یان به‌ن ده‌که‌ن، چوار تۆپ و ۳۵
ره‌مشایان لێده‌گرن و چواره نه‌فسه‌ر و سه‌دان سه‌ربازی تورک، به‌دیل ده‌گرن.^(۷)

قوه‌ته‌کانی تورک پاش نه‌م شکسته خۆتیاوییه به‌ز دیارین ده‌کشینه‌وه و ده‌وله‌تی تورک
نم سه‌ره‌که‌وته‌وه‌ی کورد ده‌داته پال هاوکاری تیره کورده‌کانی ده‌فه‌ری ساکو و به‌ تونده‌ی
ده‌وله‌تی نێران ناگادار ده‌کاته‌وه و دلاوی لێده‌کات سنور داخات و نه‌و کورده‌انی تورکیا که
به‌نا وه‌به‌ر نێران ده‌به‌ن چه‌که‌ بکات.^(۸)

هەلویستی سۆفیەت

تورکیا و سۆفیەت دراوستی دیوار بەدیوارن، شەپ لە بن دیواری سنووری باشووری
یەکیستی سۆفیەتدا گەرمە، ناوچەی شەڕەکان، لە هەموو رۆژێک زۆر گەرنە، کەچی
سۆفیەت هەلویستی نییە، یان هەیهتی و زۆر ئالتۆز و نادیارە.

سۆفیەت، لە بەهاری سالی ١٩٢٦ دا دوو پەیمانی دەگەڵ نێران و تورکیادا بەستوووە،
بەپێی ئەم جووتە پەیمانە ناتوانی پشتیوانی لە شۆرش و بێژاڵتیکێ نەتەوێی کورد بکات کە
مەبەستی پارچە پارچە کردنی هەر یەکتەک لەم دوو ولاتە بیت.

سۆفیەتیشت وەک فەرەنسە، بەلام بە هەنجەت و بیاننوی جیاواز لە هی فەرەنسە،
مەسەلە سەرەخۆی کوردستانی بە دەسیسە و پیلانی شومی بەریتانیا دەزانێ.

کاراغانی یاریدەدەری کۆمبستیری دەرتی سۆفیەت لە هەیفی ١٩٢٧/٧ دا پەیمانیکی
دەگەڵ تورکیادا مۆر کرد کە دژی بزوو تەوێ کورد بوو، ئەم پەیمانە لەمۆسکۆ لەلایەن زەکی
بەگ و بە ئامادە بوونی سەفیری جارانێ سۆفیەت لە تورکیا (ئارالوف) نێمژا کرا.^(١)

دیارە ئەو پەیمانی یەکیستی و هاوکاریە کە لە نێوان رێبەرانێ خۆسپوون و رێبەرانێ
حەزبێ نەتەوێی (داشناک) دا بەسترا، بوو هۆی ئەوێ کە سۆفیەت زیاتر دژاوەتی کورد
بکات.

لە سالی ١٩٣٠ دا، لەو کاتانەدا کە شەڕی زۆر قورس لە دەورووبەری ئارارات دا
دەکرا، سۆفیەتیپەکان مژۆلی دامەزاندنەوێ شۆرشیکێ دیکێ نەتەوێی بوون کە لەلایەن
ئەرمەنیپەکانەو هەلگیر سێنرابوو وەختێ کە کوردەکانی سۆفیەت و ئەرمەنیپان یارمەتی
شۆرشگێترانی ئارارات دەدەن، سۆفیەتەکان هاوکاری تورکیان دەکرد، سوبای سۆفیەت
رێبازگە سروشتیپەکانی ئاراسیان کە سنووری نێوان هەردوو ولات پێک دەهێنێ بە تەلی
درکاوێ و سەکی پۆلیسی قایم دەکرد، مەخفەری دیدەوانی دادەنێن و دەورەیی سوارە بە
بەردەوامی بە هێشە سنوورەکاندا دەگەڕێن. بەلام وێرانی ئەمانەش سنوور هەرگیز بە
تەواوەتی ناگیرێ.^(١)

لە کۆتایی مانگی ٧/ ١٩٣٠ دا بەر لەوێ لەشکری تورکیا هێرش بۆسەر دۆلە و
قەلایە ئارارات بەرت. قووەتیکێ سوبایی سوارە ٥٠٠ کەسی سۆفیەتی دەگاتە گوندی
دۆلوی نزیک ئاراس، قووەتە کە دوو رۆژان لەم گوندە دەهێتەتەو، ئەوجا شەویەک لەپەر

قوهی نه‌پوراو «ون دهن» دپهاتپهانی دوهلو دلنپان که دوهنگه شموانی له ناراس په‌پونه‌توه تا بچته همدادی هتزی تورکان و شمری کوردان پکن. (۱۱)

هرچنده به‌شداری راسته‌خوی سؤفیه‌ته‌کان له‌سهرکو‌تکره‌نی بزووتنه‌وی نارارت دا هرگیز نایه‌ته سه‌پاندن. به‌لام هه‌لو‌تستی یه‌کیتی سؤفیه‌تیش له داپوشین نایه‌ت و خوتنده‌وی هه‌لو‌تستی سؤفیه‌ت زور زحمه‌ت نییه. «پاش نو شه‌راندی که له نارارات دا روو دده‌ن، دیسان دهن دهمی نیم‌پریالیزی جیهانی بیخیری که ده‌یه‌وی په‌رده‌یه‌کی ناسنن به‌سهر یه‌کیتی سؤفیه‌ت دا هدات.» (۱۲)

تورک له‌سهره‌تای مانگی ۱۱/ ۱۹۳۰ دا بز جباری دووم هتشرش ده‌کهنه سهر خه‌باتکارانی نارارات و نهم هتشره‌پان له هتشری یه‌کم چاتر نابن. له‌شکری تورک هر زوو ناچار دهن له‌بایه‌زید بارکه بخات و زستانه‌که له‌وتندهر به‌سهر به‌ری. بز یه‌که‌مجار ناوی هه‌رمانده‌ی تازه پان «راوی‌کاری سویایی» کوردان نیحسان نوری ده‌ری.

هر له‌م کاتانه‌دا کوردی ده‌قهری به‌تلپس راده‌په‌رن و تا ده‌وربه‌ر و قه‌راخی شار دپنه پتشن.

نیحسان نوری و راپه‌پینی نارارات

نیحسان نوری که به‌تلیسییه و سهرگوردی جارانن سویای تورکیه، به‌گرتی میژوونوسانی کورد له سالی ۱۹۲۵ دا له کۆ ساره‌کانی بۆتان دا، له بیت الشهاب، شوقشیکي هه‌لگیرساند و نه‌وجا ده‌کۆل چهند سه‌د پتشمه‌رکه‌یه‌کدا پهنای وه‌بر کۆسارین نارارت برده‌بو.

له سالی ۱۹۲۷ دا وه‌کو «نۆینه‌ری شوپشکه‌رین ناگری داخ (نارارات) به‌شداری کۆنگره‌ی خۆپه‌رون ده‌کات. که له‌لاین کۆنگره‌وه راده‌په‌ردی «هه‌لبه‌ندنیکي به‌ره‌فانی و مه‌قاره‌مه‌ت» دا‌په‌زۆقن، نوریش بز نهم مه‌هسته کۆسارین نارارات هه‌لبه‌زۆری و سالی ۱۹۲۷ بز «کۆ کردنه‌وی هه‌موو نوو نیشتمانپه‌روه‌رانه ته‌رخان ده‌کات که په‌رته‌وازی کۆساره‌کانن»

نیحسان نوری له سالی ۱۹۲۸ دا «ده‌پن به‌سهرکرده‌ی چهند هه‌زار جه‌نگاوهری ساز و ناماده و مه‌شق دیتوو» و داموده‌زگای نیداری به‌ نییرا‌هیم پاشا خه‌لکی ته‌للۆ

ناسراو به جسمکی تهللو، دهسپتېردړئ ونالای کوردستان هه لده کړئ. کوماری چکوله ی کوردی نارارات له دایک دهن. (۱۱)

۵

نارارات

له جیهاندا کم چټکه هدی به نه ندازه ی نارارات (ناگری داغ) باش و له بارو هموار بن بزوهی بکړئ په «بنکه ی شهر ی پارتیزانی».

نارارات، به هردووک لوتکه که یوه، وانا ناراراتی پچووک و گه وړه، و به خه رهند و زهندوله کانیوه ده کاته قه لایه کی سروشتی به پانتایی ۹۶۰ کیلومه تری چوار گوشه. نم دوو لوتکه یی نارارات که به راسته هیل ۱۲ کیلومه تر لیکدی دورن و یه که میان ۳۳۹۶ مەتر و دوو میان ۵۱۵۷ مەتر له دریاوه پورن و هردوکیان له مله ی سردار بولاک دا که ۲۴۴۵ مەتر به رزه، یه کانگیر دهن.

له ورژگاردا ستوری تورکیا و نیران به کتري نارارات دا رت دهبو، لوتکه و داوین و بناری روزه لاتنی نارارات ی پچوک به شیک بوو له خاکی نیران، و نه مه خوی له ختیدا کوسپتیک بوو له رتگی تورکه کان و دهره تی نمدان که نابلوقه و گه ماروی شتر شگیره کان دهن.

نارارات گرکانی کی خاموش و دولتی کی ۴۵ غره یی و له مله ی سردار بولاک دایبو، جیهه کی یه کجار ناقولا ونا همواره.

نارارات ی گه ورش نا هموار و پر خه رهند و زهندولی گرکانی و پینچ و پنا و نه شکه فستانه، گه وره ترین نه شکه وتی ده که ویتنه بناری روزه لاتنی چیا یه که و دهره ویتنه روسیا و ۳ هزار کس به خاوو خیزانه وه ده گری. (۱۵)

پنشتەر، یانی له یه که مەم جهنگی جیهاندا کوردین جهلالی پدانیان و بهر ناراراتی گه وړه بهر سو، روس و نهرمن و چمن دیان هرو دا بوو له ناوچه که و دهریان بنشین، نه یانرانی بوو بویان نه چو یوه سهر و مقاومهت و بهر فانی جهلالیه کانیان یی بهر هق نه کرابوو، نم خه لکه که بز ماوهی سن سالان له ۱۵۰ کیلومه تری پشت شه رگه وه مابو نوره توانیان تا پیشره یی له شکری عوسمانیان له سالی ۱۹۱۸ دا له نیتو خاکی داگیر کراوی ووسیدا بهرگری بکن. (۱۶)

دان و ستانلیکین سالی ۱۹۲۸

دوله تی تورکیه له سالی ۱۹۲۸ لیده پری دهگل شورشانین کوردا بکه و تته گفتوگو. جا بدم مبهسته و بزوی کش و هوایه کی له بار بز لیکدی حالی بیون بره خستین، جزوه پاکنیا زیبه ک بنوین. چهند ههنگاو تکی عه مملی دهن. نه فی کردن راده گری، قانونی «راگرتی سزای نیه نام» به پسه ند کردن ده گه یه تی و (عه قوای بز نمور کوردا نه دهرده کات که له زمر فی سق هه یفاندا بگه یه تیوه نیر مال و مندالی خق) موله تی گه رانه وه به نه فی کراوان ددات و زندانیان نازاد ده کات.

لن زمانی کوروی هشتا هر پاساغه

دوله تی تورکیا، سوره یا به کی والی پایمزید راده سپهری که گفتوگو دهگل شورشانان به کات. والی پایمزید به نامه به کی دور و دریز حسکی تهللوز ناغا ناگادار ده کاته وه که واز له شورش و دژایه تی دوله تی تورکیا بختی و نه مه به کار تکی «ناماقول و گه و جانه ده زانن» دوله تی تورکیا، دوله تیکی شمش سده ساله یه و خرتنه رانی ناو نیره نه مه ده زانن، له ماوه ی نهم شش سده ساله دا هه زاران که سی دژی ده ولت هه ستاون. چپیان به چی کردوه؟ هیچ، ده ولت هر سه روه رو گه و رهی مسمله کمت بوه و به و ده قه وه ماوه ته وه و داوا له حسکی تهللوز ناغا ده کات که سوود لهم فرمانی عه قوایه وهر بگری. والی پایمزید چهند وشه یه کیش له ممر نیحسان نوری ده خاته سه رنامه که «بیستومه» که نه فسه ریکتانیس له گه لدا یه، من وه کو هاو پیشه یه ک خه فدت بز حالی نهم نه فسه ره ده خوم. من نازانم که نه و چ تاوان و خه تایه کی کردوه.

به لام نهم ختوگمدانی سوزه سهارت به هاوشانی و هاو پیشه یی ده گل نیحسان نوری دا بن ناکام ده بن و حسکی تهللوز به توندی و غوره وه وه لام دده اته وه.

«نه گهر راسته و عه قوای له گوتی دایه، ده بن نهم عافوایه بز هه سوان بن و ده گل یاساکانی چهرخی شارستانیه تدا بگو بختت. نه گهر ده تانه وئ به م عافوایه خه لکانی کیتی فریو بدن، نه مه یان باستکی دییه، نیره نابن به و جزوه له گل خه لکانی وه کو نیه ده قسه بکه ن، چونکه نیه به شی خومان نه زموغان هه ن و دنیا مان دیتوه. مرؤفی کیتی له هیچ شونینیک نه مان. سه رانی گه و رهی دوله تی تورکیا ده بن دان به م حه قیقه تده ا به ن.» و له سه ری ده وای «نه گهر به راستی عافوایتیک له گو پیته نه دی بز میسروه ک و زن و

مندالانان، که هیچ گوناختیکیان نهکرووه و دوو ساله له تاراوگمن و دژوارترین ژيانيان گوزمراندووه، بۆ سمر مال و حالي خو نهگمراونه تموه؟ تادوورخراوه کان نهگه پته ده سمر مال و حالي خو، ناکرئ چ باسنيک له گهرا نه دهی نيمه بکړئ. (۱۷)

هر لهو روزه نه دا په کيتک له پياو ما قولاتی بایه زید نام... بۆ په کيتکی دی له شوږ شغانانی نارارات به نيتوی نه عمان نه فمندی دهنوسيت: نه عمانه نه فمندی کوته کارمه نندی دام و دوزگای دولهت بووه. پاشان نه فی کراوه، له تاراوگه هه لاتووه و دواي ۱۷ روزه ری خوئی گه يان دووه نه نارارات. نامه نوسى نيتوړاو له نامه گه پدا دهنوسيت که هميشه له خوئی دهرسيت چوژ نه عمانه فمندی ده توانئ له نيتو «کوتمه له خه لکيتکی جاهيل و نه زانه بری. و دواي لي دهکات که لک لهم دهرقه تی عافو ته وهر بگړئ و ده لن کاريتکی هاو تاي گاري پيتشوری دده نئ، له هر شویتيکی ولاندا خوئی بیهوئ. نه عمانش به توئدی وهلام دده ته وه.

هپاش نه دهی که دیتم و پاش نه دهی که په سمرم هات و جا بن نه دهی که خه تايه کا يان گوناختیکم کردی، بن دادگایي و په هه موسی دولهت... به لن پاش نم هه موسی مه پته تی و پت په تيتی که په سمرم هات، هاتمه وه و تسلیم بوون بۆ باه پایه کی وه کو من دهکاته گهوچتی.

منهک که ولاتم وقران بووه و بهرست و به چپ دا تالان دهکړئ. که پته سمرمان، له هر شویتي بریم هر وه کو په که. (۱۸)

دوله تی توکيا هه ولتيکی زوری دا که قه ناعهت به شوږ شغانانی نارارات بکات تا به عافو ته که پته نه وه، به لام که بينی بن سوووه، له مانگی نه ميلوی ۱۹۲۸ دا شانديکی گرنکی بۆ بايمزید نارد تا راسته وخو دان و ستانن دهگل نيحسان نوړيدا بکن، شانده که بری بو له دوو نوته نری نه فقه ره، والی قهره کلنسا، فرماندهی لیوای ۲۹ و قايقامی ماردین و بايمزید.

نم ديداره له ۱۹۲۸/۹/۱۵ دا له شیعلی کوپرودا نه نجام درا که له سئ کیلومه نری بايمزیدایه و که وتوته بناری روزه لاتنی ناراراته وه.

نيحسان نوری به خو و شست سواره وه دپته ديدار گهو چاوی به شاندي نوته نری تورکان ده که وئ. تورکان، پيتشيازى نه وه ده که ن که خوئی و هر هه موسی هاوړيکاني عفو دهکړن. نه گهر به لیتنی گوترايه لی بدن و چه که کانيان تسليم بکن.

هم‌روها تورکه‌کان به‌لین به سەرۆکی سویایی «کۆماری کوردی» نارارات دده‌ن که پله‌ی چه‌نده‌رالی دده‌ن و موچه‌یه‌کی زۆری بۆ ده‌په‌نوه و ده‌یکه‌ن به‌ موچه‌قی عه‌سکری و له‌ هه‌ر ولاتیکی ئه‌وروپایی دا که ئه‌و بیه‌وێ. دپاره‌ ج به‌ستیکی داوار صافی گه‌لی کورد نه‌هه‌نرا به‌ گورێ و نیحسان نوریش پێشنه‌ازه‌کانی ده‌وله‌تی ره‌فر کرد. ئه‌مه‌ به‌ مانای نه‌هاته‌.

٧

سه‌ره‌ته‌ی شه‌ره‌کان

له‌ گه‌ل سه‌ره‌ته‌ی توه‌نه‌ی به‌فرا، واته‌ له‌ ناوه‌راستی نازاری ١٩٢٩وه‌، تورکه‌کان ده‌که‌ونه‌ خه‌رک‌ده‌وه‌ی دوو سه‌یای ١٢-١٥ هه‌زار که‌سی له‌ نه‌گه‌ر و له‌ هه‌یه‌زید، له‌ گه‌ل نه‌یه‌کی سی هه‌لیکه‌ته‌ردا.

سالح پاشا سهرکردایه‌تی ئه‌م هه‌زانه‌ ده‌کات، هاو زه‌مان ده‌گه‌ل ئه‌و خۆ ناماده‌ سازیه‌دا ده‌سه‌لاتدارانی تورک، به‌تایه‌ستی له‌ ئه‌رزووم دا ده‌که‌ونه‌ خه‌لک گه‌رتن، له‌ ئه‌رزووم دا نه‌وه‌ت که‌سی ته‌وقیف ده‌که‌ن، که‌یه‌که‌تیه‌کان سه‌لاحه‌دینی کورێ شیخ سه‌عیدی پیران ده‌بیت (که‌ ئه‌و کاته‌ ته‌مه‌نی ٢١ سال نابیت) و به‌ ١٥ سال زیندانی له‌ گه‌ل کاری قورسدا حوکم ده‌درێ، به‌لام «عه‌فه‌» ده‌یگرته‌وه‌ و ساوه‌ی زیندانبه‌یه‌ که‌ی که‌م ده‌که‌نوه‌ و بۆی ده‌که‌ن به‌ دوازه‌ده‌ سال و نه‌وا

له‌ ١٩٣٠/٦/١١ دا هه‌رش ده‌کرته‌ سه‌ر سه‌نگه‌ره‌کانی پێشه‌وه‌ی کۆماری کوردی نارارات و شه‌ر هه‌لده‌گیرسن، له‌ نیوه‌ی دووه‌می حوزه‌یران دا تورکه‌کان رووبه‌رووی هه‌تزی کورد ده‌په‌نوه‌.

٨

دژه‌ هه‌تزی کوردان (نیوه‌ی یه‌که‌می ١٩٣٠/٧)

به‌لام کورده‌کان هه‌ر زوو ده‌ست به‌ عه‌مه‌لیاتی به‌ریلاو ده‌که‌ن. نیحسان نوری و نه‌یراهیم به‌گی سهرۆکی کوردین جه‌لالی و مه‌حمود به‌گ که‌ سه‌رگورده‌ی جارانی له‌شکری عوسمانی ده‌بن، به‌یارمه‌تی و هاوکاری عه‌شایه‌ری کوردی هه‌ردوو دیوی سنووری ئێران و تورکیا، ده‌که‌ونه‌ په‌لامار دانی یاشه‌تیه‌که‌نی تورکیا و هه‌ول ده‌دین لێکه‌دییان دا به‌ن و به‌ یارمه‌تی خه‌لکی ناوچه‌که‌ به‌ هاشور و باگوری ده‌ریاچه‌ی وان داوه‌ت ببن و په‌لاماری دیاره‌که‌ به‌ن.

بەو جۆرە زۆری پىتاجىت كە شەرگە يەككى ۱۵۰ كىلومەترى لە ئاراراتەو تا خۆتسايى رۆژھەلاتى وان دروست دەپىت.

لە ۵-۹/۶/۱۹۳۰ ھىزى تورك و كورد لە دەشتى زىلاتى پاكورى نەرجىس دا دەگەنە شەرتكى قورسەو.

كوردەكان رووبەرۆوى مقاومەنتىكى توند دەبنەو، تورك لە ھەموو رووبەكەو بەلا دەست تر دەبن ژمارەيان سە ھەندەى ژمارەى كورد دەپىت ولەرۆوى چەك و تەقەمەنى و تفاقى شە. زۆر لە كورد بەلا دەست تر دەبن، بۆيە لە ئەنجامدا كوردەكان دەشكىن. (۱۹)

ھەندى لە قوتەكەكانى كورد لە پاكورى وان دا لە ھىزەكانى دى دادەبەرتن و نەوانى دى روو دەگەنە ئىتران و ئارارات، زىانى كوردەكان ۹۰۰ كوژراو و ۲۴۰۰ بربىندار و ۳۶۰ بىن سەرو شۆپن بوو. زىانى توركەكان لەوش زياتر بوو. ۲۸۰۰ كوژراو و ۴۰۰ بربىندار ۱۷۰۰ دىل. (۲۰)

كوردەكان پلازى دەگەنەو كە گرايە ۲۴ تۆپ و ۶۰ رمشاش و شەست ھەزار فېشەكيان گرتو و دواترە فرۆكەيان خستۆتە خوارەو.

ھەلبەتە ئەم ژماراتە زۆريان پشەو نراو، بەلام بە پىچەمەنى پانگەشەى چاپمەنىيە توركيەكان، شۆشى كوردان ھىشتا ھەر پەرقەرار بوو، زۆر لە شكستەو دور بوو.

لەم سەروەندەدا ژىتىكى ئىنگىلىز بە ئىوى رۆژتا فارەز راپۆرتىكى تاقانە لەمەر شۆپى ئارارات دەخاتە بەردەست، ئەم ژنە پاش ئەو بە پىشەو ھەولە دا بۆ ئەرمەنستانى سۆلفىت پروات، سەرەنجام گەيە كوردستان و يازدە رۆژان لەگەل شۆرشانانى كوردا ماپەو، لەم ماوەدا وێنەى يەكيتك لەو فرۆكانەى گرت كە كوردەكان خستبووانە خوارەو و يەك دوو تىبى لەو تۆيانەش دىنبوون كە كوردەكان گرتبووان.

«رۆژتا فارەزە لەمەر كۆمەكى ئىتران بۆ ھزوتەو كوردەكان ئەو دەگىرتەو كە چۆن «كوردەكان نەياندەزانى ئەو تۆيانە بەكارپىش كە گرتبووان و داوايان لە زەفرەنەلدەولەى نەرمەندەى ھىزەكانى ئىتران لە نازەربايجان (دژمى دىرىنى سەكۆ) كرد كە تۆپچيان بۆ بنىرن.»

«ھەلبەتە روون نىيە ئايا زەفرەنەلدەولە نەبىست ئەم كارە بكات يان ئىترانەكان ترسان. بەلام سەرەنجام زەفرەنەلدەولە بۆ ئەم مەبەستە چەند ئەرمەنىيەكى نارد، كە زۆ ترسابوون و دەترسان ئەگەر تىرمەندازى بكەن توركەكان بىيانكۆژن و ئەگەر تىرمەندازى نەكەن كوردەكان

بیانکړن و له زهغه نمدوله دهپارانوه کله گڼل خویدا بۆ نیرانیان بهریته وه. (۲۱)

هه رتیم رښتیا فاره زه لسه ری دهرات: « و ا دیار یو کوردگان شمریان به جوره
سهرگرمه یهک ده زانی و هر ژتیکت دهمنی مندالتکی له کول و تنه نکتکی به دسته وه
بو. (۲۲)

۹

کیشمانه کلشی تورکیا و نیران

تورکه کان که بهریان داوه مسله ی کورد یک لایی بکهنه وه. توشی کوسپنکی گه وره
دهن. سنووری نیوان تورکها و نیران به پتی دیاریکردنی سنور له سالی ۱۹۲۴ دا به
نارارتی بچوک دا دهرقتی.

بۆیه لشکری تورک نهیده توانی بچیته خاکی نیرانه وه و گه مارزی نمو گوردانه هدات که
خویان له نارارت دا قایم کردبو و شورش^۹ اتان هه موو کاتیک دهپانتوانی خقه به نیران دا
بکن و یارمه تی و کومه ک له نیران وه رگرن.

جا له بهر نهمه سهرگه وتی یه کجاره کی تورک وهستا بووه سهر نیرانیه کان، که به ههشت
سهه سهر یاز چاودتری و پاسهوانی سنوویان دهکرد، ههله ته نهم ژماره به به هېچ جزئی
بهشی نهم مه بهستی نه دهکرد. واته هه رگیز بهو ژماره که مه چاودتری و پاسهوانی سنور
ندهکرا.

له لایه کی دییه وه، دهره تی نیران که توانی بووی له شکستی سمکۆ بهم لاوه ناسایش
له کوردستانی نیراندا بهریا بکات، نهیده ویست نهم رهوشه له خوی تیک هدات و قوه تی
سویایی دوی شوپشغانانی نارارات به کار بیتن که زوریان سهر به توره و تایفه ی ناکنجی
نیران بوون.

سهره بجام نیرانیه کان ویرای نمو په یانانه ی که ده گڼل تورکیادا هه یان بوو، چ دژایه تیهک
له بهر سهره خوی کوردانی عوسمانی دهرنا برن. تاقه هه رجهک که پتی قایل بوون نه مه یه
که نهرمه نیانی پیتاوی «رابط» نیوان ویکخراوه نهرمه نییه کان و شورش کورد له
نهرمه نیانی هاوولاتی نیران نه بن و نایه لن که ناسیونالیستانی نهرمه نیی ته ورقت زور
له سنور نریک بینه وه، یان له ماکو جتیکر بین و به دیرایی نمو ماوه یه کی شورش
بهردوام بوو، دهره تی نیران په یه ونه ی خوی نه بری و له سالی ۱۹۳۰ دا چه ندین نه رده ی
خوی بز نارارات دهنیری. (۲۴)

هر دو دوله‌ی تورکیا و ایران زنجیره یادداشتی‌کی توند و تیژ به یه‌کدی ددهن، له مانگی نابی ۱۹۳۰ دا له تاران دا به نیگه‌رانی‌یه‌وه باسی نگه‌ری شه ده‌گه‌ل تورکیادا دکرئ، نیگه‌رانی لهو رووه‌وه که نیران له حالی حازردا ناماده‌یی شه‌پنکی ناوهای نیسه. (۲۵)

1.

له عتر اقد شنبغ نحمده دی بارزان له دموړیو ۱۹۳۰/۷/۲۱ دا سد پان دوو سد
جنگاور بؤ کؤمک و یارمته دانی کورده کانی دهه ری دروستی خوی (نورمار) له
قلعه مروه ی توکیادا دهنری.

لن بهشداری شیخ نهحمده له شورشی کوردی تورکیادا، لیرهدا تەواو نابن، پاش شکستی شۆرش له ۱۹۳۰ دا، ژماره‌یه‌ک لهو کوردانه‌ی تورکیا، که‌له تاو سه‌رکوتکاری تورک هه‌لاتیون، له ناوچه‌که‌ی خۆیدا په‌نا ده‌دات و نهم ژماره‌یه له‌م «په‌ناگایه» وه درێژه به جالاکه‌ی عه‌سکهری دژی هه‌یزه‌کانی تورک ده‌دمن.

دېوله ته غیراقي نموه قه بولل ناکات، بهلام یارمه ته دانی کورده کانی تورکیا له لایهن شیخ نحمه دی بارزانموه، دواي ماوه یه کی کم. واته له نیلولی ۱۹۳۱ دا، دمیته هوی راسته وڅوڅی نوو شرانه ی دژی څوی «شیخ نحمه ده» دهمست پینده کون.

شۆرشى ھاجىۋى

له سوږيادا، په کيک له سهراني ناوچه يې کوږد بڼاوي حاجو، به يارمه تي کڼمه لږي خويسون به قوه تيکي عشايمري که موه له سنور ناردېو دهې و له ۱۹۳۰/۸/۵ دا گړنښکي چکوله له دهه زري نسيپين ده گړي و لوتنده روه به ياننامه يکي پشيتواني کردن له سر به خويي کوږد بلاو ده کاته وه و همسوړ کوږد هانده دات که له پيناوي پرا چه لگاوه کاني نارارتيان دا راپه ن.

هر لم سه رویه ندها چند ششزشتکی سنورداری ناوچهیی له جولهمیترگ (۸/۷) و نزیکی سیرت (۸/۶) و له لیمسه (گۆتایی تاب) و له واندهش گرنگتر له دیاره کر رو ددهن.

روخانی کوٹاری نارات (نہیلوی ۱۹۳۰)

دولتي توکيا لنيوې نابوه لټېرا که چيتر گوږ به وست و مهلي نټران نندات و
فهرماني به جمنال صالح پاشادا که په لاماري نو کوردا نه بدات که له نارارات دا
سدهنگه ريان گرتيو.

قوده‌کانی سویای تورکیا بۆ گرتنی شوقته گزنگه‌کانی رۆژه‌لاتی نارارات و بهینی رینگه‌ی پاشه‌گشه له شورشنان، له سنوور ده‌به‌رنه‌وه. ^(۲۶)

سالج پاشا رڙڙي ۷ / نديلول / ۱۹۳۰ له باگوري ناراراتنوه فرماني هنرشي
په جاري ڪي دهره کات.

سالح پاشا رۆژی ۹/۱۰ خەتی نیشوان هەردوو ئازارات (واتە ملەئ سەردار بۆلاک) دەگرت. دیارە ئەمە لەباری سەپایەو بە کۆتایی مەسەلەکە داوەتێ. کوردەکان کە لەلایەن تورکەکانمەو تاقیب دەکەیت. پەرەو باشور هەلدێن. ئیحسان نووری فەرماندەئ گشتی هێزەکان پەنا دەباتە پەر ئێران. تا ئە ئێوەئ مانگی چواری ۱۹۷۶ دا سەرد، هەر ئە تاران مایەو.

۹۹م له راستیدا هیچ شتوک کوتایی نه هاتوو.

تورکه‌کان، در قیامی زور به گزینان و بی‌گناهان و در دایره‌های دین و کورده‌گانی ناماده نین

به‌شینکی رووداوه ناخوشه‌کافی نهم قوئاغه روون بکهنه‌وه، کورده‌کان به‌تایه‌تی خویان لوم
 باسه ده‌ویژن که نیحسان نوری له چ رۆژ و مانگتیک دا باره‌گای سه‌رکردایه‌تی به‌جن
 هتشتوه و روی کردۆته نیران، له کاتیک رۆشتی نیحسان نوری بۆ نیران پتر وه‌کو
 هه‌لاتن وایه.

شهر به‌دریژی سالی ۱۹۳۱ له ناوچه‌کانی سنووی نیران و نارارات ههر دهمینی،
 به‌پیتی هه‌ندیک زانیاریان پیده‌چیت که نیحسان نوری «له کاتیک رۆژ ناسک» دا، له
 پایزی سالی ۱۹۳۰ دا له‌شهر هه‌لاتین.

کۆمه‌له‌ی خۆبیرون، که کاره‌که‌ی نیحسان نوری بوو بوه مایه‌ی شهرمه‌زاری، نیدی رهی
 به‌خۆ نه‌دا که سێکی دی وه‌کو فرمانده به‌سه‌ر نه‌و شۆرشا‌نانه‌دا به‌سه‌پینی که هتشتا له
 ناوچه‌که‌دا درێژیه‌یان به‌ خه‌بات ده‌دا و ههر نه‌وانه‌ی په‌سه‌ند کر که هه‌ل‌بێژێر درابوو. (۲۷)

نامه‌ی ده‌ستکۆت و زیانی کۆماری کوردی نارارات یه‌کجار دلتەزێنه، کورده‌کان دوو
 شکستی گه‌وره‌یان به‌سه‌رداهات (زیلان و نارارات) زۆریه‌ی کاده‌رکان و قه‌لاکانی
 ناراراتیان له‌ دست ده‌دا، نه‌و چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی و تفاقانه‌ی که به‌ درێژی چه‌ندین سال
 پیکه‌وه‌یان نابوو، فه‌وتان و یان به‌ ته‌واوه‌تی له‌ناوچوون.

وێرای نه‌وه‌ی زانیاری ته‌واو له‌مه‌ر شه‌ره‌کان له‌مه‌ر ده‌ست دانن، به‌لام ده‌شیت به‌گۆرتن
 که کورده‌کان له‌بری شه‌ری پارتیزانی ده‌ستیان دایه‌ شه‌ری سوپایی و به‌مه‌ هه‌له‌یه‌گی زۆر
 گه‌وره‌یان کرد.

راسته‌ میتروو دووباره‌ نابێته‌وه، لێ سروژ به‌ده‌ستی خۆی نییه‌ که هه‌ندێ بویه‌ری
 هاوشیوه‌ی نه‌و بویه‌رانه‌ی ناراراتی بیر ده‌کۆیته‌وه که نزیکه‌ی نیو سه‌ده‌یه‌ک پاشتر له
 عێراقدا روو ده‌دات.

۱۳

ته‌شه‌نه کردنی شهر بۆ ناو نیران (به‌هاری ۱۹۳۱)

ده‌وله‌تی نیران، سانسۆریکی یه‌کجار توندی خسته‌سه‌ر نه‌و بویه‌رانه‌ی که له‌ناوچه
 سنووریه‌کاندا روویان ده‌دا.

له‌نیسه‌ی مانگی ۲/ ۱۹۳۱ دا، پاش هتیرشی کورده‌کان بۆ سه‌ر ناوچه‌ی ماکو،
 فرمانده‌ی عه‌سکه‌ری ته‌رویز، قوه‌تیکی گه‌وره به‌ فرمانده‌یی جه‌نه‌رال‌ئیک بۆ ناوچه‌که

دښتري و سياسي تواناني دائيشتووي تاران چاوهنډوي توانه وي بهفرن تا شهر و همه ليات هگان دست پين بگاته وه.

دولتي نيران بيهوي و نه يهوي همان سياسي توركيا په يوه دهکات و دهکوتيه کڅچاندني په کڅمه لي کورده جه لاليه کاني ناوچه يي نيوان نارارات و سنووي سوقيه ت.

له سره تاي نيساني ۱۹۳۱ دا رتيوارتيک قووشی «ريزتيکی دوتري ده کيلومه تري کورده درکراوه کاني پاکور ده بيت. هم موژن و مندل ده بن و مه گره به ده گمن دنا ناچه پياوړتيکيان ده گمل نابي، عه ربه بانه و جه يوناني زوريان ده گمل ده بن، خه ملاندني ژماره ي درکراوه گان نه ستمه، به لام هر نه يي ۵۰۰۰ کسيک ده بن.» (۲۸)

خايد ناغا، که يديکيک ده بن له سره تاي تهر ي جه لالي سر پيچي دهکات و گونده که ي چول ناگات، به پياوه کاني خنډه په نا وهر توركيا ده بات، هر لم سر به نده دا رتيوارتيکي دي که به ناوچه ي پايه زيد و نيگدر دا رت ده بن ده يني. «همه مو ناوچه که پر له سره يزي تورک» له قولي ناراراته وه دهنگي هراو ههنگامه ي شهر دونه وي، دهنگي ده سترژي رماش و گولله توپ. له لايه کي دييه وه پاشان دره دهکوي که تورکه گان به قولي ده کيلومه تران هاتونه ته نيو خاكي نيرانه وه و درباري گوتري نه وي ناراراتي بچورک به هندی ناوچه ي قنور خه ريکي دان و ستانن ده گمل ده سلاتداراني نيران دا.

۱۴

هيزه کاني نه و ناوچه يه

ژماره ي هيزين ده ولتي نيران له ناوچه که دا له سالي ۱۹۳۱ نزيکي ۲۸۰۰ سره ياز و دو هزار سره يازي نيسحتيات و ۱۲۰۰ کوردي «سره به دوله ت» ده بن. هيزي هه وايي نيران بريتي بو له سن فرقه که بو کاري شناسايي به کار ده هيزان.

هيزين کورده، نزيکه ي ۶-۷ سه د کسي سر به هوږي جه لالي و حه يد مرانلون، سن سه د کوردي ناوچه ي ناراراتيش هاتونه ته ناو نم ژماره يه وه، نم سن سه د کورده تفهنگي تازه و نوتوماتيکيان پي بوو. مه خزنيان له سره يوو، هر مه خزنه ي ۲۵ فيشه کي ده گرت.

فرمانده که يان فرزه نده Farzande ناوتيکه که کڅمه لي خوښيون په سندی دهکات، سرورکي سرکرده يتيان «پرو» کور ي نيراهيم ناغا ي جه لاليه. (۲۹)

نهرمه نياني داشاک وه کو سالي ۱۹۳۰ يارمه تي و په يوه ندييه کانيان بو دابن ده کن.

یەكەمین قۇناغى شەرقىي ئىرانىيەكان (فایلر - حوزەيرانى ۱۹۳۱)

ھىزەكانى ئىران لە ئىوھى مانگى نايارى سالى ۱۹۳۱ دا كە دەيىن ئىسماعىل ئاغاي جەلالى پىتودىيە شەرقشەناسانى ئارارات كۆپكەتەو. لىدەبەن رىگەي لى بگرن بۆ نەم مەبەستە دەست دەكەن بە ھىرش بۆ سەر قەرە عەينى. ئىسماعىل ئاغاي كە بە پىتشرەوى ئىرانپان دەزانى، بەغۇ و جماعەتەكەپەو پەنا و مەر تورگيا دەبات، و ئىرانىيەكان ئاۋچەچۆل كراو كە دەگرن.

لە دىوربەرى ۱۹/۵/۱۹۳۱ دا كوردە جەلالىيەكان بە ھاۋكارى نەو جەنگاۋرە كوردانى كە لە تورگياۋ ھاتونە، شەبەيخون دەكەن سەر ئوردوگاي ئىرانىيەكان.

بە پىتى ئىعتىزالى كەرەم خانى سەياخى سەرقىي كۆمىتەي پاراستنى سنور (سنورى ئىران و تورگيا) نەم شەبەيخونە بۆ سەياخى ئىران «مەسبەتەك» بوو لەو گۆرە. لەم شەبەيخونە دا ۱۲۴۱ سەربازى ئىرانى كۆرۈن و ۲۰۰-۳۰۰ سەربازىش زامدار بوون، لىن بەگوتەي ژىدەرتىن دىپلوماسى بىرئانپا ژمارەي زەردو زيان سى ھەندى نەم ژمارەپەپە.

زىيانى كورد كەمە: تەنن ھەوت كۆرۈر لە شەرقەكەپان دا بە جىن ھاۋرە (كورد ھەمىشە جىنازەي كۆرۈرەكانپان دەگەل ھۆدا دەرەنەو)

دوای نەمە، سانسۆرىكى توند دەغرىتە سەر ھىۋال و ئوچەتەن نەم شەرە، ھەر سەربازىك ھەۋالى شەرە بىلاۋ بىكەتەو دەدرى بە دادگاي جەنگى.

سەپر ئەۋەپە ئىرانىيەكان كە بەو جۆرە غۇپان سەخەت كورد و نەو سىياسەتە توندەپان لەمەپ كوردان گرتەپەر، پاشان كەوتەنە گەلەپى ئەۋەپ كە لەلاپەنى تورگەكانەۋە «ھاۋكارى ناكىرتە» بەتايەتەي عەقىد كەرەم خانى سەياخ، تورگەكان بەۋە ئاۋنپار دەگات كە «سىياسەتەي ناشتى خوازەنە» پان لەمەپ كوردان پەپەرە كوردە و ھەر نەم كەسە لە شەپى سەربازى ئىران دا لە ۱۹/۳-۶/۹ گەلەپى لە ھەلسى و كەھوت رەفستارى تورگان دەگات. (۳۰)

قۇلغانى دووھى شەھرى (تەمەزى ۱۹۳۱)

وتىراي نەم قەسە توند و ناخۇشانەش، ھاۋكارى نىزان ھەر دوو سويى تورک و نىزان پەرە دەستىتى. لەمۇ كاتانەدا كە سويى تورکيا مژولى شەھرى خۇتەتى. بە پىتى گوتە سەزكى كۆمىتە ئاساشى سنوور، سويى نىزان سىن ئەركى لەسەرە.:

- گرتنى سنوورى نىزان، بۆ ئەوھى رىگە لە دزەي كوردەكان بگىرى.

- راگىزانى كوردى ناۋچەي سنوورى نىزان، ھاتنى دھوارنشىنان بۆ ناۋچەي نارارات قەدەغە دەگىرى و نارارات دەپىن بە ناۋچەيەكى چۆل.

- شەپ كىردن دەگىل ئەمۇ كوردانەدا كە لە ناۋچەكەدا دەست بە «تالان و روتكرەنە» دەكەن.

- لە سەرەتاي تەمەزى ۱۹۳۱ دا ھىزىن نىزان جارتىكى دى قەرەغەپنى دەگىرەو، نەم ھىزانە لە ۴ى تەمەزدا دەكەونە بەر ھىزىنى كوردانى نىزان و تورکيا و زىيانىكى تا رادەپەك قورسىان لىدەكەو.

بۆ سەپەپىنى ھەمان رۆژ كوردەكان خەلكى گوندىكى نىزانى قەتل و عام دەكەن، ۵۰ كەس لە خەلكى نەم گوندە دەكۆژن و چەندىن گوندى دىكەش تالان دەكەن. نىزانىيەكان سەربازانى تورک بەو تەۋانبار دەكەن كە «جلى كوردىيان لەبەر كەردو» و ھاتونەتە يارمەتى كوردەكان، لەم لاشمە توركەكان، روسەكان تەۋانبار دەكەن كە چەكيان بە كوردەكان داو. (۳۱)

ھاۋكارى نىزان و تورکيا دژى كوردان

وتىراي گەلبى دوولايەنە، تاران و ئەنقەرە پىرلىكىدى ئىزىك دەپنەو، نىزانىيەكان بەو كارەي تورک قايىل نىن كە «تا لە تۈانا دابىن ژمارەپەكى ژۆرتى كوردان ناۋدىوي خاكى نىزان بىكەن، بەو بىيانوۋەي كە ناۋچەيەكى ژۆر كۆتستانى نىسەو لەۋىندەر بە ئاسانى بەرھەق دەگىرىن» (۳۲)

بەلام لە سەرەتاي سالى ۱۹۳۲ دا دوو شاندى تورک بە رەسمى سەردانى نىزان دەكەن، يەككىك لە شاندەكان بە سەزگايەتى جەلال باياري سەزكى ناينەدى تورکيا دەپىت و

چهند رنکه و تننامهی نابوری و دارایی دهگل نیران دا نیمزدا دهکات، شاندى دووهم به سه‌رکایه‌تی توفیق روشدی وه‌زیری کاروباری دهرده‌دهیت، به‌و مه‌به‌سته دپته نیران که ناوچه‌ی ناراراتی بچووک پیرانیهر به هندی خاکی تورکیا که بریتیه له شمش گوندی کوردنشین، له نیران وه‌ریگری.

نهم مه‌سه‌له‌یه به تمده‌خولی راسته‌وخوی ره‌زاشا حمل و فصل دهین. (۳۳)

چهند مانگتیک له‌وه پیتشتر واته له سالانی ۱۹۳۰ و ۱۹۳۱ دا وه‌زیری دهرده‌وی عیراق دوو سه‌فه‌ری بۆ نه‌نقهره کردبوو.

لهم دیدارانه‌دا سه‌رانی تووک داوایان له ده‌ولته‌ی عیراق کرد که «بۆ کۆتایی هیتان به چالاکي و چه‌له‌نگی یاغیان له‌ناوچه‌ی بارزان، که ژماره‌یه‌ک له کوردی هاوولاتی تورکیا له‌وتندهر جیگیر بوو برون و نهم و ناسایشی ناوچه‌که‌یان شتواند بوو، دست بداته عه‌مه‌لیاتی عه‌سکه‌ری» (۳۴)

ده‌ولته‌ی عیراق که خوا خوایی بوو «هیچ هه‌رایه‌ک له ناوچه سه‌رویه‌کاندا چن نه‌بین و که‌مترین ده‌ولت به بزاالی کورد نمدات کاری واکات» به خوشحالی‌یه‌وه دلواي تووک‌کان قه‌بۆل ده‌کات و به عه‌مه‌لی دژی شتخ نه‌حمده‌ی پارژن دست به‌کار ده‌ین.

له نیوه‌ی حوزه‌یرانی ۱۹۳۱ دا سه‌فه‌ری نیران له نه‌نقهره له «لای سه‌فه‌ری به‌ریتانیا باسی نهم هاوکاریه‌ی نیتوان هه‌رسیتیک ده‌ولت، که مه‌سه‌له‌ی کورد بووه‌ته مایه‌ی نیگه‌رانی و باعیه‌ی ناکۆکی به‌ینی نهمان، دپتته پیتشه‌وه و گرنگی تسلیم بوونی شتخ مه‌حمود دوویات ده‌کاته‌وه» (۳۵)

کورده‌کان، ژۆر پیتش نیمزای پهیانی سمعد ئه‌باد (۱۹۳۷) ده‌رکیان به هاو‌په‌یانی و یه‌کیتی نمو سن ده‌ولته‌ته دژ به گورد گره‌به‌ر و که به هومید بوون، رۆژتیک بپت بیانگن به گژ په‌کدی دا.

۱۸

چاره‌سه‌ری تووک‌کان بۆ مه‌سه‌له‌ی کورد

له ۱۹۳۲/۵/۵ دا ده‌ولته‌ی تورکیا قانونتیک دهرده‌کات که رۆ به ده‌ولت دمدات و به تمه‌ایه به‌م ته‌گبیر و پیلاته سیمای کوردانه‌ی شاره‌کانی رۆژه‌لانی تورکیا به‌سرتنه‌وه. نهمه ههمان نه‌و نه‌خشه و په‌لانه‌یه که ده‌ولته‌ی تورکیا له زهمانی دیداره به‌نیتوانگه‌کی کۆمیستری بالای به‌ریتانیا له به‌غدا، ده‌گل مسته‌فا که‌مال و توفیق روشدی و له زهمانی

دېدارى سه نږىرى بهرستانيا له قهسته نته نږىسه له مانگى ۱۹۲۶/۱۱ و له مانگى ۱۹۲۷/۱ دا خيالې پټوه لټېدهدا.

نهم قانونونه كه دسه لاتی سهران و به گان و ناغايان و شېخاني هژ و تيره و تايفه و ريځخراو و كومه له كان لغو ده كاته وه، ريگه ي ددولت ددات كه نه وانه به بازيه گاني روژاولي ولات رابگو تيزي، هه روه ها رتي ددولت ددات « هه صو نهو كه سانه ي گوماني جاسووسيان لټېده كړي له ناوچه سنووريه كان» هه روه ها هه صو نهو كه سانه ي كه «له روژه لاتدا دسه لاتدارن» دوروخاته وه.

«پينا كړدني گهره ك و گوندې تازه به غم لكاني غميره تورك زمان لهدغه يه» هه روه ها «دامه زانندي سمنديكاو كومه له به نهم باه ته خه لكه» مهنوعه.

لن راگو تيزان و دورو خسته وه ي كوردان له راستيدا بهر له دور كړدني نهم قانونونه دمستي پيڅر كړه.

له نه پيلولي ۱۹۳۱ دا دوو هزار كورد له هژي جه لالي له گم ل نزيكه ي ۴۰۰۰۰ سهر له مهورمالاتيان به سهره رشتي يه ك ليو اي تورك سهرانسهر ي توركي دهرن و بهره و تاراو كه دهرن.

له مه به دواوه خه لكې توركي چاويان به ديتي كارواني گه وره و به چوكي كوردي راگو تيزراو (۳۷) رادېت كه «زو به يان ژان و مندالاني نيمچه روت و پڼ خاوسن و به گوند و شاروچكه تورك نشينه كاندا روت دهرن و يه ك ريز غه ربه يان به دواوه يه كه نه خوش و كه ساني له خالي مهرگ و شره وېره و ناو ماله كاناياني تېدايه.»

نهم خه لكه هر كه ددگنه شاريكي به نيك گرنگ « به خسته خانه دهرن و له وښدر دهيانكوتن و گهرماو ده كن، شو له نه خوش خانه كه دا يان له عاردي يان له سهر چيمه نتوي خسته كانه كه دبه نه سهر، چونكه ته ختيان ناده نې.» (۳۸)

نيستا كوردستان بهم خه لكه رمش وروته يوه ويرانه يه كه بوخوي. پيتشترش وانا له سالي ۱۹۳۰ دا نه دموندز موله تيتكي نااسايي له دوله تي تورك وهرده گري و گه شتيك به كوردستاني توركيادا ده كات و سهرداني مهرعش و سيقهره ك و دپا به كر و به تليس و موشي كړد، به لام له بهر خرايي ريگه ناتواني بگاته وان، نه وېش لهم كشته يدا نه نيا ويرانې و كاولي ديتوه.

به تليس دور روالهت و ديمه نيتكي دلته زتنې هديه... به دروژايي نريكه ي دوو

کیلومتران که لاوه له تەنیشته که لاوه له هەر دوو رەخی دۆلەکه دا ریز بووه. نەمه
باشماوی شارێکه که ٤٠٠٠٠ کەسی تێدا بووه و ئێستا گوندیکه که تەنیا ٥٠٠٠ کەسی
تێدایه.

وەزە و حالێ موش لەمەش «دەستە ژێنتره، نەم شاره که ١٠٠٠٠ کەسی تێدابوو، ئێستا
گوندیکی سن هەزار کەسیه، و گوندیکه کاوول و وێران! (٣٩) بەر له شۆڕشی دەرسیم له
«١٩٣٧» فزه له م وێرانانە ی کوردستانی تورکیاوه نایهت..
سەرچاوه و سەرلۆقێن:

- ١- دکتۆر شێرکۆ (حەلەت بەدرخان) مەسەلە ی کورد. ١٩٣٠
- ٢- ع. قاسلۆ ٥٣
- ٣- بەرنامە ی خۆبەوون، مەسەلە ی کورد، دکتۆر شێرکۆ
- ٤- راپۆرتێ دەرگای هەواڵگری هێزی هەوایی پاشایەتی، عەمان، ١٩٢٨/٩/٥، وزارەتی کاروباری
دەرەوە ی نینگلستان، ٣٧، ١٣، ٣٧.
- ٥- قاسلۆ بێن ناوێرنی سەرچاوه دەلێ پاپا زیان له یەکمەن کۆنگرە ی خۆبەوند بەشداری کردووه.
٥٣ ل
- ٦- دکتۆر شێرکۆ، وێنە یەکی ئەو مێواندارییە که بە بۆنە ی کردنەوێ نەم بەشه، بەرپا کراره (له
دێترویت) پێشان دەدات، ژمارە ی بەشدارانی نەم مێوانداریه ٢٤ کەس رستی ژێهان دەگەلە.
- ٧- پەیمای تەلەگرافی کونسولی فەرەنسە له تەورێز، له ١٩٢٧/١٢/٥. وزارەتی کاروباری دەرەو
فەرەنسە، ٣١٣-٣١١ E. ل. ٢٠٠.
- ٨- هەمان سەرچاوه.
- ٩- نووسراویک لەمەش شۆڕشی کورد، له ١٩٢٧ / ١١ / ٢، وزارەتی کاروباری دەرەو ی فەرەنسە
٣١٣-٣١١ E ل ١٩٢.
- ١٠- رزێشا فاریز، بەرلەو ی بۆ ئارلرات بروات دەستە یەکی دە - دواترە کەسی ئەرەمنی بێنی بوو که
توانی بڕویان له رووبار بڕەنەوه و خۆ یەگە یەننە خاکی ئێران، له حالێک دا دەیان کەس له هەلا توانی
نەومەنی به گولە ی گاردی سنووری سۆقیەتی کوژان یان لەرووبارە که دا خشکان.
- ١١- پەیمای تەلەگرافی کونسولی تەورێز له ١٩٣٠ / ٨ / ١٩، وزارەتی کاروباری دەرەو ی نینگلستان
١٤٥٨-٣٧١.
- ١٢- «بزووتنەرانی شۆڕشی کوردان» نێنتر ناشال پرسی کوردسپندنت، ١٩٣٠ / ٨ / ٢٨، له کتێبی
(بە کتێبی سۆقەت و کوردەکان) ل ٣٤١ نووسینی و. هاول وەرگیراوه. کتێبه که ی جۆرە ناخا به کرف
(نرسی نێنیتی روس) که له روانگە ی رێکخراوی گ. پ. ئو کوردان دەوێتی نایبته بەلگە ی

سلمانندی روودایی نیشیرو، مەگەر وەختێک کە پێچەوانەی ئەم بابەتە بەسەڵیەت، (هەروانە ل ۱۰۱ ی کتێبه‌کە ی ناغا بەگۆف).

۱۳- پەیامی تەلەگرافی کونسولی فەرەنسە لە ئەوروپز لە ۱۹۲۷/۱۲/۵ دا، وەزارەتی کاروباری دەرەوی فەرەنسە ۳۱۱-۳۱۳ E.

۱۴- دکتۆر شیرکۆ، مەسەلەی کورد، ھەروەھا سەرلەستان، کورد و کوردستان.

۱۵- ھەروانە سائەمە ی جوگرافیی، داتانی شاتەر، ۱۸۹۳، پارێس.

۱۶- ھەسەن نەرفەع، لە سەرەمە ی پێنج پاشایاندا، ل ۱۴۸.

۱۷- نامە ی ۱۹۲۸/۲/۲۸ ی سوربە بەگ وەلامی ھەسکی تەلۆ لە کتێبی مەسەلەی کورد، نووسینی دکتۆر شیرکۆ ھەرھێترلۆن.

۱۸- ھەمان کتێب.

۱۹- راپۆرتی مەتجەر نولیری پاشکۆی عەسکەری ھەرتانی لە ئەنکەرە، وەزارەتی کاروباری دەرەوی نینگلستان، ۱۴۵۸ ۳۷۱.

۲۰- دکتۆر شیرکۆ، ھەمان کتێب.

۲۱- راپۆرتی رێژا قازیز، لە ۱۹۳۰/۷/۱۶ وەزارەتی کاروباری نینگلستان ۱۴۵۸ ۳۷۱.

۲۲- ھەمان سەرچاوە، ناویرا، دۆلی ئەوێ کە چەند رۆژێک لە ئازارەت دەستێنیشەو روو دەگاتە رۆژاوا، ھەر نۆمبەدی کە تا بەتەلیس ھەوات. بەلام ھەرکە لەکەل رێژنەکەیدا دەگاتە کۆستانەکانی دیار دەریاچە ی وان، نەزیکێ ئاراشاس، بۆی ھەردەکەوی کەشەری گۆرس لە بەتەلیس و سۆش و سامسۆن دا ھەبە و ناتوانن دەرژە بەسەفەری خۆی بەدات، سەرەنجام دەگاتەو ھەروانز.

۲۳- پەیامی تەلەگرافی ۱۹۲۸/۶/۲۰ ی کونسولی فەرەنسە لە ئەوروپز، وەزارەتی کاروباری دەرەوی فەرەنسە، ۳۱۳-۳۱۱ E.

۲۴- پەیامی تەلەگرافی کونسولی ھەرتانی لە ئەوروپز، وەزارەتی کاروباری دەرەوی نینگلستان ۱۴۳۶ ۳۷۱.

۲۵- راپۆرتی پاشکۆی عەسکەری ھەرتانی لە تاران، لە ۱۹۳۰/۸/۲۶ وەزارەتی کاروباری دەرەوی نینگلستان ۱۴۳۶ ۳۷۱.

۲۶- ئەم زانیاریانە ی کە لە ژمارە ی ۱۳/۸- ۱۹۳۰ دا لە رۆژنامە ی تاجیزی لەئەندەنی بلاق ھەرەو، لەلایەن کاربەدەستانی تورکەو ھەرو خرایەو.

۲۷- پەیامی نەستەنەوێ پالمری کونسولی ھەرتانی لە ئەوروپز لە ۱۹۳۱/۷/۱۶. وەزارەتی کاروباری دەرەوی نینگلستان ۱۴۳۶ ۳۷۱.

۲۸- پەیامی تەلەگرافی ۱۹۳۱/۴/۱۷ ی سەفیری ھەرتانی لە تاران، وەزارەتی کاروباری نینگلستان، ۱۴۳۶ ۳۷۱.

- ۲۹- پیامی تله‌گرافی ۱۹۳۱/۷/۱۶ ی کونسولی بریتانیا له ته‌وریز. وزارت‌تی کاروباری دهرودی نینگلستان. ۳۷۱ ۱۵۳۶۹.
- ۳۰- چارپیکه‌رتن له تیران پلاو کراوه‌تموه. ۱۹۳۱/۷/۱۰.
- ۳۱- پیامی تله‌گرافی ۱۹۳۱/۷/۱۶ ی کونسولی بریتانیا له‌ته‌وریز.
- ۳۲- همان سرچاره ۱۹۳۱/۷/۲۲.
- ۳۳- حسن نه‌رفه‌ع، لسه‌رده‌سی پینج پاشایان. له ۲۳-۲۴.
- ۳۴- پروانه نامه‌ی ۱۹۳۱/۴/۳ ی وه‌زیری کاروباری دهرودی عتیراق بی وه‌زیری کاروباری دهرودی تورکیا، وزارت‌تی کاروباری دهرودی نینگلستان. ۳۷۱ ۱۶۹۱۶.
- ۳۵- پیامی تله‌گرافی ۱۹۳۱/۶/۱۷ ی سیرکلارک، قسته‌ته‌نیبه، وزارت‌تی کاروباری دهرودی نینگلستان. ۳۷۱ ۱۵۳۶۹.
- ۳۶- له رامبو (PereBols) کورد و حق. ل ۳۲-۳۳ وه‌گیرلوه.
- ۳۷- پیامی تله‌گرافی ۱۹۳۱/۹/۲۲ ی کونسولی بریتانیا له ته‌وریز.
- ۳۸- پیامی تله‌گرافی ۱۹۳۲/۱۲/۲۰ ی و: صاتیوز. ی کونسولی بریتانیا له مرسین، وزارت‌تی کاروباری دهرودی نینگلستان ۳۷۱ ۱۶۹۸۱.
- ۳۹- رایزری نه‌دموندز، وزارت‌تی کاروباری دهرودی نینگلستان. ۳۷۱ ۱۴۵۷۹.

فەسلى شەشمە

دوا شۆرشى شەشمە

شىيخ مەحمود بەرزىجى پاشا ئەۋەلى لە تەمۈزى ۱۹۲۴ دا سەلىمانى چۆل دەكات، لە ئاۋچەكانى سنوورى ئىران و غىراقدا دەپتەتەۋە و بە ھەمان شىۋى جاران ھۆكمدارى ئەۋ ھۆز و تىراندە ئەۋ ئاۋە دەكات. ھەر چەندە دەۋلەتى غىراق زۆرى ھەۋل دا كارى شىيخ مەحمود يەك لايى بىكاتمەۋ، بەلام ئەم ئاۋاتەى وا زوو ئايەتە دى و پاشا ھەوت سالان واتە لە سالى ۱۹۳۱ دا و دۋاى (دوا شۆرشى) شىيخ مەحمود ئەۋجا دەتوانى بە تەۋاۋەتى شىيخ لە مەيدانى سىياسەت ۋە دەرىن.

۱

شەدى ۱۹۲۵

يەكەم شەدى دەۋلەتى غىراق لەگەل شىيخ مەحموددا لە ھاۋىنى ۱۹۲۵ دا روو دەدات، واتە يەك سال پاشا سەرلەنۈى گرتەۋە سەلىمانى روو دەدات. لە ھەيلى ھوزەيراندا قەۋەتتىكى سۈپاى غىراق بە مەبەستى لىدانى شىيخ مەحمود بۆ ھەلەبجە دەۋرات، ھەۋ ئومىدەى كە ئىرانىيەكانىش لەۋ دېو سنورەۋە ھىرشى بگەنە سەر. بەلام چ ھەۋالتىك لە قەۋەتى ئىرانىيەۋە ناھى و شىيخ پەنا بۆ مەحمود خانى دزلى و مەحمود خانى كانى سانانى، سەرانى تېرەكانى ھەۋرامان و مەريوان دەپات. كە سالار ئەلدەۋلەى شازادەى قاجار دەپەۋى كوردستان دۆى رەزا شا ھان بەدات، شىيخىش دەگەل ئەۋاندا (دەگەل مەحمود خانى دزلى و مەحمود خانى كانى سانانى) دا بەشدارى ئەم ھەۋل و كۆشە دەكات.^(۱)

۲

شەۋەكانى ۱۹۲۶

دۋاى سالتىك ھەمان سىنارىۋ دوۋبارە دەپتەۋە، قەۋەتتىكى دېكە بۆ پەلاماردانى شىيخ مەحمود ساز دەگرى. شىيخ مەحمود بە ھاۋكارى ھەندى كوردى ئىرانى پەلامارى قەۋەتەكى غىراق دەدات، بەلام دەرەقەت نايەت. ئەۋجا فەزكەۋاتىكى ئىنگلىزى و ئەندازىارەكەى بەدىل دەگرى، ئەم دوۋانە چەندىن

مانگ به دیلی ده‌میته‌وه. به‌لام ماوه‌ی دیله‌تیه‌که‌یان زۆر خوش ده‌بیت، چونکه شیخ محمود ته‌نانه‌ت کابرای فرۆکه‌وانی نینگلیزش ده‌گه‌ل خۆیدا بۆ راو شکار ده‌بات.^(۲۱)

نه‌مجاره‌ ده‌ولته‌تی نیران به‌ ده‌نگ دوو داوای عیتراقیه‌که‌انه‌وه‌ دیت، به‌لام به‌ده‌بختی به‌خانگیریه‌ ده‌بن، چونکه‌ نهم‌ هاوکاریه‌ ده‌بیت به‌ سوکه‌ کاره‌ساتیک له‌ ۲۱ نه‌یلرلی ۱۹۲۶ دا قوه‌تیکه‌ نیرانی (۳۰۰ سه‌ریازی پیاده‌ و ۲۰۰ سواره‌ هتیش ده‌که‌نه‌سه‌ر پشت‌ده‌ریه‌کانی قه‌لادزنی عیراق، دوا‌ی شه‌رتیکی چه‌ند سه‌عاتی نیرانیه‌کان ده‌شکین و نزیکه‌ی دوو سه‌د کوژراو له‌ مه‌یدانی شه‌ره‌که‌دا به‌جه‌ن دتلن و کوژده‌کان کۆمه‌لنیک دیل و تویتیکی نیرانی له‌گه‌ل خۆیدا بۆ عیراق ده‌به‌نمه‌وه‌.

۳

گفتوگۆ ده‌گه‌ل کورنوالیس دا (۱۹۲۶/۱۰/۹)

شیخ مه‌حمود وێرای نهم‌ سه‌ره‌که‌وته‌، زۆر به‌ توندی له‌لایه‌ن هه‌نزی هه‌وایی به‌ریتانیاوه‌ په‌لامار ده‌دری و ناره‌حه‌ت ده‌کری. له‌ هه‌یفی ۱۹۲۶/۱۰ دا قایل ده‌بن ده‌گه‌ل کورنوالیسی کۆمیه‌ری بالای به‌ریتانیا له‌ به‌غدا دیدار به‌کات.

نهم‌ دیداره‌ له‌ ۱۹۲۶/۱۰/۹ دا له‌ شارۆچکه‌ی خوڕصالی ژێر ده‌سه‌لاتی عیراق و به‌ شتیه‌یه‌کی دلته‌رانه‌ی پر له‌ خۆ نواندن نه‌نجام‌ده‌دری، دیداره‌که‌ له‌ ده‌شتیکی نازادی به‌رین دا نه‌نجام‌ ده‌دری؛ هه‌ر یه‌گ له‌ دوو لایه‌نی گفتوگۆ که‌ به‌ سکۆرتی تایبه‌تی خۆیه‌وه‌ ده‌گاته‌ جه‌ن.

کورنوالیس به‌ هاوڕیه‌ته‌تی نه‌حمه‌د به‌رزنجی یه‌که‌مین سه‌د مه‌تری نیتوان هه‌ردوو لا ده‌هری، شیخ مه‌حمود که‌ ده‌گه‌ل سکۆرته‌که‌ی خۆیدا له‌دووری چوار سه‌د مه‌تری وه‌ستاه‌، به‌ هاوڕیه‌ته‌تی فرۆکه‌وانه‌ دیله‌که‌ی به‌ریتانیا که‌ هه‌تاویه‌ ته‌سلیم به‌ کورنوالیسی به‌کاته‌وه‌، دپته‌ پێشن، نه‌وجا به‌ته‌نی به‌ جێیان دتلن. نهم‌ دووانه‌ په‌شتیتیکی کوردی راده‌خه‌ن و له‌سه‌ری داده‌نیشتن و بۆ ماوه‌ی دوو سه‌عاتان له‌سایه‌ی چاودێری یاسه‌وانه‌ تایبه‌تیه‌کانی خۆیان دا گفتوگۆ ده‌که‌ن.

کورنوالیس، به‌ناوی کومیسێری بالاوه‌ پێشنیاز بۆ شیخ مه‌حمود ده‌کات که‌ له‌ نیراندا، له‌ شوێنیک که‌ دیاری ده‌کری، دانیشیت و به‌روبوومی موڵکه‌کانی عیراقی وه‌ریگری. به‌کۆرتی به‌ ته‌سلیم و نه‌فی قایل بن.

شیخ مه‌حمود ئاماده‌ نیه‌ گوته‌ی له‌ پێشنیازیک بیت که‌ به‌بۆجیونی نمو له‌ حوکمی نه‌فی

همیشه می دایه. رای دهگه یعنی که چارنوروسی نمو بایهختکی نوتز نییه. بهلام نوریك که ژبانی خوی بهز غزمهتی كورد نمرخان كردهوه، ناتوانی بوچسته ژور باری بهبادا دانی ناوات و نارمانجی گلی كورد.

هر بهو سادیمی و ساكاریمهوه، كه تا كۆتایی دهراری مههست و نیازین بهریتانیا له لای مایهوه، به كورنوالیس دملن و هممو كوردستانی نهران بهز بهریتانیا دهگری و خوی و كۆرنوالیس به ناوی بهریتانیاوه حوكمداری بكات. بهو ممرجی دهرهتی بهریتانیا ژورلو ژور بهشتیوانی لن بكات. ۱۲

كورنوالیس پشنهناز دهكات شیخ محمود بهوات بهز بهغدا، بهلام بهتهوه. شیخ محمود پشنهناز دهكات كه رقی بهدن له بهنجوین بهتهتهوه، بهلام بهی نهچه.

كورنوالیس پشنهناز دهكات لغاو خورمال دا دیدار بكمن. بهلام شیخ محمود قایل نابن، نهوجا لنگی جیا دهتهوه، نهانمت بهز سهینهتی شیخ محمود ناماده نابن له ناو كۆمیتك ممرهبا دیدار دهگن كورنوالیس دا بكات.

پاش ناگربستیكي بهك ههفتهیی، شهر دست بهتهكاتهوه و ههرشی ههزی ناسمانی بهریتانیا، شیخ محمود ناچار دهكات پهنا و بهر نهران بهی، لهویندهرهوه بهردوم دههت لسه شهر پارتیزانی دوی ههزهكانی عهراق.

لهسانی ۱۹۲۷ دا دهكۆته گهترگه دهگن دهرهتی عهراقدا و ههول دههات مۆلكهكانی و بهیگرتهوه.

لهباری سربایهوه، نهام ناسیونالیسته كرده توندیهوه نهی نوتیری ج شتهك نهیه، لن لهباری بهزجونی سواسیهیهوه و ههنگر و پارتیزانی بهیكه كه ژور كس بهغدون و خصایلی دهزان، نهو بهر سهینهخوی كوردستانه، كه هممو نهو ناودلو و پیاوماقوانی كرده كه له سالی ۱۹۲۱ دا به گوشاری نهنگلیز و به تهزی و به دهر له رستی خویان لكیتران بهعهراقهوه و کران به عهراقی، نهستا بهیروی نهو بهر دهگن.

نهام زماریه كه له رهتاری لهیسل تومهد بهر دهن، گهر دهگۆن و یا دههتهوه، نهی له سالی ۱۹۲۶-۱۹۲۷ دا سهوتاسهری كوردستانی عهراق دههاری و دهی به بنكی چۆش و خروشی نههوهی.

پەرسەندى، كۆمەلەين كوردى، لە كوردستانى عێراقدا (١٩٢٦-١٩٢٧)

ھەموو چين و توێژكەنى كوردەوارى دێنە سەر نوو قەناعەت و پاوەرەى كە «حكومەتى وەزيران و كارگێترانى عەرەبى پشت بەستوو بە ھىزى سوبەى عەرەب، لەوێ پتر تەحەمول ناكړئ و قەبول ناكړئ.»

تاك و تەراپەك ھەن كە بە بەلێنەكانى كۆتايى سالى ١٩٢٦، يان جېبەجى كوردنى نېو و نېوچلنى نەم بەلێنە لەمەر بەكارھەتەنى زمانى كوردى وەكو زمانى رسمى كوردستانى عێراق، خۆشحال و دلخۆش ھن.

نوو «كۆمەلە كوردى» يانەى لەم رۆژگارەدا دێنە ئاراو. لە ھەر تەدا كۆمەلەى روشنەرى و نەتەوەپەن.

لە ھەارى سالى ١٩٢٦ رەفیع ئەفەندى و رەمزی ئەفەندى و فایق بەگ و ھەعروف بەگ «كۆمەلەى زانستى كوردستان» (يان ئەنجومەنى ئەدەبىياتى كوردستان) لە سلێمانى دامەزرێن. كە ئامانجى چاككردنى ئاستى فێر ھوون و خوێندەوارى «میللەتى كورد» كە بە ھۆچوونى دامەزرێنەرەكانى پەكەمەن ھەرجى خەباتە ھۆ و دەست ھێنانى سەرەخۆبى، زۆر بەرێك و پێكى قوتابخانەى شەوانە دەكرێتەو و سەرکەوتوانە كۆپوونەوان ساز دەدەن.

بەلام ھەر زوو ژمارەپەك لە ئەندامانى كۆمەلەكە، لەگەڵ جەمال بەگى جێگەرى سەركۆى كۆمەلەدا دێنە سەر نوو كە رەوتێكى سیاسى بەكۆمەلە بەدەن.

ھەر لەو سەرۆبەندەدا مستەفاپاشا ھۆ ھەلێژاردن (ھاوینى ١٩٢٦) ھۆ سلێمانى دەگەرێتەو و رای دەگەپەنێ كە ئەگەر بە نوێنەر (نائب) ھەلێژدرێ، نوێنەرانى كورد لە پەك حیزب دا كۆ دەكاتەو.

تەھا لە رەواندەزدا ھەول دەدات ئەنجومەنێكى ئەدەبى «ھۆگەر» (Hogir) بە مەبەستى «پەرەپێدانى زمانى كوردى و ئاشنا ھوون بە مێژوو ریشەى كورد» داچەزرێن، بەلام لایەنى سیاسى نەخشەكەى ھەر لەسەرەتاو ھێندە زۆر دەپێت كە دەولەت رێگەى نادات.

بەلام ھەر موسل دەكاتە چوار ریانى كوردستان و مەلەبەندى پەيوەندى نیتوان كوردپەن توركيا و ئێران و عێراق.

لە سالى ١٩٢٦ دا ئینگلیزەكان، ئەنجومەنێكى نەیتى بەنێوى «پێشكەوتن» كە

په یوه نډی نښان همموو نوو که سانهی دایین ده کرد، که شف ده گن و هلی ده و شپتنه وه، بهلام زوری پیناچیت که ریک خراوتکی دیکه سه هرز ده کاته وه.

له که رکوک و هولویش دا کوملهی نهی نی هبوون و شتیخ مه محمود په یوه نډی به هه مویانه وه هه بوو.

سه ورته چتکی فرژ که وانی لم بار یوه نیگوانی خوی دهر دهری و دلتی دهر همموو کورد، فرمانه ری دولتی و عشا هه و خه لکی شار، بهره بهره بهر لمسه ری خوی دد کهنه وه، نه کهر دستکه وتی پتریان وینه دری، دور تبه وکو نه رلندا جهن چتکی کوردی دسه ری خوی ناو خوی دایه زوری و ههنگه تی دولتی عتراق له ناو چوار دیوار و ماله کی خوی رو به روی دژمن ده پتنه وه.^(۵)

۵

واپه رین و شوژین سلیمانی (۱۹۳۰/۹/۶)

به ریتانیای موزن له شویاتی ۱۹۲۹ دا لیرا که دست له زیره فانی عتراق هه لگرتی و سه ری خوی بداتی، هره وه گفستوگ دهر یاره په یانیتکی تازه که قری بوو له هه یی ۱۹۳۰/۶ دا نیرزا بکرتی، کردیانه کاریک که زنجیره هه لچوون و ناره زاییه کی نه توهی چی بین و له شوژنه کانی نه یلوی ۱۹۳۰ دا گه شته لوکه.

کوردین میانهره، رازی بوون به وهی نیداره یه کی کوردی هه بین و له ریگه کی کومیسیری بالای به ریتانیاه^(۶) به دولته تی ناوه نډی عتراق وه په یوست بین، ثم رازی بوونه یان له بهر نمه بووه که نمرخایه ی بوون له وهی هاوکات له گدل جیهه چی کوردی بریاری هه یی دوازه دی کوملهی نه توه کاند، که هه کانی سایه داری به ریتانیا لسه عتراق نه ما، نهوا (کورد) سه ری خوی خویان وهره گرن.^(۷)

بهلام دوله تانی به ریتانیا و عتراق وایان بیر نه ده کرده وه، به پینچه وانوه بژ نه وهی ری بژ سه ری خوی بکه نه وه، هه سله ی هه لیزاردنی نه نجوه من دپته کوپتی.

له مانگی شویات به ملازه کومله یه کی تازه به نیتی (ختلی یه کتیمین کوردان yeke-Kehli kar tyen) هندی په یاتنامه ی دژ به (سیاستی زورداری) به ریتانیای موزن بلاو دد کهنه وه.

به پشتیوانی کم تا زوری رسمی توفیق وهی پارزگاری شاری سلیمانی له دژایه تی کردنی هه لیزاردن، که سایه تبه کانی سلیمانی له ۲۸/ تموز، و له ۲۶ و له

۱۹۳۰/۸/۲۰ دا چەندىن داواكارى بۆكۈمەلى نەتەۋەكان دەنئىرن و داۋا دەكەن كەدەۋەلتىكى كوردى بەسەرەرشى كۆمەلى نۆرراۋ پىتە دامەزاتەن.

دەدارى غازى جىتتىشىنى عىراق، دەپىتە مايدى سەرەلدانى خۇيىشاندانى دۇمانە، لە ۸/۳ دا شاندىكى عىراقى سوكايتى پىتەكەن، ۋەكو نۆزى سەئىدى سەرەك ۋەزىران دەلى، خواستەكانى كورد بەلەز پەرە دەستىتى.

لەسەرەتادا داۋاى نەۋە دەكەن ھەندى زەمانەت لەنئىر پەيمانەكەدا دابىن بەكەن، پاشان نارەزايى خۇيان لەمەر دام و دەزگاي سەردەم دەردەپەن، پاشتر خوازىارى «نەمچە ئوتونومىيەك» دەپ، و ئىستاش، پاس پاسى «جىابوونەۋە» يە.^(۹) لە شەشى نەپول ۱۹۳۰ دا ۋەزەكە دەقلىشىتەۋە.

لەم ھەلومەرچە نالەبار و نا ئاسايىدەدا سوپاى عىراق دەستىر لە خۇيىشاندەران دەكەن و دەپان كەس دەكۆرتەن.

دەۋەلتى عىراق، توفىقى ۋەھبى پارىزگارى سلىمانى لەسەر كار لا دەبات و ھەر ھەموو نىمزا كەرانى داخوازىيەكان بە تۆمەتى ھەلگىرساندى راپەپەن و شۆرش دەگەن.

دەۋەلتى بەرىتانىا زىاتەر لەمە نەگەران و نارەھەتە كە قەۋالە و بەلگەپەكى لە دەست دا نەپە نەۋە پەسلىتىن كە ئىم كەمايەتەن بەلاى كەمەۋە لە كاتى گرتەن دا دەستيان لە ھەلگىرساندى ئىم ئاۋاۋانەدا ھەبۋە، گرتى ئىم خەلكانە لە كاتىكدا كە نەنجۈمەنى كۆمەلى نەتەۋەكان بەتەمايە لە داخوازىيەكانيان بىكۆلىتەۋە، نەركى نەۋ دۇۋاتەر و قورستر دەكات.

۶

شۆرشى شىخ مەحمود لەمانگى ۱۹۳۰/۱۱ دا

شىخ مەحمود بەباشترىن شىۋە ئىم ۋەزە و حالە دەقۇزىتەۋە، دە رۆژنىك پاش راپەرىنەكانى سلىمانى نامەپەكى نارەزايى دەرەق بە «خۇيىن رىۋانى بىن ۋىنەى عەرەب لە سلىمانى» بۆ كومىسىرى بالاي بەرىتانىا لە بەغدا، دەنوسىتە ولە نامەكەدا بەراشكاۋى نەۋە نىشان دەبات كە پىتەستە ئىستە كومىسىرى بالا نەۋەى بۆ روۋن بوۋىتەۋە كە «چىتر عەرەب و كورد ئاتوان پىكەۋە بىزىن»

شىخ مەحمود داخى نەۋە دەخوات كە كوردان ئىنگلىز بەدۆست دەزانن، لە كاتىك دا ۋ

که نینگلیز جگه له گیر و گرفت چ خیر تکیان بۆ کورد نه بووه» و خیر و یتیری همر بۆ عهده بان بووه، لهو نامه په دا و به ناوی نم میلله ته ناراییه وه داوا ده کات، «له کوئی حکومتی عهده بان نازاد بین و له عهده ب جیا یینه وه، و بخرتته سایه ی زیره فانی بهرستانهاوه»^(۱۰۱)

پاشان له سهره تای مانگی ۱۰/ ۱۹۳۰ دا له یواری عهرز و حال نووسیدا جوړه خهباتیک ریک ده خات. له یه کتیک لهو یادداشتاندا سی و دوو کهس له سهرانی تیره کورده کان دلوا ده کم دام و دهزگایه کی نیبداری سهره خوی کوردی له سایه ی زیره فانی بهرستانیا ی مزین دا داچه زوی» و شیخ مه محمود بهرکی به حوکمرانی هه موو کوردستان، له یاداشتیک دیکه دا، نیمزرا کهران له پال دهرینی نارهایی بهرانبهر بهر «ستم و بیتداییه ی که حکومتی عهده ب لیمان ده کات» داوی دامه زواندن دام و دهزگایه کی نیبداری سهره خۆ ده کن و ده لپن که جگه له شیخ مه محمود چ کهسیکی دی به حوکمداری کوردستان نازان.

له مانگی ۱۱/ ۱۹۳۰ دا شیخ مه محمود دمست به کار دمیت و راسته و خۆ دپته مهبدان، هه لپه ته به نومیده که بهم هتر نواندن کار له کومه له ی نه ته وه کان بکات. هیچ ناشکرا نیه ناها نمو شهرانه ی له ناوچه ی نارارات دا، له تارادا بوون، دهریان لهم بهرپارنده ی نه ودا هه بهر یان نا؟ بهلام شیخ به خوی له بهرکهانی نمو دیوی سنور بهر ناگسا نه بوو. له نامه په کیدا بۆ کومیستری بالای بهرستانیا له بهغدا، نامه زا به «هیوای کوردانی هاوسینی نیمه که دوو چاری بن هیوایی بووه» ده کات.^(۱۱۱)

نه کهر شیخ مه محمود به خوی به پشی نه خشه و بهرنامه په کی دارنژراو شوژی خوی ده کهل شوژی کوردین تورکیا و نیران هاو زهمان نه کردین، وه کو له گوته کانی سه فیری نیران دا به دیار ده کوئ نه ودا ده منه کانی قه ناعه تیان وایه که بهرگومان جوړه په یوه ندیک له نیتوانیان هه بووه. سه فیری نیران له حوزه بهرانی ۱۹۳۱ دا له قهسته نته نییه و له لای سه فیری بهرستانیا باسی تسلیم بهرانی شیخ مه محمود وه که هه والیک «یه کجار گرنگ» ده کات.^(۱۲)

شیخ مه محمود هه ولی دابوو که شیخ نه حمده ی بارزان یارمه تی بدات، بهلام هه وله کی سهرناگری.

شیخ نه حمده له ههمان کاتدا که ده یگوت «شانازی به خزمه تکردنی نه وه ده کات» خوی له شهری حکومتی عیراقیش دزیه وه «چونکه حکومتی عیراق، حکومتیک

پاش نەم شەرە، شىخ خۇي بەناو خاكى ئىتراندا دەكات و لە رۆژھەلاتى پىنجون دا دەھەوئىشەو. لە ۱۹۳۱/۴/۲۴ دا نامەيەكى دى بۆ كومىسسارى بالاي بەریشانىا دەنوسىت و داواي لىدەكات كە نوپىنەرى بىتيرى بۆ گىفتوگۆز لەمەر ھەلومەرجى تەسلىم بوونى وى «شىخ».

نامادەيى ھىزىن ئىترانى بۆ دەدەنگەو ھاتى ھولەتى عىراق لە سەرەتاكانى ھەيى ۱۹۳۱/۵ دا لە مەريوان، قەناعت لەلاي شىخ دورست دەكات كە خەباتى بىتھودىە وچ نوپىدىكى لىتاكى.

شىخ پاش ۵ رۆژ گىفتوگۆز لەگەل كاپان ھۆلت دا لە پىنجون بەو قايىل دەيى كە خۇي تەسلىم بىكات (۱۹۳۱/۵/۱۲) و لە ھەر شوتىن كە حەكومەتى عىراقى دپارى بىكات، بىرى بە مەرجى موحە و خەرجى تەوايى بەرتىن بۆ داين كوردنى پىتويستەكانى.

دەگەل ژمارەيەك سوارە وپوليس دا دىت بۆ سلىتمانى و لە ۵/۱۵ دا بە فرۆكە بۆ نوپ دەبرى، بۆماوئەيەكى كاتى لە ميوئاخانەي ھىلى ناسنى عىراق دا دەمىتتەو و پاشان بۆ ناسرە دەنترى.

دوا ھەول و خەباتى شىخ مەحمود گالتەي پىتەدەكرا. كومىسسارى بالا لە راپورتىكى دا لە مەر تەسلىم بوونى شىخ مەحمود چەندىن چار نامازە بەو شەرە سەختانە دەكات كە بىرى نەو كراو، لەسەرى دەروات كەسەرەموتنى نەم شەرەنە دەگەپتەو بۆ «نەو ھەول و توانا» نا ئاسايەي كە لە پىشتى نەم شەرەنەو بەو. (۱۶)

بەمجۆرە ژيانى سىياسى «پاشاي كوردستان» تەواو دەيى. شىخ مەحمود لە سالى ۱۹۴۰ دا بۆ نەوئەي پىتەو ناو مەيدانى سىياسەت، دوا ھەولى خۇي دەدات جابەو نوپىدەي كە بىتوانى سوود لە ھەلگىرسانى دووم جەنگى جىھان وەريگى و دەورىكى وەكو نەوئەي پاش يەكەم جەنگى جىھان لە ناوچەكەد بىننى. لە شوباتى ۱۹۴۰ دا رۆژنىك لە بەغدا چاوى بە تەدەموندز لە نووسىنگەي كارەكەيدا دەكەوئ وپاش نەوئەي كە دەلن «نەيدى پىر بەو»، تەنبا نەوئەيدى دەوئ بە تاسوودەيى لە مالى خۆيدا بىرى داواي مۆلت دەكات كە بۆ سلىتمانى بگەرتەو. لە پال نەمەو بە مويا لەغەيەكى زۆرمەو دەكەوئە باسى چالاكى گروپىك لەو كوردانەي كە بە قازانجى سۆلەيت كار دەكەن، بەتايىەي نامازە بۆ بوونى «كۆمەلەي سۆلەيت خواز» لە سلىتمانى دەكات كە لە ھەولى پەيوەندى كوردنەيە بە روسەكانەو.

بهلام نینگلیزدهكان بۇ داهركاندنهوه و پۇجه لكر دهنوهى چالاكليه تين خه يالى يان راستى سزفيه تيه دكان له عتراقدا، چ پتيوستيه كيان به شتيخ ماحمود نه بوو، شتيخ به يه كجاره كى مالواوى له م خه يال پلاوانه ده كرد. شتيخ ماحمود له سالى ۱۹۵۶ داو دوو سال بهر له رورخانى پاشايه تى مالباتى هاشمى، كه زور رقى له پاشاى پتنه وای كوردستان بوو مرد.

نهمرؤكه هه ندئ كورد هه يه ده يانه وئ كه بايه خيكي نه وئ به شتيخ ماحمود نه دهن و به چاوى «پياوى بهر تانبا» ته ماشاى بكه ن به چاوى كه ستيك كه هه ندئ جار تر لايدي و هه ندئ جار كوميدى دهن وئتى.

بهلام شتيخ ماحمود له راستهدا «عه زلمى وئزدانى» نینگليزانه له بهر باره گاي مئزودا، به يئ بوونى نهو، به يئ مىلارمه تى سمر سه ختانه ئى نهو، عتراق كوردستانى به ختوه ده لكاند. يئ نه وهى نهمرؤ چ كه ستيك ناگاي له مئزوى دورودى نهو «يئ به لئتى و ختو دئنه وه» يه ك له دواى يه كانه يئ كه له تايه مقه ند يه گاني مئزوى له دايك بوونى عتراقه.

سەرچاره و په راولوژان:

- ۱- بهروانه كئيبى لىسمرده مى پهنچ پاشاياندا، نووسينى حه من نه رفه ع ل ۶۵-۶۵.
- ۲- بهروانه نووسراوى گلاوين وب-ى سكرتيرى ستيه مى سفارته له تاران ۱۹۲۶/۷/۱۱.
- ۳- مزاره تى كاروبارى دهره وهى نینگلستان ۱۱۱۴۹۱ ۳۷۱
- ۳- نووسراوى ۱۹۲۶/۱۰/۱۴ و مزاره تى دهره وه. و مزاره تى كاروبارى دهره وهى نینگلستان ۱۱۴۹۱ ۳۷۱
- ۴- راپزى ۱۹۲۶/۷/۲۰ و مزاره تى دهره وه، و مزاره تى كاروبارى دهره وهى نینگلستان، ۱۱۴۹۱ ۳۷۱.
- ۵- راپزى ئيركمودور دهر ياره ئى شوشى كورد، ۱۹۲۷/۳، و مزاره تى كاروبارى دهره وهى نینگلستان ۱۲۲۵۵ ۳۷۱.
- ۶- هه مان سەرچاره.
- ۷- كۆمه له ئى نه وه گان، بهر تانباى مهنى ولس ياره پوز كه كاريك بۇ دابه نكر دى به شدارى خه لكى له بهر تهر دى كاروبارى خت ياندا، به تايه تى «سود وهر گرتن له فهر مان به ئى كورد له دايه روكان و له داوگانان و قورتايه ن كاند» و به كار هيتاننى زمانى كوردى و كو زمانىكى رسمى له دوزكا ديو له تيه كاند» به كات، و مزاره تى كاروبارى دهره وهى نینگلستان، ۱۴۵۳ ۳۷۱.
- ۸- عيسه مت شريف وئلى، كوردستانى عتراق، مهنه له ئى كورد. ۷۱
- ۹- نامه ۱۹۳۰/۱۰/۱۸ و مزاره تى عتراق بۇ سكرتيرى سياسى كونسولى بالاى بهر تانبا

لمبهدا، وزارتہی کاروباری دہرہوی نینگلستان، ۳۷۱ ۱۴۵۲۳.

۱۰- نامہی ۱۹۳۰/۹/۱۷ یو کونسولی ہالای ہریتانیا، وزارتہی کاروباری دہرہوی نینگلستان، ۳۷۱ ۱۴۵۲۳.

۱۱- ہمان سرچاوه.

۱۲- سترکلارک، ۱۹۳۱/۶/۱۷، وزارتہی کاروباری دہرہوی نینگلستان، ۳۷۱ ۱۵۳۶۹.

۱۳- الہریفکانی، حدقیقہ تہکان ل ۴۰، لہ جویدہوہ و ہوگیرلوہ، ہروانہ شۆرشى کورد نہ تہوہی کورد، غولستہکان و ہرمہ نندنی، نامہیکہ دولوہ بہ زانگۆی سیراکوز، ولاتہ یہ کگرتوہکانی نمہریکا، ۱۹۹۰.

۱۴- یہیامی تہلہگرافى ۱۹۳۰/۱۲/۱۳ وزارتہی کاروباری دہرہوی نینگلستان، ۳۷۱ ۱۴۵۲۳.

۱۵- نامہی ۱۹۳۱/۲/۲ ی کورنوالیس یو جمہیل للدفنى.

۱۶- وزارتہی کاروباری دہرہوی نینگلستان، ۳۷۱ ۱۵۱۳۲.

فهرستی حکومت

شیخ نه‌همه‌دی بارزان

شیخانای بارزان که ره‌قیبانی دستکورت و همزاری شیخانای شه‌مدینانی سه‌دهی نوزده‌مین، تا یکه‌مین شورش شیخ عبدالسه‌لامی دووم (۱۹۰۹)، که سه‌ره‌نجام له سه‌ره‌تاکا: سالی ۱۹۱۴ دا تورکان له سیداره‌یان دا، وۆلی به‌راستی سیاسیان نه‌بوو.

شیخ نه‌حمده، برای شیخ عبدالسه‌لام و جن نشینی نه‌و بوو، چ ناویتی له نیر ناوان دا نه‌بوو تا کوژانی دو نه‌فسه‌ری نینگیزی له شورش هه‌یقی ۱۱ پادیشان دا، هه‌نگین نا وی که‌وته سه‌ر زاران، که له‌پر بوو به‌قوریانی ده‌سیه‌یه‌کی نینگیزی - عیتراتی که له ژیر پردی سه‌رکو‌تکردنی بیدعه‌ته‌کانی پاپایه‌کی هاروژوی مه‌زه‌بی دا، زنجیره هیرشک ده‌کرتیه سه‌رخوی و هراکانی، که سه‌ره‌نجام بووه مایه‌ی دور خسته‌وه و نه‌فی کردنیان له سالی ۱۹۳۴ دا.

هه‌له‌به‌ته نه‌میز که هه‌سه‌نگاندن و حو‌کمدان لسه‌ر (ده‌روستی نایینی) برایه‌که‌ی مه‌لا مسته‌فا بارزانی کاریکی زۆر نه‌سته‌م و دژواره، نه‌و به‌وه ناوانبار بوو که بانگه‌شی بز ناییتیکی تازه ده‌کو‌د یان هه‌لگه‌را بووه و بوو بوو به‌دیان. ره‌نگه له‌به‌ر نه‌وه بووین که هه‌رام کردنی ته‌قلیدی خواردنی گوشتی به‌رازی هه‌لگرتبوو. (!)

ره‌نگه هزی هه‌ره به‌هیزی نه‌م کاره نه‌مه بووین که وه‌کو باب و با‌هیرانی له راده‌به‌ده‌ر جینی ریز و حورمه‌تی سو‌ریده‌کانی بووه و نه‌نانه‌ت نه‌گه‌ری نه‌مه‌ش هه‌یه که خوی وه‌کو «ته‌جه‌لیه‌کی خودا» ناساندین.^(۱)

به‌لام هۆکار وفا‌کنه‌رتن «شورش» شیخ نه‌حمده‌ی بارزانی‌ش هۆکار و فا‌کنه‌ری سیاسیان، و ده‌سه‌لاتداریانی عیتراتی و نینگلیز په‌رده‌ی بی ده‌نگی به‌سه‌ر نه‌م رو‌ودلو و بو‌مه‌رده‌ا ده‌دن.

[۱]

سه‌ره‌له‌نامه‌ی شیخانای بارزان

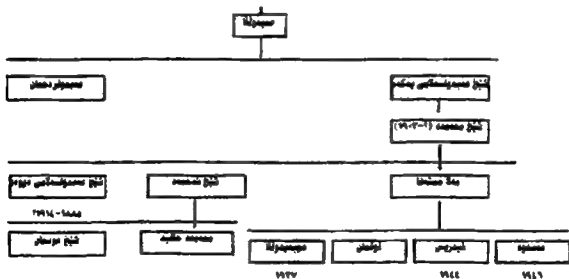
شیخ نه‌حمده‌ی بارزان له سالی ۱۹۲۷ دا ده‌گل ده‌سه‌لاتداریانی به‌مخدا، بز یکه‌مین جار به‌گیرو‌گرفته‌کانی خوی ده‌زانی، هه‌روه‌ها هه‌ر له‌م سه‌روبه‌نده‌ا ده‌سه‌لاتداریانی به‌مخدا بز یکه‌مجار با‌سی کاره بیدعه‌ته‌کانی نه‌و دیتنه ناو ناوان و ده‌لین که شیخ نه‌حمده نیدبعای

خواهتیی دهکات. [۳]

لئی سهر له وه دایه که شتیخیش لهم سه رویه نه ده دا له خولیای نه وه دایه که دهسلات و حوکمی خوی له مرزوهلاتی روو کوچیک دا، واته لهو ده فهدا که دهسلاتدارانی به غدا به قهله مروهی نهوی ناو دهبن، پهره پین بدات. (۲)

کومیسیری بالای بهرستانیا هیزکی چریکی به فرماندهی نه فهدراتی نینگلزی ناره سهر شتیخ نهحمده، بهلام کهس نازاتی نه هیزه بژی ناره شهری شتیخ، نایا بهر مه بهسته بوو که بیسته نه وه سهر «رگه ی» ی راستی نهسلام، پان به مه بهستی سه رکوتکردنی داوا سیاسه کانی شتیخ نهحمده بوو. [۴]

بههر حال مه سه له که هدرچیهک بوو «قوته چریکیه که» روو به رووی چ مقاو مه تیک نه بووه، خیرا مه خه ریک له گوندی بهی چهند کیلومه تری بارزان دا دروستکرا.

شیخ نهحمده و نهویشی نارارات

دوای چوار سالان، واته له سالی ۱۹۳۱ دا شوپش لهو دیوری سنور گهرم بوو، سوپای تورک دهسته کار، سه رگهرمی سه رکوت و روخاندنی کۆماری کوردی نارارات بوو.

شتیخ نهحمده له مانگی تمموز و نابی ۱۹۳۱ دا چهند سهد چه کدارتیک بۆ یارمهتی شوپشانانی نهو دیو ده نیری و تورکیا لهم کاره توره دهبن و به توندی گازانده له دولهتی

عتراق دهکات. دوا به دواى نمو گلپى و گازاندانه دوله‌تى عتراق دمستى به هتيرى
ههسکهرى کرد بۆ سه‌ر «نهم ياخيانه»ى دهقهرى بارزلن.

دهسه‌لاتدارانى ئینگليز، چ وهلاميتكى ناره‌زايى نهمى تووكان له‌ممه‌ يارمه‌تى دانى
شۆزشفانانى نارارات له‌لايمن شتيخ نه‌حمده‌ى بارزانده، ناداته‌وه و ده‌لن نمو «هه‌راه»
کوتوپه‌رى که ناوچه‌ى بارزانى هتتاوته له‌رزه «نه‌نجامى هه‌ول و کوژشى شتيخ نه‌حمده‌ى بۆ
سه‌پاندنى ناييتكى تازه». (۱۳) [۵]

کارگيرتپان و فهرانبه‌رانى ئینگليز، له‌ نووسينه ميتووييه‌کانى خوياندا، زۆر جاران
باسى نهم بابه‌ته ده‌کمن. يه‌کيتک له‌وانه دهنوسيت له‌ ته‌موزى ۱۹۳۱ دا شتيخ نه‌حمده
هه‌مديس (ئه‌قل و هوشى) له‌ دمست دا، دستوورى به‌ مورپه‌ده‌کانى دا، که به‌ برژاندن و
«خواردنى گوژى به‌راز، پته‌ ريزى نايه تازه‌که‌په‌وه». (۱۴)

يه‌کيتكى ديه‌کيه‌يان توژى له‌ حه‌قيقه‌ت نزیک ده‌بيتوه و ئيعتراف ده‌کات که «دوله‌تى
عتراق به‌يارى داهو به‌ر له‌ تموار هه‌ونى ساوه‌ى سايه‌دارى «انتداب» له‌ (۱۹۳۲)
دهسه‌لاتى خۆى به‌گيه‌نيته سنور». له‌ سه‌رى ده‌روات و ده‌لن نه‌نجامدانى نهم به‌ياره
«له‌گه‌ل به‌ده‌ته نايينه‌ تازه‌کانى شتيخ نه‌حمده‌ا بو به‌ هاوزه‌سان» و له‌ کوتاييدا به
دنياه‌په‌وه ده‌لن: «هه‌چ خه‌يالک ناتوانى نازاره‌کانى بارزان تا سالى ۱۹۶۳، وه‌کو
شتيکى هه‌لقولا له‌ هه‌ستى نه‌ته‌وه‌په‌وه برژان و پيشان به‌دات». (۱۵)

کاره‌سات ليره‌دايه که دهسه‌لاتدارانى عتراقى هه‌نده سه‌رکه‌وتوانه بانگه‌شه بۆ «به‌ده‌تى
ناينى» شتيخ نه‌حمده ده‌کمن که چ که‌سنى نمو سه‌رويه‌نده ناوهر له‌ چ لايه‌نينى دى
رووداوه‌کانى نمو سه‌رده‌مه نه‌داته‌وه و لتي رانه‌ميتن، واته‌ که‌س کوژى به‌ لايه‌نى نه‌ته‌ويه
مه‌سه‌له‌که نه‌دات.

شتيخ نه‌حمده چ په‌په‌وه‌نديه‌کى به‌ رهمه‌رانى بزالي کوردى تووکیاوه هه‌بو؟ نايه په‌په‌وه‌ندى
به‌ کوژمه‌له‌ى خۆپه‌وه‌نه‌وه هه‌بو؟ يان په‌په‌وه‌ندى به‌ وه‌به‌رانى نازاره‌ته‌وه هه‌بو؟ يان ته‌ن
په‌په‌وه‌ندى به‌ر سه‌رۆکه ناوچه‌په‌په‌وه‌نه‌وه هه‌بو که له‌و ديوى سنورى عتراق، واتا له‌ تووکیادا
ده‌جه‌نگين؟ نايه پيش هه‌يشى يه‌کى ۱۹۳۱ ش به‌ نه‌يتى چه‌کدارى ناره‌بوو بۆ يارمه‌تى
دانى شۆزشفانان؟ سه‌ره‌نجام بۆ چى هه‌ر نمو شتيخ نه‌حمده‌ى که له‌ سالى ۱۹۳۰ دا خۆى
له‌ يارمه‌تى دانى شتيخ مه‌حمود دوور گرتبو. دواى يه‌ک سال رازى بوو يارمه‌تى کوردانى
تووکیادات؟ و زۆر په‌رسيارى ديه‌کى له‌و بابه‌ته که ره‌نگه وه‌لاميان نه‌ين. [۶]

شەری شیخ رشیدی لولان

ھەر زوو شەرو «نازاو» بۆ ناوچەى براڧۆست تەشەنە دەکات، لە مانگی یازدەى ۱۹۳۱ دا ھارزانپەکان و ھەرا دۆستپەکان رووبەرۆوى یەگدى دەبنەو.

«مامورێكى سیاسى ئەناسراو» قەناعەتى بە شیخ رشیدی لولان، کە ھەواتیکى توندە تەبىعەت بوو کردبوو کەگواپە شیخ ئەحمەدى ھارزان «بۆ ئەنجو ھەرو ھەموو مەسلمانان، دەستى دەگەل ناھەتەکاندا تێکەل کردو»^(۶) و بۆ شەرى ئەم «بەندینە»ى ھاندا ھوو، ئیدی شیخ رشید لە رووى خۆشەھەرییەو، ھوو بە گەمەى دەستى ئەم مامورە فیتتەگیرەو ھەلامارى شیخ ئەحمەدى داو لە ۱۹۳۱/۱۱/۲۶ شکاو زەرەو زەنانیکى زۆرى لى ھەوت، دەولەتى عێراقى کە لە ھەقی ۱۹۳۱/۵ دا شەرى شیخ مەحمودى لە پەخەى خۆى کردبوو، ھەیانووى تەواوى بەدەست ھەتار ھەن ئەوێ ھاسى یارمەتى گوردانى تورکھا لەلایەن شیخ ئەحمەدەو، بێتیتە گۆزى، ناگادارنامەیک بە شیخ ئەحمەد دەدات کە ھەن ناگام ھوو، ئەرجا لێرا «ھەلامارى گوندی ھە، کە جێى دانەشتنى شیخ ئەحمەد ھوو، بەدات و جەزەبەیک لە خۆدى شیخ بەدات»^(۷) لە کاتێکدا دێنھا ھوو کە پەشتیوانى ئەخلاکى ھەموو «بەرچاگانى» عێراقى دەگەل دا دەبیت؟

یەگەمىن لەشکرکێشى بۆ سەر شیخ ئەحمەد (۱۹۳۱/۱۲)

یەگەمىن لەشکرکێشى بۆسەر «ھەسارى» شیخ ئەحمەد تێک دەشکێن، قووەتیکى عێراقى (دوو سەرە پیاو و دەستەبەک و مەشاش) شەوى ۱۹۳۱/۱۲/۹ ھارزان گەمارۆ دەدەن، ھەر ئۆمەدەى کە چەکدارانى شیخ ئەحمەد غافلگیر بکەن، بەلام کارەکە بە پێچەوانەى ئەم خەیاڵەو دەردەچێت و چەکدارەکانى شیخ ئەحمەد کۆمەلە دیلیک دەگرن کە یەکتێیان قایقامى ھە دەبن!

بۆ سەینى ھێزى ئاسمانى پاشایەتى (ھەرتانیا) گوندی ھارزان بۆردومان دەکات! شیخ ئەحمەد دەم و دەست نامەیکى ناستیخووازە ھەر دەسلەتدارانى عێراقى دەنێرى و لە نامەکدا پێشپىزى دانەوێ دیلەکان دەکات.

دووه مین لهشکرکښی بو سهر شیخ نهحمده (شویاتی ۱۹۳۲)

دولته غیراق سووره لهسهر نهموی شیخ نهحمده له رقی خوی لاهری، له مانگی ۱۹۳۲/۱ داوا له کومیسیری بالای بریتانیا د بکات که تا ت پ کان دست پتده کهن، فرژکان، هر وهکو حق نواندن بو سهر ناوچه کانی زیبار و بارزان هستن. هر وهما دولته غیراق داواي «هارکاری تهواوی هیزی ناسمانی رژیمی پاشایهتی بریتانیا و به شدارییان له شهزکاندا دهکات». (۱۸)

سویای غیراق چاوه نوری کوتایی زستان ناکات، له ۹/شویاتی ۱۹۳۲ دا دست به پهلامار دانی گوندی بارزان دهکات. جارهکی دی دمشکی! هیزی غیراقی ۱۴ کوژراو و ۹ بریندار ددهات. (زبانی بارزانییه کان ۲۰ کوژراو و ۳۰ بریندار دهی). نیدی دولته غیراق لیده بری تا کو په هار سهر بکات.

سپه مین لهشکرکښی بو سهر شیخ نهحمده (۱۹۳۲/۳)

له ۱۹۳۲/۳/۱۲ دا ناگاداری نامه یک به شیخ نهحمده ددری، دولت بریاری داوه دام و دهرگای حکومه تی له ناوچه دابنات، و داواي لیده کړی له زهری ۴۸ سعادت! خوی تسلیم بکات (دولته به تما هوو بو موسلی دوور بخاتموه)

شیخ نهحمده خوی به دستمه نادات.

له ۱۹۳۲/۳/۱۵ دا هیزتکی گموره پیاده و سواره و تزیخانه به پشنیوانی هیزی ناسمانی بریتانیا دچنه ناوچهی شپروان.

چه کدارانی شیخ نهحمده بو پمرچدانهوی هیزین دولته دست به شمري پارتیزانی دهکن و له دوو شهردا له روزانی ۱۹/۳ و ۴/۴ دا زهره تکی تا راده یک باش له هیزین دولته ددهمن، کوردهکان قافله بهکی چوار سه د هیزتری به هموو نازووقوه باره کانیوه، دهگرن، نه نجام هیزی ناسمانی بریتانیا پناو دهکوهی و لریای هیزین دولته دهکوهت و چه کدارانی شیخ نهحمده پاشهکشه دهکن. له شمهردا فرژکه وانیکي نینگلیزی دهکوژری و به کتکی دی بریندار دهیت.

له ۱۹۳۲/۴/۶ دا کوردهکان له نریکی چیاي لینگ Kanilig Chid دهکتن

وسوای عیراق دواى هاتنى هیزى کۆمهکی له ناگرتوه به پهله و بى نهوى تووشى ج
مقاومهتیک بین، بارزان داگیر دهکات.

٦

کهوتنه زۆنگاووه (١٩٣٢/٤)

سهرکهوتنى عیراقیهکان له راستیدا، تنه سهرکهوتنه درۆزنه به: کوردهکان تاکتیکی
خۆ دهگۆزن، خۆیان له قهرى هیچ جۆره رووبهروونهوهیکى جبههیهى نادمن و دهکونه
هێرشى پارتیزانى بۆ سهر هێلى پهيوهندییهکانى دژمن.

کوردهکان، که له چیاکانهوه، ههزهکانى عیراق به جوانى دهپێن، ههر که نهم ههزانه
ههرهگهت دهکهن، خهرا لێیان دهمن و پهکیان دهخمن و نهوجا به خۆیان بۆ پشته
»روکوچکه پاشهکشه دهکهن.

دهولهتى عیراق ههمدیس له ١٩٣٢/٤/١١ دا داواى یارمهتى ههیزین ناسمانى
بهريتانیا دهکات. دهمهلاتهرانى ئینگلیزى دانیشتوى عیراق، دواى ههندیک دوو دلێ
(١) لهسهر داواى عیراقیهکان رازى دهپیت و هیزى ناسمانى بهريتانیا له ناوچهى مزورى
بالادا، دست بهکار دهبن. له ١٩٣٢/٤/٢٩ دا فرۆکهیهکى «واپیتى» بهريتانیاى دهکوتنه
خوارهوه و فرۆکهوانهکى یهخسیر دهپیت.

شیخ نهحمهد نهم رووداوه به فرسهت دهزانى و داواى ناگر بهر دهکات له برى نازاد
کردنى فرۆکهوانه ئینگلیزهکه، نهم ناگر بهر، سهیره، سنورى ناگر بهر که تا رهخى راستى روو
کوچک دهبن.

دهولهتى عیراقیش نهم فرسهت و دهلیشهیه دهقۆزتهوه و هێلى هاتوچزى کوردهکان له
»روکوچک» وه دهبرن.

ههموو پردهکان دهرۆختن و ریبازگه و بهارهکان دهخاته ژێر چاودێریهوه و بهمجۆره
چهکدارو جهنگاوهکانى شیخ نهحمهد له ههسارهکى خۆیدا نابلقوه ددهات و له ههمان

کاتدا داوا له ددوله تی تورکیا دهکات سنور «بیهستی».

۷

دوا شهرهکان (۱۹۳۲/۶)

هیزهکانی عتراق له ۱۹۳۲/۵/۲۶ دا دست به زنجیره هیرشیکي تازه بۆ سر شتیخ محمد دهکن، نم هیرشانه دوا هیرش دهن.

سمرکهوتنی نم شهره تا رادهیهک دهگرتتهوه بۆ نامادهبونی ژمارهیهک نهفسهري نینگلیزی له شهرهکاندا به فرماندهی جفتهرال هیدلم.^(۹)

بهلام له راستیدا بهشداری بهریلاوی هیزی ناسمانی بهریتانیا و بۆردومانی بن وچانی بارهگاگانی بارزانیهکان، شتیخ محمد ناچار دهکات که خوی تسلیم یکتا، شتیخ له ۱۹۳۲/۶/۲۱ دا له سنور ناودیو دهن و به نزهکی چوارسهه چهگداروه خوی به حکومتی تورک تسلیم دهکات.^(۱۰)

شتیخ محمد بۆ قستهنتهنبیه وپاشان بۆ (ئدرنه) دهن. ددوله تی تورک ژمارهیهک له هاورییانی شتیخ بهو هیانوه دهگری که گوايه لهو کوردانهن که له سالی ۱۹۳۰ دا له نارارات شورشیان هلگیرساندوه و پاشان پهنايان وهمر شتیخ محمد بردوه.^(۱۱)

بهمجوره شورش شتیخ محمدی بارزان که بهو به قوریانی دهسیسههکی دوو لایمتیه، کوتایی دیت، له نهجایي نم پیلانه دوو قۆلبهه عتراق و تورکهکاندا و له نهجایي پیلانی پهردهپوش کردنی فاکتور و هزکاره راستهقینهکانی نم شورشدها، دوا کسایه تی به دسلاتی کورد له ناوچهی گرنگی بارزان دا لا دهن.

۸

شورش شتیخ محمد سهدیق و دهلا مستهفا بارزانی

لن ویرای هه موو نههش، دهسلاندارانی عتراقی له کوردستانی عتراق دا ناتوان «ناشتیهکی عربیه» بهرقرار بکن. له کوتایی نیلولی ۱۹۳۲ مودیر ناحیهی شهمدینان له تورکیا، داوا له مودیری ناحیهی مزوری بالا له عتراق، دهکات که به مههستی هاوناهندگ کردنی شهر دوی «رتگرانی بارزانی که له چیاگانی مانکولا و جهنگل و بیتشهکانی روویاری حاجی بهگ پرتویلاون.» بیت بۆ گوندی «بیروخ»ی سر سنور و بهکتر بدین.

له کۆتایی سالی ١٩٣٢ دا تورکه‌کان، نو کوردانه‌ی که له گه‌ل شیخ نه‌حمەد دا بوون و گرتبوویان، نازاد ده‌کەن. محەمەد سەدیق و مەلا مستەفای برای شیخ نه‌حمەد له‌و کوردە نازاد کراوانە بوون. نەم گروپە دێنەو دەفەری بارزان و له‌گه‌ل گە‌یشتەوه‌یان دا شەری پارتیزانی دەست پێشە‌کاتەو. له ١٩٣٢/١٢/٢٢ دەنگ و باسی شە‌ریکی نزیکی میر‌گە‌سوور بلاو دە‌پێشە‌و.

له‌ سانگی ١٩٣٢/٣ دا جووتە برابە‌کە‌ی شیخ نه‌حمەد نزیکە‌ی ٣٠٠ جە‌نگاوهر له‌ دەوری خۆی کۆ ده‌کە‌نە‌و و له‌ گوندە‌کانی نزیکی سنوورە‌و حە‌شر به‌ هێزە‌کانی عێراق ده‌کە‌ن. به‌لام چونکە‌ نە‌م گوندانە‌، له‌ دەشتی گۆفە‌ندە‌ی پاکووری بارزان و له‌ قوڵی چل کە‌لۆمە‌تری ناو خاکی تورکیا دا دە‌بن، مە‌لیک فە‌یسە‌ل به‌ خۆی داوا له‌ سە‌فیری تورک له‌ بە‌غدا، ده‌کات که‌ ده‌وله‌تە‌کە‌ی له‌م رووداوه‌ بکۆ‌لێشە‌و.

فە‌یسە‌ل دوا‌ی چە‌ند مانگێک وانا له ١٩٣٣/١١/٨ دا به‌‌خۆی ده‌‌برات و نە‌م دوا ده‌وله‌ی دژی کوردان سەر ناگرت، چونکە‌ ده‌وله‌تی تورکیا هێزێ ئاسایشی ناوخۆ له‌م بە‌‌شە‌ی ده‌‌فەرە‌که‌دا نایە‌.

زانیا‌رییه‌کی نو‌و‌ق له‌مەر نە‌م چالاکی و شە‌ره‌ سه‌ره‌تاییانه‌ی که‌ بۆ ساوه‌ی چل سالان جە‌نەرال بارزانی یان له‌سەر شائۆی سیاسە‌تی کوردستان دا به‌رجە‌سته‌ کرد، به‌ ده‌سته‌وه‌ نیه‌، لێ مە‌لا مستە‌فا بارزانی و محەمەد سە‌دیقی برای نو‌و جە‌گانه‌یان به‌ کار دێ‌نا که‌ به‌ر له‌ ته‌سلیم بوون به‌ تورکیا، له‌ سالی ١٩٣٢ دا له‌ نزیکی سنووردا شار‌د‌ب‌ویانه‌و، پێشە‌چیت به‌ ته‌ما بووبن پاش کۆ‌کر‌نە‌و‌ی جە‌نگاوهران له‌ به‌‌هاری سالی ١٩٣٤ دا دژی هێزێ ده‌وله‌تی عێراق شۆ‌ش بکە‌ن.

به‌لام له‌ سالی ١٩٣٤ دا برایی‌ی بارزانی ته‌سلیم به‌ ده‌سه‌لاتدرا‌نی عێراقی کرانه‌وو عێراقیه‌کان هه‌وله‌تی بۆ ناسریه‌یان دوور خستنه‌وه‌ و پاشان بۆ سلیمانیا‌ن نه‌نی کردن.

وێ‌رای هە‌موو ئە‌مانه‌، ئاسایش له‌ ناوچه‌ی بارزان دا به‌‌ریا نایە‌، چونکە‌ خە‌لیل خۆشه‌وی که‌ له‌ یامه‌رانی بارزانی دە‌بن و وه‌لی به‌گی خالیان، تا هە‌یشی ١٩٣٦/٣ هەر پایه‌داری ده‌کە‌ن و ده‌ستێ‌ردار نایە‌.^(١٤)

سەر‌چاوه‌ و په‌راوێ‌زان:

١- نە‌دم‌رن‌دز، مه‌یل ته‌بت جۆ‌رنال، ١٩٥٩

٢- هە‌مان سەر‌چاوه‌

- ۳- نووسراوی ۱۸/۶/۱۹۲۳. و وزارتى کاروبارى دهرهوى نینگلستان ۴۵-۱۶-۳۷۱
 - ۴- لانگ رىک. عتراق ۱۹۰۰-۱۹۵۰ ل ۱۹۵۰.
 - ۵- ندمونفنز، ميدل تيمست جورنال، ۱۹۵۹.
 - ۶- ا، هاميلتون، ريگمى کوردستان، ل ۲۹۹.
 - ۷- نووسراوی ۱۸/۶/۱۹۳۲ و وزارتى کاروبارى دهرهوى نینگلستان ۴۵-۱۶-۳۷۱.
 - ۸- نامه ۱۸/۱/۱۹۳۲ى هه کتيمى نه مجرمدنى و زيرانى عتراق بؤ ستر لرانسيس هامفرى، کؤميسه بالاى بمرتانيا له به خدا، وزارتى کاروبارى دهرهوى نینگلستان، ۴۵-۱۶-۳۷۱
 - ۹- ژمارمىک له هه نفسمرانى په پوهنډى، پارمى جهورال هوډم دهډن، ميجر وارن، ميجر کلارک، ميجر ديكينسن، سمولن نالفرى، ستوان لاورتى، و ستوان پلى.
 - ۱۰- واپزى جهورال راندل، وزارتى کاروبارى دهرهوى نینگلستان، ۴۵-۱۶-۳۷۱
 - ۱۱- نووسراوی ۲۱/۸/۱۹۳۲ى سترچان ساپنى سفيرى بمرتانيا له هه سته نته نيمه، وزارتى کاروبارى دهرهوى نینگلستان، ۴۵-۱۶-۳۷۱.
 - ۱۲- نووسراوی ۱/۱۰/۱۹۳۲، وزارتى کاروبارى دهرهوى نینگلستان، ۴۵-۱۶-۳۷۱.
 - ۱۳- خولاسى واپزى هوالگرى هيزى ناسمانى ياشايدى، ۱/۱۹۳۳، وزارتى کاروبارى دهرهوى نینگلستان، ۱۹۹۱۶ ۳۷۱
 - ۱۴- به گوتى بريفکاني، هه قېله ته کان، ل ۱۵-۱۶، که له جريدده وهرگيراول ل ۶۶۹-۶۷۰.
- تليپنى، زياتارى ناو نم په راوتوانه له ريزدولر صالح هه حمود بارزاني وهرگيرولن.
- (۱) شيخ محمد بارزاني، شيعيكي معزن و خوا ناس بوو، پاهندي هه مو پنهما تيسلاميه کان بوو، پاش شعيده برونى شيخ عمه دولسه لام بوو به جىگرى نو. دياره نوقسه و قسه لؤکاندى که له دين هه لگمر لودنه و يان بووه به مسميحي يان خولردنى گوشتى په رازى هه لال کردووه، هه مو برعنانى دؤمانى کورد و بارزانيان بووه، به تايمى نى نى گيليز و دلوه ست و نؤکمرانى نى گيليز، چونکه بارزانيه کان به تايمى نى شيخ محمد به دسه لات و حوکمى نى گيليز قابل نمبون، نى گيليز زؤريان هه ول له گول دا، نه نانت قبوليان دايځ که زيندانى به سره و نيه دام نازادى بکن و هه رچى بووت بؤ بکن، هه به مرجن نيزايان بؤ بکات، لى شيخ هه ره فزى کردن و گوتى: بؤ هه نگو نيمزا ناکم.
- بمراز، له لای به رزانيه کان، گلادو و بهر هه شتيک و شوقن بکه وى دهن ههوت هارن به ناوو گلده سور گلادى دمرکړى و شوقته گمى بشقودرى.
- زيانى گيانم به ران له ده مري بارزاند، پاريزولو و راويان قهده غه يه، به لام شيخ که ريگمى راوى به رازى دوه، له بهر نهوه بووه که زمهرعات و دغل و داني ده مريه که يان ده خوراد و خراب ده کرد، ناشکراشه که زوى و زارى کشتوکالى له ناوچه و ده مري بارزان کمه. جا ريگه دايه رلوکردنى به راز بؤ گؤشته گمى نه بووه، که به راز راو کړاوه هه ندى له خملکان بؤ خويان برونه تموه و خوارويانه دها

هرگیز شیخ خواردنی گزشتی بهرازی حلال نه کردهوه، نک هر خه لکی موسولمانی ده قری بارزان گزشتی بهرازیان نه خواردوه. به لکو خه لکی قه لای گوندی بهیدیا له ش وه کو بسلمانان گزشتی بهرازیان نه خواردوه.

شیخانی بارزان هرگیز له سمر جیاوازی نایه کمسیان نه بوغزاندوه و زوریش نیتوانیان ده گعل معیخی و جوله لکی کوردستان خوش بووه و تناندهت به کچیک له له قه به کانی شیخ عهبدوله لای شمهید نه وه برو که پی ده گوترا (شیخی معیخی).

بزیه نمر قسه و قسه لوزکانه ی نینگلیز و دلورده ستانی نینگلیز دزی شیخ نه حمده بارزانی و بارزانیان ده بانکرده و دیانورسی بوختان و دست هه لبه ستی دوزمانه بوون و هچی دی.

{ ۲ }

{ ۳ } شیخ نه حمده دلاوی خرابیه تی نه کردهوه، شیخیکی نه قشه بندی بووه. هیزی بز هاوکاری شیخ سه عهید نارد، هیزی بز هاوکاریا شورش تاوارات هه نارد، هیزی بز هاوکاری شیخ معحمده هه نارد و دوو شهیدیان له رانییه دا، چواره شهیدی بارزانی له کوردستانی تورکها دا درا. پاش شهید بوونی شیخ عهبدوله لام، شیخ عهبدولقادر قاسیدی هه نارد نک شیخ نه حمده و دلاوی لیکرد که له جی شیخ عهبدوله لام سه کردهای تی بزانی کوردی بکات، شیخ نه حمده و زمی شیخ عهبدولقادر نه قری دایهوه که تزل جی شیخ عهبدوله لام به به رقیه قری کوردی.

بزیه نمر قسه و قسه لوزکانه هه مووی بوختانی دوزمانه و جا نینگلیز قبا پاش شیخ معحمودی بیته سمر بارزانیان، بزیه نه بوختانه ی هه لبه ست و کوردی به بیانوو و هه نجهت بز به لاماردانی بارزان.

{ ۴ } چونکه شیخ نه حمده دزی داگهرکهری نینگلیز بووه، دنا کن باومر بهو دزیه ده کات که بهرستانیای ناموسلمان هیز بهتریته سمر شیخیکی بارزانی چونکه له دین ورگه راره تا بهینه نمره سمر راسته رتی نایه!!

{ ۵ } راسته شیخی بارزانی هاوکاری شورش ناراراتی کرد، بهلام بزیه نه میان لیکرد به هه نجهت تا چ قوه تیک له عهرا قدا نه مینی که سمر پیچی له دسه لاتی نینگلیزان بکن، دنا زانی تازه له گزتی بووه و نا هاو روزان و عهقل له دست دان و نه حلال کردنی خواردنی گزشتی بهراز که له ده قری بارزان دا نک موسلمانان به لکو به شیکی دزی معیخیانیش نایخزن.

{ ۶ } شیخ نه حمده دی بارزانی هاوکاری شورش ناراراتی کرد. هاوکاری شیخ معحمودی کردهوه و بهیروندی ده گعل خوتیسون دا هه بووه و له بهر هه ست و گیانی نه توه پدروهری، له لایه ن نینگلیز بووه بزغز تراوه و بوختانی بزگراوه.

سەرچەلمنامەى مالپاشى شېخانى ماززان

مير زبير يىشى بەكەم - مەرى ئەمىدى

مير مەنسۇر ئەمىدى

مير سەئىد

عەبدولرەھىم

مەلا ئەھمەد - يېرەش

شېخ مەھمەد

سەئىد

عەبدولمەلەم

مەلا تاجى النور

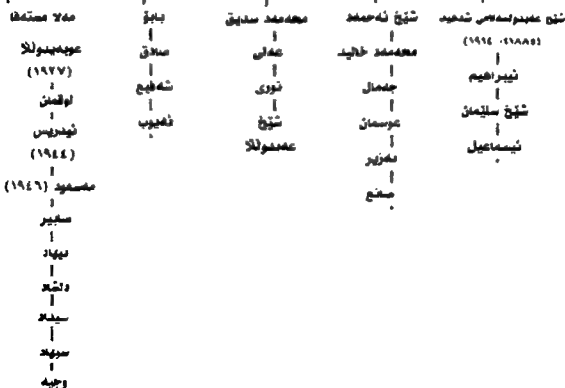
مەلا عەبدولرەھىم

مەلا حاجى شېخ مەھمەد

مەلا عەبدوللا

شېخ عەبدولمەلەم (۱۸۷۷ - ۹)

شېخ مەھمەد

فەسلى ھەشتەم

شۆرشى دەرىسىم

لە سالى ۱۹۳۲ بە دواۋە گرشار و سەركوتكارى لە كوردستانى توركيادا ھىندە توند دەپنى، كە حكومت ناچار دەپىت سانسۆرىكى زۆر توندىش بخاتە سەر كوردستان كە دەكرى ئەناۋچەي مەھرەمە و نايەلنى بچوكتىن شت لەمەر وەزە و ھالى كوردستان بچىتە دەرى.

چەند كورد، چەند سەد كورد، چەند ھەزار كورد پاش شۆرشى نارازات لە زىدى خۇ و دەرنەزان و دوور خىرانەۋە؟ نايە جگە لە شۆرشى نارازات، شۆرشى دىكەي ناۋچەپىش ھەبوۋە؟ نايە رىكخراۋى نەپتى خەبات و بەرگى چى بوو بوو؟ ئەو پىسپارانە و گەلىك پىسپارى دىكەي بىن وەلام يەخەي مەژۆ دەگرن.

لە دەرتى توركيادا، بەدەگمەن كەستىك ھەيە ئاگادارى ئەۋە بىن كە دەۋلەتى توركيە لە سالى ۱۹۳۴ دا ناچار دەپىت جەنەرال كەنەان پاشاى فەرماندەي سويى چوارەمى ديارەكەر بۆ شەرنەخ بىنەرى و نەم جەنەرالە لە مانگى ئاى ۱۹۳۴ و بە مەبەستى دامەركاندەۋەي راپەرسى كوردان دۆى راگوتزانى بە كۆمەل^(۱) بۆ ماۋەي پىنچ رۆزى بىن پسانەۋە چىكان تەپپاران بگات.

جەنەرال كەنەان لە سالانى ۱۹۳۴-۱۹۳۵ بۆ «چاۋترساندى كوردانى راپەپوۋە ژمارەپەكيان لە «مەمۇرە العىزى» لى لە سىدارە دەدات.^(۲)

بەلام بۆ لادانى ئەۋ پەردەي خاموشى و پىدەنگىيەي كە بەسەر كوردستانى توركيادا درابو، دەپوايە چاۋنەۋى شۆرشى دەرىسىمى سالى ۱۹۳۷ بگرن. نەمەيان شۆرشىكى ي توند و گەۋرە بوو دەسلەتدارانى تورك ھەرچىپەكان كرد و كۆشا بۆيان نەشتىدرايەۋە.

۱

نەخشەي عابدىن ئۆزەمەن بۆ سىپىنەۋەي كەسايەتلى كوردى لە لاي كوردان

چەند مانگىك لەۋە پىش مەۋەتەيشى ناوخۆى شارەكانى رۆژەلات نەخشەيەكى بە مەبەستى خىراگردى جىيەجى كردنى سىياسەتى «سىپىنەۋەي تەبىئەت و كەسايەتى كوردى» لە كوردستانى توركيادا، خىستبەۋە بەر دەستى دەۋلەت، چونكە ئەۋ سىياسەتە بە دلى دەۋلەت نەچۈۋە بوۋە پىش.

نهم نه‌خشه‌یه له هه‌ندێ رووه‌وه ته‌واوه‌ری نه‌و قانونه‌یه که له سالی ۱۹۳۲ دا لایهن حکومه‌ته‌وه په‌سهند کرابوو، نه‌و قانونه‌ رتبه‌گی ده‌وله‌تی ده‌دا که کوردده‌کان بۆ رۆژاواي ولات راگرتن. جا نه‌خشی گۆرین پيشنیازي نه‌ومی ده‌کرد کۆمه‌لتیک تویرک له رۆژئاواي ولاته‌وه بۆ ناوچه‌ی وان و ده‌شت و مو‌ش و «هه‌ر هه‌موو ناوچه‌کانی کوردستان» رابگرێزێن و په‌یوه‌ندی نهم ناوچه‌نه به جاده‌ی «قیرتاوو و سه‌کی قیناره» دا‌یه‌ن بکری.

جا بۆ کۆتایی هه‌تان به یه‌کتیک له مه‌رحه هه‌ره گرنگه‌کانی نه‌ته‌وه‌ی کورد- وانا زمانی تایبه‌تی- نه‌ته‌شی ناوخۆ پيشنیازي ده‌کات که قوتابخانه‌ی «شپانه‌ روزی» دا‌یه‌زێزێن که «له‌وتنده‌را مندا‌لانی گوندین کورد هه‌قی نه‌وه‌یان نه‌درێتن به زمانی کوردی قسه‌ بکه‌ن و زمانی تویرکی فێر ببه‌ن»

سه‌ره‌نجام، عابدين ئوزمه‌ن، دا‌واي لا‌بردی هه‌موو دا‌گا ناسايه‌به‌کان ده‌کات و پيشنیازي ده‌کات سیسته‌میکي قه‌زایی تایبه‌تی و دا‌وه‌ری تایبه‌تی دا‌یه‌زێن تا به‌توانن به‌ختیایی و به‌له‌ز کاره‌کان نه‌نجام به‌ده‌ن.^(۳)

۲

قانونی سالی ۱۹۳۷

ده‌وله‌تی تویرکیا له سه‌ره‌تای سالی ۱۹۳۷ دا یاسایه‌ک دا‌ده‌نی که ماهیه‌تی «سه‌رگوتکاری» نه‌خشی نیتویراو دوویات ده‌گاته‌وه، دام و ده‌زگای نپداری ناوخۆ هه‌له‌سه‌پێردی، حوکمی عه‌سکه‌ری را‌ده‌گه‌یه‌نری، فه‌رمانده‌یه‌ن عه‌سکه‌ری ده‌کرێن به حوکمداری شاره‌کان.

هه‌له‌به‌ته نهم حوکمداران به‌ هه‌ر کارێکی سوپایی (ده‌سه‌لاتی ته‌واویان) هه‌یه: دا‌گا ناوچه‌یه‌به‌کان ده‌توانن فه‌رمانی ئیعدام ده‌ریکه‌ن، ژیلی زمانی تویرکی، فێرپوونی هه‌موو زمانه‌کانی دی قه‌ده‌غه‌یه، کتییی ییگانه و فه‌ره‌نگی یاسا‌غه.^(۴)

سانسوری سه‌ر هه‌والی نه‌و هه‌روا‌ز هه‌نگامانه‌ی که له‌به‌هاری سالی ۱۹۳۷ داو له ده‌رسیم روو ده‌ده‌ن، هه‌تنده توند ده‌یه‌ن که کاتێ له نیتو هه‌موو رۆژنامه‌کانی قه‌سه‌ته‌نه‌یه‌به‌دا، رۆژنامه‌ی سۆن ته‌له‌گراف له ۱۹۳۷/۵/۲۳ دا نامه‌ بۆ نه‌و بو‌ه‌رانه ده‌کات خه‌را ده‌ستی به‌سه‌ردا ده‌گیرێ، تا‌کو رۆژگاری نه‌مه‌زش هه‌چ که‌مێک نازانی که نهم شوێشه ده‌قاو ده‌ق که‌نگی ده‌ستی په‌یکرد و سه‌رائی کتی بو‌ون، وه‌کو چۆن چ زانیاریه‌ک له‌مه‌ر شوێشی سالی ۱۹۲۵ ینه‌.

سەید رەزا (۱۸۶۲-۱۹۳۷)

ئەو سەياسەتوانانەى كە لەسەردەمى شۆرشى دەرسىم دا لەئەنقەرە بوون، لەبارى مەيدانىيەو چ شتيك لەمەر رتيەرى ئەم شۆرشە تازانن، تەنن ئەوەندە دەزانن كە سەيد رەزا «سەرۆكيني ناوچەيى» و لەگىنە سەرۆكى عەشیرەتيك بوو.

مەخابن دكتور نوورى دەرسىمى، نووسەرى تاقە بەرھەم لەمەر شۆرشى دەرسىم^(۱) كە بەخۆى چەندىن سال دەگەل سەيد رەزا بوو، زۆر بە كورتى باسى ئەم پياوھى كردوو.

بە گوتەى وى، سەيد رەزا كورپى سەيد ئىبراھىم، سەرۆكى تيەرى شىخ حەسەنە، ئەم تيەرىيە ئاكتەجى رۆژاناوای دەرسىمە، و يەكتىكە لە «گەرنگەرنىن و شەرفەترىن تيەرىن» ناوچەكە.

سەيد ئىبراھىم، كە لە گوندى دەرى ناھرى Ahri Deri دا دۇيا، وەكو سەيد «دەسلەتتيكى فراوانى» دە نيتو جەماوهرى خەلك دا ھەبوو؛ چونكە (رتيەرى) ئەو خەلكە بوو.

سەيد رەزا بچوكتيرىنى ھەر چوار كورپەكەى سەيد ئىبراھىم بوو لەنك يەكتىك لە زانا ناينىيەگان بەنيتوى محەمەد عەلى ئەفەندى دەرسى ناينى خوتندوو، ئەم پياوھە كارىگەرەيەكى زۆرى بەسەر ئەوھو ھەبوو و ويژدانى تەتەوھىيى ئەوى بىتەر گرڈتەرە.

سەيد رەزا لە پاش مەرگى بابى و لەسەر و مەشتى بابى دەبن بە جيتشىنى ئەو و لە گوندى ناگواورى بنارى چياى توجيەك نيشتەجن بوو.

بە گوتەى نووسەرى ژنامەى وى «سەيد رەزا ھەر ھەموو تاييەتەندەكانى كوردتيكى نيدا بوو، پياوتتيكى روخوش، ميسەرەبان و دلسۆز و بە نەوازش، زۆر زاھيدانە دۇيا، يەكجار چاكەكار بوو، پاش شۆرشى شىخ سەعيد لە ۱۹۲۵ دا ھەزاران كوردى پەنادا.

ئەمە ھەر ھەموو ئەو زانباريانەيە كە لەمەر وى دەيزانن. (لە قەبى سەيد لە نيتو كوردى شيعە مەزھەبى دەرسىم دا ھەمان گەورەيى و بايەخ و چەمكى لەقەبى پايدى شىخى ھەيە دەيتو كوردن سوونە مەزھەبى نيران و عىراق و توركيادا.)^(۲)

قەوالەيەكى ئاناسايى - نامەيەكى سەيد رەزايە كە لە نەرشىنى وەزارەتى دەروھى نينگليزدا بەدەست كەوتوو، ئەم ویتەيەمان بۆ تەواو دەكات. ئەو نیشان دەدات كە شىكردەوھەكى زۆر دووست و بۆ چوون و روانيتيەكى زۆر رونى لەمەر رەوش و مزەج و

حاله که هه‌بووه: ئهم قه‌واله‌یه له حه‌قیقه‌تدا به‌یاننامه‌ی شۆرش ده‌رسیمه، دا‌وا‌ی یارمه‌تیه له‌و ده‌وله‌ته‌ی که نامه‌که‌ی ناراسته‌ گراوه‌ لی ده‌وله‌تی تی‌ویراو به‌ ده‌نگیه‌ره‌ ناچیت. (١٧)

٤

به‌یاننامه‌ی سه‌، ره‌زا

سه‌ید ره‌زا له‌ نامه‌که‌یدا ده‌نوسیت: ده‌می سه‌اله ده‌وله‌تی تورکیا هه‌ولده‌دات نه‌وه‌ی کورد ده‌ت به‌ری و له‌ رای ئهم مه‌به‌سته‌دا خه‌لکی کورد سه‌رکوت ده‌کات، چاپه‌مه‌نی و بلا‌ئۆک و زمانی کوردی یاساغ کوردوه، هه‌ر که‌میتیک به‌ زمانی زکماکی خۆی سه‌ به‌کات ده‌یگرێ و نازار و نه‌شه‌که‌نجده‌ی ده‌دات، له‌ رێکه‌ی به‌تۆیزی کوچاندنه‌وه‌ خه‌لکی ناوچه‌ به‌ پیت و به‌ره‌که‌ته‌کانی کوردستان به‌ ناوچه‌ وشک و به‌ ناوه‌کانی عه‌نه‌دۆل راده‌گوێزی. که له‌ وێن‌در کۆچ پێکراوه‌کان ده‌سته‌ ده‌سته‌ زایه‌ ده‌هن و ده‌رن.

له‌و دا‌ویانه‌شدا، ده‌وله‌تی تورکیا لی‌بیراوه‌ بێته‌ ناوچه‌ی ده‌رسیم، که له‌ سایه‌ی به‌ره‌که‌ته‌ی گوێرایه‌لی به‌ ده‌وله‌ت، له‌م نازار و سه‌مه‌ ده‌ور بوو.

جا خه‌لکی له‌ به‌راته‌هر ئهم کاره‌دا، له‌به‌ری نه‌وه‌ی له‌ رێدا بێرن. به‌ مه‌به‌ستی به‌رگری کردن له‌خۆ، ده‌ستیان دا‌وه‌ته‌ چه‌ک، وه‌کو چۆن له‌ ١٩٣٠ دا له‌ نارارات و ده‌وله‌کانی زیلان و با‌مه‌زیدیش دا وه‌هایان کرد.

ئوه‌ سه‌ی مانگی ته‌واوه‌ شه‌ڕیکی قورس له‌ ناوچه‌که‌ی مندا حه‌شر ده‌کات.

وێرای نا به‌را به‌ری و نا به‌کسانی له‌ نه‌وزار و تفاقه‌ی جه‌نگ دا، وێرای نه‌وه‌ی ده‌وله‌ت په‌نا وه‌هر فه‌رۆکه‌ی بۆمبا هاوێژ و بۆمبای سووتینه‌ر و گازی خنکینه‌ر ده‌بات، من و ها‌و‌ولانیانم، هه‌وله‌کانی هێزی تورکمان پۆجه‌ل کردۆته‌وه‌.

فه‌رۆکه‌پێن تورک، ده‌ره‌قه‌تی ئێشه‌ نابهن و له‌ تۆله‌ی ئهمه‌دا، گو‌نده‌کان به‌ر‌دومان ده‌که‌ن، ده‌یان سووتینه‌ن، ژن و زا‌رۆکپێن به‌ن چه‌ک و به‌ن ده‌سه‌لات ده‌کوژن، حکومه‌تی تورکیا له‌ تۆله‌ی شکسته‌کانی خۆی به‌مه‌ژۆره‌ تۆله‌ له‌ هه‌موو خه‌لکی کوردستان ده‌ستینه‌ن.

«زیندانه‌کان ته‌ژی خه‌لکی به‌ تا‌وانی کوردن. خۆپه‌واران به‌ر ده‌ست‌ریژان ده‌ده‌ن، یان له‌ سێ‌دازه‌بان ده‌ده‌ن، یان نه‌فی ناوچه‌ دووره‌ ده‌سته‌کانی تورکیایان ده‌که‌ن.

ئوه‌ سه‌ی ملیۆن کورده‌ی که له‌ نیشتمانی خۆدا نیشه‌جین و خوا‌زیاری ج شتیک نه‌ن جگه‌ له‌ زیان به‌ خۆشی و شادی و نا‌زادی و پاراستنی ره‌گ و ره‌چه‌له‌ک و زمان و داب و

نهریت و روشنبیری و شارستانی هتی خویان، روو له جهانبان دهتین و داوا له جهانبان دهکەن که بۆ کوتایی هینان هم بیتداییه، دمهلاتی نهخلاق و بهرزی ولاتهکەت بۆ پاراستی میلیهتی کورد بهکار بیتن.»

فهروماندهی گشتی دهرسیم
ئیمزا سهید رهزا

پهشیویه سهروهتاییهکان (۱۹۳۷)

به گوتهی دکتور نووری دهرسیمی سهروهتای ههراو ههنگامهکانی سالی ۱۹۳۶، ئه و کاتانه بوو که سوپای تووکیا به ناشکرا بهنهاز بوو کۆمهلتیک سهربازخانه له ناوچه سهروهکیهکانی دهقهری دهرسیم دا داہنی.

سهید رهزا رابهر و سهروکردی کۆمهلتیک تهره و تایفه بوو، که نیازی بهریهچدانهوهی نه م کارهی دهولهتیان ههبوو، له سالی ۱۹۳۶ دا دیار نیه له چ ومختیکی نمو سالددا بوو، له گهل جهنهرال عهبدوللا نالپ دوغانی سهروکی پۆلیسخانهی «العزیز» دا دهکهوتیه دان و ستان.

سهید رهزا له گفتوکانهوه «نیاز و مههمستی شهر فرۆشی» دهولهتی بۆ بهدیار دهکهوتی و لێدهمیری دکتور نووری دهرسیمی، به مههمستی «تیگهپاندنی بهیری گشتی جیهان له مهسهلهکه» بۆ ئهوروپا بنێری. (۸)

دوای ماوهیهکی کهم لهم دیداره، جهنهرال نالپ دوغان، بلاوکراوهیهک دهرهکات و داوا له ههسوو تهره کوردهکان دهکات، بهپیتی رێژی ژساری خویان، دوو سهده هزار تهنهنگ تمسلیم به دهولت بکهن. له ههسان کاتدا کارگێڕانی دهزگا ئهمنییهکانی تووک، تهره کوردهکان له یهکدی هان دهن.

دامهزراندنی ههخفه و قشلهی نووی سهروچاوه و مایهی روداوهکانی ههوه له: له دوو شیرین دا خهڵکی پهلاماری بینا تازهکان دهن و پاسهوانانی بیناکان، چهک دهکەن.

ههنگێنن سهید رهزا داوا له جهنهرال دوغان دهکات که له نووسراوهکهی له ممر تمسلیم کردنی چهک، ژبووان بیتهمه و کاری پینهکات و ههروهها داوا دهکات دام و دهزگایهکی نیداری نهوتۆ له ناوچهکهدا دا بهزیری که مافی نهتمهوهیی خهڵکی کورد دا بهن بکات.

کاروانه‌وی دولت زور فوری دهبن، چهند فوجتکی پولیس بق درسیم ده‌نیری، له هه‌مان کاتدا یه‌که‌گانی سویای نویم له «سنوره‌کان»ی درسیم دا مۆل ددا. هه‌ستانی رۆژانه‌ی فرۆکه‌گانی تورک به‌سهر ناوچه‌که‌دا، خه‌لکی کورد توپه ده‌کات و له زۆریه‌ی ناوچه‌که‌دا ورده پیکادان له نیتوان خه‌لکی و یه‌که ده‌ولت کاندایه‌ی روو ددات. زستانی دئ به‌سهر او ده‌بیته مایه‌ی وه‌ستانی عمه‌لیاتی سویایی، لئ ددرسیم هه‌ر له که‌مارۆدایه.

٦

هۆکار و فاکته‌رێن راسته‌وخۆی شۆرش ١٩٣٧

هه‌ر که‌ به‌هاری ساڵی ١٩٣٧ هات و به‌فر له کۆیستانان چۆنه‌وه، یه‌کسهر کریارێن عه‌سکهری ده‌ستی پێکړ، چهندمه‌ی تورکیا به‌ بیانووی چه‌ک کردنی عه‌شایه‌روه ده‌که‌ونه بئ سه‌روشۆن کردنی خه‌لکی، و ورده شه‌ر و پیکادانی ناوچه‌یی به‌تایبه‌تی له ناوچه‌ی مه‌لازگه‌رد رۆژ به‌ رۆژ روو له زیادی ده‌کات.

له به‌هاری ساڵی ١٩٣٧ دا یه‌کتیک له کۆمه‌گانی سه‌ید ره‌زا به‌ نیوی برا ئیبراهیم ده‌جێت بق مخفه‌ری تورکان له هه‌زات، تا به‌ ناوی بابیه‌وه داوا له «فه‌رمانه‌ی ناوچه‌که‌» بکات که به‌ شیوه‌یه‌کی داوه‌رانه مه‌سه‌له‌که‌ یه‌ک لایی بکاته‌وه و کۆتایی به‌ کریارێن عه‌سکهری به‌نیری. برا ئیبراهیم له‌که‌رانه‌وه‌دا ده‌که‌ویته که‌مه‌ین و بۆسه‌ی نه‌و نه‌فسه‌ره‌ تورکانه‌ی که‌ له‌گه‌ل کوردێن کورگانی دا بۆی ده‌نه‌مه‌وه و ده‌کوژێ.

کوشتنی برا ئیبراهیم ده‌بیته سه‌ره‌تای ناشکرای دژمنایه‌تی نیتوان ده‌وله‌ت و کوردێن درسیم، سه‌ید ره‌زا ده‌فه‌ری کۆرده‌کان که‌مارۆ ددا و ده‌یه‌وی بکۆزانی کۆمه‌که‌ی ته‌سلیم بکه‌ن، به‌لام بکۆره‌کان خه‌لاتیان له ده‌وله‌تی تورک وه‌رگرتوه.^(٩١)

٧

سه‌رکه‌وتنه‌ری شۆرش

تورکان، به‌ په‌له هه‌یزتکی که‌وره له ناوچه‌گانی نزیکي سنووری شه‌رشدا مۆل ده‌ده‌ن و هه‌یزه‌که‌یان هه‌نده زۆر ده‌بن که ده‌کاته حموت سویا، مه‌له‌نده‌ی سه‌رکه‌ردایه‌تی نهم هه‌یزانه له دیاره‌که‌ر ده‌بن، به‌لام قوه‌ته‌گانی نهم هه‌یزانه له ئورفه و سیرت و وان و ئه‌له‌عه‌زیز و نزیکي نه‌ده‌نه‌دا (سوای شه‌شم) به‌لام یونه‌ته‌وه.

پتیده چیت نعم قایمکاری به هم مهیسته بوو بقی که رتیکه له شوش بگرن و نه یه لن به ره و
باشور تمشه نه بکاتو بین به له میهر له به رددم نه بجامدانی مانتوریک کوردین سوریا،
(پیشتر شیخ عهبدولره حیم ی برای شیخ سه عیدی پالو، ههولیک کاریکه ری له و
بابه تهی دلبوو، به لام کورده کان که ژماره یان کم بوو بوو به رگه ی تورکه کان ناگرن و شیخ
عهبدولره حیم کورزا) (۱۱۰)

هتیشی سه ره کی تورکان بۆ سه سر شوشلانی کورد، به هاوکاری به یولای هتیشی
فرزکوانی، له نه ره بجانوه دهمتی پتکرد، هتیشی ناسانی وه کو له نامه یه کی سید رهزا
و کهره ناسانه و انتکی تورک دا به نه یی سه به به گوکچن درده کمری یه کجار به یلاو
بوو، نهم کهره تورکه بهو بۆنه یه وه دیلۆمی فخری پت به عهسرا بوو (چونکه له ناوچه ی
دهرسیم دا و بۆ تهرهاران کردنی په ناگای شوشلانیان، سلی له وه نه کردوه که به سه سر
دوارترین خهره ندانی کوساران دا بقرئ»
له م گریاره عهسکه ره یه دا بۆ یه که مجار بۆ پتیشی جهنگی دژ به کوردان به کار هات.

۸

گفتوگو

نهوسا سید رهزا سه سر له نوێ پهیوهندی به جهنهرال نالپ دوغانه دهکات و تیشی
دهگه یه نئ که نه گهر ریز له مافی نه ته وه یی کورد بگیری و بکوردانی کورده کی بدرینه
دادگا، نهوا ناماده یه هه مورو نفه سر و سه ریاژه دیله کان و چهک و تهقه مدنی و تفاقه
دهست به سه را گهراوه کان بداته وه به ده ولت»

لن جهنهرال نالپ دوغان، داوای ته سلیم کردنی بقی قهید و شه رتی ۸۰۰۰ هزار
نهنگی ماوزه دهکات و نییدی شه دهست پتیده کاته وه. (۱۱۱)

۹

دهسه لاتی عهلی شیر و کوشتنی نهو

لهباری سوپاییه وه نه قلی هه ره گه وه ی راهرین عهلی شه ر ناویک بوو که نه خشی
عهسکمری شه ری داده رشت. نه میش وه کو سید رهزا له تیره ی جهستان بوو، له گوندی
عومرانی نزیک کۆچکری له دایک بوو بو و له قوتابخانه ی ناوه ندی سیواس خوتند بوو.
له سه رده می سولتان عهبدولعه مید و پاش نه وه ی به دانان و نهو سینی شه ر ناو و

شزردنی په پيدا كړد، يوو به سكرتوري مستمفا بهكي سمزوكي تيرې كوتچكري، پاش كوشتنی نمو (مستفا بهگ) بهدستي والی درسم يوو، به هاموستان كوره كاني نمو. علي شتر له م ريگه پوره تواني دوركي گموره له پدكخستني تيره و تايفه كاني ناوچه و دهلمري كوتچكري بهنتي.

دراي پاشه كندهي هزين روسيا له ۱۹۱۷ له كوردستاني توركي، دهسلاتداراني رژي توركي بزو نموي خلكي درسم، نههارووتن واپان بهمسله حيت زاتي كه چاووشی له كريان عبي شتر له ناوچهي ناوچهك بگمن.

لي علي شتر له غمباتي نهتمويي خويدا بهردوم بهوو، له سالي ۱۹۲۰ په پوندی درسمي به ويانهي نهتمويي بهزتي كوردستان بهو راگه باند و دلوای له ربهبراني كوردي قسمته تپيه كرد كه چمند لفتكي پاتهي نهرولو له درسيم بگمنموه. (۱۲۱)

له سالي ۱۹۲۱ دا كهوته نامنوسين و تله گراف ناردين بزو دولت و دلوای ده كرد برباره كاني پهماني سيلم جهجهن بگات و چمندين كوزفرانسي به زماني كوردي له باره نه تمويي پوره نه انجام دا.

دواي چمند هيلهك بهوزي بهشلي كورني له شوشي كوتچكري دا حوكمي نه عدل درا، لي تواني له دستي دهسلاتداران هلهت.

له سالي ۱۹۳۷ دا علي شتر هر بهسهرشي و بهر بهبرني كريان سويي بهو نهوستا، له راي پدكخستني كورد، له دورې سيد رزا زار باباتي نشتان بهروبراتي نوسي و گه لنك شهر نشتان داناو بلاو كردهو.

له هيلي ۱۹۳۷/۶ سيد رزا دلوای له علي شتر كرد كه بهمهمستي ريگه گون له خوین رشتني پتر، بروت بزو نگران پان عتراق و تا كاريكي وها بگات كه فرمنه پان بهريانيا بگمرته بهتموه. (۱۲۲)

لي شيري بهر له رويشتني بهانداني جهنمزال تله دوغان، له باره گاهي خويدا له نمشكوتي نكرات دا، بهدستي «ريهر» ي برزاي سيد رزا كه به لاييني غزي راگه باند يوو، بهلام زولو زير يوو يوو به نوكمري توركان، كوزرا.

ممرگي علي شتر خساره تيكی گموره و دلته زين يوو بزو شوش.

کوتایى شهر

له کړتايي هديفي ۱۹۳۷/۶ دا هه مورو خه لکي نه نکلره لمړه دنيا يوون که شوقشي
دورسيم به تسليم يووني «دوا» دهمتي شوقشانان له ۱۹۳۷/۶/۲۴ دا توارو يوو.

ج هوالبتک له مسر چۆنیه تی گریاره کانهوه له دست دا نییه. بهلام له ناوهنده سیاسیه کانی رۆژاوا دا و باوه که هتێزی فیهۆکه وانی و جهندرمی تورکیا «خمساره تی کهورده بانه لیکهوتوه.

به ریکموت هندی له سیاستوانانی ټینګلیزی داتیشټووی نه نمره، له گفتوګو په ک دا دوګمل په کیټک له فرمانیهرانی وزارتې کاروباری گشتی که له درسم دیتوه، بۆیان دمردده کوئ کشتوږش و شمر هر هر دمواومه و جهه رال نه لپ دوغان ډه تمعا نییه نه مسال هممو ناوچه کانی شوږش پکړئ و گرته . هه موو ناوچه کان، له سالی داهاتو دا نه نجام ده ده ری. (۷۱)

دوای مهرگی عهلی شیر قورسای شوقش بهرهو ناوچه‌گانی تیره‌ی بهختیاری
داده‌کشیت.

بدلام کاری سرکوتکاری یکجبار توند و بیتره حمانه‌یه، تورگان بیشه‌کانی ناوچه‌که دسورتین، زه‌مین‌ه‌ی کوشتی شاهینی سرۆکی تیره‌ی به‌ختیار فراهام ده‌گه‌ن. له‌ دۆلی نیک‌قودا، هه‌زاران ژن و مندال که‌ په‌نایان بۆ‌ئشه‌کوت‌ه‌کسان بره‌بوو. له‌ نه‌جیامی کردنه‌وه‌ی ناگر و دوکه‌ل لمبه‌رده‌م زارکی نه‌شه‌کوت‌ه‌کاندا ده‌سرن و ئه‌وێندهر ده‌بی به‌ گۆریان.

یه‌گتیک له کورانی سهد وه‌زا به‌نیری حه‌سه‌ن ره‌شیک، پارچه‌نیزی به‌ر ده‌گه‌وی و به‌رن‌دار ده‌بیت، دایکی له «العزیز» بۆ ده‌ره‌مان‌کردنی به‌ نه‌فسه‌رتکی تۆرکی ده‌سپیری. نه‌وانیشه له‌ بری ده‌ره‌مان کردن نه‌شکه‌نجی ده‌ده‌ن و یاشان ده‌به‌کوژن.

نوند و تیرگی سمرکوتکار به کان له سهره تادا ده بیته هژی نوعدی که خه لکی و دکو «کور بیجا» کان که بی لایمن بوون و بیان ته ناهت خه لکی و دکو کور اگاهنه کان که بوو بوون به جاشی دهلوت. له دهری سید رهزا خر بیتهوه، لی ئه م ختلاش زور به بیره حمی له تل و عام ده کرتین. تور که کان. دیله کان بهره دست ریزی ره شاشان دهن و ژن و زاروکان ده نیر کادانان دا دسووتین.

نەرسەسەندەى تۈرك كە بە «بارەگەى» سەيد رەزا دەزانى. بەر بۆردەيسانىكى توند و تۆپبارانى بىن رەزاي تۆپخانەى دەدا.

نەر، سەيد رەزا دەيوئى بگاتە ناوچەك، بەلام نەر ھەرلەى لە قىزچەورە بۆ نىشكانى بازەنى گەمارۆكەى دەدا، ژۆر قورس لەسەرى دەكەوئى، ھەزاران كەس لە كەسوكارى خۆى لەوانە ژنە بچوكەكەى و يەككىكە لە كۆرەكانى و سىن لە نەوەكانى - دەست دەلات.

۱۱

گەرتنى سەيد رەزا

پاش نەو، تۈركان لە كەش و ھەوايەكى تا رادەبەك گومانواى دا دەستيان دەگاتە سەيد رەزا. بە پىتى گوتەى كوردان، والى نەرزەنجان لە سەرەتاكانى نەيلولى ۱۹۳۷ د ا رايەگەبەنى كە دولەت لىبراو داواكانى كورد جىبەجى بكات و خەسارەتى كوردان بېزىن، ناگرمس رادەگەبەنى.

سەيد رەزا باوەر بەم بەلئىنەى تۈرك دەكات و بەمەبەستى گەشگۆ دەگەل والى دا بۆ نەرزەنجان دەروات و لەوتەدەر و لە ۱۹۳۷/۹/۵ دا دەگەرى.

سەيد رەزا لە كاتى ھاتە دەروەى لە كۆشكى پارىزگا نەوئەندە فرسەت دېنى كە چەند وشەبەك لەمەى تاوانبارى «نەم دولەتە درۆزن و بى شەرەفە» بلى: لە نەلەمەزىدە فابىلى سەيد رەزا چى دەكرى.

لە كاتى لىكۆلنەورە و تەحقىق دا، تۈركەكان ھەلەدەدەن سۆفەتەكان تىرەگلىن و داواى لى دەگەن نىعتراف بەورە بكات كە سۆفەتەكان نەفسەران و چەكبان بۆ دەرسىم ناردوورە.

لى سەيد رەزا دووپاتى دەكاتەو كە نەر «خىزانەى نەر لە باوەشىدا پەروورە وگەرورە بۆرە، ھەرگىز نەلقە لەگوتى و مەكەچى بىگانان نەبۆرە، سەدان سال بە گىسانى نىشتەمانپەروورانە لە بەر خاترى بەرئەوئەندى بالاى مىللەتى خۇيدا خەمەتى كردوورە. لى مەخابىن بىن ناكام و نەنجام.»

سەيد رەزا پاش چوار روژان دادگايى لە ۱۱/۱۴ دا دەگەل دە كەسى دىكە لە سەرانى كورد ھوكمى نىعدام دەدرى و لە ۱۱/۱۸ دا لە سىدارە دەدرى و لە پاى تەنارمەا دەلى: «من تەمەنم ھەفتا و پىنچ سالە، دەچەمە رەزى شەھىداتى ترى كوردستانەو، دەرسىم

شکستی هیتا، به لام کورد و کوردستان دهیتن، لاوانی کوردستان تولهمان دهستین،
نه فریت له خاپنانم، ستمکاره (۱۵)

سمرچاوهو پهراوړتوان:

- ۱- کونلاری القیسی عمرهیی دیمشق، ژماره ۱۹/۸/۱۹۳۴ که له کتبی وکوره و هغه ی رامبزل ۳۴ وری گرتوه.
- ۲- کونلاری په یامنتیری Temps له نمکرا ۱۸/۸/۱۹۳۷.
- ۳- راپزوی پروفیسور بهلی ۳/۱۹۴۴ و وزارتتی کاروباری دهرودی ینگلس - ۲۱۹-۳۷۱
- ۴- هه مان سمرچاوه.
- ۵- درسیم له مېژووی کوردستاندا. په زمانی توکی له هه لمب سالی ۱۹۵۲ بلاو کراوه نموده، دکتور نوری درسیمی له دوروبه ری سالی ۱۹۷۵ دا له سوویا کوی دواپی کرد، دکتور نوری له سالی ۱۹۱۹ وه له زوړه ی بزاغه نه تهره پیه کانی کوردا، په ناپیه تی لستویشی دهرسیم دا شان بعشانی مهید رها، به شدلری کردوه.
- ۶- هه مان سمرچاوه ل ۲۹۱
- ۷- له نامه گدی ۱۹۳۷/۷/۳۱ ی مهید رمزادا، شویتی نویستی نامه که به دسته ولژی دهرسیم، کوردستان دپارکراوه، نم نامه به به ناپی و به زمانی فهرستی نویسراوه و بز دوزارتتی کاروباری دهروده ناراسته کراوه یی نموده نیتوی دپولته می به ست هیتراپن، نم نویسخه دهرمه و به نیسزای مهید رها یه، له گوینه مهید رها عهینی نم نامه یی بز ژماره یی که له و مزلرخانه ی کاروباری دهرودی ولاتانی نورویایی ناریدن، نم نامه یی که بز وزارتتی کاروباری دهرودی ینگلستان نیردراوه تا ۱۹۳۷/۹/۲۱ نه که میوه ته جن، به گوته ی نویسرای فهرمانبه رتکی و مزلرخانه ی نویرو، نامه که له زهره که پدا نه یوه، به مجزوه نمزاولوه چ کاتیک که بیرونه له ندن، دولتتی ینگلستان، له ولامدا نامه یی که بز دولتی توکیا دتیر و دلنهای دهکات که ولایمی نور نامه یی نه داوه ته وه، وزارتتی کاروباری دهرودی ینگلستان ۲۰۸۶۴-۳۷۱.
- ۸- دکتور نوری درسیمی، ل ۲۷۰.
- ۹- هه مان سمرچاوه ل ۲۷۲
- ۱۰- هه من نرفه، کوردکان، ل ۴۲ به گوته ی دکتور نوری درسیمی، کومه له پیشه رگه یی که، به سرگردایتی مسیح نایک (کوی محه ده یی که په گه په نای و بهر سوویا بره یی ۱۰) تا ۱۲ کیلومتره تری دپارک پشهرویان کرد.
- ۱۱- لوتان ۱۸/۸/۱۹۳۴.
- ۱۲- دکتور نوری درسیمی ل ۲۷۴، دکتور درسیمی لفرشدا مېژووه که به وردی دستیشان ناکات.
- ۱۳- مېژووی نیحتمالیه.
- ۱۴- په یامی تله گرافی ۱۹۳۷/۷/۱۶ ی سفیری بریتانیا، وزارتتی کاروباری دهروده، ۲۰۸۶۴-۳۷۱
- ۱۵- دکتور نوری درسیمی ل ۲۹۰.
- ۱۶- لوتان ۱۸/۸/۱۹۳۷.

بەشی سێهەم

خەبەرئێن لە رای خۆیوون

دەستى يەكەم:

يەكەمىن تۇرۇشنىن بازارلىرى ۋە سەرھەلدەلىرى ھىزىان (۱۹۱۳-۱۹۱۵)

ھەر نەتەۋەيەكى زىندوۋ كە بۆ ماۋەيەكى زۆر يەكەمىتە بىن دەستى داگەرگەرىكى
بېككەنە، ئاچارە ھەمىو ھىزىن خۇ، ھەمىو خەپاتىن خۇ، ھىزى تەم دۆمەنە بېككەنەپە بەكار
بىتىن. زىتەكى ئاۋمەۋى ئېفلىج دىمىن، ۋ توتائى ھەمىلى زىگارى كۆمەلەيەتى لىن دەپىت.
كارل ماركس.

پاش شىكىستى شۆپشى دەرسىم كە لە دۋاى ھەرمىسى شۆپشى «كۆمىرى ئارارت» ھات،
ئىدى كوردستانى تۈركىيا لە كارۋانى بىزالى نەتەۋەيە كورد داپرا، ھەمىو رىيەرانى سىياسى
ۋ ئايىنى كوردستانى تۈركىيا كۆرۈن يان لە سىتدارە دران ۋ يان تىرىباران گران ۋ ھەمىو
كادر ئىشكەرانى، (مەبەست لەو كادرىيە كە لە ھەر بىزالتىكى ئازادىخۋازى نەتەۋەيەپىدا
رۆلتىكى گىرنگ دەگىزىن، لە نىۋ چۈر بۈۈن، خوتەۋار ۋ رۆشنىبىران لە ژىر ئازار ۋ نەشكەنجە
دەپۈر: لە سىتدارە دەدران يان فرى دەدرانە نىۋ دەرىچەكانەۋە»^(۱)

دۋاى يەك چارەكە سەدە، واتە زەمەنى پىتۈيىست بۆ پىشكەيشتى نەۋەيەكى نۆى لە
كادران، نەۋجا كوردستانى تۈركىيا لەم خەۋى نىمچە مەرگە بىتدار دەپىتەۋە.

لەم مېانەدا، دەتۈرتى بىگۈرتى كە لە ئىتران ۋ عىراق دا ھىزىتىن سىياسى كورد لە ژىر
كارىگەرى راستەۋخۇ ۋ ئاراستەۋخۇ ئايدۇلۇزىي ماركسىستى دا سەرھەلدەدىن، خەپات
لە رالى ئازادى كوردستان دىۋىزە دەگىشەت.

بەلام لە ھەمان كاتدا پىياۋىك لەمىر شانۋى سىياسەتى كوردستان دەرگەۋت كە قەدەر
ۋاى ھىتا سى سالى تەۋار دەستى بەسەرىدا بىۋات ۋ بېشە ماىيە ھەردەشە لە پەرسەندىن
ۋ مانەۋى نەم ھىزىانەكى ھاتىۋەنە ئاراۋە.

سلىمانى مەلبەندى سەرەكى كوردايەتپە، لىترەدا ۋ لە قۇئاغى پىش بەكەم جەنگى
جىھان دا، زۆر گرۈپى نەتەۋەيە دىتە ئاراۋە. كە چۈرۈنە بىنج ۋ بىناۋان ۋ دۆزىنەۋى رەگ ۋ
رىشەيان زۆر نەستەمە، بەتايىيە ھەندىكىيان كە لە چەند كەستىك تىناپەرن ۋ زۆر خار
بەك كەس لە ھەمان كاتدا نەندامى چەند رىكخراۋىكى جىاۋازە.

برایه‌تی:

له سالی ۱۹۳۷ دا دوو ریکخراو، نه‌تموه‌په‌روه‌رانی کوردیان له خو گرتبوو. کتبه‌له‌ی «برایه‌تی» که شیخ له‌تیغی کوری شیخ مه‌حمود دامه‌زراندبوو، له‌سهر هه‌مان شیوه و شیوازی کۆمه‌له و یانه کوردیه‌یگانی قه‌سته‌ته‌نییه دامه‌زراند. به‌تاییه‌تی له‌رووی وه‌رگرتنی نه‌ندامی بورژوازی به‌تعمه‌ن و خانه‌دانانه‌وه، مه‌حمود سه‌دیق شاره‌یس (بابی نوری شاره‌یس)، نی‌سماعیل حه‌قی شاره‌یس (مامی نه‌و) و مه‌لا نه‌سه‌دی مه‌لای سلیمانی. م‌روشن‌بیره شاریانه له راستیدا ده‌وێکی گرتگ ده‌بین، بۆیه برای په‌کێک له‌سه‌رانی کورد، که له‌سلیمانی دا ده‌ست به‌سهر و دوور خراوه‌ بوو، له‌کۆمبونین نه‌یتی نه‌وان دا به‌شداری ده‌کات.^(۱۲) نه‌م که‌سه مه‌لا مه‌سته‌فای بازانییه. (۱)

مه‌لا مه‌سته‌فا که رۆژگار وای کردبوو بۆ ساوه‌ی سی سالان به‌سهر شانۆی سیاسه‌تی کوردستاندا زالی بێ، پاش نه‌وه‌ی مه‌شقی سوپایی له‌نک شیخ نه‌حه‌مدی برای و له‌چیاکانی کوردستاندا ته‌واو ده‌کات، له‌ریگه‌ی بورژوایانی کوردین «پایته‌ختی فیکری» کوردستانی عێراقه‌وه، ناشای سیاسه‌ت و سیاسه‌تکاری ده‌بین.

ریکخراوی «دارکەر» Darker

«برایه‌تی» ریکخراوی تایبه‌تی سه‌ران و په‌ساوماقولا‌نی کورد بوو، جێی لاوانی هه‌واداری هیزیی کۆمۆنیستی عێراق و ریغۆرم خوازانی (گروپی به‌غدا‌ی)^(۱۳) تیدا نه‌ده‌په‌روه، هیزیی کۆمۆنیستی عێراق له‌سالی ۱۹۳۴ دا دامه‌زرا‌بوو.

له‌سالی ۱۹۳۸ دا نه‌وجمه‌وانانی سلیمانی که له‌رووی تعمه‌ن و بیره‌وه له‌ریکخراویکی دیاری کراو له‌لایه‌ن برایه‌تی‌هه‌ ناسراو به «نازادی کورد» په‌کیان گرتبوو، ریکخراوی سییه‌مان به‌ناوی ریکخراوی «دارکەر» دامه‌زراندبوو. نه‌م ریکخراوه‌ لاسایی کردنه‌وه‌ی ریکخراوی کاربه‌نارۆی ئیتالیا بوو. (Carbonaro): زوخالکەر (ره‌ژوکه‌ران) به‌مانای ره‌ژوکه‌ر دێت. نه‌مه‌ نا‌قیمیکی شوێشگێتر بوو که له‌ده‌وره‌یه‌ری سالی ۱۸۱۱ دا دامه‌زراو، نامانجی بریتی بوو له‌په‌که‌ستی ئیتالیا و دامه‌زراندنی حکومه‌تی کۆماری، نه‌م نا‌قمه‌ بۆیه‌ پێیان ده‌گوترا، ره‌ژوکه‌ر چونکه‌ کۆپه‌رونه‌وه‌کانی خۆیان له‌نیو ره‌ژوکه‌ره‌کاندا ده‌کرد و زمان و زاراوه‌ تایه‌یه‌کانی نه‌وانیان په‌کار دێنا.

دامه‌زرینه‌رانی نه‌م ریکخراوه‌ بریتی بوون له‌نوری شاره‌یس، که له‌ناینده‌دا بوو به‌

نەندامی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستانی سەر بە بارزانی، یونس رەوofi شاعیر، کە خودانی سروودی نەتەوهیی کورد (نەه رەقیب) و پاشان چوو ریزی حیزبی کۆمونیستی عێراقووه، عەبدوللا توفیق جەوهر، چونکە نەندامی کۆمەڵەی برایەتیش بوو، پاشان لە رێکخراوی دارکەر درکرا.

(دارکەر) تەنێ گەنجی خوێندواری بە نەندام وەرەگرت کە دەکری بە تاییەتی نیوی ئەمانە لەم رووهووە بێژن، رۆستەم جەباری، کە ئەوقاتیکی خەلکی هەولێر بوو، مستەفا عوزیری فەرمانبەری دەولەتی بوو، خەلکی هەولێر بوو کە پاشان بوو بە قازی و پارێزگار، نەم رێکخراوە رێکخراویکی چەپی تەواو بوو.

پەڕەوو پەڕنامە کە شەقلێکی نەتەوهیی بێ شەل و غەشی هەبوو. خەتێن لە رقی ئوتونومی کوردستانی عێراق و سەرەخۆیی هەموو کوردستان، هەروەها مۆرکیکی هەبوو کە پێر رەنگدانووی کاریگەری و دەسلاتی حیزبی کۆمونیستی عێراق بوو، لێ نایدولویای نەم رێکخراوە ژۆر روون نەبوو. «ئێمە دژی فاشیزم و هیتلەر و لاپەنگری دیموکراسی و نەپاری ئیمپریالیزم، بە تاییەتی نەپاری ئینگلیزەکان بوین»^(٤)

ئێمە قونانغێک بوو کە حیزبی کۆمونیستی عێراق لە نەجمی ناروونی نایدولوی خۆی و لە ناکامی ئالۆزکاو نایدولۆیی نەو گروپانە کە لە ژێر کاریگەری ئەودابوون، بەسەرچەند بەل و لاهاڵ و گروپ دا داوەش بوو

بەلێ نەدی «دارکەر» لە دەرتی سلیمانی دا بلاو دەبێتەو و لەسالی ١٩٤٠ دا شانە ی نەتینی لە هەولێر و خانەقین و بەغدا و موسل دا دادەمەزێن.

١

دامەزراندنی هیوا

لەسالی ١٩٤١ داو دواي شۆرشێ رەشید عالی گەیلانی (لە هەیفین چار و پێنج) و پاش پەڕەندی کردنی رەفیق حیلمی بە «دارکەر»و بەرپرسیانی رێکخراوە جیاوازهکانی کورد لە کۆنفرانسیک دا لێدەبێژن. رێکخراوەکانی خۆیان لە یەک حیزب دا بەناوی «هیوا» یەک بخەن، نەم رێکخراوە تازەیه هەموو تێکۆشەرە نەتەوهییهکانی کورد لە دوری یەک خەر دەگاتەو. رۆشنبیران، خۆتەندکاران، قوتابیان، کرێکاران «کۆمیانبای نەوتی کەرکوک و سکە ی قیتار» جوتیاران و نەفسەران، کە رۆلێکی یەجگار گرتەگ دەیتن.

بارەگای حیزب لە دەرتی کوردستان، واتە لە بەغدا، و حیزب لەشارە گەورەکانی

کوردستان (کهرکوک و ههولێر و سلیمانی و) لقی ههمن، گۆڤارتیک به نێوی نازادی بلاق دهکاتهوه. که بابهتی نزیك له بابهتهکانی حیزبی کومونیستی عێراق بلاق دهکاتهوه. مالی چهپی «هیوا» به ناشکرا کومونیسته.

رۆلی بههرتی «هیوا» پاشان دهین بهوهی که یارمهتی و هاوکاری مهلا مستهفا بارزانی بکات. که لهسالی ۱۹۴۳ دا له سلیمانییهوه را دهکات. بهلام نهم حیزبه تازهیه له دامهزراندنی «کۆمهلهی ژیانهوهی کوردستان»ی کوردستانی ئێهرانییدا رۆلێکی گرینگ دهبین.

مهلا مستهفا بارزانی دواي نهوهی چهند مانگیك «دهگهل شیخ نهحمه دی برای و خێزانه که یان» دا له تاراوکهی ناسریه بهسهر دهبات. سه رههجام و له سالی ۱۹۳۶ دا بۆ سلیمانی گۆزرا بووهوه، نیتاش پتر له شمش سال بوو لهم شارهدا بێ تاقت و نارهحت چاوهنۆری دهلیقهیهکی دهکرد.

نهو موچهیهی که دهولتهتی بهغدا بهو پهڕی چاو تهنگیهوه بۆی پری بووه، بههۆی سالانی جهنگهوه وای بێ بایدخ بوو له نرخێ نهبوذا بوو، بههاو نرخێ خواردمهمنی دهقات زیادی کردبوو، به گۆرهی راپۆزیک مهلا مستهفا ههر زوو «ههتهنده ناتاج بوو» «کهوته تهنگانهیهکی بێ پارهیی وههواره که دوور نهبوو له پیناوی ژباندا پهنا وههه تارانکاری بهری» (۵)

ههر ههموو نهو کهسهانی که بازوانیان دهبینی لایان عهیان بوو که چاوهنۆانی دهلیقهیه که له شار ههلبێ. بهلام «ترسی نهوهی نه وهک بگیری، ههروهها خهمی شیخ نهحمه دی برای» (۶) بۆ ماوهیهک دست و پینان بهستهوه.

۲

واکوڤنی بارزانی (۱۹۴۳/۷/۱۳)

مهلا مستهفا بارزانی چل سالان بوو، له پیاویکی چالاک و چهلهنگی به تهبعهت و خووی نهو و دکر چاوهنۆی نهدهکرا. باقی تهعهنی خۆی له وهز و حالیک دا بهسهر بهری که له مهرگی زینوو دهچوو.

لهباری سیاسیهوه ههول و مهرج و وهز و خال لهوهی چاتر نهدهبوو. له دواي کردندا ناکه مهکی رهشبد عالی پهیوهندی نێوان ئینگلیز و بیرین گشتی عێراق ههر خراب بوو، تا سه رکه: تهنگانی سالی ۱۹۴۳ زۆری ههره زۆری رۆشنییران باوهریان بهسهرکهوتنی

هیزین «توده» بوو. ^(۷) نینگلېز دکان له پهنای «مسه لهی کورده وه» کورده کانیان هان ددها بېته سویای بهریتانیا وه. ^(۸)

هله به ته حوکم و دهسه لاتی دولتې عیراقیش له باکووری کوردستاندا له باری پراکتیکه وه سفر بوو،

جه نهرال بارزانی ناینده له ۱۹۴۳/۷/۱۳ په یارمه تی شیخ له تیف که به خوی ده رڼو لهوه دوا له شار هلات، له سلیمانی وه در کهوت و بو نه وهی توشی هیزی ناسایشی نیو خیزی عیراق نه بی، خوی به نیراندا کرد و سره نجام که پشته وه ده لری بارزان.

۳

گفتگو

بارزانی خوی که پانده ناوچه یک که زور شارمزی بوو، هه مان نو ناوچه و ده لری که له سالانی ۱۹۳۱، ۱۹۳۲، ۱۹۳۴ شری عیراقیه کانی تیدا کردبوو، واته ناوچه ی نیران روکوچک و شه مدینانی سر سنووری تورکیا.

وه کو له راپزړیکې سیاسی بهریتانیا دا ^(۹) دوویات کراوه توه، له سره تادا رفتاری «جی ترس» نه بوو. بارزانی ده رگای دانوستاندن ده گمل دمه لاندان دا ده کاتمه و داوی نه نجامدانی و فورم و چاکسازي ده کات و هو لیش ده دات له که لیا ندا پیک بیت.

له م زه مانده ووشی نه م به شری کورده ستان زور مه تر سیداره، گونده کان چول و هولن و که سیان تیدا نیسه، هه ندیک لهو گونده اته ویرانه من، له سره تاسه ری ناوچه که ده شوینمواریکی کشتو کال نیه، برستی و پریشانی له راده به دره.

که نده لی کارمه ندانی دولت له دست ده رچوو بوو، پارزگارانی هو لیر و موسل هه رگیر پیا ن نه نابووه ناوچه که.

وه زعی رنګاو بانان که باشترا یه مالا ته رنجان پین بگو تری زور خراو بوو، زوری یه بینا گشتیه کان (قوتابخانه و خسته خانه و...) ویران بوو یون. ^(۱۰)

روشی پوره دره و فیر یون و تندرستی له کورده ستاندا ته نانه ت لهو ناوچانه ش دا که چ به یو ندیده کان به سیاسه توه نه بوو، په کجار دلته زین بوو، به پتی کوته ی کوردیک که نه فی میسر کرابوو، له سالی ۱۹۴۶ دا له هر هه موو ناوچه کانی کوردستانی عیراق دا (ته نیا شست قوتابخانه هه بووه و لهو شسته ته نیا دوو قوتابخانه یان ناوه ندی یون،

سی قوتابخانه‌یک له‌مانه ده‌رسی دژناغی سه‌ره‌تایان تیتدا ده‌گوتراوه و نه‌وانی دی زارژکستان بون» (۱۱۱)

روون نییه که دلو اکانی بارزانی له‌م گفتوگوتیاندا چ بووه. لئ نه‌و راپورتانی که‌بێ به‌غدا ده‌نیردان، هه‌مان چاره‌نووسی نه‌و قه‌والانه‌یان ده‌بوو که بۆ نه‌ره‌ دام و ده‌زگای کاغه‌ز ده‌نیران، له‌سه‌ر یه‌کتر که‌له‌که ده‌کران بێ ده‌ی کمسێک لێیان پیرسینه‌وه.

٤

پێچانی په‌یوه‌ندییان

له‌ نه‌یلولی ۱۹۴۳ دا سه‌عید به‌رخه‌ [۲] که په‌کێک ده‌بێ له «باغیانی» تورکیا، دێته عێراقی و مه‌لا مسته‌فا بارزانی به‌هاتنی نه‌و په‌یوه‌ به‌هێز ده‌بێ، دوا‌ی ماوه‌یه‌کی که‌م «رووداوێکی ئالۆزه» (۱۲) ده‌قه‌ومن، بێ نه‌وه‌ی که‌س بزانی کێ یه‌که‌م ته‌قه‌ی کردووه‌. بارزانی یان جه‌ندرمه‌.

له‌وه‌ به‌ دواوه‌ ره‌وتی رووداوه‌کان خه‌را ده‌بێت، بارزانی جه‌ندرمه‌کانی ناوچه‌ی نیوان بارزان و سنووری تورکیا، ناچار ده‌کات که مه‌خفه‌ره‌کانیان چۆل بکه‌ن. پاشان له‌ سه‌ره‌تای هه‌یله‌ی ده‌ی سالی ۱۹۴۲ دا له‌ نزیکه‌ی میترکه‌ سوور، له‌ قه‌ره‌تێکی جه‌ندرمه‌ی سه‌دو په‌نجای نه‌فه‌ری ده‌دات و ناچاری ده‌کات پاشه‌کشه‌ بکات و زیانه‌کی تا راده‌یه‌ک قورسی لێده‌دا.

له‌ کۆتایی هه‌یله‌ی ده‌ی سالی ۱۹۴۳ دا عێراق تێپه‌کی تیکه‌ل (له‌ په‌یاده و جه‌ندرمه‌ و زێ و هێزی فرژکه‌وانی ده‌نێرتیه‌ شه‌ری بارزانیه‌کان، بارزانی هه‌نوکه‌ ۲۰۰ خه‌باتکاری ده‌گه‌ل دایه‌.

له‌ ۱۹۴۳/۱۱/۹ یه‌که‌مین شه‌ر و پێکادان له‌وبه‌ری میترکه‌ سوور و به‌ ناماده‌بونی جه‌نه‌رال برۆمیلۆی سه‌رۆکی «شاندی عه‌سکری به‌ریتانیا له‌عێراق» دا روو ده‌دات.

شه‌ر تا ۱۹۴۳/۱۱/۱۱ له‌ هینان Hainan به‌رده‌وام ده‌بێت. هێزێن عێراقی ده‌شکێن و شه‌ست کۆژاو و به‌رێدار ده‌دن و جه‌نه‌رال برۆمیلۆ موخاززه‌یه‌ک له‌مه‌ر «بێ مه‌شتی هێزێن عێراقی» ده‌دات.

بارزانی و ئینگلیزه‌کان [۳]

لبن بارزانی له‌سەر په‌یوه‌ندی کرنی خۆی په‌رده‌وام ده‌بێت و پاش مردنی سه‌عید بیروخی، که له‌ کۆتایی سالی ۱۹۴۳ دا به‌ ده‌ستی تورکه‌کان ده‌کوژێ، پێش‌نیاز ده‌کات که ته‌سلیم ببن، به‌مه‌رجی سه‌فیری به‌ریتانیا زامنی چۆنیه‌تی ته‌سلیم بوونی نه‌و بن. له‌ راستیدا هه‌ول ده‌دات، ئینگلیزه‌کان له‌ رووداو و مه‌سه‌له‌کانه‌وه‌ بگلیستن.

۱. «م قوناغه‌دا ئینگلیز ته‌نهن به‌رژه‌وه‌ندییه‌ ستراتیژیه‌کانی خۆی به‌لاوه‌ گ‌رنگ ده‌بێت، مادامینکی خه‌تی سوپایی به‌ریتانیا ده‌گه‌ل ئێران دا نه‌که‌وتۆته‌ مه‌ترسه‌مه‌وه‌، ئیدی ده‌وله‌تی له‌نده‌ن ناخوازی خۆی له‌ کێشه‌ی ئێوان کورد و عێراق ده‌لقورتێت، ئه‌وه‌تا وه‌زاره‌تی ده‌رتی ئینگلیستان به‌ زمانیکێ تا راده‌یه‌ک توند به‌ کورنوالیسی سه‌فیری خۆی له‌ عێراقدا، راده‌گه‌یه‌نن «نه‌گه‌ر قه‌رار بن شه‌ری مه‌لا مسته‌فا به‌کری، ئه‌وا ده‌بن ده‌وله‌تی عێراق به‌خۆی به‌جێته‌ ژێر نه‌و باره‌، نه‌گه‌ر ده‌وله‌تی عێراق نه‌توانن رووبه‌ووی ئه‌و وه‌ز و حاله‌ به‌تسه‌وه‌ و ده‌رگه‌ت نه‌یبت، ئیدی هیچ ماقۆل نه‌یه‌ ئێمه‌ له‌به‌ر خاتری پاراستنی ئه‌و خۆمان گیرۆده‌ی کریانن عه‌سکه‌ری به‌که‌ین.» (۱۳)

کورنوالیسی چه‌ندین جاری یه‌ک له‌دوای یه‌ک ده‌وله‌تی عێراق ناگادار ده‌کاتمه‌وه‌، له‌م باره‌وه‌ هه‌نده‌ تونده‌وی ده‌کات، تا چاریک له‌ ده‌دانیکێ دا ده‌گه‌ل سه‌ره‌ک وه‌زیراندا پتی ده‌لت « هه‌ر هه‌موو ئه‌م کێشه‌انه‌ نه‌نجامی بن توانایی و بن دسه‌لاتی ده‌وله‌تی عێراقه‌ که‌ شیخ نه‌حمه‌د و مه‌لا مسته‌فای به‌ «موچه‌یه‌کی که‌م» و «بن چ ئومیدیک به‌ نابنده‌ له‌ سلیمانی دا هه‌شته‌وه‌.» (۱۴)

کورنوالیس سه‌ره‌ک وه‌زیرانی عێراقی ئارخایه‌ن کرد که هه‌موو ده‌له‌ری بارزان و کۆمه‌لێک ناوچه‌ی دیکی باکووری کوردستان له‌ «حالی قات و قه‌ری و گ‌رانی» دان و ده‌وله‌تی عێراق، نه‌گه‌رچی زۆر جار له‌مه‌ ناگادار کراوه‌ته‌وه‌، له‌م باره‌یه‌وه‌ هه‌یچی نه‌کردوه‌. (۱۵)

لبن له‌ هه‌یشتی دوانزه‌ی ۱۹۴۳ دا ئینگلیزه‌کان ترس له‌سه‌ر که‌وته‌نه‌کانی بارزانی په‌یدا ده‌که‌ن و بۆ باراستنی نه‌فسه‌رتن په‌یوه‌ندی خۆ و ئوردوگای «قه‌وه‌تی ناوچه‌یی» ناشوریه‌کان چه‌ند به‌که‌یه‌کی زۆی بۆ دیانای Diana نزیکێ ره‌واندز ده‌نێرن، پێشتر داوایان له‌ عێراقیه‌کان کردبوو که هه‌یزه‌کانیان له‌ ناوچه‌که‌ بکشیته‌مه‌وه‌.

وزارتى دهرى بمرىانيا داوا له كورنواليس دهكات كه بارزانى لهوه حالى بكات كه «كارهكانى خمرىكه بهره بهره تنگ به ههوله جهنگيهكانى دهولتهى خاوهن شكۆ پاشاى نينگلستان ههلهدهچى»^(١١٦) لى بارزانى خۆى له پهلاماردانى ديانا دهپارزى.

له ١٩٤٣/١٢/٦ دا «هيوه بهپاننامهى «باردهگای گشتى» لى كورد بۆ «خهلكى ناھرومهندى عىراق» و ژى سياسهتى دهولتهى عىراق، وهكو دتاتوريهتيك كه له «ساپهى ناتلانتىك بهرخوردار بووه هاتۆته بهره» پلاو دهكاتوه.^(١١٧)

نھو، برى بارزانى لهوه دهچوه كه تهنى شۆرشىكى چهكدرانهى ساد: بى، له روانگى سياسيموه رهونهقتىكى وهماى پهيدا كردهوه كه بووته ساپهى نيهگرانى دهسلاتدارانى ناوچهكه له نيوه ههيفى دوازهى سالى ١٩٤٣ دا كورنواليس سمر له نوئ دهگمل سهرهك وهزير «نورى سهعهيد» و جىگرى تهختى پاشايهتيدا ديدار دهكات و ناگاداريان دهكاتوه كه «بهدكارانى كورد» خمرىكه سوود له شۆرشى بارزانى وهردهگرن، ههروهها لهوشيان ناگادار دهكاتوه كه بزائى سهرهخوخوازى كورد له تهشه نه كردنابه و بهرو نهوه دهچى ههموو كوردستان بهگرتوه و تهمش «مترسيهكى جديبه».

كورنواليس له راستيدا ترسى لهمهيه كه بزووتهوهى بارزانى «گهندهلى» وهزى و هالى له سهراسهرى كوردستاندا به دووداين و نهو گهندهليه بۆ «چهكدارانى لى» سراپهت بكات و پاراستنى ناوچه نهوتيهكان زهحمهت و تهستم بهن.

٦

نامهى نىوان بارزانى - كورنواليس

كورنواليس، نامهيك بۆ بارزانى دهنووسيت و به زمانىكى توند دلىياى دهكات كه بهم «كارانهى ههوله جهنگيهكانى نينگليز دهخاته خهترموه» و داواى ليددهكات كه تهسليم بهن.^(١١٨)

نامهكانى بارزانى بۆ سهفرى بمرىانيا نيشانى دهدهن كه بارزانى ههموو نويميدى لهسهر موخاخهلى بمرىانيا بووه، بهلام چ ناكام و نامانجىكى نهبووه.

نهم تاقه قهوالهيه (كه بۆ يكهههجاره لهم كتيبهدا سوودى ليهودهگيرى) پهيوهندين نىوان بارزانى و بمرىانيا له سالى ١٩٤٣-١٩٤٤ دا، بهتايهتى لهو سهروبهندهى «هيوه» پشتيوانى سهرهكى بارزانى بوو و زۆر دۆى ئيمپرياليزم و دۆى نينگليز بوو، له زويهكى تازهيوه نيشان دهوات.

له ۱۹۴۳/۱۲/۲۳ دا بارزانی دواي وموگرتنى نامه يکى کورنواليس، له نامه يک دا «بېژنې سېرى سالى ديانانوه پېرزېنباي لېډه کات، له خواوند دېارتنه وه» که به سمرکه وتنى سويای بېریتانیاي گموره (بېسړ له شکرین نه لمانی دا) که نارات و ناره زووی هم موو خه لکیتکی باشه، سهرمان یخات و له ختېره بېره که تی جېزنی راسته قینه بې پش نه بښ.

به لوم لوم نامه و نامه کاریه دا، نامه يک که له هم مووی سېر تره بې چوند و چوند نامه يک که بارزانی له رومي سالي نویدا بې سېرې بېریتانیاي دېنېرې و لوم نامه يک دا خاتر جېمی ده کات که هر نم سړکت هم بې، من وه کو مند الېک که گوترايه لی بابي مېهرمان و دلسوزي بې، گوترايه لی ده بې.

بارزانی به دوپات کردنه و ده پکې، بېگومان روزه لاتیپانه له سېری دېروات که نو «نمويه پي متمانې به خاوند شکوي نېوه ده په» و «هستی دۆستايه تی نېمه سهاره ت به دهرله تی مېهرمانی بېریتانیا سنور و که وشه نېه».

بارزانی دواي تاوانبار کردنی دهرله تی عېراق به مې که نوي ناچار کردوه «به رگري له خوي پکات» دوپاتي ده کاتوه که به لېني عفوای دهرله «فېلېکي زالمانه په» و هېچي دی، داوا له کورنواليس ده کات نه فسرېک - مېجهر سېنگ - بې تاقېب لومړ روښه که بې ناوچه که بېرې و به زمانیکي پر له تگاکاري و بېجوکي ودها که قابېلي ترجمه نېه، قول ده دات که له راو قسه ی نو دهرنه چیت، بارزانی دهنوسیت: «به هر حال نېمه نهرین دهرله تی خاوند شکوي نېوه به شانازیپوه لومړ سېروچاومان داده نېن» وهرگېری سهاره ت نم رسته يه به مجوزه ترجمه کردوه: «نېمه شانازی به موه ده که بېن که به رانېهر به فرمانین خاوند شکو، به گوترايه لېپوه سهر دانه وین» (۱۸)

له ۱۹۴۳/۱۲/۲۷ دا بارزانی له ولامی هوشدار نامه يکي کورنواليس دا سهرله نوې دواي لېډه کاتوه که نینگليزه کان بشداری له نه لجامدانی تاقېق و تاقېبي «سکالاگانی» نو بېکن و دارا له سفير ده کات دستور به دهرله تی عېراق بدات که نو عفو بېکن و لایه نگرانی نازاد بېکن. به کورتي حوکمرانی و چاودېری ناوچه ي بارزان بهو بسپېلرېته وه.

کورنواليس داوا له کاروه ده ستانی عېراق ده کات که بايخ به هسه له ی کورد بدن و په یوه ندي به سهرانی کوردوه بېکن و تنانته پتشنياز ده کات که شېخ نه حمده ي بارزان و شېخ مه حمود وه کو سیناتور له نه مجومه نې سنادا دېرین. (۱۹)

ناوبریوانی ماجید مستهفا

نوری سعید له نهغیامدا تسلیسی گوشاری نینگلیزهکان دهیت و له ۱۹۴۳/۱۲/۲۵ له تهعدیلتیکی ومزاریدا ماجید مستهفا که له پیاو ماقولاتی سلیمانی دهیت، وهکو ومزیری راویژکار له کابینهی تازهدا دادهتی.

کهم کهس هیندهی ماجید مستهفا بهر دادوهری جتواوجتو و ناکتک کهوتون، خیماتکارانی «هیوا» حزبان له چارهی نهدهکرد و به کری گرتی نینگلیز و به «خاین» یان دهزانی. (۲۰)

نور پتشیانزانهی که ماجید مستهفا دویانخاته بهردمستی دولت، له لایه کهوه سهرک ومزیران پمندی دهکات و له لایه کی دیهموه نهندانانی کابینه دوی «موسن و نه مه بز خوی دهیت» مایهی قهیران دهیتو کابینهدا.

شتیکی نهوتو له مایهی کرک و جموهری نم پتشیانزانه لهبر دمت دا نیسه، چونکه نم پتشیانزانه به پتی نمو کسی که ناراستی کراره، دهگرتن.

ماجید مستهفا به پتی بهلکه و بزچوونی سیاسی و تاکتیکی، دوی نهوه به که پهناومهر زور وزاداری بهردی، به بزچوونی نمو به حوکی تمیعهتی ناوچه که و کسمی هیز و هوونی کوملیتیکی باش له شورشانان و په کسوونی رقیهرانی شورش، هر هولتیک بز دامرکاندموهی شورش به تیزی و زوداره کی، شکست دیتی.

دیریاری چاره نووسی سهرانی بارزانی ماجید مستهفا پتشیانزی کرد که شیخ نهممد بز بارزان بگمرتفرتموه و مدلا مستهفا له گوندیکی «دووری ناوچهکانی شورش ناکنجی بکری» ماجید مستهفا له کتوبونهوهی کی نهجمومنی ومزیران دا، به مجوزه پاساو بز «عهفوکرنی» شیخ نهممد و محمد سهدیق دینتتموه، بهرای نمو گمراهنوهی دور برا لهو سن برایه بز ناوچه که دهیت «مایهی دردزنگی و ناکتکی له نئونانیاندا وسرکردایهتی شورش لاواز دهیت» چونکه وهکو نمو دلتی «هرستی برا بهردوام لسمر رقیهرایهتی بزوتتموه که، له شمردان» و گمراهنوهی دور دورخراوه «لایهنگرهکانیان سارد دهکاتمه و له نامانجه هاوبهش کهیان دور دهخاتمه». (۲۱)

ماجید مستهفا، له گهل نهمانهشدا داوا له دولت دهکات بز چاککردنوهی ریگاو بان و خهتی تلهفونی ناکری و نامیدی تا بهلی نزیکی بارزان ویتو دلمه زانذنی مهخفر و

پاسخخانه‌ی «مکوم» و هم‌روها یزدا به‌شکر دنی نازوقه به خورایی یان به نرخی هرزان به‌سر خەڵکدا، خەڵکانی هەندێ بە ئیحتیاری به گەل به‌خن.

سەرەنجام، وه‌زیری راپۆزگار (ماجید مسته‌فا) بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی شیخ نه‌حمه‌د خوازیری سه‌قامگیری «دام و ده‌زگایه‌کی به‌راستی ناوختی» ده‌بیت و له‌به‌رده‌م ده‌سته‌ی وه‌زیران دا دوو یانی ده‌کاته‌وه که «نهم کارانه نه‌گه‌ر نه‌به‌نه مایه‌ی به‌ده‌سته‌یه‌تانی سه‌رکه‌وتن، نه‌وا کاری سه‌رکه‌وتکردنی ناینده‌ی شۆرش ناسان ده‌کن»

له ١٠/١/١٩٤٤ دا دیدارتک ده‌نیوان ماجید مسته‌فا و مه‌لا مسته‌فا و سه‌رانی دیکه‌ی کوردا، له‌ نزیکه‌ی مێترکه‌سه‌ور چیده‌بن، سێ روایه‌ت له‌سه‌ر پێشنیازه‌کانی نهم وه‌زیره‌ کورده‌ هه‌ن، راپۆزی خۆی بۆ نه‌نجومه‌نی وزیران، راپۆزی کورنوالیس بۆ وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی به‌رتانیا، و روایه‌تی کورده‌کان. (٢٢)

یه‌که‌تک له‌ پێشنیازه‌کانی ماجید مسته‌فا که‌ کاریگه‌ری گه‌وره‌ی له‌سه‌ر بزوته‌وه‌ی کورده‌ هه‌بوو، بریتی بوو له‌ دامه‌زاندنی زساره‌یه‌ک له‌ نه‌فسه‌رتن کورده‌ وه‌کو نه‌ندامه‌ین په‌یوه‌ندی و به‌مه‌به‌سته‌ی به‌رده‌وامی به‌خه‌شێن به‌کاری ئارامسازی ناوچه‌کانی سنوری چاوده‌ری و سه‌ره‌شتکاری خۆی.

ده‌وله‌تی عێراقی نهم ده‌ستکه‌وتانه به‌ هه‌ندناگه‌رن و به‌گه‌رینگه‌یان نازانن، لێ تا راده‌یه‌کی زۆر گه‌رنگ، «شۆرشانان» له‌و «عه‌قوته‌ی که‌ ده‌رتن سوود وه‌رده‌گرن، نه‌گه‌رچی مه‌خفه‌ری چه‌ندمه‌ له‌ ناوچه‌که‌ داده‌مه‌زرتن، به‌لام سوپا و له‌شکر له‌ مێترکه‌سه‌ور نامێنن.

٨

راگه‌یاندنی ده‌ربڕینی گوێزایه‌لی بارزانی له‌ به‌غداد،

بارزانی له ٢٢/٢/١٩٤٤ دا ده‌گه‌ل ژماره‌یه‌ک له‌ سه‌وانی عه‌شایه‌ردا که‌ یه‌که‌تک له‌وانه‌ فه‌تاح ناغای سه‌رۆکی عه‌شیره‌تی هه‌رکی ده‌بیت، له‌ به‌غدادا گوێزایه‌لی خۆیان بۆ ده‌وله‌ت راگه‌یانده‌ و بۆ ماوه‌ی چه‌ندین رۆژ پێشوازییه‌کی شاهانه‌یان لێکرا.

بارزانی له‌و ماوه‌یه‌دا که‌ له‌ به‌غدا ده‌بیت، دیدارتک ده‌گه‌ل سه‌فیری به‌رتانیا دا ده‌کات، له‌م دیداره‌دا سه‌فیری به‌رتانیا ناگاداری ده‌کاته‌وه که‌ نه‌کات له‌ ناینده‌دا چ سه‌ره‌رۆیه‌که‌ به‌کات و هه‌ولی داوه‌ری یێ به‌تێن که‌ ده‌وله‌ت رێبازی خۆی ده‌گوێڕێ و به‌په‌روه‌ردنی باگوو چاک ده‌بیت.

دیداری سه‌رانی کورده‌ له‌ به‌غدا، پتر له‌ دیدارتکی رسمی ده‌جیت تا له‌ «راگه‌یاندنی

گوترايه‌لی» به‌لای کورنوالیسی گه‌وره سه‌فیری به‌ریتانیاوه. نو هه‌لومه‌رجه‌ی که شۆرشێ بارزانی تێیدا چن بووه «به‌ناشکرا نه‌نجامی لاوازی دهلته»

لن نه‌م پتیشوازییه گهرم و گوره به‌دلی عهرمه نه‌ته‌وه‌یه‌کان نابێ و توهرپان ده‌کات و بارزانی ناچار ده‌بێ ماوه‌ی مانه‌وه‌که‌ی له به‌غدا کم به‌کاته‌وه. له هه‌مان کاتدا به هاندانی کۆشکی پاشایه‌تی له نه‌نجومه‌ندا گله‌یی له سه‌یاسه‌تی ماجید مسته‌فا ده‌کری.

۸

ژێوان بوونه‌وه

زوو به زوو وه‌زع و حاله‌که خرا ده‌بێته‌وه و له نیوه‌ی مانگی نیسانی ۱۹۴۴ دا کورنوالیس به‌نێگه‌رانییه‌وه رای ده‌گه‌یه‌نێ که له چه‌ند مانگی رابردودا، کاریکی نه‌وتن سه‌بارت به به‌ردواکه‌بوونی نارامسازی کوردستان نه‌نجام نه‌دراوه و به‌ر له‌چوونی جیگری پاشایه‌تی (عه‌بدول ئیلاه) بۆ کوردستان که قه‌رار ده‌بێ له نزیکێ نامیدی و ره‌واندز دا ده‌گه‌ل سه‌رانی عه‌شایه‌ر دا دیدار به‌کات «گه‌توگۆی دوورودریژ»ی ده‌گه‌ل دا ده‌کات.

له هه‌مان کاتدا واته له ۱۹۴۳/۴/۲۴ دا (ده‌بێ مه‌مه‌ستی سالی ۱۹۴۴ به‌ی. - وه‌رگرتی کوردی-) نامه‌یه‌کی تازه‌ی بارزانی پتیه‌کات که بارزانی له‌نامه‌که‌دا گله‌یی و سه‌کالای نه‌وه ده‌کات که به‌لته‌نه‌کانی ده‌ولت سه‌بارت به‌چاککردنی وه‌زع و حالی کوردستان جێبه‌جێ نه‌کراون و قوه‌تی تازه نه‌فەسی عێراقی بۆ مه‌خفه‌ر و بنکه سوپاییه‌کان هاتوون.

هه‌روه‌ها بارزانی چه‌ند نامه‌یه‌کی دیکه‌ی له‌و بابه‌ته بۆ تۆفیسهری سیاسی، (هاکمی سیاسی) موسل و ماجید مسته‌فا ده‌نیری و ناگاداریان ده‌کاته‌وه که «هه‌ر کاتی ده‌ولتی به‌ریتانیا رێ بدات» نه‌وا خۆی و خه‌لکه‌که‌ی ناماده‌ن به ده‌ستی خۆیان مافی خۆیان وه‌رگرن»

سه‌فیری به‌ریتانیا داوا له جیگری ته‌خت ده‌کات که له‌کۆبوونه‌وه‌ی سه‌رانی کورد له ره‌واندز سوود وه‌رگرێ بۆ دیداری مه‌لا مسته‌فا، به‌لام «خراپی وه‌زع و حال» به‌رنامه‌ی سه‌ردانی نامیدی هه‌لده‌وه‌شیتته‌وه و ماوه‌ی کۆبوونه‌وه‌که‌ی ره‌واندز، که بارزانی به‌هۆی بارانی توند و ناگادار نه‌بوونی له کاتی کۆبوونه‌وه‌که، نه‌یتوانی بوو به‌شداری تێدا به‌کات، کورت کردوه.

نوری سعید و کوردان

له نیروی هه‌ی هه‌ی ۱۹۴۴/۵ دا نوری سعید سه‌فه‌ریک بۆ کوردستان ده‌کات، هاوړی ده‌گل ماجید مسته‌فا دا سه‌ری یانه‌کانی نه‌فسه‌ران ده‌دات، بۆ موسل و که‌رکوک و هه‌ولیر ده‌روات و قسان بۆ جماعه‌تی نه‌فسه‌ران ده‌کات و له قسه‌کانی دا زۆر به‌لای کوردا دای ده‌شکینتی و ستایشی نیشتمانپه‌روه‌ریان ده‌کات ورایده‌که‌یه‌نی که ناماده‌په هه‌ندی له داواکارییه‌کانیان به تایه‌تی دامه‌زاندنی «له‌واه‌یه‌کی کوردی جیبه‌جی به‌کاته... و

له راستیدا سه‌ره‌ک وه‌زیر، که له دایکه‌وه کورده، [۴] هه‌ولتی ده‌دا سه‌ود له‌و حاله‌ته وه‌یگرێ و وه‌کو به‌رگریکاری کورد، خه‌لکی نه‌ته‌وه‌یی میان‌ه‌وه‌له بارزانی جیا به‌کاته‌وه. دواي نه‌وه گفتوگۆیه‌کی هه‌ندی توند ده‌که‌وته نیتوان نه‌وه ماجید مسته‌فاوه، که په‌رده له سه‌ر نیاز و مه‌به‌ستی راسته‌قینه‌ی سه‌ره‌ک وه‌زیر لاده‌بات. (۲۶)

نوری سعید داوا له ماجید مسته‌فا ده‌کات له کوردستاندا بچینه‌ته‌وه و «چه‌که‌کانی بارزانی وه‌یگرێ» ماجید مسته‌فا له وه‌لاما ده‌لتی «ماده‌یه‌کی خه‌لکی به‌ چاوی خو‌بان نه‌بین که ده‌ولت کارێکی بۆ کردون و به‌ده‌نگیانه‌وه چووه» کاری وه‌ها مه‌حاله. نمو‌جا نه‌م گفتوگۆیه سه‌یره ده‌نیتوان سه‌ره‌ک وه‌زیر و وه‌زیری کار وباری کوردستاندا روو ده‌دات.

نوری سعید: «نه‌مه په‌یوه‌ندی به‌م مه‌سه‌له‌یه‌وه نییه، خو نه‌ه‌سکاره نیتسا و له‌م شونه‌دا جیبه‌جی ناکرێ»

ماجید مسته‌فا: «نه‌خیر، من قه‌بولم نییه، نه‌گه‌ر بمانه‌وتی زه‌مینه‌یه‌کی سایکۆلۆژی له‌بار فه‌راهم به‌که‌ین، نه‌م گه‌ره پتیه‌سته، پیت وایه من چۆن ده‌توانم نه‌م چه‌کانه گز به‌که‌مه‌وه له کاتیکدا نیه‌وه تازه سی چل نه‌فسه‌ری کوردتان، ته‌نی له‌به‌ر نه‌وهی کوردن، له‌سه‌ر کار لا‌به‌ردوه؟»

نوری سعید: «من به‌ ته‌ما نیم سويا زویر به‌که‌م و له‌به‌ر خاتری خوشی مه‌لا مسته‌فا، ده‌ست له‌کاروباری ناوخوی سويا وه‌ریده‌م»

به‌لام لێره‌دا ماجید مسته‌فا له‌سه‌ره‌ک وه‌زیر ده‌پرسیت: «نیه‌وه تا نیتسا چ کارێکتان بۆ کوردان کردووه؟ نا فه‌رموون که تاخۆ تا نه‌هو تاچه کارێکی پازده دیناری دروست کراوه؟ چه‌ند کورد له خو‌تندنی بالا وه‌رگیراون؟ چه‌ند کورد به‌ نه‌رکی قه‌یرکاری نیه‌رداون؟ زۆر

لن ماجید مستفا مل ده داته خهت و بهمه بهستی گفتوگو دهرهاری وهرگرتی چه که کان له بارزانی، ده چیت بز دیداری نو.

له نیوهی مانگی ۱۹۴۴/۵ دا^(۲۷) دیدار یکی تازه له نیوان بارزانی و ماجید مستفا دا، به ناماد بیونی پارێزگاری موسل و میجر کینج ی راوترگاری سیاسی ناوچه کانی باکور چن ده بیت.

لهم دیداره دا بارزانی نایشاریته وه که چاودیری جم و جۆلی مه خفه ر و نوردوگانانی عیراقیه کانی له بله و میترگه سور کردوه و نه مهشی له ترسی نه وه کردوه نه وه، بیانه وی وه کو سالی ۱۹۳۱ گهمارۆی بدن، دووپاتی ده کاته وه که تا نهم نوردوگا و مه خفه رانه له ئارا دابن» نو چ متمانه یه کی به دولت نابن».

پارێزگاری موسل پهن له سه ر وهرگرتنه وه ی ۱۱ ره شاش و ۱۷۲ تفهنگ و ۲۵۰ سه ر یازی فیرار داده گرتی.

بارزانی به رده وام دپته وه سه ر بابه تی عه فوات و دووپاتی ده کاته وه که فیراره کان وابسته ی نو نین.

خۆ لاسه، نهم گفتوگۆیه که شش سه عاتان ده خایه نن له گفتوگۆی که رولا لان ده چیت. نهم روودا وه ی که کینج ده یگرتنه وه، چۆنیه تی په یڕه نییه تایه تییه کانی نیوان بارزانی و نینگلیزه کان ده سه لمتن، لهم گفتوگۆیه دا میجر کینج بارزانی دهاته لایه که وه و پهی ده لی که گهم به ناگر ده کات.

که بارزانی داوای به جۆزن و رای نو لهم باره ی وه ده کات، کینج پهنشیازی نه وه ی بۆ ده کات که دد کس له فیراره کان له گه ل ده ده وانه تفهنگ دا بنیترته وه و چیت نهم هه موو نامه پهن مانایه نه نیتر. (۲۸)

۱۱

ناگر بم (۱۹۴۴/۶ - ۱۹۴۵/۶)

له ۱۹۴۴/۶/۳ حکومه ته که ی نوری سه عید به هۆی قه یرانی کوردستانه وه ده روختی، دیاره نهمه ده بیته مایه ی نیگه رانی نینگلیزه کان و ده که ونه خۆ، بۆ نه وه ی به هه ر نرخن بووه ریکه له سه ره له دانی راهه رین و شۆرش له کوردستاندا بگرن.

کورنوالیس له دداریکدا دهگل وزیرى تازه ولاندا پېشنیازی نډه دهکات که بهرنامهى چاکسازى و رېځم له کوردستاندا جېهجن بگړئ تا بارزانى وهگو دهم رست و ډاکوکی کار له مافى کوردان) نهکوریته بهرچاوان و نډه دوپات دهکاتهوه که «دولهتى عیراق نابى، بى تهگېرى نډه بهرپاریک بدات که پېخته مایهى سرههلدانى گریارین عسکرى» (۲۹)

له کوتایى مانگی ۱۹۴۴/۷ دا متجهر کینچ جارتیکی دی بارزانى دېمین و ههست به گوتراى مامهلهى نډه دهکات، بارزانى (توند) بووه، بارزانى تازه کپړى مهحمرد ناځای زیاری خولستووه و دژمنى دتیرنهى خوی کردووه به دژست و دسهلاتى خوی گه یاندوده سنورین نیران و بهتیمایه داواى یارمهتى له هژ و تایقهکانى کوردستانى نیران بکات. و مز و حاله که به جورتیکه که متجهر کینچ پېشنیاز دهکات کاربهدستانى دولهتى له ناوچى زېبار بگوازېتووه و سهفارت ووتراى نډهوى که حالى حازر خژ دور گرتن له نالوزیهکانى کوردستان به سوودى نیمهیه» (۳۰) بهو پېشنیازه قایل دېمین و پهسندى دهکات.

دواى نډه و مز و حاله و بز ماووى چنند مانگیک قوزاغیکى «نیمچه ناشتى گان» و به شپوهیهکى نا رهسى بال بهمنر کوردستاندا دهکیشیت، هیزین دولهتى له باکورى کوردستان دهکیشیتووه و ناوچه که به کردووه دېمین به خاوهنى نوتونژمى و بارزانى خوی به سرؤکى کوردستان دوزانئ و بز حل و فمسلئ کیشه عدشایمیهکان تا دهوک دپروات. له نیسانى ۱۹۴۵ دا سهفیریکى تازه به نیتوى ستون ههورد بېرد، له جینى کورنوالیس دادهنئ.

کورنوالیس لهنامهیهکى دوعاخوازی دا که بز بارزانى دهنوسیت: دلتیای دهکات که دولهتى عیراق قانونى عهفوات دهخاته بهردهم نهنجومن و نډه وانا بارزانى «گهلیک دؤستى هنن که بهمشپوهیهکى هیمنانه و بهره بهره یارمهتى ددهمن و هیچ ناروحهت نهېن» (۳۱)

نهنجومن له ۱۹۴۵/۴/۱۰ دا به ژورینهى دنگ یاسای بوودن پمستد دهکات، بهلام کاریگهوى نډه یاسایه سنورداره، چونکه هر ههمو نډه عسکرى و پؤلیس و کاربهدستانهى که له شؤرشى بارزانى دا بهشداریان کردووه قهرارى عهفوات نایانگرتهمره.

رؤیشتنی کورنوالیس و کوتایی نزیکي ململانی له ئه‌وروپادا، هاوتای کوتایی «په‌وه‌ندیته‌ن تایه‌تی» نیوان ئینگلیز و بارزانییه.

سفری تازه‌ی به‌ریتانیا، بۆ دنیایی ده‌وله‌تی عێراقی که پێده‌چیت نیگه‌رانی ره‌فتاری به‌ریتانیا، ده‌ره‌ق به‌ کوردان بێت، یادداشتنامه‌یه‌که به‌ ده‌وله‌تی ئێهرلو (عێراق) ده‌دات و روونی ده‌کاته‌وه که رێپازی به‌ریتانیا‌ی مه‌زن ده‌ره‌ق به‌ کورده‌کان هه‌ر هه‌مان رێبازه که ده‌ره‌ق به‌ هه‌موو به‌شه‌کانی دیکه‌ی کۆمه‌لگه‌ی عێراقی په‌یره‌وی ده‌کات و گرتنه‌تی به‌ر.

«به‌ریسانی ئینگلیز هه‌رگیز گوێ به‌ کوردانه ناده‌ن که خۆیان به‌ رێبه‌ری خه‌لکی ده‌زانن، هه‌ر به‌و چاوه سه‌یری کورده‌کان ده‌کمن که هاوولانی عێراقین، نه‌ک به‌و چاوه‌ی که کمینه‌یه‌کی تایه‌تییه‌».

بهم جۆره و بهم زیره‌کییه عێراقیه‌کان تن ده‌گه‌یه‌نین که وه‌ختی ده‌ست به‌کاربوون هاته‌وه (٣٣).

١٢

شه‌ری ١٩٤٥

ه‌وی راسته‌وخ‌وی هه‌لگیرسانی شه‌ری ١٩٤٥ له راستیدا ده‌گه‌یه‌تیه‌وه بۆ دوا رۆژه‌کانی مانگی ئازار؛ شارداری (متصرف) هه‌ولێر له ٣٠/٣/١٩٤٥ به‌یاری ده‌وله‌تی سه‌بارت به‌ نۆنه‌کردنه‌وه‌ی مه‌خفه‌ره‌کانی ناوچه‌ی بارزانی، به‌ بارزانی راگه‌یاندبوو.

بارزانی په‌کسه‌ر ناره‌زایی خ‌وی له‌م باره‌یه‌وه راگه‌یاند، لێ ده‌وله‌ت گوێی به‌م ناره‌زاییه نه‌دا.

ئه‌و به‌یه‌ره‌ی که بووه مایه‌ی پێچرانی پێه‌وندیه‌کان، له رۆژانی ٦ و ٧/٨ دا له بارزان رووی دا، خه‌لکه‌که ده‌هاروژیتنی و بناغه‌ی ئه‌و قوتابه‌خانه و مه‌خفه‌ره‌ی که تازه لێهه‌رابوون و خه‌ریکی به‌نا کردنیان بوون، پڕ ده‌گه‌یه‌تیه‌وه و چه‌کدارانی بارزانی کرێکارانی ئێه‌داره‌ی «کاروباری گشتی» له ناوچه‌که وده‌رده‌نێن.

بۆ سه‌به‌ینی واته ٨/٨ نهمسه‌ده‌ئاغای خ‌وشه‌وی، سه‌رای بارزان ده‌ واته باره‌گای نوێه‌ری ده‌وله‌تی ناوه‌ندی ده‌گرت. [٥]

له هه‌مان کاتدا بارزانی «تونده‌ی دوا ه‌وشدار نامه‌ی کولتێل مه‌د Mead ده‌داته‌وه و داوای کشته‌وه‌ی هه‌موو هێزێن ئاسایشی ناو‌خ‌وله ده‌فهره‌که ده‌کات.

جیاوازی بۆجوونی ئینگلیز و عێراق

له ۱۹۴۵/۸/۸ دا، نه‌لجومه‌نی وه‌زیرانی عێراق به‌رهار ده‌دا (تا زوه) ناوچه‌ی بارزان به‌ هیزین سوپایی بگرێ و «تاوانباران بگرێ».

جهنه‌رالی رهنه‌تون Renton، سه‌رۆکی ده‌سته‌ی سوپایی به‌ریتانیا نامۆزگاری ده‌ولت ده‌کات که هیچ کارێکی به‌ په‌له‌ نه‌کات و با سه‌ره‌تا رێگا و بانه‌کان نۆژهن بکاته‌و و به‌رنامه‌ی دروست بۆ هیزشین ئاینده‌ دا به‌رێ، ئهم هیزشانه‌ش به‌رای ئهو نا به‌ر له ۱۵/ نه‌یلول ده‌ست پێ بکهن.

لێ عێراقیه‌کان سوون له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که به‌ زه‌ه‌ری هیزشی جده‌به‌یی له‌ زه‌رفی ۲-۳ هه‌فته‌دا بارزان بگرن، نامۆزگاریه‌کانی جهنه‌رالی رهنه‌تون به‌ هه‌ند ناگرن.

به‌لای جهنه‌رالی رهنه‌تونه‌وه‌ بونه‌یادی سوپای عێراق «به‌را ده‌یه‌ک پێ سه‌رو به‌ر و دوور له‌ هه‌موو یاسا و رێسا‌کانی سوپاییه‌» و «مه‌شقی زۆریه‌ی سه‌رباز و ه‌یفه‌کان (مجنه‌د) ه‌ینه‌ خراپه‌ که‌ رازی نا‌ین ئه‌فسه‌ره‌کانی ده‌گه‌ڵ قه‌وه‌ته‌کانی عێراقدا بۆ مه‌یدانی شه‌ره‌کان، به‌ژن.

له ۸/۱۶ دا جیگری سه‌فاره‌تی به‌ریتانیا به‌سه‌ره‌ک وه‌زیر ده‌لی که‌ به‌ریتانیا‌ی مه‌زن هه‌ز نا‌کات هاوولاتیانی به‌ریتانیا له‌م شه‌ره‌دا به‌شداری بکات.

یه‌که‌مین هیزشی سوپای عێراق

لێ عێراقیه‌کان نامۆزگاری و ته‌گییری ئینگلیزه‌کان به‌هه‌ند ناگرن و پاش به‌ژدومانی به‌ له‌ رۆژی ۱۳ و ۸/۱۵ دا، سن ته‌یب بۆ سه‌ر ناوچه‌ی بارزان ده‌نێن.

له‌م سه‌رو به‌نده‌دا بارزانی له‌ ناوچه‌ی برادۆست دا ۷۵۰ جهنه‌گاوه‌ر و له‌ ده‌قه‌ری نامیدی دا دوو ده‌سته‌ خه‌باتکاری ده‌گه‌ڵ ده‌بن، ئهم قه‌وته‌نه‌ هه‌مان ئهو تهنه‌نگه‌ سوکانه‌یان پێ ده‌بن که‌ له‌ سالی ۱۹۴۳ دا له‌ عێراقیه‌کانیان گرتیوه‌ن.

یه‌که‌مین شه‌ر له‌ نزیکه‌ی سیده‌کان روو ده‌دات، ئهم شه‌ره‌ بۆ سوپای عێراق که‌ نزیکه‌ی سه‌د که‌سی لێ ده‌کوژێ، سوکه‌ کاره‌ساتیک ده‌بن له‌و گه‌رمی.

له‌م کاته‌دا سه‌ره‌ک وه‌زیرانی عێراق داوای به‌شداری هیزێ فزۆگه‌وانی به‌ریتانیا ده‌کات. لێ جیگری سه‌فاره‌تی به‌ریتانیا ئهم داوایه‌ ره‌فز ده‌کاته‌وه‌ و ه‌ژشیا رنامه‌که‌ی ۸/۵ یی بیر ده‌خاته‌وه‌. (۳۳)

شکسته‌گانی دیکه‌ی سویای عتراق

لەسەرەتای نەیلول دا، عێراقییەکان کە لەشکرێکی ۱۴۰۰ نەفەری لە ناکرێ و رەواندز خر دەگەنەوه، دەست بە هێرش بۆ سەر بارزان دەکەن. نا- تی یەکەمی نەم هێرشە مێترگەسوورە، بەلام شکستی گەورەیی بەسەردادیت:

رەتلی بەکەم، کە لە رەواندزوه پێشڕه‌وی دەکات لە نزیکێ مەزنەدا تووشی شەری قورس دەبێت، و زیانی تا رادەپەک (قورس) ی لێدەکەوێ و کوژراوی زۆر دەدات.

رەتلی دووهم، کە لە ناکرتوه پێشڕه‌وی دەکات، پاش چەند شەڕێکی قورس دینارته دەگرێ. لە ۹/۸ دا کوردەکان دژە هێرشیان بەسەرۆکایەتی خودی بارزانی دەکەنە سەر و بە ناچاری پاشەکشە دەکەن، سویای عتراق لەم شەڕدا هەڵدێ و ۱۶۰ کوژراو و بریندار و سێ تۆپی جەوه‌لی لە مەیدانی شەڕدا بە جێ دەهێلن.

نەم سەرگەوتنە ی دوایی بە رادەپەک پایە و دەسلاتی بارزانی زیاد دەکات، کە ژمارە ی پێشەڕگەگانی دەگاتە ۲۰۰۰ کەسی.

کەش و هوای نەجیوه‌نە دەوله‌تییه‌کان، غەمینی، سەرکرده‌ی بالای سویای عتراق، بە ره‌قانی و سەرگەوتنی «چاوه‌نوێنه‌کراوی شۆرشانان» ی پێ قووت ناچن و رایدەگەیەنن کە شۆرشانان یارمەتی دەرەکی و مرده‌گیرن، هەلبەتە پێ چ بەلگە و قمواله‌یک، نەمەش ناماژەپە بۆ سۆقیه‌ته‌کان.

لێ چەنەرالی رەنتۆن لە گفتوگۆیک دا دەگەڵ سەرەک وەزیر (۹/۱۱) رەخنە لە نێداری شەڕەکان دەگرێ و بۆی دەسلێنتی کە فەرمانده‌ عێراقییەکان «لەم لەشکرکێشیه‌دا» خەتاو هەله‌ی یەكجار گەورە و کوشنده‌یان کردوه.

تەسلیم بوونی محمود ناغای زییاری بە دژمن

لە پەر و دزە باش دەبێت!

لە ۱۴/نەیلول دا مەحمود ناغای زییاری، خەزور و پشتیوانی بارزانی خۆی بە حکومەت تەسلیم دەکات.

یادداشتنامەیه‌کی سەفاره‌تی بەریتانیا لە بەغدا، هۆی نەم (وەرچەرخانه) روون

دهکاتهوه، نهم سیاسته‌توانه به‌ریتانیه (نوسه‌ری یادداشت‌نامه‌که) ده‌نوسیت: «هه‌وله‌کانی وه‌زیری ناوخو بۆ جیاگردنه‌وه‌ی زیارییه‌کان و به‌شتیوانی کردنی هه‌موو تیره‌کانی دی، زۆر سه‌رکه‌وترون» و له‌سه‌ری ده‌روات «نهر (وه‌زیری ناوخو) له‌ دابه‌شکردنی چه‌ک و پا‌رده‌دا دریفی نا‌کات» (٢٤)

هه‌له‌به‌ته‌یه‌که‌گرتی «ده‌ولت و کورده‌کان» و‌شاره‌زابه‌ونی سوپای حکومه‌ت له‌و ناوچانه‌ی که ده‌ولت سه‌رۆکه‌کانی که‌ری بوون، توانایه‌کی زۆر زیاتر به‌ سوپا و توانای سوپایی عێراقی به‌خشی و، بارزانی نه‌یه‌ده‌توانی به‌رکه‌ به‌گرت و نه‌شکێ.

١٧

دوا شهر

هه‌یزین ده‌ولته‌ی له‌ ١٠/١٠/١٩٤٥ دا چه‌ای په‌رس ده‌گرن و له‌ ١٠/٧ دا بارزان ده‌گرن.

لن عێراقیه‌کان نابن به‌هه‌موه‌ بنارن که بارزانیان به‌ زه‌بری چه‌ک شکاندوه، چونکه وه‌کو جه‌مه‌رال ره‌شون دووباتی ده‌کاتهوه «سه‌لامه‌تی خه‌تی په‌یه‌وه‌ندێن هه‌یزین عێراق به‌نده‌ به‌ نه‌مه‌کداری و پا‌ه‌ندی عه‌شایه‌رانی سه‌ر به‌ ده‌ولت»

لن بارزانی وه‌زعی باش نه‌یه، چونکه تو‌رکه‌کان سنوری باکو‌ریان لن داخست. به‌لانه‌که‌ی هه‌فته‌یه‌ک له‌وه دوا، خه‌به‌رتیکی ره‌سی به‌لاری ده‌کاتهوه که توانیویه‌تی ده‌گه‌ل (چه‌ند که‌سێک) له‌ لایه‌نگرانی خۆی بۆ نێران به‌روات!

١٨

ده‌نگه‌نه‌وه و ده‌نگه‌نه‌وه‌ی جیهانی نهم کاره

هاتنی ٢٠٠-٤٠٠ کوردی نێرانی، که له‌ ده‌وره‌ری ٢٠/٨/١٩٤٥ دا بۆ یاره‌ته‌ی بارزانی له‌ سنوور په‌رسوه‌نه‌وه و به‌ ره‌فانی و هه‌واوه‌ته‌ی چه‌اوه‌نۆ نه‌کراوی بارزانی، کردییه‌ کارێک که نهم ره‌فتاره له‌ ناستی هه‌موو جیهاندا، که چه‌اوه‌روان نه‌ده‌کرا، له‌ ناوچه جیا‌جیا‌کانی بارزان تن بیه‌رتی، ده‌نگ به‌داته‌وه.

دوای هه‌فته‌یه‌ک سه‌فه‌یری سو‌قیه‌ت نهم نه‌یه‌هایه‌ی که گوايه نه‌و کورده نێرانیانه‌ی به‌شداری شو‌رتشی بارزانییه‌یان کردوه، (په‌یه‌وه‌ندی و دو‌سته‌یه‌تی نزیکیان) به‌ ده‌سه‌لاتداری داگیرکه‌ری یه‌که‌ته‌ی سو‌قیه‌ته‌وه هه‌یه، به‌ درۆ ده‌خاته‌وه.

دوای ۱۰-۱۲ رۆژی دی نهمجاره نۆروی ولاته په کگرتووه کانی نهمهریکا دیت که سه بارته به رهوشی هاگوری عیراق نه وهری نیگه ران یی.

سه رۆکی نیداره رۆژه لاتی نزیکي وهزاره تی ده رتی نهمهریکا له گفتوگوه که دا دهگل دیلو ماسیه کی بریتانی دا له واشنتون باسی نهو نازاره به دهکات که سوځیه ته کان له هاگوری نیراند (په رهی پت دهدهن) وترسی نهودی ههیه که تده خو لی سوهای بریتانیا له هاگوری عیراقدا وهگه ری حمل وهسلتی ماقولی کیشه چاره سر نهگراوه کانی رۆژه لاتی نزیکه بخاته مه ترسیه وه. (۳۵)

نهمهریکا یه گانی ش وهکو عیراقیه کان که مترین گومانیان له وه نیه که کورده کان یارمه تی «دهره کی» ده رین و داخی نهو دهخون که منع کردنی نا. رۆزفلت (کوم) ی یارمه ده ری ملحه قی سوهای نهمهریکا له لایه ن دهوله تی عیراقوه که بچن بۆ کورده ستان، پتر نه م خانه گومانیه دمه لیتن.

به لام کار به ده ستانی بریتانی له بهغدا، دلیان که سوځیه ته کان که مترین ده ستیان له کورده ستاندا نه بوه، و کاتی سیر ریدر بۆلاردی سه فیری بریتانیا له تاران، نهو زانیاریه ی که سه رۆکی سه رکرا په تی سوهای نیران، ده رباری دیداری قازی محمه د له گه ل که سیک دا به نیتی غاز عه لیوف، ده داتی، رهوانه دهکات، کار به ده ستانی نینگلیزی ناکنجی بهغدا، به شتوه په کی مه نتیقی هه لید سه نگیتن و به لایانه و ناسای ده بن (قازی محمه د له مه هاباد) که سیک به نیتی غاز عه لیوف ده بینن، نه م که مه داوا له قازی دهکات که یارمه تی عه سکری بۆ بارزانی بنیرن).

به بۆجونی نهوان دیداری کار به ده ستانی سوځیه تی دهگل قازی محمه د دا «سولتانی بن تهخت و تاجی مه هاباد و رتبه ری کۆمه له ی کورده کار تکی ناسایه.

کار به ده ستانی نینگلیزی دانیشتوی بهغدا، باوه ریان وایه که نهمهریکا یه کان خه لکیتی خوشباوه رن و زوو حوکم دهدهن و زۆریان که یف به هه وال و زانیاری عه نتیکه و سه رسوره تهر دیت. (۳۶)

بارزانی و حیزبی هیوا

مه لا مسته فا که دابویه چیاکانی بارزان، بۆ دابینگردنی نازووقه و چهک و تهقه مهنی و پاره و مه علومات و خه بهر و هه والان، پشتی به خه باتکارانی نه ته ویی هیوا

به سنجو .

به لاهم په پوهندی و دوستایه تی نتوان نم دوو لایه نه زور زور نالزو بوو، مهلا مسته فا به په پوهوی له شتیخ عبدالسه لاهمی برا گمورهی، په پوهندی و میانه یه کی شخسی زور گرم و دوستانهی دهگل نوتنه راتی به ریتانیا دا هه بوو، بوهکیشق به ریسته کانی چاری نو میدی له به ریتانیا بوو،

به لاهم تیکوشه راتی هیوا زیاتر له هه مووان به خراپه باسی نیمه پریالیزی به ریتانیا یان ده کرد، نه گم به تمسای هاوکاری دهره کی بویه، نهوا په نایان بوهکوشو دهره یان نهو هاوکاریاته یان له نوتنه راتی سؤقیه ت داوا ده کرد که وهکو هاوسیتی دیوار به دیوار، واته له کوردستانی نیران دا سرگرمی خدمت بوون.

به لاهم دهریاری نهو په پوهندیانهی که له گینه لاهم سه روبه نده دا دهگل سؤقیه ته کانداهه پان سووین، چ زاتیارهک به دهسته وه نیسه، نینگلیزه کان به پیچه واندهی نممیریکیایه کانه وه هه میسه نه قش و رولی راسته وخوی شوروییه کانیان به کم دهگرت و پیسیان واهو که ته نیا «چند سه ره رقهک بوون که دیانویست له رقه کی ناسه و نامه کاریه وه دهگل سؤقیه ته کانی ناکنجی نیران، په پوهندی دروست بکن» (۳۷)

به ههر حال نهوی چند و چون هه لنگرئی نه مه په که بارزانی هه میسه له په پوهندی و میانهی خفیدا دهگل حبزی هیوا دا به یارقه بووه و تمنانت له سه ره تادا، له گل نه ودها نه بوو که نوتنه ری نم حیزه له بارزان دا هه بئ، نم کاری به «زوو» ده زانی. (۳۸)

له سالی ۱۹۴۴ دا بارزانی رازی ده بیت که نوتنه ری نم حیزه تازه نه ته وه بیه له بارزان دا هه بئ، نه مهانه بریتی بوون له نه فسه ریک به نیتیوی عیضت عه بدولعه زیز (که له (نه فسه رانی په پوهندی اش بوو که ماجید مسته فا بوه دوا دچوون و په یگیری کاری (تاراماسازی) کوردستان داینا بوو) عه قید نه معین ره واندهی، راتید عه بدولعه زیز گیلانی (کوری سید عوبه یدوللا و نهوی شتیخ عه بدولقادر) و میرحاج له ناگری و فوناد عارف (خوشکه زای ماجید مسته فا) له پشدر و مسته فا خوشناو و ماجید علی.

نایا وهکو تیکوشه راتی چه پرهوی نم حیزه مه زنده یان دهره، نینگلیزه کان هه لیان ده دا، دزه بکه نه نیو نم ریکه خراوه نه ته وه بیه کوردییه مه؟ (۳۹)

بیتگومان په کتیک له نه رکه به نه رته یه کانی هیوا نه مه بوو که سؤزی نه ته وه بی دمله مه ندان و هیوا موقلانی کورد بچولیتن و یاری پتویستیان بوه بارزانی لن خر بکه نه وه.

نەگەر چی زۆر خەباتکاری نەوجەوانی هیوا، بارزانییان لە شتێوی «شتیخنیکی کۆنەپەرست»^(۱) دادەبەینی که پێتۆستە تا پەیدا بونی جێنشینیکی باشتەر، پشتیوانی لێ بکری. بارزانیش لەو نێگەران بوو که خانەدان و ناودارانێ تهقلیدی کردو، بەو چاره سەریان دەکرد که شۆڕشگریکی خەتەر و بە مەترسییه.

بە هۆی پەيوەندی و میانەي بارزانی دەگەڵ شتێخ لەتیی (کۆری شتێخ مەحمود) دا که لە سەردەشتی سنووری ئێران دا جێتگیسر بووبوو و دەسلاتیکی سەرەخۆی بوخۆی دامەزراندبوو پەيوەندی نێوان بارزانی و هیوا دەپەچری.

لە کۆیوونەویەکی رێبەرانی هیوادا لە بەغدا، فوناد عارف هێرش دەکاتە سەر شتێخ لەتیی و بەوێ تاوانبار دەکات که (پەيوەندی بە سۆفیه تەکانەوه هەیه)

دوای ماوه یەک دوووان لە دەوله مەندانی کرد، که لە (داهێنکەرانی دارایی) رێکخراو بوون، واتە عەلی کەمال و توفیق وهبی که (پاش روخانی حکومهتی نوری سەعید لە ۱۹۴۵ دا، لە حکومه تەکەي هەمەدی پاچه چیدا بوو بە وهزیری ئابوری) پێشاک کۆکەر وهکان دەر دەکەن و پێیان دەلێن: «بۆن داول لە دۆستانی بارزانی بکەن» مەبەست لە سۆفیه تەکانە. ^(۱)

لە هەمان کاتدا، رەفیق حیلمی که نەتەوه ییەکی سوسیال مەیل بوو لە ژێر گوشاری بالی راستی بزوتنەوه کەدا، که بە گۆمۆنیستیان دەزانی، ناچار دەبن دەست لە حیزبی هیوا بکێشیتەوه و واز بهێن.

۲۰

پارچه بوونی هیوا

لێ بالی چهپی نەم بزوتنەوه نەتەوه ییەش وهکو بالی راستی بهر پارچه بوون و لێک داهێان کهوت و لە هاونی ۱۹۴۵ دا، بەلای کەمەوه بوو بە چوار گروپی جیاواز.

- «شۆرش» ۳۰۰-۳۵۰ نەندام بوون^(۱) که لە راستیدا بریتی بوو لە «حیزبی گۆمۆنیستی کوردستانی عێراق» و بە زۆری به ناوی گۆتارە که یهوه «شۆرش» ناو دەر، رێبەرانی نەم گروپه بریتی بوون لە : عەلی عەبدوللا، نوری شاوهیس، جەمال حەیدەری، (که لە سالی ۱۹۶۳ دا بە دەستی بە عسیان کوژرا) و سالح حەیدەری.

- «رزگاری» که ۵۰۰-۶۰۰ نەندامی هەبوو، لە راستیدا رێکخراوی بهری گەل بوو^(۲) و هەوینی نایندهی پارتي دیموکراتی کوردستانی عێراق بوو، سەرانی نەم

نیکخواه، جگه لهواندی ناومان بردن، نه‌مانه بوون: دکتۆر جەعفەر عەبدولکەریم (برای
 حەبیب کەریمی سکریتیری نایندە یارتنی دیموکراتی کوردستانی عێراق لەدوای سالی
 ۱۹۶۴) دکتۆر سەدیق نەتروشی و تەها محەدین (جێگری سەرکۆماری عێراق لە سالی
 ۱۹۷۵و)

- «نازادی» رۆژی راست.

بوونی هیوا لەبەرە ی نەتووبی کوردا، بەتایبەتی پەيوەندی و میانە ی دەگەڵ ماچید
 مستەفادا، پەکتیک بو لەو هۆنە ی کە بوو ماپە ی پارچە پارچە بوونی هیوا، نەمە جگە
 لە هۆنە ی دیکە، کە نەویش پەيوەندی و میانە ی هیوا بو دەگەڵ حیزبی کومونستی
 عێراق دا.

۲۱

حیزبی کومونستی عێراق و مەسەلە ی کورد

حیزبی کومونست لەو زەمانە دا رەنەقتیکی تایبەتی لە نێو کەمینە نەتووبیەکانی
 عێراقدا هەبوو، بەهێتی هەندێ ژێدەر و سەرچاوان، ژمارە ی ئەندامانی کورد لە حیزبی
 کومونستی عێراقدا بە ۳۵- ۴۰٪ ی هەموو ئەندامانی حیزب مەزەندە دەکەن. (۴۴) دياره
 نەم رێژە ی، لە چار رێژە ی کوردا کە ۲۵ تا ۳۰٪ ی خەلکی عێراق پێک دەهێتێن رێژە یکی
 زۆرە و بایەخی زۆری خۆی هەیه.

هەلبەتە ژمارە یە ک لە ئەندامانی هیوا، لە لایەنگرانی کومونستەکان بوون و لە هەر
 دوو گروپی شۆرش و رزگاری دا کاریان دەکرد.

هەلوتستی حیزبی کومونست لەمەر مەسەلە ی کورد مامەلە و هەلوتستیکێ دوو
 فاقییه، لە لایەکوه تا راده یە ک پشتیوانی لە ماف و داخوازییەکانی گەلی کورد دەکرد و
 کۆمیتە ی مەزکەزی حیزبی کومونستی عێراق لە ئەیلوولی ۱۹۴۵ دا، لەو کاتانە دا کە
 بارزانی هێشتا لە بەرانبەر هێزەکانی عێراقدا بەرەقانی و مفاوومەتی دەکرد، لە
 بلاوکراوێهە ک دا بە هەردوو زمانێ عەرەبی و کوردی، گریارێن عەسکەری دژی کوردان
 مەحکوم دەکات و گوناھی نەم وەزە و حالە ی دەخستە نەستۆی نینگلیزان و داوای دەکرد
 شەر رابگیرێ و زیندانیاکی کورد نازاد پکرتن و کوتایی بە حکومەتی عورفی لە باکورد
 بەهێترێ و تاقیب و لیکۆلینەوه لەمەر هۆکارەکانی نەم رووداوێ پکرتن. (۴۵)

لە لایەکی ترەوه لەم بلاوکراوێهە دا، چ باستیکی نوتونومی یان سەرەخۆبی کوردستان

نهکراوه.

له راستهيدا حيزي کومونيستي عيراق، تنانته هيرشي کرده سمر «شورش» و «رزگای» گوايه بانگهشه يو پارچه پارچه بوون دهکهن و به جوداخوازي مهحکرم دهکردن.^(۱۶) حيزي کومونيستي عيراق له زنجيره کوتاريک کهله القاعده بلاوي کردهوه هلوئيت له مهر مهسلهي کورد وهردهگري.^(۱۷)

حيزي کومونيستي عيراق «تتري» کومونيستاني کورد، بهو حساوهي که هر مهلهتیک دهين حيزي کومونيستي تايهتي خوي ههين، رته دهکاتهوه و پشپواني له تيزي (تمرح) کلاسيکي ناوخوي بزافي کومونيستي دهکات، بهم سانايهي که خهباتي هاوبهش له چوارچيوه يک حيزي کومونيست دا دري چهوساندنوهي گه لان و دري نيچرياليزم له نهجامدا دهيتته مايه ي نازادي هر ههمولان، به عهردب و به کوردهوه.

کومونيستاني کوردي لايهنگري سياسي «بهري نهتهوهي» دهست به پهرچه هيرش دهکهن. له راستهيدا نهمه شتيک بهو که بزافي کومونيستي جيهاني و بزوتنهوهي کوردي رۆژ به رۆژ پتر پارچه پارچه دهکرد.

نهم مهسلهيه له سالي ۱۹۴۶ دا بهوه کوتايي دهت که پارتی ديموکراتي کوردستان دادهمزرئي وکومونيسته کوردهکاني ناو حيزي کومونيستي عيراق پهپوهندي پته دهکهن. لئ کاتي بارزاني له هه يقي دهی سالي ۱۹۴۵ دا له سنوري نيران پهپيهوه، نازاوو نالوزي نيتو بزوتنهوهي کورد هيشتا له هه رته قوهتي خويدا بهو، دوور نيه هر نهمه کردبسته کارتیک که (جهندهال بارزاني) نابنده، زۆر که يقي به يکه مهين پهپوهندي خوي دهگهل سياسي حيزيان دا نههاتين.

[۶]۲۲

چووني بارزاني بو نيران، ههوه لپن پهپوهنديين نهو به سوقيهتهکانهوه.

بارزاني بهر لهوهي يو نيران بچن، شانديکي سن کهسي بو نيران ناردهبو، تا پرسنيک به قازي محهمد بکهن که ناي دهتواني به خوي و دههزار کهس له عهشيرهتهکهپهوه له سنور بهپهتهوه.

قازي محهمد پتي وابوو که هيشتا وهختي هاتني نهوان نيه، بهلام بارزاني بهر لهومرگرتنهوهي وهلام کهي بهوه نيران.^(۱۸)

دوای چنده روژتیک بارزانی په کم په پوهندی خوځی دهگل سؤقیه تکان کرد، هله به ته نابین نوره نمراموش بکړی که سؤقیه تکان همیشه به و چاره سهیران دهکرد که «داردستی» نینگلیزه کانه.

بارزانی دهگل میر حاج و همزه عبدوللا چوه دیداری جه نهرال لیوف Liobov و پتی گوت که «د مین له نیران وده دیکه ون»

همزه عبدوللا و بارزانی که له لای جه نهرالی روسی به شتوه زاری کرمانجی پتیکه وه تسهیران دهکرد بهیران له ته گپیړیک کرده وه پتشی نازیان کرد که چه کداره کان له نیران وده دیکه ون، ختیزانه کان بز ماوهی زستانه که له نیران وده پتین.

دوای ده روژان جه نهرال لیوف هات و پتی راگه یانندن که نه و چاره سدره پمسنند کراوه، نهوسا بارزانی به خق و چل پیاوی چه کداروه له ناوچه په کی دوورده دستی به فرگرتودا ون بود. (۴۹)

سمرچاوه و په راوړان:

۱- له سالی ۱۹۳۰ دا پتر له ۱۰۰ روژشپیر و خوتنه واری کوردی به زغوره وستی له گونی نران و فری درانه دهریاچی وانوه: دکتور شترکو، مسله ی کورد.

۲- نوری شاولیس، هلقه پشین دهگل نویسر له ناویردان شوباتی ۱۹۷۵.

۳- پروانه و. لاکر و کومونیزم و ناسیونالیزم له روژهداتی ناڅپه ل ۱۷۷

۴- نوری شاولیس، همان سمرچاوهی پتیشو.

۵- راپزری ماجید مستفا به نه نجومه نی وزیران له ۱۸/۱/۱۹۴۴. وزارهتی کاروباری دهرموی نینگلستان. ۳۸-۴۰-۳۷۱.

۶- به گوتی برینگانی له حقیقه تکاندا، ل ۱۶-۲۱ که له و، جویده وه نهقلی کردوه شیخ نهحمده مانگانه ۲۵ دینار و مهلا مستفا مانگانه ۱۲ دیناری وده گرت.

۷- لاکر، ل ۱۷۹

۸- به گوتی ال. رامپز (توماس برا) شمش سد کورد له هتیزه کانی بهرینانیا وهرگیران: کورد و هق. ل ۷۱.

۹- راپزری کوزنوالیس له ۱۶/۱۰/۱۹۴۷ دهریاری روداو دهکانی پاش راگردنی بارزانی. وزارهتی کاروباری دهرموی نینگلستان. ۱۲-۳۷۱۳۵.

۱۰- راپزری ماجید مستفا بز نه نجومه نی وزیران، همان سمرچاوهی پتیشو.

۱۱- کمال خدیات «کورد دهکان خوازیاری نوتونومی ان، پتیشله چورونی میسر. ۲۰/۵/۱۹۴۶، له لاهره ی ۷۰ ی رامپزه وه دیکرتوه.

- ۱۲- راپۆزی کورنوالیس، همان سرجاوهی پیشوو.
- ۱۳- نامە ۱۹۴۳/۱۲/۲۴ ی وەزارەتی دەرەو بە کورنوالیس، وەزارەتی کاروباری دەرەوێ نینگلستان ۳۷۱ ۳۵۰ ۱۳.
- ۱۴- ۱۹۴۳/۱۰/۹ وەزارەتی کاروباری دەرەوێ نینگلستان، ۳۷۱ ۳۵۰ ۱۲.
- ۱۵- همان سرجاوه.
- ۱۶- نامە ۱۹۴۳/۱۲/۱۲ ی وەزارەتی کاروباری دەرەو بە کورنوالیس، همان سرجاوه.
- ۱۷- وەزارەتی کاروباری دەرەوێ نینگلستان، ۳۷۱ ۳۵۰ ۱۳.
- ۱۸- نامە ۱۹۴۲/۱۲/۲۱ وەزارەتی کاروباری دەرەوێ نینگلستان ۳۷۱ ۳۵۰ ۱۳.
- ۱۸- دووبارە نامە ۱۹۴۲/۱۲/۲۵ وەزارەتی کاروباری دەرەوێ نینگلستان ۳۷۱ ۴۰۰ ۲۸.
- ۱۹- وەزارەتی کاروباری دەرەوێ نینگلستان، ۳۷۱ ۴۵۰ ۱۳.
- ۲۰- نۆری شاره‌پس، هه‌په‌یقه‌ین ده‌گه‌ل نووسمه‌دا، همان سرجاوه‌ی پیشوو.
- ۲۱- راپۆزی ماجید مسته‌فا بۆ نه‌لجومه‌نی وەزیران، سرجاوه‌ی پیشوو.
- ۲۲- بە گه‌رمی نه‌رده‌لان نووسه‌ری نه‌تییه‌کانی بارزانی، ل ۷- پشه‌پان، مه‌رگ به‌و، ل ۳۲، جیاروک، ماسه‌ بارزان ل ۱۵۷، که له‌و جۆیه‌وه له ۶۷۷-۶۷۸ ی بزووته‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد، نه‌قلی کړدوه، مه‌لامسته‌فا بارزانی داوا‌ی نه‌م ماله‌نه‌ی بۆ کورد ده‌کړد.
- ؟ د‌لمه‌زانده‌نی هه‌رمه‌تیک‌ی کوردی که له‌وای که‌رکوک و هه‌ولێر و سلێمانی و هه‌موو بادپان و ده‌وک و ئامێدی و ناگه‌ی، زه‌غ و ژه‌نگار و ناوچه‌ی خانه‌قین به‌گه‌رت‌ه‌وه.
- د‌لمه‌زانده‌نی وەزیرێکی کورد بۆ به‌رپه‌وه‌یه‌وه‌نی نه‌م هه‌رمه‌.
- نه‌وه‌ی نوونومی رۆشنه‌یری و ناوه‌یری و کشتوکالی به‌ کوردستان به‌دیه‌ت.
- نه‌قل کردنی هه‌موو شه‌رمانه‌ره‌ ناپه‌س‌ده‌کان و هه‌موو نه‌وانه‌ی که پایه و ده‌سه‌لاتی خۆیان به‌ خه‌راپ به‌کاری ده‌یخ.
- زمان‌ی کوردی بێن به‌ زمان‌ی ره‌سمی.
- ۲۳- راپۆزی ۱۹۴۴/۲/۲۹، وەزارەتی کاروباری دەرەوێ نینگلستان، ۳۷۱ ۴۰۰ ۲۸.
- ۲۴- جیاروک ل ۱۶۵، له و. جۆیه‌وه، ل ۶۷۸ وەرگیراوه.
- ۲۵- وەزارەتی کاروباری نینگلستان ۳۷۱ ۴۰۰ ۲۸.
- ۲۶- نه‌م گه‌رت‌گه‌زانه له ۱۹۴۴/۳/۱۴ له مه‌وسل و به‌ناما‌ده‌یه‌وه‌نی هه‌ج‌مه‌رک‌نج-ی نینگلێزی نه‌نجام دران، نه‌یوه‌راو نوسخه‌یه‌کی له نه‌ته‌وه‌وێکی نه‌م گه‌ست‌وگه‌به‌ ناما‌ده‌ کړدوه، وەزارەتی کاروباری دەرەوێ نینگلستان ۳۷۱ ۴۰۰ ۲۸.
- ۲۷- له رێکه‌مه‌تیک‌ی نادیاردا، له نیوان ۱۹۴۴/۵/۲۲ و ۱۵.
- ۲۸- نووسراوی ۱۹۴۴/۵/۲۲ وەزارەتی کاروباری دەرەوێ نینگلستان ۳۷۱ ۴۰۰ ۲۸.

- ۲۹- ۱۹۴۴/۶/۱۶ وزارتہی کاروباری دہرموی نینگلستان ۳۸-۳۷۱۴۰۰.
- ۳۰- نویرسرای سفیری ہریتانیا لہ ہمدایہ لہ ۱۹۴۴/۷/۳۰ بڑ وزارتہی دہرموی. وزارتہی کاروباری دہرموی نینگلستان، ۳۸، ۳۷۱۴۰.
- ۳۱- نامہی عمرہی ۱۹۴۵/۳/۲۰ وزارتہی کاروباری دہرموی نینگلستان ۳۷۱۴۵۳۴۰. کورنوالیس، کہلہ « قہدیہکانی» ناکنجی عتراق ہو، پیشتر بہ تابیہتی دہگل شیخ مہمود دا دان وستانی کردہو (بروانہ فہسلی ۱۲) و دہگل سمراتی کردہا ہدینی خوش ہو.
- ۳۲- « بادداشتی ۱۹۴۵/۶/۱۶ ی سفیری (ستون ہسرد) »، وزارتہی کاروباری دہرموی نینگلستان ۳۷۱۴۵۳۴۰.
- ۳۲- نویرسرای سفیری ہریتانیا بڑ وزارتہی دہرموی نینگلستان ۳۷۱۴۵۳۴۰.
- ۳۳- نویرسرای ۱۹۴۵/۹/۱۷ ی وزارتہی کاروباری دہرموی نینگلستان ۳۷۱۴۵۳۴۰.
- ۳۴- نویرسرای ۱۹۴۵/۹/۱۷ ی وزارتہی کاروباری دہرموی نینگلستان ۳۷۱۴۵۳۴۱.
- ۳۵- ۱۹۴۵/۹/۹، وزارتہی کاروباری دہرموی نینگلستان ۳۷۱۴۵۳۴۱.
- ۳۶- نویرسرای رڈکی ۱۹۴۵/۹/۲۶ ی مہجر جس ماروت (نفسہری ناسایش) ہمدایہ.
- ۳۷- راپڑی رڈکی ۱۹۴۵/۴/۲۱ ی سفیری ہریتانیا «ستون ہسرد» لہ ہمدایہ.
- ۳۸- ہفہیہینی نوری شاوہس دہگل نویرسردا لہ ناوردان، شویاتی ۱۹۷۵.
- ۳۹- ہمدان سرجاوه.
- ۴۰- زہید عوسمان کہ لہ سالی ۱۹۷۴ دا پکٹک ہو لہنوتہرہ وسمیہکانی بارزانی لہ فہرہنا، رخنہ لہ بارزانی دہگرت کہ « خیلہکیہکی فڑہ رڈشہیر» ہو، ہمدان سرجاوه.
- ۴۱- ہمدان سرجاوه.
- ۴۲- ہگوئی علی عہدوللا لہ ہفہیہینیکندا دہگل نویرسردا لہ دہرہندہ لہ شویاتی ۱۹۷۵.
- ۴۳- ہروانہ (کومونیزم و ناسیونالیزم لہ رڈہلائی ناہندا) نویرسینی لاکر.
- ۴۴- ہمدان سرجاوه ل ۲۲۵.
- ۴۵- وزارتہی کاروباری دہرموی نینگلستان ۳۷۱۴۵۳۴۱.
- ۴۶- لاکر، ہمدان سرجاوه ل ۲۲۶.
- ۴۷- ہمدان سرجاوه.
- ۴۸- ہمزہ عہدوللا، ہفہیہینیکنک دہگل نویرسردا، ہمدایہ، ۱۹۷۳.
- ۴۹- ہمدان سرجاوه.

تہیتی: نم زاتیاریانہ لہ ریزدار صالح مہمود بارزانی و ہرگیرلون:

(۱) بارزانی لہ ہر شوقی نفی ہووین، تیکہلی رڈر کسان ہوو، ندی لہزانا و دلنایان، لہشخان و سیاسان، لہ ندہپ « شاعران، بدلام تیکہلاوی و ہاتوچی دہگل یانہی (برایہتی) شیخ لہتف دا

نه بروه.

[۲] معتمد سعادتيروخي دهگل جمنرال بارزاني دا پيشمه رگه بوو، به نيجازه دهچته وه و جه ندرمدی تورک پيش ده زانن و شهيدی دهگن: نهوه بوو جه جی پيشروخی له جیانی نه و داترا و بز بهر پرسی گرويه کانی لمهر خوی: نهه حه حقیقه تی رووداوه که مه، نهک نهوهی له نیسورکی کتبه که دا گوتراو.

[۳] که بارزانی لمه تهمانیسه وه که پيشته وه دهقیری بارزان، زوری هدرل دا به ناشتی داخولزیسه نهته وه یسه کانی جنبه جی بگرتن. زوری چاوهران کرد و حکومت وهلامی نه دایه وه. ناچار مکره ز و مه خفه ره کانی ناوچه که ی گرت، له واته: مه خفه ری شانده مر، خهرزوک، بیرا که پرا، زیت، چمعی، سلیکی، میروز، نهرگوش، شنگیل، کانی بوت، شیروان، ریزان، شینه، بیدارون، کانبه رهش و... [۴] نوری سعاد له داگ و باهوه کورده.

[۵] سعاد قهزلز فرمانی دایه وه بهرسانی قهزای میترک مسور که همرکاتی وهلی بهگ هاته قشله بیکوژن، که وهلی بهگ به نیش و کاری خه لکه که چوه قشله، پزلیس له تهر قشله دا شهیدیان کرد. مرزقین ویری قشله کیان داگیر کرد. پاشان نه سعاد خوشه وی به نیش وکار دهچته قشله، پزلیس له دهرن وه کو وهلی بهگ بیکوژن، له نهو له پشان دینه دست و مرزقین وی قشله پان گرت و پزلیسه کانیان چهک کرد. به مجوزه شهید بونی وهلی بهگ بروه چرو سکا شه هه لکرتن.

[۶] که بارزانی له وهعد و بهلته کانی عتراق ناوتمند بوو، په بیکتی نارده نهران و دور بهر پرسی روس هاته نهک بارزانی و پاش چونه وه پان به ساوه یهک بارزانی چویه مهرز و له مالی فده تاح ناغای هدرکی لایدا... جمنرال سیامه ندوف دینه نهک بارزانی، نیدی ریک دهگه و نه و بارزانی به ناگاداری رووسیا دهچته نهران، که چوه نهرانیس له گوندی نیرگن چاری به جمنرالی رووسی دهگه وی، نیدی که بارزانی چوه کوردستانی نهران، حیزبی دهوگرات و مهیله ی کوردستان به هه ولر و ناغا و شیخ و مه لایانه وه هاوکاری و پیشولزی گه رمی بارزانیان کرد و چ درغیکیان نه کرد. نهه حقیقه تیکه دهین وه کو وه فاداری بهک بز میژوو بهگوتن. که بارزانی چوه کوردستانی نهران، هیزقن نهه ریکا و بهر تاسیا و رووسیا هه ر سیک له و ندرم برون. بهر تاسیا و عتراق دارایان له رووسیا کرد نهو پاخجانه ی نهه هاتونه نهک ههنگو، دهین تهلیسیان پکه نهوه. رووسیا وهلامی دانه وه که بارزانی چوه ته ناو کورده کان و نهه ناگامان لینی نه. پاشان بارزانی به ناگاداری رووسان بز ماوه یهک چوه ناوچه ی سهر دمت و له ناو مهنگوران دا مایه وه و پاشان هاته شوییه و هه ول جار سالا بارزانی ل شوی بوی.

نه و جا بارزانی به کان به سهر نهه دهقهر و گوندانه دا دایهش کران: تهرگه وهر، مهرگه وهر، سوندوس، لاجان، شارویران، بزکان.

فەسلى دووھەم

سۆنپەنەكان لە كۆرەستانى ئىتران و كۆمارى مەھاباد

١

مەھاباد

چ فاكىتەر و ھۆكارتكى ئاشكرا لە ئارادا نەبوو نەم پىنگەپە بە مەھاباد بپەخشى كە
رۆژنىك لە رۆژان بپن بە بنگەو مەلبەندىكى ھەرە سەرەكى كوردایەتى يان لەم بوارەدا شان
بەشانی سلیتمانی بوەستى، بە ھەر حال ئەمە نەو رۆژ و دەورە بوو كە لە ماوەى دوھەم
جەنگى جیھان و ھەندئ دواترىش دا نەو شارە بپنى.

سابلاخ (ساوچ بلاخ: كانى و سەرچاوەى سارد) كە گەوتووتە سەر سنوورى كوردستانى
سوونى مەزەبى ئىتران «لە باكور» و كوردستانى شیعە مەزەب «لە باشور» لە سەردەمى
شانسینی رەزاشاد ناوی مەھابادى ئىتران، لە سالى ١٩٤٥ دا شارۆچكەپەكى ١٥٠٠
ھەزار نەفەرى بوو، لە روى ئید بپسەو سەر بە رەزاییە «ورمە» بوو. تا نەو زەمانە
ھەرگیز دەورى سیاسى يان بازارگانى گىنگى بەخۆپەو نەدیتبوو.

نەو ریشوارانەى كە لە سەدەى ئێدەدا لەسەر رقی خۆپانەو بەرەو رەزاییە، سنە و يان
كرمانشانى گەورە شارى كوردستانى شیعە مەزەب بە - مەھاباد دا تپپەر بوون، وایان
وسف كروووە كە شارۆچكەپەكى «حوالى» نزیكەى ٥٠٠٠ ھەزار كەسییە.

رەنگە نەمرۆ دانیشتونانى تۆزىك زیاتر بووین، بەلام كە چاوت بەم شارۆچكە بپنەواو
بپن خاوەن و ناساغەمە كە ژمارەى مساغ و نەخوش و نەقوستانى پەكجار زۆرە - دەكەوئ
زۆر زەحمەتە باوەر بەكى كە رۆژن بە رۆژان توانیپیتی بپن بە پایتەختى كۆمارنىك و بوو
بپتە ماپەى نیکەرانى ھێزە گەورەن.

سەرەنەماپەى مالباتى قازى محەمەد

II

مالباتى قازى محەمەد

لەم شارۆچكەپە و دەوروپەردا. مالباتى قازى محەمەد كە پایەى شىخایەتى و
قازىبەتیان ھەبوو، حورمەت و رەتەنىكى زۆریان دەنیو جەماوەرى خەلكیدا ھەبوو، باپیرە

گمراهی قازی محمد (شیخ المشایخ) له سالی ۱۸۳۰ دا سرانی تیره و نابغه‌کانی له گوندی کوچک خه‌باتی نزیکی دیواندیره گۆ‌کردنوه تا «به‌یه‌کی یه‌گگرتوه» دژی نینگلیز وله پشناوی داپینکردنی نازادی کوردستاندا پیتخ.

قازی فه‌تاحی (۱۸۳۲-۱۹۱۶) مامی باوکی قازی محمد له سالی ۱۹۱۶ دا به‌رگری له شارۆچکهی مه‌هاباد کردووه. دژی هیتزین تورک و روس وستاوه. رۆلیتیکی گرنگی بینویه و سهرنجام ده‌گمل یه‌کیتک له کوره‌کانیدا به‌دهستی روسه‌کان کوژران.

قازی عدلی، بابی قازی محمد (له سالی ۱۹۳۴ دا مردووه) به‌زانیی به‌نیو بانگ بووه. سیف القوزاتی برای (له سالی ۱۹۴۴ مردووه) له سالی ۱۹۳۰ دا له مه‌هاباد ریکه‌خراوتیکی نه‌توه‌یی و نه‌یتی به‌نیوی «هزووته‌وی محمد» دامه‌زراند. که په‌یوه‌ندی به‌بزایی شیخ محمد دی خه‌یابانیوه هه‌بوو. هر له‌م سه‌رویه‌نده‌دا پارچه‌ شیعرنکی ده‌ریاره «شورش ته‌ورته» له‌گۆفاری نازادستاندا بلار کردووه (نابی ۱۹۲۰).

ئه‌ندامانی به‌مه‌الهی قازی محمد د ک خوتنه‌وار و ناینی و نه‌توه په‌روهر بوون، له‌مولکداره گمراه‌کانیش بوون و له‌ناوچه‌ی بۆکان دا چه‌ندین گوندیان هه‌بوو.

۳

نیوان نینگلیز و روسه‌کان

داگیرکردنی نیران له‌لایهن هیتزین به‌ریسانی و سۆقیاتی له ۱۹۴۱/۸/۲۵ دا «ده‌رفه‌تی» میژوویی مه‌هاباد بوو.

هیتزین سۆقیاتی که له ۱۹۴۱/۸/۲۵ دا له سنوور هاتن به‌م دیدوا، بۆ سه‌بیتی خوی و ماکوێیان گرت و له‌قۆلی باشوروه تا بانه‌ و سه‌نه‌ پيشه‌رویان کرد. بانه‌ و سه‌نه‌ یان به‌ شیوه‌یه‌کی کاتی گرت و پاشان به‌ خه‌تی شۆر میاندووادا (که به‌ چه‌ند کیلومه‌تری باکوړی مه‌هاباد رته‌ ده‌بوو) پاشه‌کشه‌یان کرد.

نینگلیزه‌کان پاش نه‌وه‌ی قوه‌تیکهی چه‌تره‌زبان له‌نیو کۆمپانیای نه‌وتی خوزستان داگرت و دامه‌زراند. نیدی باشوری کوردستانیان تا کرمانشانی سه‌ر شارته‌گی به‌لدا، خانه‌قین - تاران و سه‌نه‌یان گرت. هه‌لبه‌ته‌ سه‌نه‌یان وه‌ختی گرت که هیتزه‌کانی سۆقیات چۆلیان کرد.

ناوچه‌ی نیوان هیتزه‌کانی نینگلیز و روس، واته مه‌هاباد و بانه‌ و سه‌ره‌ده‌شت و سه‌قز و دیواندیره له‌راستی دا ناوچه‌یه‌کی بێ خاوه‌ن بوو، له‌ ژێر ده‌مه‌لات و فه‌رمانی ج که‌ستیدا نه‌بوو.

نم «ناوچه بین خاونه»ش یوو یوو به دوو ناوچهی دهسه لاتمهوه، روسه کان له باکورده له دموروبه ری مه هاباد و نینگلیزه کان له باشوره وه....^(۲)

II

نینگلیزه کان و کورده کان و سؤفیته کان

هه ندی له نه سه رانی نینگلیز پیده چو هه ز بکه ن هه مان ده سیسه و نه خشی سه رده می جه نگی جیهانی یه که می، پتشیانی خویان به کار بهرن و دووباری بکه نه وه، لئ کۆمیتیهی هاویه شی سه رانی سه رکردایه تی سوپای بهریتانیا و کار به دهستانی ناوختی دهوله تی بهریتانیا، به دوو پاداشتنامه، ناگاداریان کردنه وه که ناماچی دهوله تی بهریتانیا دهشتواتیمه له دهوله تی ناوه ندی ئیران و له سه رکردنه وهی کورده و کار کردن بۆ قازاچی کورده له کۆچی دا نه سه، چونکه بزوتنه وهی کوردان ده خشی له خشی دا بزوتنه وهی که پاشکه وتوه، که ناتوتین کۆتسرتلی بکه یه و خۆ هه لکورتانیدن له مه سه له ی کورده چ نه لجامیکی نابن چکه له ده گمروده کردنی هتیزین بهریتانی به زنجیره مملاتییه کی بین پایانی عه شایه ری و شه خسه موه نه نم دوو پاداشتنامه یه نه وشیان دووپات کردنه وه که کاری وا چهند به قازاچی کوردین ئیران و تورکها و هتیزین داگیرکاری سؤفیته ده شکته وه.^(۳)

به لای نینگلیزه کانه وه هۆکاری گرتنی ئیران زیاتر سترانه ری یوو، ده بوایه له کۆتایی جهنگ دا تمواو بین. جا بۆیه هتیزین بهریتانی ده بوایه به پشی توانا هه ول بدن باشرین په یوه ندیان ده گه ل کوردان دا هه بین و بۆ پاراستنی وه زعه که هه موو هه ولیکی خۆ به نه کار تا نه و تفاق و که ره سه ته و پیده و یسته یانه ی که له شایه گی به غدا، خانه قین، کرمانشان- هه مه دان- تارانه وه بۆ به کیشتی سؤفیته ده شیردران، بین کۆسپ و ته که ره به ژن و بکه نه مه نزل

نینگلیزه کان هه ر زوو بۆیان ده رکهوت که به کیشتی سؤفیته نیازی گۆریوه و که شه ر ته واو بین، ده وله تی نیتوراو به ناسانی باکوری ئیران چۆل ناکات، و نازه ریا یجان به به وستی خۆیه ده بیت به کۆماریکی تازه ی سؤفیته.

دهوله تی بهریتانیا، به ره چاو کردنی نه م نیاز و خه یاله ی به کیشتی سؤفیته له و زه مانه دا یان له کۆتایی سالی ۱۹۴۱ و سه ره تایی سالی ۱۹۴۲ دا قه ناعه تی واپوو که حالی حازر نا کرئ نه و بیانه وهی روسیا که (بۆ پاراستنی سنوره کانی باشوری خۆی، ناوچه کانی

باکوری نیرانی گرتووه) بیردری، بۆیه چاکتر وایه بیتدنگی لئیکات و دلخۆشی خۆی بهوه بداتهوه که «نهگەر شه که بیهینهوه نمو قهرزباری روسهکانین، حالبوکی نهگەر ههرچییهک بیته پهنشی، قهرزباری نیرانیهکان نین».

نهم بزچون و هدولوتستانه ی بهرستانیا بووه مایه ی نهوه که قازی محهممادی سهرکۆماری ناپنده ی مههاباد بهکۆتته بارووشی سۆقیهتهکانهوه.

5

قازی محهممد و سۆقیتهکان

یهکه مین جار له ۱۹۴۱/۹/۲۵ دا واتا رتیک دوا ی مانگیک له گرتنی نیران له لایهن هیزین بهرستانیا و سۆقیهتهوه دوو نهفسه ری ئینگلیزی و ئهمریکایی له مههاباد دا دیداریان دهگمل قازی محهممد دا کرد، لهم دیداردا قازی محهممد «نهخشه ی یهکیتی کوردستان» ی بۆ دوو نهفسه ری ئیروپراو شرح کرد و لینی پرسین چۆن دهتوانن په یهوهندی به «سهرکردایه تی گشتی هیزین بهرستانیا» وه بکات.

نهفسه ره ئینگلیزه که لهم دیداردا مامه له یهکی «دروستی» دهگمل مهسه له که دا کرد و قازی محهممدی هان نه دا که دووی نهم مهسه له یه بهکۆی.

له دوا ی نهم ناوومیدیوه بوو که قازی محهممد دهگمل سۆقیهتهکاندا کهوته گفتوگۆی سیاسیه وه.^(۵)

بۆ جاری دووم و نه مجاره یان زۆر به جیدی قازی محهممد و ژماره یهک له گهره پیاوان و ناودارانی کورد بۆ باکو بانگهێشت کران.

6

یهکه م سه فهری گهروه پیاوو ناودارانی کورد بۆ باکو (۱۹۴۱/۱۱)

به گۆهری هه ندیک ریوایه تان، روسه کان پاش نهو ی بهیستان ئینگلیزه کان له بۆکاندا کۆبوونهوه یهکیان دهگمل پیاو ماقولانی کوردا کردوه، دهست به کاریبون و له رنگی دوو نهفسه ری سۆقیهته ی بهناوی میر نهمسلاتوف و عه لیرف، گوایه ژماره یهک له نیوداران و پیاو ماقولانی کوردیان رفاندوو، له نوتمیسیلاتیان ناو و بۆ تهوڕیز و له یهوه دهوه بۆ باکو یان بردن.^(۶) (نهمه غمایشیک بوو، بۆ چاوهسته گیتی، دهتار فاندن له گۆڕی نه بهوه، وهرگهێری کوردی)

به پیتی ریوایه تیککی دیکه، نزیکه سی کەس له پیاو هاقۆلان و گهوهه پیاوانی کورد، له مه هاباد دا کۆ بوو بوونهوه، به لām له م کۆبوونهوهیدا دیداری نینگلەزان له گۆزی نه بووه، نه م ژمارهیه کۆبوونهوه تا ده باری کیشهی همه رهشید «خان» و نیرانیه کان قسان بکن. به لئی مه سه له که هه رجه ک بووین. گومان له وه دا نیه نه م گاره ی روه کان، زاده ی حیساباتی وردی خۆیان بوو، نه خشی وردی بۆ دانه ابوو، له نیتو ده عوت کراوه گاندا هه مو ناردارانی گه وری کوردستانی سونی مه زمی نیران به رچاو ده که ون، قازی مه مه د له مه هاباد، میر نه سه د و حاجی بابا شیخ له بۆکان، رهشید به گ و زیرو به گ له کوردانی هه رکی، مه مه د قاسملو (بابی سکرتری گشتی ناینده ی حیزی دیموکراتی کوردستانی نیران) له ده وری ره زایه و مه مه د سه دیقی کۆری ته های شه مزینان.

نه م کوردانه، نزیکه ده رۆژیک واته له ۱۱/۲۵ تا ۱۹۴۱/۱۲/۵ له پاکسو دا مانه وه، له ماوه یه دا چونه ته ماشای که لیک چالاکی و چه له نگین رۆشنیری و سردانی زۆر کارخانه و مه زای غۆته یی و دام و زگا و کۆمپانیای نه وت و سه ریا زخانه یان کرد. (۷) وه کو چۆن په کچک له سیاسه توانانی نینگلیر به تانه وته شه ره وه ده نو سیته «روه کان ده یی بۆ نه م کاره شانازی به خۆه بکن» چونکه دوو هه فته له مه پش هه شت که سیان له بو رۆایانی ته ورز بۆ سه فم تیککی وه کو نه م سه فره ده عوت کردبوو.

زۆر ریوایه ت له مه ر گشتو گۆ سیاسه کانی باکو هه ن و ژماره ی نه و ریوایه تانه شان له شانی ژماره ی به شدارانی گشتو گۆیه کان ده ده ن، به لām هه ر هه مو نه م ریوایه تانه له یه ک خال دا یه ک ده گرنه وه. سو فیه ته کان (له ریگی باقرو فی، سه رۆکی کۆماری نازه ریا یاجانه وه) مه سه له ی کوردیان به شیه یه کی زۆر گشتی زۆر به پارزه وه خسته روو.

به گوته ی میر نه سه د، که یه کتیک بووه له ده عوه تکراره کان، باقرو ف پیتی گوته که یه کتیی سو فیه ت رای باشه سه باره ت به سه ری هخۆیی مه لله تانی به چووک» به لām «نه م قۆناغه بۆ سه ری هخۆیی کوردستان له بار نییه، کورده کان ده یی سه بر بکن»

نه و جا چه ند که سیک رایه رین و گو تیان و «هه ر نیستا» سه ری هخۆیی کوردستانمان ده وئ، و باقرو ف پتیکه ئی! (۸)

به پیتی ریوایه تیککی دی، باقرو ف به کورده کان ده لئ نارام بین و دنیای کردن که رۆژیک دئ «نا واته کانیا ن دیته دی» (۹)

شیندی پینشوازی شاندى نازه ریا یجانی و شاندى کوردی زۆر جیاواز بوو. باقرو ف له

دیداری نازمربایجانیه‌گاندا، پاش نه‌وی پاسی نه‌و په‌یوه‌ندییه نه‌ژادییه‌ی نیتوان هه‌ردو نازمربایجان ده‌کات پاش نه‌وی دوویاتی ده‌کاته‌وه که «هاوبه‌شی مه‌ینه‌تیه‌کانی نه‌وانه» ده‌لی «له‌روی روژنبیری و سایکولوژییه‌وه هیچ سنوورتک له‌نیتوان هه‌ر دو نازمربایجاندا نیه و نه‌و روژمش دیت که هه‌ر دو نازمربایجان بێ به‌یک» (۱۰۱)

۷

ده‌نگدانه‌وه و ده‌نگدانه‌وه‌ی سه‌فه‌ری باکو له‌جیهاندا.

ده‌نگدانه‌وه‌ی سه‌فه‌ری پیاو ماقولانی کوود بۆ باکو، که سه‌فه‌ری یه‌کیتی سوڤیه‌ت له‌تاراندا، به‌سه‌فه‌رتکی روژنبیری ناوی برده‌بو، زۆر له‌سنووری کوودستان هه‌ره‌تر رۆی؛ له‌گه‌رمه‌ی دووم جهنگی جیهانیدا له‌وه‌مه‌دا که بۆ هاو‌یه‌مانان زۆر سه‌خت و به‌گه‌رئ و گۆله، کریسی سه‌فه‌ری به‌رتانیا له‌مۆسکو و له ۱۹۴۱/۱۲/۲۰ دا داوای روونکردنه‌وه له‌مولوتوف ده‌کات.

سن روژان پاش نه‌وه سیر رهدر بولاردی سه‌فه‌ری به‌رتانیا له‌تاران، که سه‌فه‌ری مۆسکو ده‌کات، نه‌ویش له‌م رووه داوای روونکردنه‌وه له‌مولوتوف ده‌کات. مولوتوف له ۱۹۴۱/۱۲/۲۹ دا یادداشتنامه‌یه‌ک له‌م باره‌یه‌وه ده‌دات به‌سه‌فه‌ری به‌رتانیا و بۆ روون ده‌کاته‌وه که کووده‌کان به‌خۆیان بۆ باکو چوون، نه‌م سه‌فه‌ره‌ چ گفتوگۆیه‌کی سیاسی له‌پشته‌وه نه‌بووه.

که‌می مابوو نه‌م رووداوه بیه‌ته‌های نا‌ژاوه‌یه‌کی سیاسی، سیر نانتونی نه‌ده‌ن یادداشتنامه‌یه‌ک که ده‌زگای خزمه‌تگوزاری وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی ئینگلیز بۆ به‌کاره‌یتانی «ناوخۆ» نامه‌ده‌ی کردبو، بۆ مولوتوف نارد، له‌م یادداشتنامه‌یه‌دا نه‌وه گوتراوه که «کیشه‌ی گه‌وره نه‌مه‌یه که سیاسه‌تی یه‌کیتی سوڤیه‌ت له‌ناوچه ئیترانییه‌کانی بنده‌ستی سوڤیه‌ت دا، ریک‌خراوێک سه‌روکاری ده‌کات که سه‌فه‌ری سوڤیه‌تی له‌تاراندا ده‌سه‌لاتیه‌کی نه‌وتزی به‌سه‌ره‌وه نیه» (۱۱۱)

۸

ترسی تورکه‌کان

له‌راستیدا تورکه‌کان باعیه‌سی نه‌م هه‌لاویگره و به‌رده‌یه و ته‌ده‌خولی سیاسی یه‌کیتی سوڤیه‌ت بوون؛ تورکه‌کان له ۱۹۴۱/۱۲/۲ به‌ملاوه سه‌بارته به‌ره‌فتاری نه‌و هه‌یزانه‌ی ئیترانیان گرتبوو، (بێ نه‌وه‌ی نه‌و هه‌یزانه به‌وردی ده‌ست نیشان بیکات) نا‌ه‌زایی دا‌بووه

ئینگلیزەکان و گوتیبویان که نەم هیزانە و کوردەکان هاندەدەن بۆ ئەوەی ولایتیکی سەر بە خۆ دا بە زۆریتن» و دوو پاتیان دەکەردووە که پەیوەندی نێوان تورکیا و ئێران بە «کردووە پەچراوە و کوردەکان لە ناو خاکێ تورکیادا دەستیان بە هێرش کردووە.

بەلام وەکو سیاسەتوانێکی ئینگلیزی دەلێ ئەوەی تورکەکانی نەگەرانی دەکرد، کوردەکان نەبوون، بەلکو ئەو کارانە بوون که سۆقیەتەکان لە کوردستاندا، دەیانکرد ئەوانیش وەکو ئێرانێەکان دەترسان راستەوخۆ داوا لە روسەکان بکەن.

۸

دەنگدانە ئەوەی سەفەرەکەمی پاکو لە ناوچەکەدا.

ئینگلیزەکان که دیتیان روسەکان لە مەیدانی بانگەشەو پروپاگەندەدا سەرکەوتنی یەکجارەکیان بە دەست هێناوە، ئیدی ئەو ژێوان بوونەو که کار بە دەستیکی سیاسی خۆیان بۆ مەهاباد بنێرن. لەمە بە دواوە نەم ناوچەییان بە ناوچەیی دەسلاتی سۆقیەتەکان هەساو کرد.

شارۆچکەیی مەهاباد که هەرگیز لەلایەن هیزین سۆقیەتی و ئینگلیزەو نەگیرابوو بە کردەوێش لە حوکمداری و سەرپرشتی رژیمی ئێرانی دوور بوو، لەنکاودا پێنگە و وەزە و حالێکی وەهای گرتەخۆ که زۆر لەبار بوو بۆ سەرەلدانی راپهرین و بزووتنەوێکی دەگەن و بێ وێنە لە مۆژووی بزافی کوردایەتی دا.

۱۰

رق بەرقی ئاوخۆ

لەکۆتایی سالی ۱۹۴۱ و سەرەتای سالی ۱۹۴۲ دا مەهاباد هێشتا زۆر دوور بوو لە ژبانی قارەمانیستی خۆی. دانێشتانی مەهاباد باجی ئەو رقبەراییەتیەیان دەدا که لەنێوان قازی محەمەد و میر نەسەدی دیوگری دا سەری هەلدابوو.

ئێران لەلایەن هیزین پەریسانی و سۆقیەتیەو گیرا، شیرازی حوکم و دەسلاتی دەرولتی ناوەندی پەچرا، دواي چەند هەفتەیک لەم هەرلەو هەنگامەیی قازی محەمەد که پیاویکی بە دەسلات و نەحسبویاری کۆمەلایەتی بوو، بە رەزامەندی ناراستەوخۆی دەرولتی تاران، راگرتنی وەزە و حالی شاری و نەسەت گرت.

بەلام لە شویانی سالی ۱۹۴۲ میر نەسەد و ژمارەیک لە پیاوانی مەهاباد که ترسی

نەوەیان ھەبوو بە ناگری. شەری تێوان خێزێن دەولەتی و ھەمەرەشید حان و نە:دخواری سۆفیەتەکانەو ەبسویتی، ھەلبەتە سات بە سات وەزە بەرەو خراپتر دەچوو، چونکە نەم کێشە لە گوێشە لە ناوچەیی نەوانەو نزیکی یوو ترسی نەم جۆرە تەدەخولەش ھەبوو و لە سەقز پەییوندییان بە سۆیا سالار شا بەختی یەو کرد و ئامادەیی ئان دەریی کە بەناوی دەولەتی نێرانەو کاروباری ناوچە کەو نەستو بکرن و بەرێک و پیتی وەرێوی بەرن.

میر نەسەد کە بۆ تاران دەعوەت کرابوو لە کۆتایی مانگدا بۆ مەھاباد گەرايەو، نەوی دەویست. دەستی ھێنا بۆ، کرا یوو بە فەرمانداری مەھاباد، بە ترومبێلێک و شۆفێرێکەو ھاتبو، کە لەو سەرۆکەدا کەسایەتی و ئیختیارێکی یوو دەبەختی، ھەروھا پێی پارەیی باشی وەرگرتوو کە دەسلاتی راستی یوو دەدا.

قازی محمد بە دامەزراندنی میر نەسەد (بە فرمانداری مەھاباد) رازی نەبوو، بۆیە ھەر زوو بۆ تاران رۆی، میر نەسەد نەیتوانی حوکم و دەسلاتی خۆی بەسەر مەھاباد دا بە پیتی و لە ئابی ١٩٤٢ دا ناچار ئیستیفالەنامەی نووسی، پاشا گەردانی و ھەراو ھەنگامە سەرانی کوردستانی ئێرانی تا رۆژاوی دەریاچەیی رەزایی گرتوو و گەیی یوو لوتکە.

١١

دەوری، ئابوژیوانی، سۆفیەتەکان لە کوردستان دا سالی ١٩٤٢

تۆمەتباری کردنی روسەکان بەوی کە مایەیی نەو فیتوو ھەراو ھەنگامەو ئازاوانە یوو کە لە سالی ١٩٤٢ دا ھەمو کوردستانی ئێرانی گرتوو، لە ھاندان و دەست بەدەر نیە، نەم کاریک یوو کە ھەندێ لە سیاسەتوانانی رۆژاوی دەیانکرد.

چونکە دیتی نەرشینی یەکییتی سۆفیەتە قەدەغەیی، بۆیە نووسبەوی میژووی نەم قۆناغەش زەحمت و لە توانا بەدەر، بەلام وا دیتە بەرچاو کە روسەکان لەم قۆناغەدا، کە ھێشتا لە بەرەیی قەغغازەو ھەرشەیی گەورەیان لەسەر یوو، سیاسەتێکی روون و ناشرکیان لە کوردستاندا نەبوو، زۆر کەس نەو فەرماووش دەکەن کە لە ئابی ١٩٤٢ دا ھیلەر لە یەکتیک لە بێشەکانی نوکرانیا و لە دەوری ١٥٠٠ کیلۆمەتری نەلمانیاو لەسەر کورسبەک دانیشوو و توانیوەتی بیر لەمە بکاتەو کە «لە نایندەییکی نزیکی دا دەتوانی شۆرشفانانی ئێران و عێراق دژی ئینگلیزان ھان بەدات» و بە شادمانییەو ھەبالی نەو لە بەدات کە لە «ناخەر و نوخەری سالی ١٩٤٣» دەتوانی چادری

عسکریه کانی له تاران و به‌غدا، تا که‌ندای فارس هه‌لبداء.

نهم «خه‌یالانه» به هاتنی هه‌زی زه‌یی نه‌لمان که ۱۲۰۰ کیلومتر له قو‌لی رو‌ژه‌لانهوه، هاتبو‌نه پشه‌وه و له خو‌سازدانا هه‌ون بو‌گرتنی به‌شی ناسیایی یه‌کته‌نی سو‌قیه‌ت، به‌هه‌تر ده‌هه‌ون.^(۱۲)

له هه‌لومهرجه‌یکێ ناله‌باری ناوه‌ادا ناچته نه‌قلده‌وه که ده‌سلاندارانی سو‌قیه‌تی له نه‌راندا، که نه‌گه‌راتی و دوو ده‌لییان دیار و ناشکرا هه‌و، بیه‌ن به‌ خو‌بان نا‌لوه و هه‌راو هه‌نگامه له قو‌لی باشوری خو‌باندا به‌نه‌وه.

دوو رووداو هه‌ن که هه‌له‌قستی به‌ پارته‌ی روسه‌کان سه‌بارت به‌ چالاکی نه‌توه‌یی کوردان له‌م ساله‌دا ۱۹۴۲ دا به‌ جوانی به‌رجه‌سته ده‌کات. له‌مانگی ۱/۱۹۴۲ دا ده‌سلاندارانی سو‌قیه‌ت کۆمته‌ی «حیزی نازا‌ده‌خواه» که کورد و ناشوری و نه‌رمه‌نیانی یه‌کده‌هه‌ست، دوا‌ی نه‌وه‌ی نه‌ندامانی نهم حیزه به‌ گۆ جه‌ندرمه‌ی نه‌ران دا‌هه‌ون، روسه‌کان هه‌لیانه‌شاندوه و مه‌فره‌زه‌ی سو‌پای سو‌ر به‌ خسته ناو شار.^(۱۳)

۱۲

نا‌زا‌وه‌ی ره‌زاییه (۱۹۴۲/۵-۴)

دوا‌ی به‌پاری چه‌ک کردنی کورده‌کان و به‌کاره‌تانی جه‌ندرمه‌ی شه‌عه مه‌زه‌بی ناوچه‌یی (واته نه‌و نازه‌ریانه‌ی که به‌ زمانی تو‌رکی قسه ده‌کهن) له ره‌زاییه‌دا نا‌زا‌وه و په‌شیوی تازه‌تر و توند‌تر له جاران سه‌ره‌له‌ده‌ات.

له جاران په‌تر شه‌ت روو ده‌ات. له ۱۹۴۲/۴/۲۸ عه‌شایه‌ری کوردی ده‌وره‌به‌ر، په‌لاماری شار ده‌هه‌ن، خه‌تی ته‌له‌فوناته ده‌به‌چهن و شار گه‌مارۆ ده‌هه‌ن، پارێزگار بو‌تو‌رته‌ی هه‌لده‌ی.

رو‌ژی ۱۹۴۲/۴/۳۰ کونسو‌لی سو‌قیه‌ت له ته‌وره‌یز و سه‌رو‌کی سه‌رکردایه‌تی هه‌تره‌ن سو‌قیه‌تی له ناوچه‌که‌دا، به‌ فرۆکه بو‌ره‌زاییه‌ دینه، و له‌گه‌ل سه‌راتنی کورد دا دیدار ده‌کهن. سه‌راتنی کورد عه‌رزو‌حواله و سه‌کالانه‌یه‌کیان ده‌ده‌تی و له‌و عه‌رز و حاله‌دا به‌تایه‌تی داوا‌ی نه‌وه کراوه که مو‌له‌تیان به‌رته‌تی نازادانه چه‌ک هه‌لگه‌رن و هه‌ر هه‌موو نه‌و جه‌ندرمه‌ نه‌رانیه‌ی که له‌ناوچه‌ی نه‌توان خو‌ی و مه‌هاباد دا جه‌تگیر بو‌ون له‌م ناوچه‌یه نه‌مه‌تی. له ناستی سه‌په‌دا سه‌راتنی کورد خو‌ازپاری نه‌وه‌ن که «نا‌زا‌ده‌ بن له به‌رتیه‌ بردنی کاروباری خو‌بانده‌ و له هه‌ر هه‌موو دام و ده‌زگا ده‌وله‌تیه‌یه‌کانی ره‌زاییه‌ و له قونا‌بخانه‌کانی شاره‌دا

نۆتىمەريان ھەيى و لە قوتابخانەکاندا بە زمانى كوردى بخوتىرى و بىست زىندانى كورد نازاد بگرتىن.

روسەكان كە دەيىن ژمارەى چەكدارانى كورد خۆى لە ۱۰۰۰ ھەزار جەنگاوەر دىدا، بە ناشكرا خەمى نەريەيان لى دىت كە چۆن قەوتىك بۆ بەھەرج دانەوێى نەم ھىزە گەمورەيە بنىرىن، و نىدى بە پى پىتسى وخت رەفتار دەكەن.

رۆژى ۷/۵/۱۹۴۲ سەرۆكى سەركردايەتى سويای روس (لە ناوچە داگیرکراوەکەدا) دەگەل و مزىرى جەنگى نىران و فەھىمى پارىزگارى تازەى نازەربايجاندا دىتەوہ بۆ رەزايە... كوردەكان ھىشتا لە قەرەاغ شاردان، لى لە نەنجامى زنجيرە گەستوگۆيەكدا، سەرانی كورد بە گەمەنەوێى ھىزىن نىرانی قايلل دەن و نەم ھىزانە لە ۷/۶/۱۹۴۲دا بە سەلامەتى و بى چ قەوماوتىك دەچەوہ ناو رەزايە.

۱۳

كۆنفرانسى شۆ (ئەيلولى ۱۹۴۲)

لە ۴/۹/۱۹۴۲ دا ھەموو سەرانی كوردى ناوچەى باشورى رۆژاوى نازەربايجان و باگورى كوردستانى نىران بۆ ماوہى چەندىن رۆژ لە شۆ كۆ دەبنەوہ، بە گۆرەى راپۆرىن پى مەترىيىن كۆ دەگاتە دەستى سىاسەتوانانى ئىنگلىزى ناكجى تەورىز، روسەكان نەم كۆبونەوہ پەيان ساز دلوو و لە كۆبونەوہكەدا داوايان لە كوردەكان كردووە (كە دۆستى نەمەكدارى يەكيتى سۆڤيەت بن) و «بەرەبەكى يەكگرتووى كورد» پىك بھيتن. (۱۴)

بەلام لە راستىدا سۆڤيەتەكان لە پىشت نەم كۆبونەوہ پە نەبرون، ھۆى نەم كۆبونەوہ پە زەماوەندى كۆپى قەرەنى ناغا بوو، كە يەكيتىك بوو لەسەر گەورەكانى ناوچەكە، ھەرچەندە پەى بىردن بەو نەقش و رۆلەى كە سۆڤيەتەكان لەم كارەدا بوويانە، لە توانادا نىيە، بەلام پتەدچىت كە كوردەكان لەم كارەدا ختوگە يەكى سۆڤيەتەكانيان داين.

دوو مەسەلەى بنەرەتى يەخانگىرى سەرانی كورد بوو. لەلایەكەوہ نەبرونى يەكيتىيەكى تەواو لەلایەكى ديەوہ داينكردنى پىشتىوانى ولاتىكى گورە.

ھەفركى و دوو پەركى و ساردى تەوان سەرانی كورد ھەرگىز تا نەم رادەپە توند و تەژ نەبرو، لەنەر سەرانی عەشیرەتەكاندا سىانھان لەسەر پى بوون بۆ روو پەرووونەوہى پەكتى، مەر نەسەدى ديپوكى، عەبدوللا پاينەدى مەنگورى، قەرەنى ناغای مامەش.

رێبەرانی سىاسى تر لەوان، واتا قازى مەمەد و جەمەرمەشید، ھەستيان بە زەرورەتى

به کیوونی بزووتنه‌وهی کوردایه‌تی ده‌کرد، به‌تاییه‌تی قازی محممه‌د ورده ورده ترسی نه‌وهی
 لی ده‌نیشت که نه‌گمر کورده‌کان زوو فریا نه‌گمون و ریزه‌کانی خویان به‌گ نه‌خه‌ن، نه‌وا
 له‌کو‌تایی جه‌نگ دا هیزه‌گه‌وره‌کان له‌وه گرفتارتر و ماندو‌تر ده‌بن که بیر له‌چاره‌نویسی
 کورد بکه‌نه‌وه. هه‌نگینی به‌ناسانی ده‌بن به‌نیجیری ده‌وله‌تی ناوه‌ندی.

۱۴

مانۆره‌کانی قازی محممه‌د

ره‌فتاری قازی محممه‌د ده‌ره‌ق به‌و دوو هیزه‌گه‌وره‌یه‌ی که له‌کوردستان‌دان واته
 به‌ریتانیا و سو‌قیه‌ت^(۱۵) تا راده‌یه‌ک نا‌ئۆزه‌ قازی محممه‌د له‌ راستیدا به‌ ته‌مای نه‌وه‌ بوو
 په‌یوه‌ندی به‌ ئینگلیزه‌کانه‌وه‌ بکات. به‌تاییه‌تی له‌ نیسوی مانگی ده‌دا که میوانداری
 ئیرواسی مارشالی به‌ریتانیا له‌ عێراق و ئۆرکۆتی کونسولی به‌ریتانیا له‌ ته‌وریزی کرد.

ئینگلیزه‌کان زۆر دوو دل و به‌پاریژن، پێیان وایه‌ که له‌وه‌یه‌ قازی محممه‌د په‌یوه‌ندی به
 سو‌قیه‌ته‌کانه‌وه‌ هه‌بن، نهم دووانه‌ ته‌نانه‌ت «داویک»ی بز ده‌نه‌مه‌وه، ستایشی به‌رگری
 کردنی روسه‌کان له‌ ستالین‌گرا‌د ده‌که‌ن، قازی محممه‌د به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ ستایشی
 ئینگلیزه‌کان و شتیوه‌ی ره‌فتاریان له‌گه‌ڵ کوردێن عێراق‌دا ده‌کات، له‌سه‌ری ده‌روات که
 «ته‌ن به‌ پشتیوانی و هاوکاری به‌ریتانیای مه‌زن به‌وه‌ که کورده‌کان توانیویه‌انه‌ بیر له
 باشکردنی وه‌زعی خویان و سوود وه‌رگرتن له‌ ئازادی بکه‌نه‌وه». ئۆرکۆت به‌ گێته‌نه‌وه‌ی
 سه‌ربوری چیا‌نشینانی نه‌سکاته‌له‌ندی که به‌ پشتیوانی هیزه‌ی بێگانه‌ - واته‌ فه‌ره‌نسا -
 به‌گژ پاشای ئینگلیز داچوون و سه‌ره‌نجام کاره‌که‌یان شکستی ته‌والی هینا، به‌ گومانی
 خۆی زه‌هره‌کی کرد.

ئینگلیزه‌کان دلتیا بوون که قازی محممه‌د به‌م مه‌به‌سته‌ خۆی له‌ ئینگلیز نزیک ده‌کاته‌وه
 تا روسه‌کان نیگه‌ران بکات و ناچاریان بکات که پشتیوانی له‌ نه‌خشه‌کانی بکه‌ن، قازی
 که شاد و به‌که‌یف له‌ باکو‌گه‌را به‌وه‌وه، زۆری پێ ناچێت که نا‌ئۆمیدی خۆی له‌ ره‌فتاری
 روسه‌کان ده‌رده‌خات و ده‌یه‌ویی سه‌رله‌نوێ په‌یوه‌ندی وان به‌ کورده‌وه‌ بیراز بکاته‌وه.

ئینگلیزه‌کان به‌ شتیوه‌یه‌کی ناراسته‌وه‌خ ده‌ست ده‌که‌ن که کورد له‌ کو‌یو‌نه‌وه‌که‌ی شتۆدا،
 وێستوویه‌انه‌ سوود له‌ روسه‌کان وه‌ریگرن، واتا وایان لی به‌که‌ن که بیانه‌وێ و نه‌بانه‌وێ
 پشتیوانی له‌ بزووتنه‌وه‌ی یه‌که‌مستی کورد و ئۆتۆنۆمی کوردستان بکه‌ن.

له‌ کاتی‌که‌دا مقۆ مقۆی په‌یدا‌بوونی به‌زانیکی شو‌ڕشگیرانه‌ی کورد، که له‌ پێناوی

نوٽونومي کوردستاندا دهخېټي، بلاړ دهېټمه و زياد دهکات، سټقيه ته کان له نيرانيه کان به گومانن و رتگه يان نادن که هيتيکي گرينگ بو نم دهقره ناسکه بنترن. له همان کاتدا ناشيانوئي خويان نمرکي پولييس بيبښ، له بهر نه مه داوا له سمراني کوردکان دهکن که نارامي و بهرنيوې بردني ناوچه که بگرته نمتو. (۱۶۱)

خولا، په پتاجت که سټقيه ته کان زمينه يان بو سهره خويي کوردستان خوش گرديږي، بهلام ترسيان له مويه که ټينگلير ته کان شتي وها بکهن و به پتچېه وانهوه.

نيس روع و حالي کوردستان هندنئ سهر دهنوتن، ياريد ددري کونسولنيکي سټقيه تي دواي سهرتک له ناوچه ي مديوان دا به ياريد ددري کونسولي ټينگليري دهلن که د لم ناوچه يدا به عهملې چمند ورده کوماريکي کوردي هديه و هيترن نهراني بو رويشتن له شونځيکوه بو شونځيکي دي له ناو خاكي خويدا ددېن چل پدلجا کيلومه تر له رڼ لاديات و دوور بکه وټمهوه

له ياري پټويي سوه ووز خراپه، له گرمانشادا گراني و قاتي به راده يدک بو که کونسولي سټقيه تي ټينگلير بهرنامه يدک بو دابه شکردني خواردني خوياسي دلاهنئ و روژانه دووسه نه دهر نان ددات.

له سهره تاي سالي ۱۹۴۳ دا هزار حاله تي تيغوس له شاردا هه بو، نه خوشخانه ي شار دهبو دابخرئ، روژانه ۱۵ کس له هزاري و برستيدا دهرن. (۱۶۲)

شار، نه مړ به سبه دسپيرئ، يه ددکي نازوقه ي به شي يک روژ زياتر ناگات، ووزعي ته وريز روژ له مه باشر نيه، هه مورو يه ددکي گنم و ناردی شار به شي يازده روژي خه لکه که دي دهکات.

۱۵

دامه زاندي کومه له

له م هه لومره رجه دا، ژماره يدک له خدکي سه هاباد کومه له ي ژبانوه ي کوردستان دادمه زرينئ، له وانه رهماني زبېحي، که پاشان دهيت به سکر تيري گشتي کومبته ي ناو دندې کومه له، محمده دي شهره يي که بازگان بو، قاسم قادري، ماموستا بو، نه حمده دي عيلمي فرماتېر بو، قادري موده ريسي، حوسه يني غروه ر فرماتېر بو، ناردواي بو، غه زيزي زندي که سايه تيه کي زانا بو که دائروي ده گل قازي محمده دا بده کولا، چونکه خوي لم مهيدانه دا له قازي محمده به شايسه تر و له بيشتر دهراني.

محمد مه‌دی یاهو، کاسبکار بوو.

بەلێ ئهمانه خەڵکانێکی نەتەوهیی بوون و لە چین و توێژە جیا جیاکانی کۆمەڵگەی مەهابادەوه، لە ورده بووژواوه بێگره تا مالباتی زۆر ههزار و بینهوا، ههلقولا بوون و سه‌ریان هه‌لدابوو، وه‌حمان زه‌بیحی کوری پیاوێکی کاسبکاری زۆر ههزار بوو، که خۆی و هه‌موو ماڵ و منداڵه‌کی له‌ یه‌ک ژووردا ده‌زیان، زه‌بیحی به‌ناچاری له‌ پۆلی سێهه‌می ناوه‌ندی وازی له‌ خۆتندن هه‌تا، چونکه‌ به‌ هۆش و زیره‌ک بوو هه‌ر زوو ناوناوه‌بانگی که‌وته‌ سه‌ زاران و بوو به‌ مامۆستای منداڵی ماله‌ ده‌وله‌مەندانی ناوچه‌که‌، نه‌و هه‌زار فینری زمانی کوردی ده‌کات، که‌ پاشان له‌گه‌ڵ هه‌یمن دا بوون به‌ دوو شاعیری گه‌وره‌ی هاوچه‌رخێ کورد.

هه‌ر هه‌مان زه‌بیحی یه‌کێک بوو له‌ هه‌وله‌ین نەتەوه‌یه‌کانی مەهاباد که‌ چه‌شنه‌ په‌یوه‌ندییه‌کی ده‌گه‌ڵ بزافی کوردایه‌تی له‌ سلێمانی دا به‌رقه‌رار کرد.

ده‌وری کوردین نەتەوه‌یی عێراقی له‌ ١- ده‌زاندنی «کۆمه‌له» دا یه‌کێکه‌ له‌ «نه‌ینیه» به‌چوکه‌کانی مێژووی بزووتنه‌وه‌ی کورد. کوردین ئه‌ترانی هه‌ینه‌ خۆیان به‌ کوردێتی خۆه‌ باده‌دن که‌ ره‌نگه‌ به‌ په‌تجه‌وانه‌ی هه‌موو راستیه‌ مێژوویه‌که‌انه‌وه‌ بێ، نیده‌یا ده‌که‌ن قهرزبازی کوردی عێراق نین.

به‌لام له‌ راستیدا هه‌موو شتێک ئه‌وه‌ ده‌ره‌خات که‌ ئهم بزافه‌ سه‌ره‌تا به‌ دامه‌زراندنی کۆمه‌له‌ی ژبانه‌وه‌ی کورد له‌لایه‌ن مه‌حمود جه‌وده‌ت له‌ سلێمانی، ده‌ستی پێکه‌ر که‌ پاشان گروپی نه‌فسه‌رانی ناسیوناڵیستی هه‌وا، له‌وانه‌ مه‌رحاج ده‌زویه‌یان به‌ چالاکیه‌کانی دا.

نایا مه‌رحاج له‌ یه‌که‌مین کۆبوونه‌وه‌ی کۆمه‌له‌دا که‌ له‌ ١٩٤٤/٩/١٦ دا له‌ باغیگی ده‌روه‌ی مەهاباد دا نه‌نجامدرا، به‌شداری کرد؟ نایا نه‌و پێشنیازی کرد که‌ حیزبێکی تازه‌ی نه‌یتی و به‌ شانه‌ی نه‌یتی و جیا له‌ یه‌کدی داچەزێ؟ نایا به‌ ره‌زامه‌ندی نه‌و بوو که‌ دامه‌زێنه‌رانی کۆمه‌له‌ به‌ریاریان دا که‌ ئه‌ندامانی تازه‌ به‌ر له‌وه‌ی بینه‌ ریزی حیزبه‌وه‌ سوێند به‌خێن؟ (١٨)

نایا کۆمه‌له‌ لقیته‌ بوو له‌ هه‌وا؟ کوردین نه‌مرۆی عێراق له‌م باوه‌ره‌دان. به‌هه‌ر حال هه‌واو کۆمه‌له‌ په‌یوه‌ندی نزیکیان به‌ یه‌که‌وه‌ بوو. له‌ مانگی ٣/١٩٤٤ دا محمد مه‌دی شه‌ره‌فی بز دیداری نه‌فسه‌رانی نەتەوه‌یی هه‌وا (ئهمین ره‌واندزی، عه‌بدوله‌هه‌زیز شه‌مرزنی، عه‌یزه‌ت عه‌بدوله‌هه‌زیز و مه‌سته‌فا خۆشناو) ده‌چێ بۆ که‌رکووک و چه‌ند مانگیته‌ک له‌وه‌ به‌ دواوه‌ هه‌مه‌

عبداللہ ریہرانی چہ پی ہوا بروہ چند سہ فریک بق مہا یاد دہکات، نہ دوی
نویس قدری ہگی نہوی جہ میل پاشای دیارہ گری لہ سوریاوہ و مہلا وہاب لہ
تورکیاوہ بق مہا یاد دین.

کۆمہ لہ ہر زوہ پوزو سنووری جوگرافی و کۆمہ لایہ تی چہ لہ نگیبہ کانی خوی فراوان
دہکات، نہم ریکخواوہ کہ لہ پنہرت دا ریکخواوہ کی شاری ہوو، و لہ سنووری مہا یاد
ہوو، لہ راستیدا دہ نیر سہرانی عشا یہردا، لہ ناوچہی خوی و بۆکان و سہ قزدا، دہکوتہ
نہندام و رستن، سنووری باشوری ہلاو ہونہوی کۆمہ لہ سنووریکہ نہ بینراوہ کہ
کوردستانی سوونی ممزعی نیران لہ کوردستانی شیعہ ممزعی نہم ولاتہ جیا دہکاتوہ.

بہ دہگمن دوو ریکخواوہ دہپرتی کہ بہ نہندازی ہردوو حبزی ہواو کۆمہ لہ لیکدی
جیاواز بن، ہوا، لہ خہلکی رۆشنیری شاری مارکسی خولیا، پتک ہاتسو، بہلام
کۆمہ لہ بہ زۆری لہ دہولہ مہند و پیاو ماقول و خہلکی عشا یہر پتک ہاتسو کہ زۆر
مہافہ زہکار ہون و جیہان بینیہ کی فیکری تایہ تی و روونیان نہ ہوو.

جہا ہواو کۆمہ لہ لہ ہنج و ہناواندا یہک ریکخواوہ ہون یان نا، ناسایی ہوو کہ
ہر یہک پتک لہم دوو لقی ہزائی کوردایہ تی بہ شتوازی تایہ تی خویان پەرہ بہن.

لہ ناخر و نوخری سالی ۱۹۴۴ دا لہ ہر دوو کوردستانی عیراق و نیراندا وزعیتی تا
راہ یہک نا ناسایی لہ گوئی ہوو، لہ مہا یاد خہلکی لہ ۱۹۴۳ دا پہلاماری شاروئیان
دابوو، حہوت پزلیسی نازہریان کوشنسو و نہوانی دی ہلاتیہون دوا شوقہ واری
دہسلاتی دہولہ تی ناومندیان لہ نیوہر دہوو، لہ ناوچہی بارزانش مہلا مستعفا لہ نزیکوہ
موراقہ بہی پتگہ کانی پتسہوی سویای عیراقی دہکرد، بہلن نہم دوو شوقہ دوو تاتیگہی
بچووک ہون کہ لہ وندہر ناسیونالیستانی کورد بہ نازادیہوہ شتوہ جۆراو جۆرہ کانی
نوتونومی یان سہرہ خویان دہجہر یاند.

نہوسا کس خوی بہ زیاتر نہدہزانی، نویتہرانی ہموو ناوچہ جوگرافیایی و ریجازہ
سیاسیہ کانی کوردستان دہہاتن و نہم نہزمونہ یان دہبیتی کہ نہنجام دہدران و ہر کسہ و
تہکبیر و پشنیازی خوی دہکرد.

لہم قزناغہ دا وانا لہ مانگی ۱۰/۱۹۴۴ دا^(۱۹) قازی محمد پدیوہندی بہر پزہ کانی
کۆمہ لہوہ دہکات، دوو سال ہوو نہم حبزیہ دامہ زان دہوو بہلام بہر پتوہرانی حبزب،
بہ تایہ تی نہندامانی کۆمیتہی ناہندی، نہم قہناعہ تیان لا دروست نہ ہوو ہوو کہ داوای بہ

نەندام بوونی قازی محەممەد بکەن. کەسایەتی دیاری قازی محەممەد لە مەهاباد و ترسی «دیکتاتۆریەت» نەم کارەیان دواخستبوو^(۲۰) و سەیر ئەوێه کە قازی محەممەد ئەرگیز بە نەندامی کۆمیتەی ناوەندی کۆمەڵە هەڵنەبژێردرا، بەلام ترسەکی دامەزرێنەرانی کۆمەڵە بەرلست دەچوو. قازی محەممەد بەلەز زۆر بوو بەسەر ڕێکخراوەکەدا و بە جۆری هەلێدەسڕان لە تۆواوە نەو سەرۆکەتی.

لە سەرەتای هەیفی دە ۱۹۴۴دا قازی محەممەد بۆ تاران چوو بوو. سەرەک وەزیری نێزان دەرگەڵ سەرانی دیکە کورد! بۆ تارانی «دەعوەت کردبوو»^(۲۱)

قازی محەممەد لەو ماوەیە کە لە تاران دەین دەرگەڵ سەرلەشکر حەسەنی نەرفەعی سەرۆکی سەمەردایەتی سوپای نێزان دا گەشتوگۆی کردبوو، بە گوتەی نەرفەعی، سەدری قازی برای قازی محەممەد کە نەندامی نەنجومەنی نێزان بوو، سەیفی قازی نامۆزای قازی محەممەد، خۆیان بە میانەرەو «ناشتی خواز» نیشان داوه و بە هەمێد بوونە کە دەولەتی نێزان وەزە و حالی تاییەتی ئەوان لەبەر جار بگرتن، و گوتیانە کە «نامادەن لە پێتوای خۆشگوزەرانی خەلکی نێزان دا هاوکاری دەرگەڵ دا بکەن»

قازی محەممەد زۆر «راشکاو» بوو، باسی دەرد و نازاری دێرینی گەلی کورد و خرابایی بەرپۆهەردنی ناوچە کوردنشینەکانی لە لایەن فەرمانبەرانی بێ تواناوێه کردبوو و ناوای خواستبوو کە دەولەت لە نێستە بە دواوە فەرمانبەرانی کورد لە ناوچە کوردنشینەکاندا دا بنن،^(۲۲) سەرلەشکر نەرفەعی، قازی محەممەد بە پیاویکی «سەخت» تە دەگات لێ داخرازییەکانی قازی محەممەد هێشتا هەر ناسایی و تاقە قسەیک لەمەر ئۆتۆنۆمیەوه نییە چ جایی جیا بوونەوه.

۱۶

دامەزراندنی حیزبی دیموکراتی کوردستان

بەلام رێشمی رەوتی رووداوەکان خێرا دەین. لە ۱۹۴۵/۸/۱۶ دا لە کۆبوونەوێهێکی کۆمەڵەدا، قازی محەممەد پێشنیازی کرد نەم بزووئەوه نەتێنێه بکەن بە حیزبیکی ناشر! بە نێوی «حیزبی دیموکراتی کوردستان» و بکەوێتە چەلەنگی ناشر!.^(۲۳)

دەوری سۆفیاتەکان لە دروست کردنی نەم حیزبێه تازەیدا کە لەسەر شینوێ «دیموکراتیک» ی شینوای سۆفیەتی ڕێک خرابوو، چ بوو؟ کەس نازانی، هەروەها ج کەستیک زانیاری ورد و تەواوی لەمەر ئەو هەلومەرج و بارودۆخێ نییە کە برونە مایه

دامه‌زrandنی حیزبی دیموکراتی کوردستان، تمناوت میتوونوووسانی سه‌رکی کزسانی مه‌هابادیش، که‌سانی وه‌کو ویلیام نیگلتن وناچیبالد وۆزفولتی (کۆر) میتووی دامه‌زrandنی حیزبی دیموکراتی کوردستان. به‌چهند هه‌فته‌یه‌ک دوای میتووی ناوبراو، واته‌ پاش دووهم سه‌فه‌ری قازی محمهد بۆ باکو له‌ ۱۹۴۵/۱۱ دادنه‌.

شایه‌دانی نهم قۆناغه‌ که‌متر خۆ له‌ یاسی دوا ساته‌کانی زبانی کۆمه‌له‌ ده‌دنه‌ و به‌تایبه‌تی یاسی ده‌وری پیاوانی نینگلیز ده‌نیو کۆمه‌له‌دا که‌ (بریتی بوون له‌ کوردین عیراقی). سه‌ید عه‌بدوللا که‌یلانی و عه‌بدوله‌زیز شه‌مزی کۆری و محمهد سه‌دیقی کۆری ته‌ها ناسراو به‌ (په‌شو)، دیاره‌ نهمه‌ بوو بوه‌ مایه‌ی ناکوکی و دوو به‌ره‌کی. (۲۴)

به‌ ههر حال حیزبی دیموکراتی کوردستان به‌له‌ز به‌رنامه‌ی خۆی له‌ «به‌یاننامه‌یه‌ک» دا به‌ ئیمزای سه‌ده‌ که‌ستیک له‌ که‌سایه‌تییه‌کانی کورد و به‌م داخوژایانه‌وه‌ بلاو ده‌کاته‌وه‌.

- ئوتونومی بۆ کوردستان له‌ چوارچۆیه‌ی ولاتی ئێران دا.

- به‌کاره‌تانی زمانی کوردی وه‌کو زمانی رسمی

- دامه‌زrandنی فهرمانیه‌ر، له‌ خه‌لکی ناوچه‌که‌

- دانانی یه‌ک یاسا بۆ مولکداران و جوتیاران. (۲۵)

- هاریکاریکردن ده‌گه‌ل بزوتنه‌وه‌ی ئازربایجاندا.

- چاککردنی وه‌زعی ناویری و کۆمه‌لایه‌تی کوردستان، به‌تایبه‌تی له‌ باری به‌کاره‌تانی سه‌رچاوه‌ سهرشتیه‌کان، رفه‌رمی کشتوکالی و په‌ره‌پدانی ساغله‌می و په‌روهرده‌ و فیر کردن.

نهم به‌رنامه‌یه‌ که‌ له‌ بناغه‌دا به‌رنامه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یه‌، چ نیشانه‌یه‌کی شۆرشگه‌تری تیدا نییه‌ و ره‌نگه‌انه‌وه‌ی پشکه‌اته‌ی کۆمه‌لایه‌تی حیزبه‌ تازه‌که‌یه‌.

۱۷

سه‌فه‌ری دووهم بۆ باکو (ئه‌یلولی ۱۹۴۵)

قازی محمهد پاش چوونی بۆ ته‌وریز و به‌شداری کردن له‌ رۆ و رسمی دامه‌زrandنی حیزبی دیموکراتی ئازهربایجان (۱۹۴۵/۹/۳) که‌له‌ حیزبی توده‌وه‌ دروس بوو بوو، ههر له‌م مانگی ئه‌یلوله‌دا له‌گه‌ل چهند که‌سایه‌تییه‌کی کوردا، له‌واته‌ سه‌یدی قازی ئامۆزای و مه‌نافی که‌رمیی، سه‌فه‌ری دووهمی باکو ده‌کات.

ههلمه‌رجی نهم سه‌هه‌ره له ههلمه‌رجی سه‌هه‌ری یه‌که‌م جیا‌وازه. له ئه‌یلولی ١٩٤٥ دا دووم جه‌نگی جیه‌ان تازه‌ کۆتایی هاتوو، په‌یوه‌ندیته‌ن «هاویه‌یانی» جار‌ان له‌ خراپیی دابوو.

به‌تایبه‌تی له‌ ئیتر‌ان‌دا روون بوو که‌ یه‌کیتی سۆفیه‌ت له‌ خه‌یالی نه‌وه‌دا نییه‌ که‌ به‌ پتی په‌یانی سن قۆلی سالی ١٩٤٢، که‌ دا‌ینابوو که‌ر‌انه‌وی هێزێن هاویه‌یانیان نه‌ریه‌ری تا شش هه‌یفان پاش کۆتایی شهر‌ درێژه‌ بکیشیت، هێزه‌کانی خۆی له‌ ئیتر‌ان بکشیت‌سته‌وه‌.

له‌ سه‌هه‌ری دوومه‌ی قازی محمه‌د بۆ باکو، هه‌م‌رو شتی‌ک به‌ روونی ده‌خړیته‌ روو، نه‌م‌ج‌اره‌یان سه‌هه‌ره‌که‌ سه‌هه‌ری‌کی «رۆشنه‌ری» نییه‌، به‌ل‌کو سه‌هه‌ری‌کی سیاسیه‌، نوته‌رانی کورد ته‌نانه‌ت یادداشته‌نامه‌یه‌کیان ناماده‌ کرد‌بوو و نه‌وی له‌ سۆفیه‌تیان چاوه‌م‌ئۆر ده‌کرد، به‌ وردی نووسه‌بو‌یان، پشتیوانی کردنی دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی‌کی سه‌ره‌خۆی کورد، هاوکاری دارایی و چه‌ک.

به‌ گوته‌ی گوته‌ی ویلیام نیگلتۆنی سو سه‌ری کتییی کۆماری سالی ١٩٤٦ ی کوردستان، باقروف له‌ سه‌ره‌تادا به‌ سه‌راسامی ده‌لی که‌ کورد په‌له‌ی چیه‌ان له‌ دامه‌زرانی ده‌ولتی جیا، به‌رای نه‌و نازادی کوردستان په‌یوه‌سته «به‌سه‌ره‌کوتی خه‌باتی جه‌ماوه‌ری خه‌ل‌که‌وه» نه‌ک هه‌ر له‌ ئیتر‌ان دا به‌ل‌کو له‌ توورکیا و له‌ عیراقیشدا، و کوردی ئیتر‌انی تا وه‌ده‌باتی په‌کیتی هه‌م‌رو «ملله‌تی» کورد، خو‌ش‌حال بن به‌وی که‌ به‌شی‌ک بن له‌ نازه‌ریا‌یه‌انی نو‌نو‌میدار،^(٢٩) له‌ راستیدا نه‌مه‌ ده‌قاو ده‌ق هه‌مان سیاسه‌ته‌ که‌ پاشان باقروف گرته‌یه‌ به‌ر.

به‌لام قازی محمه‌د و نوته‌ره‌کانی دیکه‌ی کورد، قه‌بولیان نه‌بوو که‌ کوردستان سه‌ر به‌ نازه‌ریا‌یه‌جان و له‌ سایه‌ی حوکمی نه‌وداین، بۆیه‌ گوته‌که‌ی باقروفیان ره‌فر کرد و وا دیاره‌ نهم ره‌فر کردنه‌ش جتی خۆی گرت. چونکه‌ باقروف له‌ کاتی‌کا مشتی به‌ میتزه‌که‌ی به‌رده‌میا ده‌کیشا پتی گوته‌ن «مادامیتی یه‌کیتی سۆفیه‌ت هه‌بن کورد به‌ ناواتی سه‌ره‌خۆیی ده‌گه‌ن»^(٣٠)

دوای نهم و مرجه‌رخانه‌ ته‌واوه‌، باقروف به‌ل‌تینی چه‌ک به‌ کورده‌کان ده‌دات (زێبۆش و تۆپ و ره‌شاش) و هه‌روه‌ها به‌ل‌تینه‌یان ده‌دات که‌ چه‌ند شه‌رتی‌ک له‌ قوتابه‌خانه‌ سو‌پا‌یه‌کانی باکو بۆ خو‌یت‌دا‌رانی کورد ته‌رخان بکات.

باقروف باسی هه‌ندێ کۆمه‌کی دارایش دیتته‌ گۆڕی، و به‌ل‌تین ده‌دا که‌ که‌ر‌سته‌ی

چاپیان بۆ بلاوکردنەوی رۆژنامه و کتیی کوردی بۆ داھین بکات و نەم وەعدە دەباتە سەر. قەرار بوو نوێترەکانی کورد ماوەیەکی زیاتر لە یەکئیت سۆڤیەتدا بچننەو، تەنانت لە بەرنامەدا بوو کە سەفەریکی تەفەلسیش بکەن، بەلام بەھۆی رووداویکی چاوەنێ نەگراوەوە سەفەرکەیان تەواو نەکرد. بارزانی کە باقروو بە جاسوسی ئینگلیزی دەزانی لە سەر سنوور بوو نامادەبوو بێتە ناو ئێرانەو، باقروو نوێترەکانی کوردی بۆ ئێران ناردنەو تا کاریکی وەها بکەن رەوشە کە نەقلشیتەرە. (٢٨)

١٨

راگەیانینی کۆمار (١٩٤٦/١/٢٢)

لە نازربایجاندا رێمی رەوتی رووداوەکان بە گۆرتر دەبن: لە ١٩٤٥/١١/٢٠ دا جەعفەر پیشەوەری نوێنومی نازربایجان رادەگەینێ و لە ١٩٤٦/١٢/١٥ دا وەکو «سەرۆکی دەولەتی نوێنومیدارە ئەنجومەنی نیشتمانی دەکاتەو، پێشتر داوای لە قازی محەمەد کردبوو کە پێنج نوێنەری حیزبی دیموکرات بۆ ئەنجومەنی ئێرراو بنێری.

داوای چەند رۆژیک واته لە ١٩٤٥/١٢/١٧ دا، داوای خۆشاناندانیکی جەماوەری گەورە بەرەو دادگای مەهاباد کە دوا پاشاوەی دەسلاتی حکومەتی مەڕکەزی بوو، نالای کوردستان، کە بریتیە لە سێ پارچە ناسۆی سەوز و سپی و سوور (سوور و سپی و سەوز تەواو) کەھەتاویکی زەردی دەورەدراو بە دوو گۆلەگەنم لە ناوەندەدا، لەسەر بینا دەولەتیەکانی مەهاباد و شۆ و نەغەدە هەڵدەکێ.

بەلام لە راستیدا هێشتا داوەکانی پەیوەندی لەگەڵ تاراندا نەچراون و قازی محەمەد لە هەڵپەیفینیک دا دەگەڵ رۆژنامە (شەھازی چاپی تاران) دا ناساژە بۆ بەرنامە حیزبی دیموکراتی کوردستان دەکات و دەلی حیزبی ئێرراو کومونیسیت نیە، بەلام لەناو سیستەمی نەتەوەکانی یەکئیت سۆڤیەتدا «نەو دیموکراسیەتە راستەقینە و نەو رێکخراوە دەبێت کە نەو نازەزۆری دامەزراندنی هەیه» قازی محەمەد پەیوەندی خۆی بە کوردین دەرتی ئێرانەو بە درۆ دێخانەو و دووپاتی دەکاتەو کە پاوەری بە دەستووری ئێران هەیه و راپدەگەینێ کە نەو «ئەنجومەنی بالا» یە ناوچە مەهاباد بەرێوە دەبات، پەیوەندی بە دەولەتی مەڕکەزیەو هەیه و لە کۆتایی دا دەلی: «خیانەتکاران بە مەبەستی شاردنەوی نیازی شومی خۆیان و بۆ ئەوێ تێمە وێران بکەن، بەزۆر بانگەشی ئەو دەکەن کە کوردستان خوازیاری سەرمەخۆیە، دەولەت ئەوەندە سەر دەکاتە سەر نازەربایجان و کوردستان و

نمونه‌ده به جوداخوازیان تاوانبار ددکت که سمره نجام» (۲۹)

له ناخرو نوخری مانگی ۱۲/۱۹۴۵ دا قازی محمد به له ریگه‌ی عه‌بدولرهمانی زه‌ب‌حیموه په‌یوه‌ندی ده‌کات به کونسولی به‌ریتانیاوه له ته‌وریز، مه‌به‌ستی نه‌م په‌یوه‌ندی نه‌وه بوو که رای کونسولی به‌ریتانپ وه‌ریگری له‌مه‌ن نه‌گه‌ری به‌رقه‌رلو کردنی په‌یوه‌ندی رسمی دولته‌ی به‌ریتانیا ده‌گه‌ل کوردستاندا، پاش راگه‌یاندنی ناینده‌ی نوتونومی به‌لام ټینگلیزه‌کان دیسان ساردیان نیشان دا، وه‌لامی کونسول «نالوز و دل ساردکه‌روه» بوو. (۳۰)

هیچ دیار نییه که قازی محمد به له‌لایه‌ن روسه‌کانیشه‌وه دلنیا کرابی، به‌لام له دوا دیداریدا ده‌گه‌ل نوتنه‌رانی سوځیه‌تی دا له ته‌ورقز به‌رپاری دا که «نوتونومی کوماری کوردستان» راگه‌ی‌هنی و له ۲۲/۱/۱۹۴۶ دا له کتوبونه‌وه‌یه‌کی گه‌وره‌دا له مه‌یدانی چولو چرای مه‌هاباد و به نامادبه‌یونی مه‌لا مسته‌فا بارزانی که له ریزی پشت قازی محمد به‌دوه وه‌ستابوو، نوتونومی کوماری کوردستانی راگه‌یاند.

پاش چند رۆژیک رۆژنامه‌ی کوردستان (ژماره ۱۱ شویاتی ۱۹۴۵) ناوی وه‌زیرانی «دولته‌ی نه‌ته‌وه‌یی کوردستان» ته‌ی به‌مجوزه هلاو کرده‌وه. سهره‌ک وه‌زیران: حاجی بابو شیخ،

وه‌زیری جنګ: سه‌یفی قازی.

وه‌زیری په‌روه‌ده: مه‌نافی که‌ری.

ناوځو: محمد به له‌میعنی «بزرگان»

ساغله‌می: محمد به له‌یوبیان (د به‌نصرش)

راوځوکاری: عه‌بدولرهمان نیلخانی زاده (مولکدار)

رنگا: ټیسماعیل نیلخانی زاده (مولکدار)

نابوری: نه‌محمد نیلاهی

پوخته: که‌ریم نه‌حمه‌دی

بازرګانی: مسته‌فا داودی «بازرګ نه»

دادویری: مه‌لا حوسین مه‌جدی

کشتوکال: مه‌حمود والی زاده «بزرګ نه»

راگه‌یاندن: سه‌دقیق حمیده‌ری

لەم حکومەتەدا کە ژۆریەتی ئەندامانی لە بازرگانان و هۆلکداران پێک هاتووە،
دەولەمەندان پایە و پێگەی بالاتریان هەیە.

۱۹

سوێی مەهاباد و بازرانیەکان

قازی محەممەد کە پەی بەلاوازی «کۆمارە» ساواکەی خۆی بردبوو، خێرا کەوتە هەولدان
بۆ دامەزرانی هێزی بەرگری.

شیخ نەحمەد، دواي ساوایەک بەخۆ و ۶۰۰ جەنگاوەرەو لە دەورووبەری نەغەدە
گیرسایەو و تا کۆتایی کۆماری مەهاباد هەر لەمۆتەدەر سایەو. کچی پەکتیک لە سەرانی
عەشیرەتی قەرەپاخی (کە کورد نین بەلام جلکی کوردی لەبەر دەکن) (۱) خواست
ئەم ژانەارییە هەڵبە و راست نەبە- وەرگەڕی کوردی و کەم و زۆر تینکەلی ژبانی
سیاسی کۆمار نەبوو.

مەلا مستەفا بارزانی کە لە مەهاباد گیرسایووەو، چەکارەکانی خۆی کە بە پێی
هەندیک مەزەندە ۱۲۰۰-۲۰۰۰ جەنگاوەر بوون خستە خزمەتی کۆمارەو، کە بەخۆی
بوو بە پەکتیک لە چوار جەنەرالەکی (۱۹۴۶/۳). (۲)

بەلام قازی محەممەد کە نەیدەویست بە تەواوەتی پابەندی نەمازچاکی بارزانی یان
خەلکانی سەر بە عەشیرەتەکانی ناوچەکە بێ، سوپای مەهابادی واتە پەکەمین سوپای
ریک و پێکی لە مێژووی بزافی نەتەوێی کورد، دامەزراند.

ژمارەتی ئەندامانی ئەم سوپایە هەر زوو گەیە ۱۲۰۰ سەرباز و چل دەرەجەدار و ۷۰
نەفسەر، کە لە شاری مەهاباد و دەورووبەری مەهاباد بە سەربازی گیرابوون.

هەرچەندە باقرزۆف لە ئەیلوولی ۱۹۴۵ داو لە باکۆ وادە و بەلێنی گەورە بە قازی
محەممەد داو. بەلام هاوکاری و کۆمەکی رژێمی سۆڤیەت زۆر کەم نەبوو، ئەم کۆمەکە بە
هەر هەمووی بریتی بوو لە ۱۰۰۰۰ تەنگ و دەمانچە و رەشاشی چیکۆسۆڤسکی و
نزیکی بیست لۆری. (۳)

سۆڤیەتەکان لە نازاری ۱۹۴۶ دا سەروان سەلاحەدین گازمۆف یان بۆ مەهاباد نارد. ئەم
پیاو کە لە نێو کۆردەکان بە «کاک ناغە» ناسرابوو، لە سوپای کوردستاندا گەیی بوو
پەتی عەقید، لە گەل ئەو نەفسەرە کوردانەیی کە لەگەڵ مەلا مستەفا دا بۆ نێران هاتبوون،
کەوتە سەریەرشتی و مەشقدادان و راهێنان و رێکخستنی ئەم سوپا نوێاو، قازی محەممەد

هەرچی کرد و کوشا، یارمەتی و هاوکاری سۆفیت لێوە تێنەپەڕی و وێرای ئەو هەوڵانەی
کە رۆژنامەوانی رۆژاوا لێم بارەبەرەو بەلایان دەرکردووە، چ هەوالتیک لێم تۆب و تانگانەو
نەبوو کە قەرار بوو بێت. (٣٢)

٢٠

قەیرانی نێوان نازەریایەجان و کوردستان

ئەوێ سەیرە ئەمەیدە کە ئەک تاران بەلکو ئەوێز یەکەمین قەیران لێ مەهاباد دا دروست
دەک. ت.

زۆری پێناچیت کە پێنج نوێنەرەکی کرد لێ ئەنجومەنی نیشتمانی، ئەوێزدا بە
هەندێ هەنجەت ناگەرتەووە بۆ ئەوێز، بەم جۆرە نیشانی دۆدەن کە مەهاباد سەر بە ئەوێز
نەبێ.

لە شوباتی ١٩٤٥ دا جەعفەر پیشەوەری، داوا لێ قازی محەممەد دەرکات بۆ ئەوێز
بەجێت تاروونی بکاتووە بۆچی لێ کاتیکی ئە نازەریایەجان تازە ئوتۆنۆمی راکەیاندووە، ئەو
دەرلەتییکی سەرەخۆی دامەزراندووە. قازی محەممەد بە پیشەوەری دەلی، بەرلەوێ نەم
کارە بکات قەسە دەگەڵ بریاکۆف دا (لێ ئەفسەرانی سیاسی سۆلیت بوو لێ ئەوێز)
کردووە و بریاکۆف بەخۆی لێ دۆروووە بەشداری لێ ناھەنگی راکەیانندی کۆمەڵە
کردووە. (٣٣) بەلام پێکەڵە هەلکردنی ئەم دوو حکومەتە زەحمەت بوو، چونکە
هەردوولایان داوکاری یەک سەر زەمین و خاک بوون.

خەلکی گوندەکانی کوردستانی ئێران، وەک کوردستانی عێراق و تورکیا کەم و زۆر یەک
دەست و یەک ئەژاد بوون، بەلام لێ نێو شارو باژێرەکاندا وەزەع بە جۆزێکی دی بوو،
شایدەکانی ئێران بە هەنجەت و جیهانبینی سیاسی و کۆمەڵایەتییەو بۆ رۆبەرروو بوونەوی
دەسلاتی کوردانی سوونە مەزەب کە سەر بە سۆلتانانی عوسمانی بوون، بە بەردەوامی
پشتیوانیان لێ خەلکی شیعە مەزەب دەرکرد. بە جۆزێ کە بەشی ھەرە زۆری جەماوەر
ودانیشتوانی شارانی خوی (٣٥٠٠٠) کەس و شاپۆر (١٢٠٠٠) کەس و میانداوا
(٨٠٠٠) کەس و رەزاییە (٥٥٠٠٠) کەس. بریتی بوون لێ خەلکی غەیریە کورد، بە
تایبەتی نازەرییەکان (واتە شیعەپانی تورکزمان)، ئەمە جگە لێ خەلکانی دیان و جولهکە،
بۆ وێتە لێ خودی شاری رەزاییەدا کوردەکان بە ناشرکرا کەمینە بوون و لێ گەرەکیکی شاردا
دەژیان و ژمارەیان بە حال لێ ژمارەوی جوووەکانی شار زۆرتر بوو.

له‌بەر ئەمە دولەتی جەعفەر پێشەوهری داوای شاره‌كان و دشته به پيس و به‌ره‌كه‌ته‌كاني دهوروهری شاره‌كاني ده‌كرد و جگه له بناری چياگاني سنورين تورکبا و عتراق و ناوچه‌كاني ته‌نيشت مه‌هاباد، باقي شوته‌كاني به کوردستان نه‌دهزانی.

به پێچه‌وانه‌وه کورده‌كان پێشان وابوو كه هه‌ر هه‌موو ناوچه‌كاني رۆژاواي دهریاچه‌ی ره‌زاییه (نازه‌ریایجانی رۆژاوا) به‌شیکن له کوردستان.

ره‌زاییه، كه نوته‌ریکی به ته‌وی غه‌نی خوسه‌روی له کۆماری مه‌هابادا هه‌بوو، هه‌رگیز نه‌بوو به به‌شیک له خاکی کوردستان. له روانگی سیاسیه‌وه ره‌شه‌كه هه‌ندێ مایه‌ی سه‌رسامی بوو. له نێو نه‌و لاهه کورده‌كاندا كه‌په‌شته‌ر له «ریكخراوی لاوان»ی حیزبی توده‌دا کاریان کردبوو و پاشان بوو بوون به به‌شیک له «ریكخراوی لاوانی دیموکراتی نازه‌ریایجان» نه‌وانه‌یان كه نه‌ته‌وه‌یی تر بوون له‌وانی دی هاته‌ ریزی «ریكخراوی لاوانی دیموکراتی کوردستان»هوه. ئەمە له ناستی حیزبیش دا روه‌ی دابوو، به‌سجۆه له‌م شاره‌دا دوو ریکخراوی لاوان و دوو حیزبی دیموکرات هه‌بوو!

پێک‌دان له نێوان ئەم ریکخسراوانه‌دا زۆر له گه‌رم و نزیك بوو، کورده‌كان و نازه‌ریایجانه‌كان بۆ چاره‌سه‌ری ئەم کێشه‌یه پەنا‌یان بۆ سۆڤیه‌ته‌كان برد، له دیداریک‌دا ده‌گه‌ل هاشم‌زهی کونسولی یه‌کیتی سۆڤیه‌ت‌دا، مارشال زه‌یڤ به‌هاده‌ری كه یه‌کێک بوو له سه‌رانی عه‌شیره‌تی هه‌رکی به شێوازی تابه‌تی خۆی سه‌لماندی كه «پێگانه‌ی ره‌زاییه» كه‌هه‌ترین مافیان به‌م شاره‌وه نیه. کورسییه‌کی هه‌لگه‌رت و له ناوه‌ندی نه‌و ژووره‌ی دانا كه كۆپونه‌وه‌كه‌ی تێدا سازد رابوو، له‌سه‌ری دانیه‌ت و پاشان له کونسوله‌كه‌ی سۆڤیه‌تی په‌رسی: «ئه‌م ژووره‌ی هی تۆیه. نایا ده‌توانم بێم و له‌ناوه‌راستیدا دانیشم و بێنم ئەم ژووره‌ی هی منه! نا، كه‌واته‌ دياره‌ نابێت».

به پێچه‌وانه‌ی نه‌وه‌وه كه چاوه‌نێز ده‌كرا، پیاوماقۆلان و سه‌رانی نازه‌ری حه‌زبان نه‌ده‌كرد به «كۆماری نازه‌ریایجانه‌وه یه‌هه‌ست بن. ئەمانه كه له كرده‌ری «پێشكه‌وتنه‌خوازانه‌ی» رێبه‌رانی ته‌ورێز ترسا بوون، به پێچه‌وانه‌وه حه‌زبان ده‌كرد سه‌ر به مه‌هاباد بن، كه موخافه‌زه‌كاری رێبه‌رانی مه‌هاباد، دڵنیایی و ناسوده‌یه‌یه‌کی زیاتری ده‌دانی، ئەم داخوازییه‌یان له دیداریکی قازی محممه‌د كه بۆ دیداری پێش‌ه‌وه‌ری ده‌وتی، خسته‌ روو، به‌لام قازی محممه‌د به هه‌نجه‌تی «ددان یه‌شه» بێده‌نگ بوو و چ قسه‌یه‌کی نه‌كرد.

ئەم كێشه‌یه‌ی ره‌زاییه له زگ بوو كێشه‌یه‌کی وه‌كو كێشه‌ی كه‌ركوکی لێ بکه‌وته‌وه، له

غیراقتیشدا پاش ۲۵ سال لوه دوا کیشه یه کی وهما هاته پیتشین. که هیشتا ش همر بهر دهقوره ماوه تموه. له ههلقه تدا یه کتک له ههقه کانی ناخوشی نتوان جه ندرال بارزانی و دهرله تی بهغدا پاش نیمزای ریکه و تننامه ی ۱۹۷۰ ههمان مهسله ی کهرکوک بوو.

دوای چهند پشکادانتیک لهم رووه وه، ته نانت قازی محممه ده خزی بو دامرکاندنه وه ی ناخوشی نتوان کورد و نازهریه کان و بهر قه رار کردنی نارامی چوو بو میساندواو، سو فیه ته کان ههر دوو دهرله تی کوردستان و نازهریا یجانیان ناچار کرد که دان وستان بکه ن و ههر دوو دهرله ت له ۱۹۴۶/۴/۲۳ دا په یانی دۆستایه تی و یه کیشیه یه کی بیست ساله یان نیمزا کرد.

نهم په یانه بریتی بوو لهم خالانه :

- دامه ززاندنی نوینه ری سیاسی ههر دوو لا له نک یه کدی.
- دامه ززاندنی قهرمانه رتن کورد لهو ناوچانه ی نازهریا یجان که ژماره ی کوردیان تیدا زۆرینه به به پیچه وانه وه دامه ززاندنی قهرمانه ری نازهری لهو ناوچانه ی کوردستاندا که زۆر به ی خه لکه کی نازهرین.
- مۆرکردنی قهری بازگانی.
- هاوکاری سوپایی له حاله تی پیوست دا.
- همر جه زره دانوستانتیک ده گهل دهرله تی ناوه ندی ئیران دا ده بی به ره زامه ندی و نیمزای ههر دوو کۆماری کوردستان و نازهریا یجان به ن.
- پاراستن و دابه نکردنی صافی رۆشیری و زسانه وانێ ئه و مه لله تانه ی که له خاکی ههر دوو دهرله تی نیمزا که ری په یانه که دا ده وین.
- هاوکاری نتوان ههر دوو لایه نی په یانه که بو سه رکۆتکردنی ئه و پیلانانه ی دزی ههر یه کتیک له وان ده کری. (۲۴)

کار دانه وه ههر زوو دهستی پشکرد.

دهرله تی بهریتانیا له لهندنه وه رایگه یاند که نهم په یانه ی نتوان ئه و دوو لایه نه ی که نهم دانیان پیدا نانی، ره ت ده گاته وه. (۲۵)

تاران سه رسامه! هه لبه ته نهم کار دانه وه به له لایه ن دهرله تیکه وه که له نکاودا ده بی نی دوو شاری خزی وه کو دوو دهرله تی سه ره خۆ ره قه تار ده گهن، کار دانه وه به کی ناسایه . پاشان تاران له گهل جه عه قهر پشه وه ری دا که به سه ره زگایه تی شاندیکی که وه ره دیته

تاران، دست به دان وستان دهکات. دیو نرینه‌ری سه‌لاهی‌تداری ته‌واوی کوردیس له‌م شانه‌دان. نم گفتوگوتیه که سازاده موزه‌فهر فیروزی یاریده‌ده‌ری سهره‌ک و وزیران سه‌روکی شاندی حکومه‌تی ناوه‌ندی بوو، هه‌ر زوو له یاری سوپایسه‌وه کۆسیبی دیتیه ری و له ۱۳/۵/۱۹۴۶ به مۆله‌قی ده‌میتیتیه‌وه. پیشه‌وه‌ری، قه‌وام - ۱- منه‌ی سهره‌ک و وزیرانی نیران به‌وه تاوانیار ده‌کات که گوايه ده‌یه‌وی رژیسی نازه‌ریایجان - جاری «نه‌سلیم بوژی بی قید و معرج» بکات. به‌لام هه‌ردووک لا خۆ له به‌ینی دان وستانه‌که ده‌دزنه‌وه.!

دواي . گنجک له ۱۲/۶/۱۹۴۶ دا، سازاده موزه‌فهر فیروز له‌گه‌ل یاریده‌ده‌ری وه‌زاره‌تی جه‌نگدا، سه‌رله‌شکر هیدایه‌ت و سه‌رله‌شکر موحه‌مه‌د موقه‌ده‌م دا ده‌جیت بز ته‌وریز. له ۱۵/۶ دا ریکه‌کو تنامه‌یه‌ک مۆر ده‌کرتی، جه‌عفه‌ر پیشه‌وه‌ری له‌و روانگه‌یه‌وه که نازه‌ریایجان ده‌یه‌وی له چوارچێوه‌ی ولاتی نه‌ران بجه‌یتیه‌وه، قایل ده‌یت که ده‌وله‌تی مه‌رکه‌زی پارێزگاری نازه‌ریایجان، که ده‌می له نیو (ریه‌رانی حیزی دیموکراتی نازه‌ریایجاندا بیته هه‌لبه‌زان، دايمه‌زرتن: دکتۆر سه‌لام نه‌للا جاوید «وه‌زیری جاران ناوخۆ له ده‌وله‌تی دیموکراتدا» دا له‌م پۆسته داده‌سه‌زئی. به‌مجۆره ئاوه‌ری تاران ده‌پارێزئی، وه‌زیرانی جاران ده‌کرتن به «به‌رتوبه‌ری گشتی»، به‌لام نم ریکه‌کو تنامه‌یه که چ شتی‌ک له ره‌وشی باری نازه‌ریایجان ناگۆرئی، له‌لایه‌ن کاربه‌دستانێ سوپای نیرانه‌وه قه‌بوڵ ناکرت.

نم کاره به‌لای ریه‌رانی مه‌هاباده‌وه خراپه‌ترین کار بوو، ریه‌رانی ته‌وریز و تاران بین راوێژ به‌وان و بین گۆیدان به «کۆماری» مه‌هاباد، ریک که‌وتیرون، دکتۆر جاوید سه‌یفی قازی به‌ فه‌رمانداری مه‌هاباد دامه‌زراندیوو، و خودی قازی محمه‌د له «سه‌روکی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌وه کرا بوو به ریه‌ریکی ساده‌ی حیزب، واته کرابوو به «پیشه‌واي حیزی دیموکراتی کوردستان».

کورده‌کان، گۆتیان نم ریکه‌کو تنامه‌یه نه‌دا، به جۆرێ ره‌فتاریان ده‌کرد وه‌ک به‌لانی چ ریکه‌کو تنیک روی نه‌داین.

خولاسه، تم و مژ بالی به‌سه‌ر هه‌موو شتی‌ک کیشابوو.

۲۱

نگر ب (۵-۹-۱۹۴۶)

له ۲۴/۴/۱۹۴۶ دا بارزانیه‌کان، قه‌وتیکی سوپایی هه‌شت سه‌د سه‌ریازیان له قاراواي چه‌ند کیلومه‌تری باکووری سه‌قزدا غافلگیر کرد و زه‌ره‌ریکی که‌وره‌یان لێدا، ۲۱

که سیان لیکوشتن، ۱۷ که سیان زامدار کرد و چل که سیان به دیلی گرت.

پاش نهم سهرکه و تنه ی کوردان، سهرله شکر رهزم نارای سهریه رشتیاری گشتی سوبای نیران، له سه قردا ده گمل شانلیکی نویتروانی هاویه شی کورد و نازهریایجانی دا دستی به گفتوگو کرد.

له ۵/۳ دا سهرله شکر رهزم نارای قریری ناگریی ده گمل کورد و نازهریایجانییه کاندای نیزا کرد و به پتی نهو قریره کورده کان بۆ چه نه کیلۆمه تری هاگوری جاده ی سه قز - سهردهشت، کشانه وه.

کشانه وه ی هیزه کانی سۆقهت له نیران له ۱۹۴۶/۵/۱۰ دا، گزیه کانی سووک کرد و له راستیدا نهم کاره وهکو نیزا کردنی حوکمی مهرگی کۆماری مههاباد بوو، دوا ی نهم «قریری ناگریی ناوچه ییه» قۆناغیتی نارامی له کوردستاندا هاته ناروله که تا نه یلولی سالی ۱۹۴۶ درۆهی کیشا.

دوا ی ناگریی مانگی پتنج، چند که سیتیکی بیتگانه، له وانه ژماره یهک نه مه ریگایی و یهک فره نسی چون بۆ مههاباد و ههر هه موویان که و تنه ژیر کاریگری که سایه تی به وروی قازی محمه مه دوه و بۆیان ده رکه وت که بۆچی «هق هه موو کوردستان بووه به نوونه ی ناسیونالیزمی کورده» (۳۶)

۲۲

سهرکۆمار قازی محمه د

قازی محمه د که له هه یلی پتنجی سالی ۱۹۰۰ دا له دایک بوو بوو، هه نو که تهمه نی چل و شش سال بوو، به پشتیوانی شۆرهت و پایدی خانواده یی خۆی و به زهیری زیره کی و زۆنگی و دهوله مندی فیکری خۆی، زۆر به چاکی دنه ی بچروکی مههاباد و کوردستانی دهوهری مههابادی کۆنترۆل کره بوو.

قازی محمه د جگه له زمانی کوردی و فارسی و تورکی و عه ره بی، که مینک به نینگلیزیش قسه ی ده کرد، به لام چاک له ئینگلیزی حالی ده بوو، خۆی خۆی فیزی خۆیند نه وه ی زمانی تهلمانی و فره نسی و هه ندیک روسی کره بوو، کتیبخانه که ی پر بو له کتیب و به ره مه یتن نه وه ی و میترۆبی بهو زمانانه، ته نانهت هه ندی غایشنامه ی میترۆبی و نه یشتمانیشی نووسیبوون، له وانه غایشنامه ی سه لاهه دین که باسی خهباتی کورد نژی سه لیجیه کان ده کات، هه روه ها غایشنامه ی «دایکی نه یشتمان» که باسی

چاره‌نویسی کردان، له داوای په‌یقینی، بی‌قولی سه‌عد ثابادی یتوان یتیرن و شیراق و تورکیا (۱۹۳۷) ده‌کات، ثم دوو شانۆنامه‌یه له مه‌هابادا پیشاندران.

قازی محمدمه‌د که پیایوکی زۆر به‌دین و سادده و بن‌بیزو ده‌عی بوو نه‌جگه‌ره‌ی ده‌کیشا و نه‌مه‌شرویی ده‌خواردده‌وه. ویتنه‌که‌ی خۆی که له‌پست مێزی کارگردنه‌که‌ی و به‌دیواره‌که‌وه له‌سه‌روی نه‌خشه‌یه‌کی جوگرافییی دنیا‌یه هه‌لواسه‌ایوو، ره‌نگدانده‌ی ده‌قاده‌قی خۆی بوو، لهم ویتنه‌یه‌دا پیایوکی لاوازی ره‌نگ زه‌ردی حیسما زاهیدانه‌ی قز کردتی. نۆپ ده‌بیرن، که شتیکی یتدایه که زۆر کار له‌بینه‌ر ده‌کات نه‌ویش پرشنگی نیگابه‌تی، بێگومان قازی محمدمه‌د «پیایوکی بوو به‌به‌رواوه‌ر، به‌شه‌مامه‌ت ر ناماده‌ی له‌داکاری بوو، به‌لام له‌پال تم تایه‌قه‌ندیانه‌وه، پیایوکی ناقل و به‌فکر و مه‌انه‌ره‌وش بوو» (۳۷) هه‌موو نه‌و که‌سانه‌ی که له‌نزیکه‌وه دیتویه‌انه و ته‌نانه‌ت نه‌و که‌سانه‌ش که ویتستویه‌انه له‌مه‌ر ده‌سه‌لاتی سۆڤیه‌ته‌کان به‌سه‌ر کوتماری مه‌هابادا زیاده‌ره‌ویی بکه‌ن، ده‌لین که قازی محمدمه‌د نه‌ته‌وه‌یه‌کی سه‌رسه‌خت و به‌هه‌لۆیست بوو نه‌و له‌هه‌مان کاتدا که پشتیوانی سۆڤیه‌ته‌کانی قه‌بول کردبوو، به‌لام هه‌ر وه‌ک نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ریکی سه‌رسه‌خت و بن‌غمل و غه‌ش مایه‌وه و نه‌گۆرا، هه‌ر له‌به‌ر نه‌مه‌ش بوو هه‌موو هه‌رشا‌رایانی خۆی، جگه له‌چه‌ند که‌ستیکی که‌م، به‌دووی خۆی ده‌خست. (۳۸)

قازی محمدمه‌د وێرای ئاوات و ئاره‌زووی «پان‌کوورده‌ی خۆی» (چونکه به‌ناشکرا ده‌ویست مه‌هاباد له‌بری سلیمانی و دیمه‌شق بکات به‌مه‌لبه‌ندی بزوتنه‌وه‌ی کوورده‌یه‌تی) له‌داخوازییه‌کانی خۆیدا تا‌را ده‌کات میانه‌وه‌و بوو، نه‌وه‌تا له‌ ۱۹۴۶/۶/۱ دا له‌گه‌شتوگۆیه‌کی دورودرێژیدا ده‌گه‌ژ ناژانسی «فرانس پرس»ی فه‌ره‌نسی دا ده‌لێه نه‌گه‌ر فه‌رمان بده‌م نه‌و چوار هه‌زار جه‌نگ‌وه‌ره‌ی که هه‌من هه‌لبه‌ته جگه له‌هێزی یه‌ده‌ک به‌ ۳-۴ رۆژ ده‌چنه‌ ناو که‌رماشانی گه‌رنه‌ترین شاری کوورده‌شین و مه‌لبه‌ندی کوومبانیای نه‌وته‌وه. به‌لام من بزۆرگه‌ گرتن له‌ به‌راکوژی و خۆین رشتن هه‌موو هه‌ول و توانایه‌کی خۆم ده‌خمه‌هه‌ کار. کوورده‌کان لهم رووه‌وه هه‌رگیز ده‌ست پیتشکه‌ر ناين. (۳۹)

له‌وه‌لامی په‌یا‌مه‌تیری ناژانسی ده‌نگ و به‌اسی فرانس پرس‌ی فه‌ره‌نسی دا که داوای لیک‌کرد باسی وه‌زعی ئیستای کوورده‌ستان به‌ره‌انبه‌ر به‌ ده‌وله‌تی مه‌رکه‌زی بکات. قازی محمدمه‌د جه‌ختی له‌سه‌ر سن خال کرد:

۱- نه‌گه‌ر ده‌وله‌تی ناوه‌ندی بیه‌ری با‌سی به‌راستی دیوگراتی له‌هه‌موو ولاته‌دا جێبه‌جێ بکات و دان به‌م یاسایانه‌ی ئیستای کوورده‌ستاندا، بنی، واته‌ خۆیتدن به‌زمانی کوورده‌ی

و نوتونومی دام و دهزگای به‌پرتوه‌بردن و سویای ناوچه‌یی به‌رسمیه‌ت بناسن و نیعترافی
پن بکات. نمو کورده‌کان رازی ده‌بن، نئیمه به‌م چارمه‌ره شاد ده‌بین و ناماده‌ین
سەرله‌نۆی په‌یوه‌ندی خۆمان ده‌گه‌ل تاران دا ناسایی بکه‌ینه‌وه.

۲- ده‌وله‌تی ناوه‌ندی جارێ ناتوانی نهم یاسایانه جێبه‌جێ بکات.

۳- نئیمه ده‌مانه‌وێ تا زووه هه‌ل‌بژاردنی نه‌نجومهن نه‌نجام بدرێ، به‌م هه‌رجه‌ی که به‌و په‌ری
نازادی و به‌ده‌ر له‌ گوشاری سویای ئێران نه‌نجام بدرێ.

له‌ وه‌لامی نهم په‌رسپاره‌دا که «ناپا ناترستیت په‌نگادانی نیتوان ده‌وله‌تی ناوه‌ندی و
کورده‌ستان، ته‌ده‌خولی بیگانانی لێ بکه‌وتنه‌وه؟» قازی محممه‌ ده‌لێ «ره‌وشی کورده‌ستان
زۆر جی‌یا‌وا‌زتره‌ له‌ ره‌وشی نازمه‌یا‌یجان. خاکی نئیمه هه‌رگیز له‌لایه‌ن هێزێن سو‌لفیه‌ته‌وه
نه‌گه‌یراوه و له‌ زه‌مانی لاچونی ره‌زاشای په‌هله‌وی به‌م لاوه نه‌ جه‌ندرمه‌ و نه‌ سویا له
کورده‌ستاندا نه‌ بوونه، له‌و سه‌رده‌مه‌وه تا نه‌و نئیمه به‌ کرده‌وه سه‌ره‌خ‌ز بووین.

«نئیمه هه‌رگیز ته‌ده‌خولی بیگانه‌ له‌ هه‌ر لایه‌که‌وه‌یه‌، قه‌بو‌ل ناکه‌ین. هه‌سه‌له‌ی کورده‌ستان
هه‌سه‌له‌یه‌کی ناوخۆیه‌ که ده‌بن له‌ نیتوان کورده‌کان و ده‌وله‌تی ناوه‌ندی دا هه‌ل و فه‌سل
بکری»

قازی محممه‌ له‌م گفتوگۆیه‌دا نه‌وه ره‌به‌ر ده‌خاته‌وه که میتژی گه‌لی کورد، زۆر جار
خه‌باتی نهم گه‌له‌ی له‌ پێناوی نازادیدا به‌خۆوه‌ دیتوه، جه‌خت له‌سه‌ر نهم خاله‌ ده‌کات که له
دوای جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م، له‌ کاتی به‌ستنی په‌یمانی فهرسای دا، پرۆژه‌ی دامه‌زراندنی
ده‌وله‌تیکی کوردی له‌ نارادابوو، به‌لام نهم پرۆژه‌یه‌ جێبه‌جێ نه‌کرا.

قازی محممه‌ له‌ کۆتایی گفتوگۆکه‌دا ده‌لێ: نه‌گه‌ر نئیمه نه‌وێ هێنده له‌سه‌ر نوتونومی
سنوورداری ولاتی خ‌ز سوورین، نهمه‌ گونا‌هه‌که‌ی له‌ نه‌ستۆی ده‌وله‌تی ناوه‌ندیدا‌یه که چ
کاریکی بۆ پێشکه‌وتنی نئیمه نه‌نجام نه‌داوه، نئیمه نامانه‌وێ لا‌سایی نهمه‌ری‌کی‌یه‌کان یان
روسه‌کان بکه‌ینه‌وه، به‌لام نه‌مه‌ش قه‌بو‌ل ناکه‌ین که له‌ هه‌لومه‌رجێن هه‌یواناتی ولاتانی
شارستانیدا زه‌نگی بکه‌ین.» (۱۰)

قازی محممه‌ هه‌رگیز به‌م روونی و راشکاوییه‌ له‌مه‌ر بیروبو‌جیونی خ‌زی نه‌ناخه‌وه، نهم
سه‌ره‌خ‌زی فکری و نهم ویسته‌ی که سه‌ر به‌ فه‌ره‌مانی که‌س نه‌بن، ره‌نگه‌
روونکردنه‌وه‌یه‌ک بێ بۆ نه‌وه‌ی که بۆچی رۆژا‌وا‌ییان ده‌ستی‌ان به‌رویه‌وه‌ ناو به‌چاوی
«ها‌د‌پ‌ئ‌ی» یه‌کی‌تی سو‌لفیه‌ته‌وه سه‌ریان کرد. حاله‌بو‌کی سو‌لفیه‌ته‌کان وێرای هه‌م‌و

هملتيكيان نه يانتواني به گهل خوياني بهمن ووهكو خوياني لي بكن.

ره حيسي قازي دهلي: «له باري فيكرييه وه قازي محمدهد نه ماركسي بوو، نه سوبالست ونه ليبرالي بوو، قازي محمدهد رتيهري هوشيارى بزايتكي رزگاري خوازي نه ته وه يي و رتيهري نه ته وه يي كوردى به هوش وگوش بوو» ره حيسي قازي لمهري دهروات «به لام ديدو بچونه كاني رږږ به رږږ له ديد و بچوني ماركسيانه نزيك و نزيكتر ده بووه و تا دواساتي ژباني خوي متمانه يه كي قولي به يه كيتي سوقيهت هه بوو»^(۴۱)

۲۳

مههاباد له سهرده يي (كڅماري) دا

كڅماري مههاباد ووالدت و سيمايه كي «شادو به گه يفي» هه بوو كه سهرنجي هه موو نهو كهسانه ي راده كيشا، كه له ماوه ي نم ناگريه دريږه دا، له هاريني ۱۹۴۶ دا سريان دا بوو، به پيچموانه ي نازره ياپجاني دراوسيمه وه، چ شوقينه واركي رږږي پزليسي له مههاباد اهدى نه ده كرا. له ماوه ي تمهني يازده مانگه ي «كڅمار» دا تنيا باسي يه ك حالته ي كوشن ده كن كه نه ويش نه نجامي سه هوو هه له ي كار به دهستان بووه.

دوله تي مههاباد دهستي نه دا به چ كاركي شوقشگيرانه ي وهك خومالي كړدنې بانقه كان و ريفورمي زهوي و زار و دابهش كړدنې زهوي و نهو شتانه ي كه له تايه قه ندييه كاني رږږي ته ورږي بوون. خهلكي مههاباد ده يانتواني به نازادي هاتوچو بكن. نه گهرچي له ۱۹۴۶/۵/۱۰ به ملاره راډيوي هه بوو، به لام بوردي نم راډيوي هينده كه م بوو كه له سنوره كاني كڅمار هيوه تر نه ده رويي و خهلكي ده يانتواني به نازادي و به ناشكرا گوي له راډيوي ولاتاني پيگانه بگرن.

لايهني په روه رده و فيتر كړدن يه كيتك بوو لهو مه پدانانه ي كه قازي محمدهد بايه خيتكي فرمي پڼ ده دا (قازي محمدهد به خوي له ۱۹۲۶-۱۹۳۱) سهرڅكي په رومرد و فيتر كړدنې مههاباد بوو.)^(۴۲) هر له سهره تاي راگه ياندني كڅماره وه خويندن به زماني كوردې دهستي پيكرد. له سهره تا دا ماموستاگان بايه تي كتيبه دهرسيه گانيان وشه به وشه له فارسپه وه ده كړد به كوردې. كتيبه كوردييه كان لهو بايه تانه وه ناماده كرلېون كه له غيرا قه وه نيردراېون، به لام به كرده وه سووديان ليوه رنه گيرا، چونكه تا نم كتيبانه چاپ بوون و له چاپ دهرچون كڅمار روخا.

هر له م سهره ي نه ده دا شهست لوي كورد كه خويندنې سهره تاييان ته واو كړد بوو له

مانگی جواړی سالی ۱۹۶۶ دا بز فیرګه سوپایی و دوزګا تاییه تی و پسهوپییه کانی باکو نیردران. چمند کمسټک له مانه هر له پاکوډا مانه وه.

قازی محمد توائی بو چاپخانه‌ی که روسه‌کان پتیان دابو ژماره‌یک رۆژنامه و گۆزاران چاپ و بلایو بکاته‌وه. کوردستان رۆژنامه‌ی «رسمی گۆمار» بو. له یه‌کم بهره‌ی ژماره‌کانی نهم رۆژنامه‌یدا که تقریبه‌ن هه‌موو رۆژ دهرده‌چوو، نهم ده‌سته‌واژیه نووسرا‌بو: به‌ناوی یه‌زدانی گه‌وره و به‌ی هه‌وتا»^(٤٣)

هه‌ندێ له‌ به‌لازكراوه‌كانی تری كۆمار، بریتی بوون له‌م گۆڤارانه، نیشتمان كه‌ عه‌بدولرهمان زه‌بیحی سه‌رنوسه‌ری بوو، هه‌ڵاله‌ كه‌ گۆڤاری ناڤه‌رتان بوو، و گۆڤاری نه‌دیبه‌یی هاوار كه‌ شیعری دوو شاعیری میللّی، واته‌ هه‌یمن (مه‌مه‌ده‌مه‌ین شیخ نه‌ئیسلاهم) و هه‌ژار (عه‌بدولرهمان شه‌ره‌كه‌ندی) به‌لاز ده‌كرده‌وه‌.

24

دوا گفتوگو

نمودان و ستانهای که له مانگی شمش دا وهستابوو، له مانگی هشت دا له تاران دوستی پیکردموه. قازی محمد به زمانهتی سه فارهتخانهی به کیتی سزفته چو بز تاران.

له کدین و بهینی نهم دان وستاندها که ددگمل قهوام نهلسته نهمی سهرهک وه زیراندا
 نه نجام درا، قازی محمده پارتزگاری کوردستان یکی کرد که له سنوره کانی به کیتی
 سؤقیه تهوه تا سنووری نیوان سنه و کرماشان بگریته وه که خوی قازی یه کدم پارتزگاری
 دهو^(۱۶) به پیتی هه ندیک ریوایه تان قهوام نهلسته نهم بهم پیشنباره قایل بو، به
 مهرجن که دکتور جاویدی پارتزگاری نازه ریوایه جانش قایل بهی^(۱۷) به پیتی هه ندی
 ریوایه تی دی قهوام نهلسته نهم بی چند و چوون نهم پیشنباره ی قه بۆل کرد، به لام
 روسه کان بهمه رازی نه بو^(۱۸)، به هر حال نه نجام هر یهک نه نجامه. قازی محمده بهی
 نموی توانیستی چ مافیک بۆ کماره که ی خوی فدرامه بکات. بۆ مه هاباد که رایده.

له ١٩٤٦/٨/٢٠ دا شانديکي نازر اياجان به سړو کايه تي شه بستري سړو کي نه نجومه ني نه ته ويی (ک پاشان ناويان گوري يو نه نجومه ني «نيشتماني» چو يو تاران. شاندی نازر اياجانی چمنده هغه يک له تاران مايه وه و تړای هه ولی شه غسی سادجيکوفي سفيری سؤليت له نيران، نه نيواني مهره کاني خوی لهر هر چه سپاندني

ودزعی سویای خەلکی نازریایجان بە شا بەسەلمێتی.

نارچیبالد رۆزقەلتی (کۆر) یاریدەدەری پاشکۆی سویایی سەفەرەتی ئەمەریکا لە تاران، کە لە ئەیلوولی ۱۹۴۶ دا سەری مەهابادی دا، شاری لە حالیکە زۆر ناسایی دا بینی، پاش فراقینی رسمی دەگەڵ ئەندامانی دەولەتی کوردستاندا، گفتوگۆیەکی دوورو درێژ و تێرۆ تەسەلی دەگەڵ پێشەوا قازی محەممەد کرد. لەم گفتوگۆ: «قازی محەممەد بۆی دەرخست کە کوردستان ولاتیکی نازادە و کۆماری مەهاباد «پوکەلە» دەستی سۆڤیەتەکان نییە، لەسەری رۆیی: «نەگەر واپوایە، ئەدی سەریازین سۆڤیەتی لە کۆتەدەرن؟» (۴۷)

لە راستیدا کار بەرەو کۆتایی دەچوو.

لە مانگی ۱۰/۱۹۴۶ دا دکتۆر جاویدی پارتیزگاری نازریایجان دەریارە گۆڕینەوی ویلايەتی خەمسە بە سەردەشت و تەکاب. دان و ستانیک دەگەڵ قەوام ئەلسەلتەنە دا دەکات. (ویلايەتی خەمسە کەوتۆتە سنووری رۆژھەلاتی نازریایجانەو و لەلایەن سویای گەلی نازریایجانەو داگیر کرابوو). سەرەک وەزیری ئێران بەم پێششازە «! قایبە، بەلام شاو سەریا دژن. کاتێ قازی محەممەد بە قەوالەیکەکی نیمزێ کراو بە نیمزێ قەوام ئەلسەلتەنە لەم بارەو دەچیت بۆ سەقز تا سەرلەشکر هومايونی بدینن. سەرلەشکر هومايونی دەستی پێو دەنت و لە کۆل د خۆی دەکاتەو.

۲۵

روخانی کۆماری مەهاباد (۱۷/۱۲/۱۹۴۶)

ئەو سەردەم و قۆناغە سەیرە پر ناشتی و نارامییەکی کە لە مانگی پێنجەو بەالی بەسەر کۆماری مەهاباد دا کێشاپوو، بەلەز روو لە کۆتایی بوو، لە ناوەراستی هەیشی ۱۱/۱۹۴۶ دا شا، پاش راویژ و تەگبیر دەگەڵ قەوام ئەلسەلتەنە سەرەک وەزیران و حەسەن نەرفەعی سوباسالار و وتیرای ترسی سەرەک وەزیران لەوێ کە روسەکان پشتیوانی لە پێشمەری بکەن، شا بیریاری دا لەشکر بنێرتە سەر نازریایجان.

لە ۲۳/۱۱/۱۹۴۶ دا لەشکری سێ بێ ئەوێ تووشی چ مقاویمەتیک بێت، چوو نێو زنجانی سەرکەزی ویلايەتی خەمسەو. شا بۆ رێکخستنی هێرشێ بەکجارەکی بۆ سەر «کۆمارەکانی» نازریایجان و کوردستان «مەهاباد» بۆ هۆی چوو بۆ زنجان. لەشکری سێ نازریایجان و لەشکری چواری کوردستان و نزیکەکی سێ هەزار چەکداری مەدەنی، واتە بە

همسروی ۲۰۰۰ که ستیک درمی «جودایی خوازان» که و تنه کار.

نم هیزانه به گردهوه روویه‌رووی بهرگریه‌کی نه‌تو نمبونه‌وه. له باگوردا، ژئمی پیشه‌وهری به بټ ته‌قه روخا، ژژه‌هی ریه‌رانی له ۱۲/۱۱ دا بۆ یه‌کیته‌ی سۆفیه‌ت رایانکرد، له کاتیک دا جه‌ماوه‌ر راپه‌ری بوون و هه‌ر «دیموکرات»-یکسان ده‌ینی دیه‌نانکوشت، یه‌کێک له‌و کۆژراوانه‌ محمه‌د په‌ریای و مزبیری په‌روه‌ده‌ بوو، که جه‌نازه‌که‌یان خسته‌ دووی جیه‌یک و به‌ کوچه‌ و شه‌قامه‌کانی ته‌ورێژدا راپانکێشا.

به هرحال له رژواني پاش روځاني کڅواري ته ورته دا ژماره کورواون گه بيه ۵۰۰ کمسټيک و له ۱۹۴۶/۱۲/۱۳ دا د دواي پاش نيسره ورته کي درنگ يده که مين قورتي سويابي نيران له گڼل سهرتيب هاشمي دا جووه نار ته ورته يوه.

له باشورودا، واته له کوردستان دا، ههندی گهس له سویای گهلی نازو یایجان چوار
روژان، له ۱۷-۱۹۶۶/۱۲/۱۱، له گردۆلکه گانی دهووبه ری شارۆچکە ی شاهین دۆ، له
ناوهندی رێگە ی نێوان تەکاب و میانداوا دا بهرگه یان کرد، به لام سه ده نجام بهر له
گه یشتنی هه یزین با رزانی، هه یزه گانی نێران بهرگه یه که یان دا مرکانده وه و شه بهر براهی وه.
پاش نه وه نیدی به گرده وه چ شه رێک روی نه دا. با رزانیه گان به مه هاباد گه را نه وه و
میانداوا له ۱۹۶۶/۱۲/۱۳ دا ته سلیم بهو.

له ١٢/٥/دا قازی محمد مد له «نه لخواه مني جەنگدا» و به به شداری ده کس له رێبهرانی سیاسي و سوپایي و به ناماده بونی سه دري قازی ی برای که نوته رێ نه لخواه من بو، به درێژایی نهم ماوه یه رۆژی ناوهریوانی له نیتوان تاران و مه هاباد دا دیتبو، توانی بۆچوونی خۆی به ناماده بویان به ملێنتی و رۆژی دوايي به یاننامه یه که له مه ر زه روره تی به گه ری چه که دارانه دژی هێرشه هێزه کانی ئێران له مه رگه وتی عه باس ناغادا خۆنדרا به وه . (٤٩)

له ۱۹۴۶/۱۲/۱۵ دانهدوؤف (نوټندى بازگانی سؤقيهنى) له مههاباد نووسينگه كارى خوى به جټيشت وچو بؤكونسوليه سؤقيهن له رمايه، له همدان كاتدا هوللى دلهو كارى ولاتكهى سهارهت به «دمت بدران»ى تهاو له كومار، پاره بينه بكات كه په كټنى سؤقيهن له نه نجام شهردا «له توانا كهوتوه» (۵۰)

سمرائی مہاباد، کہ بہ چاری حقان رووغانی کوماری تموریزان ہمنی، ہریان
دورگوت کہ یکیتی سولہت دستی لن ہد لگرتون، ہریان تسلیم ہونیان دا۔

له ۱۹۴۶/۱۲/۱۶ دا قازی محمد و سهیفي قازی و حاجی بابا شیخ و چند کسټکی دی لسمراتی مههاباد چوون بۆ میانداو. تا حقان تسلیمی سرلهشکر هومايوني بکن، پاش گفتوگوتیکی تا رادهپک گهرم دهگل سرلهشکر هومايوني دا، قازی محمد مؤلعتی وهرگرت بۆ مههاباد بگهتتهوه، لهوتندهر بۆ دواچاره لا مستهفا بارزانی بیی. بارزانی «تکای» لیکرد که دهگل نهودا هرات، لئ قازی محمد که لیبرا بوو له پیتاوی پاراستی خه لکدا له مههاباد بگهتتهوه، به گوئی بارزانی نهکرد.

له ۱۹۴۶/۱۲/۱۷ دا به رسمی شاری تسلیم به کاربه دهستانی نیرانی کرد. دواي چند رۆژتک هه موو سهرانی کۆمار که نزیکه سی کس بوون. گیران.

۲۶

دادگایی کردنی قازی محمد

له سه ره تا کانی مانگی په کهمی سالی ۱۹۴۷ دا قازی محمد و سه دري برای و سهیفي سسامی له دادگایه کی سوبایی دا به سه رۆکایه تی عه قید پارسی تبار و دادومری عه قید هپیوزی، سه رۆکی سه رگورایه تی سوبا سرلهشکر هومايوني دادگایی کران.

دادگا نهیتی بوو، ویرای نهوێ که هاوسه ری قازی محمد ههولی دا به دانی ۱۸ ههزار تومان (به رانه ر به ۳۶ ههزار دۆلار) دلی سه رلهشکر هومايوني نه رم بکات و قازی و یاوه رگانی بیه خشینت. دادگا له رۆژی ۱۹۴۷/۱/۲۳ دا واته ریک په ک سال ویدک رۆژ دواي راگه باندنی کۆمار هوکمی مهرگی به سه ر نه م سن کسه دا بری.

به لام له م کاتانه دا قهوام نه لسه لته نه ی سه ره ک و سه ر سه رگه رمی نه نجامدانی گفتوگوتیکی حساس بوو ده گل په کیتی سوئیه تدا جیهه جن کردنی هوکمی دادگا پهنج سانگ دواخرا، به گوته ی هه نیتیک ژیدمران «دادگایه کی تاییه تی» له رۆزانی ۲۸- ۱۹۴۷/۳/۳۰ دا بهو هوکمه دا چوه وه که له «دادگای مههاباده وه دهرکراهو، پاش ههنگی هوکمه که به له ز جیهه جن کرا. سه رلهشکر هومايوني ههنگین له رهزاییه بوو. لهوتندهر وه ره یی و سه ره ره شتی شه ره کانی دکرد دژی بارزانییه کان، که په مامی نه نجامدانی هوکمی مه رگه که کی پئ گهی، نهو له رادیوه ده ستوری خنکاندن هه ر سن قازیه کی دا نه م سیانه له سپنده ی ۱۹۴۷/۳/۳۱ له مهیدانی چوارچیرادا، هه مان نه و مهیدانه ی که قازی محمد له رۆژی ۱۹۴۶/۱/۲۲ دا و به جلی عه سکه ری سوئیه تیه وه مه ده ی داهه زراندنی کۆماری تیدا راگه یاندبوو، له سیداره دران.

جده نازای نهم سن کسه همر بۆ وهی بیتی به عیبرهت بۆ نهوانی دی، به درزیایی رژژ بهداره وه هیلرانه وه.

له ماوهی چهند رژژیک دا ههمو شوتهوانیکی کۆماری کوردیان له مههاباد سهیده وه، نمو که سانهی که له شۆرش دا بهشداریهان کرده بو، بهلمز ههمو قهوالو بهلکه نامه خه تهره گانی وه کو ویتو رژژنامه و ئالو... یان له نیشور، دهولت خوژندنه زمانی کوردی قه دهغه کرد و سه رازان همر ههمو کتجه کوردیه گانیان له مه پدانی مههاباد که چو بهوه وه قاو له کۆنه کهی چارانی، سوتاند.

۲۷

هۆکارێن روخانی کۆمار

«نهمه شکستی کورد له بهرانهر سوهای ئهزاندا نه بو. بهلکو نهمه یه گهتی سۆفیهت بو که له ههمه ر ولاته به ککرته گانی نهمه ریکا و به ریشانهی معن دا شکا» نهم بۆ چونهی که بارزانی له ۱۹/۱۲/۱۹۴۶ (۵۲) دا له بۆکان دهی بهی نیشانهی رۆشنیی و زیرهکی نه وه، به تایبهتی لهم ره وه که ریه رانی کۆماری مههاباد سه بهارت به هۆکاره نیشو دهولتهیه گان زۆر نه شاره زایی و بێ ناگایان نیشان دا.

قازی محمهد و سهرانی تری مههاباد دهویه همر له نیشانه خه تهره گانه وه ئهویان دهوک به کردایه که «کۆماره که یان» له مه تر سه دایه، یه که مین و به رجه سه ترین نهم نیشانه چۆل کردنی ئهزان له لایهن هیزه گانی سۆفیه تهره له ۱۰/۵/۱۹۴۶ دا له دوی سه ر هه لدان قه به رانیکی نیشونه تهره یی بو، (۵۳) دوو هه مین نیشانه، ده ر کردنی وه زهرانی «تهره» بو له ده ولت له ۱۹/۱۰/۱۹۴۶ دا. سه ته مین نیشانه، قسه گانی رژژی ۲۷/۱۱/۱۹۴۶ ی جۆج ئالنی سه فیری نهمه ریکا بو له تاران دا که دوو پاتی کرد وه، دهولتهی نهمه ریکا پارێزگاری له «سه رانه سه ری خاک و سه ره دهی ئهزان» ده گات. (۵۴)

جا کۆماری مههاباد بۆ نه وهی بهیترانه یه له ده رتی سایه ی سیاسی و سو بایی سۆفیهت دا بهی، دهویه ریه ره گانی خه لکانیکی به وه و به توانا بویه، که قازی محمهد و چهند که سه تکی که میان نه بێ، نهوانی دی هیچ و سه ت و وه و توانا به گیان نه بو.

کۆماری مههاباد و لای به چوکی خا که کهی و کورتی عه مه ری خۆی، جه ته کی گرنگی له مه تر وهی بزو ته وهی نه ته وهی کوردا هیه، نهمه یه که مین بزو ته وهی کوردی بو که «رۆشنه یزیک» سه ر گایه تی ده کرد و نیشانی دا که کورده گان نه گه ر ده ره تیان هه بێ ته بیا

«تالانچی» نئ، که پاش زیددرویه‌کی سسکۆ به بالایان دایرا، به لکۆ ده‌توانن بناعه‌ی حکومه‌تیک به‌مانای حکومت دا بره‌ن.

به‌لام کۆماری مه‌هاباد له هه‌مان کاتدا نیشانه‌ی نهم ناگامی و شکسته‌شه که کۆرده‌کان به دره‌زایی سی سال له‌وه دواش نه‌یان‌توانی به سه‌ره‌یدا زالی بن. نایا بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌توه‌ی خالیسه ده‌توانن به بن نایدولتۆزیا‌یه‌کی دیار و تاییه‌تی شۆرشیکی نازادییه‌خش به‌رتۆ بهات؟

٢٨

چاره‌نووسی هه‌فاله‌ی بارزانی

بارزانی، که هه‌یزه‌کسانی چه‌کدار و ناماده بوون و به‌ده‌قی خه‌زانه‌وه مابه‌و نه‌وه، له ١٩٤٦/١٢/٢٠ دا، چوو بۆ مه‌هاباد و چاری به‌سه‌رله‌شکر هوما‌یونی که‌وت و پیتی گوت که ناماده‌یه بۆ عه‌یراق به‌گه‌رتنه‌وه به‌مه‌رجن سه‌فاره‌تی به‌ریتانیا زه‌مانه‌تی سه‌لامه‌تی به‌کن (بارزانی که له مه‌هاباد وه‌مه‌که‌وت ٣ هه‌زار ته‌نگ و ١٢٠ ره‌شاش و دوو تۆپی له جبه‌خانه‌ی کۆمار ده‌ره‌تنبوو و له‌گه‌ل خۆی به‌ده‌یوی.

مه‌لا مسته‌فا بارزانی، نامه‌یه‌کی وه‌فاداری به زمانی عه‌ره‌بی نووسی و ده‌گه‌ل مه‌یراج و عه‌یزه‌ت عه‌بدوله‌زه‌یز و نوری ته‌هادا بۆ گه‌ستوگۆ له‌مه‌ی چاره‌نووسی خۆی و هه‌فاله‌کانی له‌گه‌ل ده‌سه‌لاتدارانی ئه‌یترانی و سیاسه‌توانانی سه‌فاره‌تی به‌ریتانیا دا بۆ تاران رۆی.

بارزانی که له میه‌وانخانه‌ی نه‌قه‌سه‌ران به‌رته‌به‌ر به نووسینگه‌ی سوپاسالاری سوپای ئه‌یتران، جیتی بۆ دانرا‌ه‌وو، یه‌ک هه‌یه‌ی ته‌واو له تاراندایا‌وه و به‌ر له گه‌رانه‌وه‌ی بۆ مه‌هاباد له ١٩٤٧/١/٢٩ دا دیداری ده‌گه‌ل شاو سیاسه‌توانانی به‌ریتانیایی و نه‌مه‌ریکایی دا کرد.

بارزانی که نه‌یتوانی بوو زه‌مانه‌تی په‌شویست له ئه‌نگلیزه‌کان به‌ده‌ست به‌نن، رازی بوو بوو به‌و په‌شنیازه ئه‌یرانیه‌ی که نزیکه‌ی ١٠٠٠٠ کس‌تیک له نه‌ندامانی عه‌شیره‌ته‌کی له ناوچه‌ی نه‌لوه‌ندی نزیک هه‌مه‌داندا نه‌شته‌جن به‌ن.

به‌لام شتیخ نه‌حه‌مه‌د که له نه‌عه‌مه‌د بوو به‌م نه‌خشه‌یه رازی نه‌بوو له دیداریکی به‌سه‌رله‌شکر هوما‌یونی دا له ١٩٤٧/٢/١٩ دا مه‌لامسته‌فا و شتیخ نه‌حه‌مه‌د هوما‌یونیان تینگه‌بانده که لته‌پارون ته‌سلیم به عه‌یراق به‌نه‌وه.

سوپای ئه‌یتران بۆ ماوه‌ی مانگی‌تیک له ١١/٣ تا ١٢/٤/١٩٤٧ که‌وته تاقیب و شه‌ری

هیزی بارزانی له ناوچه شاخاوییه کانی رۆژاواى شتۆ، له نزیکى سنوورى ئێران و عێراق و تورکیا.

هه‌ڤالانى بارزانی له هاری عهسکه‌رییه وه وه‌کو جه‌نگاوه‌ری به‌دهست و جه‌ریزه خۆیان نواند. له ناوه‌راستی نازاردا سوپای ئێران ۱۲ کۆژراو و هه‌فتا نه‌سیری دا، دواى یه‌ک هه‌فته‌ی دیکه‌ دیسان ۲۰ کۆژراو و نزیکه‌ی پانزه‌ دیلی دا. (۵۵)

به‌لام هه‌ڤالانى نه‌جه‌نگاوه‌ری بارزانی- که‌ چه‌ند هه‌زار ژن و مندالێک ده‌بون و پیاوه‌کانیان له ژێر گوشاری سه‌رمای توندی زستانێکی تووش و نااسایی و بۆردومانی ناسمانی دابوون- لێبهران ده‌گه‌ڵ شیخ نه‌حمه‌د دا خۆیان ته‌سلیم به‌ حکومه‌تی عێراق بکه‌نه‌وه.

شیخ نه‌حمه‌د پاش وه‌رگرته‌ی زه‌مانه‌ت، له‌گه‌ڵ به‌شی هه‌ره‌ ژۆری عه‌شیره‌ته‌که‌یدا ته‌سلیم بوو.

دواى چه‌ند رۆژێک واته‌ له ۱۳/۴/۱۹۴۶ (ده‌یه‌ی ۱۹۴۷ بێ) بارزانی به‌ خۆ و قوه‌تیکی چه‌ند سه‌د نه‌فه‌رییه‌وه له سنووری عێراق په‌رییه‌وه و بۆ بارزان چوو.

۲۹

رێپه‌وانه‌ دوورودرێژه‌که‌ی بارزانی به‌ره‌و تاراوکه‌ی یه‌کیته‌ی سوڤیه‌ت

ره‌نگه‌ بارزانی له دلی خۆیدا به‌ ته‌ما بووبێ که‌ ده‌وله‌تی عێراق له نه‌جیامدا لێی خوش بێ، به‌لام هه‌ر زوو نه‌م نووسێده‌ سه‌ردرایه‌وه، وێرای هه‌ولدا‌نی نوته‌هرانی کسو‌رد له (نه‌نجومه‌نی عێراق) نه‌و چوار نه‌فسه‌ره‌ی که‌ له‌گه‌ڵ شیخ نه‌حمه‌د دا خۆیان ته‌سلیم کردبوه‌وه واته‌ مه‌سته‌فا خۆشناو، خه‌یروللا، مه‌حمه‌د مه‌حمود و عیزه‌ت عه‌بدوله‌عزیز گه‌یران و له سێداره‌ دران (۱۹/۶/۱۹۴۷)

ئیدی ته‌نێ یه‌ک وێ ما‌بوومه‌، ئه‌مه‌ش رێگه‌ی تاراوکه‌، واته‌ یه‌کیته‌ی سوڤیه‌ت بوو، چونکه‌ ئێران و تورکیا له به‌ر هۆی نا‌شکرا، حه‌زبان له‌وه‌ نه‌بوو که‌ وه‌کو په‌نا به‌ر بگه‌رنه‌ خۆیان.

پێده‌چیت بارزانی هه‌ر له سه‌رده‌تای چوونی بۆ ئێران له‌ سالی ۱۹۴۵ دا، نه‌مه‌ی بۆخۆی دانابه‌ن که‌ نه‌گه‌ر نه‌یتوانی له ئێران بپێتیه‌مه‌وه، ئه‌وا په‌نا وه‌به‌ر یه‌کیته‌ی سوڤیه‌ت به‌ری، له راستیدا پاش نه‌وه‌ی چوو ئێران و یه‌که‌م په‌یوه‌ندی ده‌گه‌ڵ جه‌نه‌رال لیبووف دا کرد، هه‌مزه‌ عه‌بدوللا به‌ناوی ئه‌وه‌وه‌ نامه‌یه‌کی بۆ سه‌تالین نووسی و داوا‌ی لێکرد که‌ رهی

تدرجی‌مانی له تمستۆ گرتیو (خانم همیبی).

٦ - به گوتهی (کوک)ی کونسولی بهریتانیا له تەویژ ٣٠/١١/١٩٤١، وهزارهتی کاروباری دهرهوی نینگلستان ٣٧١٣١٤٢٦.

٧ - پزیشکیتک و رۆژنامهنووسیتک و موسیقاژانیتک، دهگهل نهم گروپه‌دا بوون. نووسراوی کوک، ههمان سه‌رجاوهی پیشوو.

٨ - راهبۆزی رۆژی ١٣/٥/١٩٤٢ی سه‌رههنگ فلچر که راولیژکاری سیاسی بوو له کرمانشان، وهزارهتی کاروباری دهرهوی نینگلستان، ٣٧١٣١٩١.

٩ - ههمان سه‌رجاوهی پیشوو.

١٠ - نووسراوی رۆژی ٢٠/١٢/١٩٤١ی نانتونی ئاپدنی وهزیری کاروباری دهرهوی نینگلستان. وه‌لزه‌هتی کاروباری دهره‌وهی به‌یتانیا. ٣٧١٣١٢٨٨.

١٢ - نووسراوی نه‌شپاندا و ئالهرت نه‌شپهر «هه‌له‌یه‌هین ده‌گهل هه‌تله‌ردا له وینسه‌ا ناوهره‌ستی ١٩٤٢/٨، ل ٦٢ و ٦٣.

١٣ - ته‌له‌گراف رۆژی ١٤/١/١٩٤٢ی ریدر پولاردی سه‌له‌سری به‌ریتانیا له تارانن، وهزارهتی کاروباری دهره‌وهی نینگلستان ٣٧١٣١٢٨٨. و نووسراوی رۆژی ٢٨/١/١٩٤٢ی (کوک)ی کونسولی به‌ریتانیا له تەویژ. وهزارهتی کاروباری دهره‌وهی نینگلستان، ٣٧١٣١٤٢٦.

١٥ - له ناوهندی نه‌سانی ١٩٤٢ دا بی، ای، کونهل ههم، له‌تەویژدا ده‌گرتی به کونسولی نه‌مهریکا، نهم یساره‌هه‌سپۆزی کاروباری سه‌ولیه‌ت و ولاتانی هالتیه‌که، به‌ناشکرا سه‌هگی یاسه‌وه‌هه‌ و ده‌هین چاودهری کاره‌گانی روس هه‌کات، به‌لام هه‌یالی خاوه‌ر له هه‌سه‌له‌که دوور وه‌ن هه‌هه‌هه‌.

١٦ - په‌یاسی ته‌له‌گرافیی ئه‌وگرت ده‌یاره‌ی نه‌و ده‌یاردی که‌له نه‌ئران رۆژانی ١٣ و ١٥/١٠/١٩٤٢ دا کرویوه‌تی، وهزارهتی کاروباری دهره‌وهی نینگلستان ٣٧١٣١٢٩١.

١٧ - په‌یاسی ته‌له‌گرافیی کونسولی به‌ریتانیا له کرمانشان.

١٨ - بز زانیاری پتر له‌مه‌ر میژووی کۆماری مه‌هاباد. به‌وه‌نه کتیه‌به‌ نا‌یابه‌گی ویلیام نینگلتون، (کۆماری کورد ١٩٤٦، له‌نه‌دن. ١٩٦٣. ویلیام نینگلتون که‌له سالانی ١٩٥٤-١٩٥٥ به‌رتوبه‌ری به‌نگی رۆشنبیری نه‌مه‌ریکا بوو له که‌موکوک وپاشان له‌سالانی ١٩٥٩-١٩٦١ کونسولی نه‌مه‌ریکا بوو له تەویژ ده‌یاره، په‌یه‌یه‌کی وه‌های هه‌بووه که‌ ده‌یارد له‌گهل زۆر که‌سه‌دا هه‌کات که‌ له نزیکه‌وه ناگایان له روداره‌گانی سالانی ١٩٤٥-١٩٤٦-١٩٤٧ بووه و ده‌یوانه کتیه‌به‌گی که‌ ته‌نیا کتیه‌به‌ له‌م به‌یه‌وه له رۆژلادا به‌لاز بووه‌ته‌وه، زۆ چاک و به‌ به‌لگه‌یه‌وه به‌ن چهنه‌وه‌ چهن یه‌کتیه‌که‌ له‌و کتیه‌به‌ زۆر پاشانه‌ی که‌ ده‌یاره‌ی هه‌سه‌له‌ی کورد نووسراون.

١٩ - ههمان سه‌رجاوه.

٢٠ - نه‌مه‌ به‌ هه‌ر حال شینیه‌که که‌ ویلیام نینگلتون و ئارچه‌به‌اله رۆژفهل ده‌لین: هیدل نه‌هست جرنال. ١٩٤٧/٧.

رۆژفهل که‌ له هه‌یه‌ی ١٩٤٤/٧ - ١٩٤٥/٩ یاریده‌ده‌ری پاشکۆی هه‌سه‌کری بوو له عه‌تراق و پاشان له نه‌ئران بوو. یه‌کتیه‌که‌ له‌و نه‌ه‌رویه‌یه‌ زۆر که‌مه‌انه‌ی که‌ له سه‌رده‌می کۆماری مه‌هاباد سه‌ره‌نی نهم شاره‌ی

گردود. نمر کوتاهی که دهمباری نهم دیداره لهگوتفاری میدل نیست جرنال دا بلای کردوده زور بهکلهکه.

۲۱- و وزارت کاروباری دهمرومی نینگلستان، ۱۷۲، ۳۷۱۴.

۲۲- همسینی نمرههه، کوردکان ل ۷۵.

۲۳- میژوری «رسمی» بهگوتی نویسمانی میژوری حیزی دیوکراتی کوردستانی نیران.

۲۴- نامی نویسم بۆرههیمی قازی، باکو ههیلی ۱۹۷۶/۳

۲۵- به گوتی ۱، روزفلت، سمیر لعمه دایه که دهقی نهم «بهنده» که تاقه بهندیکه ناماره بۆ سیاسینی کزمه لایهتی حیزی دیوکرات دهکات لسمهراوه جیاوازهکاندا به شیره جیاوازه تۆمار کراوه.

له کتبه کدی نینگلتن دا بهم شیرهیه تۆمار کراوه: «دهرامهتی کوردستان دهین بۆ خودی ناوچه که خهرج بکری» له گوتاره کدی روندو دا بهناوی لسمه زهمینی نیسلامدا (۱۹۴۶ ژماره ۳۴) دهقی داسه زهمینی حیزی دیوکراتی کوردستان «خواریاری چاوخساندهمین به پهیرمندی نیتوان مولکداران وجوتیارانه دا، کهچی دکتور قاسملو له کتبه کدی خوقدا به ناوی کوردستانی نیران (۱۹۷۶) دهلیت: «دهییت هاونا ههنگی و ریکموتنیک له نیتوان جوتیاران و مولکداران دا بکریه به همهمینی پاراستنی بهرزه هندی دوو لایهتی نیتوانان».

۲۶- و. نینگلتن، ههمان سهرچاوه، همسین نمرههه کوردکان، ل ۷۸.

۲۷- و. نینگلتن ل ۴۵.

۲۸- ههمان سهرچاوه ل ۴۶ نهم ریوایه تی نینگلتن له کمل ریوایه ته کدی هممه زهمینی عبداللادا بهک ناگرتنهوه (بهشی سیتی، قملی یهکم) بهروالته وینای نهمه به که چ کسمیک هاتنی بارزانی بز نیرانین خوش نه بوه.

۲۹- شههباز ۱۲/۳۱/۱۹۴۵ له پییر روندو وه وه رگیراوه، بهروانه لسمه زهمینی نیسلامدا، ۱۹۴۶، ژماره ۳۴، ل ۱۱۸

۳۰- ویلیام نینگلتن، ل ۶۱

۳۱- ههمان سهرچاوه ل ۷۸

۳۲- ویلیام لین وسترمن، کاروباری دهمرو ۱۹۴۶/۷، بامی دانی بیست زیرپوشی روسی لسمه بازگی روسی میانداوه به هیزهکانی مههاباد دهکات (گوتاریکی دیکه لسمه نهم بابه له نهربرک نایز).

۳۳- ویلیام نینگلتن، ههمان سهرچاوه ل ۷۴.

۳۴- «بزانی نه تهوهی کورد له ۱۹۴۶» دا نویسمی پییر روندو، لسمه زهمینی نیسلامدا، ۱۹۴۷، ل ۱۲۹ که له پیمایی رژی ۱۹۴۶/۵/۴ی رژیتهر له تارانهوه که له ویدا کورتیهک له گوتاری رادیوی تهریز تهقل دهکات، ههروها بهروانه و. ویلیام نینگلتن، ل ۱۳۰.

۳۵- روندو، ههمان سهرچاوه ل ۱۳۰.

۳۶- نا، روزفلت، میدل نیست جرنال ۱۹۴۷

- ۳۷- همان سرچاوه.
- ۳۸- ویلیام نیگلتن ل ۵۸.
- ۳۹- په گوته‌ی نیگلتن، قازی محمد د نه‌خشه‌په‌کې پز هیرش کردن له باشورپوه دانا پوو، که قرار پوو دواى چنده روژتک، واته له ناوهراستی هیڅی ۱۹۴۶/۶ ا. جتیه‌چې پکړئ. قازی محمد د مهنافى که‌ږی پز دمرکړنې فهرست‌کده پز شه‌رگه نارده‌پوو. په‌لام په ه‌ولې هاشمزی کونسولی سزیه‌تې لمرزاییه. نم پرنامه‌په ه‌لو‌شایم‌وه. نیگلتن ل ۹۷
- ۴۰- په‌یامی تله‌گرافى نازانسى فهرست، که له راه‌پوه وېرې گرت‌وو ل ۱۰۶-۱۰۷.
- ۴۱- ره‌چیسى قازی نامه پز نووسر، ۱۹۷۶/۳
- ۴۲- همان سرچاوه.
- ۴۳- رامېز کورده‌گان هق. ل ۴-۱
- ۴۴- نا، روزفلت، مېدل نیست جورنال ۱۹۴۷
- ۴۵- همان سرچاوه.
- ۴۶- و. نیگلتن ل ۱۰۶
- ۴۷- نامه پز نووسر ۱۹۷۶/۴
- ۴۸- حسن نرفه‌غ، کورده‌گان ل ۹۶
- ۴۹- و. نیگلتن ل ۱۱۲
- ۵۰- ه‌ولر، ه‌څپه‌پښ د‌گ‌ل نووسر د، په‌غدا ۱۹۷۳
- ۵۱- ره‌چیسى قازی، نامه پز نووسر، ۱۹۷۶/۳.
- ۵۲- و. نیگلتن ل ۱۴۶.
- ۵۳- پز زان‌سارى ل‌م‌م‌ر نم رووداوه به‌واته د‌ج‌د‌نگى نازوپای‌جان نووسنې رابرت روسو. له مېدل نیست جورنال، زستانى ۱۹۵۶ و‌ه‌زالی کومونېستى ده ن‌راند‌ه نووسنې جورج لنس زوفسکى، مېدل نیست جورنال، ۱۹۴۷/۱.
- ۵۴- ر. روسو، مېدل نیست جورنال، ۱۹۵۶ ل ۲۹
- ۵۵- و. نیگلتن ل ۱۱۵
- ۵۶- ه‌څپه‌پښ د‌گ‌ل همزه عمېدل‌لا په‌غدا ۱۹۷۳.
- ۵۷- و. نیگلتن ل ۱۲۸.

تېبینى: نهم زان‌سارى‌نه له ریزدار صالح محمود بارزانی و‌مرگ‌پ‌راون:

[۱] نمر زان‌سارى‌ه ل‌م‌م‌ر د‌ن‌ه‌پ‌تانی شیخ ن‌حم‌مدى بارزانی له خ‌تلى ل‌م‌ر‌ه‌پ‌ا‌غ دروست نییه، په‌ل‌کو ن‌م‌ر‌ى ژبى له‌و خ‌تله ه‌ن‌واړه س‌ه‌پ‌د ن‌حم‌مدى س‌ه‌پ‌د تم‌های ن‌ه‌ریه و ن‌ه‌ړى ژن‌ک‌ى م‌ن‌ب‌ج‌ه‌خانه و خوشکى د‌ک‌ت‌ور په‌م‌ه‌ن‌ى ت‌ه‌ر‌ه‌پ‌ا‌ن‌غ.

[۲] یاش چورنى بارزانی پز مه‌باد و د‌ل‌م‌ر‌ان‌دنې ک‌و‌مارى مه‌باد مالی له ش‌ن‌و‌ه چ‌و‌پ په مه‌باد.

فەسلى سىيەم

ھىزبى ديموكراتى كوردستانى ئىران لە ھۋاى روھانى كۆمار مەھاباددە

قا ئۆزى جۈرەدى تەمۋوزى ۱۹۵۸ ى عىراق

پاش روھانى كۆمارى مەھاباد و خەنەقاندنى قازىبەكان و گرتنى ژمارەيك لە ئەندامانى كۆمىتەى ناوئەدى ھىزبى ديموكراتى كوردستان و راكردنى ئەندامانى دىكەى ھىزب بۆ عىراق، بزووتەوئەى نەتەوئەى كورد بە كوردەو ھەرمى ھىنا و دامركاپەو.

۱

كۆمىتەى كومونىستى كوردستان و ھىزبى ديموكرات

لە سەرەتاكانى سالى ۱۹۴۸ ە ھەندى ھول و تەقەلا بە مەبەستى تازەكردنەوئەى رىكخستەن دەپنەن، لەلاپەن ك.ك.ك (كۆمەلەى كومونىستى كوردستان) بە رىبەرى رەھىم سولتانپان^(۱) و بە تايبەتى لەلاپەن ھىزبى ديموكراتى كوردستان -ى مىراتنگر و درىژدەرى رىگەى ھىزبى ديموكراتى قازى مەمەد، ھەندىك ھولەى عەمەلى لەم بوارەدا دەدى، ھىزبى ديموكراتى كوردستان لە سالى ۱۹۴۸ دا لە راستىدا لىقىكى ھىزبى تودە بوو لە كوردستاندا، ئەندامانى ھىزبى ديموكراتى كوردستانى (مەھاباد) دانىشتوئەى تاران خۆپەخۆ دەبون بە ئەندامى ھىزبى تودە و بە پىچەوانەشەو.

بەلام وەزەع پاش نىيە و ئەندامانى ھىزبى تازە، ئەزموئەى خەباتى نەپتىيان نىيە، ئەمەن زوو بە زوو رىبەرانى ھىزب، يەك لەوانە عەزىز يوسفى دەپ، دەگرن و يوسفى لە ۱۹۴۸ ە تا سالى ۱۹۵۲ دە زندانى دابوو.

۲

ھىزبى ديموكراتى كوردستان لە سەردەمى مەسەدىق دا

لە سالى ۱۹۵۱ دا مەسەدىق دەسلەتى گرتە دەست، ھىزبى ديموكراتى كوردستان سوودى لە كەش و ھەراى تا رادەيەك نازادى نەو سەردەمەى ئىران وەرگرت و بە رىبەرى عەزىز يوسفى و غەنى بلورىيان ھەنىك بۆزايەو و رەنەقى پەيدا كەدەو.^(۲)

زۆرى پىتەنچى كە لە ھەلپەژدەكانى سالى ۱۹۵۲ دا، وئەراى كوشارى ئەمەن و پوليس، سادق وەزىرى خەلەكى مەھاباد و ئەندامى ھىزبى ديموكرات بۆ نەنجومەن ھەلدەبۆتەردى و

دهبن به توتنه.

بهلام شا بهختی ههلبژاردنی نمو پیاوهی رهفر کردو نیمام جومعهی تارانیاں که پیاویکی شیعه مهزب و خه لکی مههاباد هه تریان دهناسی، لهبری نمو ههلبژارد.

پاشان و له سالی ۱۹۵۳ دا ههراو ههنگامه ناوچهی مههاباد دهگرتیموه و له ناوچهی بۆکاندا جوتیاران دۆی فیودال و مولکداران رادهپهین.

له مانگین ۱۹۵۳/۶ و ۱۹۵۳/۷ دا خۆپیشاندان له مههاباد روو دهدهن، پۆلیس و خه لکه که لێیان دهبن به شه و لاوتکی خه باتکاری کوود دهکوژن، ژمارهیه کیش دهگیرتن.

له ۱۹۵۳/۸/۱۶ دا خۆپیشانداتیکی گهوره بۆ پشتمانی مسه دق له مههاباددا بهریا دهیت. هیمنی شاعیر له دواي روخانی کۆمارهوه تا ههنگی بۆ په کم جار پارچه شیریک بۆ خۆپیشاندهران دهخۆیتیموه.

بۆ یادی نمو خۆپیشاندانه و بۆ یادی دامهزاندنی حیزبی دیموکراتی کوردستان له لایه ن قازی محممه دوه له ۱۶/ ئابی/ ۱۹۴۵ دا، ناوی شه قامی په ههلهوی دهگۆرن به سازدهی ناب.

بهلام گۆرانکاری سیاسی و له نکاو پهک به دوی په کدا دیت. شا پاش روشتن بۆ رۆما و له دواي دۆه کو ده تابهکی دستکردی نه مهربکا له ۱۹۵۳/۸/۱۹ دا سه رله نۆی جلهوی دهسه لات دهگرتیموه دست!

سویا شه وانه گه سارۆی شاری مههاباد ددهات و خه باتکارانی حیزبی دیموکراتی کوردستان هه مدیس به ناچاری ون دهبن و خۆ دهشارنهوه.

۳

جیاییو نهووی حیزبی دیموکراتی کوردستان له حیزبی توده

خه باتگێترانی حیزبی دیموکراتی کوردستان به ته مابوون حیزبی توده شویشیکی چه کدارانه بهریا بکات، چونکه هیچ گاتیک ریکخستنی نمو حیزبه بهم رادهیه بههیز نهبوو، نزیکه ی ۷۰۰ نهفسهری سوپایی نهندامی حیزبی توده بوون و به گردهوه خۆیان گه یاند بووه هه موو شوشتیک، په کینک له سه رانی سه رکردایه تی سوپا و ههروه ها نهفسه ریکی دی که «دهسه لاتتیکي ژۆری درابۆی» بۆ سه ر کو تکردنی حیزبی توده، بۆ نابادانی مه لبه ندی که وری کۆمبانیا نهوتیه کانی ولات نهێردرابوو، له نهندامانی حیزبی توده بوون! خه لکی

حیزی توده نمانت گهیی بوونه نووسینگهی تاییه تی پاشایه تیش.
 به لام ههلسورینمرانی حیزی توده که له نیلولی ۱۹۵۳دا رایانگه یاندبوو که بهو زووانه
 راپه رین بهریا دهییت، له نهجامدا له خباتی چهکدارانه ژتیوان بوونهوه.
 میتزوی ناکوژی نیتوان حیزی دیموکراتی کوردستان و حیزی توده که له نهجامداو له
 سالی ۱۹۵۵ بهیده کجاره کی لیکدی جیابوونهوه، دهگه ریتنهوه بۆ نهم سهردهمه، نهمهش
 سهردهمیک بوو که پۆلیسی نیران ریتکخستنی عهسکهری حیزی توده ی سهرکوتکرد،
 پاش نهوه ی پۆلیس توانی بخزیته ریزه کانی حیزی تودهوه، حیزی دیموکراتی کوردستان
 لیترا که ههموو په یوه نیدییه کی ریتکخراوهیی خزی دهگهل حیزی توده دا بهچریت.

۴

کۆمیته کانی مههاباد و سنه

له م قوناغه نا ههموار و پرته ترسییه دا، نه ده کرا یه ک ریتکخراو بۆ ههموو کوردستانی
 نیران ههبن، به لکو چهند لیژنه و کۆمیته به کی ناوچهیی هه بون که له مههاباد دا له لایهن
 عهزیز بوسنی و غهنی بلوریان و عهبدولره حمان قاسملو و رحیم سولتانیان و گهریم
 ناوهیس و عهبدوللا نیسحاقی (نهحمه توفیق)^(۳۱) و له سنه دا له لایهن شه رعه تی و
 کهسانی دییهوه به رتوه دهبران.

غهنی بلوریان توانی له سالانی ۱۹۵۴-۱۹۵۵ دا چهند ژماره یه کی خولی تازه ی
 رۆژنامه ی کوردستان که له تموریز چاپ دهبو، هلاو بکاتهوه. به لام چونکه پۆلیس
 چاپخانه ی نهینی رۆژنامه کی کهشف کرد و پینجهمین ژماره ی کوردستانی ۱ سالی
 (۱۹۵۵) که تاییه ت بوو به سالیادی دامه زواندنی حیزب گرت، ناچار بوو هلاو کردنهوه ی
 رۆژنامه که رابهگرت.

۵

کۆمیته ی ناوهندی سالی ۱۹۵۴

له سالی ۱۹۵۴دا ههردوو کۆمیته ی مههاباد و سنه تیکهل دهبن و کۆمیته یه کی
 ناوهندی له ههردوو کۆمیته ی نیتوراو دروست دهکهن.

له هه یقی ۱۹۵۵/۵ دا کۆمیته ی ناوهندی یه کهمین «کونفرانس» ی حیزی دیموکراتی
 کوردستان ده بهستی و نزیکه ی بیست که سته ک له نهندامه چالاکه کانی حیزب له دووری

حیاسی حکومتی ناوهندی» و رایده‌گه‌یه‌نن که ههم دژی شوځیزمی نیرانین که دان به بوونی کورد دا نانن و ههم دژی نمو کورده ناسیونالیستانن که ههول ددهمن رقی خویان له دهره‌تای مەرکه‌زی. به‌سەر گهلانی نیران دا برتژن، پیتشینازی خه‌باتی هاویه‌ش ده‌کن دژی دامورده‌زگای پاشایه‌تی- فاشیستی «شا» و له پیناوی دامه‌زاندنی «کۆمارنکی دیوکراتی» که کوردستانی نیران له چوارچێوه‌ی نمو کۆماره‌دا «حکومه‌تی نه‌توه‌یی» و «نه‌نجومه‌نی نه‌توه‌یی» خۆی هه‌یت و نه‌ندامانی به‌ناشکرا و راسته‌وخۆ بێته هه‌لیاردن و نافرەتانی‌ش مافی را دانیان ده‌ین، زمانی کوردی ده‌ین به‌ زمانی رسمی کوردستان، به‌لام مافی زمانه‌وانی که‌مینه‌کانی ده‌یک‌ش ده‌پاریژێ.

حیزی دیوکراتی کوردستان له‌ به‌رنامه‌که‌یدا یه‌کسانی نافرەت و پیاو دوبات ده‌کاته‌وه، یه‌کسانی له «مافی چوون یه‌ک، هه‌قه‌ده‌ستی چون یه‌ک» یه‌کسانی له‌ نازادیه‌ به‌ره‌تیه‌کاندا (نازادی دهره‌په‌ن، نازادی چاپه‌مه‌نی، نازادی نایینی) هه‌روه‌ها حیزب پیتشینازی حکومتی «عه‌لمانی» ده‌کات که سوپا و پۆلیسی تیدا نه‌میتن و «میلیشیا» ی گهل و «سوپای نه‌توه‌یی» جینی به‌گریته‌وه.

نوسه‌راتی به‌رنامه‌که‌ی حیزی دیوکراتی کوردستان به‌ زنجیره‌ پیتشینازکی فره‌ لایه‌ن کۆتایی به‌ گوته‌کانی خویان دیتن له‌وانه‌ له‌باری پیشه‌سازییه‌وه (خۆمالی کرنی ژێده‌رتن ژێر زه‌مین و جه‌نگه‌له‌کان) و له‌باری کشتوکالییه‌وه (دابه‌شکردنی زوی و زاری فیه‌ودالانی گه‌روه و «دژمانی حکومتی میلی» به‌سەر جو‌تیارانی هه‌ژاردا) و له‌باری نیشه‌جێ کردنه‌وه (ناکنجی کردنی ده‌وارنشیان و کۆچه‌ران) و له‌باری رۆشنیری و فره‌هه‌نگیه‌وه (خوێندنی نیجباری تا ته‌مه‌نی چوارده‌ سالی و دامه‌زاندنی شانۆیه‌ک و نیزگه‌یه‌کی رادیۆ زانسته‌گه‌ک و دام و ده‌زگای هه‌مه‌جو‌ری زانستی «سه‌رانسه‌ری» و هه‌روه‌ها «حکومه‌تی نه‌توه‌یی» (کوردستان) به‌ پیتی ده‌رفه‌ت یاره‌مه‌تی کوردی ولاتانی دراوسن و خه‌بات له‌ پیناوی نازادی هه‌موو کوردستان، بدات.

شینیکی به‌لکه‌ نه‌ویسته‌ که ته‌نن له‌ سالی ۱۹۷۳ دا و پاش هه‌راو هه‌نگامه‌ و کیشمانه‌ کێش و گۆڕانه‌کارییه‌کی زۆر نه‌وجا حیزی دیوکراتی کوردستانی نیران سه‌ره‌نجام به‌ (ره‌سمی) پشته‌یانی له‌ (خه‌باتی چه‌کداری) دژی رۆژی شا ده‌کات، به‌لام حیزی دیوکراتی سالا‌نی ۱۹۵۵-۱۹۵۸ به‌ناشکرا بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌توه‌یی- شوځیگه‌یه‌ و نه‌م دوو تاییه‌قه‌ندییه‌ش خۆی له‌ خۆیدا به‌یه‌ و به‌سه‌ به‌ نه‌وه‌ی ده‌زگای سه‌رکو‌تکاری

بکه‌وخته گیانی و به‌سهریدا داپاری.

سهرچاوه و په‌راوتزلن

۱. کوری مسته‌فا سولتانیانه.

۲. غمی بلوریان برای وه‌هاب بلوریانه، یه‌کچک هوو له پیتنج نوخته‌ره‌که‌ی معهاباد له نه‌نجیرمه‌نی

ته‌وریز، پروانه و. نیگلتن ل ۴۲ و ۶۰.

عەزیزی یوسفی ماموستا هوو.

۳. نه‌حمه‌د توفیق پاش سالی ۱۹۶۰ ده‌گاته پله‌ی سکرته‌ری گشتی خیزی دهرگرانی کوردستان.

ههسلێ چوارهم

ههزبێ دیموکراتی کوردستانی عێراق له دامهزراندنیوه (١٩٤٦)

قا تۆڤشی سالی ١٩٥٨

پیشوازی پارتیزانمیزی قازی محهمهد له مەلا مستەفا بارزانی و دههزار کوردی هاوڕینی بارزانی، هه‌ندیک سارد بوو. قازی محهمهد هه‌ولی دا‌بوو له بارزانی بگه‌یه‌نێ که هاتنی نه‌و هه‌موو خه‌لکه‌ بز کوردستانی ئێران که خزی له قات و قهری و برسیته‌ی دایه‌، زۆر ئاریشه‌ی له چارمه‌ر نه‌هاتوی ئێ ده‌که‌وتیه‌وه‌.

به‌لام بارزانی که‌هه‌ترین عێراقی له‌ نزیکه‌وه‌ تاقییه‌یان ده‌کرد و به‌ دوایدا ده‌هاتن، بێ نه‌وی چاوه‌نۆڕی وه‌لامی قازی محهمهد بکات یا خود گوتی ب‌داتن له‌ مانگی ١٠/١٩٤٥ دا له‌ سنووری ئێران ده‌په‌رتیه‌وه‌. هه‌فاله‌کانی له‌ گونده‌کانی دوروبه‌ری شۆ و مه‌هاباد بلالو ده‌نه‌وه‌، و ته‌وشی وه‌زع و حاله‌کی ناله‌بار ده‌بن و گرانی و تیفوس و گرانه‌تن هه‌شریان پێ ده‌کات.

کورده‌کانی ئێرانیش وه‌کو کوردێن عێراقی له‌ بایه‌ پهیوه‌ندییه‌کانی قازی محهمهد و بارزانی دا هه‌ندێ پهرده‌ پۆشیان ده‌که‌ن. نه‌م پهیوه‌ندییه‌ به‌ ره‌سمی چاک و بگه‌ر زۆر چاک به‌ون. بارزانی تا گوتایی هه‌ر وه‌فاداری قازی محهمهد به‌و جوکم و ده‌سه‌لاتی نه‌وی به‌ هه‌یز کرد. به‌لام وێرای هه‌موو نه‌مانه‌ش، نه‌و دووبیاسه‌ که‌ هه‌ر یه‌که‌یان باوه‌ری به‌ «په‌یامی میژوویی» خۆی هه‌بوو قوربانی «پاوانخوازی» خۆی بوو. به‌لام به‌به‌تی ناگوتکی و ناته‌بایش له‌ نێوانیاندا که‌م نه‌بوو.

له‌ شوباتی ١٩٤٦دا واته‌ مانگی‌ک دوا‌ی راگه‌یاندنی کۆمار له‌ لایه‌ن قازی محهمهدوه (١٩٤٦/١/٢٢) نۆ کوردی عێراقی، له‌وانه‌ بارزانی و هه‌مزه‌ عه‌بدوللا «کۆمیسته‌ی هه‌زبێ دیموکراتی کوردستانی ئێران»یان به‌ سه‌پهرشتی و فریاگه‌وتنی بارزانیانی دانیه‌شتوانی ئێران» دامه‌زراند.

هه‌له‌به‌ته‌ نامانجیه‌ مرۆڤدۆسته‌کانی نه‌م رێکخه‌راوه‌ تازه‌یه‌ ناشکرا بوو. به‌لام دامه‌زرتنه‌رانی رێکخه‌راوه‌که‌ دیانویست به‌تایه‌ته‌ی که‌ تازه‌ هاتیبونه‌ ئێران «ناسنامه‌ی عێراقیه‌تی» خۆیان بیا‌رتن.!

قازی محمەد لە سەرەتادا یارمەتی ئەم کۆمیتە تازەیی دا، بارەگایەک و تاپپینکی دانن. بەلام دواى ماوهیهک بە بارزانی و هەمزە عەبدوللای گوت: هەر یەک حیزب هەیه ئیتر دەتوانن لە تێر حیزبی نێمەدا کار بکەن» بەلام ئەک بە جیا» (١)

ماوهیهکی کەم دواى ئەم ئاگادار کردنەوهیه، هەمزە عەبدوللا بە نامەیهکی بارزانییهوه هات بۆ عێراق. لەم نامەیدا بارزانی داواى ئەمەى کرد بوو کە رێگەیهک فەراهم بکەن تا هەمزە عەبدوللا بەمەهەستی گشتوگۆ دەگەڵ دۆلەتی عێراق دا دەرباره‌ی گەڕانه‌وه‌ی بارزانی، پەیوهندی بە بابا عەلى کورێ شیخ مەحمودەوه بکات. بارزانی داواى لە خەباتگێڕانی کوردی عێراق دەکرد کە یارمەتی هەمزە عەبدوللا بدەن بۆ دامەزراندنی «حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق». (١)

١

گەڕانه‌وه‌ی بارزانی بۆ عێراق

دەینی پەیوهندی قازی محمەد و بارزانی زۆر خراپ بووین تا بارزانی بێر لە گەڕانه‌وه‌ بۆ عێراق بکاتەوه، لە کاتیگدا کە «دادگای جەنگی» بەغدا لە مانگی ١٢/١٩٤٥ حوکمی نێه‌دامی غیابی بۆ ئەو و شیخ ئەحمەد و سێ کوردی دی دەکردبوو.

پێگومان ئەمە تاکتیک بوو، پەیوهندی نێوان قازی محمەد و بارزانی هیچ کاتینک زۆر «باش» نەبوو. بارزانی نەیدەویست بۆ عێراق بگەڕێتەوه، بەلام وای بۆ دەچوو کە «ئەگەر قازی محمەد بزانن کە خەیاڵینکی وه‌های هەیه پەیوهندییه‌کانی لە گە‌لیا چاک دەکات. هەرواش دەچوو» (٢)

بە هەر حال تەکتیک بوو یان نا، ئەم دەست پێشکەرییه‌ی بارزانی بووه‌ مایه‌ی ئامۆزایی رێکخستنی حیزبی دیموکراتی کوردستانی (ئێران) لقی سلیمانی. بەتایبه‌تی نێبراهیم ئەحمەد کە بە هیچ جۆرێ حەزی بە گەڕانه‌وه‌ی بارزانی نەبوو، کە (کۆماری مه‌هابادی لاواز دەکرد) و نامەى بۆ قازی محمەد نارد و داواى لێکرد کارینک بۆ چاککردنی وه‌زە و حالی بارزانیانی دانیشتووی ئێران بکات (کاری وه‌کو دابه‌شکردنی نازوقه‌ و خواردنه‌نی) (٣)

بلاویۆنه‌وه‌ی هه‌والی به‌رز بوونه‌وه‌ی بارزانی بۆ پله‌ی جەنهرالی سوپای کۆمار لە ژماره‌ی سه‌ره‌تاگانی نازاری رۆژنامه‌ی کوردستاندا نیشانه‌ی ئەوه‌ بوو کە مه‌سه‌له‌که‌ چارمه‌ر بووه‌.

دوا هه‌نجە‌تیش نە‌مه‌ بوو که دروشمی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێ‌ران (خودمختاری بۆ کوردستان) ده‌گە‌ڵ وە‌زعی کوردستانی عێ‌راقدا نە‌گۆ‌نجێ‌ترابوو.^(٦)

هاندە‌ری واقعی بارزانی و نزیکانی بارزانی هه‌رچی‌یه‌ک بووین، گومان له‌وه‌ دا نی‌یه‌ که نە‌م کاره‌ مشتومر و باس و خواستیکی توندی له‌ ناو «شۆ‌رش» دا واته‌ له‌ناو حیزبی کۆ‌مونیستی کوردستانی عێ‌راقدا، که‌به‌خۆی له‌ حیزبی هی‌واوه‌ سه‌ری هه‌لدابوو، نایه‌وه‌. هه‌مزه‌ عه‌بدوللا چو بۆ به‌غدا تا رێ‌به‌راتی حیزب بدین، له‌ نە‌جیامی کۆ‌نگره‌یه‌کدا، که‌مینه‌یه‌کی شۆ‌رش له‌گه‌ڵ جه‌مال و سالح هه‌یدە‌ری و نافع یونس دا، پێ‌شنیازه‌که‌ی بارزانی په‌سند نا‌کە‌ن و ده‌چته‌ ناو حیزبی کۆ‌مونیستی عێ‌راقه‌وه‌ و (له‌وتێ‌ده‌ر باریانی هه‌یدە‌ری و نافع یونس به‌ نە‌ندامی کۆ‌میته‌ی ناوه‌ندی حزب دره‌ده‌چێ‌^(٧)) له‌ هه‌مان کاتدا ژۆ‌رینه‌ را بۆ هه‌ل‌وم‌شان‌ده‌وه‌ی حیزب و چوونه‌ ناو حیزبی دیموکراتی کوردستان ده‌دە‌ن.

له‌ مانگی شە‌شی ساڵی ١٩٤٦دا هه‌مزه‌ عه‌بدوللا به‌ «پێ‌شنیازه‌کانی» بارزانی‌یه‌وه‌ له‌مه‌ر رێ‌ک‌خستار دامه‌زراندنی حیزبی تازه‌، بۆ عێ‌راق دێ‌ته‌وه‌. بارزانی په‌سه‌رۆ‌کی حیزبی دیموکراتی کوردستان هه‌ل‌ده‌یه‌ژێ‌ردێ‌ و شیخ له‌تفی کوری شیخ مه‌حمود، و زیاد مه‌مه‌د به‌ جێ‌گری یه‌که‌م و دووه‌می سه‌رۆ‌ک هه‌ل‌ده‌یه‌ژێ‌ردێ‌ن.

٣

یه‌که‌مین کۆ‌نگره‌ی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێ‌راق (١٩٤٦/٨/١٦)

له‌ ١٩٤٦/٨/١٦دا نوێ‌نه‌رانی هه‌سه‌و رێ‌ک‌خراوه‌ کوردیه‌کان دوا‌ی قه‌بوڵ‌کردنی پێ‌شنیازه‌کانی بارزانی، بۆ به‌ستی یه‌که‌مین کۆ‌نگره‌ی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێ‌راق به‌ نه‌یتی له‌ به‌غدا کۆ‌ده‌بنه‌وه‌. بارزانی بۆ خۆی له‌ مه‌ها‌باده‌وه‌ هه‌مزه‌ عه‌بدوللا به‌ نوێ‌نه‌رایه‌تی خۆی بۆ کۆ‌نگره‌ نارده‌وه‌.

برایم نه‌حمه‌د ده‌یه‌وی له‌ کۆ‌نگره‌دا به‌شداری به‌کات، به‌لام رێ‌ی ناده‌ن به‌چێ‌شته‌ کۆ‌په‌ونه‌وه‌کانی کۆ‌نگره‌وه‌، چونکه‌ نه‌یو‌یستبوو، په‌یوه‌ندی به‌م حیزبه‌ تازه‌یه‌وه‌ به‌کات! (برایم نه‌حمه‌د له‌ نازاری ساڵی ١٩٤٧دا و پاش روخانی کۆ‌ماری مه‌ها‌باد په‌یوه‌ندی به‌م حیزبه‌وه‌ کرد.)

له‌ ناستی رێ‌ک‌خراوه‌یه‌یدا، هه‌مزه‌ عه‌بدوللا به‌ سه‌کرته‌ری گشتی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێ‌راق هه‌ل‌ده‌یه‌ژێ‌ردێ‌، حیزب له‌سه‌ر شی‌وازی حیزبی کۆ‌مونیستی یه‌ک‌یتی سۆ‌قیه‌ت هات‌بووه‌ دامه‌زراندن. کۆ‌میته‌یه‌کی ناوه‌ندی هه‌بوو که‌ نه‌فسه‌راتی ناسیونا‌لیستی

وهك میرحاج و عیزت عه‌بدولعه‌زیز و مسته‌فا خوشناو و نوری نه‌حمه‌د ته‌ها نه‌ندام بوون
تییدا، هه‌روه‌ها مه‌کته‌بی سیاسی هه‌بوو که ده‌سه‌لانی راسته‌قینه له ده‌ستی نه‌و دابوو، له
مه‌کته‌بی سیاسیدا ناوی هه‌مزده عه‌بدوللا و دکتور جه‌عفه‌ر عه‌بدولکه‌ریمان به‌ر گوی
ده‌که‌ون.

به‌رنامه‌ی نه‌م حیزه تازه‌یه به‌رنامه‌ی حیزیتیکی پیتشکه‌وتوو‌خولز بوو، و‌ترای خواستین
نه‌ته‌وه‌یی خالیسه، (ئوتونومی بۆ کوردستانی عێراق، خواستی کۆمه‌لایه‌تیش به‌رچاو
ده‌که‌ون. ریفرومی زه‌وی و زار، چاک‌کردنی هه‌لومه‌رجی زنده‌گی چینی کریکار، ریفرومی
ئابوری و کۆمه‌لایه‌تی (اخۆمالی کردنی ژێده‌رتن سروشتی، جیا کردنه‌وه‌ی ناپین له
حکومه‌ت) خۆلایه‌ حیزیی دیموکراتی کوردستانی عێراق هه‌ر له سه‌ره‌تای له‌ دایک
بوونیه‌وه‌ حیزیتیکی دژه‌ نیمه‌پریالیزم و دژه‌ کونه‌پهرستی بوو، له‌ دامه‌زاندنی «به‌ری
نیشتمانیدا» دا ده‌گه‌ل حیزیی گه‌لی عه‌زیز شریف و حیزیی دیموکراتی نیشتمانی و حیزیی
کۆمونیستی عێراقدا به‌شداری ده‌کات.

ریک‌هه‌ستینکی شوێشگه‌تری و ژێر زه‌مینیش هه‌بوو، که نه‌ندامه‌گانی که‌م بوون: به
گوتی هه‌نن که‌س ژماره‌یان ۵۰۰ سه‌د و به‌ گوتی هه‌ندیکێ دی ژماره‌یان ۲ هه‌زار نه‌فه‌ر
بوون. (۸)

حیزیی دیموکراتی کوردستانی عێراق هه‌ر زوو ده‌که‌وتیه‌ ده‌رکردنی رۆژنامه‌ی رزگاری به
زه‌انی عه‌ره‌یی.

دیاریکردنی جێ ده‌ستی بارزانی له‌تۆمار کردنی به‌رنامه‌ی حیزیی دیموکراتی کوردستانی
عێراقدا کارێکی زه‌حه‌مه‌، به‌لام ناچیه‌ نه‌قه‌یشه‌وه‌ نه‌ولیک که هه‌میشه‌ و نه‌نانه‌ت له‌و
ساتانه‌دا که زۆر پێویستی به‌رۆشبه‌یرانی هیوا هه‌بوو، خۆی لێ دوور ده‌گرتن، له‌ناو
حیزیه‌که‌یدا مایه‌ی ته‌ئید بووبن.

به‌لام به‌ هه‌ر حال نه‌وه‌ی که حاشای لیتاکرێ نه‌مه‌یه که حیزیی دیموکراتی کوردستانی
عێراق، هه‌شتا هه‌ر ساوا بوو که «هه‌تیو» که‌وت، له‌ هه‌یقی چواری سالی ۱۹۴۷ دا
بارزانی چوو بۆ یه‌کێتی سوڵه‌هه‌ت، حیزیی دیموکراتی کوردستانی عێراق تا سالی ۱۹۵۵
نه‌یتوانی هه‌ج په‌یوه‌ندییه‌ک به‌وه‌وه‌ به‌کات.

حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق به بێ بارزانی (١٩٤٧-١٩٥٨)

حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق که زادهی دست پشخمیری بارزانی و ناپه‌لۆزێای رۆشنه‌هرانی مارکسی «شۆرش» بوو له هه‌لومهرجی گوشاری دوولایه‌نه‌ی سه‌رکوت و جه‌نگی ساردا گه‌شه ده‌کات.

له‌ ساڵی ١٩٤٦وه، واته‌ له‌وکاته‌وه که دامه‌زێنه‌رانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق له‌به‌غدا کۆبوونه‌وه، نیدی زه‌هر و نه‌نگ و سه‌رکوتکاریه‌کی تره‌نگ نیشته‌بووه سه‌ر عێراق، نه‌و حیزبه‌ چه‌پانه‌ی که له‌ حکومه‌ته‌ لیبرال نامتزه‌که‌ی توفیق سویدی دا مۆله‌تی کارکرده‌نیان وه‌رگرته‌بو، له‌ لایه‌ن حکومه‌تی دوا‌ی نه‌و، واته‌ له‌ لایه‌ن حکومه‌تی نه‌رشه‌د العومه‌رییه‌وه قه‌ده‌غه کران. ریه‌ره‌کانیان گه‌ران، له‌ خۆنیشاندانه‌تیکه‌ی جه‌ماوهری دا له‌ به‌غدا وکه‌رکوک پۆلیسی ته‌قه‌ی له‌ خه‌لکه‌که‌ کرد و ژماره‌یه‌ک کۆژران و به‌رینه‌دار بوون.

له‌ مانگی ١/١٩٤٧دا نووری سه‌عه‌ید گه‌ڕایه‌وه سه‌رحوکه‌م، پۆلیس یوسف سه‌لمان یوسفی سه‌کرته‌ری گه‌شتی حیزبی کۆمونیستی عێراق و ژۆریه‌ی نه‌نداسانی کۆمیه‌ته‌ی ناوه‌ندی حیزبی نیویراویان له‌ناغافل دا گرت. نه‌م ژماره‌یه‌ دادگایی کران و حوکمی خه‌نه‌نقاندن و چه‌پسی درێڤخایه‌نیان به‌سه‌ردا درا.^(٩)

کۆرده‌کانیش به‌شیه‌ان له‌م سه‌رکوتکاریه‌ ده‌بێت له‌ ١٩/٦/١٩٤٧ دا نه‌و چوار نه‌فسه‌ری که له‌گه‌ڵ بارزانی دا چوو بوون بۆ نێزان، واته‌ عه‌قید عه‌یزت عه‌بدوله‌عیز و رائه‌د مه‌سته‌فا خۆشناو، ره‌یس خه‌یرۆللا عه‌بدوله‌که‌ریم و مه‌لازم مه‌حه‌مه‌د مه‌حمود له‌ به‌غدا له‌ سێداره‌ ده‌درێن!

خه‌یزان و خاوه‌ناه‌ده‌ی هه‌ڤالانی بارزانی که پاش روخانی کۆماری مه‌هاباد بۆ عێراق گه‌ڕابوونه‌وه و ژماره‌یه‌یان نزیکه‌ی ٥ هه‌زار و ن و منداڵ و پیر بوون، له‌ نوورده‌گایه‌کی نزیکه‌ دیانه‌دا چه‌پس ده‌که‌ن، نه‌و پیاوه‌ ته‌ندروسته‌انه‌ی (له‌ش ساغانه‌) که له‌گه‌ڵ بارزانی دا بۆ یه‌کێتی سۆقیه‌ت نه‌چوو بوون که نزیکه‌ی هه‌زار که‌سیک ده‌بوون له‌ که‌رکوک و سه‌یمانی زیندانی ده‌کرین. شیخ مه‌حه‌مه‌دیش زیندانی ده‌کری.

به‌لام له‌ ساڵی ١٩٤٨ دا پێکادانی ژۆر جیدی له‌ نێوان چه‌پی عێراق و کاربه‌ده‌ستانی حکومه‌ت دا روو ده‌دات، ده‌وله‌تی تازه‌ به‌ ریه‌هری سه‌الح جه‌بر، سه‌رگه‌رمی گه‌شتوگۆزه‌ دهرباره‌ی به‌ستی په‌یمانیکه‌ی تازه‌ به‌ نیوی په‌یمانی پورته‌سمۆس. یه‌کتیک له‌ خاله‌ دیاره‌کانی

نەم پەیمانە بریتانیە لە دامەزراندنی ئەنجومەنی بەگری هاوبەش لە نیولن عێراق و بەریتانیا دا.

بە درێژایی هەبشی ١٩٤٨/١ زنجیریەک خۆپیشانداانی توند لە بەغدا روو دەدات، کە زۆر جار شیوەی شۆرش دەگرنەخۆ، دوا ئەلقە ی نەم خۆپیشانداانانە، خۆپیشانداانی ١٩٤٨/١/٢٧ بوو کە بە بێرحەمی دامرکێترایەوه. سی کەس کوژران و ٣ سەد کەس بریندار بوون. هەر ئەو رۆژە بۆ شەوه کە ی حکومەت نێستیقالە ی داو حکومەتە کە ی دوا ی نەم پەیمانی پۆرتسموسی نێمزا نەکرد.

لە کاتی جەنگی ئیسرائیل و عەرەبدا، حکومەتی عوسفی رادەگەپەنرێ و سەرکوتکاری برەو دەسەنن، هەندێک لە سەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بە تۆمەتی «شیوعیەت» دەگیرێن، یەکیەک لەوانە نێبراھیم نەحمەد «بێ» کە حوکمی دوو سال حەبەس دەدرێ، ژمارەیک پەنا دەبەنە دەرتی ولات و ژمارەیک ی دی خۆ دەشارنەوه.

بە درێژایی نەم ماوه یە حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق شان بەشانی حیزبی کۆمونیستی عێراق و هەموو حیزبە پێشکەوتنخوازەکانی دی خەباتی کرد.

لە راستیدا حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق هێندە لە حیزبی کۆمونیستی عێراقەوه نزیک بوو کە بە قەولی نێبراھیم نەحمەد ی سکرتیری گشتی نایندە ی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق «پەدەکی نێویراو بوو»^(١٠)

بازرانی لە یەکییتی سۆڤیەتدا

مەلا مستەفا کە لە مێژ بوو سۆڤیەتەکان بە دارەست و جاسوسی ئینگلیزیان دەزانی هەر کە پیتی نایە خاکی سۆڤیەتەوه، لەروانین و بۆچوونی رۆژاوا یانەوه بوو بە «هۆکەلی دەستی مرسکۆ» سایرۆس سالز بورگ لە گوتاریک دا کە لە نێو یۆرک تایمز بلاری کردۆتەوه کە گوزارشت لە بۆچوونی وەزارەتی دەرەوه ی ولاتە یەکیگرتۆهەکانی ئەمەریکا لەمەر چالاک ی رووسەکان لە رۆژەهلالتی نزیک دەکات، ئەوه شەرە و شرۆڤە دەکات کە چۆن کوردەکان بیا نەوێ و نەیانەوێ «تابووری پێنجەم» پێک دەهێنن. «دوو پاتی دەکاتەوه» کە بازرانی پارمەتی سۆڤیەتەکانی داوه کە قوتابخانە یەکی تایبەت بە پەرۆهە کردنی «بەکرتیگراوانی (عوامل) کورد لە نەخچەوان دروست بکەن و نەم بەکرتیگراوانە لەوتێدەرەوه بۆ عێراق و تورکیا دەنێرن»^(١١)

سەیر نەوێه که هەندێ خەلکی کوردی «پەرگەندە»ی نوورپاش دەیانەوی شاخ و بەل
لەم «نەفسانە»ی جەنەرالی سوور»ووە بنەن. ئەگەر قەسە ی راگە یاندنی ناوەندی
لیکۆلینەوێ کوردی، کە لە لایەن کامەران بەدرخانەو دەردەچیت قەبۆل بەکەین کە جەنەرال
بارزانی بەردەوام و هەموو رۆژێک بۆ ماوەی سەعاتێک لە رادیۆی هاگۆزە قەسان دەکات و
نەتەرە کورد هان دەدا کە سەر بەکەن و بەلێنیان دەدات کە سەرەنجام رۆژی دێ کە
خەوێ یەکی سونی کورد بێتە دێ و رۆژانی خوش نزیکن»^(١٧) هیچ دیار نییە کە سەر
بەدرخان ئەم زانیاریانە لە کێتو هێناوە، چونکە ئەوە سەرەنەوێ لە پاریس بوو... زۆر
گۆسە گیر بوو بە هەر حال ئەم زانیاریانە زیاتر لە درۆ دەچن تا لە راستی.

بارزانی هەر کە گەییە یەکی سونی سۆفیەت لە راستیدا لە گەل گەورەترین کەسایەتی
ناوچە کەدا، یانی لە گەل باقرۆفی سەرزکی ئەنجومەنی بالای کۆماری سوسیالیستی
سۆفیەتی نازەربایجاندا، کە ناوچە ی رۆژاوی دەریاچە ی رەزاییە ی بە بەشتیک لە کۆماری
نازەربایجان دەزانی لێیان بوو بە ناخۆشی

بارزانی نە یوست بوو بێت بە نالەتی دەست و پۆکە لە ی باقرۆف: بە لای نەوێشەو وەکو
قازی محەمەد ئەم ناوچە ی بەشتیک بوو لە خاکی کوردستان و زۆری بێت نەچوو کە
پە یوەندی نێون ئەم دوو (باقرۆف و مەلا مستەفا) زۆر خراب بوو.

دەگێتەرەو لە مێواندارییە کەدا کە بازوانیش دەعوەت کرابوو، ئەو پێشکەکی خۆی
هەلەنگرت، گوتی «من ناخۆمەو و هیچیش ناخۆم! لەکاتی کەدا سەد کورد (واتە
هەڵاڵانی ئەو) خەریکە لە برساندا دەمرن و چۆن دەتانهوێ من شتییک بەخۆم! ئەم
سەرەوێ دروست بێت یان نا. خۆی لە خۆیدا نیشانە ی ساردی پە یوەندی نێوان بارزانی
و کارمەستانی ناوچە ی یەکی سونی سۆفیەتە.

دوای ماوە یەک بارزانییەکان بە سەر گوندەکاندا دا بەش دەکەن. سەرەتا لە نەرمە نستان و
پاشان لە ئوزبە کستان، وەکو پەنابەری ناسایی و هەتار یان دەگەل دەکەن ئەو وەکو پەنابەری
سیاسی.

گواپە بارزانی بۆ خۆی هەمیشە لە پاری مادی و داراییەو لە موزە و حالەکی تا
را دە یەک باشد! بوو. بەلام هیچ جۆرە دەورێکی سیاسی نەبوو، ئەگەر «رادیوی نەیتی»
هەردوو حیزبی دێوکراتی نازەربایجان و دێوکراتی کوردستان تا سالانی ١٩٥٤-١٩٥٥
هەندێ بەرنامە ی بە کوردی بلار دەکردهو، ئەوا گومانی تێدا نیە کە بارزانی لەم

به‌رنامه‌ها و له‌روژنامه‌ی نازریایجاندا که لایه‌یه‌کی بو (کورداستان) تهرخان کردبو،
قسه‌ی نه‌کردوه.

تەنێ دواي مهرگی ستالین و دادگایی کردنی باقروف و مزغ و حالێ کوردێن په‌ناهه‌نده‌ی
یه‌کیستی سۆقیه‌ت باش ده‌ییت، بارزانی به‌ فرۆکه‌ ده‌چیت بو مزغ و خۆی به‌ کۆمیته‌ی
ناوه‌ندی دا ده‌کات و له‌وتنده‌ر مانده‌گیری تا سه‌ره‌نجام له‌لایهن خه‌زێنه‌ و مالیینکوف و
مولوتوفه‌و په‌تشیوازی ده‌کری.

له‌ هه‌ره‌سی را ژۆر به‌ ره‌قی ره‌فتاری ده‌گه‌ل ده‌کری، به‌لام نه‌و ناوه‌زایی له‌مه‌ر نه‌و ره‌فتاره
ده‌برێ که ده‌گه‌ل هه‌قاله‌کانیدا ده‌کرا، و گوته‌ی: «نه‌و بۆیه‌ داوای په‌ناهه‌نده‌یی له‌یه‌کیستی
سۆقیه‌ت کردوه، چونکه‌ به‌ دۆستی گه‌لی کوردی زانیوه». (١٢١)

داوای کرد که هه‌موو لاوانی کورد بۆیان هه‌بن بچنه‌ قوتابخانه‌ی سپۆری و قوتابخانه‌ی
حیزب، بۆ خۆی و گروپیکی بچکۆله‌ی کادیران سۆله‌تی وه‌رگرت که له‌ مۆسکۆ دانیشن،
نعم گروپه‌ له‌ قوتابخانه‌کانی مۆسکۆدا ده‌ستیان به‌ خوێندنی زمانی روسی و زانستین
سیاسی و مارکسیزم کرد.

باش چهند مانگیك جه‌لال تاله‌بانی که بۆ به‌شداری فیه‌ستیقالي لاوانی جیهانی
(١٩٥٥) چوو بوو به‌ وارشۆ، به‌ مۆسکۆدا ره‌ت بوو له‌وتنده‌ر په‌یوه‌ندی به‌ بارزانییه‌وه
کرد، نه‌مه‌ یه‌که‌مین په‌یوه‌ندی بارزانی بوو له‌گه‌ل بزووتنه‌وه‌ی کوردی عه‌یراقد! له‌ دواي
سالی ١٩٤٧وه.

بارزانی که‌به‌ ده‌رکردنی شیخ له‌تیه‌ی شیخ مه‌حمودی، له‌ حیزبی دیموکراتی کوردستان
زانی، به‌تاله‌بانی گوت که‌ده‌بین په‌یوه‌ندی حیزب ده‌گه‌ل نه‌و جێگری سه‌رۆکه‌ی که‌ به‌ خۆی
له‌ سالی ١٩٤٦ دا داینابوو، تازه‌ بکاته‌وه‌ و له‌سه‌ری رۆی «ئێسه‌ ده‌بین په‌یوه‌ندی
به‌ریلاتان ده‌گه‌ل خه‌لکی دا هه‌بن، حیزب نابێ رێکخراویکی ته‌نگ و ده‌رگا داخراوێ!»
جه‌لال تاله‌بانی به‌ بۆنه‌ی فیه‌ستیقالي جیهانی لاوانه‌وه‌ له‌ سالی ١٩٥٧ دا جاریکی
دی بۆ مۆسکۆ هات. نه‌مه‌ دووه‌مین دوا په‌یوه‌ندی حیزبی دیموکراتی کوردستان بوو به
«سه‌رۆکی» خه‌زیمه‌ له‌ ده‌تای چوو بوو یه‌کیستی سۆقیه‌ت، له‌و زه‌مانه‌دا هه‌موو له‌و
نومته‌دیه‌ر بوو بوون که رۆژێ بیت جاریکی دی بارزانی له‌عه‌یراقدایه‌یینه‌وه‌.

بونیات‌نانه‌وهی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق

باش تەنگانەو زەبرو زەنگ وگوشاری سالانی ١٩٤٧ و ١٩٤٨ و ١٩٤٩ حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بە کردەوه بێ رێبەر بوو، لە ئەیلوولی ١٩٥٠ ژمارەیه‌ک لەو کادرانی که هێشتا نازاد بوون هەولێکیان بۆ تازه‌کردنەوهی رێکخەستی حیزب دا که کۆنگرە دووهمی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراقی لێکەوتەوه (نازاری ١٩٥١)

بە کێشک لە کارە باشەکانی نەم کۆنگرەهە سارژۆکردنەوهی کۆنە زامان بوو^(١٣) و پەکیکی دیکمەش ئەوه بوو بە گۆدەتایەکی نێوخۆ هەمزە عەبدوللا لایروو بۆ ئێمە بەرز گراپەوه و بوو بە سکرێتیری گشتی حیزب، بۆ ئێمە دوو مانگان بەر لە کۆنگرە لە نێندان هاتەوه وەرێ.

سێهەمین کۆنگرە حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق لە سالی ١٩٥٣ دا لە کەرکوک ساز دەکری، نوێنەرانی کۆنگرە بە دانانی نێبەرە ئێمە وەکو سکرێتیری گشتی حیزب قایل دەبن و بەرنامەیه‌ک پەسند دەکەن که لە رادەبەدو حیزب بەلای چه‌پدا دەبات، بەبۆچوونی هەندێک تەنانەت چه‌پتر لە حیزبی کۆمونیست^(١٤) حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق که خۆی بە حیزبیکی ماركسی - لێنینی دا دەنا، را بۆ خەباتی چه‌کداری دەدات و داوای حکومەت بۆ کوردستان لە چوارچێوەی ولاتیکی فیدراڵی دا دەکات، لێ حیزب خەباتی چه‌کداری دژی کۆنەپەرستی و دژی ئیمپریالیستی لە ریزی پێشەوه دادەنێ.

نۆری شاوهریس که لە سەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بوو^(١٥) لە بێرەوه‌ریه‌کانیدا دەلێ: «بۆ یارمان دا بوو بەرژووەندیێن نەتووبی فیدای بەرژووەندیه‌کانی کۆمار بکەین، بۆ ئێمه‌ جگە لە ئیمپریالیستان و سوسیالیستان چ شتیکی دی نەبوو، نەوانه‌ی که لەو بەینه‌دا بپوون خەزمەتی بەرژووەندی ئیمپریالیستان دەکرد.»

بەلام ناکۆکی و ناتەبایی بۆچوێنەکانی نێبەرە ئێمە و هەمزە عەبدوللا هەر زوو تازه‌دەبنەوه و سەر هەڵدەدەنەوه لە سالی ١٩٥٥ دا حیزب دەبن بە دوو بەشەوه، حیزبی دیموکرات بە مانای تاییه‌تی له ژێر دەسلاتی بۆ ئێمە ئێمە و «بەرە پێشکەوتنخواز» بە رێبه‌ری هەمزە عەبدوللا.

حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق لە رۆژی دامەزراندنیه‌وه لە ١٩٤٦ تا‌کو نه‌ز

نەيترانىيە لەم دوورپاڻە دەريازى، ئايا دەپ ئەولەمىيەت بەمەسەلەي نەتەودىي مەدات يان بە مەسەلەي كۆمەلەيتى؟ حەزىب كە بەردەوام لەبەر ھەمەشەي دۆردەستانى حەكۆمەتى دا، لەم حالەدا دەپ لە ھەمەيەز حەزىي كۆمونيستىش دا بەرگري لە خۆي بىكات، چۆنكە لە ژيەر دەسەلاتى ماركسيەكانداپە يان لە ژيەر دەسەلاتى كەسانى ماركسى مەيلداپە، نازانى چ شتيك ئەو لە حەزىي كۆمونيستى عىراق جيا دەكاتەو.

حەزىي ديموكراتى كوردەستانى عىراق تا دواي دەسەلەش لە دامەزراندنى ھەركيز ناپەلۆزى، ئى تايپەتى نەبوو، لە سالى ۱۹۵۵ دا ناسيونالىستان و پيشكەوتنخوازانى حەزىي ديموكراتى كوردەستانى ئىران دەيانەوي داندەريەك لەمەي «ھەق بۆن يان ھەق نەبوئي» ئەوان بكن و حەزىي نۆيزاو «بەشتوي سەلمان پتەمبەر» حەركمىكى ئاقلانە لەم رووئە دەدات، ھەر دوو مەسەلەي كۆمەلەيتى و نەتەودىي دەپ پشكەو حەل بکرين دەپ ھەر دوو رەكخستى يەك بگرن.

ھەر لە ھەمان قوتاغ دا يەكيتك لەم دوو رەكخراو پيشنەيازى كۆبوونەو يەكى ھاوبەش لە نوێنەرى حەزىي كوردى عىراق و ئىران و توركيا دەكات، سى سالان دواي ئەو حەزىي ديموكراتى كوردەستانى ئىران و عىراق سەرلەنوئي كار بۆ بەستنى كۆنگرەيەكى لەو بابەتە دەكەن، كە سەرەنجام وەلا دەنئي.

لە سالى ۱۹۵۶ دا ھەر دوو بەلى حەزىي ديموكراتى كوردەستانى عىراق سەرلە نوئي يەك دەگرنەو (حەزىي ديموكراتى يەكگرتوي كوردستان) پشك دەھيئن كە ھەمزە عەبدوللا دەھيت بە سكرتېكرى گشتى و رۆژنامەيەك بە نيو خەبەنى كوردستان دەردەكات.

۷

حەزىي كۆمونيستى عىراق و مەسەلەي كورد

حەزىي كۆمونيستى عىراق لە ئەيلولى سالى ۱۹۵۶ داو لە دووھەين كۆنفرانسى خۆي دا سەرەنجام لەمەي مەسەلەي بێرەتى، وانا مەسەلەي كورد، لە قەوالە نامەيەكى تيرۆ تەسەل دا ھەلنەستى خۆي روون دەكاتەو و ھەنگاوى ژۆر گەنگ سەبارەت بە بزووتنەوئى نەتەودىي كورد دەنيت.

لەم قەوالە نامەيەدا حەزىي كۆمونيستى عىراق ئەم خالە دوويات دەكاتەو كە «شوتنە عەرەب نيشەكانى عىراق، بەشتىكى لە جيا بوونەو نەھاتوون لە خاكى عەرەبى بەلام لە نيو ئەم سنوورەنى نيشەستى ولاتى عىراق دا كە نيمپرياليزم دروستيكردون، بەشتىك لە

خاکی کوردستانیش ههیه، ههنگی لهسهری دهروات.

گهلی کوردی عێراق بهشتێک له نه تهوهی گورد، که حالی حازر له ئهوان تورکها و ئهوان و عێراق دا دابهش بوو، نه تهوهی گورد ههیه که نه تهوهیه، ئهم نه تهوهیه له راستیدا ههوهو بههسا و تایهه نه دیکه کانی به که نه تهوهی ته دابه، ئهم نه تهوهیه به که هاتوه له کۆمه له مرۆڤه که به دیکه میژوو و به بهی پێداوسته کانی میژوو «پێک هاتوه و شتهوی خۆی و مرگرتوه» و وێرێ ته تقسیم به تندی ئهمپریالیستی، له خاکی که هاتوه «ههین. به که زمانی هاو بهش و ههوهو نهو رهگهز و فاکتوره پێستانه یان ته دابه که سوود له ئابوری نه تهوهی و گشتی و مرگرت و نازادی نه تهوه یان ههین».

حیزبی کۆمونیستی عێراق پاشان دهلی: خهباتی هاو بهش و شان بهشانی نه تهوهی عهرو به «ده رفهت بز کوردیش ده رخسیتی که رێ بز وه دیهاتی مافین کورد خوشبکات و چاره نووسی خۆی به گرتیه دهستی خۆی و مافی دامه زانندی دهوله تیکی سه ره خهز له سه رانهری کوردستاندا به دهست بهی» (۱۹۹)

به لام وێرێ نه مهش هه لوستی حیزبی کۆمونیستی عێراق هه هه نیک تم مژاوی و نالوز بو، حیزبی کۆمونیستی عێراق له راستیدا له م قهواله نامه دا چه نین جار دوباره ی ده کانه وه. «حالی حازر و له م هه لومه رجه ی نیتادا ته نیا به که رێگه مان له پێشه: رێگه ی خه بهاتی هاو بهش ده گه ل جه ماوه ی گه لی عهرو به دا دز به ئهمپریالیزم و هاو به یانانی ئهمپریالیزم، رێگه ی خه بهاتی هاو بهش له بهال بز و ته وه ی رزگاری خوازی عهرو به دا، به مه بهستی نازاد کردنی جه ماوه رین خه لکی عێراق به عهرو به و به کورده وه»

حیزبی کۆمونیستی عێراق به م شیهیه کوتایی به قه کانی دینی: «حیزمان به تابه تی لقی کوردستانمان- سووره له سه ر داوا کردنی هه وهو مافین گه لی کورد و چالا کانه کار بز وه دهست هێشانی ئهم مافانه ده کات. حیزمان له هه مان کاتدا دزی بیرین جو داخوازانه ده وهستنی و ریسوا و مه حکومی ده کات چونکه ته به یعه تیکی ناسیونا لیستانه و ته نگینه نه ی ههیه»

ئهم قهواله نامه یه، به که جار گرنگه، هه رگیز له عێراقدا هه ی حیزبیک به و راشکاوی و روونی و به جهریه سه باههت به مه سه له ی کورد هه لوستگیری نه کرد به و به م راشکاوی و روونیه ئه عترافی به مافی کوردی عێراق نه کرد به و، که وه کو نه ته وه به که هه وهو مر جین میژووی و ئابوری و کۆمه لایه تی و رۆشنهیری ته دابه که بوونی نه ته وه یی نهو به له تین.

بەلام دووپاتکردنەوی «خەباتی ھاویەش» و نەبوونی راشکاوی سەبارەت بە نەزەرک و مەسئولیەتی ھەر یەکێک لەم دوو حیزبە لەناستی نەم خەباتە ھاویەشەدا، بەتایبەتی مەسەلەی لەقاودان و ریسراکردن و مەحکوم کردنی «ناسیروناڵیزمی تەنگبەین» ھەوتنی نەو ناکۆکیانەبە کە سالتیکی دوورودریژ نەم دوو حیزبە لێکدی جیا ١٠٠کاتەوہ.

۸

حیزبی دیموکراتی کوردستان و (لقی کوردستانی) حیزبی کۆمۆنیستی عێراق

لە ھەبشی ١٩٥٧/٦ داو لە دواي زنجیرە پەپوەندییەک لەنێوان کارگێڕانی حیزبی دیموکراتی یەکگرتوی کوردستانی عێراق و بەرپرسانی کوردی «لقی کوردستانی» حیزبی کۆمونیستی عێراق دا، لقی کوردستانی حیزبی کۆمونیستی عێراق بەمەبەستی داڕێژکردنی یەکێتی ئۆرگانی ھێزێن دیموکراتی کوردستانی عێراق، پرپاری خۆ ھەلەوشانەوہ و یەگکرتن لەگەڵ حیزبی دیموکراتی یەکگرتوی کوردستانی عێراق دا دەدات. (١٧)

کاردانەوہی حیزبی کۆمونیستی عێراق توندە، حیزبی کۆمونیست سەرزنشتی حیزبی دیموکراتی یەکگرتوی کوردستانی عێراق دەکات لەبەر ئەوہی کە «خۆی بە حیزبێکی عێراقی نازانی» وەکوو تە سەر رێگەی جوداخوازی، و تەنانت بزووتنەوہیە کە «لە ساپەي رێسەری ئەمەریکاییەکاندا»! حیزبی دیموکراتی کوردستان پەوہ تاوانبار دەکات کە «سەرەخۆی درۆ، کە لە ئەنجامدا دەبێن لە چوارچێوەی دا خەبات دژی ئیمپریالیزم بکری بۆ وەدەست ھێناتی نازادی تەفزیل دەکات بەسەر نازادی راستەقینەدا لە عێراقێکی نازاد و سەرەخۆدا» (١٨)

حیزبی کۆمونیستی عێراق پاش ھەنگن «لقتیکی» نوێی لە کوردستاندا دروست دەکات.

۹

حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بەر لە شۆرش ١٩٥٨

لە سالی ١٩٥٨ دا پاش نەوہی سوویرا و میسر یەکیشتیان کرد و کۆماری یەکگرتوی عەرەبی ھاتە ئاراوہ. سەران و رێبەرانی کورد بە تەما بوون دژی رژیمی شانشینی عێراق دەست بە شۆرش بکەن. نێدی بۆوہی ھاوکاری ناسر وەدەست بیتن پەپوەندی پێتە دەکەن و رێگەیان دەدات ھەندێ بەرنامان بە زمانی کوردی لە رادیۆ قاھیرەوہ بلۆ بکەنەوہ.

لە ئاوہراستی ھەبشی ئایاری سالی ١٩٥٨ دا حیزبی دیموکراتی یەکگرتوی کوردستان

نریکه‌ی پنج سهد چه‌کداری هه‌بوو که ناماده‌ی شهر‌ی پارتیزانی بوون له کوردساندا، کارگیتیرانی حیسزب لیتدهرتن بۆ دیاری کردنی رۆژی دهست پیتکردنی شۆرش له ۱۹۵۸/۷/۱۶ داو له که‌رکوک کۆمونه‌وه‌یه‌کی کۆمیتهی ناومندی یکه‌ن.

به‌لام له ۱۹۵۸/۷/۱۴ دا قاسم، رۆژی پاشایه‌تی ده‌روختنی، «قاسم نیوه‌ی کارده‌کی نیسه‌ی نه‌نجام دابوو، بۆیه له کۆمونه‌وه‌یه‌کی که‌رکوک‌ی خۆماندا پریارماندا که پشتیوانی لێبکه‌ین، و شاندێکمان بۆ ده‌ف وی نارد.» (۱۹)

سەرچاوه‌و به‌راوه‌تان

۱. هه‌مه‌زه‌ عه‌بدوللا هه‌له‌یه‌یقین ده‌گه‌ل نووسه‌ردا، به‌غدا ۱۹۷۳.
۲. نوری شاه‌ه‌یس، هه‌له‌یه‌یقین ده‌گه‌ل نووسه‌ردا، ناویردان، شوباتی ۱۹۷۵.
۳. نیه‌راهیم نه‌حمه‌د، هه‌له‌یه‌یقین ده‌گه‌ل نووسه‌ردا، ناویردان، ۱۹۷۳/۱۰.
۴. هه‌مان سەرچاوه‌.
۵. هه‌مه‌زه‌ عه‌بدوللا، هه‌مان سەرچاوه‌.
۶. نوری شاه‌ه‌یس، هه‌مان سەرچاوه‌.
۷. هه‌مان سەرچاوه‌.
۸. هه‌مه‌زه‌ عه‌بدوللا هه‌مان سەرچاوه‌.
۹. و. لاکر، کۆمونیزم و ناسیۆنالیزم له رۆژهه‌لاتی ئافهن دا. ل ۱۹۲.
۱۰. نیه‌راهیم نه‌حمه‌د، هه‌مان سەرچاوه‌.
۱۱. نیویرۆک تایمز ۱۹۵۰/۴/۳.
۱۲. بۆلتنی بنکه‌ی ته‌حقیقاتی کوردی، ژماره‌ ۱۹۵۰/۱۰.
۱۳. نوری شاه‌ه‌یس، هه‌مان سەرچاوه‌.
۱۴. هه‌مان سەرچاوه‌.
۱۵. هه‌مان سەرچاوه‌.
۱۶. نه‌م به‌ه‌نده‌ له ده‌قی به‌لکه‌نامه‌یه‌کی حیزبی کۆمونیستی عێراقدا به‌ چۆنکه‌ له ژماره‌ ۱/۳۰ ی گۆڤاری لاوانی گه‌ل دا دولی سن سال بۆلای به‌ه‌ته‌وه‌، به‌لام له گوتاره‌که‌ی جه‌مال حه‌یدری دا که له‌گۆڤاری عێراق بۆلای به‌ه‌ته‌وه‌، نه‌م به‌نده‌ هه‌ر لایاره‌ (۱۹۵۹/۶/۴). نه‌م ده‌قه‌ فهره‌نسییه‌ی که له‌م کتێبه‌دا بۆلای به‌ه‌ته‌وه‌ له‌ژماره‌ ۱۰ ی گۆڤاری رۆژه‌لات ۱۹۵۹ ل ۱۵۱ وهرگیراوه‌، نه‌م ده‌فه‌ جیاوازی هه‌یه‌ له‌و ده‌قه‌ ئوقساتانه‌ی که‌ عیسمه‌ت شه‌ریف وائلی له‌ کتێبه‌که‌ی خۆیدا کورده‌سانی عێراق له‌به‌ریه‌رین ۱۴۶ و ۱۴۷ دا بۆلای کردۆته‌وه‌.

۱۷. عیسمت شریف و انلی. همان سدرچاوه ل ۱۶۶

۱۸. همان سدرچاوه.

۱۹. نوری شادهمیس، همان سدرچاوه.

تییینی: نهم زانیارمانه له ریزدار سالیج مه‌حمود بارزانی وهرگیراون:

[۱] بارزانی ههمزه عه‌بدوللای یۆ عیراق نارده‌وه تا ته‌کبیری دلمه‌ززلدننی پارتی ویم‌کراتی کوردستان

هکات. نه‌ک زهمینه یۆ گه‌رانده‌وه‌ی بارزانی خ‌ز‌ش‌ب‌ک‌ات.

فەلسەپى پىنجەم

لە شۇنچى غىراقى سالى ۱۹۵۸ ۋە تا شەرى قاسم

۱

قۇتايغى ئۆمىد

«ئىبرە كۆمىرى غىراقى، نەورۆ رۆزى سەركەوتىن و شانازى نەنگىزە، دۇمىنى خىراو ناغاگەمى كۆزراون و لە كۆلەكەندە كەوتون» بېئەرى رادىيى بەغدا كەلە سەعات ھەمىنى بەيىنى رۆزى ۱۹۵۸/۷/۱۴ دا^(۱) بە دەنگى بەرز ئەم قىسانە لە رادىيى بەغداۋە بەخش دەكەتەۋە، چەند سەعاتىك پىش رەوتى روداۋەكان كەوتەۋە، «نورى سەغىد» «دۇمىنى خوا» نۆكەرى ئىنگىلىز و سىياسەتۋانى بېئەرى غىراقى، نەگەر نەلەين بېئەرى رۆزەلات چەند سەعاتىك لەۋە دواتر دەمىرى، واتا پاش عبدالەلى ناغاى و جىشنى پاشايەتى، بەلام لە ھەمىو لايەكەۋە ھەق بە بېئەرى رادىيەكە، راست دەلنى، بۆ كۆردەكان روخانى رۆجى پاشايەتى غىراقى و مردنى نەندامانى مالىباتى ھاشى كە جگە لە سەم و سەركوت و بەدەخى شىكى تىران بۆ وان نەھىناۋە، «رۆزى سەركەوتىن» ۋە زۆر ھىوا و ئۆمىدىيان لەلا دەپرۇتەۋە.

بۆ سەپىن گەسايەتەكى كورد، واتا شىخ خالىد نەقىشەندى خەلىكى بامىرنى لەگەل دوو كەسايەتى عەرەب دا، يەك شىعە و يەك سونى، دەپن بە نەندامى (مىجلىس السىادە: نەنجومەنى سەرۋەرى)

لە ۱۹۵۸/۷/۲۰ دا، واتە يەك ھەفتەى دۋاى راگەپاندنى كۆمار، ھۆكۈمەت فەرمانى غەفرانى گىشتى دەردەكات و ھەمىو زىندانىيان و نەفىكران و دەگىرتەۋە و شىخ نەھەدە و شىخ لەتىف و گۆزەنى شاعىر بەر عافواتەكە دەكەون و بەردەپن.

بەلام لە ھە گىرنگىر ماددى سىنى دەستورى غىراقى ۱۹۵۸/۷/۲۷ كە دەلنى: «كۆمەلى غىراقى لەسەر بناغەى ھاۋكارى ھەمىو ھاۋولاتىيان و لەسەر بناغەى رىزگىرتى ماف و نازادى ئەوان رۆنراۋە، عەرەب و كىورد لەم ۋلاتەدا ھاۋەش و شەرىكن، دەستورى غىراقى مافى نەتەۋەمى وان لە چوارچىۋەى ۋلاتى غىراقدا دابىن دەكات»^(۲)

نەم يەكسانىيەى ھەردو شەرىكى عەرەب و كوردە لە چوارچىۋەى ۋلاتى غىراقدا، كە بۆ

یه که سجار له رژۆی دامه‌زاندنی ولاتی عێراق بهم لاوه یاس کراوه، له نازمی رسمی کۆماریدا که بریتیه له خه‌نجهرتیکێ کوردی و شمشیرتیکێ عهرهبی وه شینویه‌کی یه‌کتر بر دانراون، وه‌کو ره‌مزیک به‌رجه‌سته ده‌ییت.

٢

بوژانه‌وه و ره‌ونه‌ق په‌یدا کردنی چا‌به‌مه‌نی‌ن کوردی

یه‌کینک له‌ ده‌ستکه‌وته‌ فهوریه‌کانی شۆرش که بۆ کوردان یه‌کجار به‌ بایه‌خه، نازادی چا‌به‌مه‌نییه، ده‌له‌به‌ته‌ کورده‌کان له‌سایه‌ی رژیمی پێشۆش دا ده‌یان‌توانی ژماره‌یه‌ک گۆفار و رژۆنامه‌ ده‌ریکه‌ن، په‌لام نهم به‌لازکراوانه‌ هه‌موو نه‌ده‌یی و لێکۆڵینه‌وه‌ی میژویی و نه‌ده‌یی و چیرۆک و شیعران بوون، که‌م و زۆر به‌ لای باسی رووداوه‌ سیاسیه‌ هاوچه‌رخه‌کاندا نه‌ده‌چوون.

هه‌تاو که مانگانه‌ بوو له‌سالی ١٩٥٣ وه‌ له‌ سلێمانی ده‌ره‌چوو وه‌کو که‌لاویژ، که‌ دوا‌ی شۆرش، هیوا جێی گرت‌وه‌ و ژین که‌ گۆفارتیکێ دوو هه‌فته‌انه‌ بوو.

پاش شۆرش، کوردین سلێمانی جگه‌ له‌مانه، پێشکه‌وتن و شه‌فه‌قیان به‌لاو ده‌کرد‌وه‌، له‌که‌مرکوک دا گۆفاری به‌یان ورژا نوێ به‌لاو ده‌بوونه‌وه‌، حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق له‌ نیسانی ١٩٥٩ بهم لاوه‌ رژۆنامه‌ی خه‌بات ده‌رده‌کات.

له‌ قوناغی پر جۆش و غرۆشی دوا‌ی روخانی رژیمی پاشایه‌تی، چا‌به‌مه‌نییه‌ کوردیه‌یه‌کان به‌ رێژه‌وه‌ سه‌مرکه‌وتنی هاوبه‌ش به‌سه‌ر «رژیمی رمشی پاشایه‌تی و نوکه‌رانی ئیمپریالیزم و کۆله‌یه‌تی و کۆنه‌په‌رستی» دا باسی و به‌رجه‌سته‌ ده‌که‌ن و ریزی «برایه‌تی کورد و عه‌ره‌به‌ ده‌گرن.

هه‌ر له‌م روانگه‌یه‌وه‌ که‌ هیوا له‌ ژماره‌ی هه‌یكی ١١/١٩٥٨ دا له‌ گوتاریک دا به‌نیوی «برایه‌تی و دۆستایه‌تی گه‌لانی عێراق» به‌ زمانیک که‌ بوێی برا گه‌وره‌یی لێدیت، باسی ئهو به‌رپرسیاریتیانه‌ ده‌کات که‌ گه‌لانی زۆریه‌ی وه‌کو کورد و عه‌ره‌به‌ ده‌ره‌ق به‌ که‌می‌نه‌ی ناشوری و تورکه‌مان و ئه‌رمه‌نی له‌سه‌ریانه. په‌یامی نهم گوتاره‌ روونه: کورده‌کان خوشحالان به‌وه‌ی که‌ په‌یمانێکیان ده‌گه‌ل هاوسێ عه‌ره‌به‌کانیان به‌سته‌وه‌ و به‌ پیتی نهم په‌یانه‌ یه‌کسان له‌ به‌ر‌قوبه‌ردنی کاروباری عێراق.

«ناوهرۆک» یا نه‌فسانه‌ی- برایه‌تی عه‌ره‌به‌ و کورد سایه‌ی ریز و حوره‌مه‌ته، ناوچه‌ کوردنشینه‌کانی عێراق ده‌بن به‌ قه‌لایه‌ک بۆ به‌رگری کردن له‌ عێراق.» (٣)

ناکۆکییه کانی رژیمی تازه

بهلام رژیمی تازه له حهقیقه تدا له «ناکۆکی» به دهه نه بوو، له نێو «نهفسهرانی نازاد» دا که شهزاده که بیان رنکخستبوو خه لکانی ژۆر جیاواز هه بوون، وهکو جه نه رال عه به دولکه ریم قاسم، که پۆستی سه رۆک وه زیر و وه زیری به رگری به خۆی وه رگریبوو و سه رهنگ عه به دوله لام عارف، که پۆستی یاریده ده ری سه رهک وه زیر و وه زیری ناوخۆی وه رگریبوو، جگه له کۆمونیسته گان هه ره سهو هه زیه جیاوازه کانی عێراق له ده وله تی تازه دا نوته ری خۆیان هه بوو، به عس، سه ره خۆیی، هه زیی دیموکراتی نیشمانی کامل چادرچی، و هه زیی دیموکراتی یه کگرتوی کوردستانی عێراق و

ماده دی دووه می دمستوری کانی ده یگوت که (ولاتی عێراق به شیکه له نه ته وی عه رب و جیا ناکرته وه)

«نهفسهرانی نازاد» هه ره که جله وی حوکم ده گرنه دست و نهو مه سه له به دته ناراره که نایا پنیسته عێراق به یته ناو «کۆماری یه کگرتوی عه ره بی» به وه که چه نه ده یقیهک پهنستر، واته له شوایاتی ۱۹۵۸ به یه کیتی میسر و سوریا چنبوو، یان نا؟! ئیدی جیاوازی به رو بچوونیان که وه ناو.

عارفی هه وادار ولایه نگری ناسر ده گه له به عسیه کاند، به گه رمی لایه نگری نه م یه کیتی به، عارف له ۱۹/۷/۱۹۵۸ دا واته پهنج رۆژ دوی روخانی رژیمی پاشایه تی، له دیمه ش دا و له به رده م هه زاران که س دا، رایگه یاند بوو و به لینی دا که یه کیتی کۆمارانی یه کگرتوی عه ره بی و عێراق له داها تو به کی نزیک دا راده گه به نری، هه لبه ته به نه وی له م روومه نه گبیرتیکی به ناسر کردین که ده لتی «نه م عارفه ش مینا زارۆکان ره فشار ده کات!»

عارف که ده یوست قاسم به خاته گیشه نتیکی نهو کاره وه که کردبووی، له نابی ۱۹۵۸ دا ده که وته گه مان به سه رانه ری عێراق داو خوته له دوی خوته ده دات و به جوژی خۆی ده نوین له تو وایه پیاوی هه ره به هتیزی رژیم و ناسری کۆماری نه زه ره به و قاسم له جه نه رال «نه جیب» یک زیاتر نه. (جه نه رال نه جیب، ریه ری کوده تای میسر دۆی حکومه تی فاروق بوو.)

له مانگه کانی داها تو دا، کورده کان ده یانه وی سیاسه تی خۆیان ده گه له ره وتی خه باتی به

دهست هينانی دهسلات له عيراقدا، بگونجيتن: سه رها دهگل کومونستهکاندا پشتيوانی له قاسم دهکن، پاشان بهرلهوهی بهخويان لهگل قاسم دا تتيک بگيرين، لايهني قاسم دهگرن و دزی کومونستهکان دوهستن.

له ناهي ١٩٥٨ دا له کوردستاندا جوش و خروشتيک به دی دهکړی، تهنانت هندی جار باس، باسی شو، دهی، دواي نمو ههمو نو ميدهی له نهنجامي شو، شهوه له دهف کوردان چيندهبي، هولتين بانگهشهي و عه رههچيياتی عارف، کوردهکان نيگهران دهکات، کوردهکان له خويان ده پرس: «له حالی سرگرتنی نه م يه کيتيه ده» له ناو نه م دهريای سی و شمش مليون عه رهه ده، که کوردهکان ده به قه تره له دهريا، چي به سه ر کومه لگي شريکايه تي هه روهو شريکی کورد و عه رهه دهيت؟

کوردهکان به يه کيتي عيراق دهگل کوماری يه کگرتوی عه رهه بی دا رازی نابن و له م روهوه هاوره ني جهزي کومونسته عيراقن. جهزي کومونسته عيراقش که له لايه ن يه کيتي سؤفيه ته وه پشتيوانی لیده کړی به م يه کيتيه، که به مانای سپينه وه نمو دهيت له مه يدانی سياه ته دا زور نارازيه.

به لام له ناو مرستی نه يولي ١٩٥٨ دا هه فرکی دهکوميه نيوان قاسم و عارف و قاسم سه رده که ویت و عارف که له ١٣/٩/١٩٥٨ هه مسو وه پايله يه کی ياریده دهري فه رمانده بی سوپای عيراقی لق ده سه نرته وه و له ١٠/١٠/١٩٥٨ ده گيری و له ١٣/١٠/١٩٥٨ دا ده کړی به سفير و بۆ بۆن ده نيردی.

قاسم که به عسيانی نه ته وه بی له خو دوور خستونه ته وه، نيستا دهبي پشت به کومونستانو هاو په يمانه کوردهکانيان بيه ستی. رشک له م سه روه بنده ده جه نه رال بارزانی له يه کيتي سؤفيه ته وه ده که رپته وه.

٤

هه گه پانه وهی جه نه رال بارزانی له تاراهه گه

جه نه رال بارزانی هه که به سه رنکونی دام و ده زگای رژيمي پاشايه تي ده زانی، بۆ پراگ ده چيت، له وينده دهگل ميرحاج و نه سه ده خوشه وی دا له نو تيلى حيزب لا ده دات، نزیکه ی هه يقه که له پراگ ده ميته ته وه، به پتي گوته ی هه ده که ژينده ران، روسه کان که نه يان ويستوه عوامی خه لک به موني بارزانی له يه کيتي سؤفيه ت به زن، نارديان بۆ چيکو سلواکيا تا له وينده ره وه ده رياره ی هه پانه وهی خو ی ده گل کار به ده ستان و

دهسه لاتداران دا بکه ونته گفستوگو. بارزانی بروسکه یهک بق قاسم دهنیری، و داوای لیدهکات که رقی بدات بق عتراق بکه ریتهوه.

عارف، زور دژی گهرانهوی بارزانی بوو، ته نانت ناموژگاری قاسمی کرد که له وه لومی بروسکه که یدا تهنت نمودهی پین یلن، «هرۆ، هرۆ» حیسزی یه کگرتووی دیوکراتی کوردستان له سهره ناکانی نهیلولی ۱۹۵۸ دا شاندیکی تایبعت له برام نهحمده، نوری نهحمده تهها، سه دیق بارزانی (یه کتیک له کورانی شیخ بابو) و عوبیدوللا بارزانی (کبری مهلا مستفا) بو دیداری بارزانی بو پراگ نارد.

سهرنجام بهغدا رتگی گهرانهوی بارزانی ددهات و بارزانی پاش ههلوسته و لادانیک له میسر، که لهو ماوه یدا ناسر دهبینی، له ۶/۱۰/۱۹۵۸ به فرۆکه بق بهغدا دهگه ریتهوه و وهکو سهروکی دهوله تیک له لایمن جهماوهریکی گهووهی بهجوش و خرۆشهوه پیشوازی دهکری.

بارزانی چهند رۆزی ههولهی گهرانهوی له نوتیلی سممیر نه میس بهسهر دهبات، و پاشان قاسم کوژشکی کوری نووی سه عیدی وهددا و لهوتدهر ناکنجی دهیت. له مانگی چواری ۱۹۵۹ دا که شتییهکی تهفر هه لگری سۆفیهتی به نیوی گروزیا، هه فالانی بارزانی له تاراوکه دیتتهوه، نه مانه بریتی بوون له ۶۰ پساو ۱۸۰ ژنی سۆفیهتی نهوادی، به تایبهتی قهرغیزی و ۲۲۵ مندال.^(۸)

۵

بارزانی کنی بوو؟

بارزانی پاش یازده سالان دهر بهدیری وهکو قارمانیکی نیمچه نهفسانهیی که له گهل نینگلیزان و دوو رۆژی پاشایهتی عتراق و ئیراندا جهنگیوه، دیتتهوه بو عتراق.

به لاه جهنه رال بارزانی ویرای مانهوی دوورودرێژی له یه کشتی سۆفیهت هه ره وهکو «رۆژه لاتیهکی» به تویتکل ده میتتهوه و رتگی له هه موو شهکردنموه یهک ده بهستیتتهوه.

جهنه رال بارزانی که میتک پاش گهرانهوی بو عتراق، چو بو بارزلن بو دیداری شیخ نهحمده، نهعه یه که مین دیداریان بوو پاش یازده سالان له روخانی کۆماری مه هاباد و هینه. پاش نموهی که یه کدییان له نامیز گرت شیخ نهحمده کوتی: له میتره رۆیشتوویت، نا؟ پاش بته دنگییهکی ۲۰ دهقیقهیی شیخ نهحمده لیتی پرسی: «له سۆفیهت بهراز راو دهکن؟» [۱]

له ناستی میاسیدا زحمته یزائری که بارزانی له کوێ موده.

نموکسانهش که له یراک دیتبویان، مات و سهرسامببون، دیار بوو که بارزانی (له سۆلفیه) مارکسیمی خوتنبوو و مولاتای کردبوو، که سیکي «پیشکەوتنخواز» بوو. له قسه و هاسی دهگمڵ دۆستانی کوردیدا وشوو زاراوێ «پێگانه» سهر به مارکسیمی بهکار دیتا، بهلام دیار نهبوو، که توانیبیتی نهو وانانهی که له دوا سالانی مانهدی له سۆلفیه دا خوتنبوونی ههرسی کردین. نوری نهحمده تهها که بۆ دیداری وی چوو بووه بهغدا به سهرجه تهوه دهیگوت: «بارزانی مارکسیزم به روسی هاش دهزانی، بهلام نازانی که چۆن به کوردی یان عهرهبی بهکاری بیتی»^(۹۱)

پتدھچت بارزانی به خۆی روونیهیهکی نووتقی له ههر نو شته نهبووین که دهبا بیکات. یاسی «مافین کوودی» دهکرد، بهلام به شیویهکی گشتی. گومانی تیدا نیه که بارزانی په یونه دییهکی زۆر نزیکي دهگهل سزۆیه ته کانداهه بوو. بارزانی ههر له سه ره تاوه لایهنگری قاسم و نه یاری عارف بوو، نه مهش پتگومان به قسه ی سزۆیه ته کان بوو و دهستی نهوانیشی له پشت بوو.

به لام به چ مەبەستێک؟ ئەم خالە ئەوەندە روون نییه.

لەم قوتانگەدا واتە لەقوتانگی پاش گەرانمەوی بۆ عێراق، پەیدویدی یارزانی دەگەڵ سۆڤیەتەکان و کۆمونیستەکان و ھەمزە عەبدوللا دا ژۆر نزیک دەیت،: ھەمزە عەبدوللا دەبیرخانەکی بەرتۆ دەیات، جا لەم قوتانگەدا حیزبی دیموکراتی یەگرتووی کوردستانی عێراق لە ۱۹۵۸/۱۱/۱۰ دا بەمەبەستی گوشار بۆ نمەوی لە دەستووری داییدا شەریکایەتی کوود و عەرەب وەکو بەو جۆری لەمادەدی سێ دەستووری کاتی دا ھاتوو، تۆمار بکړی، بەیان لەگەڵ حیزبی کۆمونیستی عێراقدا دەبەستی. (۱۰)

7

پیشنیازی بارزانی سهباروت به کۆنگره‌ی سه‌رانسه‌ری کوردستان.

ديسان هر لم قوناغهدا واته له ناخرونوخرى هه يقى ١٩٥٨/١١ له كۆبوونه ويهك دا به نامادبووني هه مژه عهبدللا و براهيم نهحمده و نوته رين حيزبي ديوكراتي كوردستاني ئيران، بارزاني پيشنيزي نووه دهكاته كه يهك حيزب بۆ سهرتاسهري كوردستان دابه زريني، دهلي «بهلاي منوره سنور نيه» و بۆ سهلماندني ئهم قسه يه ي خوي به يهكيك لهو ئيرانيانه ي كه له كۆبوونه و كه دا دهين دهلي كه ببي به سكرتيري گشتي نوو

حیزه تازه به.

که نترانی نیتویراو دهلی « من نترانیم » بارزانی له وهلامدا دهلی: «تۆ کوردیت!» بهلام کورده نترانیه کان خۆ لهم کارهی دوور دهگرن، بارزانی که دهینی کۆمونیستهکانی عیراق و سۆقیه تەکان و کوردهکانی نتران دژی نهم بهرنامه یمن کهخۆ به خۆ نمو دهکات به ریهی سهرتاسه ری کوردستان، چارۆشی له نهنجامدانی بهرنامه که دهکات، له روانگی ههفرکانهوه، لایهنگرانی بارزانی له نهندازه بهدەر راست رهون و بهرنامه یهکی روون و دیاریان نهیه.

دوای چهند ههفته یەک، واته له ناخرو نوخری سالی ۱۹۵۸ دا دهولتی تورکیا کوردیکی تورکیا که به کینگمراوی حکومهتی تورکیا دهیت، دهتیرته نک بارزانی و داوای چک و پارهی لیدهکات، بهلام بارزانی نهم تهلهیه پۆچهل دهکاتهوه و پیتی دهلی: «پرۆ له نهمریکایه کان، یان له روسه کان وهریگر»^(۱۱۱)

له سهههتای سالی ۱۹۵۹ دا بارزانی پ: «سهلات و نهحسویاریکهوه که له نهنجامی هاوکاری و پشتیوانی یهکیتی سۆقیه تهوه به دهستی هیتا بوو، له کاتیک دا کهبرایم نهحمه دی ترۆ کریوو، دهگمل ههمزه عهبدللا، خهسهو تۆفیق، نوری شایس، نهژاد عهزیز و حهسید عوسماندا که ههمو (چهپ رهو بوون) حیزه دیوکراتی یهکگرتوی کوردستان بهپۆه دههات»^(۱۱۲)

جهنه رال بارزانی وهرای نمو تایبه ته نهندیانی که کهسانیکی به گلهیی دهپاندایه پال نهسلی خهله کیانهی نمو، نیستا بن چهند و چوون له کهسایه تیه «پیشکه وتنخوازهکانی» به عهدايه و به لگهی نهم «پیشکه وتنخوازی» یهش نهوهیه که له کودهتای موسل دا به یارمهتی جهنگاوهرانی کورد رژیمی قاسم له کموتن دهریاز دهکات.

۷

کودهتای موسل (۱۹۵۹/۳/۸)

له شوباتی ۱۹۵۹ دا، قاسم کابینه کهی تازه دهکاتهوه و نوتهوانی راستهروی عیراق، واته لایهنگرانی یهکیتی دهگمل کۆماری یهکگرتوی عهرمی له کابینه که وهدهرنابوو.

پاشان حهلهکی بۆیان دهرده کهوی که سه رههنگ عارف له ۱۹۵۹/۱۱/۵ له پاش که شفی پیلاتییک، له لایهن دادگایهکی نهینهوه دادگایهکی کراوه و حوکمی سهرکی درلوه»^(۱۱۳)

لایه‌نگرانی ناسری هر زو کار دانه‌وه پیش‌شان ددهن، رۆژی ۱۹۵۹/۳/۷
خویشاندانیک له شه‌قامه‌کانی موسڵ ی دوره‌مین گه‌وره‌شاری ولاتی دراوسینی سوریا،
بهریا دمیت.

له بیانی رۆژی ۱۹۵۹/۳/۸ دا عەقید عەبدولوەهاب شەوافی فەرماندەی لەشکرى پێنجەمی عێراق لە موصل، لە رادیۆی موصلەو بەیانێکی توند دەخوێننەو و خۆی بەووه با وەدات کە «عێراقی لەشەری داروودەستەى قاسم نەجات دا» شەواف هەر هەموو نوو کەسایە ، چەپانەى گرت کە بۆ بەشداری لە کوێگرەى «لایەنگرانى ناشنى» (۵- ۱۹۵۹/۳/۷) ھاتبوو نوو موصل و ئالای کوێاری بەکوێتووی عەرەبى لە سەر بیانیەى پارێزگا دا ھەلواسی و عەرەبى بەدووی (شەھەر) لە دەورووبەری شارەو دینە ھاوکاری و بارەتە.

بەلام حكومت هه‌رزوو بارودۆخه‌كه‌ كۆنترۆل ده‌كات، له‌و شمش فرۆكه‌يه‌ي كه‌ به‌يه‌ندييان به‌ كوډه‌تاجپيه‌كانه‌وه‌ كرډيو ته‌نۆ دوانيان بۆ به‌غدا ده‌چنوه‌، هالبۆكي هه‌يزي فرۆكه‌واناي سه‌ر به‌ ده‌وله‌ت باره‌گاي عه‌قيده‌ شه‌واف بۆردومان ده‌كهن و شه‌مه‌ره‌كان به‌لاوه‌ي لنده‌كهن.

نوم جگه له وې عه قید شوا ف نه ویا رمه تی و پشیتوانمیه ی پت نه گه یی که چا وروانی هو، سه رتپ ته بق چلی فدرماندی لشکری دووم له که رکوک به پتچاوانی چا وروانی کو ده تاجپیه گانه و، له بری په یوه ندی به کو ده تاجپیه گانه و بهکات برو سکی پشیتوانی پو حکومت دهنیرتی.

بارزانی بن سئ و دوو پیوهندی به قاسم وه دهکات و بهیانی رژی ۳/۹
جنگاوه رانی کوردی هه شه ندی (هتین بهرگری میلی) نمه دام و دهزگایهک بهوکه دوی
کهشف بوونی پیلانی ۱۹۵۹/۱۱/۴ به یهک رژی دامه زرابو- دهچنه موسله وه و نهم
دورهفته و دهلیقهیه بۆ خۆ دهقۆزنه وه تا تۆلهی خۆیان لهو مۆلکداره فیهودالانه بکهنه وه که
پشتیوانیان له هه لگه پانه وه که شی و مواف کردوه و ههروهها تۆله له عهشایهری عهدهیهی
شه میریش دهکهنه وه.

کودۀ تاگهی شہزادہ، بہ کھڑائی ریہرہ کھی کہ بریندار ہوو لہ خستہ خانہ کہوتیہو، پوچمل دہیتہ۔ ۴۸ موسل ہُو ماویہ ۴۸ سعادت لہدستی جہنگاوارانی کورد دا دہیت، کہ بن ہوزییانہ سرتاسری شار گہرک بہ گہرک بہ زہری تھنگی بُتوہاتیکھی و جہق لہ

گومان لیکراوان پاک دهکهنوه. کورده تاجپیان که شیری مال به مال دهکن. له کاتیک دا ژماره یان بز ۴۰۰ کمستیک گهم بهوه تهوه. سمره لجام له مزگومتیک دا دهکونه داوبو له ویندهر و له ماویه کی کهمدا هر هه مریان ده کوژرتن. (۱۴)

له هه مان کاتدا له سهرانسیری ده لیری موسل دا جوژه «شورشیک جوتیاری» روو ده دات. دیتهاپییانی کورد به گژ گه وره مولکداران دا دهچن و ماله کانیا ن دمسوتینن و له م بابه ته کارانه.

دهوری گرتگی کورده کان له سه رکوتکردنی کورده تای موسل، له نیتو خودی شاره که دا که خهسره و توفیق رتیه ری رتیک خهستنی حیزی دیوکرانی په کگرتووی کوردستانی له ویندهر ده کرد و هه روه ها له ده نیتی شاردا که رتیکه ی پاشه کشه ی شه عمره کانیا ن بز سوریا گرتبوو، هه موو نم کارانه شایانی نموه بیون که به سه لمتن کورده کان پاریزه و پشتیوانی قاسم بیون.

به هر حال لم روو داوه نهیدی (هلزکی قاسم- حیزی کومونیسست- حیزی دیوکرانی کوردستانی عیراق) پته و ده بیت، خو لاسه لم قوزاغدها بهینی قاسم و حیزی دیوکرانی په کگرتووی عیراق به راده یک خوش ده بیت که موله تی حیزب ده دات له ۱۹۵۹/۴/۴ رۆژنامه یه کی دووم به نیتی خه بات دریکات.

۸

نهورۆزی سالی ۱۹۵۹

پانزده رۆژ پاش سه رکوتکردنی کورده تای موسل، کورده کان له سلیمانی دا ناهه نگیکی په کجار گهره و شکو دار به بۆنه ی نه ورۆزه ده گه ین.

شار به وینه ی گه وره ی جه نه رال قاسم و بارزانی و «قاره مانانی نه ته وه یی» وهگ شیخ سه عید و شیخ مه محمد ده رازنه وه.

کورده کان رتیه وانیکه ی هه زاران که سی گه وره به هاویه شی رتیک خراوی لاوان و جوتیاران و یه کیتی کرتکاران، ساز ده کن.

له م کتوبونه وانده، رتیه راتی حیزه کان، وتاری گهرم و گوو و پر جۆش و خوروشیان له مه ر ستایشی جه نه رال قاسم و کۆماری عیراق و یه کیتی کورد و عه ره ب خویندوه و سلاو و دورودیان بز نه ته وه ی کورده ی «هینشتا بن ده ست و زولملیکراو نارده».

نەم ناھەنگە گەورەبە بە غایشی. غایشنامەی نەفسانەی نیرانی، شۆپینی کارە
ناسنگەر دژی زوحاک کۆتایی ھات، نەم غایشنامەیە لەسەر کەژاوەی گەژەک غایش کرا،
لەم غایشنامەیەدا ناوھە نیشانەی کورد و زوحاک نیشانەی ئیمپریالیزمی نینگلیز و
نەمەریکا و «رەگەز پەرستی» ناسری بوو.

۹

بەیاننامەی حیزبی دیوکراتی یەکگرتووی کوردستانی عێراق (۱۹۵۹/۵)

حیزبی دیوکراتی کوردستانی عێراق، لە ناخرو نوخری بەھاری ۱۹۵۹ دا، بە رێبەری
بارزانی و بە مودیرەتی ھەمزە عەبدوللا نەوێندە لە وەرگرتنی تێژی نەنتەرناسیونالیستی
و رێبازی شیتەلکارانەی حیزبی کۆمونیستی عێراق نزیک بوو بوووە کە ھەرگیز
جاریکی دی ناگاتە ئەو نزیکییە، ھەلبەتە ئەو بەیاننامەیە کە لەلایەن خودی حیزبەو
بلاو بوووە بەلگەی تەواوی نەم کارەبە.

«حیزبی نیشە ھەمیشە حیزبی خەباتی ھاوبەش دژی ئیمپریالیزم و کۆنەپەرستی و
فیودالیزم بوو و دەبێت، حیزمان بەرگری لە بەرزووەندی خەلکی عێراق، بەھەموو کەمە
تەوێبیەکانیھەو و بەرگری لە بەرزووەندی چینی نەنتی ئیمپریالیست و نەنتی فیودالیزم
کردووە و دەکات.

«حیزمان لە چوارچێوەی کوردستانی عێراق دا، لە پێناوی داڕێژکردنی مافی نەتەوێی و
مکوم کرنی یەکیستی دەنیو کورد و عەرەب کە دەست لە نیش دەست بەرەو بەدبەینانی
نامانجە دیوکراتییەکان و پتەوکردنی کۆمار و پوزانەوی ئامووی و کۆمەلایەتی کۆمار کار
دەکات و پەییوەندێن عەرەب و کوردین عێراق لەسەر بناغەی ئامانج و چارەنووسی نەم
دوو سیللەتە و بڕایەتی راستگۆیانە و یەکیستی نازادانە لە پێناوی سوکوم کردنی
سەرەخۆیی و پشتیوانی دیوکراسییەت رۆنراوە.

جەلەم روانگانەو حیزمان دژمانی عەرەب و دژمانی نازادی و یەکیستی عەرەب، بە
دژمانی سیللەتی کورد و ناسیونالیزمی کورد و دژمانی خۆی دەزانن.

«بیر تەسکانی ناسیونالیستی گۆشەگیری نیشو کوردان، دژمانی حیزبی نیشە،
کۆنەپەرستانی نەنتی دیوکراتی کورد، خراپترین دژمانی خەلکی کورد و حیزبی
نیشە» (۱۵)

نیشە کۆردەکان سەبارەت بە مافین نەتەوێی خۆیان زۆر بە پارێزەو قسە دەکەن،

خەبات، رۆژنامه رەسمییە تازەگەى حیزبى دیموکراتى بە کەرتووى کوردستان لە بەکەمچى ژمارەى خۆیدا تەنق داواى «مافى نىدارى و رۆشنسىرى بۆ کوردستان» دەکات و لەو بازەى دەرنایىت. ١٩٦١

بەلام پىچرانى بەیومندى بارزانى و کۆمونیستەکان، زۆر دوور نییە، نەم بەیومندى پىچرانە لە زەمانى پاخى بوونى فیدائە کوردەکانى ناوچەى رهواندز و لە هەلومەرجى کى زۆر ئالوز و تەم و مژاوبدا روو دەدات.

١٠

هەستانى فیدائە کوردەکانى ناوچەى رهواندز ١٩٥٥/٥ (دەینى سالى ١٩٥٨ بى)

چەند هەفتەىەک دواى هەراو کۆدەتاکەى موسل، سەرانى کوردى ناوچەى رهواندزىش لەلای خۆپانەوه لە هەلومەرجى کى تا رادەپەک ئالوزدا دەهاروژین و هەلدەستق: تاکو ئەمرۆکەش هۆکارى ئەم شۆرش و هەستانى، کە شىخ رەشىدى لۆلان و زاواکەى مەحمود خەلیفە و مەحمود ئاغای زىبارى و داود بەگى جاف، یانى دۆمانى تەقلیدى بارزانى لە دەورى پەک خپ کردەوه، بە تەواوەتى نەزانراوه، لەم شۆرشە دا شىخ مەحمەد سەدىقى کورێ سەید تەهاش بەشداری کرد کە جاران بەینى دەگەل بارزانى دا باش بوو.

دوور نییە سەرانى کورد، کە پىنشتەر بەهۆى یاسای ریفۆرمى کشتوکالى ٣٠/نەیلولى ١٩٥٨ لە دۆلەت رەنجما بوون، نىگەرانى ئەوه بووین کە کوردستان بەره بەره ئەوه دەچوو کە بەکەوتە دەست نىمچە سوپایىانى کۆمونیست (هیزین بەرگری میللى)، کە ساوهپەک لەووبەر لەرووداوهکانى موسل دا بەدەرەفتارىان دەگەل ژمارەپەک لە گەوره مولکداران دا کرد.

ئەم شۆرشە «نازاوه» بە زویى لەلایەن سوپای عىراق و بە بەشداری پارتیزانانى «پەکىتى جوتیاران» ولایەنگرانى بارزانى سەرکۆتکراو، زۆرەى سەرانى شۆرش و چەکدارەکانیان بۆ تورکیا و نێزان هەلاتن، (چوار هەزار بۆ تورکیا و دوو هەزار بۆ نێزان) هەلاتن.

لەم سەروپەندەدا بەینى بارزانى و کۆمونیستەکان تىک دەچىت: بارزانى کە لە کوردستان دیتەوه دەلی «کۆمونیستەکان دەیانویست چکۆژن!» ئایا بەراستى هەولى کوشتى درابوو؟ یان بارزانى لەو رەفتارەى چەکدارانى کۆمونیست توره بوو بوو کە لە دىهاتىيانى کوردیان دەپرسى: «کوردیت یان کۆمونیست» ئەمە یەکیکە لە رووداوه نەینى

نامیزه‌کانی ژبانی بارزانی، که کورده‌کان له خەمی روونکردنە وەیدا نین و باسی ناکەن. بەلام دواى ساوه‌یه‌کى کەم لەوه بە دواوه بارزانی له هەمزە عەبدوللا کە بەرگری له کۆمۆنیستەکان دەکرد، توپە بوو.

دووڕ نەسبە کە بارزانی لەو دەسەلاتە گەورەیی کە هەمزە عەبدوللا لە ناو «لەقى کوردستانی» حیزبى کۆمونیستی عێراق پەیدای کردبوو، ترسا بیت، چونکە ئەم دەسەلاتە بە رادەپەیک بوو کە «کادراى حیزبى دیموکراتى پەکگرتوى کوردستان» ناچار بوون بە شتێوى نیمچە نەهێنى بژین! لە سلێمانى و هەولێر و کەرکوک جەماوەرى خەڵکی، سەر بە حیزبى کۆمونیست بوون و پەڕه‌وى رێنۆقیه‌کانی حیزبى کۆمونیستیان دەکرد. (١١٧)

کۆنگره‌ى چوارهمى حیزبى دیموکراتى کوردستانی عێراق (جاریکی دی حیزبى دیموکراتى پەکگرتوى کوردستانی عێراق، ناوی خۆی گۆڕی و بوو بە حیزبى دیموکراتى کوردستانی عێراق) لەم سەرۆکەندو لەم هەلومەرجەدا کە نووسەرانی کورد باسی ناکەن، کرا، گۆڕی هەمزە عەبدوللا بە زەه‌رى هێژ لادەهێن و گۆڕی نێردراوى بارزانی شۆنى دەگێژتەوه، بۆیام ئەحمەد سەر لەنوێ دەبێتەوه بە سکرێتێرى گشتی. و لە ناو مەکتەبى سیاسیشدا لەلایەن جەلال تالەبانیوه کە «گۆرگی گەنجی رادیکالی» حیزبه، پشتیوانی لێده‌کری و پاشان دەبێت بە زاوای بۆیام ئەحمەد، هەروەها عومەر مستەفا و نوری شاره‌یس و عەلى عەبدوللا کە بێ چەند و چۆن گۆڕایەلى بارزانین. (١١٨)

پاش ئەم رووداوه، هەندێ کەسى سەر بە بالی چه‌بى حیزبى دیموکراتى کوردستان، لە حیزب جیا دەهێنەوه، دکتۆر مەحمود عوسمان پەکتیک دەبێت لەوانه، بەلام لە سالی ١٩٩٢ دەگەڕێتەوه ناو حیزب و دەبێت بە «گۆڕایەل» و هاوکاری نزیکى بارزانی. (١١٩)

١١

تێکچوونی بەینی بارزانی و قاسم

جەنەرال قاسم، سەرەنجام و لە ١٩٦٠/١/٦ دا مۆلەتى کارکردنى یاسایی بە سن حیزبان دەدات، حیزبى دیموکراتى نیشتمانى، حیزبى تازەى دیموکراتى کوردستان، حیزبى کۆمونیست، بەلام ئەک حیزبى کۆمونیستی راستەقینه، کە قاسم دواى هەراو هەنگامەکانى کەرکوک (١٩٥٩/١/١٤) لەگەلى تێکى دا‌بوو، بەلکونەو بالەى کە جیا بوو بووه (٢٠) و حیزبى دیموکراتى کوردستان مۆلەت وەرده‌گری کە بلۆکراوه‌کى نوێ دەریکات: کوردستان.

لن سەردەمی ناشقیتنی قاسم و کوردان هەر له هه‌مان سەروەندا کوتایى دیت، وه‌کو عیسمەت شەریف وانلی مێژوونووسی گورد دەلن: جەنەرالی قاسم له‌ دیدارێکی «دۆستانە» دا له‌ سەرەتای هەبێ ١/ ١٩٦٠ دا داوا ده‌کات «په‌په‌له‌» نمو ماده‌یه‌ی که‌ ده‌لن په‌کتیک له‌ ناما‌نجەکانی حیزبی دیموکراتی کوردستان «په‌ده‌ست هه‌بنانی نو‌تونومییه‌ له‌ چوارچێوه‌ی عێراقدا» لایبرێ،^(٢١) برایم نه‌حه‌ده‌ و‌کو‌میتە‌ی ناوه‌ندی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق قایل ده‌بن خالی نو‌تونومی له‌ به‌رنامه‌دا لایبرێ، به‌لام کۆنگره‌ی پێنجه‌می حیزب که‌ له‌ ٥- ١٠/ ٥/ ١٩٦٠ به‌رده‌وام بوو، له‌م باره‌یه‌وه‌ سه‌رزه‌نشتیان ده‌کات، ماده‌ی شەشەمی به‌رنامه‌ی په‌سه‌ند کراوی نمو کۆنگره‌یه‌ بریار ده‌دات که‌ حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق ده‌بن «پتر هه‌ول بۆ م‌کوم کرنی په‌یوه‌ندی برایه‌تی نیوان میلیه‌تانی کورد و‌ عه‌ره‌ب و‌ که‌مه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی دی به‌دات» و‌ «ما‌فی نه‌ته‌وه‌یی گه‌لی کورد و‌ دابینکردنی نو‌تونومی له‌ چوارچێوه‌ی عێراقی په‌ک‌گرتو‌دا و‌ چ‌سپاندنی نمو ما‌فه‌ له‌ ده‌ستو‌ری هه‌میشه‌یدا به‌ره‌وپێش به‌ری»

به‌لام له‌گه‌ڵ نه‌مه‌شدا جۆره‌ ئال‌تێزیه‌ک هه‌یه‌، هۆی نه‌مه‌ش ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ جۆری په‌یوه‌ندی بارزانی ده‌گه‌ڵ حیزبی دیموکرات و‌ په‌یوه‌ندی کورده‌کان ده‌گه‌ڵ قاسم و‌کو‌مونیسته‌کان.

قاسم له‌ مانگی ٣/ ١٩٦٠ دا رێبه‌رانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران که‌ دوا‌ی شۆرشێ ته‌م‌وو‌زی ١٩٥٨ ها‌ت‌بو‌نه‌ عێراق، به‌ کو‌مونیست ده‌زانی و‌ له‌ عێراق وه‌ده‌ریان ده‌ن.

په‌کتیک له‌ وانه‌ په‌یام ده‌داته‌ بارزانی « قاسم گه‌مه‌ی پێشه‌کات، پاش نه‌وه‌ی کو‌مونیسته‌کان سه‌رکوت بکات، نمو‌سا و‌ له‌وه‌ختی خۆیدا نه‌ویش سه‌رکوت ده‌کات»

لن بارزانی له‌لای قاسم هه‌چیان بۆ ناکات و‌ لێده‌گه‌ڕێ که‌ کورده‌ ئێرانییه‌کان له‌عێراق وه‌ده‌ر بنێن.

حیزبی دیموکراتی کوردستان له‌ پێنجه‌مه‌ی کۆنگره‌ی خۆیدا له‌ مانگی ٨/ ١٩٦٠ له‌ کاتی‌که‌دا که‌ بارزانی به‌ کرده‌وه‌ له‌ کو‌مونیسته‌کان دو‌ور که‌وته‌ته‌وه‌، سه‌روشتی «شۆرشیگه‌ری» حیزب وه‌کو‌ نو‌تینه‌ری «ک‌ری‌کاران، جوتیاران، فه‌ره‌مانبه‌ران و‌ پێشه‌وه‌ران و‌ رۆش‌نبه‌یرانی شۆرشیگه‌ری کوردستان» دو‌وپات ده‌کاته‌وه‌ و‌ «له‌ خه‌باتی سه‌یاسی و‌ شه‌یک‌ر‌ده‌وه‌ی کو‌مه‌لایه‌تی خۆیدا سه‌رود له‌ بنه‌ما زانسته‌یه‌کانی مارک‌سیزم - لینیزم»

وهرده گرت.

بارزانی له ۱۹۶۰/۱۱/۳ دا بۆ به شداری له سالیادی شوێنی روسیا، بۆ مۆسکۆ دهچیت، خروشوف لهم دیداره دا زۆر به ریزهوه رهفتاری دهگهڵ دهکات، بارزانی تا ناوهراستی مانگی ۱/۱۹۶۱ بۆ به عدا ناگهڕتیهوه و چ کهسیک گاداری نهوه نییه که ج شتیکی ده نێوان نهو و رێبههرانی سۆفییهتی دا بهوه.

نا لهم سهروه نهنده دا په یهوندی بارزانی و قاسم زۆر به خرابی به رهوه تیک چون دهچیت.

۱۲

هۆکارهکانی بڕینی په یهوندی دهگهڵ قاسم دا

قاسم له قۆناغهکانی یهکهمی هۆکمرانی خۆیدا له ۱۹۵۸/۷/۱۴ - ۱۹۵۹/۷/۱۴ پشتی به کۆمونیستهکان بهستیوو، که زۆر بوونی دهسهلاتی کۆمونیستهکان دهبین ههست به خهتەر دهکات، نهوجا با دهاتهوه و پشت به راستی عێراق دههستن، پانی پشت به بالی راستی هیزیی دیوکراتی گهڵ و ته نانهت ناسیونالیستانی عهڕهب دههستن، نهم دوو روویی و ئالۆزییهی که له تایبه قه ندییهکانی رژیمی قاسم ده رهق به مهسهلهی کورده و له دژایهتی مادهی ۴ و ۳ ی دهستوری کاتی دا رهنگی دایهتهوه و بهرجهسته بهوه، سه رهنجام له ۱۹۶۰/۱۱/۱۹ دا دهکوئینه روو: لهم رۆژهدا بڕایم نهحهدهی سکرتهیری گشتی هیزیی دیوکراتی کوردستان، له بهر نهوهی له سهر گوتهاری رۆژی ۱۹/۱۱/۱۹۶۰ ی رۆژنامهی خهباتدا، نهم ناکوکییهی دهست نیشان کردبوو، بۆ دادگا گاز دهگرت.

دوای چهند مانگیکی نهم باس و مشتومره له «الشووعه» ی ئۆرگانی حکومهتدا دهست پێدهکاتهوه، رۆژنامهی نێویراو له گوتهاریکی دا به نێوی «نهتهوهی عهڕهب و مهسهلهی کهمه نهتهوهیهکان» دووپاتی دهکاتهوه که چاره نووسی «کهمه نهتهوهی کورد له عێراق» دا بهنده به چاره نووسی نهتهوهی عهڕهبهوه «دهبین نهم کهمه نهتهوهیه رام بکری و راپهکیشری» (۲۳)

رژیمی قاسم گوشار له رێبههرانی کورد دهکات: له مانگی ۳/۱۹۶۱ دا بڕایم نهحهده به کوشتنی یهکیکی له فیهودالانی شه قلاوه بهنیتی سه دیق میران عوسمان که له سالی ۱۹۶۰ دا له نهنجامی پێکادانی یاران و نهیارانی بارزانی دا کوژرا بهوه، تاوانبار دهکری.

عوممر مستهفا، که نهندانمێکی دیکه ی مهکتهبی سیاسی دهبن، دهگیری و بۆ باشور نهفی دهکری.

قاسم شان به‌شانی نهم کارانه ده‌که‌وتته گیسانی چاپه‌مه‌نی و بلا‌لۆکتین کوردی، کوردستان، نازادی، دهنگی کورد، هه‌تاو یه‌که له‌دوای یه‌که راده‌گیرین، و خه‌باتی نۆرگانی رسمی حیزیش له‌نازاری ۱۹۶۱ دا به‌رسمی راده‌گیرین.

هه‌روه‌ها له‌هه‌یقی ۱۹۶۱/۳ دا جه‌نه‌رال بارزانی که هه‌ست ده‌کات له‌به‌غدایه هه‌لناکات و نیدی بۆ نوو شوێنتیکی نهمین نه‌ه، بۆ بارزان ده‌روات، تا شەش مانگان له‌وه دواش شهر ده‌ست پێناکات، به‌لام ده‌توانی به‌ستی که له‌هه‌یقی ۱۹۶۱/۳ دا به‌ینی بارزانی و قاسم به‌کرده‌وه تێک چوو.

وه‌زع خراپه، له‌هه‌یقی ۱۹۶۱/۴ دا کۆمیتە‌ی ناوه‌ندی حیزیی دیموکراتی کوردستان، کۆمپۆنه‌کی ده‌کات سه‌باره‌ت به‌ وه‌ی که به‌پاریک به‌دات که نایا پێتۆسته حیزب به‌خۆی شۆرش راه‌گه‌یه‌تی یان به‌پێچه‌وانه‌وه ته‌نێ به‌رگری له‌خۆی به‌کات، تا قاسم ده‌ست پێشکه‌ری به‌کات و په‌لاماری بارزان به‌تایه‌تی یان کوردستان به‌گشتی به‌دات.^(۴۱)

جه‌لال تاله‌بانی لایه‌نگری ده‌ست به‌جێ نه‌ر بوو، به‌لام رای که‌مینه‌ی ده‌که‌ل بوو.

له‌هاوینی ۱۹۶۱ دا حیزیی دیموکراتی کوردستان، له‌هه‌یقین شەش^(۴۲) و هه‌وتا دوو جار هه‌ولێ ناشت بوونه‌وه ده‌دات، به‌لام قاسم هه‌ردوو جاره‌که ده‌ست به‌روویانه‌وه ده‌نی و زۆر زیره‌کانه و به‌هێنانه کایه‌ی مه‌سه‌له‌ی کوێتیه‌وه خۆی له‌به‌ده‌که ده‌دزێتیه‌وه.

حکومت رێگه‌ له‌به‌ستی کۆنگره‌ی سالا‌ته‌ی حیزیی دیموکراتی کوردستان ده‌گرێ و ته‌نانه‌ت له‌گه‌رمه‌ی ناوه‌نگی سێیه‌مین سالیادی شۆرش ته‌مۆز له‌به‌غدا، شەری توند له‌ده‌شمه‌ری بارزان ده‌نێوان لایه‌نگرانی بارزانی و لایه‌نگرانی مه‌حمود ناغای زنجاری دا روو ده‌دات.

۱۳

هه‌له‌سه‌نگاندن و نه‌ه‌جامگیری کاره‌کان

نهم سێ سالی ناشتییه‌ی که له‌مێژووی کوردا بێ پێشینه‌یه، یه‌که‌جار گرنگه.

هه‌رچه‌نده له‌باری سه‌یاسیه‌وه نالۆژی و په‌شێوی زāl بوو، یاس و ه‌شت و مه‌ له‌ سه‌ر وه‌زعی کوردستان و صافی نه‌ته‌وه‌یی گه‌لی کورد زۆر توند بوو، له‌ گه‌ل نه‌مه‌شدا کوردبێ عه‌یتراق وێرای ته‌بیعه‌تی تاکیه‌روه‌ری حکومه‌ت و دکتاتۆریه‌تی قاسم، که رۆژ به‌رۆژ توندتر ده‌بوو، لهم سێ سالا‌ده‌ نازادی ده‌ریزین و کۆتۆنه‌وه‌و کۆمه‌لاه‌به‌نیان هه‌بوو، چاپه‌مه‌نی و بلا‌وکراوه‌ی کوردی بوژانه‌وه و ره‌ونه‌قێکی بێ وێه‌یان به‌خۆه‌ بینی.

برونی ژماره‌یه‌ک له رتبه‌رانی کوردی نیران له به‌غدا، لهم قوت‌ناغه کوردی حوژی نیوان قاسم و کوردان، حوژی له خویدا ره‌نگدانموی نمویه که عیراق چ ده‌ورنکی له بزائی نه‌توه‌یی کوردا هه‌بووه.

حیزی دیوکراتی کوردستانی عیراق که دهره‌تی کارکردنی ناشکرای بۆ ره‌خسا بوو، توانی خه‌لکانیکی زۆر به‌ئendam وهریگرئ و رتکه‌ستیک بنهات بنئ که سهرانی به‌غدا ههر زوو، به‌داخه‌وه زه‌بت و ره‌بتی نمو رتکه‌خته‌یان جهریاند.

به‌لام! سه‌موری گرنگتر نمویه که نهم سن ساله‌ی پاش شۆرش ۱۹۵۸/۷/۱۴ هاوکاته له‌گه‌ل ده‌رکموننی بارزانی دا وه‌کو رتبه‌ری راسته‌قینه‌ی نه‌توه‌ی کورد: پاش سالانی کارامه‌ بوون و فیر بوون (سالانی ۱۹۲۴-۱۹۳۱) یه‌که‌مین نه‌فی له عیراقدا (۱۹۴۳-۱۹۴۷)، سالانی نه‌زمون (۱۹۴۳-۱۹۴۷) و سه‌ره‌نجام دوهمین نه‌فی و دوورکه‌وتنوه - دوور که‌وتنوه بۆ یه‌که‌تی سۆفیه‌ت (۱۹۴۷-۱۹۵۸) هه‌لا مسته‌فا بارزانی که تا نمو زمانه‌ پارتیزانیک، رتبه‌ری سویایی گروپیک، رتبه‌رکی عه‌سکری به‌ پیرونجوونی ناسیونالیستی ناشکرا، به‌لام که‌م و زۆر ته‌مومژاوی بوو، ده‌بیت به‌ سیاسه‌توان.

جلموی چاره‌نوسی گه‌لی کوردی عیراق ده‌گرته‌ دست و ده‌سه‌لاتی حوژی به‌سه‌ر
حه‌زیک دا که به‌ حوژی «سه‌رۆک و دامه‌زیتری» بوو ده‌سه‌پیتن، سه‌رکیشان له‌ حیزب
وه‌ده‌رده‌نی و حوژی وه‌کو رتبه‌ری نه‌توه‌یی هه‌موو کوردن عیراق به‌ هه‌مروان، به‌ جهماویری
خه‌لک، به‌ جه‌نه‌رال قاسم و به‌ سۆفیه‌ته‌کان ده‌ناسیتن.

بارزانی پیتی ناخۆش نه‌بوو که رتبه‌ری هه‌موو کوردان بن، به‌لام نه‌مه‌ی بۆ نه‌چوه سه‌رو، نه‌مه‌ یه‌که‌مین ناکامی نمو بوو، به‌لام نه‌نی نه‌مه‌ نه‌بوو.

عه‌یه‌تکی گه‌وره‌ی جه‌نه‌رال بارزانی نه‌وه‌ بوو که چ هه‌ساویکی بۆ حیزب نه‌ده‌کرد و حیزی به‌ «هۆ و نه‌وزار» ده‌زانی، به‌ پیتی توانا و ده‌سه‌لات به‌ری ده‌کرده‌وه و په‌یرووی «باس و مونا‌قشه‌»ی نه‌ده‌کرد و په‌یرووی «دیوکراسیه‌تی» نه‌ده‌کرد. [۲]

جه‌نه‌رال بارزانی له‌ سالانی جۆش و خروشی شۆرش دا هه‌رگیز به‌ راستی ده‌گه‌ل حیزی دیوکراتی کوردستاندا تیکه‌ل نابن و ناگونجن. کاتن که له‌ سیاسه‌تی حیزب نارا‌زی ده‌بیت، سه‌رتیری حیزب لا ده‌بات و که‌ستکی دیکه‌ له‌ جقی نمو داده‌نی، پاشان نمو له‌ کار لا ده‌بات و یه‌که‌م ده‌که‌رتیتسه‌وه. به‌لام له‌به‌ر نهم هۆیه، هه‌میشه‌ له‌نگیه‌ک له‌

په یو منډیبه کانی نیوان نم حیزبه شترشگریته و رتبه ره که یدا ده بیترئ. هر نه ممش هورتی
قه برانی سالی ۱۹۶۴ و داروخان و شکستی یه کجاره کی حیزب یو له سالی ۱۹۷۵ دا.

سهرچاوه و پهلوان

۱. لوموند ۱۹۵۸/۷/۱۵
۲. رژه ولات ۱۹۵۸، ژماره ۷، پ روتو، «مسلمی کورد له ب مردم بزالتن عمرچیدا».
۳. دکتر شاکر خهساک، کورد و مسلمی کورد، بغداد، شباتی ۱۹۵۹ که له روندو یو له رژه ولات ۱۹۵۹ وه وه یگر توده، ژماره ۱۰.
۴. ژینامدی عارف نویسی نریک رولو، لوموند، ۱۹۶۴/۱۱/۲۰.
۵. رژه ولات ۱۹۵۸، ژماره ۸ «بارودوخ له عترلدا» نویسی جورج کلن.
۶. بزوتنه وی نه توهی کورد، و. جوده.
۷. پروانه سیاسه تی سولیت له رژه ولاتی نالیندا له ۱۹۵۵-۱۹۷۵ ل ۱۱۹، نویسی هیلن کاروانکوس.
۸. پروانه پهلوانی ژماره ۳ ل ۳۴۸ ی کوردستانی عتراتی، نویسی عیسمت شریف وانلی.
۹. به گوتی یه کتیک له بینهوان.
۱۰. پروانه کتیکه کی عیسمت شریف وانلی، ل ۱۶۷.
۱۱. سهرچاوه ی نه پنی.
۱۲. حمید عوسمانی سکرتری کشتی جاراتی حیزی کرمونیستی عتراتی.
۱۳. بز زانباری لعمه نم روودلوه، پروانه رژه ولات ۱۹۵۹، ژماره ۱۲ «دادگایی عارف» نویسی سیمین حاجی، هروها رژه ولات ژماره ۸ «بارودوخ له عترلدا» نویسی جورج کلن.
۱۴. رژه ولات ۱۹۵۹، ژماره ۹ «هرای موسی».
۱۵. له لایین یه کشتی که له وه ۱۹۵۹/۵/۷ بلاو یوه توده. ر. کوسی وه یگری لوه و له به ریزن ۱۵۹-۱۶۰ گوفاری رژه ولات، ۱۹۵۹ بلاوی کرد توده.
۱۶. پروانه گوتاری نرومان. له رژه ولات ۱۹۵۹، به ریزن ۱۵۵-۱۵۷.
۱۷. عیسمت شریف وانلی ل ۹۱.
۱۸. عیسمت شریف وانلی، شون و رژی بهستی گونگره که نا و نابات.
۱۹. عیسمت شریف وانلی ل ۱۱۷.
۲۰. نم کسانه سهرکریه تی حیزی کرمونیستی راسته قینه ی عتراتیان ده کرد: سه لام عادل سکرتری کشتی، عزیز محممد (سکرتری کشتی له سالی ۱۹۷۶) وه و زکی خیری، به لام نو گروه لادمری که قاسم پشتیوانی لینه کرد، له لایین دلود سایقه وه ریمری ده کرا.
۲۱. عیسمت شریف وانلی ل ۸۸.

۲۲. همان سرچاوه، بهریمرتین ۹۰-۹۱

۲۳. همان سرچاوه ل ۹۴

۲۴. نامه‌ی یکی جه لال تالباتی بو عیسمهت شریف وانلی ل ۹۹

۲۵. پروانه کتبی عیسمهت شریف وانلی، ل ۹۵-۹۶ و پرواتی ل ۳۴۹.

۲۶. همان سرچاوه ل ۹۶-۹۷-۹۸.

تئیینی: ئەم زانیاریانە ئە رۆژدار سالیح محمود بارزانی وەرگیراون:

[۱] بارزانی که چوو خزمهتی مووشیدی گه‌وره شیخ نه‌حمه‌دی بارزانی زۆر به گهرمی په‌کشریان له نامتیز گرت، حال و نه‌حوالی خۆی و هه‌مرو هه‌قاله‌کاتی پرس، کت ماوه، کت به رحمه‌تی خوا چوو؟.. پاشان شوکرای خرای ده‌نده و دلۆفانی کرد که هه‌مروان جارتیکی دی له‌سایه‌ی مه‌شایخان په‌کیان گرتوه و دیتوه.

[۲] بارزانی، بوونی حیزبی به لاره‌ گرنگ و مه‌به‌ست بووه و هه‌میشه ده‌یگرت هیچ شووشنیک بهن حیزبێکی سیاسی مه‌رناکه‌وێ. . خۆ به‌لای که‌مه‌وه بو‌خۆی دامه‌زوتنه‌ری لیژنه‌ی نازله‌ی بووه، دامه‌زوتنه‌ری و سه‌زۆکی پارتی ده‌وکراتی کوردستان بووه، نه‌مه‌ش به‌لگه‌ی نه‌وه‌یه که بوونی حیزبی به‌لاره گرنگ بووه.

فەسلى شەشمەم

شەرى قاسم

بەمجۆزە ئەو ھېولو ئاۋاتە گەورەيەي كە لە ئەنجامى شۆرشى تەمگوزى عىراق و روخانى رۇئىمى پاشايەتى عىراقەو پەيدا بوو، ھەلۋەرى، سىچ سال دواي بلاۋبونەوى دەستورى كاتى ۱۹۵۸/۷/۲۷ كورد و عەرەب نەيان تۈانى بوو قەوالە و بەلگەنامەيەك بۆ پشەوگەردنى پەيوەندى خۇيان لەناو كۆمارى عىراقدا نامادە و تۆمار بگەن. باس و مشت و مەرى نىوان ناسەونالىستانى كورد و عەرەب بەرەو ئەو دەچو كە چارنىكى دى بە زەبرى چەك چارەسەر بگەن.

لە راستیدا، ئەو شەرى كە لە ۱۹۶۱ دا دەستى پىكرد و ناو بەناو بۆ ماوەي كەم نەبەن. تا سالى ۱۹۷۵ بەردەوام بوو، سەرەنجام چ شتىكى حەل و فەسل نەكرد. ئەم شەرە كە بەماناي وشى شەر، شەر بوو، برىتى بوو لە زەنجىرە شەرىكى بچوك كە ناو بەناو ناگىرپىكى كەم تا زۆريان بە پىتى گۆرانكارى بارودۆخى سىياسى عىراق دەكەوتە بەين، ھەلبەتە ئەم بارودۆخە سىياسىيەش دەكەوتە ژىر كارىگەرى ئەو شەرەنە و ھەندى جارىش بارودۆخە سىياسىيەكان، دەبونە مايەي ھەلگىرسانى شەرەكان.

لە ماوەي ئەم چوارە سالەدا، بەلاي كەمەو چوار رۇئىم، بە زەبرى چوار كودەتاي كەم و زۆر خۇئاۋى، جىنى يەكتر دەرگەنەو و لە بەغدايا دىتە سەر حوكم.

ھەلبەتە سىنارىيى ئەم رووداۋە شتىكى ئاسايى و تەقلیدیە: لە دواي ھەر كودەتايەك، ئەو گرۈپە تازىيەي دىتە سەر حوكم، پەيوەندى بە كوردەكانەو دەكات. كوردەكانىش كە ماندوۋى شەرى رۇئىمى پىشوو دەين، ناگىر قەبۇل دەگەن و ئەم ناگىرە دەرەتەي رىبەرانى تازى بەغدا دەدات كە دەسلەتسى خۇيان قايم بگەن.

ھەلبەتە رۇئىمى تازە ھەر كە ھەستى كرد ئىدى پىشوستى بە كورد نەماۋە، بە ھەمان سەرەختى رۇئىمى پىشوو دە دىتەو مەيدان و شەر و پىنگادان دەست پىدەكاتەو.

تەنبا رىككەوتەنامەي ۱۹۷۰/۳/۱۱ تۈانى، ھەرچەندە بەشتىۋەيكى نوستان بوو. بناغەيەكى تازەي ماف و پەيوەندى لە نىۋان ھەردو كۆمەلگەي كورد و عەرەب دا دابىرئى، بەلام ئەم رىككەوتەنامەيش پوچەل بوۋەو دوا بۆيەرىن شەر، برىتى بوو لە داروخانى بزووتەو يەك كە جەنەرال بارزانى رىبەرى بوو.

سەرەتای شەڕ و شۆڤ

شەڕ لە هەلومەرج و بارودۆختیکی هەندیک نالۆژدا دەست پێدەکات. بارزانی لە نازاری ١٩٦١ دا دەجێتەوێ بەرزانی، بەرە بەرە شەری نێوان بارزانی و زێبارییەکان زیاد دەکات تۆمەر جەنەراڵ قاسم ژێراوژێر چەک و پارەیان وێدەدات.

جەنەراڵ بارزانی لە ٧/١٥ دا ژمارەیک چەکدار بۆ تەمبێکردنی زێبارییەکان دەنێرن، شەڕ و پێکدادان تا ١٩/٧/١٩٦١ بەردەوام دەبێت. شەڕەکە بە شکستی سەرۆکی زێبارییەکان کۆتایی دێت و بە ناچارى پەناوەەر تورکیا دەبات.

لە رەستیدا حیزبی دیموکراتی کوردستان لە رەوتی رووداوەکان دوا دەکەوێ، لە مانگی ئەیلوولی ١٩٦١ وە کوردستان لە جەرجۆلدا بوو، ژمارەیک لەسەراتی عەشیرەتەکان بە بێ پرسی حیزبی دیموکرات خۆ ساز دەکەن و دەکەوێ شەڕ فرۆشتن بە (یەکەکانی سوپای عێراق) ئەگەرچی هەلۆتستی حیزبی دیموکرات سەبارەت بەم بۆیەرە روونە، لێ هیچ ناکرا نێبە کە هەلۆتستی بارزانی لەم سەروپەندەدا چى بوو، نایا ئەو بووێتە مایەى ئەم هەراو هەنگامیە، نایا لێسراوێ جەلەوی وەزە و حالەکە بگرتە دەستی خۆی، زۆر پرسیاران لەم باریوە هەن کە تاكو ئەمرۆ بێ وەلام مانوەتەو.

لە ١٩٦١/٩/٦ دا حیزبی دیموکراتی کوردستان، بە بۆنەی یادی شەهیدانی خۆپێشاندانەکەى ١٩٣٠/٩/٦ ی سلێمانییەو مانگرتنێکی گشتی ساز دەکات، سن رۆژان لەوێ دوا سوپای عێراقی هێرش دەکاتە سەر عەشیرەتە کوردەکان، لە رۆژی شازدەهەمدا، (بارزان) یش بەر هێرش و پەلامار دەکەوێ و لە ١٩٦١/١٢/٢٤ جەنەراڵ قاسم لە هەڵپەیشتنێکی رۆژنامەوانیدا جارى لە دایک بوون و «نابوودی» شۆڤشی کوردان و هەلۆشاندەوی حیزبی دیموکراتی کوردستان رادەگەیەنێت.^(٢)

هەلۆتستی حیزبی دیموکراتی کوردستان

لێ حیزبی دیموکراتی کوردستان چەند هەشەک دواى رووداوەکان دەکەوێ، رێبەرانى حیزب، بەتایبەتی ئیبراھیم ئەحمەد لەبەغدايە دەمێتێتەوێ و درێژە بە گفتوگۆیان دەکەن قاسمی دەدەن.

برایم ئەحمەد دواى چەند مانگێک بە ئەمریک رولوی پەیامنیتری تایبەتی لوموند

دهلی: (۳) «حیزبی دیوکراتی کوردستان ههنگهتی پنی وانهو که پتوانی له بهرانهر هیزی سویایی عیراق بوستنی و مقاومهتکی جدی پێ بکړی، دپهاتیهکان شریکیان بۆ نابووینهوه که نهمه پشوهخته به دۆرلومان دهزانی، بۆیه هیزب له ههقی ۱۹۶۱/۱۲ دا نهوجا به رسمی چوه ژیریاری بهرپوهردنی شهرهکانه»

له راستیدا حیزبی دیوکراتی کوردستان تا ههقی نازاری ۱۹۶۲ به شتویهکی جیدی بهشداری شهرهکان ناکات.

رتیه رانی حیزبی دیوکراتی عیراق، هه رگیز دهبارهی نهم سیاسهتی سهبر و چاوه پوانیه، که هه رچییهک پێ سهیره، روونکردنوه به کیهان پلاو نهکردۆتوه.

نایا به تهماهون که سویای عیراق نهم شۆشه، که له روانگهی وانوه، پێ نهنجام و ناینده بوو، تیک بشکێتی وه ههوا بوون بهمجۆره له شهری بارزانی که رۆژ به رۆژ پتر دهست و پنی دهگرتن، یخه له سین؟ نایا هۆی نهم دوو دلپی و راراییه، نهوهو که حیزبی کۆمونیست دۆی چهک په کارهتیاان بوو، بۆ «دابێن کردنی دلاکاریهیهکان له دهزی چوارچیهی خهباتی یزائی دیوکراتی عیراقدا دۆی دهسلانی فهردی جهنمراڵ قاسم؟» پێگومان کۆمونیستهکان ترسی نهوهیان ههبوو که شۆرشێ کوردان خیرایی به کهوتنی قاسم بیهخشیت و فریا نهکهون له چوارچیهی «بهردی نیشتمانی» دا چارمه رێک بدۆزنوه و شوقنی قاسمی پێ پر بکه نهوه، بۆیه بهم بهزاهێ که له باکووری عیراقدا هه لگیرسا بوو ناقاییل بوون. (۴)

پێناچیت نه مه ریکه وتیکی ساده یان ئاسایی پێ که رتیه رانی حیزبی دیوکراتی کوردستان تا مانگی نازاری ۱۹۶۲ به شتویهکی جیدی بهشداری شهرهکانیان نهکرد، چونکه به راستی حیزبی کۆمونیست له مانگی نازاری ۱۹۶۲ دا هه لۆستی خۆی له مه پ مسه لهی کورد دهگوزێ و دان بهوه دا دهتی که «گهلی کورد مالی دیاریکردنی چارهنووسی خۆی ههیه» و هه ر بهوه نه داوستن و دان به مالی «جیاپوه نه وه» و «دامه زانی و لاتی سه ره خه» دا دهتی. (۵)

۳

هه وه لێن نیشکانین کورد

نهنجامی په که مین رووبه روو بوو نه وه شهرهکان، به روالهت دروستی بۆچوونی هه ردوو لایه نی شهرهکان دهسلتتی.

له راستیدا تاکامی شه‌رکان و دستک‌هوتی شه‌رکان یۆ کوردەکان باش نەبوو، له باشووردا واتە له پارێزگای سلێمانی دا، چە کدارانی عەشایەر بەرگە یه‌زی عێراقیان نەگرت و خراب شکان.

له ده‌ئەری هەولێرشدا هەروابوو، له‌وتێدەر چەند سەد کەمێک بە سەرکردایەتی عەبدوللا نێساعیل^{١٩} دوو مانگێک لەبەرانبەر هێزی عێراقدا وەستان و بەرگریان کرد. حوتیارانی کوردی بێ رێبەر، بێ چەک، نەیان توانی بەرانبەر بە سوپایەکی زۆر بەهێز، کە هێزێکی فرۆکەوانی ترسانک پشتمانی دەکرد، مقاومت بکەن.

جەنەرال بارزانی کە لەو سەرۆکەندەدا تەنێ ٦٦٠٥ جەنگاوێری دەگەڵ بوو نەم جەنگاوەرانی تەنێ تەنێ ئاساییان بێ بوو،^(٧) بێ پارێزگای دێهاتە و بۆراتە دەبات: ناوچەی بارزێن کە شیخ ئەحمەد بێ لایەنی ناوچەکە ی راگەیاندا، بە جێ دێلێ و روو دەکاتە کۆسارەکانی زەلخۆی نوێیەری رۆژلوی بادینان و زستانی سالتی ١٩٦١ - ١٩٦٢ له‌وتێدەر و دوور له‌ خەتەری هێزی فرۆکەوانی بە سەر دەبات.

له هەشی ١٢/١٩٦١ دا بۆ بۆ ئەحمەد و هەموو رێبەری حیزبی دیموکراتی کوردستان کە بۆیان دەر دەکوێ ج ئومێدێکی رێکەوتن دەگەڵ رێژی قاسم دا نێه، لەبە غدا بە هەلدین و دەچنە نارچە ی سلێمانی و له‌وتێدەر باروگای خۆیان داوە نێن و له‌ به‌هاری سالی ١٩٦٢ دا له‌گەڵ خۆیاندا رێکخستێن دەبەنە نێو شۆرش کورد کە شۆرنی له‌ نێو بزاف دا زۆر دیار بوو.

٤

حیزبی دیموکراتی کوردستان و هێزی رێکخراوی دەزگای بەرگری

پارە کۆ کردنەوه^(١٨) بۆلار کردنەوه‌ی رۆژنامە ی خەبات، دا بێنکردنی نازوقە و خواردنەوه‌ی بۆ خەلکی، دامەزراندنی دەزگایەکی زانیاری و رێکخراویکی تایبەتی «بۆ.... کوشتنی خائێنان» ئەمانە ئەو ئەمرکە زۆر رواله‌تیبە هەنوکه‌ پێیانە بۆن کە رێبەری حیزبی دیموکراتی کوردستان خەریکیان بۆن.

بەلام ئەرکی بنه‌وه‌تی وان دامەزراندنی «لەشکری شۆرشگێری کوردستان»، لەشکرێکی بە زەبت و رەهتی ئەوتۆ کە بەرە بەرە جیتی خەلکی عەشایەر بگرێتەوه‌.

نەم لەشکرە له‌ دەرستە، پەل و لق پێک هاتبوو له‌ ٧٥٪ ئەندامانی حیزب دەرگرتە خۆ.^(١٩) دەرستە، ١٠، پەل ٤٠، لق ٢٥٠ چە کدار بۆن: مانگانە ی هەر پێشمەرگە یەکی

سەلت ۷۵۰ فەلس بۈۋ (۱۲ فرانكى فەرەنسى) ئەگەر خۇدان مال و مەندال بىن سىن دىنار
(بەرانبەر بە ۴۵ فرانكى فەرەنسى)

زەبەت و رەبەت و سەبەر و توانای جەنگاۋەرانی ئەم لەشكەرە، كە زۆر بە دىققەت و بە پىتى
تایبە ئەندى بە دەنى و ئەخلاقی ھەلبەت ئۆز دابوون ھەر زوو كاریكى را دەكات لەشكرى
شۆرشگىتى كوردستان بىن بە ھىزىكى ئەوتۆ، كە وێرەى كەمى چەكدارانى، كە لە سالى
۱۹۶۲ دا ژمارەیان لە ۷ ھەزار كەمى تەتە دەپەرى، بىتوانى شكستى زۆر گەورە بەسەر
سوپای قاسم دا بىنن.

رەبەرانی ھىزى دىموكراتى كوردستان شان بە شانى دامەزراندنى ئەم دەزگا عەسكەرىيە
دەزگایەكى سىياسىش دادەمەزىنن كە لە رەنگى شانى ھىزىيەو ھەموو ناوچە كەى
دەگرتەو. (۱۰)

ئەم بەشەى كوردستان كە لە ۆر دەسلەلى ھىزىيەدایە، داھەش دەگرتى بەسەر پانزە
بەشدار، ھەر بەشەیان لەلایەن «كۆمەتەى ناوچەو» بەرۆرە دەپن، ديارە ئەم كۆمەتە
ناوچەییانە بە شۆوى «رەبەرەتەى بە كۆمەل» دامەزرابوون و ھەر بەكەتەیان پێك ھاتبوو
لە پەك پەرەسى عەسكەرى، رابەرەكى سىياسى، پەرەستەكى سىياسى، پەرەستەكى
ئەدارى، پەرەستەكى لوژىستىكى و (۱۱) پەرەوئەى كۆمەتەى ناوچەى
ھاتەتە سەركارو لە راستەدا كۆمەتە پێك دەپنن كە ھوكم و دەسلەلى لە رەنگى
«كۆمەتە و ئەلجۆمەنى گوندەكانەو» دەگەییە پەرەستە گوند.

۵

بەپەرەندەى پاززانى و ھىزى دىموكراتى كوردستان

بەلام بىناى ئەم دەزگا گەرنەگە لە زەھەت و دژواری بەدەر ئەبوو: دەزگای ھىزب و
بارەگای رابەرانی ھىزب كە بە زۆرى لە باشورى كوردستانى عێراق دا جێگەر بوو، زۆر
لەمەركەزەو نەزىك ئەبوو، تا پەر بەرەو پاگوو دەچووت، ئەوەندە دەسلەلى ھىزب كە سەر
دەبوو، بارەگای عومەر مستەفا لە بىتواتە بوو، كە دورترین خالى بوون و دەسلەلى
ھىزب بوو.

جەنەرال پاززانى ھەزى نە دەكرد كەس لەلای ئەو پەسى ھىزب پكات، پاززانى لە مانگى
۱۹۶۲/۱۲ كە رۆژنامە وائىتەك داواى لێكرد پەسى دەورى ھىزب لە شۆرش دا روون
پكاتەو «پۆتەر سەرنج راكتىشانى نامادەبوون، دەنگى بەرزتر كرد و گوێ» ئەوەندەى

په یوهندی به منوره هدی، چ حیږنیک له گوتی نیسه؛ گریگ گهلی کورده، نه گمر
سهریکورین نهوه گهلی کورده که سهرکه وتووه»^(۱۲)

دوای چند مانگیک واته له نازاری ۱۹۶۳ دا بارزانی به نساو هموو په یوهندیه کی
خوی ده گمل حیږی دیوکراتی کوردستانی عیراقد ابری و «همر جارتیک ناری
حیږب دهات تووه دهووه»^(۱۳) به راده یک که گوتی «من هر گیز نه سهرکی نه م حیږه
ساخسته به بروم که زبانی بز نامانجه شور شکر یه کاتمان پتر بهود تا قازانج، و
نه سهر وکیم»^(۱۴)

۶

روشنیروانی حیږی دیوکراتی کوردستان

راسته، هموشتیک بارزانی لم روشنیروانه جیا ده کردهوه که حیږیان به پتوه دهره.
برایم نه حمده که له سالی ۱۹۱۳ دا له سلیمانی له دایک بوو بوو، لهو کاتانه دا که
قوتابی صاف بوو له به غدا په په یوهندی به پزوتنه وهی نه تمووی کوردهوه گردبوو، نامه ی
کوتایی خوتنه که ی (۱۹۳۷) که دهریاری په یوهندیه کانی عهره ب وکورد بوو، بووه هو ی
نموه ی دا داگا بانگ بکری.^(۱۵)

برایم نه حمده که له سالی ۱۹۳۹ دا به پتوهه ی گوتاری که لاویژ بوو، له سالی ۱۹۴۶
داو به له وهی بیته ریزی حیږی دیوکراتی بارزانییه وه به پرسی لقی سلیمانی حیږی
دیوکراتی کوردستانی قازی محمده بوو، که په یوهندی به حیږی دیوکراتی بارزانییه وه
کرد، نه م کاره ی به نابهدلی کرد وپاشان ناکوکی که وته نیوان نهوو وبارزانی له سمر
دامه زانندی حیږنیک جیاو تایهت بز کوردستانی عیراق و کاتن که په یوهندی به حیږی
دیوکراتی کوردستانی عیراقدوه کرد، نه م حیږه نیدی له ژیر دهسلاتی بارزانی دا نه بوو؛
بارزانی له یه کیتی سؤقیهت بوو پاش چوونی بز یه کیتی سؤقیهت په یوهندی حیږب له
گهلی دا برا.

لهباری مه غه ویسه وه، نیسراهم نه حمده که سیک خوتنه واره،^(۱۶) بهروانی قسه به
زمانانی کوردی و عهره یی و فارسی و نیگلیزی دهکات، چند مانگیک لهوه دوا، کاتن
که بز به پتوه بردنی مقاوهمه تی حیږب بز کوردستان دهرات، نهو روژنامه و انانه ی که
دیداری ده گمل ده کم، له باره گاهیدا که له ناو نه شکو تیک دا ده بیت، له کتیبخانه که بدا
به ره می برتراند راسل و دوستوفسکی و مارکس ولنن و پاسترناک و نیلیچ سالزبوری و

ژان پۆل سارتهر، به ریزی یه کهوه دهیین،^(۱۷) بهمجۆره گیتزنگیککی مهعههوی نهوی له بارزانی جیا ده کرده، که چ کهستیک نه پدیتبوو کتیب بهخۆتتهوه جگه لهو ویتانهی که داخید نادامسونی رۆژنامه نووسی به ریتانیایی گرتیوونی و جه نه والیان له حالیک دا نهشان دده که زۆر به قولی چاپیککی تازهی چوارینه کانی عومه ری خه یامی موتالا ده کرد.^(۱۸)

له باری سیاسیهوه، پیتاسه و وهسی برام نه حهده کاریککی زۆر ژواره، هر به ههول و تهقه لای نهو بوو که «حیزی دیموکراتی کوردستانی عیتراق بوو به حیزیککی مارکسی - لینینی، هه فرکین راست رهو برام نه حهده به «کۆمونیستیککی په نهانی» ده زانن، که خۆی له پیتی «دیموکراتیککی لیبرال» دا حشار داوه.^(۱۹)

به لای چه پهروانی شهوه باهایه کی ناسیونالیسته که زۆر له عارفهوه نزیکه تا له قاسم، خالید به گتاش - سکرتری حیزی کۆمونیستی سوریا که به خۆی گورده، له نهیلولی سالی ۱۹۵۸ دا له پراگ دیتبوری و ههنگن گوتبوری که «وهکو به عسییهک قسهی ده کرده»^(۲۰)

جهدال تاله بانیش «له سالی ۱۹۳۳ دا له کۆیه له دایک بووه» له بهغدایه و له بهشی صاف خوتندوو بهتی، بهلام نهویهک له دواي بارزانی و هه مزه عهبدوللا بوو، تاله بانی زاوی ئیبراهیم نه حهده.

تاله بانی هه زوو وهکو «ههچوهه گورگی رادیکالی حیزب»^(۲۱) خۆی به ههسوان ناساند. بهلام له گهل نه مهشدا په یوهندی ده گهل بارزانی دا زۆر باش بوو، بارزانی به چاوی «کۆری» خۆی سه پری ده کرد، تاله بانی که لایهنگری خهباتی چه کدارانه بوو، یهکنیک بوو له گرویه که مه کهی کۆمیتهی ناوهندی که باوهریان وابوو، حیزب ده بویه هه له مانگی چواری ۱۹۶۱ وه دهستی به شۆرش بکردایه. له هه مان کاتدا «تیسویستیککی باش و پیاوکی زۆر میلی»^(۲۲) به گهشه نه دنی گارامهیی پیتشه ره که کانی حیزب تا رادهیک به ههول و تهقه لاکانی نهو ده که ریتتهوه.

V

ناکۆکییه کانی بز ووتنه وهی کوردایهتی

بهمجۆره بزانی کوردایهتی له سالانی ۱۹۶۲-۱۹۶۳ دا دووسه ری ههیه و نه م ناکۆکییهش به ناشکرا له ناماچه کانی رهنگی داوه تهوه: شۆرش چه کداری، بهشی

قه‌واعیدی حیزیه، نهم قاعیده‌یه‌ش بناغیه، شه‌وانه پیتشمه‌رگه‌ی کورد له ده‌وری ناگر دادنه‌نیشن و سرودی نهم ره‌قیب ده‌لین: نهم ره‌قیب هه‌ر ماوه قه‌ومی کورد زمان، ناهشکته‌ن دانهری توپی زمان، که‌س نه‌لین کورد سروده، کورد زیندوو، زیندوو قه‌ت نانه‌وین نالا‌که‌که‌مان)

به‌لام له ناخی ده‌وه سرودیکی شو‌ر‌ش‌گ‌ن‌ه‌ی دیکه‌ش ده‌لین: نازادی خ‌و‌ای کوردین نیته.

ریه‌رانی حیزی دیو‌ک‌رات هه‌ر‌چ‌ه‌نده به‌لای بارزانیسه‌وه «رادی‌کال» بووین، به‌لام به خ‌و‌یان له‌وه ده‌ترسان که‌ه‌ک‌ونه داوی جو‌تیاره‌ک‌ات‌یه‌وه، نه‌و جو‌تیارانه‌ی که‌ ده‌یان‌و‌ست وشه‌یه‌لی «شو‌ر‌شی کورد» مانا و چه‌م‌کیان هه‌ین.

برایم نه‌حمه‌د له‌لای په‌یام‌ن‌ی‌ری تاییه‌تی لوموند^(٢٤) نی‌ع‌م‌ت‌ر‌اف ده‌ک‌ات: «من لی‌تی نا‌شار‌مه‌وه که‌ له‌وه ده‌ترسین جو‌تیاره‌کان له ده‌ست ده‌ری‌چ‌ن، هه‌ل‌به‌ته نی‌ته وه‌عدو به‌ل‌ن‌ی‌ت‌کی دی‌اری ک‌س‌را‌و‌مان نه‌دا‌و‌نه‌تی، به‌لام زا‌را‌وه‌ی نو‌ت‌و‌ن‌و‌می له نک وان ره‌ه‌ند‌و م‌و‌دا‌ی به‌ه‌ش‌ت‌ی‌کی زه‌م‌ینی وه‌ر‌گ‌رت‌وو، نی‌ته نا‌تا‌و‌ن‌ین به‌م زو‌وانه نهم به‌ه‌ش‌ته‌یان پ‌ی‌شان به‌ه‌ین، نک به‌م زو‌انه ب‌گ‌ره‌ د‌و‌ای چه‌ن‌د‌ین سا‌لی دیکه‌ش نه‌مه‌مان پ‌ن نا‌ک‌ری»

به‌لای جو‌تیار‌ی ک‌ورد‌وه مه‌سه‌له‌ی سه‌ره‌کی مه‌سه‌له‌ی زه‌وییه، به‌لام حیزی دیو‌ک‌رات‌ی ک‌ورد‌ستا‌نی ع‌ی‌راق به‌ه‌موو «ر‌ق‌ی‌ک‌یه‌وه له سی‌مه‌ته‌می ده‌ره‌به‌گ‌ایه‌تی و مس‌ک‌ن‌ی» و به‌ه‌موو تا‌سه‌یه‌کی‌یه‌وه بۆ نه‌ج‌ام‌دا‌نی ر‌ی‌ف‌و‌رم‌ی زه‌وی و زا‌ره^(٢٥) رای وایه که‌ له ما‌وه‌ی شه‌ر‌پ‌دا ده‌گ‌ه‌ل ح‌ک‌و‌مه‌تی به‌غ‌دا‌یه، به‌مه‌به‌ستی نه‌و‌رو‌ژانی سه‌رانی ته‌ق‌ل‌ی‌دی ک‌ورد، نهم مه‌سه‌له‌ ک‌ۆمه‌ل‌ایه‌ن‌یه‌ د‌و‌ا به‌خت و به‌رد‌ی‌کی ب‌ن‌ی‌ته سه‌ر.

مه‌سه‌له‌ی نو‌ت‌و‌ن‌و‌می

له قه‌واعیدی حیزب دا، درو‌شم‌ی «ک‌ورد‌ستا‌ن یان نه‌مان» به‌ت‌وا‌و‌ه‌تی نا‌ما‌نج‌ی خه‌بات‌ه‌که‌ رو‌شن ده‌ک‌اته‌وه و مه‌به‌ستی: «سه‌ره‌خ‌و‌ی» ک‌ورد‌ستا‌ن ده‌گ‌یه‌تی.

به‌لام هه‌ل‌و‌ن‌ستی سه‌ر‌گ‌رد‌ایه‌تی و ر‌ی‌ه‌ر‌انی حیزب تا نه‌ندا‌و‌یه‌ک لی‌ل بوو: ر‌ی‌ه‌ر‌انی حیزب که‌له‌ل‌ایه‌که‌وه نه‌یان‌ده‌و‌ست قاسم گ‌ی‌ر‌ده‌ی شه‌ر‌ی‌کی توند د‌ژی ک‌ورد ب‌ک‌ه‌ن و له‌ل‌ایه‌کی دی‌یه‌وه نه‌یان‌ده‌و‌ست و‌لا‌تا‌نی عه‌ره‌ب له خ‌و‌یان به‌ت‌و‌ر‌ن و به‌ه‌نج‌ی‌ن، له شه‌ش سا‌نگ‌ی یه‌که‌می شه‌ر‌پ‌دا خ‌و‌یان له به‌کاره‌یتانی زا‌را‌وه‌ی «نو‌ت‌و‌ن‌و‌می» ده‌پ‌اراست که‌

یه‌کینک بوو له بهنده‌کانی په‌پړه‌و و پړوگرامی حیزب.

له مانگی چواری ۱۹۶۲دا، خه‌یات ، نۆزگانی ره‌سمی حیزبی دیموکراتی کوردستان، پاش نه‌وه‌ی نهم لایه‌نه دوویات ده‌کاته‌وه که بزائی کوردیتنی به ته‌ما نییه کوردستانی باشوور له عیراق جیا یکه‌ته‌وه، نامانجه سه‌ره‌کییه‌کانی شو‌شی کورد به رینه‌رایه‌تی رۆله‌ی نه‌مه‌کداری عیراق، یارزانی قاره‌مان، به‌مجۆره دیاری ده‌کات.

۱- کشانه‌وه‌ی هتیه‌زکانی عیراق بۆ نۆزدوگاکانی به‌ر له ده‌ست پتیکردنی شه‌رو هله‌وشانه‌وه و چه‌ک کردنی جاشه‌کان.

۲- ناوه‌دان کردنه‌وه‌ی ناوچه به‌زودمان کراوه‌کان.

۳- نازاد کردنی زنده‌انییه سه‌اسیه‌کان،

۴- لایردنی هوکمی عورفی و کوتایی هتیان به قۆناعی ره‌وته‌نی و دلپنکردنی نازادیه دیوکراتییه‌کان.

۵- دانانی ده‌ستوورتیکی تازه له لایه‌ن کۆمیسته‌یه‌که‌وه که نوینه‌ری هه‌موو هتیه‌ر سیاسیه‌کانی عیراقی تیدا یی، به مه‌به‌ستی سه‌قامگیری رۆژمیکتی شو‌رایی و به‌مه‌به‌ستی دانی نو‌تونومی به گه‌لی کورد له چوارچیه‌ی کۆماری عیراق دا.

۶- نه‌نجامدانی ریفۆرمی زه‌وی و زار، له کوردستاندا به پتی هه‌لومهرجی ناوچه‌که‌و به مه‌به‌ستی پتر پشتیوانی کردن له به‌زوه‌ه‌ندی جوتیاران، بایه‌خدان به‌باری پیشه‌سازی له کوردستاندا، به‌رز کردنه‌وه‌ی ناستی ژیان و بۆتوی گه‌لی کوردستان و .. هتد.

زاراوه‌ی «نو‌تونومی» سه‌ره‌نجام وه‌کو به‌شینکی داواکانی کورد به دیارده‌که‌وئ، به‌لام نهم به‌دیار که‌وته له کوتایی به‌ندی (۵) دا تیکه‌ل به جۆره پارێز و ترسکی زۆره.

حیزبی دیموکراتی کوردستان ، که سه‌ره‌نجام نهم هه‌نگاوه‌ی له‌بوری داواکردنی نو‌تونومیدا نا ، نه‌یدی هه‌موو شیتواژیکتی گرته‌به‌ر بۆ نه‌وه‌ی قه‌ناعه‌ت به عه‌ره‌به‌کان بیتنی - به‌عه‌ره‌بی به‌غداو به‌تاییه‌تی سه‌رانی قاهیره و ولاتانی دیکه‌ی عه‌ره‌ب- که شو‌شی کورد، ته‌نتی له‌چوارچیه‌ی عیراق دایه و حیزبی دیموکراتی کوردستان بزوتنه‌وه‌یه‌کی جودا خوازی نه‌یه . هه‌ر چه‌نده حاشا له‌وه ناکات که‌له کوردستانی عیراق دا ره‌وتیکی جودایی خوازیش هه‌یه . (۲۸)

نهم‌ه‌ش یه‌کینکه له لایه‌نه هه‌ره‌سه‌یره‌کانی بزائی کوردیتنی که‌له و دیانه و چاریکه‌وتنه‌ی یارزانی و به‌رایم نه‌حمه‌د له سالانی ۱۹۶۲ و ۱۹۶۳ دا ده‌گه‌ل

په‌یام‌نیرانی نایه‌تی لوموند و نیویورک تایمز و سنده‌ی تله‌گراف دا ده‌یکه‌ن چ نامازده‌یک به‌م مه‌سه‌له‌یه نایه‌ته کرن.

۹

بارزانی و گه‌مه‌ی ده‌سلات

دهرکه‌وتنی جهم‌رالی بارزانی له مه‌یدانی سیاسه‌تی جیهانی دا لم قزناغوره دست پتدکات: بارزانی که له یه‌که‌م شورش‌ی خویدا (۱۹۴۲ - ۱۹۴۵) وه له رووداو‌ه‌کانی کۆماری مه‌هاباد دا، به‌ ته‌واوتی له‌لایه‌ن رۆژنامه‌وانی جیهانییه‌وه فهرامۆش کرابوو، به‌لێ هه‌روه‌ها که له‌کاتی په‌ناهه‌نده‌یی له یه‌کێتی سۆقیه‌ت، چاپه‌مه‌نی رۆژاویی ناوی «جهم‌رالی سور» یان لێ نابوو، له نکاو دا ئه‌م پیاوه بووه، مایه‌ی سه‌رنج و ناوردانه‌وه‌ی گه‌وره‌ترین رۆژنامه‌یه‌ن ئه‌وروپا و ئه‌مه‌ریکا و په‌یام‌نیرانی ئه‌م چاپه‌مه‌نییانه له هه‌مان کاتدا که دل‌به‌ند و شیفته‌ی ئه‌م «خانه‌دانه شورش‌گیر» ده‌بون، له مامه‌له کردنیاندا ده‌گه‌ل وی سه‌راسه‌یش ده‌بون. (۲۹)

بارزانی هه‌نگن ته‌مه‌نی شه‌ست سال بوو

لێ نه‌ه‌ر دورانی چالاکییه‌کانی نه‌و چالاکی «پیاوێکی سیاسه‌توان» بوو، له هه‌لس و که‌وتیا له راده‌به‌ده‌ به‌پاریز بوو، دوو شه‌وی له‌سه‌ر یه‌ک له شوێنیک دا نه‌ ده‌نووست، هه‌میشه زیره‌فانانێکی له ده‌و بوو که ده‌هاتن و ده‌چوون، بێ ئه‌وه‌ی که‌سیک به‌ جێگا‌که‌ی بزانی، جگه‌ له‌ چه‌ند که‌سێکی زۆر که‌م و زۆر ئه‌مێن و ئه‌مه‌کدار.

بارزانی به‌ ئانقه‌ست په‌رده‌ی نه‌هێنی نامتیز به‌سه‌ر رابه‌ردووی خویدا دده‌ات، بێ خوش‌یلوکردن پیت ده‌لێ که «باب و باپیرانی له ۱۲۰۰ سال» (۳۰) له‌مه‌وه‌ به‌وه رتبه‌رانی عه‌شیره‌تی بارزان بوونه! به‌لام سه‌باره‌ت به‌ مانه‌وه‌ی له یه‌کێتی سۆقیه‌ت و په‌یوه‌ندی ده‌گه‌ل سۆقیه‌ته‌کاندا، زار هه‌لنایه‌نی،

بارزانی که به‌ زمانانی کوردی و عه‌ره‌یی و فارسی و روسی قسه‌ی ده‌کرد، زمانی تینگله‌زی نه‌ده‌زانی و ئه‌م زمانه هه‌ر قه‌تیر نه‌بوو، هه‌روه‌ها زمانی قه‌ره‌نسێش قه‌تیر نه‌بوو، هه‌میشه له‌ رنگه‌ی ته‌رجومانه‌وه قسه‌ی ده‌گه‌ل رۆژنامه‌وانانی بیت‌گانه‌دا ده‌کرد. (۳۱)

جهم‌رالی بارزانی که پیاوێکی ده‌سته‌بالایه، به‌ جلکی کوردی ناسایی و به‌ نیگای زیندور زیره‌ک و چاوانی گه‌ش، له ژیر برۆی کوردی چڕ و به‌روه‌ کار له به‌رانبه‌ره‌که‌ی ده‌کات، وێرای زۆری ته‌مه‌نی و تو‌زیک قه‌له‌وی، هێز و توانایه‌کی به‌ده‌نی و تاقه‌تێکی به‌

کوروی پیتوه دیاره، ههیکه‌لی به جۆرتکه له تۆ وایه له بهردێکی یه‌که‌پارچه داناشراوه، وره‌یه‌کی پۆلاییه هه‌یه.

به‌لام نه‌و رۆژنامه‌وانانه‌ی که له‌سالانی یه‌که‌می شه‌ردا (۱۹۶۲-۱۹۶۳) ده‌چه کوردستان و بۆ ماوه‌یه‌ک، هه‌ندێ جار ته‌نانه‌ت بۆ دوو رۆژ له گه‌ڵ جه‌مه‌رال بارزانی دا ده‌مێنته‌وه به‌ ده‌نتی که‌سایه‌تی شکۆداری نه‌و سه‌رسام ده‌بن.

جه‌مه‌رال بارزانی، به‌ جۆری خۆی له وه‌لامدانه‌وی راسته‌وخۆی نه‌و په‌رسیاره‌نی که‌ لێی ده‌کران ده‌رباز ده‌کرد که ده‌بوه‌ مایه‌ی سه‌رسامی خاوه‌ن په‌رسیاره‌کان.

پیاویکی زۆر به‌ پارێزه، هه‌میشه «له‌ حاله‌تی به‌رگری» دا‌بوه‌ و هه‌میشه ده‌بی به‌ر له قسه‌ کرن، به‌رانه‌یه‌که‌ی باش هه‌له‌سه‌نگینتی، به‌ سه‌عاتان به‌ نه‌وه‌ی قسه‌یه‌ک بکات، داده‌نیشن و له‌ به‌رچاوی رۆژنامه‌نووسانی سه‌رسام لهم وه‌زعه‌ چاوه‌روان نه‌کراوه، بۆ داوی که‌و شۆل ده‌تاشن، هه‌روه‌ها سوپانه‌وه‌ی به‌ ده‌وری باهه‌تی باسه‌که‌دا، له‌باری زهنیه‌وه به‌رانه‌یه‌که‌ی زۆر سه‌رسام ده‌کات، به‌ سه‌عاتان له‌ نه‌سلی هه‌به‌ست ده‌ره‌ه‌چیت و دیته‌ سه‌ر هه‌ندێ مه‌سه‌له‌ی دیاری کراوی وه‌ک ته‌ده‌خولی نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌وه‌کان، هاوکاری به‌ریانه‌یای مه‌زن، ولاته‌یه‌که‌گرتوه‌وه‌کانی نه‌مه‌ریکا یان قه‌ره‌نسا نه‌یدی به‌، گۆره‌ی قه‌ره‌میه‌تی نه‌و رۆژنامه‌نووسه‌ی که‌ قسه‌ی ده‌گه‌ڵ ده‌کات، یان نه‌گه‌ری وه‌ده‌ست هه‌تانی چه‌گی قورس، نه‌یدی به‌و جۆره‌ به‌ ده‌وری باهه‌ته‌که‌دا ده‌سوریته‌وه‌.

پاشان گه‌رمانه‌یه‌ک ده‌خاته‌ روو، که‌ مه‌یوانی بێگانه‌ به‌ ناسانی نادروستی گه‌رمانه‌که‌ دهرده‌خات، هه‌نگینتی ده‌چینه‌ سه‌ر باهه‌تێکی دی، پاش سه‌عاتیک، دوو سه‌عاتی دی دپته‌وه‌ سه‌ر هه‌مان نه‌و باهه‌ته‌ی که‌ له‌سه‌ره‌تادا خه‌ستیه‌تی روو، باسه‌که‌ له‌ سه‌فه‌وه‌ ده‌ست بێ ده‌کاته‌وه‌.

زۆر باهه‌ت هه‌به‌ون که‌ بارزانی خۆی لێ ده‌پاراستن، خۆ پاراستن؛ له‌ باسی نه‌م باهه‌تانه‌، وه‌کو باسی په‌یوه‌ندییه‌کانی ده‌گه‌ڵ یه‌کینتی سۆقیه‌ته‌دا، بێگومان زاده‌ی دووربینی و هوشیاری و به‌پارێزی بوو!

به‌لام به‌ مه‌زنده‌ی نه‌و رۆژنامه‌وانانه‌ی که‌ به‌ سه‌عاتان ده‌گه‌ڵ بارزانی‌دا به‌ون هه‌ی پارێزی جه‌مه‌رال بارزانی له‌ باهه‌تانی هونه‌ری وه‌کو نو‌تونه‌ومیی خواستی کوردان، یان مه‌سه‌له‌ی نابو‌ری «له‌ ترسی نه‌وه‌ بووه‌ که‌ نه‌بادا لێی نه‌زانی و دووچاری هه‌له‌یه‌ک بێی له‌و رو‌وه‌وه»

ههركاتنى بايه تىكى ههنايا پيشتم و بايه تهكه بسوايه ته مايهى سه رنج و وروژانى به رانه ره كهى، نىدى وازى لى ده ههنا.

له باسى مه سه لهى نو تونومى دا، له ناخرو نوخى سالى ۱۹۶۲دا رايگه ياند كه ستيه كى ده رانه تهى نه وتى عىراق و كوروسيه كانى نه نچومه نى به غدا ده بى بدرى به كورد، بدرى به دهوله تىكى ناوچه يى كه دارايى و پهروه ده و فتر كردن و هتيزى به رگرى خوى هه بهت، نه نى كاروبارى دهروه له قه له مه روى دهوله ته ناوچه ييه كه دا به ده ستي دهوله تهى به غدا ده بهت، به باوه رى نهو له كاتى شه ردا ده بى دهوله تهى مه ركه زى بز لرى كردنى هتيز به ره و سنوور و تپه مپوونى نه م هه زانه به كوردستاندا، موله ت وله دهوله تهى ناوچه يى» وهرى گرت. (۳۲)

كاتن كه دنيا كرا كه نه مه پتر له سه ره خوى ده چى ت تا له نو تونومى و لى تيان پرسى به راي نهو جيا وازى له نيوان نهو دووه دا چيه، بته دهنگى لى كرد.

جارتكى دى، كه له وه ناو مپد بوو بوو ده گه له به غدا به پتاك بهتن، گوتى نه گه ر بهه وئى ده وتانن كورد پتن عىراق به خاته سه ر نيران.

بى ريكى سه ير بوو، به لام هه ركه به وه مايهى سه رنج نىدى خوى لى به خاوه ن نه كرد. (۳۳)

له گفتو گو په كى ديدا ده گه له هه مان رۆژنامه نووسدا نى عىراف ده كات كه نامه په كى بز نى ران ييه كان ناردووه و داواى يارمه تهى لى كردوون، به لام وه لامى نه م نامه يان نه داوه ته وه. (۳۴)

له راستيدا بارزانى هه رگىز ناتوانن بهو چاوه سه يرى رۆژنامه نووسان به كات كه رۆژنامه نووسان له م قونا غدا به جاسوسيان ده زانن، يان به مه سورانى وه زاره تهى ده رنى نىنگلىز، يان وه زاره تهى كاروبارى ده رنى فه ره نسا يان ده زانن، كاتن كه دنيا ده بى كه نه هى نه ميان نه هى نهو، حمز ده كات به پرسى ر وه لامى پرسى ركه انيان بداته وه.

به لام نهو شتهى كه له هه موو شتىك پتر مىوانانى به تگانه سه رسام ده كات نهو ناو مپديه زوره و ماندوويه تپيه به كه چنگيان لى داوه.

به خه مىكى بى چه ند وچوون و حاشا هه له نه گه روه دووباره ي ده كاته وه. «كورد دۆستى نه هه».

راسته جده نه رال بارزانى له م قونا غدا جگه له چه ند سه رۆك عه شيره تىكى هاويه يمانى وهك هه مزاغاي مه نگور، كه نه وه ي په كى كه له يارانى شىخ عوبه يدوللايه «دۆستى» نين.

عەزیز عەقراوی لەم سەرۆبەندەدا دەلێ: «جەنەرال بارزانی رێبەرێکی گەورەیه، بەلام سیاسەتوان نییه!» (٣٥)

بێگومان نەمە داوەرێیەکی یەگجار تونده، بەلام رۆژنامه نووسیکی رۆژاوا یی که به هۆشباری و سەرناسی و تێگەیشتنیکی زۆرە پەی به توخمەکانی پێکھاتەی دەروونی نەم کەسایەتییە دژوار و ئالۆزە بردووە. بە جۆرە سۆزێکی بەزەیی نامێژووە دەلێ «جەنەرال بارزانی هەرگیز هیچ فێر نابێت. ئەوێ مایەیی داخ بوو نەمە بوو که پێدەچوو به خوشی نەمە زانی بێ» هەمان رۆژنامه نووس کە کۆتێووە ژێر کاریگەری «غەرور و کبریا» و تارادەیک «نەجەبەتی» کەسایەتی نمووە ناچار دان به «شتێکی خراب و سلبی له سروشتی ئەودا» دەنێ. (٣٦)

تەنیا یەک شت بەلای بارزانیوە مەبەست بوو: «دییڵۆماسیەت له ئاستی بالاوا» ئەو کەسایەتیکی زۆر، تا سالی ١٩٤٥ باوەری وابوو کە چارەنووسی کوردان پەیدووەستە به ئینگلیزەکانەو، پاشان رەنگە له نەجەبەتی رووداوەکانی کۆماری مەهابادوە بووبێ، بەلای سۆڤیەتدا پای دایوە، کاتیکیش کە سۆڤیەتەکان دەست بەرداری قازی محەمەد برون، ئەو قەناعەتە ل دەف چن بوو کە دەسلەلاتی گەورە له رۆژەلاتی ئافیندا ولانە یەگرتووەکانی نەمەریکا یە. ئەو هەولی دەدا به هەر شتێوەیک بوو پەشتیوانی دۆلەتی ئێسراو به دەست بهێنێ، و لەهەری ئەو «سەرەنگونی حکومەتی عەبدولکەریم قاسم و گۆڕینی عێراقی بۆ هاوڕەهەبەتیکی یەگجار مەکوومی رۆژاوا، له رۆژەلاتی ئافیندا بۆ نەمەریکا یەکان پێشنیاز دەکرده بارزانی به جۆرە ساردیەیکەو، جاری هەرەشە دەکات و جاریک دان رۆ دەکات: «ئەگەر نەمەریکا یەکان تەنێ بەرژووەندی تورکیە و ئێران رەچاو بکەن، کە نایانەوێ چ کەسیک یارمەتی مە بدات، ئەوسا رەنگە ئێمەش ناچار بێن یارمەتی کۆمونیستەکان قەبوڵ بکەین، ئەمە خەتەرێکە کەناکێ، به دوور بگیری» پاشان لەسەری دەروا «ئەگەر شەریک قەومی، پێویستەن به ئێمە دەبێ، نەم پێگە ستراتیژیەیی کە ئێمە لەسەر رێگەیی پیشەرۆی هێژتێن سۆڤیەتە له قەفقا زووە بۆ رۆژەلاتی ئافین هەمانە، فەرماوش مەکەن، ئەوێش بزانن کە لەرووی هێزی چەکدارییەو چ پارتیزانی و چ عەسکەری، باشترین جەنگاوەران و سەربازانی رۆژەلاتی ئافین، دەتوانن بەکەلکی ولانە یەگرتووەکانی نەمەریکا بێن، وەکو چۆن حیزبی کۆمونیست بۆ پێشەهەرنی قازانجێن سۆڤیەت کار دەکات، ئێمەش دەتوانین به قازانجی ولانە یەگرتووەکانی نەمەریکا کار بکەین» (٣٧)

دەسلەپکی خایاند تا ئەم قسائە سەرەنجام سەرئەجی ئەمەریکاییەکانی راکتشا، ئەویش نەک سەرئەجی دەولەتی ئەمەریکا بەلکو سەرئەجی (SIA) و ئەمەش ھوو بەمایدی رۆژە روشی کوردان.

لەن بارزانی لەرئستیدا پەیوەندی دەگەڵ یەکییتی سۆفیەتدا نەبەری ھوو، بە پیتی ھەندئ زانیاریان سۆفیەتەکان لەم قۆناغەدا، واتا ھەوینی ١٩٦٢ چەندین جار لە رێگە ی نوێنەرائی جیزی کۆمونیستی عێراق و جیزی تودە ی ئێرانەو پەیوەندیان پێوە کرد.

سۆفیەتەکان ناگاداریان کردووە کە نەگەر بزووتنەو کە ھۆ تورکیا و ئێران سیراپەت پین بەدات و بارەگەکی لە نزیک ی سنووری یەکییتی سۆفیەتدا داھن، ئەوا دەولەتی یەکییتی سۆفیەت ھەموو یارمەتیەکی پێوستی لە چەک و تەقەمەنی و پارە و قەدەدات، کە بارزانی ھەنگن زۆری پێوست پیتی ھوو. (٢٨)

نەگەرچی بارزانی لەم کاتەدا چ وەلامێکی روسەکانی ئەدایەو، چونکە دەولەتی یەکییتی سۆفیەت لەو سەرۆبەندەدا سەرچاوەی سەرەکی داھینکردنی چەک و پێداویستییە سولایەکانی حکومەتی قاسم ھوو، لەن دوا ی روخانی قاسم ھەندئ لەکۆمەکە مادی و مەعنەویەکانی لە دەولەتی یەکییتی سۆفیەت وەرگرت.

١٠

شەرو کرایۆین سولایی

بارزانی لە ھەیفی شولایی ١٩٦٢، لە کۆسارەکانی نزیک ی زاخو، کە لەوێندەر بارەگای تایبەتی دانابوو، دێتەدەرئ و ھیرش دەکاتە سەر مەخفەرئین پۆلیس و بنکەو بارەگاکانی سولای عێراقی، لەم شەرەدا سوود لە ھەمواری ناوچەکە، کە ھۆ شەری پارتیزانی یەکاویەک ھوو، وەردەگرن و لەگەلی سپی و گەلی زاویتە زنجیرە سەرکەوتتیک وەدست دین.

بارزانی لە ناخرو نوخری مانگی ئازاری ١٩٦٢دا دێتە کۆسارەکانی ناگرئ، لەم قۆناغەدا دەگەڵ جەنەرال عەھودی نوێنەری قاسم دا دیدار دەکات، ١٣٩١ داخوازیەکانی بارزانی زۆر ھەموارن: بارزانی جگە لە ئازادی زیندانیا ی کورد، داوا دەکات کە دەولەت خیرا زنجیرە پەرنامە یەکی بوژانەو ی کشتوکالی و پیشەسازی لە کوردستاندا دەست پیتبکات و قسوتابخانان بکاتەو و زمانی کوردی بپن بەزمانی رسمی ناوچە کوردنشینەکان. (٤٠)

لن نم گشتوگوتیانه سهر ناگرتی، شهر سهرله نوین هه لده گیرسیتهوه، له ناخرو نوخری هه یلی ۱۹۶۲/۵ دا بارزانی بادینان له هیزین عیراقی و جاشین کورد پاک دهکاتهوه. سهرکردایه تی ناوچه که به نسهده خوشهوی دمپیری و خوشهوی له یاورانی دیرینه بارزانی بو، له گهلی چو بووه یه کیتی سوڤیهت، به خوی له زنی گهوره ده پیتوه و دوی گه مارویهکی سی و سێ رۆژ^(۴۱) مه خفه رهکانی حاجی نۆمه ران و رایت دهگری و به مسجوره جادهی هامیلتون، که له رواندزهوه دهکاته سنووری نیران و له رووداو هکانی دواتری نم شۆشه دا رۆلنکی گرنک دهبینی، کۆنترۆل دهکات.

سویای عیراق نیدی تا روخانی شۆرش بارزانی له ۱۹۷۵ دا، ناگه پیتوه نم ناوچهیه. بارزانی له مانگی ۱۹۶۲/۷ دا چهکدارهکانی شیخ رشیدی لۆلان بهرو توکیا و نیران راو دهتی و دهین به دهسهلاتدار و حوکمرانی هه موو بهشی باکووری کوردستان، له زاخوی سنووری توکیا و سوریاوه تا دهکاته سنووری نیران.

له هه موو نم شهر شۆرانه دا هیزه کس بارزانی تهنی دهگه له یه کهی بهجوکی سویای عیراقی و یه کهی پۆلیس و جاشاندا روویمروو بوو بوونهوه. نم جاشانه سهر بهو عهشیره تانمن که دژمنایهتی کۆنیهان دهگه له بارزانی دا هه بوو، وهکو زنجاریهکان یا، له زمانی شیخ نهحمه دا، پیاوانی شیخ رشیدی لۆلان و «برادۆستهکانی» مه محمود خهلیفه. له سالێ ۱۹۶۲ دا سویای عیراق تهنی چوار لهشکر بوو، به هوی قهیران و ناستهنگی کۆتیهوه لهشکرونیویکی سویا له باشووری عیراقدا بوو، جه نه رال قاسم ههول دهکات که مترین قوهی سویا له چیاکانی باکووری کوردستاندا بهیتهتیهوه.

قوته عهسکه ریهکان پتر له باشووری کوردستاندان، واته له ناوچهی سلیمانی و شه رگی چوارتا خه پونه نهوه، به لام سویای عیراق کوردیکی زۆری تێدایه - چواریهک تا سیهکی سویا پێک دێن - حالهتی ههلاتن له خزمهت زۆره: بهتایبهتی لهم سه رو به نه ده دا که له شه رگی چوارتاوه عه بدولوه هاب نه تروشی په یوهندی به بارزانیه سه وه دهکات. عه بدولوه هاب نه فسه ریکی جارانی سویای عیراقه، له سالێ ۱۹۶۵-۱۹۶۶ دا قهرماندهی ناوچهی سلیمانی سهر به دهوک له دایک بووه، له سالانی ۱۹۶۵-۱۹۶۶ دا قهرماندهی ناوچهی سلیمانی بوو، له دوا سالهکانی شۆرش دا ده بیته به ریرسی مهکتهبی عهسکه ری شۆرش.^(۴۲)

وهکو په یامنیتری سهندهی تهلهگراف له کوتایێ سالێ ۱۹۶۲ دا دهلی. سویای عیران دهست له گرتنی کۆسارهکان دهشوات و هه موو جموجۆلنکی دیته سهر چالاکی سویایی -

نهویش بهو پیری وره روخواوی و نا نومیدییه وه. له دهشته کاندای و به هشتیوانی هینزی
فرۆکهوانی و بۆردومان کرنی ناوچهکانی ژێر دسهلاتی کوردهکان.

عهزیز عهقراوی له دوروبهیری ههولێره، عهلی عهسکهری و جهلال تالهانی له دهشتی
کهڕکوک چالاکی دهکهن، دامهزراوه و دهزگا نهوتییهکانی عێراق له دهستدریژی پیشمهڕگه
بهدهرین، شارهکانی کهڕکوک و ههولێر و سلێمانی و کۆبه به شهوان له ژێر دسهلات و
هوكمی پیشمهڕگه دن.

۱۱

کهوتنی قاسم

شهر، دهگهڵ شۆرشانی کوردا که له ههروهاده سووکه شهر بوو، بوو به زۆنگاریکی بن
پایانی نهوتۆ که رۆیهیکی زۆری دهرامهتی عێراقی قهوت دده، -نزیکی له ۴۰٪ ی
بودجهی عێراق بۆ سوپا تهرخان دهکرا-، حکومهتی دیکتاتۆری قاسم رۆژ به رۆژ پتر
له بهرچاو دهگهوت و نهیاری زیاتری بۆ پهیدا دهبوو.

به کردهوه زۆری هههه زۆری بهیری گشتی عێراقی دژی قاسم بوو: سوپا، که پنی واهوو
تفاق و کهرمهستی پهتووستی شهرێ کوردانی ناخاته بهردهست، کۆژ و نهنجومه نه
ناسیونالیستهکانی عهرهب، ناسری و بهعسیهکان.

له نێبو بهعسیهکاندا، ریکخراویک به نێوی «نهفسههانی نازاد» دروست دهیت و
پهپوهندی دهگهڵ رێبههانی شۆرش کوردا چیدهکهن، یهکێتی بهعسیان و کوردهکان شتیکی
ناسروشتی بوو، پاشان ههه لایهنتیک لهم دوو لایهنه ههه جێزه «پهیمان» یا
«ریککهوتنامهیهک» لهم رووهوه به درۆ دهخاتهوه.

له سالی ۱۹۶۲ دا جهنهرال تاهیر یهحیا سوپاسالاری نایندهی سوپای حکومهتی
بهعسی حهسهن نهلهکه (شوباتی ۶۳-۱۱/۶۳) له رینگهی نهفسههاریکی کهنجی کوردهوه
بهناوی کهرم قهرهمنی، پهپوهندی دهگهڵ رێبههانی حیزبی دیموکراتی کوردستاندا کرد،
هههچهنده کوردهکان له ناسیونالیستانی عهرهب زۆر بهگومان بوون، نهوچاش لهم پهپوهندی
و دیدارانه چهند ههفتهیهک بهردهوام بوو.

مه بهستی هههوکهی بارزانی له راستیدا «نههانی دویشهکههی بهغدا» (۴۳) واته قاسم
بوو، نهگهه بۆ لهم کاره ناچار بن دهست دهگهڵ دژمانی نایندهی کوردیش دا تیکهڵ بکات
ههههم سیاسهته بوو که دواتره سالان لهوه دا بووه هوی دامرکاندهندی شۆرش نهتهویدی

کورد به ریخه رایه تی جه نمرال پارزانی.

له ۱۹۶۲/۴/۲۸ برابم ئهممه سیاسه تی هاوکاری هتیزن نه یاری قاسم قه بول دهکات، بهلام له نامه یکی دوورودرژدا و بهو پیری راشکاوی وردی مەرجهکانی کورد بۆ بهشداری له هاوکارییه دا روون دهکاتهوه و مەرجهکان ئهمانهن:

وگه لی کورد ههقی جیاپونهوهی له ولاتی عێراق ههیه، بهلام نایه وی نهم مافه پیاده بکات.

بۆ نه هیشتی هه ر جهۆه به دحالی بوونیک له ناینده دا، پتیهسته نیوه بهر له هه موو شتیک ئوتونومی ناوخوی کوردستان قه بول بکن، نهمه له یه کتیک له یه که مین به یاننامهکانی حکومه تی شێرش دا راهگه یه ن.^(۴۴)

برابم ئهممه له م نامه یه دا دهکات که «ئهمسهرانی ئازاده رازی بن که و جه نمرال مه لا مستهفا پارزانی وهکو سه رهک وهزیران هوکمرانی کوردستان دابهن و مافی دامه زراقدنی دولته ی کوردستانی ئوتونومیدار بهو به سه رن.»^(۴۵)

کوردیه کان، به نووسین ئه و به لته یان پێ نادری، بهلام ئهمسهرانی ئازاد له هه یقی نابی ۱۹۶۲ دا له رتگی فرناد عارفه وه، که یه کتیک بهو له حکومه ته که ی قاسم وپاشان بهو به یه کتیک له حکومه تی هه سن ته لبه کریش به زاره کی نهم به لته ده دن.

رۆژی ههینی ۱۹۶۳/۲/۸، سه عات هه شتووسه ی به یانی رادیوی به غدا له نکاو به رنامهکانی ده بێ، دوا ی بینه نگیه کی چهن ساتی، له پێ یه کتیک له مایکرو فزنی رادیۆ که وه هاوار دهکات: «دیکتاتۆریه تی خیا نه تکار وهکو مشک له ژێر دارو په ردوی وزاره تی بهر گریدا تویوه.»

له راستیدا قاسم هیشتا زیندوه، بهلام مەردنەکهی وهستاوه ته سه ر وهخت و له نان وساندایه، قاسم دوا ی نهمه بۆ به درۆخته وهی مەردنی خۆی، له تهفریۆن دا دهرده کهوێ و وا خۆی پێشان ده دات که جه ماعه تیککی که می خه لکی به غدا بۆ تازه کردنه وهی به لته ن و وهفاداری ها تونه ته لای و به پرتوه پیشوازی کردوون، ههول ده دات بهر گریشه ک رێک به خات، بهلام شهوێ وهزاره تی بهرگری له لایه ن قوه تی زۆتی ئوردو گای ره شهیده وه که په یوه ندی به کوده تا چیه کانه وه دهکات که مارۆ ده دری، قاسم که که مارۆ دراوه، ههولیککی به بهرده ده دات که خۆی بگه یه نیه ته روباری دیجله و هیچ به هیچ نا کات، له سه عات شه نی به یانی شه مه دا ته سلیم ده بن دییه ن بۆ باره گای رادیۆ، له وێنهر له لایه ن عه بدوله لام

عارفموره ته حقیقی له گډل ده کړئ و دادگایی ده کړئ. قاسم که له ۱۹۶۱/۷/۱۴ دا
 عه بدولسه لاسی به خشی بو. عارف ده یوئ ټټی بگه یه نئ که «نه» سرورکی راسته قینه ی
 شپږشی ۱۴/تمووزی/ ۱۹۵۸ نه بووه. سهره نجام قاسم له بهر ددم کامیرای ته له غزیونی
 دا به د سترژیک د ټټه کوشتن.

۱۲

راوی کۆمونیستان

روځانی قاسم، خټی له خټیدا نیشانه یه کی «راوی کۆمونیستان» بو، شنی وا تنانته
 له سره دهمی حکومه تی پاشایه تیش دا له عتراقدا، رووی نه دابوو.

«بازوبند که سکانی» حهرس قهومی که وتنه راووشکاری راسته قینه ی مرزبان،
 ژماره یه کی زوریان گرت، نه ونده زور بوون جینیان نه ده بووه ناچار بوون
 له سهر بازخانه کانی به غدا په دا، شونئی تازه یان بو بکه نه وه، ژماره یه کی زوریانیش له
 کۆمونیستان هر له جتوه و بټ دادگایی کوشت.

کوده تای به عسیان له به غدا په دا به لای که موره بووه مایه ی ممرگی هزار کس و (47)
 په یک هغه کوشتاری کۆمونیستان بهر ده وام بوو. هاتوچ قه ده غه گرا، سوبا به تانکه وه
 ریگه ی هاتن و چوونی گهر که «هزار نشینه کانی» به غدا ی گرت و مال به مالی ته حه ری
 کرد.

ژماره ی گیراوان، که هر گیز به ته واره تی ده رنا که وئ، به راده په یک زور بوو که له
 وه زاړه تخانه ی نه وندا تمنی دوو فرمانبر مابوونه وه: نه وانی دی له بهر په بهر وه
 ده گاته دمرگاوان هه موویان هر گیرابوون. (۱۸)

ژماره په یک له خه باتکارانی حیزی دیوکراتی کوردستانیش بهو هه نجه ته ی که کۆمونیست
 گیران.

۱۳

کاروانه ووی کوردان

جه نمرال بارزانی له ۱۹۶۳/۲/۸ دا په یک لاینه ناگریری راگه یاند بوو وکوردکان له
 حالتیکدا که گوټیان به رادیوه نابوو، به تاسه وه چاوه پروانی خوټند ته ووی به یاننامه ی
 نوتونومی بوون.

بهلام به پاننامه‌کان یک له‌دوای یک خوځندرانده و ج هوالیک له «خه‌به‌ری جادویی»
نوټونومیوه نه‌بوو.

هوانیشینانی بارزانی نیدی یی تاقت بوون وگوتیان «نهمجارش کلاومان کرایه
سره»!

سەرچاو و پەرێزان:

۱. به‌وانه کتیی کوردستانی عێراق ل ۹۴-۱۰۰-۱۰۱ نووسینی عیسمت شریف وانلی.
۲. کوردستانی عێراق به سهره‌شتی هه‌ستهره II «پارته‌زانه‌کان» نهریک رۆلۆ، لوموند، ۱۹۶۳/۴/۱۱.
۳. ههمان سەرچاو.
۴. ههمان سەرچاو IV «سیاسه‌ترانی ئه‌شکه‌وت نه‌شه» ۱۴-۱۵/۴/۱۹۶۳.
۵. به‌وانه کتیه‌که‌ی عیسمت شریف وانلی، به‌مه‌رین ۱۷-۱۷۴.
۶. ههمان سەرچاو ل ۱۰۱ له سالی ۱۹۷۴ دا عه‌لللا ئه‌سماعیل یه‌که‌نک به‌و له رۆبه‌رائی حزبی
شۆرشگری کورد، که هه‌وکاری ده‌که‌ل به‌عس دا کرد.
۷. نهریک رۆلۆ، لوموند، ۱۹۶۳/۴/۱۱.
۸. له سالی ۱۹۶۲ دا ته‌نق له شاری که‌رکه‌ک دا ۱۰/۰۰۰ دینار کۆکرایه‌ره «ئیه‌راهم نه‌حمه‌د،
ناوێردان، ۱۹۷۳».
۹. نهریک رۆلۆ، لوموند ۱۹۶۳/۴/۱۱.
۱۰. ههمان سەرچاو ۱۴-۱۵/۴/۱۹۶۳.
۱۱. ههمان سەرچاو ۱۱/۴/۱۹۶۲.
۱۲. دانا نادلز سچیس، نیویورک تاغز ۱۱/۹/۱۹۶۲.
۱۳. به‌ پشی په‌یره‌ پرۆگرام به‌دروزیی ته‌من سه‌رۆکی حیزب به‌و.
۱۴. نهریک رۆلۆ «پانی-سینتیکی شۆرشگریه‌ لوموند ۱۳/۴/۱۹۶۳».
۱۵. نهریک رۆلۆ، ههمان سەرچاو ۱۴-۱۵/۴/۱۹۶۳.
۱۶. عیسمت شریف وانلی ل ۱۱۷.
۱۷. نهریک رۆلۆ لوموند ۱۳/۴/۱۹۶۳.
۱۸. سه‌نده‌ی ته‌له‌گراف ۳۰/۱۲/۱۹۶۳.
۱۹. سه‌من نه‌رقه‌ع، کورده‌کان، ل ۱۳۶.
۲۰. ژبه‌ری نه‌نقی.
۲۱. عیسمت شریف وانلی ل ۱۱۷.

۲۲. همان سرچاوه.
۲۳. نمریک رولو ده گکل قاچاخچیاندا، لوموند ۱۹۶۳/۴/۱۰.
۲۴. همان سرچاوه ۱۴-۱۹۶۳/۴/۱۵.
۲۵. همان سرچاوه.
۲۶. عیسمت شریف وائلی ل. ۱۲.
۲۷. همان سرچاوه ل ۱۲۱.
۲۸. پروانه ژماره‌ی ۱/ ۱۹۶۲/۱۰ ی خهبات، که له لاپه‌ری ۱۲۲-۱۲۳ ی کتیه‌ک‌ی عیسمت شریف‌وه وریگرتوه.
۲۹. نمریک رولو، لوموند ۱۹۶۳/۴/۱۳.
۳۰. دانا نادامز سمیس، نیویورک تایمز ۱۹۶۳/۴/۱۳.
۳۱. جگه له نمریک رولو، که ده‌توانی به زمانی عمره‌ی گفتوگویی ده‌گکل دا بکات.
۳۲. دپقید نادامسن، جهنگی کوردستان، له‌تدمن ۱۹۶۴، ل ۱۴۷.
۳۳. همان سرچاوه ل ۱۶۶.
۳۴. همان سرچاوه ل ۱۸۱.
۳۵. همان سرچاوه ل ۱۵۱.
۳۶. همان سرچاوه ل ۱۸۹-۱۸۷.
۳۷. دانا نادامز سمیس، نیویورک تایمز ۱۹۶۲/۹/۱۰.
۳۸. و. هاول، په‌کتی سؤلیت و کورده‌کان ل ۴۱۱، هروها پراویزی ل ۴۱۲.
۳۹. به‌گوتی دانا نادامز سمیس نم دیداره له ۱۹۶۱/۱۲/۱۷ دلو له سهرس‌نگ رویی داوه. ل ۲۰۷، گشتی نیتو جوامیران.
۴۰. جمرجیس فه‌تھوللا، وه‌گرتی عمره‌ی کتیه‌ک‌ی دانا نادامز سمیس، هه‌په‌یفه‌ن ده‌گکل نووسه‌دا، حاجی نومه‌رلن، ۱۹۷۴.
۴۱. د. نادامس، جهنگی کوردستان ل ۱۹۹.
- سهریازگی رایات ۱۰۵ سهریازی عیراتی تیتا بوو، که وقرای نمبوونی خوراک و ناو پهره‌فانیاں کرد.
۴۲. به‌گوتی دپقید نادامس ۷۰ نه‌فسر که په‌کتیکیان جده‌نرالی بوو له‌ناخر و نوغری سالی ۱۹۶۳ دا له‌سپای عیراتی هه‌لاتیرون، جهنگی کوردستان، ل ۱۱۷.
۴۳. نمریک رولو، لوموند ۱۹۶۳/۳/۱۲.
۴۴. همان سرچاوه.
۴۵. عیسمت شریف وائلی، کوردستانی عیراق ل ۱۷۵.
۴۶. په‌یامی ته‌له‌گرافکی ناژانسی فرانس پریس ۱۹۶۳/۲/۱۴.
۴۷. همان سرچاوه.
۴۸. همان سرچاوه.

فهرستی حکومت

بخشوی به‌کرم

شوبات - هوزمیران ۱۹۶۳

تاگو نه‌مروک‌میش پ‌درده‌یه‌کی نه‌ستور به‌س‌ر نه‌و ه‌لوم‌ه‌رج‌م‌وه‌یه که ک‌س‌وده‌تای ۱۹۶۳/۲/۸ ی‌ت‌یدا نه‌نج‌ام دراو نه‌خ‌شی ع‌س‌ک‌ه‌ری‌به‌کان و م‌ه‌ده‌نه‌یه‌یه‌کان له‌و ک‌وده‌تای‌ده‌ا ج بو، چ‌ون بو‌وه... نه‌خ‌شه‌دان‌ه‌رانی نه‌م ک‌وده‌تای‌ه، که ز‌ور خ‌راب نه‌نج‌ام درا، به‌ع‌سی‌یه‌کان بو‌ون «نه‌م یا‌وه‌ره ع‌ی‌راق‌یی‌اندی می‌ش‌یل ع‌ه‌قل‌ه‌ق که خ‌ه‌ل‌ک‌انی ه‌ره‌زه‌کار و ب‌ن نه‌زم‌و‌ون بو‌ون و له‌لای خ‌ه‌ل‌کی نه‌ناس‌راب‌و‌ون، پ‌ت‌ور‌م‌ستی‌ان به‌که‌سای‌ه‌ته‌یه‌کی به‌رج‌م‌سته، به‌جه‌نه‌رال نه‌ج‌یی‌ت‌ک ه‌ه‌بو»^(۱)

نه‌مان‌ه که‌له‌س‌ر خ‌ه‌باتی نه‌نی‌ی‌ی راه‌اتی‌و‌ون، به‌لام ه‌ی‌شتا توانار ل‌ت‌ه‌ات‌و‌ویی نه‌و‌ه‌یان نه‌بو‌و که به‌م ز‌و‌وان‌ه ج‌له‌وی ده‌سه‌لات ب‌گ‌رنه ده‌ست و ژ‌مار‌یه‌کی ز‌وری ر‌ی‌به‌رانی‌ان ه‌ی‌شتا له‌ ز‌ی‌ندان د‌ه‌بو‌ون، و‌ای‌ان ب‌هر ده‌کر‌ده‌وه، که‌نه‌گ‌ر ع‌ه‌بد‌ول‌سه‌لام ع‌ارف به‌س‌ره‌و‌کی ح‌ک‌وم‌ه‌ت د‌له‌ن‌ن، به‌و ح‌س‌او‌هی که‌ن‌ی‌ت‌و‌را و ه‌کو‌یه‌ک‌ت‌ک له‌ ق‌اره‌مان‌انی ش‌و‌رش ۱۹۵۸/۷/۱۴ نا‌و نا‌وی‌ان‌گ و پای‌ه‌یه‌کی ه‌یه، ده‌رف‌ه‌ت و ده‌ل‌ه‌یه‌یه‌کی چ‌اک‌س‌ری‌ان ب‌و‌ده‌ره‌خ‌س‌یت که له‌ده‌سه‌لات‌دا ب‌ی‌ن‌ه‌وه، به‌م‌ج‌و‌ره ش‌ته‌که ش‌ی‌ر‌د‌رای‌ده‌وه و ه‌هر که ر‌ادی‌و‌ی به‌غ‌دا له ه‌ه‌و‌مل ر‌و‌زی ک‌وده‌تا‌که دا دام‌ه‌ز‌اند‌نی «نه‌ن‌ج‌وم‌ه‌نی ن‌ی‌ش‌تم‌انی سه‌ر‌ک‌رد‌اید‌تی ش‌و‌رش» ی‌ به‌ سه‌ر‌و‌ک‌اید‌تی ع‌ه‌بد‌ول‌سه‌لام ع‌ارف و ب‌ن نا‌وه‌ی‌نان‌ی نه‌ند‌ام‌ه‌کان‌ی ت‌ری نه‌ن‌ج‌وم‌ه‌نی ف‌ی‌ت‌و‌را و ب‌ن نا‌ما‌وه‌ ک‌رد‌ن به‌ک‌ور‌د‌ه‌ستان، ر‌اده‌گ‌ه‌یه‌نی، ل‌ای‌د‌ن‌گ‌رائ‌ی بار‌زانی ده‌یان‌ه‌و‌ی دم‌ و ده‌ست، ده‌ست به‌ ه‌ت‌رش‌ان ب‌ک‌ن و نه‌و و‌ه‌ز و‌ح‌اله پ‌ه‌ش‌وه ب‌ق‌و‌ز‌نه‌وه و ده‌ست به‌ سه‌ر ش‌ارانی گ‌ه‌و‌ری و‌ه‌ک ک‌م‌ر‌ک‌وک و سل‌ت‌مان‌یدا ب‌گ‌رن و له ر‌ز‌ح‌ی ت‌از‌هی ب‌ک‌ن به‌ نه‌مری واق‌ع.^(۲)

به‌لام بار‌زانی که له ه‌ه‌مو‌و تم‌م‌ه‌نی دا ه‌هر پ‌یا‌و‌یکی به‌ پار‌ت‌ز بو‌و، خ‌وی له «مو‌غام‌ه‌ره» ناد‌ات و ده‌یه‌و‌ی ه‌ه‌و‌له‌ج‌ار و به‌ر‌له‌وی ده‌ست ب‌د‌اته ش‌ه‌ر‌یکی ت‌ازه، ه‌ه‌مو‌و ر‌ت‌گ‌اک‌ان و ش‌ه‌وا‌زه‌کان‌ی گ‌فت‌و‌گ‌و‌ ک‌ه‌ش‌ف ب‌ک‌ات و ب‌د‌و‌ز‌ت‌ه‌وه.^(۳)

د‌و‌ای ه‌ه‌ف‌ته‌یه‌ک ح‌ک‌وم‌ه‌تی ت‌از‌هی ع‌ی‌راق، که دو‌و و‌ه‌ز‌یری ک‌ور‌د‌یش‌ی ت‌یدا ده‌ی‌ت، نی‌ازی خ‌وی سه‌بار‌ه‌ت به‌ «چار‌مه‌ری ناش‌ی‌انه» ی‌ م‌ه‌سه‌له‌ی ک‌ور‌د پ‌اش ز‌ان‌ینی ب‌و‌ج‌و‌نی ح‌ودی ک‌ور‌ده‌کان، ر‌اده‌گ‌ه‌یه‌نی.

په یوه نښه سهره تاییه کان

هر بز تاقیب و په یگیری هم کاره. بارزانی رڼی ۱۹۶۳/۲/۱۹ جهلال تالهبانی و صالح یوسفی بز تاقیکردنه وی نیازی حکومت بز بغداد دهنیږی. یکه مین په یوه نښه کان په کجار به خیل و هند و پر له تله که بازی دین، جهنرال تاهیر یه حیا، که له بهاری سالی ۱۹۶۲ دا به خوی له نیتوان «نه فمه رانی نازاد» و کورده کاندو بو، نهو سویا سالی سولایه «زور زور عوزر خوایی دینته وه» و نه گهر نو په پمان و بهلته نای به کورد دراوڼ جیبه چی نه کراوڼ، هڅه که ی نه مه بوو که «لهو کاته به ملاوه ژماره یکه له ناسیونالیستان هاتونه ته ناو نه مجومه نه وه و زوریان که یف به نوتونومی کوردستان ناپهت.»^(۶)

رڼه رانی به عسی بغداد به زهیری لښه اتوی و زهیر گیان له فرولتان و، له سوری دهر وڼ و ده لښ نه پانده توانی هر دواي دمه لات وهر گرتن به «هر راج کردنی» باکوری عیراق، هممو ولاتانی عهره له خویان پشه مزین و داوا ده که ن جهلال تالهبانی له گمل نه و شانه رسمیه ده که بز گفتوگو ده گمل سه روک ناسر ده چیت بز قاهره، بروت بز نک وی، له ناخی دله وه ناو اته خوانن ناسر که لهو سه روپه بنده ده به تعمای یکه خستنی جیهانی عهره بو له سایه ی رڼه رایه تی خویدا، وکو نه وان چالاکی و چه له نگی جودا خوانانه ی کورده ان رسواو مه حکوم بکات.

سه روک ناسر و مه سه له ی کورد

به لام گه وره ترین سه رسامی به لای عهره بیت نه نداسی شاندی عیراقیه وه وانا به لای علی صالح نه لسه ده ی یاریده دهری سه روک و وزیران و وهیری ناوخو، تالیب شه بیب، وهیری کاروباری دهرموه، جهنرال عه ماشی وهیری جندگ،^(۷) نه مه بوو که سه روک ناسر «به دل و به گیان لایه نی کورده کانی گرت» وگوئی: «چ که سیک ناتوانی نکولی له بونی نه ته وی کورد بکات. تم مه لته مافی خوی هیه و یه کیک له م مافانه ی داوا کردنی نوتونومی»^(۸) تموجا به دوپات کردنه وی تم باه ته ی که عهره دوزمنی به هیزی وکو نه سراتلیان هیه، له سوری رڼی «تمه هختی نه ومان نه به که به کیشمانه کتشی ناوخو بیکوږن، کورده کان دین له چوارچینوی عیراقدا به مافی خویان بگن و مافی خویان هین، بزچی له زار لوی نوتونومی دهرمن.»^(۹)

دیداری کانی ماران

نکه رچی زۆری نەما بوو، نەم قەرارە لە دواساتەکانی خێدا هەلومشیتەو بەلام سەرەنجام و لە ١٩٦٣/٣/٤ دا لە گوندی کانی ماراندا دیداریک لە نیتوان جەنەرال بارزانی و شاندیکی عێراقی دا دەکری.

شاندە عێراقییەکە بە سەرۆکایەتی جەنەرال تاهیر یەحیا بوو و بریتی بوو لە عەقیدیک، فەرماندە یەزێ فەرۆکەوانی و نەندامی نەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش (رەنگە جەردان تکریتی بووین) جەنەرال فەتاح شالی و سێ کەسایەتی کوورد، باها عەلی و فۆناد عارف کە وەزیر بوون، و حەیدەر سەلیحان سەفیری عێراق لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا،

پەیامنیتری تایبەتی لوموند، کە لەم دیدارەدا نامادە بوو، هاتنی شاندە عێراقییەکە بە هەلیکۆپتەر، وەسف کردوو، «نەندامانی شاندەکە لە رووتەنکی کانی ماران دا و لەناو بازنە ی پێشەڕگە سەرپا چەکداری بەرزالت خوشگوزەرائی، پۆشتەو پەرداخ، قایشی کامیرای رەسم گرتن بە شانا هاتووە خوا»^(١٢١)

یەکەم دیداریان زۆر سارد بوو.

جەنەرال تاهیر یەحیا نەوێ روونکردووە کە نەم شەڕ «پراگۆشەیی رژیمی قاسم بەسەر کوورد و عەرەبیدا سەپاند» و نەوجا گوتی کوورد و عەرەب هەمیشە «دوو نەتەوێ تەبا» بوون.

بارزانی بە شتێوازە تایبەتیەکە خۆی وەلامی دايمو: «من و تۆ هەردوو کمان سەر بە تیرە یە شەڕین.. لە گەڵ ئەو شتدا تۆ ناوت تایرەو من ناوم مستەفایە! ئێدی بێتاییدە یە نەگەر بێتێن دوو مرۆڵی تایبەتی نیین، کە هەریەکە و کەسایەتی تایبەتی خۆی نییە»

بە زمانیکی توندتر گوتی: «دیارە هەر رایەکی پێچەوانە ی ئەمە بە ناچار ی دەپێتە مایە ی مەسلەتێ ی بەردەوام، گەلی کوورد چیتەر باوەر بەو ناکەن کە ناشتی و دۆستایەتی بە قەسە ی رووت دایەن بکری، قاسم زۆری لەم قەسانە بۆ کردین و لە هەمان کاتیشدا دریقی لەگۆشتنی ژن و مندالمان نەکرد!»

جەنەرال بارزانی پاشان لەسەری دەروات و هەر بەو زمانە دەلی «من بۆ یە لایەنگری و پشیتوانیم لە رژیمی ئەنگۆ نەکردوو، بارزیک و رەوان پەت یێلیم، لەبەر ئەمە بە کە بەغدا خۆی لەوە دزییەو کە دان بە بەماقی ئوتونومی گەلی کووردا، لە چوارچێوە ی ولاتی عێراقدا

بەن، جا ئەم داوايە ئەمەزگەش ھەر ھەمان داواکە دەرنەیتەو لایەنی کەمی دلاوی نەتە بە
بۆ کوتایی ھێتانی ھەوا»

ئەوجا جەنەرال تاهیر یەحیا داوا دەکات کە گفتوگۆکە لە کۆمیتەیەکێ بچوک دا بەردەوام
بێت، دواي سێ سەعاتان، کوردەکان و نوێنەرانی دەولەتی بەغدا بەرووخۆشی و زەوقەو
لێکدی جودا دەبنەو و مالاوایی دەکەن، ئەمە مایە سەرسامییە، چونکە بارزانی داوا و
داخوازی زۆر دژواری تەسلیم بە جەنەرال تاهیر یەحیا کردووە.

۵

داخوازییەکانی بارزانی

ئەم لیستە بەتایبەتی ئەم بابەتانە لە خۆگرتیو

- دان نان بە مافی ئوتونومی بۆ گەلی کورد.

- دانانی ئەنجومەنێکی جێبەجێ کردنی تایبەت بە کوردستان، لە گەڵ سەرۆکێک دا کە
لە ھەرانبەر ئەنجومەنی کوردیدا کە ئەندامانی لە ریفوراندۆمێکی گشتیدا و راستەوخۆ و بە
نەیتی ھەلئێژدراون، بەررەسار بێت.

- دانانی جێگرتکی کورد بۆ سەرکۆمار.

- ھەریس کوردستان باژێرین سلیتمانی و گەرکوک و ھەولێر و ئەو بەشەکانی شارانی
موسل و دیالە دەگرتەو کە زۆریە دانیشتوانیان کوردن.

- دامەزراندنی ھێزێکی جەندەرمی کورد.

- دا بەشکردنی دەرامەتی نەوت. (۱۳)

بارزانی بە رێکخەستنی ئەم لیستە بۆ یەکەمجار بیرۆتیوون و تێگەشتنی کوردی
لەمەر ئوتونومی بە شێوەیەکێ ورد خستە روو، لەشتەوی جێزە ھۆشدارییەکدا، تەسلیم بە
دەولەتی عێراقی کردبوو، ھەو مەرجە کە ئەگەر ئەم داخوازیانە لەماوەی سێ رۆژاندا،
و ھەم نەدرێتەرە ئەوا شەڕ دەست پێدەکاتەرە.

دەولەتی بەغدا کە سەری لەم زێدەخوازییە کوردان سوپاوە. رایدەگە بەنێ کە ئەم
داخوازییانە قابیلی دان و ستان نییە. لە رۆژی شەشەمی ئازاری ۱۹۶۳ دا، تالیب
حوسەین شەیبی و ھەزیری کاروباری دەرەوی عێراق و یەکێک لە رێبەرانی پالی رلستی
بەعسیان رایدەگە بەنێ: « باسی ئوتونومی نییە، تا ئێستە لە زیادە گفتوگۆمان دەگەڵ ئەم

«یاخی» بەدا، که تمنانت لە لایەن خودی کوردەکانیشەوێ پشێوانی لیناکرێ، دانوستانان کردوو، ئەگەر جەنەرال بارزانی نەبەوێ سازشمان لەگەڵدا بکات، نەوا لە ماوەیەکێ که مەداو بۆ هەمیشە کوتایی بە شۆرشەکێ دێتین. (١٤)

لە بەغدایە کۆت و ئەنجومەنە نەتەوێیەکانی کورد، بەرانبەر بە بێدەنگی ئەوێتی ئەنجومەنە حکومەتی یەکێکان سەبارەت بە پەرەندییە بەردەوامەکان، زۆر بێ تاقەت و جەوسەلە دەبن.

٦

خەیاڵ و گومانان

بەلام لە رۆژی ١٩٦٣/٣/٩ دا ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرشێ عێراقی و دان بەسافی لامەرکەزی گەلی کوردە دەنیت، بەلام لە روانگەیی رۆژنامەوانی جیهانییەو، کوردەکان سەرکەوتوون، رۆژنامەیی لوموند بە مانشتی درشت دەنوسیت: بەغدا ئوتونومی بە کوردستان دەدات! (١٩٦٣/٣/١٢)

بەلام لە راستیدا شەشەکان روون نین، حکومەتی بەغدا ئەم «لامەرکەزییە» بەبێ رەزامەندی بارزانی رادەگەیەنێ، بێگومان ئەم بێاننامەییە بە هیچ جۆرێ داخواری کوردەکان کە هێشتا هەر نەیتین و پەو شێوەیەکێ کە جەنەرال بارزانی لە دیداری ١٩٦٣/٣/٤ یدا دەگەڵ جەنەرال تاهیر یەحیا داوای کردبوو، دا بێن ناکات.

ئەگەر عەلی سالح ئەلسەعدی، یاریدەدەری سەرەک و وزیرانی عێراق لە هەشپە یفینتیکێ رۆژنامەوانی دا لە ١٩٦٣/٣/١١ لە دێشق بەرگری لە نەخشە و بێ یارەکانی ولاتەکی دەکات و دەڵێ کە «کوردەکان لە هەموو بوارەکاندا، جگە لە کاروباری دەرێو و دارایی کە لە ژێر دەسلەلاتی حکومەتی ناوەندییدا دەبن، نییدی دام و دەزگای نێداری خۆیان دەبن، نەمە بە واتایەک بەرگرییە لە سیاسەتی دەولەتی خۆی و لە حەقیقەت دا چ رێکەوتنیک لەگەڵ کوردا نەکراوە، چونکە داواکانی بارزانی دەقار دەق لە هەمان بوارێ دارایی و بەرگری دا بە کەدان و ستانەکی راگرتوو.

بارزانی لە لایەن هەندێ کۆپ و کۆمەڵی کوردەوارییەوێ گۆشاری لێدەکرێ کە دەگەڵ بەغدایە رێک بکەوێ، نوێش داوای «کۆنفرانسیکی جەماوەری» دەکات، ئەم کۆنفرانسیه ١٩٦٣/٣/١٨ دا لە کۆپە و بەبەشداری ٢٥٠ نوێنەر کە ٢٠٠ یان مافی دنگدانیان دەبن، لە حیزبی دیموکراتی کوردستان و رێکخراوە عەسکەری و ناوداران و پیاو مافولان

وروشنیرانی کورد، دهکری.

کونفرانس لیستیکی تازهی داواکاری ناماده دهکات و دهیکات به یادداشتنامه یک و به یاداشتنامهی ۱۹۶۳/۴/۲۴ «ناو دهردهکات، نوجا شانديک بهسه رۆکا پەتی جەلال تالەبانی هەڵدەبێژدری و رای دەسپێری کەدان وستان دەگەڵ حکومەتی بەغدا بەکەن. (۱۵)

۷

چاووڕاوی بەغدا

گفتوگۆی قۆڵیپەکانی (میسر، سوریا و عێراق) لە قاهیرە جارتیکی دی نەوە نشان دەدا کەسەرائی بەعسی بەغدا گەمەپەکی دوو لایەنەیان کردوو هەرگیز نیاز و مەبەستان نەبوو بەراستی دەگەڵ کورد! رێک بەکەون.

لە ۸/نازار/ ۱۹۶۳ دا واتە رێک مانگێک دواي روغانی قاسم، حیزبی بەعسی سوریا بە زەهري کۆدەتایەک دەسلاتی وەرگرت، هەرچەند رۆژیک دواي کۆدەتاکە لە قاهیرەدا گفتوگۆ لەمەڕ پەکەستنی میسر و سوریا و عێراق لە چوارچێوەی پەک کۆمار دا بە نێوی «کۆماری پەکگرتوی عەرەبی» دەستی پێکرد.

سەرەک ناسر پێشنیاز دەکات نوێنەرائی جەنەرال بارزانی- یش بۆ بەشداری لە دوا قۆناغی گفتوگۆدا دەعوەت بکەن کە قەررەبوو لەناوەراستی نیشاندا لە قاهیرە نەنجام بدرێ. لێ سەرائی بەغدا دەلێن پێویست بەم کارە ناکات. چونکە مەسەلەکە «لە نێو خودی عێراقیپەکان» دا هەڵ و فەسل بوو! لە کاتییک دا رێبەرائی بەغدا بەو جۆرە پاساو بۆ جێبەجێ نەکردنی داواپەکانی بارزانی دێننەو کە گواپە مەسەلەي کورد لە «چوارچێوەی نیشتمان» دەرچوو و ناسر دژی هەر جۆرە «ناشتەواپەک» کە زیانە بەکێتی عەرەب بەگەپەنی، دەوستی. (۱۶)

۸

خاوبوونەوێ پەيوەندی بارزانی و بەعسیپەکان

لە ناوەراستی نیسانی ۱۹۶۳ دا رۆژنامەي تروود Troud ئۆرگانی پەکێتی کێتکارانی پەکێتی سۆڤیەتی باسی ئەکەری هەلگیرسانەوێ شەڕ دژی کوردان دەکات. (۱۷)

لە راستیدا پێچڕانی پەيوەندی زۆر دوور نەپە، جەلال تالەبانی دواي پازدە رۆژان

یادداشتنامه‌های ۱۹۶۳/۴/۲۴ ی کوردان له به‌غدا به بلاو ده‌کاتوه. - نهم
یادداشتنامه به ویتیه‌کی دستکاری گراوی «لیستی نمو داخواریانه‌یه» که له ۳/۴ دا
دراوه جه‌نرال تاهیر یه‌جا و له کوئفرانسی کوچه‌دا په‌سند کرا.

لهم یادداشتنامه‌یه‌دا نه وشه‌ی «نوتونومی» و نه وشه‌ی «لامرکه‌زی» به‌کار نه‌هاتوه و
به‌رجاو ناکه‌وی، لئ داخوارییه‌کان له راده‌به‌ده‌رن، کورده‌کان له راستیدا خواریاری
ولاتیکی دور مه‌له‌تین له‌سەر شیوازی ولاتانی فیدرالی نه‌وروپایی «وه‌کو یوگسلاویا»
یان تا نه‌ندازه‌یک وه‌کو سویرا»

تاله‌بانی دوا‌ی نه‌وه‌ی نهم یادداشتنامه‌یه بلاو ده‌کاتوه. که هەر بلاو کردنه‌وه‌که به‌خو‌ی
مانای به‌ینی په‌یوه‌ندی ده‌که‌یه‌نتی. رایده‌که‌یه‌نتی «نیمه ناماده‌ین له پیتاوی گفتوگودا له
به‌غدا به‌یتینه‌وه، به‌لام نه‌که‌ر حکومه‌تی به‌غدا به‌چاکیازی نیشان نه‌دات، نمو
هفته‌یه‌کی دی بۆ باکو ده‌که‌رتینه‌وه» (۱۸)

لئ تاله‌بانی رۆژی ۱۹۶۳/۵/۳۱ به دیداریکی دوستانه‌ی سه‌ره‌ک ناسر بۆ میسر
ده‌ولات.

لئ ناسر ج کاریکی له دست‌نایه‌ت جگه‌ له‌وه‌ی دانشه‌ت و ته‌ماشای هه‌لگیرانه‌وه‌ی
شه‌ری به‌غدا له گه‌ل کورده‌کاندا به‌کات.

سه‌رجاو و په‌راوتان

۱. نه‌ریک رولو، لوموند، ۱۹۶۳/۱۱/۲۰.
۲. به‌روقه کشیجی «حیزبی سوسیالیستی به‌عسی عه‌ره‌یی» نووسینی که‌مال جابر، زانکۆی سیراکور،
نوسو‌ریک ۱۹۶۶، نووسه‌ر باسی دیداریکی خو‌ی ده‌گه‌ل تاریق عه‌زیزا ده‌کات، له شریانه‌وه تا
۱۹۶۳/۱۱ که سه‌رنوسه‌ری رۆژنامه‌ی الجها‌یه‌ریو، دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی به‌عسی بۆ سه‌ر حوکم بوو به
سه‌رنوسه‌ری الشوره، له کوئانی سالی ۱۹۷۴ دا تاریق عه‌زیز بوو به وه‌زیری رۆشنییری و تا سالی
۱۹۷۹ له‌م پۆسته‌دا ما‌یه‌وه.
۳. نه‌ریک رولو، لوموند ۱۹۶۳/۳/۱۲.
۴. هه‌مان سه‌رجاو.
۵. نه‌ندامانی نوته‌راتی کورد، به‌یتی سوون له دوو وه‌زیر، بابا‌عه‌لی و قوناد عارف.
۶. نه‌ریک رولو، لوموند ۱۹۶۳/۳/۱۲.
۷. جهرجیس نه‌محوللا هه‌مان سه‌رجاو.
۸. کامیل نه‌برجایر، حیزبی سوسیالیستی به‌عسی عه‌ره‌یی، ل ۷۹.

۹. جهرجیس فەتحوللا، هەمان سەرچاوه.
۱۰. ئەریک رولو، لوموند، ۱۹۶۳/۳/۱۲.
۱۱. نیویورک تایمز، ۱۹۶۳/۳/۲.
۱۲. ئەریک رولو، لوموند ۱۹۶۳/۳/۸ گوتەکان لەم گوتارەوه وەرگیراون.
۱۳. پێترسەکه جهرجیس فەتحوللا کردۆیمتی، حاجی ئۆمهەران، ۱۹۷۴.
۱۴. لوموند، ۱۹۶۳/۴/۱۶.
۱۵. هەمان سەرچاوه
۱۶. ئەریک رولو «سەرۆک ناسر خۆی لە دەست تیشوەردانی چەنگی کوردستان دوور دەگیرێ» لوموند ۱۹۶۳/۶/۱۹.
۱۷. لوموند ۱۹۶۳/۴/۱۶.
۱۸. هەمان سەرچاوه ۱۹۶۳/۴/۳۰.

فصلی هه‌هه‌هه:

شەڕی بەگەمی بەعسیان

(٦-١٢/١٩٦٣)

رۆژی ١٠ / ٦ / ١٩٦٣ رادیۆی بەغدا هه‌لاری ده‌کاته‌وه که «نه‌نجومه‌نی سه‌رگرده‌یه‌تی شۆرش به‌یاری داوه‌ ده‌ست به‌ جێ کرێارین عه‌سکه‌ری دژی مه‌لا مه‌سته‌فا به‌رزانی ده‌ست پێیکات»

به‌لای که‌مه‌وه‌ نه‌ه‌ه‌شته‌کان رووتن. ده‌وله‌تی عێراق پاش چوار مانگان گه‌فتوگۆ و دان و ستان و چا‌وو راو فێل و فهند و خۆ دزینه‌وه‌، سه‌ره‌ه‌ج‌ام له‌ هه‌لگیرسانه‌وه‌ی شه‌ره‌دا ده‌ست پێشکه‌ری کرد و وێه نه‌وه‌ی هه‌ول به‌دات مه‌سئوله‌تی نه‌م کاره‌ به‌خاته نه‌سته‌وی کورده‌کان. نه‌نجومه‌نی سه‌رگرده‌یه‌تی شۆرش، وێرای نه‌وه‌ی شۆرشه‌انان به‌ «کۆمه‌لیک جه‌ودا خواز و قه‌ودال و سه‌مه‌کار و چه‌ته‌و و جه‌رده‌ و دژمنی کۆماری عێراق» و ده‌سف ده‌کات که له‌ ده‌وری به‌رزانی خه‌ به‌وه‌نه‌ته‌وه‌، له‌ هه‌مان کاتدا زنجیره‌ هه‌نگاوێکیش، به‌رای خۆی «به‌و دابه‌ینکردنی ناشتی هه‌مه‌شه‌یی له‌ نی‌وان عه‌ره‌ب و کورده‌»^(١) ده‌نی.

١

پڕۆژه‌ی لایه‌نگه‌زی ئێداره‌ی

له‌ راستیدا نه‌م پڕۆسه‌یه‌ به‌رته‌یه‌ له‌ پڕۆژه‌یه‌کی تازه‌ کردنه‌وه‌ی رێکخه‌ستی ئێداره‌ی، به‌ دابه‌رزاندنی چه‌ند پارێزگایه‌ک که له‌لایه‌ن پارێزگارانێکه‌وه‌ به‌رته‌و به‌رته‌ی که رسته‌موخۆ په‌یه‌وستن به‌ حکومه‌تی ناوه‌ندییه‌وه‌، کۆمه‌لیک فه‌رمانه‌یه‌ر یارمه‌تی نه‌م پارێزگاران هه‌ ده‌دن.^(٢)

کوردستان- که به‌پێی نه‌م پڕۆژه‌یه‌ به‌هیچ جو‌زێ ناوی ناوه‌ی- به‌سه‌ر دوو پارێزگادا دابه‌ش بووه‌، پارێزگای که‌رکوک و پارێزگای سلێمانی، که به‌ژێرین سلێمانی و هه‌ولێر و ده‌وک، له‌گه‌ل شارۆچه‌که‌کانی زاخو و نامیدی و ناگرێ و زیبار ده‌گرته‌وه‌.

تا‌قه‌ ده‌سته‌که‌وتی نه‌م پڕۆژه‌یه‌ به‌و کورده‌، نه‌وه‌یه‌ که زمانی کورده‌ی له‌ پارێزگای سلێمانیدا زمانی ره‌سمی ده‌یه‌ن، پارێزگای که‌رکوک له‌م حا‌له‌ته‌ به‌ده‌ره‌!

به‌لام له‌م پڕۆژه‌یه‌دا که په‌یه‌وه‌ندی به‌ هه‌موو عێراقه‌وه‌ ده‌یه‌ن، چ شتێک «که‌سایه‌تی

کوددهی باکووری عتراق له شوته کانی دیکه کۆمار جیا ناکاتهوه، له هه موو روویه کهوه روون و ناشکرایه که نم کاره تنیا بۆ پرۆیا گهندهیه و چاوو راوه له جه ماوهری خه لکی ناوچه که ده کړی.

۲

سهره قای گریارین سوپایی

له راستیدا سوپای عتراق که سه سات پتنجی سپته دی رۆژی ۱۹۶۳/۶/۹ دا بهر له وێ ته نه نه ته جه نه رال بارزانی نه راز نامه که دی ده و له ته عتراقی پهن بگات که داوای لیده گات له زهرقی ۲۶ سه ساتاندا خۆی ته سلهم بگات، له شانانی که رکوک و هه ولیر و سلیمانیدا حکومه تی سوپایی «ته حکامی عورقی» بهر یا کردیو، سوپای عتراق به تانک و زرقیوشان که ماری نوو شانانی دلو کوته گرتی به کۆمه لی خه لکی و تالان کردنی دوکان و موغازه کان و کوشتنی نوو خه لکانی که ده پانویست هه لیتن: به تاییه تی له سلیمانیدا چهند سه د که سکیان گرت و (۲۷۶) که سیان کوشت و له که ناری شاردا خستیانته گززی به کۆمه له وه. (۳)

۳

شهری به عسیان

نوو شهره قورسه دی که سه رانی به عدا له مانگی شه شه وه تا مانگی یازده دی ۱۹۶۳ هه لیان گیرساند، «یه که مین شهری به عسیان» بوو. هه رچه نه ده که عارف له مانگی شوپاته وه خۆی کردیو به مارشال، به لام له و سه ر به نه ده دا سه رۆکی ولات بوو.

به لام له و سه ر به نه ده دا که نوو سه رۆکی حکومه ت بوو، هه موو کاروباره گرنگه کان له دهستی به عسیه کاندایو: وه زاره تی بهرگری «عه ماش» وه زاره تی ناوخۆ «حازم جه واده» هیزی فرۆکه وانی «حەردان تکریتی» بوو، نه هه جگه له سه ره ک وه زیران «حسین نه لبه کره» نه وه ارد ساب Edouard saab که یه کتیکه له پاشترین چاودیرانی بوهر و رووداوه کانی رۆژهه لاتی ناخۆ، هه ر به وه ناو ده تی و ده نو سی ت: «له سوپا و دام و ده رگا ده و له تیه کانی عتراق دا ته نه نه ته تا قه یه ک پۆستی گرنگ نییه که به عسیه کان پریان نه کردیته وه» و ده لی: «ته نه نه ته یه ک سه ر یاز نییه که نه دلامی به عس نه بیت.» (۴)

وترای نعمش مارشال عارف، کمه‌لېته سیاستوانیکي گه‌وره نه‌ېو، له‌م شرم‌دا که به‌ناوې نوم‌وه دکرا به‌شدار و به‌ررس‌یار بوو. به‌لام به‌لای نوم‌وه مسئله‌ی کورډ له‌م قسه‌ل‌و‌کانه دا به‌رجه‌سته ده‌ېو که «کورده‌گان عمره‌بن» و«چه‌ته رن‌گه‌رگانی بارزانی به‌ناسانی رلوده‌ن‌ن»^(۵)

شهری توندی بڼه وخته و پت‌شینه.

به‌عس، که پت‌و‌ستی به‌کارنیکي غایشی ه‌ېو، تا خو‌ی له‌به‌رچاوی سهرک ناسر به‌ن‌ن‌ن و وای ده‌ریخت که تاقه لاینه شایسته‌ی نوم‌وه بڼه‌گوت‌و‌ی ده‌گل به‌رئ، به‌درنده‌یی و توندیبه‌کی و‌ها به‌لا‌هاری کورده‌گانیدا که تا نو دم‌ه له‌م‌ترووی شهرن عمره‌ب و کوردا و‌ته‌ی نه‌ېو.

پیاوانی سویایی ع‌تراق، که پ‌ت‌یان و‌ېو قاسم عمودالی سهرک‌م‌تن به‌سهر کورده‌گان دا نه‌ېو، ته‌نیا ده‌پوست (سویا له‌به‌غدا دوور به‌خاتمه‌وه) د‌ن‌یا بوون کمه‌چهک و ه‌ن‌ی م‌و‌قانی پ‌ت‌وست «له‌زه‌رفی په‌ک ه‌م‌وت‌ودا شو‌رشی کورډ له‌ن‌یو ده‌ریت»^(۶) هر ب‌یه‌ش ه‌ت‌رشیکی قورسیان ب‌وسهر کورډان ده‌ست پ‌ت‌کرد، له‌م ه‌ترشه‌دا تازه‌ترین و کوشنده‌ترین چه‌کیان به‌کار ه‌ت‌ا، ناپالم، ب‌وم‌بای س‌وت‌ت‌هر، ب‌وزدومانی په‌ک له‌دوای په‌ک، ز‌ی‌پ‌وش، تزپ‌خانه‌ی قورس و... ه‌ت‌د.

به‌عسیان له‌پال تم ه‌ترشه‌دا، به‌ریان دا که خه‌لاتیکي ۱۰۰۰۰۰ دیناری له‌قه‌بلی سهری بارزانی به‌کن، له‌ملی «شو‌رش بدن» وده‌ستیان به‌گرتن و نم‌شکه‌نجه‌دان و کوشتاری به‌رنامه‌داری نه‌ندامانی ه‌یزبی د‌یوکراتی کورډستان کرد، صالح یوسفی که به‌مه‌به‌ستی په‌یگیری گ‌ت‌و‌گ‌و‌گان له‌به‌غدا به‌ما بووده، گ‌رتیان و ب‌و‌ماو‌دی چه‌ندین ه‌ه‌یث له‌زنداندان نم‌شکه‌نجه‌یاند.^(۷)

۴

سیاسه‌تی عمره‌باندنی (ه‌ند‌ی به‌شی کورډستان)

به‌لام تازه‌گ‌ری و داه‌تانی به‌عس، به‌ریتیه له‌عمره‌باندنی به‌رده‌وامی به‌به‌رنامه‌ی ناوچه کورډنشینه‌گان، به‌عس پاشان که له‌سالی ۱۹۶۸ دا هاتمه‌وه سهر حوکم جاریکی دی بایدایوه سهر ه‌همان سیاست‌ی عمره‌باندن، هر له‌ه‌وه‌ل‌ی را، سویا دان‌یشتوانی کورډی له‌ناوچه س‌تراتیژیه‌گان، و‌اتا له‌ناوچه سنوری و به‌ن‌وت‌ک‌اندان وده‌رنا، گ‌ونده‌گانی کورډ ب‌وزدومان ده‌کات و ده‌س‌ت‌ن‌ن، و به‌ب‌ول‌د‌زهر ته‌ختی ده‌کات^(۸)، به‌م‌ج‌وزه

تهنن له ناوچه‌ی کهرکوک دا نزیکی ۴۰ ههزار کورد له‌مال و گوندتین خۆ وه‌ده‌رده‌نن،! له دهشتی ههولیش سیاسه‌تی «عه‌ده‌باندن» به‌یتی به‌رنامه په‌په‌و ده‌کړی.

5

شه‌رتن سویایی

هه‌زه‌کانی عه‌یراق هاوکات هه‌یرش ده‌کاته سه‌ر، باکور، «بایدان» که به دهستی بارزانیه‌وه بوو، هه‌روه‌ها نه‌و به‌شه‌ی کوردستان که له ژۆر حوکم و ده‌سه‌لانی حه‌یربی ده‌وکرات دا‌بوو، «ناوه‌ند و باشور» ده‌ست به‌ سۆ هه‌یرش ده‌کات، سه‌بارته به‌م شه‌رانه زانه‌اریه‌کی نه‌وتۆ به‌لاو نابسته‌وه، به‌لام هه‌مه‌سولن ده‌زانن که له‌بایداندا، بارزانی وه‌کو په‌یشه‌ی جارانی ره‌ی هه‌زه‌کانی عه‌یراقیدا، زاخۆ و ناگرێ و نامیدی به‌گرن، هه‌ر کاتن که گوشار زیاتر ده‌بوو، مه‌یدانی چۆل ده‌کرد و په‌نای وه‌به‌ر کو‌سار ده‌برد.

له‌ تابی ۱۹۶۳ دا سه‌وه‌ی عه‌یراق گه‌یی به‌وه‌ زیار و ناوچه‌ی بارزانی له (۸/۱) دا گرته‌بو و بارزانی وه‌کو سالی ۱۹۳۲ بۆ چیاکانی باکو‌ری بارزان، به‌ره‌و سنو‌وری تو‌رکیا دو‌ور خرابه‌وه‌وه، به‌لام هه‌زه‌ ده‌وله‌تیه‌یه‌کان تین و تا‌وو جۆش و خرو‌شه‌که‌ی هه‌وه‌له‌جاریان له ده‌ست دا‌بوو و هه‌زه‌کانی بارزانی به‌ ده‌قی خۆپانه‌وه‌ مابونه‌وه.

له‌ شه‌رگه‌کانی دیکه‌شدا شه‌رگه‌کان به‌ دلی هه‌زه‌کانی عه‌یراق نه‌بوون، له‌ شه‌رگه‌ی ره‌واندزدا فه‌وجیه‌کی ته‌واو، له‌ گه‌لی عه‌لی به‌گدا، که بۆ ما‌وه‌ی چهند هه‌فته‌یه‌ک و تا نا‌وه‌راستی مانگی ناب، مه‌یدانیکی سامناکی شه‌ر بوو، که‌وته دا‌وه‌وه، په‌تشمه‌رگه‌ی کورد، که به‌ده‌ست هه‌یرشی فرۆکه‌وه‌ حالیان شه‌ره‌وو، سه‌ره‌نجام ده‌سته‌تکی باشیان له هه‌زه‌کانی عه‌یراق وه‌شاند، زه‌ره‌روزیانیه‌کی زۆریان لێدان، ره‌نگه‌ی ها‌تو‌چزیان لێسه‌پن و نه‌وجا پاشه‌کشه‌پان کرد.

له‌ باشو‌ردا، کورده‌کان له ۶/۱۷ ده‌زگا‌کانی نه‌وتی زه‌نه‌سو‌ور و له ۶/۲۲ دا‌م ده‌زگای نه‌وتی که‌رکوک ده‌ته‌قینه‌وه، به‌لام په‌تشمه‌رگه‌ی کوردان خۆیان له‌به‌ر نه‌و هه‌زه‌ گه‌وره‌یه‌ ناگرن، که‌سه‌رکردایه‌تی سه‌وه‌ی عه‌یراق خسته‌ویه‌ته مه‌یدانی شه‌ره‌وه، پاشه‌کشه‌ ده‌کن، هه‌زه‌کانی عه‌یراق له هه‌یقی نو‌دا به‌اره‌گای جه‌لال تا‌له‌بانی (که هه‌نگی له‌ نه‌وروپا بوو) له‌ چه‌می ره‌یزان ده‌گرن و له‌مانگی یازده‌دا به‌نا‌جاری چۆلی ده‌کن.^(۹)

مارشال عارف له ۱۹۶۳/۷/۱۴ دا، واته‌ مانگی‌ک دوا‌ی ده‌ست په‌تکردنی شه‌ر، له‌ کوته‌یه‌کی دا، به‌ بۆنه‌ی په‌تجه‌مه‌ین سه‌لیادی شو‌پشی ته‌م‌و‌زی ۱۹۵۸ وه، راه‌گه‌یاند که

هیزین عیراق «حالی حازر بهشینکی گمورهی ناوچه که یان له شوێنشانان پاک کردۆتوه»^(١٠٠) بهلام حقیقت نهمیه که جهنگی به عسییان بۆ سویای عیراق «نهم گهشتوگۆزله» نهبوو که جهنرال عه ماش ر جهنرال هردان تکریتی به لیتیان دابوو.

٦

بهشداری سوریا له شهردا

له روانگی سوپاییهوه، خالی ههره دیار و بهرجهستهی نهم یه کم شهردی به عسییان، بهشداری کردنی سوپای سوریا بوو له شهركاندأ دژ به کورد؛ بهشداری هیزین سوریا له مهیدانهکانی شهردا دژی کوردهکان که له سهروتاذا له لایهن بهغداده حاشای لینه کرا، له ٢٢/١٠/١٩٦٣ دای دواي نهمی مارشال عارف سهری ناوچهی زاخوی دا، به رسمیه کهشف بوو، نهم کهوته بریتی بوو له تیپی یدمرک که بۆ خۆی له شهركی ئیسرائیل دابوو، بریتی بوو له نزیکهی ٣/٠٠٠ ههزار سهرباز به زۆیۆش وتۆیخانهوه.

بهشداری نهم هیزه له باری جوگرافییاییهوه تنیا ناوچهی زاخۆ و دهۆکی دهگرتوه و ماوهی مانهوه کهشی کهم بوو، چونکه روخانی به عسکهکان له ههقی یازدهی ١٩٦٣ دا، نهم هیزه ناچار کرد به لهز بۆ سوریا بگهڕێتهوه.

لهباری سوپاییهوه بهشداری سوریهکان هاوتای سهركهوتن نهبوو و کوردهکان زیانی گمهریان له یهکهکانی سوپادا، بهلام لهباری دهروونییهوه نهم بهشدارییه «جهزیهیهکی گموره بوو بۆ جهنگاوهراتی کورد، چونکه نهمی دهگه پاند که ولاتیکی دیکمش دایانه»^(١١١).

به ههرحال، نهمه یه کهم جار و دوا جار بوو که هیزین بیگانه بهشداری سهركوتکردنی شوێشی کردی عیراقی کرد.

٧

هه لۆیستی ناسر

که شهر له کوردستانی عیراقدا هه لدهگیرستهوه، چاپه مهنی و روژنامه وانی میسری زۆر واقع بینانه رهفتار دهکات، بهیاننامهکانی ههردوو لایهنی کوردی و به عسی بێج شروئو لیکدانهوه و سهرنجیتیک هلاو دهکه نهمه.

له راستیدا سهروک ناسر که ده روژانه به له لگیرسانهوهی شهر، بهرگه رمی پیشوازی له جهلال تاله بانی کردبوو، هه لبهسته چ پهیمان و به لیتیتیکی نه دابوو. پاش دهست

پنکړدندوی شهر نیدی نهیده توانی هلویتستگیری بکات- هرچه ننده و! باو بوو که لایه نگرې چاره سړی مسه له که بوو له رتگی گف توکووه.

دوای تیشکانی شورشې ۱۹۶۲/۵/۸ ی لایه نگرانی ناسر له حده لب و شکستی پیلانی ۴/۲۵ ی لایه نگرانی ناسر له به غدا، نیدی بهینی ناسر و به عس رووه و تیکچوون چوو، ناسر که هستی ده کرد به عسپانی عیراقی و سوری دهستیان داوه ته (مانورینکی لادمرانه) نه بده توانی لم رووه دمت پتیشکمری بکات و په یوه نندیه کسان بېرې و به «هاوکاری دژمانی نه توهی عهره پ» له قه لم بدرې. (۱۳)

به لام دوای چنه هه یقه ک، پاش شکستی پیلانی ناسری له دیمشق (۱۹۶۳/۷/۱۸) نیدی په یوه ندی نتوان ناسر و به عسپان پچراو رادیوی «دهنگی عهره پ» له قاهره وده که وته دژایه تی کردنی به عسپان وه گه لی موسولانی سوری و عیراقی هاندها که دژی میشل عه فله قی کافر رابن (۱۶) و حیزه که ی که به تما بوو کوغر ویتدینی له سمر زه مینی نیسلام دا پلار بکه توه، ترۆ بکمن. (۱۵)

به لام لم شهری راگه یانده دا چ هوا لیک له چاره نووسی کورده و نه بوو.

۸

مامه له ی ولاتنی روژنوا دمه گه له مسه له که دا.

ولاتانی روژنوا و روخانی قاسمیان پین خوش بوو، چونکه روژمی قاسم له روانگی نه وانه و روژمینکی کومو نیستی بوو. دیاره نم خوشحالیه به تاییه تی له ولاته په کگرتوه کانی نهمریکا و له بریتانیا دا، پاش گوته کانی روژی ۱۹۶۳/۲/۱۶ ی حازم جهواد، به ناشکرا هست پنده کرا: حازم جهواد له قه کانی خویدا گوتی دوه لته تازه ریزی نو قه رارارنه ده گری که ده گه ل کومپانیا نموتیه کاند ا موثر کراوه. (۱۶)

هر که په کیتی سؤقیه ت بانگه شهی راگه یانندن دژی عیراق توند دهکات بریتانیای مه زن و ولاته په کگرتوه کانی نهمریکا به له ز رایده گه یه نن که نامادمن جیتی نو پر بکه نوه. له ناستی دیلژماسیدا، سیاستوانانی بریتانیا له سالی ۱۹۶۳ دا ناسانکاری بز گف توکو له مهر رتکه و تننامه یه کی جه تلما نانه ی نتوان عیراق و تورکیا و نیران ده کمن، به پتی نم رتکه و تننامه یه تورکیا و نیران به لیتن دهمن که زور به جدی هوول بز و گوشه گهر کردنی کورده بدن. هر دو به دولی نو رتکه و تننامه یه ژماره یه که له خوتند کارانی کوردی عیراق له تورکیا دا ده گیرتن و له تیرانیشدا چاودیری توند دهر ختیه سمر سنوره کان. (۱۷)

هه لۆیستگیری یه کیتی سۆقیهت

بهلام لهباری سیاسى و دیپلوماسییهوه، گرنکترین رووداوى نهم یه کهم شهرى به عسیه دۆ کوردان، بێگومان هه لۆیستگیری دیار و ناشکرای یه کیتی سۆقیهت به قازانجی بزافى گهلى کورد به پێته رایه تی جه نه رال بارزانى...

رهوتى نه شوغای نهم سیاسه ته یه کیتی سۆقیهت که له سه رده مى قاسم دا خاوه و پر له چاوه نۆرى بوو، به سق قۆناغ دا رۆی:

له سه رهدادا، مۆسکۆ که به چاوى خۆى راووشکاری راستى کۆمونیسته کانی له عێراقدا بهینى، له گه ل رۆژمى عێراقدا تیکیدا، رادیۆى مۆسکۆ له ١٩٦٣/٢/١٤ دا هه واله کانی نازانه رۆژاوا یه کان بلاو ده کاته وه «نیگه رانى» جه ماوه رى خه لکی سۆقیهت سه بارهت بهم «کاره سامناکانه» ده رده برئ که دۆ «هیزه دیوگراتییه کانی عێراق» نه نجام ده دهرین، بۆ سه به ینى «الجهامیر» ی رۆژنامه ی نیمچه رسمى به عسى عێراق، که تارىق عه زیز به ریرس و به رتبه برى نووسینی بوو، به و مه به مسته ی دهنه وایى سۆقیهت یکات و نه یه لى پهیوه ندى یان ده گه ل عێراقدا به چرئ، رایده گه یه نى «تیریارانکردنى کۆمونیسته کان به و مانایه نییه که ئیمه پهیوه ندى باشان ده گه ل مۆسکۆدا نه ی»!، ده ی نه وه بزانی که ده یه تی کۆمونیستانى ئیده خوێن هه رگیز ده یه تییه کی نایدولزوى نییه» (١٩).

مۆسکۆ هه ر زوو دپته وه لام: له ١٩٦٣/٢/١٦ کۆمیته ی ناوه ندى حیزبى کۆمونیستى سۆقیهت «حکومه تی دهنده ی خوێن رۆژ و نه و کارى سه رکو تکارییه ی له عێراق دا نه نجام ده ده رئ، ریسواو مه حکوم ده کات» له روانگه ی نهم به یرو باوه ره که «نهم سیاسه تی چه ته گه ریانەى کوشتارى باشتین رۆله ی عێراق، ناگامه که ی هه ر شکسته» (٢٠).

جارى دووم، پاش تیکه چوونى پهیوه ندى ده گه ل به غدا یه، مۆسکۆ به قازانجی بارزانى هه لۆیستگیری ده کات، (٢١) مه سه له که لیره وه ده ها رۆژینى که بزووتنه ودى کوردایه تی وه جه وه ره و کرۆک دا بزافى تیکى دیوگراتییه و قاسم به وه تاوانبار ده کات که (بن چ هۆبه ک هه ول ده دات) «رێبه رانى دلیری» نهم بزافه «به تۆکه ر و داوه ده مستانى ئیمپریالیزم» به دنیا به ناسیتنى (٢٢).

پرا ئدا، له ١٩٦٣/٥/٦ و له کوتاریکی درێژدا، ههنگاوتیکى دى به رتیکى هاودلى و هاو سۆزى ده گه ل کورداندا، ده نى، بهلام هه شتا هه ر به پارێزه وه زیاد جله و شل ناگات. >

بهیچی نمو زانیاریانی له چاهمهانی فەرنگی دا بلاقو برونه توهه کوردهکان خواری
 نوین مافی دامه زانیانی دولت و پهوله مانی تایه تی خوقان ههین که رنگدانوه و
 دنگدانوه ویست و خواستی گهلی کورد بێ و له چوارچۆهی کۆماری عێراقدا کار
 بکات. له حالی حازردا کوردستانی عێراق لهباری ئابورییهوه یهکتکهله پاشکه وتووترین
 ناوچهکانی ولات، بۆیه ناساییه کوردهکان سوور بێ لاسهر پههه پهندانی پشیمانی
 و کشتوکالی و رینگه و بان و گواستنهوه و سوور بێ لاسهر نهوهی پشکتهکی دادهوانه له
 دهراستهی نهوت بۆ ههرێمی ئوتنومی که دهولهه ندرتین کانگای نهوت کهوتۆته خاکی
 کوردستانهوه، بۆ نهو مههسته تهرخان بکری» (٢٣)

که له ١٩٦٣/٦/١٠ دا شهڕ دهستی پشکدهوه، ئێدی یهکتیتی سۆلیهت زۆر به
 راشکاری و بێ پش و پهنايان دهولهتی بهغدا بهوه تاوانبار دهکات که تهنن بهو مههسته
 دان وستانی دهگهلی کورد کردوه تا «لهباری سوباییهوه باشتر خۆی ناساده بکات» و
 دهولهتی ئیسرائیل بهوه تاوانبار دهکات که له رهفتاردا «لاساڕ هیتلهزیهکان» دهکاتهوه.
 (٢٤)

له ١٩٦٣/٧/٣ دا کۆماری میلی مهنگرلیا، داوا له ریکخراوی نهتهوهیه ککرتوهکان
 دهکات که مهسهلهی «کوردکۆزی لهعێراق» دا بهخهتته بهرنامهی کاری کۆبوونهوانی
 ناپهیدی نهنجومهنی گشتیهوه.

یاداشتنامهی ١٩٦٣/٧/٩ ی یهکتیتی سۆلیهت.

گرومیکۆزی وهزیری کاروباری دهروهی سۆلیهت له ١٩٦٣/٧/٩ دا یادداشتنامهیهک دهاته
 سهفیری عێراق و ناگاداری دهکاتهوه که «رووداوهکانی باکووری عێراق رینگه بۆ دهست
 تبههردانی ولاتان له کاروباری ناوخۆی عێراق خۆشهکات و رابدهگهیهنن که
 نهوسه و کۆتکارییه خۆتئاوییهی دژی کوردان بهکار دههینن، تهنن ولاتی عێراق لاواز
 دهکات. و هینزین ئیمپریالیستی سوود لهم رووداوانه وهردهگرن و نهههش زیان به
 سههرهخۆیی عێراق دهگهیهنن و لهوهی بهتر چ نهنجامهتیکی دی نابێ» (٢٥)

گرومیکۆزی له ههمان رۆژدا یادداشتنامهیهکی دی به سهفیرانی ئێران و تورکیا و سوریا
 دهتا: لهم یادداشتنامهیهدا دواي نهوهی ناساژه به «کۆشتاری خۆتئاوی» کوردان دهکری،
 دهولهتی یهکتیتی سۆلیهت دهوی دهخات که «ههندهک ولاتان، بهتایبهتی ئێران و تورکیا
 و سوریا کهوتونهته دهست وهردان لهو رووداوانهی که له باکووری عێراق دا روو دهدهن و

نه نانهت هه نديک ههنگاويان له وروده و نه واره که لايه نى سويایى گرتوته خوّه و سؤښهت
بى وايه که نه م سياسي تهى ولاتانى «سهنتو» ناقيسهت وناکامى مه ترسيديارى
لنده که وپته وه. (۲۶)

مه ترسى ته دخولى سؤښهت:

له ۱۹۶۲/۷/۹ دا نيکولای فدرينکو، نوښهري هه ميسه بى يه کيتى سؤښهت له
ريکخراوى نيونه تمويهى دا له نامه يه کدا يو سرژکى نه نجومه نى ناسايش، ناگادارى
دهگاته وه نه (زولم ووزر وسرکوتکاريه کى زور له لايمن دهوله تى عيراقه وه له باکورى
نه ولاته دا نه نجام دهري نه وه « مه ترسى ته دخولى ولاتانى بيگانه» ناگادارى دهگاته وه و
له کورتاييدا دهگاته نه ونه نجامگيرييه کى که « رهنهگ به کورتايى هينان به و هزغ و حاله و
ريگه گرتن له ته دخولى بيگانان پتيوست به وه بکات که نه نجومه ن داواى کويونه وه
بکات» و نه نانهت ولاتانى رزواوايى به ته ده دخولى له گوين و يهک لايه نه ي يه کيتى
سؤښهت ده ترسيښى: «دريزه پيدانى ته دخولى بيگانه له م رووداوانه دا، ده شيت هه سوو
ولاتيک ناچار بکات، يو کورتايى هينان به م ته دخولانه ويه مه به ستى به رگرى له ناسايش
خوى، بيدهنگ نه ي». (۲۷)

بادانه وى يه کيتى سؤښهت.

به لام يه کيتى سؤښهت له به رانه بر کاردانه وهى توندى ولاتانى عه ربهى دا، له هه سوو
هه لوتسه کانى خوى ده رهق به مه سه لهى کورد و باسکردنى مه سه لهى کورد له
کويونه وهى نه نجومه نى ناسايش نيوده وه تى ژتيوان بووه وه، کومارى ميللى مه نفولياش
به ر له دست پيکرنى کويونه وه کانى نه نجومه نى گشتى، داواکى خوى له مه باسکردنى
مه سه لهى کورد له به رنامه ي کارى کويونه وه کانى نه نجومه نى گشتى کيشايه وه و نه ویش
بايدايه وه (۲۸)

نه م بادانه وه له نکاوه هه رگيز روون نه کراوه ته وه: به پتي گوتى هه نديک ژيديران،
دهوله تى عيراق به يه کيتى سؤښهت راگه ياند که نه گم مه سه لهى کورد له ريکخراوى
نه تمويه کگرتوه کانداس پاس بگرئ. نه وازبه ي ولاتانى عه ربه پهيروندى خويان دهگه ل
سؤښهت دا دهري نه.

موسکوز به خويشى له وه ده ترسا که نابادا عيراق هه ول بدات دوستى تازه. به تاييه تى
چين، بگرئ!

ههروهه ها دور نیه . نه بادهوه کوتهوهی سۆقیهت نه نجاسی وهفتاری خودی بارزانی بووین . که ناماده نهبو ههوه مه رجهکانی یه کۆتی سۆقیهت قه بول بکات.

۱۰

له دهسهلات کهوتنی به عسبان -

له سه رهتای هه یقی یازدهی ۱۹۶۳ دا شه ر گه یی بووه بن بهست! به فیه زستان به ر دهر که ی گرتیوه . هه ر که به فر کهوتیا نیدی شه ر خه به خۆ دهوستا . له هه مان کاتدا تالیب حسین شه یی وه یزی کاروباری ده ره وهی عیراق له له ندهن و له کۆتیه وه یه کی تاییه تیدا گوئی : « نیه چۆن ده توانین نه وهی که کۆردهکان داوای ده کهن وه یانیده یین ؟ ریک ره کو نه وه یه که بهانه وۆ ولاتیکی سه ره به خۆیان بۆ دامه زرتین ، نه مه نابین به ولاتیکی فیه رال! » (۲۹)

له م کاتانه دا چ چاره سه رتکی سیاسی یان سوپایی . له ئاسۆدا به دی نه ده کرا ، ریک له م وه زع و حاله دا بوو که هه مدیس کو ده تایه ک نه نجام دراو جارتیکی دی وه زع حالی سیاسی له عیراقدان ژیر و ژور بوو!

له مانگی ۱۰/۱۹۶۳ به ملاره بالی چه یی به عسی به رتیه رابه تی عه لی سالح نه لسه دی یاری ده ده ری سه ره ک وه یزان ونه یاری ناسر و بالی راستی به عس به رتیه رابه تی تالیب شه ییب و حازم جه وادی وه یزی ناوخۆ دوو چاری ناکۆکی و دوو به ره کییه کی توند بوو . سالح نه لسه عدی لایه نگری سوسیالیستاندن خیرای نابوری عیراق بوو و تالیب شه ییب و حازم جه واد به « کۆمونیست » یان ده زانی .

له کۆنگره ی حیزبی به عس دا که له لایه ن نه یارانی نه لسه عدییه وه ریک خرابو له ۱۱/۱۰/۱۹۶۳ دا له به عدا کۆتیه وه ی خۆی کرد و نه لسه عدی دهنگی پشویستی نه مینا و به فه رکه بۆ نه میانیانیا نیردرا .

دوای چل و هه شت سه عاتان . لایه نگرائی نه لسه عدی ژۆانه نیه شه قامهکانی به عدا رفه رکهکانی سوپای عیراق کۆشکی سه رۆکایه تی کۆمار و وه زاوه تی به رگریان بۆرودومان کرد . له سه رداوای رادیۆی به عدا « سه رکردایه تی نه ته وه یی » به عس له ۱۴/۱۰ دا هاته به عدا یه . میشیل عه فله قی دامه زرتیه ری حیزبی به عس و جه نه رال نه مین نه لمانفری سه رۆکی نه نجومه نی شۆشی سوپا و جه نه رال سالح جه دیدی سه رۆکی سه رکردایه تی سوپای سوپا هه ولپاندا قه یزانی نیران هه ر دوو بالی ناکۆکی حیزبی به عسی عیراق

چارهسەر بکهن، بۆیه و هەر بعم مەبەستە ڕێهاریهتی حیزب و بەرتۆهردنی کاروباری عێراقیان تا هەڵبژاردنی «سەرکردایەتی ناوچهیی» گرتە ئەستۆی خۆیان.

نعم گروپەش، تالیب شەیب و ژمارەیهک لە لایەنگرانی شەیبیان دوور خستەوه، بۆیه ئەمەیان کرد که گوایه جێزه هاوسەنگی و یەكسانیهك لەنێوان هەردووگ گروپی هەژمدا چن بکهن.^(٣٠)

لە راستیدا عەفەلق و ئەمین ئەمەیان بەم کردوویه به تەواوهتی حیزبی بەعسیان لە ڕێهاریهتی دوور خستەوه و ئیدی چ کۆسپێک لە بەردەم سۆیایه کاندایانمان تا حوکم بگرنەدەست.

روژی ١٨/١١/١٩٦٣ رادیۆی بەعدا لە سەعات شەش و چل دەقیقهی سێنەدا بەرنامەکانی خۆی بۆی و رایگەیاندا که سۆیا به سەرکردایەتی مارشال عارف جلهوی حوکمی گرتۆته دەست. بۆ ماوهی یەک سالی تەواو هەموو دەسلاتیکی سۆیایی و دۆلهتی به عارف سپێردرا،^(٣١) ڕێهاریهتی بەعسی سوریا که لە سێنەدا ٢/١٨ دا گیرابوو تا سەپینی، وانا تا دواي داڕکانهوهی هەموو بەرگریهک دەرەق به کۆده تاکە عارف، نازاد نەکران.

حیزبی بەعس، پاش تێپەر بوونی ماوهیهکی دە مانگی لە حوکمرانی، که ماوهیهکی زۆر دەرەخشانیشت نەبوو، هەرمەسی هێنا: هەندێ لە «میانەروان» پەڕه‌ندییان به رژێمی عارفه‌وه کرد، جەنەرال تەهیر یەحیا بوو بەسەرەک وەزیر، جەنەرال حەردان تکریتی بوو پەڕه‌زیری بەرگری، هەشت وەزیری کابینهی پێشوو لە حکومهتی تازه‌دا مانەوه. لە کاتیکی دا که «تۆندروەکان» که لەبەرهی دژدا مانەوه، یان ولاتیان بەجێهێشت یان خۆیان شارەوه، بێ ئەوهی تێنێتیان مەسەله‌ی کورد «یهک لایه» بکهنەوه.

چاپەمەنیانی ئەڕه‌ده‌ی ئێران باسی هەندیک بانگەشەیان کرد که گوايه دواي لە کارکه‌وتنی بەعسیانی تۆندرو، کورده‌کان لە بەره‌کانی موسڵ و خانەقین دا، دەستیان به‌هێرشێکی گشتی کرد. بەلام هاتنی زوو به‌زووی زستان هەموو هێرشه‌کانی یەک خست و دواي پەيامه‌که‌ی ٢٨/١١/١٩٦٣ی^(٣٢) عارف بۆ کوردان، ئیدی پەڕه‌ندی نەهێنی و ژێراوژێر لە نێوان دۆله‌ت و جەنەرال بارزانییدا چن بوو.

سەرچاوه وەرلوتن

- ۱- لوموند. ۱۹۶۳/۶/۱۱
- ۲- بۆ زاتیاری ئەواو لەمەر دەقەگە، پروانە عیسمەت شەریف وائلی، کوردستانی عێراق، ل ۳۷۲- ۳۷۵
- ۳- خەبات، ژمارە ۴۶۹، ۱۹۶۳. ۶ لەلایە ۱۹۶ ی کتێبه‌کی عیسمەت شەریف وەرگیرێوه.
- ۴- لوموند. ۱۹۶۳/۶/۱۸
- ۵- لوموند. ۱۹۶۳/۲/۲۰
- ۶- ئەمریک رۆلۆ، لوموند، ۱۹۶۳/۴/۱۶
- ۷- عیسمەت شەریف وائلی، ل ۱۹۷
- ۸- دەبیلی تەلەگراف، ۱۹۶۳/۶/۱۹
- ۹- دەبیلێ نادامسن، جەنگی کوردستان، ل ۱۱۷
- ۱۰- لوموند، ۱۹۶۳/۷/۱۶
- ۱۱- عەبدولوەهاب ئەتروشی، هەقیقەتی دەگەڵ نووسەردا، ناوێردان، شوباتی ۱۹۷۵
- ۱۲- ئەمریک رۆلۆ، سەرۆک ناسر، خۆی لەدەست وەردان لە شەری کوردستان دۆر دەگیرێ لوموند، ۱۹۶۳/۶/۱۹
- ۱۳- هەمان سەرچاوه.
- ۱۴- مێشێل عەلەلق، ی دامەزرێنەری بەعس، دیانە.
- ۱۵- لوموند. ۱۹۶۳/۱۱/۲۰
- ۱۶- هەمان سەرچاوه، ۱۷-۱۸/۲/۱۹۶۳
- ۱۷- دێقید نادامسن، ل ۱۶۴، ناوی سەرچاوه‌کی نەپەردووه.
- ۱۸- لوموند، ۱۹۶۳/۲/۱۶
- ۱۹- هەمان سەرچاوه ۱۹/۲/۱۹۶۳
- ۲۰- هەمان سەرچاوه
- ۲۱- بەلام یارمەتییه‌گانی سۆلیت تا هەقی حەوت هەر بەردەوام بوو.
- ۲۲- پراڤدا، ۱۹۶۳/۲/۲۳، لە کتێبی سۆلیت و کوردەکان، ل ۴۱۲- ۴۱۵، نووسینی هارل، وەرگیرێوه.
- ۲۳- پراڤدا ۱۹۶۳/۵/۶ وەرگیرانی گوتارەکه لە ژمارە ۲۶ ی سالی ۱۹۶۳ دا، ل ۱۷۰-۱۷۲
- بلا و کراوه‌تەوه.
- ۲۴- نازنسی دەنگوباسی تاس، لوموند. ۱۹۶۳/۶/۱۸
- ۲۵- لوموند. ۱۹۶۳/۷/۱۱

- ۲۶- همان سرچاوه.
- ۲۷- واشنگتون پوسټ، ۱۹۶۳/۷/۱۱ له و. هاول وه ل ۴۲۲-۴۲۳ وه رګړاوه.
- ۲۸- و. هاول، ل ۴۲۴ نه قلمي ګوته کاني سره هېنگ محمد کښمو، پاشکزي عه سکه ري سه فاره تخانه ي عتراق له واشنگتون.
- ۲۹- دېلېد نادامسن، جهنګي کورستان، ل ۱۹۷
- ۳۰- پروانه کتيبه کې کاميل نديواير (حېزي سوسياليستي په عسي عه ري) ل ۸۲-۸۳.
- ۳۱- لومړند ۱۹۶۳/۱۱/۱۹
- ۳۲- روژه لالت، ۱۹۶۳/۱۱/۳۰

فهرستی نویسم

پشوری دووهم (۱۹۶۴/۲-۱۹۶۵/۴)

تیسرانی سالی ۱۹۶۴

۱

ناگر بری ۱۹۶۴/۲/۱۰

به ناوی خوی دهنده و دلزلان

برایان

« قسبی راست که لای خوی همور عالمه که له کتبه کبی خویدا دله رموی:
 یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله حق تقاته و لا تموتن الا و انتم مسلمون، واعتصموا بحبل الله
 جميعا و لا تفرقوا و اذكروا نعمات الله علیکم اذ کتتم اعدائنا فأنف بین قلوبکم فاصبحتم
 بنعمته اخوانا. »^(۱)

بانگموازی سه بری ۱۹۶۴/۲/۱۰ ی جه نرال بازرائی بۆ «برایانی» کورد که ناگر بری
 سه وری ره چاو بکهن، که نهو به پینی ریککه و تننامه یه که ده گهل مارشال عارف دا
 رایگه یان دووه، بهم جوژه دست پیده کات،

نم بانگه وازه نه گهر سه بارهت به ناماره بۆ خوی موسولمانان زۆر روون و رهوان و
 ناشکرایه، به لام ده یاره ی چاره نووسی کوردستان، زۆر نالۆز و ناروون بو، بازرائی هر
 نهونده ی راگه یانده بو که پاش (شهرتین براگوژی) دولتی عیراق هنگاوی شایسته «
 بۆ بوژانه و ی زیان و سه قامگیری نممن و ناسایش له ناوچه که دا ده نی و پیکه وه کار بۆ
 نهوه ده که یه که زمینه ی له بار بۆ راگه یانده نی مافی نه ته و ده یی هاوولا تییانی کورد، له
 چوارچینه ی عیراق تیکی یه که گرتوودا، خوش بکهن. له نامه یدا نه وشه «نوتونومی» و
 نه وشه «کوردستان» به کار نه هترووه، له گهل نه ممشدا پاش ناماره یه کی نالۆز به «مافی
 نه ته و ده یی هاوولا تییانی کورده داوا له جه ماوهر ده کات که نممن و ناسایشی ناوچه که
 بیارتیز بهم گوته یه که «خوا پشتیوانی بریار و نیازی تیهه یه» کوتایی به نامه که دپتن.

هر له ههمان رۆژدا سه رۆک عارف له به یاننامه یه کی دوو ردریژدا ده یاره ی ناگر بری، نهو
 خالانه ی راگه یانده:

- دان نان به مافی نتهوهیی بریانی کوردا نهم مافه له دستوری کاتی دا تۆمار دهکړی.
- عمفواتی گشتی و نازاد کردنی ههموو زندانیان.
- گهراڼهوهی دامودزگای نیداری بۆ ناوچهکانی پاکور.
- گهراڼهوهی فرمانبهرانی دهرکراو بۆ سرکار.
- لابردنی گهرازوی بازارگانی و بهرووبوومی خوراک له ناوچهکانی پاکور.
- ناوهوانک دڼهوهی دهم و دست وپهلهزی پاکور.
- قهرههوهی کردنهوهی نمو سولکدارانهی که زهوی وزارهکانیان کهوتوته ژیر ناوی بهنداوهکانهوه.
- گهراڼهوهی نعمن و ناسایش.

نهم بریاری بارزانی که لهنهنجاسی پهپوهندی کرتی نهیتی نمو و عارفهوه درابوو. ههلبهته چ شتیگ لهمهر نمو پهپوهندیانه نهمزاتراوه،^(۲) هوه مایهی گهورهترین قهرانی ناویزانی نتهوهیی کورد و نهم قهرانه به درتزا کاری کوشندهی له بارزانییش کرد.

جهنهرال بارزانی ورتههرانی حیزبی دیموکرات ههر له سهههتای گهراڼهوهی بارزانییهوه، لهسالی ۱۹۵۸ له سۆفیت نهیانتوانی بوو پهپوهندی ناسایی له بهینی خویاندایههرقهرار بکن، دواي تینکچوونی بهینی بارزانی و قاسم، نهم پهپوهندیانه ژۆر به خضرای بهرو خرایس چوون و کارگهپیسه رادهیهک که ههموو نهوړژنامهوانانهی لهسالانی ۱۹۶۲ و ۱۹۶۳^(۳) دا بهکاری رۆژنامهوانی دهچرونه کوردستان، باسی نهم قهرانهیان دهکرد که ژیراوژیر به شتوپهکی پهنامهکی ده نیوان رقیهرانی حیزب و جهنهرال بارزانی دا ههپوو، ههچهنده به ناشکرا «چ حالتهیکی هیترش» له نیوان لایهنگرانی حیزبدا نهپوو، بهلام له خویان دهپرسی که لهوهیه «ژیراوژیر» لهگهل دولتهی بهغدایهدا سهرو کارنکیان ههبن.^(۴)

دواي نهوهی بارزانی له ۱۰/۲/۱۹۶۶ دا ناگریی راگهیاند، قهرانهکه ناشکرا دهبن و شهري نیووخ ههرمه له کوردستان دهکات.

■

بیانوی بارزانی بۆ «راگهیاندنی ناگریی»

به بۆچوونی بارزانی، ماندوویهتی جهماوهی کورد، خوی له خقیدا بهلگی دروستی و ههقانییهتی، ههلبهته بهلای خودی نهوهوه، ناگریی بوو.

بارزانی به همان شیوه و شیوای غایبی تاییه‌تی خزی بۆ پاکانه‌ی نهم برپاره‌ی خزی نهم حیکایه‌ته‌ی ده‌کرده به‌لگه و ده‌هتایه‌وه.

« جارتک له دیلتک که‌به دره‌ختیکه‌وه به‌سترابوو. و دم به‌ندیکیان له زاری کردبوو. ده‌پرسن چ ئارموزویه‌کت هه‌یه. وه‌لامی دایه‌وه وگوتی: « لهم دره‌ختم بکه‌نه‌وه و بیهمن له‌وه دره‌ختم. که هه‌نگاوێک دوورتر بوو. بیه‌سته‌وه» دیله‌که بیینی نیگا‌بانه‌که‌ی نهم دلوا بین سۆده‌ی بین سه‌یره. گوتی: « بۆیه نهم داوا‌یهم کرد تا بتوانم سن شه‌قاوێک به‌ۆم».

هه‌له‌به‌ته لهم حیکایه‌ته‌دا دیله‌که کورده و سن شه‌قاوه‌که ماوه‌ی نه‌و ناگرپه‌یه که له‌نیوان کورد و به‌غدایه نه‌نجام ده‌دری. (۵)

به‌پیتی گوتی می‌ژوو نووسی کورد، عیسمه‌ت شه‌ریف وانلی، بارزانی ژۆر جار نهم فرمۆله کورته‌ی دووباره ده‌کرده‌وه « له‌سه‌ره‌تا‌دا چه‌کدارانی نهمه له سه‌ر خه‌لکی ده‌یان. پاش دوو سالان شه‌ر، وه‌زع به‌ جووێ گۆزا که خه‌لکی له‌سه‌ر چه‌کداران ریان. » (۶)

نهم دوو نوکته‌یه، نهم دوو فرمۆله. نهم رو‌ر ری‌سایه، بۆ بارزانی هه‌ردووکیان نیشانه‌ی یه‌ک چه‌مک بوون، دوا‌ی دوو سالان شه‌ر، به‌تاییه‌تی دوا‌ی نه‌و وێرانکار بیانه‌ی که‌له شه‌ری یه‌که‌می به‌عسییان که‌وته‌وه، خه‌لکی کورد نیدی توانای به‌رده‌وام بوونیان له‌سه‌ر شه‌ر نه‌ما، روژنامه‌وانێک، که دوا‌ی ناگرپه‌ری ۱۹۶۶/۲ به‌ مانگی‌ک سه‌ری کوردستانی داوه له‌وێندهر جگه‌له «کا‌ولکاری و یرانی» چ شتیکی نه‌دی بوو ده‌لی: هه‌موو گوته‌کانی که‌ناری ریگا و جاده سه‌ره‌کیه‌کانی سلیمانی بۆردومان گرا‌بوون و به‌ ناپالم سوتینرا‌بوون و بوو بوون به‌خاک و خۆله‌میش. « هه‌لاتوان له‌که‌په‌ری په‌رموتی به‌ که‌له و چیلکه داپۆشرا‌ودا ده‌ژین. له‌ماوه‌ی ۵ هه‌یشاندان سن هه‌زار گسوند وێران بوون! دانیش‌توانی سه‌دان گوند له‌ گوته‌کانی خزیان ده‌رکاون. » (۷)

هه‌له‌به‌ته بیانوو و به‌لگه‌ی زاتیش بۆ نهم ناگرپه‌ر هه‌بوون، ماندویتی و نا‌نومیدی... و له‌وه‌یه شتیکی نه‌گوتنه‌یش هه‌بن: ریکه‌وتنه‌نامه‌ی ناگرپه‌ر ده‌گه‌ل عارف دا، له‌وه‌یه له‌ حه‌قیقه‌ت دا کارێک بووین دژی ریه‌رانی حیزبی دیموکرات. قسه سه‌یره‌کانی جهنه‌رال عارف به‌ رواله‌ت پشتیوانیه لهم بۆچوونه «لێ نه‌ندامانی حیزبی دیموکراتی کوردستان، که ده‌وری بارزانیان گرتوه، نه‌مانه شه‌ر فرۆشن، جاسوس و دارده‌ستی نیم‌په‌ریالیزم، بارزانییش وه‌کو نهمه ده‌یووی نهم حیزبه سه‌رکوت بکات!» (۸)

جیابووندهوی حیزبی دیموکراتی کوردستان و بارزانی

رێبه‌رانی حیزبی دیموکراتی کوردستان که باوه‌ریان و ابوو دهوله‌تی عیراق پاش کوده‌تای هه‌یقی ۱۹۶۳/۱۱ له‌باری سیاسی و سوبایه‌وه لاواز بووه، خۆزایاری ئه‌وه‌ بۆن که شهر توندتر بکړی، تا بێسوانی له‌باری قه‌وه‌ته‌وه دښ وستان ده‌گه‌ل ده‌وله‌تدا بکړی، نهم ژماره‌یه‌ی که‌سه‌ریان له‌ رازی بوونی بارزانی به‌ ناگر بر سورما‌بوو، بێ ئه‌وه‌ی ئوتونومی یان ته‌نانه‌ت لامه‌رکه‌زی له‌لایه‌ن ده‌وله‌ته‌وه رابگه‌یه‌نړی، هیوایان ده‌خواست به‌لای که‌سه‌وه ریککه‌وتامه‌که‌ی عارف و بارزانی هه‌ندێ خالی «نه‌یتی» تیدا بێ، جه‌لال تاله‌بانی ته‌نانه‌ت له‌ کۆنفرانسیکی چاپه‌مه‌نی دا که بارزانی له ۱۹۶۴/۲/۲۲ له رانیه نه‌جیامی ده‌لات، به‌شداری ده‌کات، بێ ئه‌وه‌ی که‌ترین نه‌شانه‌ی نا‌هه‌زایی ده‌ریی.

به‌لام دوا به‌ دواي راپۆزی په‌یامینیری رویتەر له‌مه‌ر ئه‌وه‌ی که‌بارزانی له‌م کونفرانسه‌دا ناما‌زه‌ی بۆ «هه‌ندێ ریکه‌وتنی نه‌یتی» کردووه، بارزانی له ۱۹۶۴/۳/۳ بوونی ریکه‌وتنی له‌و به‌هه‌ته‌ به‌دۆز ده‌خاته‌وه. (۱۹)

لێ به‌ گۆته‌ی رێبه‌رانی حیزبی دیموکراتی کوردستان ه‌زی نهم جیابوونده‌یه هه‌لوێستگیری بارزانی بوو ده‌باره‌ی چاره‌نووسی له‌شکری کورد. بارزانی له‌ بروسکه‌یه‌کی دووردریژدا له ۱۹۶۴/۳/۲ داوا له «سه‌رانی حیزب» ده‌کات که «نه‌گه‌ر ه‌یزین ده‌وله‌تی هاته‌ن پێش و سه‌رله‌نوێ ناوچه‌کانی ژێرده‌سه‌لاتی نه‌نگۆیان گرت» با ه‌یزین حیزب هه‌قیان به‌سه‌روه نه‌بێ و بکشیته‌وه بۆ شوێتانی دی. له‌ بروسکه‌که‌دا له‌ سه‌ری ده‌روات: «هه‌ر پیکدا‌دانیکێ نیتوان ئێوه‌و ه‌یزین ده‌وله‌تی، پیکدا‌دانی چه‌کدا‌رانه‌ی له‌نیتوان ئێوه‌و نیشه‌دا لێ ده‌که‌وتته‌وه». (۲۰)

که‌ نهم بروسکه‌ هه‌ر شه‌ نامیژه و ده‌دگرن، شه‌ش نه‌ندامی مه‌کته‌بی سیاسی و کۆمیته‌ی ناوه‌ندی حیزب له‌ قه‌لا‌دزی ده‌گه‌ل جه‌نه‌رال بارزانی دا دیدار ده‌کهن.

هه‌مه‌دیس به‌ گۆته‌ی حیزبی دیموکراتی کوردستان، جه‌نه‌رال بارزانی له‌م دیداره‌دا «سه‌ر سه‌ختی» کرد و دنیای کردن که‌ ده‌ین گۆتراه‌لی «رابه‌ر» و «نوته‌ری نه‌ته‌وه‌ی کورد» و «فه‌رمانه‌ی گشتی ه‌یزه‌کان» و «سه‌رۆکی حیزب» بێ له‌ کاتیکدا که‌ پێشتر هه‌ر که‌سێک ده‌چرو نک وی، ده‌یگوت که‌ ج په‌یه‌وه‌ندیکی به‌م حیزبه‌وه نییه‌.!

له‌ ناخرو نوخری هه‌یقی سێ دا، کۆنگره‌یه‌کی سوبایی به‌ناما‌ده‌بوونی هه‌موو سه‌رانی

سویایی کورد، دهبسترئ و بارزانی عومەر مستەفا و عەلی عەسکەری لەبۆستەکانیان لا دەبات و عەقیدە عەزیز عەقراوی و نوری مەعروف لەجیتی ئەوان دادەمەزرێنێ. (۱۱۱)

کۆنفرانسی حیزبی دیموکراتی کوردستان (۱۹۶۴/۴/۹-۴)

سەرانی حیزب لە دیداری یارزانیدا هیچ بە هیچ ناکەن، بۆیە لەو پێتوانگەوه که بارزانی دهبەوی «شۆرشێ کورد لە نێویمەڕێ» بپار دەدەن که حیزب «کۆنفرانس» چک بگرێ. ئەم کۆنفرانسه بەئامادەبوون و بەشداری ئەندامانی مەکتەبی سیاسی و کۆمیتە ی ناوەندی و نۆتەری ریکخستە جیاوازه حیزبی و لەشکرپه‌کان، بۆ بپار وەرگرتن لەمەڕ هەلوێستی بارزانی پاش راگەیاندنی ناگرم، لە باره‌گای شارۆچکە ی ماوەتدا دهبەسترئ.

سەرەنجام حیزبی دیموکراتی کوردستان لە بەیاننامە یه‌کی سازده لاپەرەیییدا و بە ناوێشان «ناپا رێکەوتنی عارف- بارزانی پەمانی ناشتییه، یان تەسلیم بوونه» هەلوێستی خۆی دهبەڕێ. ئەم بەیاننامە یه‌ له‌ ۱۹/۴/۱۹۶۴ دا بلاق دهباتوه (له راستیدا ئەم قەواله‌ یه‌ به‌ تیرلای ژۆر که‌م و سنووردار بلاق بووه‌وه)

حیزب ، لەم بەیاننامە یه‌دا، جەنەرال بارزانی به‌وه تاوانبار دهبات که‌:

- بێ ئەوه‌ی دهلۆتێ ناوه‌ندی دان به‌ هیچ صافیتیکی بنه‌رته‌ی گەلی کوردا ناهێت، پەمانی ناگرمی دهباتدا به‌ستوه‌وه.

- لەئەندازە بەدەر مستانه‌ی بەدەلت کردوه‌وه.

- ناسانکاری ژۆری بۆ گەڕانه‌وه‌ی سوپا و دامووه‌زگای ئیداری عێراق بۆ کوردستان کردوه‌وه له‌ هه‌مان کاتدا هه‌ولی داوه‌ حیزب وه‌یزی چه‌کداری حیزب له‌ نێو به‌ڕێ.

- بۆ کۆتایی هێنان به‌ شۆرشێ کورد، به‌ کردوه‌وه‌ دهمستی دهبات ده‌گەل دهلۆتدا تیکه‌ل کردوه‌وه.

بەیاننامە که‌ی حیزبی دیموکرات دوا ی ئەو ئەنجامگیرییه‌ی که‌ بارزانی له‌ حالی حازر دا گه‌وره‌ترین هه‌ڕشه‌ و خه‌تەرە بۆ شۆرشێ کورد، دهلێ: «ئەرکی بنجیری حیزب نه‌مه‌یه‌ که‌ به‌ نۆمبندی دهمت هه‌لگرته‌ی بارزانی لەم ره‌فتاره‌، به‌ هه‌موو شتیه‌وه‌ توانایه‌کییه‌وه‌، رووبه‌رووی ئەم سیاسه‌ته‌ بیه‌ته‌وه‌.» (۱۲)

دوا ی کۆنفرانسی ماوه‌ت شاندیک له‌لایەن حیزبه‌وه‌ راسپێردرا که‌ به‌وات بۆ لای بارزانی

و نیسورژکی نم بهیانتنامه‌ی پی رابگه‌یه‌نی، بارزانی وه‌لامی دانموه که کۆنفرانسی ماوهت یاسایی نه‌بوه، چونکه بین ناماده‌بوونی راه‌ری حیزب بمستراوه، پیتیشیازی کرد که له‌ماوه‌ی یک مانگ دا کۆنگره‌ی حیزب له‌قه‌لادزی بگتیژێ، به‌لام مه‌کته‌بی سیاسی حیزب قایل نه‌بوو، بزم کۆنگره‌یه‌ی که وه‌لامایه‌ی چه‌کدارانی بارزانی دا ده‌گیرا.

له ناخرو نوخ‌ری هه‌یفی شمش دا، شانديکي دیکي حیزب که بریتی بوو له برام محمد و عه‌لی عه‌بدوللا (نه‌ندامانی مه‌کته‌بی سیاسی) و عه‌زیز شه‌هزینی (نه‌وه‌ی سیناتور عه‌بدولقادر و کاندیدی نه‌ندامی مه‌کته‌بی سیاسی له هه‌ولتیکي ناشیان‌ه‌ی دیدا چون بۆ قه‌لادزه بۆ لای بارزانی.

دیپلاری بارزانی- تاهیر یه‌حیا (سه‌ره‌لکانی ۱۹۶۴/۶)

له‌م کات‌ه‌دا بارزانی چاوه‌ن‌وێ هاتنی چه‌نه‌رال تاهیر یه‌حیا سهره‌ک وه‌زیری عیراق بوو. چه‌نه‌رال بارزانی شان و شه‌پیلک داگه‌وتوو، شه‌کەت و سیما ماندوو، هه‌رگیز تا نم راده‌یه نا نوسید نه‌بوه، هه‌ر وه‌کو ره‌نگدانم‌وه‌یه‌کی نه‌و حاله‌ته‌ گوتی: «من ئیدی بۆ هه‌میشه عیراق به‌ جێ دێلم، ئیدی ماندوو بوومه».^(۱۴)

زۆر به‌ ناره‌ه‌تیه‌وه‌ باسی ته‌نیایی و «بیکمسی» کوردانی ده‌کرد، که نه‌ک هه‌ر عیراق دژه‌تی، به‌لکو تورکیا و ئێرانیش دژین، چه‌نه‌رال دیگول خۆی له‌ ناستی داواکانی که‌ر کردوو، نه‌مه‌ریکایی و ئینگلیزه‌کان له‌به‌ر به‌رژه‌وندیه‌ نه‌وتیه‌کانی خ‌زبان پشتیوانی له عیراق ده‌کن، ته‌نانه‌ت سوڤیه‌ ته‌کانیش ده‌ستیان لێ به‌رداوه‌.

بێگومان له‌ نیو شۆرشیشدا هه‌ستی به‌ جیاوازی و ناکوکی ده‌گه‌ل سه‌رائی حیزب دا ده‌کرد؛ عه‌لی عه‌بدوللا و برام محمد و جه‌لال تاله‌بانی له‌ راستیدا چو بوون تا به‌شداری له‌م دیداره‌ی بارزانی و سهره‌ک وه‌زیری عیراقدا بکه‌ن، به‌لام بارزانی عه‌لی عه‌بدوللا و برام محمد پشت گوێ ده‌خات و رووی قسان ده‌کاته جه‌لال تاله‌بانی، نه‌وه‌ش به‌ زمانیکي توند.^(۱۵)

له‌م هه‌لومه‌رجه‌دا «شاندی بارزانی به‌ نزیکه‌ی ۲۰ نۆتومبیلی جیه‌یه‌وه‌ که‌به‌م ته‌رتیبه‌ بوون: شیخ له‌تیف و سالح یوسفی، عه‌زیز عه‌قراوی (که‌ نه‌و ده‌مه‌ به‌ره‌رسی حیحاییه‌ی بارزانی بوو) و ده‌گه‌ل ژماره‌یه‌ک له‌ سه‌رائی عه‌شایه‌ر ده‌گه‌نه دیدارگه‌ی خه‌له‌کانی نزیکه‌ رانیه‌.

دوای یدک سعادتان گفتوگو، بارزانی که له نیازی دهولت حالی بوو، گوتی: «چاکه، بهرتزان، نیستا فەرموون له گەڵ نوێنەرانی گەڵ دا گفتوگو بکەن» ناماژە بوو سەرانی حیزب کرد و کۆبوونەوه‌که‌ی به‌جێهێشت.

زمانی نەم گفتوگۆیه‌ خێراو به‌ شتیه‌یه‌کی مه‌ترسیدار کۆتا و توند بوو، نوێنەرانی ده‌ولت هه‌موویان جگه‌ له‌ دکتۆر فەلوجی، به‌ڕێوه‌به‌ری نێداری چاپه‌مه‌نی وه‌زاره‌تی ده‌روه، هه‌موویان سوپایین، له‌م پارووه‌دابوون که مه‌سه‌له‌ سیاسیه‌کان، «حمل و فەسل» بوونه‌و نه‌ق تاقه‌ شتیک که ماوه «سهرینه‌وه‌ وه‌ نه‌هێشتنی نیشانه‌ و شوێنه‌واره‌کانی شه‌ره‌» سەرانی حیزب گفتوگۆیه‌که‌ به‌ره‌و بواری پره‌نسییان راده‌کێشن، و ده‌یانمۆی پێناسه‌یه‌کی ورد و دباریکراو له‌مه‌ڕ ئوتۆتۆمی نێداری، که کوردستان به‌ ته‌مایه‌تی، به‌دمسته‌وه‌ به‌دزی، له‌م کاته‌دا سه‌ره‌ک وه‌زیر ده‌نالتۆزی وه‌ ده‌لێ: «بێن کردنه‌وه‌ی ده‌رگای جیاپه‌رونه‌وه‌، ناگرێ باکووری عێراق به‌ هیچ ناویکی دیکه‌ پێناسه‌ بکری!» (١٦٦)

سه‌ره‌ک وه‌زیر له‌ قسه‌کانیدا داوای هه‌لومشانه‌وه‌ی حیزبی دیموکراتی کوردستان ده‌کات، جبه‌ نه‌راله‌ هانی خه‌مه‌سی سه‌رۆکی نێداری دووه‌می سوپا، داوا ده‌کات نه‌فسه‌رانی کۆمونیست یان نه‌و نه‌فسه‌ره‌ «پێشکه‌وتنخوازانه‌»ی که پاش روخانی قاسم په‌نایان وه‌به‌ر کوردستان به‌ردوه‌ به‌ ده‌ولت ته‌سلیم بکریته‌وه‌!

کاتێ سەرانی حیزبی دیموکرات پێشنیازی عه‌فواتی گشتی ده‌گه‌ن، سه‌ره‌ک وه‌زیر به‌توندی نەم پێشنیازه‌ رەت ده‌کاته‌وه‌!

پاشان سه‌ره‌ک وه‌زیر پێشنیاز ده‌کات که مه‌سه‌له‌که‌ تا هه‌لێژاردنی به‌رله‌مان له‌ زه‌رفی، سێ سالاندا دوابخه‌ری و به‌ردیگی له‌سه‌ر دا به‌ری، هه‌رچه‌نده‌ گفتوگۆیه‌که‌ تا دره‌نگه‌ شه‌وانی ده‌خایه‌نی، به‌لام هه‌ردووگ لا بێن نه‌وه‌ی له‌ بۆچوونی یه‌کدی نزیک به‌نه‌وه‌، لێکدی جیا ده‌به‌نه‌وه‌.

دکتۆر فەلوجی، به‌ شتێزای تایبه‌تی خۆی، بۆچوونی ده‌ولت له‌مه‌ڕ هه‌لوته‌ستی کوردان، به‌م شتیه‌یه‌ خۆلاسه‌ ده‌کاته‌وه‌: «کۆرده‌کان ده‌یانمۆی هه‌موو تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی سه‌ریه‌خۆییان هه‌بێ به‌لام له‌هه‌موو سه‌ریه‌شه‌یه‌کیش به‌ دوور بن.»

بجرائی پیوہندی لہ گھل حیزب

بارزانی کہ بہ کردہوہ لہ گھل دولہ تدا تیکی دابو، پیوہندی دہ گھل سہرائی حیزبی دیوکرانی کوردستانیشدا دہ پیرئی.

سہرائی حیزب لہ راستیدا بہوہ قایل ہوو ہون کہ کونگرہی حیزب لہ ۶/۲۵ دا «بہ چاوہیری کومیتہ یکی بیتلاین»^(۱۸) پگیرئی، بہلام بارزانی لہ نکاودا لہ ہلومہ رجحتکی وہا دا، کہ چ کہ سیک زانہاریہ کی دروستی دہریہ نیہ، دستوری گرتی عدلی عہدوللا وعزیز شہمزی دہ دات، بہلام برایم نہ حمہ دہ توانی خوی ہگہ یہ نیتہ بارہ گای حیزب.

لہ سہرہ تاگانی مانگی ۱۹۶۴/۱ دا جہ نہرال بارزانی شہ شہمہ کونگرہی حیزبی دیوکرانی کوردستان لہ رانیہ و بہ بہ شداری نزدیکہی ۹ سہد نوٹنہر و بی نامادہ ہونی نہندامانی کومیتہ ی ناوہندی و مہکتہ بی سیاسی حیزب، کہ نہم کارہی بارزانی بہ «کودتا» ناو پردوہ، دہکاتوہ^(۱۹) کونگرہی رانیہ، چوارده نہندامی کومیتہ ی ناوہندی حیزب بہ تومہ تی «چالاکی و چہلہنگی جودلخوازی و کہ چروی و خمرایہ کاری» لہ حیزب دہردہکات و مہکتہ ہیکی سیاسی تازہ لہ ۵ نہندام ہل دہ پیرئی: لہوانہ حمیب محمہد کہریم، سکرٹیری گشتی حیزب، دکتور محمود عوسمان.

مہکتہ بی سیاسی حیزب بہ رییہ رایہ تی برایم نہ حمہد لہ ولامی نہم کونگرہی دہ بارزانی «بہ کہ سایہ تیبہ کی عشاہیری» و سہد دہکات و رادیوی حیزب داوا لہ ہیزی پیشمرگہ دہکات کہ دوی «سہر کردایہ تی» تازہی حیزب رایہرن، دیارہ بہم کارہی برایم نہ حمہد ہموو پیوہندی بہک دہ پیریت.

لہباری سویاپیہوہ نایہ کسانی ہیزدکان دیار ہوو، لہ راستیدا ویرای داوا برایم نہ حمہد و تالہ بان لہ ہیزی پیشمرگہی حیزب، ژمارہ یکی کہم لہ ہیزی پیشمرگہ پیوہندیان پیوہ کردن کہ ژمارہ یان لہ ہزار کہ سیک تیتہ دہ پیری، لہکاتیکدا ہیزی پیشمرگہی سہر بہ بارزانی خوی لہ ۱۵ تا ۲۵ ہزار پیشمرگہ دہدا^(۲۰).

لہ نامرہ راستی ۱۹۶۴/۷ ہیزتین سہر بہ جہ نہرال بارزانی، بہ سہر کردایہ تی عریہیدوللای کوپی، چونہ ناوچہ یہ کہوہ کہ تا نہو کاتہ لہ ژیر دہسلاتی حیزب دابو و ہیرشیان کردہ سہر بارہ گای ماروت.

یه‌کهمین شهر له رۆژی ۷/۱۷ دا روویدا، که کۆژاوێک و چهند بریندارێکی لێکه‌وتوه. (۲۹۱)

۷

برایم ئەحمەد لە نێزان دا

سەرانی مەکتەبی سیاسی «جماعەتی برایم ئەحمەد» (جەلال تالەبانی، عومەر مستەفا، عەلی عەسکەری و حیملی عەلی شەریف) بەمەبەستی خۆ پاراستن له تەشەدکرنی شەڕیان لەوێهه له رۆی ناچاربوه بووین، پەنایان وەهەر نێزان برد، حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق به بن رابەر مابوووه. چونکه دوو نەندامی دیکە مەکتەبی سیاسی (عەلی عەبدوللا و عەزیزی شەمزینی) له زیندانی بارزانی دا بوون و پەکیکی دیکەیان که نوری شاوێس بوو له نینگلته‌را بوو.

پاشان جەلال تالەبانی لێکدا لێکدا دوویاتی دەرکردوه که پیشتر هەرگیز پەبوەندی به دەسلەتداران و کارەمەستانی ئێرانیه‌وه نەبووه، بەلام هەر که ئێرانیه‌کان نەندامانی ئەم حیزبه‌یان که ساواک «لەر دیوی سنووروه به نێگەرانییه‌ره چاودێری کارو کردوه‌کانی دەرکردن و په‌گۆمونیست»ی دەرزانین، قەبوڵ کرد، ئەمه خۆی له خۆیدا سەیر بوو و له گومان بەدەر نەبوو. مەگەر ئێمەش بێن به‌هاو پاساوی J.P viennot و بلیین که ئەم کارە نێزان «زیاتر زاده‌ی دژمنایه‌تی به‌غداو قاهیره‌ بوو تا زاده‌ی خوشەویستی کوردان بێ». (۲۲)

به‌هەر حال مەسه‌له‌ که هەر چۆنیک بوو، تالەبانی به‌مەبەستی گەشتوگۆ دەرپاره‌ی چارە‌نووسی خۆی و هاورێکانی دەرگەل دەسلەتدارانی ئێرانی دا، چو بۆ تاران. ئەنجام هاورێکانی له‌همه‌داندا جێگیر بوون، جەنەرال بارزانی دژی هانتی سوپای ئێران بۆ کوردستانی عێراق و «پشتیوانیان» له‌لایه‌نگرانی تالەبانی وهستا و ناپه‌زایی دا به‌ نێزان.

سەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان و لایه‌نگرانیان تا دەست پێکردنوه‌ی شەڕ له‌ کوردستانی عێراقدا وه‌ سالی ۱۹۶۵ دا، له‌ نێزان مانه‌وه، له‌و س‌الهدا مۆلەتیان وه‌رگرت که به‌گه‌رتنه‌وه‌ ناوچه‌کانی ژێر دەسلاتی بارزانی، که گه‌رانه‌وه‌ کوردستان، بارزانی جەلال تالەبانی و عومەر مستەفا و عەلی عەسکەری و حیملی عەلی شەریفی وه‌رکەر نیمچه‌ دەست به‌سەر خسته‌ ژێر چاودێریه‌وه. (۲۳)

ناقیهت و شوینه‌وارین قه‌یرانی ۱۹۶۴

پچرانی په‌یوه‌ندی بارزانی ده‌گهل ریه‌رانی حیزی دیوکرات و چوونی ژماره‌یه‌کیان بز
نیران، ناقیهت و شوته‌وارتیکی زۆری به‌سر بززه‌ته‌وه‌ی کورد سیه‌وه‌ به‌جی هه‌شت.

له‌ باری فیکریه‌وه، جماعه‌تی برابم نه‌حمده‌- تاله‌بانی بێگومان باسترین رۆشنبیرانی
کوردیان له‌ حق‌ خه‌رکردیه‌وه‌وه، دوا‌ی نهم قه‌یرانه‌ که «له‌ گهل سیاسه‌ توانانی نه‌شکه‌وت نشین»
دا هاته‌ نار وه، بارزانی که‌وته‌ ناو هاوکارانیکه‌وه‌ که‌ پتر له‌ به‌ر وه‌فاداری و پا‌به‌ندیان به‌
شه‌خسی خۆیه‌وه، نه‌ک له‌ به‌ر توانا و شایسته‌یی فیکری و مه‌عه‌وه‌ییانه‌وه، هه‌لی
بژاردیه‌بون: له‌مه‌ به‌دواوه، واته‌ له‌ سالی ۱۹۶۴ به‌ملاوه‌ نیدی ده‌نیو حیزب دا جێگه‌یه‌ک
بۆ هه‌زافانان و خه‌لکانی سه‌ره‌خۆ له‌باری فیکریه‌وه‌ نه‌ما، تا سالی ۱۹۷۰ و به‌تایبه‌تی
سالی ۱۹۷۴ که‌ رۆشنبیرانی کورد به‌ کۆمه‌ل په‌یوه‌ندی به‌ شۆرش بارزانیه‌وه‌ ده‌کن،
بارزانی چ جێگه‌کی بۆ نهم جێزه‌ که‌سانه‌ نابن و چ جێگه‌کیش به‌م‌جۆزه‌ که‌سانه‌ نادات.

بارزانی هه‌رگیز نابن به‌ دکتاتۆر، به‌لام ده‌ سالان له‌وه‌ دواتر، واته‌ له‌ سالانی ۱۹۷۳-
۱۹۷۵ دا هه‌موو به‌هار و قه‌تره‌ گه‌نگه‌کان به‌نه‌ینی وه‌لایه‌ن ژماره‌یه‌کی زۆر که‌مه‌وه، له‌
حه‌قیقه‌تدا له‌لایه‌ن گروپتیکی سێ که‌سیه‌وه‌ ده‌دین، گروپه‌که‌ به‌تسیه‌ له‌ شه‌خسی
بارزانی و ئیدریس و مه‌سه‌ود. ئیدی که‌س نیه‌ زاتی نه‌وه‌ هکات له‌قه‌سه‌کانی بارزانی
ده‌ریجیت، له‌ کاتی رووخانی شۆرش دا که‌س نابن جیتی نه‌و به‌گه‌ته‌وه‌.

وێرای نه‌مه‌ش خه‌تاو مه‌سئوله‌تی جماعه‌تی برابم نه‌حمه‌دیش که‌م نیه‌: تا‌کو نه‌وێژکه‌ش
هۆ و سۆنگه‌و فاکته‌رین پچرانی په‌یوه‌ندیان ده‌گهل بارزانی داو نه‌و هه‌لومه‌رج و
بارودۆخانه‌ی که‌ نهم رووداوه‌یان لێکه‌وته‌وه‌ به‌ دروستی دیار نیه‌، به‌لام شتیکی به‌لگه‌
نه‌ویسته‌ که‌ نهم جماعه‌ته‌ به‌یخ و ده‌سه‌لاتی بارزانیان ده‌نیو شۆرش کوردا به‌هه‌ند
نه‌گه‌رتبوو، چونکه‌ گۆشه‌گیری دواتریان و هه‌لسوکه‌وته‌کانی سه‌ره‌تایان ده‌گهل بارزانی.
په‌نا بردنه‌ به‌ر نیرانیان نیشانه‌ی دروستی نه‌و بۆچوونه‌ن که‌ به‌یخ و ده‌سه‌لاتی بارزانیان
ده‌نیو شۆرش کوردا زۆر به‌ که‌م گه‌رتبوو. (۲۴)

پاشان، ریه‌ه‌رانی حیزب له‌ سالی ۱۹۶۴ دا هه‌مان هه‌له‌یان کرد. که‌ حیزی
کۆمونیستی عێراق له‌ سالانی ۱۹۵۹-۱۹۶۰ دا کوردیان، به‌سه‌ره‌خستی و بادانه‌وه‌ی
خۆیان زه‌مینه‌یان بۆ ته‌سلیم بوونی بارزانی خوشکرد.

٨ نالۆز بوونی بهینی بارزانی و بهغدایه

هه‌رچی به‌کێک له تابه‌مه‌ندییه‌کانی کۆنگره‌ی شه‌مه‌می حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بریتی بوو له‌ پێچڕانی په‌یوه‌ندی بارزانی ده‌گه‌ڵ دام و ده‌زگای رێبه‌رایه‌تی گۆنی حیزدا، له‌ هه‌مان کاتدا نیشانه‌ی نالۆز بوونی به‌ینی بارزانی و به‌غدایه‌ش بوو: بارزانی رێگه‌ له‌گه‌رانده‌ی دام و ده‌زگای نێداری حکومه‌ت بۆ ناوچه‌ نا‌زاد کراوه‌کان ده‌گرتی و لێده‌هری به‌ یادداشتنامه‌یه‌ک داوای ئوتوومی به‌کات.

هه‌ر له‌م کۆنگره‌یه‌دا، هه‌موو ناما‌زه‌یه‌کی راسته‌وخۆ به‌ مارکسیزم- لێنینزم له‌ پرۆگرام و به‌رنامه‌ی حیزدا لا‌ ده‌ری.

بارزانی و مه‌کته‌بی سیاسیی تازه، پاشماوه‌ی سا‌لی ١٩٦٤ بۆ دامه‌زراندنی هه‌ندێ دام و ده‌زگا تهرخان ده‌کهن که له‌ باری کرداره‌وه کوردستان به‌گۆڕی بۆ ناوچه‌یه‌کی ئوتوومیدار، وه‌ک:

- دامه‌زراندنی نه‌مجومه‌نێکی شۆرشگێری و «په‌رله‌مانی، په‌نجای نه‌ندامی».
- دامه‌زراندنی مه‌کته‌به‌ی جێبه‌جێ کردن، یانی له‌ راستیدا کابینه‌ی وه‌زیران.
- جه‌لال تاله‌بانی و هه‌فاله‌کانی نه‌م دوو دامه‌زراوه‌ به‌ چاوی «تۆماری نه‌حواله» ته‌ماشای ده‌کهن. (٢٥)

٩٠

قه‌لا و جه‌ساری کوردستان

له‌م قوتاه‌دا واته‌ له‌سا‌لی ١٩٦٤ دا جه‌نه‌را‌ل بارزانی حوکم و ده‌سه‌لاتی خۆی به‌سهر ناوچه‌به‌گدا ده‌سه‌پێنی که تا روخانی شۆرش له‌ سا‌لی ١٩٧٥ دا، به‌ ده‌ستیه‌وه ده‌ستێ، نه‌م ناوچه‌یه‌ که پشته‌ی به‌ سنوره‌کانی نێران و تورکیاوه‌ بوو له‌ رۆژه‌لانه‌وه ده‌گه‌یه‌ شاره‌چه‌کی خانه‌قینی سه‌ر سنووری نێران و له‌ رۆژه‌لاره‌وه ده‌گه‌یه‌ شاره‌چه‌کی زاخۆی سه‌ر سنووری تورکیا و سووریا، پانتایی نه‌م ناوچه‌یه‌ ده‌گه‌یه‌ نزیکه‌ی ٣٥٠٠٠ کیلومه‌تری چوار گۆشه‌. واته‌ نیوه‌ی پانتایی هه‌مووی کوردستانی عێراقی ده‌گرتوه‌. ناوچه‌که له‌ دوو به‌شی سه‌ره‌کی پێک هاتوه‌: ناوچه‌ی بادینان، که به‌ ده‌ستی نه‌سه‌د خۆشه‌وییه‌وه بوو، بارزانی باره‌گای خۆی له‌ به‌شی رۆژه‌لات دا، واته‌ له‌ نزیکه‌ی جاده‌ی هاملتون دانابوو.

هیچ شایستگی گه‌وره‌ی کوردی، واته سلیمانی، گهرکوک، هه‌ولێتر، ناگیر، دهۆک و زاخۆ، له نێو نهم هه‌ساره‌دا نه‌بوون. به‌لام نزیکه‌ی نیوه‌ی جه‌ماوه‌ری خه‌لکی کوردستان، واته نزیکه‌ی یه‌ک ملیۆن کسه‌^(٣٦) لهم ناوچه‌یه‌دا که له ژێر حه‌وک و فه‌رمانی نه‌ته‌وه‌په‌روه‌رانی کوردایه، ده‌ژین.

به‌کرده‌وه هه‌موو سنووری نێزان عێراق و تورکیا و پتر له سین یه‌کی سنووری عێراق و نێزان له ده‌ستی ده‌وله‌تی به‌غدایه‌ ده‌رچوه‌.

بارزانی له نێو نهم «هه‌ساره‌»دا ده‌سه‌لاتی ره‌هاوین چهندو چونه: سنووری ده‌سه‌لاتی زۆر له راده‌و سنووری ده‌سه‌لاتی سه‌ره‌ک و وه‌زیرانیکی ناوچه‌ی نووتنومیدار پتره‌.

له هه‌قیقه‌تدا بارزانی سولتانی بین ته‌خت و تاجی کوردستانی عێراقه. له سه‌رده‌می نه‌چه‌هه‌م ئه‌فسانه‌یی به‌دروخان به‌ملاوه‌ بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد هه‌رگیز پایه‌و به‌ناغه‌یه‌کی جوگرافیا‌یی و ستراتیژی وه‌های نه‌هوه‌.

سه‌رچاوه‌ په‌راوێزان

- ١- وه‌رگه‌هانی س. گانتز «ژان یی یرونیو» رۆژه‌لات ١٩٦٥، ٢٣/٢٣.
- ٢- له ویداری سه‌رائی عه‌مه‌دا، له ١/١٩٦٤، سه‌ره‌ک ناسر، گوشاری له عارف کرد که بز چاره‌سه‌ری هه‌سه‌له‌ی کورد، به‌مه‌به‌ستی نه‌وه‌ی که سه‌های عێراق به‌کێشه‌ی ناوخۆه‌ سزول نه‌بن، له گه‌ل کورده‌کاندا رێک به‌کوی. (لوموند، ١٢/٢/١٩٦٤)
- ٣- دانا نادامز سمیس، له نیویۆرک تایز و سه‌فه‌ری نێو جوامه‌یراتدا، «هێشه‌ نادامسن، سه‌نده‌ی ته‌له‌گراف، جه‌نگی کوردستان، ته‌ریک رولو، لوموند.
- ٤- ده‌قیقه‌ نادامسن، جه‌نگی کوردستان، ل ١٦٢
- ٥- نهم به‌ه‌ته له نامه‌که‌ی س. گانتز ژب رینودا ده‌ریاره‌ی بزانی کورد، باس کراوه. رۆژه‌لات ١٩٦٥
- ٦- عه‌سه‌مت شه‌ریف وانلی، ل ٢٢٠
- ٧- ته‌ریک رولو «هه‌له‌سه‌یه‌ک له کوردستانی عێراقدا» لوموند، ٧/٧/١٩٦٤
- ٨- هه‌له‌یه‌ینی سه‌روک عارف ده‌گه‌ل ته‌ریک رولودا، لوموند، ١٣/٦/١٩٦٤
- ٩- عه‌سه‌مت شه‌ریف وانلی ده‌قی به‌کێک لهم «هه‌که‌وته‌ نه‌هێتیانه‌ی» له کتێبه‌که‌ی خۆیدا تۆمار کردوه. ل ٢١٨-٢٢٠
- ١٠- جه‌نه‌رال یی یرونیو، به‌یاننامه‌ی ١٠/٤/١٩٦٤ حیزبی دیموکراتی کوردستانی ده‌ریاره‌ی ناگیر له

نامه‌های غنیمت شمار کردود، روزه‌ها ۱۹۶۵.

۱۱- عیسمت شریف وانی، ل ۲۲۲

۱۲- ژ. پ. وینو روزه‌ها ۱۹۶۵

۱۳- عیسمت شریف وانی، ل ۲۲۳

۱۴- نریک رولو، لوموند، ۱۹۶۶/۷/۷

۱۵- همان سرچاوه، ۱۹۶۶/۷/۸

۱۶- نم زانبارانه له کوتاریکی نریک رولو که لهم دیلاره‌ا ناماده بیره، وهرگیراوه، لوموند،

۱۹۶۶/۷/۸

۱۷- همان سرچاوه

۱۸- عیسمت شریف وانی، ل ۲۲۳

۱۹- ژ. پ. وینو، همان سرچاوه، ل ۱۰۵

۲۰- همان سرچاوه.

۲۱- به گرتی ژ. پ. وینو، روزه‌ها، ل ۱۰۶ عیسمت شریف وانی شمار می‌کوتارواکان به ۱۲

کس دلدنن، ل ۲۲۳

۲۲- روزه‌ها ۱۹۶۵ ل ۱۰۷

۲۳- عیسمت شریف وانی، ل ۲۲۶

۲۴- ناوی کوتاریکی نریک رولریه

۲۵- بز زانباری له‌مدر چوینیتی نم بنه‌مایانه هرلونه لیگزیلموه‌کی عیسمت شریف وانی، ل

۲۴۰-۲۳۲

۲۶- همان سرچاوه، ل ۲۴۹

فهرستی دهم

شهری عارف

(۱۹۶۵/۴-۱۹۶۶/۶)

نایا شهری مارشال عارف دژی جهنرال بارزانی، له حه قیقه تدا شکستی ریکه موته^{۱۱} بیهک بوو، پان تهنق کوتایی هاتنی سهرده میکی دور و دریزی نالوژی و سرگهردانی بوو؟ هر چه نده نهو هه لومهرج و بارودوخه ی که ناگره ی سالی ۱۹۶۴ ی تیدا نهجام درا، هه لومهرجیتی نهیتی بوو، تا نهوژی نه پینه کانی نه زانراون، نه و جاش ناتوانی لم رووه و چ داوهرییهک بکری.

بهلام بهر له دست پیکردنه و ی شهر، هست به ساردی نیوان بارزانی و دوله تی ناوهندی دهکین، که نالوگژی یادداشتنامه و درکردن و بلاوکردنه و ی به لاغ و به بیان و هر مه کردن له تاییه قه ندیه کانیستی.

له ۱۱/۱۰/۱۹۶۴ دا جهنرال بارزانی یادداشتنامه یهک به دوله تی عیراق ددات، لم یادداشتنامه یه دا که پتر له یادداشتنامه کی ۱۹۶۳/۴/۲۴ دهجیت، بارزانی داوا له دولت دهکات که « له دستووری عیراق دا دان به مافی کورددا له سهر به مای «نوتونومی» بری، لم یادداشتنامه یه دا ماده یهک هه به سبارت به سویا، که زور قورسه، بارزانی داوا له دولت دهکات که یه که جهنگاوهرییه کانی کورد « به هه مان شیوه ی خویان» بپینه و تا « دامه زانندی نهجومه نی ویلایه ت» له سیسته می نیذاری عوسمانی دا ویلایه تی موسل شارانی سلیمانی و هه لوبیر و کهرکوکی دهگرتوه، لیره دا نووسر مه بهستی له و جوزه ته قسیم به ندیه نیذاریه به.

که نهوسا که دهگرتن به حرمی سنووری ریک و پینک و ژماره بیان له ۲۰/۰۰۰ هزار کس تیناپه ری.^(۱۱)

له هه یگی ۱۲/۱۹۶۴ دا له ناوچه ی چه مچه مال که له ژیر دهستی پینشمهرگی کورد به و سویای عیراق به ته مایه بیگری، ههروه ها له دهریه ندیخان و له خانه قین دا هه ندن شهر پینکادان له نیوان سویای عیراق و هیزی پینشمهرگه دا روو ددهن.

بهلام نهو شهر و پینکادانانه هیشتا شهری تهواوه تی نین.

به‌لام له ١٩٦٥/١ دا عه‌بدولحه‌مید سو‌یحی، وه‌زیری ناو‌خۆی سه‌ر‌زگ ع‌ارف رایده‌گه‌یتنه‌ی که تا له‌شکری کورد هه‌له‌وه‌شیتنه‌وه و چه‌که‌کانی ته‌سلیم به‌ ده‌سه‌لات‌دارانی حکومه‌ت نه‌کات، ده‌وله‌تی ع‌یراق نا‌مادی گفتوگو‌یه! هه‌روه‌ها ده‌لی که ع‌یراق به‌ ته‌ما نییه‌ نو‌تونومی «نه‌ نیستا و نه‌ له‌ ناینده‌دا»^(٢) به‌ کورد به‌دات.

نیستا ئیدی یجرائی په‌یوه‌ندی زۆر دوور نه‌یه.

٨

سه‌ره‌کاتی شه‌ر

سه‌ر‌کو‌تکردنی هه‌راو هه‌نگامه‌کانی سه‌لمانی له ١٩٦٥/٤/٢ و به‌کاره‌تانی زو‌نپۆش بۆ نه‌و مه‌به‌سته، که‌په‌وه‌ مایه‌ی کوشتنی نزیکه‌ی شست کسه‌ی و به‌رینه‌دار به‌ونی نزیکه‌ی سه‌د که‌سیک،^(٣) له‌ راستیدا راگه‌یان‌دی شه‌ری ع‌ارف بوو دژ به‌ کوردان، دوا به‌دوای نه‌م کاره‌ سو‌پای ع‌یراق ده‌ست به‌ ه‌یرشکردن گشتی ده‌کات. به‌و مه‌به‌سته‌ی که‌ ه‌یلی به‌رگه‌ری کورده‌کان به‌شکێتی و به‌گاته‌ سه‌نوره‌کانی ن‌یران و ته‌ورکیا.

ده‌وله‌تی ع‌یراق سه‌نسۆزیک‌ی زۆر توندی له‌سه‌تبه‌وه‌ سه‌ر نه‌م گه‌یاره‌ سو‌پایانه‌ و تا چه‌ند هه‌فته‌یه‌ک هه‌ر حاشای ل‌یده‌کرد، به‌ راده‌یه‌ک که‌ جارێک رۆژنامه‌وانێک به‌روسکه‌ به‌کی به‌ن گه‌یی بوو که‌ وشه‌ی «کورده‌ی ت‌یدا به‌کاره‌اتیه‌و، له‌سه‌ر نه‌وه‌ بۆ ده‌زگای ئاسایشی سو‌پایی بانگ گه‌رابوو»^(٤) ته‌نێ جه‌نازه‌ی نه‌و نه‌فسه‌رانه‌یان بۆ باشور ده‌به‌رده‌وه‌ که‌ له‌کوردستاندا ده‌کوژران و دا‌وایان له‌ ماله‌بانه‌کانیان ده‌کرد که‌ به‌و به‌ری پارێزه‌وه‌ به‌ خاکیان به‌شێرن.

به‌کرده‌وه‌ هه‌موو سو‌پای ع‌یراق ٤٠-٥٠ هه‌زار سه‌ریاز به‌ په‌شتیوانی فه‌زک‌ی م‌یک وه‌اته‌تمه‌وه‌ له‌ کورده‌ستاندا، له‌شه‌ردا به‌وون.

یه‌کتیک له‌ تابه‌غه‌ندی شه‌ره‌کانی ع‌ارف، توندی و به‌ریلاوی شه‌ره‌کان بوو، کورده‌کان به‌ره‌ به‌ره‌ چه‌کی قورسیان وه‌ده‌ست ده‌که‌وت و به‌ره‌به‌ره‌ شه‌ری به‌ره‌ی جینی شه‌ری پارێزانی ده‌گرته‌وه‌. نه‌ه‌و گۆمه‌ک و یاره‌مه‌تی ن‌یران بۆ کوردان ده‌ستی پ‌تکردبوو.

له‌ سه‌ره‌تادا ه‌یزه‌ک‌انی ع‌یراق روو ده‌که‌نه‌ هه‌ندی ناوچه‌ی دیاری ک‌راو: چوارتا، پ‌نجوین و قه‌لازه‌ ده‌گرن. شه‌ری زۆر قورس بۆ ماوه‌ی چه‌ند هه‌فته‌یه‌ک له‌ ناوچه‌ی ه‌ولێر و زنجیره‌ چ‌پای سه‌فین دا به‌رده‌وام ده‌بیت.

به‌لام له‌ پاییزی ١٩٦٥دا کورده‌کان ده‌ست به‌ ه‌یرش ده‌که‌ن، په‌لاماری ر‌یگه‌ویان و جبه‌خانه‌کانی سو‌پای ع‌یراقی ده‌دن و گه‌لیک له‌ ناوچه‌ داگیرک‌راوه‌کانی ل‌ن ده‌سه‌نیتنه‌وه‌

وچورانئا و سەفین دەگرنەوه.

بۆ یەكەمجار لە هێژووی شەڕەكانی عێراق دەگەڵ بارزانیدا، هاتنی رستان ناینتە مانە و دەستانی شەڕەكان، لە راستیدا لەبەرەبەری هاتنی سالی نۆتی مەسیحی (١٩٦٥) دا، سوپای عێراق لەبەرەي پێنجوێتەوه دەست بە هێرش دەكات، شەڕ تا شوبات بەردەوام دەست.

دوای روخانی بەعسییەكان و لاچونیان لەسەركار، سێ حكومەتی یەك لە دوای یەك دێنەسەر كر. لە ئەیلوولی ١٩٦٥ دا پیاوێكی مەدەنی دەبین بەسەرۆكی حكومەت: نوێش دكتۆر بەزازی نەوقات دەبین، بەلام لەراستیدا حوكم بەدەستی سوپایەكانەوه بوو، وەزیری بەرگری جەنەڕال عوێهەلی بوو، كە پیاوێكی توند رەوی دژە كۆرد بوو.

۴

پەڕەوێندییێن بارزانی دەگەڵ فێراندا

جەنەڕال بارزانی، لەم قۆناغەدا پەڕیاریكی گرنگ دەدات، كە بۆ نایندەي شۆرش كۆرد، پەڕیاریكی كوشندەيە: پەڕەوێندی دەگەڵ دەسلەتدارانی ئێرانی دا تازە دەكاتەو.

بارزانی هەمیشە بەینی دەگەڵ خێلە كۆردەكانی ئەو دیوی سنووردا خوش بوو: هەر لە كۆنەوه لە هەيشی هەشتی ١٩٤٥ وە چەند سەد پێشمەرگەيەكی كۆردی ئێرانی هاتە هانای بارزانیەوه بەگەلی كەوتن و دژی هێزێن عێراقی خەبێ بوون، ئەوسەردەمە كە می مابوو كە ئەم رووداوه گەوره بێتەوه و بێی بە قەیرانیكی نێو نەتەوهيی.^(١٥)

لەسالی ١٩٦٢ وە، هاوكاری كۆردێن ئێران بۆ بارزانی بایەختیكی پتر وەرەگرت، بەلام نەه ئەم كۆمەكە جۆریكی دییه: كۆردەكان لەو خالە سنووریاوە كە سوپای عێراقی لێ نیه، یارمەتی خۆیان دەگەیهننە بارزانی، ئەم یارمەتییاوە دەگەنە كاریك كە بارزانی وێرای گەمارۆی ئابووری حكومەتی بەعدا لەسەر كۆردستانی عێراق، بێوانی درێژە بە بەرگری و بەرهەقانی خۆی بدات.

خۆراك، پۆشاك، پارە، چەك و تەقەمەنی^(١٦) لەلایەن خەلكانی ناساییهوه، بەلام زۆرەي كات بە ئەندامانی هێزی دیموكراتی كۆردستانی ئێراندا، بۆ بارزانی دەنێدرن.

جەنەڕال بارزانی لە هاوینی ١٩٦٢ وە، لە راستیدا توپێكی بەرێهەری عەبدوللا نێسەحاقی كە زیاتر بەناوی ئەحمەد توفیق ناسراوه و لە سەرانی هێزی دیموكراتی كۆردستانی ئێرانە، دەكەوێتە دەست.

هەر هه‌مان تۆره که کاری هه‌تانی وۆژنامه‌وانان ده‌گرتته نه‌ستۆ، نه‌و وۆژنامه‌وانانه‌ی که له ناخوونۆخری سالی ۱۹۶۲ وه دینه کوردستان ویه‌که‌مین راپۆری خۆیان له‌مه‌ر شوێشی کورد نامه‌ده‌که‌ن. (۷)

په‌پوهندی باورزانی ده‌گه‌ل کوردین نیراندا له سالی ۱۹۶۲ وه تا سالی ۱۹۶۴ و پین به‌پیتی ته‌شه‌نه‌ سه‌ندنی شه‌ر، په‌ره ده‌ستیتتی، ژماره‌یه‌ک له‌سه‌رانی عه‌شایه‌ری کوردی نیران، له کوردستانی عێراقدا و له‌پال باره‌گای جه‌نه‌رال باورزانی‌دا، باره‌گا داده‌نێن و جێگیر ده‌بن، به‌لام نه‌م په‌پوهندیانه‌ په‌پوهندی شه‌خسی و تایبه‌تین، نه‌و کۆمه‌گانه‌ی ده‌نیردان له‌لایه‌ن نه‌و کوردانه‌وه‌ بوو که‌شوێشی کوردیان خۆش ده‌ویست و جۆره‌ په‌پوهندیه‌کیان ده‌گه‌لی هه‌بوو.

۳

و شـ

باورزانی، دوای قه‌یران و ته‌نگه‌زی سالی ۱۹۶۴ نه‌وه‌بوو سه‌بارت به‌ جه‌ماعه‌تی بڕام نه‌حه‌مه‌د، بۆ یه‌که‌مه‌جار په‌پوهندی به‌ ده‌سه‌لاتدارانی نیرانه‌وه‌ کرد. (۸) هه‌رمشی نه‌وه‌ی کرد که نه‌گه‌ر یارمه‌تی «نه‌و نه‌یارانه‌ی» ی که له هه‌مه‌داندا نه‌سته‌جین بوو برون بدین، نه‌وا تۆله‌ ده‌کا ته‌وه‌.

کەس نازانی نه‌م «په‌پوهندیه‌ سه‌لبیه» که‌ی و له ج هه‌لومه‌رجێکدا گۆراو بوو به «په‌پوهندی نیجایی» شا، بۆی ده‌رکوت که جه‌ماعه‌تی بڕام نه‌حه‌مه‌د و جه‌لال تاله‌بانی له ناستی نه‌و شوێشه‌دا که باورزانی رێبه‌ری بوو، سه‌نگ و بایه‌خێکی نه‌وتۆی نییه‌، له‌م بواره‌دا وۆر واتیعه‌بێنا نه‌تر له‌ سه‌رانی عێراق ره‌فتاری کرد، که تا سالی ۱۹۷۰ چاره‌نووسی خۆیان به‌ چاره‌نووسی نه‌م «ناپازیبانه‌وه» به‌ست.

هاگه‌ته‌ریکی دیکه‌ که‌ شای ناچار کرد، به‌پاری یارمه‌تی دانی جه‌نه‌رال باورزانی به‌دات، نه‌و یارمه‌ته‌جه‌ فرلوانه‌بوو که کوردین تهران پشکمش به‌ شوێشی کوردی عێراقیان ده‌کرد؛ ناشکرا بوو که باشتیرین رێگه‌ بۆ کۆنترۆل کردنی نه‌م یارمه‌ته‌یه‌، نه‌وه‌بوو که شا به‌خۆی سه‌ره‌پرستی به‌کات و جێموی به‌گرتنه‌ده‌ست.

له مانگی پینجی سالی ۱۹۶۵ وه په‌یامنیرانی تایبه‌تی وۆژنامه‌ جیهانییه‌کان، وۆژ به‌رۆژ چه‌کی نوێ، چه‌کی «قورس» ی زیاتر له‌ کوردستاندا ده‌بین. (۹)

له پاییزی سالی ۱۹۶۵ دا یارمه‌تی شا بۆ باورزانی زیاد ده‌کات و ده‌بێت به‌ یه‌کتک

لەو خالانەى كە شا حوسەنى شای نوردن لە سەفەرە تاییە تیپەكەى خۆیدا بۆ نێران، بەمەبەستى چارەسە كردنى، باسى دەكات (سەفەرەكە لە ۲۵-۱۹۶۵/۹/۱۹ ی خایاند) ۱۱۰

زۆرى پشچیت كە دنیای عەرەب كاردانەوه، دژى كورد و نێرانیەكان نیشان دەدەن، دەسلەتدارانى میسرى لەناخ و ئۆخرى هەیفى دە دا، دواى سەفەرى دكتۆر بەزای سەرەك وەزیری عێراق بۆ میسر، شوكت عەقراوى نوێنەرى پارزانی لە قاھیرە دەردەكەن.

یەكەمین رووداوی نێوان نێران و عێراق.

ئەو كێشمانەكێشەى كە لە ناوەراستی هەیفى ۱۹۶۵/۱۱ وە كەوتیوە نێوان نێران و عێراقەوه، لەمانگی ۱/۱۹۶۶دا، كاتى سەفیری نێران لە بەغدا، داوا لە دۆڵەتى عێراق دەكات «زیا تر ناگای لە سنۆرەكانى خۆى بێ» ۱۱۱ ناشكرا دەبێت: كۆردەكان لەقۆلى پێنجوینەوه و بەسەر كۆرداوەتى عەزیز عەقراوى هێرش دەكەن و دواى شەڕێكى توندى سێ رۆژە زەرەوزەیانى كى قورس لە سوپای عێراقى دەدەن و دواى گرتنى «قەلای» پێنجوین سێ ئەفسەر و چل و یەك سەربازى عێراقى دەكۆژن.

جەنەرال عەقەیلی وەزیری بەرگری عێراق «نومێد» دەخوازێ كە دۆڵەتى نێران سنۆرەكانى لە رووى شۆرشمانانى كورد داخات، چونكە «نەم كە ئێنە سنۆرییانە، زۆریەى پێوستى كۆردەكان لە بارى دارایی و مەزۆییەوه دا بێن دەكەن» هەروەها لە بەندیری گوتەكانى دا «هەندێ دەسلەتانی بیگانان بەوه تاوانبار دەكات كە كۆردەكان هاندەدەن تا ئیسرائیلیكى تازە لەباكۆرى عێراقدا» دا بەزینە! ۱۱۲

دۆڵەتى عێراق لە ۱/۴/۱۹۶۶دا بە رەسمى نامەزایی خۆى بۆ دەسلەتدارانى نێرانی سەبارەت بە «پشچوانى مادى و مەعنەوى» كۆردەكان، دەردەبێ.

عەبدان پاچەچى وەزیری دەرەوى عێراق یادداشتنامەى یەك دەدات بەكاردارى سەفەرەتخانەى نێران و لەم یادداشتنامەیدا نێران بەوه تاوانبار دەكات كە «رێگەى ناژووەچى و یاخیبانی داوه تا لە ناو خاكى نێرانەوه سەنگەرى هێزەكانى عێراق» بەتاییەتى لە ۱/۲ دا تۆپ باران بكەن، «هەر لەم یادداشتنامەیدا وەزیری دەرەوى عێراق، نێران بەوه تاوانبار دەكات كە «ئەوزاری جەنگى گرنكى» بەتاییەتى هاوێ و تۆپ و مینی دۆ تانك و نارنجۆكى دە ئیختیارى یاخیان ناوه» ۱۱۳

به‌لام و مزیری دهره‌وی عتیراق ههر به‌هوندوه ناوه‌ستێ: هه‌مان رۆژ سه‌فیرانی ولاته‌یه‌گرتوه‌کانی ئه‌مه‌ریکا و به‌ریانه‌ی معزێ و فه‌ره‌سه‌ بۆ دیوانی وه‌زاره‌تی دهره‌و بانگ ده‌کات تا له‌ بۆچوونی ولاتی خۆی دهریاری ئه‌و قه‌یرانه‌ی که‌ که‌وتۆته‌ به‌ینی ئێران و عێراقه‌وه‌، ناگاداریان بکاته‌وه‌. دوا‌ی چه‌ند رۆژێک چه‌نه‌راله‌ عه‌بدوله‌رحمان عارفی برای سه‌رکۆمار عه‌بدوله‌لام عارف و سه‌رۆکی سه‌رکرايه‌تی سويا، ئه‌میر عه‌باس هه‌یدای سه‌ره‌ک و مزیرانی ئێران به‌ «پیلانگێته‌ری» دژی عێراق تاوانبار ده‌کات، چونکه‌ له‌ سه‌ره‌نای هه‌یڤی ۱۹۶۵/۱۱ دا دێداریکی ده‌گه‌ل بارزانی کرده‌بوو.^(۱۴)

هه‌له‌به‌ته‌ زۆر که‌س ئه‌و خاله‌ فه‌راسۆش ده‌که‌ن، که‌له‌ زستانی ۱۹۶۵ - ۱۹۶۶ وه‌ نیدی زه‌مینه‌یه‌کی نێونه‌ته‌وه‌یی نه‌وتۆ خۆش بوو بوو و که‌ ده‌ سالی ناینده‌ی شۆڕشی کوردی به‌ جۆری ئاراسته‌ کرد که‌بووه‌ مایه‌ی روخانی شۆڕش.

5

سه‌رچاوه‌ێن دابه‌یڤکردنی چه‌که‌

جگه‌ له‌ ئێران، زانیاری له‌مه‌ر ئه‌و سه‌رچاوه‌ و ولاته‌نه‌ی که‌ چه‌کیان به‌بارزانی ده‌دا، زۆر که‌مه‌.

که‌چی له‌گه‌ل نه‌وه‌شا، له‌ هه‌وه‌لی هه‌یڤی ۱۹۶۶/۱ دا پۆلیسی ئه‌لمان له‌ ساریروک دا و چوار هاوولاتی ئه‌لمانیای رۆژاواپیان گه‌رت، چونکه‌ چه‌ند لقووبه‌ سه‌نه‌نگێکی ئوتوماتیکیان له‌ چیکۆسلۆفاکیاوه‌ بۆ جه‌نگاوه‌رانی کووردار کرده‌بوو، ئه‌م چه‌کانه‌ که‌ له‌ چیکۆسلواکیا کراوه‌ن قه‌رار بوو له‌ نه‌سته‌موله‌وه‌ ره‌ت بکێژن. به‌لام پۆلیسی ئه‌لمان نه‌وه‌ روون ناکاته‌وه‌ که‌ نایا ئه‌م راسپاردیه‌ تابه‌تی بووه‌ یان «ره‌سمی».^(۱۵)

6

په‌یوه‌ندی کردنی جه‌ماعه‌تی تاله‌بانی به‌ ده‌وله‌ته‌وه‌.

له‌ هه‌یڤی ۱۹۶۶/۱ دا عوممه‌ر مسته‌فا وه‌لی عه‌سکه‌ری و حیسلی شه‌ریف به‌ دزیه‌وه‌ خۆ به‌ خاکی عێراقدا ده‌که‌نه‌وه‌ و (هاوینی ۱۹۶۵) په‌یوه‌ندی به‌ ده‌سه‌لاتدارانی عێراقه‌وه‌ ده‌که‌ن.^(۱۶)

زۆری پێناچێت که‌شان به‌شانی سوپای عێراق، تاقه‌ به‌گه‌رێگه‌یروێکی تازه‌ له‌ مه‌یدانی شه‌ردا ده‌رده‌که‌ون: «جاشه‌گانی ۶۶». به‌لام ئه‌مه‌جاره‌یان ئه‌م جاشانه‌، خه‌لکانی عه‌شایه‌ر نین که‌ ده‌وله‌تی عێراقی بۆ رقه‌به‌رایه‌تی بارزانی سوودی لێ وهرگرتین. ئه‌مه‌جاره‌ ئه‌م

جاشانه رۆشنیرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان.

برایم نهمه و جهلال تالهبانی و عدلی عسکهری و حیملی شهریف و عومهر دهبابه به بیانونوی و رزگارگری شوپشی کوورد له چنگی سه رگر دایه تی خیله کی و وهاشکه وتوو (نهمه لایه نی که می نهو ناوو ناتوره به که له بلاکو روه کی خویا : دا به نیوی النور، بلاوی ده که نهوه) نزیکه ۲۰۰۰ که سینگ خبر ده که نهوه و حکومه تی عیراق پاره و چه کی پیوستی بۆ دابین ده کردن، نهم جه ماعده له شهر ی عیراق و بارزانی دا تا سالی ۱۹۷۰ رۆژنکی : ده به ک گرنگ ده بین.

نهم ره فته ره که ددر کردن و تیگه یشتی بۆ که سینگ رۆژاوی قورس و دژواره، له راستیدا نه نجامی نهو هه فرکیه شه خسیه به که سکرتری گشتی جارانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی روه ره روی سه رۆکی بیست سالی حیزب کرده وه، واته ده که نهوه بۆ سه رده می مه هاده، بۆ نهو ده می که بارزانی هه مزه عه بدولای بۆ عیراق نارد وه تا حیزبی دیموکراتی کوردستانی (جیا له حیزبی قازی محممه) دا به نریتن.

۷

شهری هندرتن (۱۹۶۶/۶:۵)

شهری هندرتن، فه سلنکی تازه له میژوی کوردستان ده کاته وه: له راستیدا کورده کان و غیرا قیه کان بۆ به که مین جار، بۆ چه ندین هه فته شهر ی جه به به یی ده که له یه کدی دا ده که ن و خه لکاننکی زۆر ده خیزتنه مه بدانی شهر وه: دوو له شگری ته و او له سوپای عیراق به پشتیوانی توخانه وه هیزی فرو که وانی و به کریگیراوانی جه ماعده تی برایم نهمه.

نهم شهره شهر ی گرتنی چپای هندرتنه (۲۸۷۵ مه تر له ده ریا وه به رزه) له که له چپای زۆرک دا که زاله به سه ره هه مو نهو رۆژا یانه دا که ده چنه وه سه ره جاده ی هاملستون، له ۴/۱۳ دا مارشال عارف له روودای که وتنه خواره و ی هه لیکتیه رد ا مر د و دوا ی چه ند رۆژتک له مر دنی وی، هیزتن عیراقی ده ست به هیزش ده که ن و ده وتانن په کتیک له لوتکه کسان ی هندرتن بگرن. بۆ سا و ی ده رۆژان هیزش و دژه هیزش په یسا په یسا و به توندیه کی بن وینه وه به ره وام ده بیت. له ۱۹۶۶/۵/۱۲ دا هیزه کانی عیراق پاش دژه هیزشینی کوردان به و به ری په شینوی و سه رگر ده انیه وه مه یدان چۆل ده که ن، رنیه مو ره Rene maureis ی رۆژنامه وانی فره نسی که به خوی له شه ره که دا به وه، چۆنه تی نهم

شهره میژویه ی به دوو رو دیرتی نوو سیوه. (۱۷۱)

ناکامی شهری هندیترین بۆ سویای عیراق کارهساته: چهند سهد کوژراو بهرانبه ره شەست کوژراوی کوود. (۱۸) له‌مه‌ش گرنکتر نه‌مه‌یه که قوه‌ته‌کانی عیراق له‌مه‌یدان هه‌لاتوو و چه‌ک و تفاق و ته‌قه‌مه‌نییه‌کی زۆریان له‌ دوا‌ی خۆ به‌ جێهێشتوو. چوار تۆپی چه‌ره‌لی، چوار هاوه‌نی قورس، شەش ره‌شاشی قورس و سه‌دان نه‌نگ. (۱۹)

۸

ڕێکەوتنی ۱۹۶۶/۶/۲۹

به‌غدا له‌م کاته‌دا «تیکشکانی» شۆرشێ کوود و مردنی نیدریس بارزانی راده‌گه‌یه‌نی و نه‌م وه‌خته‌ به‌ساتی هه‌ره‌ له‌بار بۆ نه‌و کاره‌ ده‌زانی. به‌لام له‌ هه‌مان کاته‌دا حکومه‌تی عیراق ژێراوێر ده‌گه‌ل بارزانی‌دا ده‌که‌وتته‌ گه‌ستوگۆ: له‌ ۱۹۶۶/۶/۱۳ دا شانێکی کوودی به‌ سه‌رۆکا‌یه‌تی چه‌بیب که‌ریی سکرته‌ری گه‌شتی تازه‌ی حی‌زی دیموکراتی کوردستان و نه‌ندامه‌تی سالح یوسفی و موحمه‌ین ده‌ه‌یی نه‌ندامانی کۆمه‌یه‌ی ناوه‌ندی، بۆ به‌غدا‌یه‌ ده‌چیت و له‌لایه‌ن چه‌نمه‌رال عه‌بدوله‌رحمان عاره‌فه‌وه‌، که‌له‌به‌ری کاکێ بووه‌ به‌ سه‌رکۆمار، پێشوازی ده‌کری. (۲۰)

گه‌ستوگۆ‌یه‌که‌ به‌ شێوه‌یه‌کی شه‌ریب ده‌ست پێ ده‌کات، چه‌بیب که‌ریم ده‌لی: «له‌گه‌ل چه‌نمه‌رال عارف دا، که‌ که‌سه‌یا‌یه‌یه‌کی لاوا‌ز بوو، جگه‌ له‌ هه‌ندێ گه‌ستوگۆی گه‌شتی ته‌سه‌یه‌کی دیان نه‌کرد. بۆچی له‌گه‌ل یه‌ک‌دا شه‌ر ده‌که‌ین؟ ئێمه‌ هه‌ردوولا‌مان موسولمانین، موسولمان به‌رانه‌، ئیدی کوود پێ یان عه‌ره‌ب! ئێمه‌ چ نا‌کو‌کییه‌که‌مان له‌ به‌یندا نییه‌!»

گه‌ستوگۆ‌ی راسته‌هه‌نه‌ ده‌گه‌ل عه‌بدوله‌رحمان به‌زازی سه‌ره‌ک و ده‌زیران دا بوو، که‌له‌ زانستگا‌دا ماموستای چه‌بیب که‌ریم بوو بوو، گه‌ستوگۆ‌یه‌که‌ که‌ له‌ که‌ش وه‌ه‌وا‌یه‌کی گه‌رم و دۆستانه‌دا (۱) نه‌ه‌جام درا.

پاشان نوێنه‌رانی بارزانی دا‌وا له‌ دکتۆر به‌زاز ده‌که‌ن که‌ به‌ رسمێ نو‌نومه‌ی کوردان رابگه‌یه‌نی، به‌لام دکتۆر به‌زاز رازی ناییت و ده‌لیت سو‌یا به‌مه‌ قایل ناییت و په‌نا وه‌به‌ر قه‌وه‌ت ده‌بات. له‌ ۱۹۶۶/۶/۲۹ دا دوا‌ی چهند چاریک ها‌تو‌چۆ له‌ نی‌سوان باره‌گای بارزانی و به‌غدا‌یه‌دا، سه‌ره‌ک و ده‌زیرانی عیراق له‌ته‌له‌فزیۆنی عیراقه‌وه‌ ناشنی و ڕێکه‌وتن راده‌گه‌یه‌نی و «سافی نه‌ته‌وه‌یی کوردان» له‌ چوارچێوه‌ی «لامه‌رکه‌زی» دا به‌ره‌سمی راده‌گه‌یه‌نی.

ڕێکه‌که‌وتنه‌یه‌ی به‌زاز ۱۲ خالی گرت‌بووه‌ خۆ، له‌ وانه‌: هه‌ (بێژاردنی نه‌عج‌مه‌ن و

دەركردنى عەفوئى گشتى و بەكارهێنان زمانى كوردى به تىزى وەسمى و ... كوردى
هێزى پێشەركە وەكو « هێزى كۆمەڵەى » تا ناسايى بوونەوى ژيان و گوزەران لە
ولاندا. (٢١)

هەندى لە خالە نەهێشەكانى ئەم وێكەوتنامەى ئەوە بوو ... سەرەك و دزى بەلێنى
دابوو كە حىرى دىكراتى كوردستان بكات بە حىزى كۆمەڵەى قانۇنى ... مۆلەتى كار كوردنى
بدات. زىندانى سىياسى نازاد بكات و لە دەورەى دەوك، لە بادىندا، شارێك
« لىوايەك ... بوست بكات. (٢٢)

كوردەكان جارى كۆمەڵە و پاش ١٤ هەيشان شەڕ و وەستەهێنانى سەر كۆمەڵەى
كەورە، بەشتى كۆمەڵەى ئەم ... ئۆتۆمۆ، كە لە بەرنامەى حىزە كەياندا وەكو نامەنجى
سەرەكى خەباتيان تۆماريان كردبوو. رازى بوون و سولحيان كرد.

حەبىب كەرىم دواى ماوەى كۆمەڵەى: « وەزەمان باش نەبوو، چەك و تەقەمەنىيان
نەبوو، پاش چوارە مانگان شەرى فۆرس، تەواو ساندوو بوو بووین و توانامان لەبەر بەر
بوو. »

١٤ سالان دواتر ئەندامى كۆمەڵەى كۆمەڵەى سىياسى، واتە دكتورە مەحمود عوسمانى
كە ئەو دەمە بە « وەزىرى دەرهەوى بارزانى حەساو دەرگا و رىستى بەم قسانە پاساو بۆ
كردارى بارزانى ئەم بارەى وەستەهێشە. » « دەستوانى بە پەشتىوانى ئەم سەر كۆمەڵەى
وێشە، داواى دەست كۆمەڵەى زياتر لە بەغدا بەكەين، بەلام بە هەر حال سىياسەت
هونەرى مومكىناتە، نێمە پێشان بۆ رێگەى بەرە بەرە نامەنج بگێرێ بەر. » (٢٤)
جارى كۆمەڵەكان، كە شەريان بۆ دەرهەوى نەشتيان دەهێراند.

سەرچاوە بەرەوىزان.

١- فەجرى نوێ، بەكۆمەڵە كۆمەڵەكانى بەغدا، ١١/٢/١٩٦٥. لە عىسەت شەرىف وائىلە
و مەركەزە. ل ٢٥٨.

٢- كۆمەڵەى المەرى ... لىرەنى لە كۆمەڵەى عىسەت شەرىفە « مەژووى شەرىف نەتەوى كۆمە
رەزەهەلات ١٩٦٥، ٣٣، ٣٢.

٣- هەمان سەرچاوە.

٤- پێشتر مەنسەلە، سەندەى تەيز، ١٦/٥/١٩٦٥.

٥- بەرەوى كۆمەڵەى عىسەت شەرىف وائىلە، ل ٢٦٠.

٦- چەك و تەقەمەنى لە ئەفەرانى نێزان دەكرەن.

- ۷- دانا نادامرس سمیس، ۱۹۶۲/۸ و - یقید نازامسن، ۱۹۶۲/۱۰.
- ۸- حکم له نامه کانی بارورانی که ولام نه دراپرونهوه، دیقید نادامسن نامازنه بۆنهم نامانانه دکات.
- ۹- پینر منسفیلد، «کوردهکان، چنگ به چمکی تازه سندهی تاییز، ۱۹۶۵/۵/۱۶.
- ۱۰- لوموند، ۱۹۶۵/۹/۳۰.
- ۱۱- همان سهرچاوه، ۱۹۶۵/۱۱/۱۷.
- ۱۲- ههلقه یقینی چهنه رال عوقه یلی دهگهل المنار دا، ۱۹۶۶/۱/۳. له لوموندوه ودرگیراوه.
- ۱۹۶۶/۱/۵
- ۱۳- پهبامی نهله کرافتی ۱۹۶۶/۱/۱۵ ی نازامسی دنگ وپاسی فهرنسا، لوموند، ۱۹۶۶/۱/۶.
- ۱۴- جهواد عهلامیر، په یامنتیری لوموند، له ناران ۱۹۶۶/۱/۵.
- ۱۵- لوموند، ۱۹۶۶/۱/۲۵.
- ۱۶- به گوتهی عیسمهت شریف وانلی، ل ۲۶۴.
- ۱۷- ر. موریه، یان کوردستان یان نه مان، ل ۱۷۵ - ۱۸۵.
- ۱۸- حبیب کمریم، ههلقه یقینی دهگهل نووسهردا، ناویردان، شویانی ۱۹۷۵.
- ۱۹- راهیزی عهدوللا پشدهری بۆ عیسمهت شریف وانلی، ل ۲۶۶.
- ۲۰- ههلقه یقینی دهگهل نووسهردا، ناویردان، شویانی ۱۹۷۵.
- ۲۱- همان سهرچاوه.
- ۲۲- بۆ زانیاری تمواو لعمهرد دهقی تمواوی ویکهوتنامه که بهرانه عیسمهت شریف وانلی ل ۳۷۹ - ۳۸۰.
- ۲۳- ههلقه یقینی دهگهل نووسهردا، ناویردان، شویانی ۱۹۷۵.
- ۲۴- همان سهرچاوه.

فەسلى يازده

پىئوى مىيەم

۱۹۶۶/۱-۱۹۶۹/۶

۱

جەنەرال عارف و مەسەلەى كورد

جەنەرال عەبدولرەحمان كە پىاوتكى بە ناوئز نەبوو، رنگەى پىششە چوونى بىن رەونق و مەيەى خۆى لە دوای روخانى قاسم پرى بوو: نەو كە «دوای روخانى قاسم» پەلەى جەنەرالى وەرگرتەو، لە ۱۹۶۳/۱۱/۱۷ دا، لە كودەتای دژە بەعسى دا، بەخۆى و قووتە زوئىشە كە پەو رزلىكى گىرنگ و بنجبرى بىنى. لە دوای ئەوێ گەيپە پەلەى يارىدە دەرى سەرگىدايتى سويا، ئەوجا بوو بە فەرماندەى لەشكر (۱۹۶۴) و پاشتر بوو بە بىركارى سەرگىدايتى سويا و براپەكەى نەيتوانى وەكو سەرۆكى سەرگىدايتى سويا بە سەر سويايانى عىراقى دا بېسە پىتنى، هەموو پىشكەوتن و پىششە چوونىكى لە سۆنگە و ساپەى براپەكەى بوو: سەرائى سويايى عىراقى كە لە ئەنجامى سەرگى لەنكاوى عارفدا عافلىگىر بوو بوون و لە نىوخۆياندا ژۆر ناكۆك و ناتەبا بوون. هەموو رازى بوون لە سەر ئەوێ نەم كە ساپە تىپە «گالتە جارە» لە جىنى ئەو دابىرنى.

لە ۱۹۶۶/۶/۲۹ واتە چوار هەيشان پاشى ناگىر، جەنەرال عارف لە ۱۹۶۶/۱۰/۲۸ دا لە ئوردوگەى دووپانى «مەفرەق»^(۱) رەواندەزا دیدارى دەگەل جەنەرال بارزانى دا كرد. يەكێك لە نوكتە عەنتىكەكانى نەم دیدارە ئەوێ بوو كە عارف قوزنانىكى بە ديارى دا بە بارزانى و بارزانیش ئەو توپانەى كە لە شەرى هەندىن دا لە سوياى عىراقى گىرابوون، داپەو پەو.^(۲)

بەلام جگە لە نازاد كەردنى ژمارەيكە لە زىندانىيانى سىياسى كورد و وەرگرتەوێ سەرەوت و سامانى دەست بە سەرگىراو دەر كەردنى رۆژنامەى «التاخى» بە زمانى عەرەبى و بە سەر بەرشتى سالىح يوسفى نىدى «تەكەوتنى» بەراز بووبە هەردەكەى سەر كاغەز و پەيوەندەكان سەرلەنوێ بەرەو تىكچوون چوون.

لە هەوێ هەيى ۱۹۶۶/۱۱ دا جەنەرال عارف گەشتىكى يەك هەفتەى باكوورى كرد و بە هەمان گەشپى ناسايى خۆ پەو رايگەياندا كە «مەسەلەى كورد كۆتابى هاتوود.

جەنەرال بارزانی بەراشکاوای پشی گووتوین کە خوازیاری نووتونومی کوردستان نییە، دژی
 ھەر جۆرە جودا خوازییە کە. (۱۳)

لێ چەند رۆژێک دواى کۆنگرەى ھەوتەمى ھەیزى دیموکراتى کوردستان کە لە ۱۵-
 ۲۱ / ۱۱ / ۱۹۶۶ لە گەڵالە گیراو مەكتەبىكى سیاسى پێنج كەسى ھەلبژێردا و بریتى
 بوون لە: ھەبیب كەرىم سكرتێرى گشتى دكتور ھەمەد عوسمان، نۆزى شاوھەس، عەلى
 عەبدوللا و سالىح یوسفى، كە ھەر ھەموویان گوترايەل و سەر بە قەرمانى بارزانی بوون،
 جەنەرال بارزانی بە چەند رۆژێک دواى کۆنگرەى نێو براو یادداشتنامە یەكی ھەر ھە
 نامتێزى دا بە جەنەرال عارف و ناجى تالىبى سەرەك و ھەزیرانى عێراق. جەنەرال ھەم
 یادداشتنامە یەدا نەوێ دوویات کردووە کە بەردەوامى چالاکی «نەو نەیارانە» ی کە لە
 لایەن ھەندێ نوێنەرانی دەولەتووە پشتیوانى دەکێن. نیشانی نەوێ کە شەر بە کردووە
 کوتایی نەھاتووە و دەولەتى بۆھە تاوانبارکرد کە دەپەوێ وڵات بخاتە گێژەنێكى شەرى
 ناوخرۆ و داواى کرد فەورى «کۆمیتە یەكی بالا» بۆ نەو مەبەستە دروست بکێ. (۱۴)

نەمە بە مانای پچڕینی پەپوھندی نە، بەلام سەرەتای «فەسەسولحیکە» کە تا بە ھارى
 سالى ۱۹۶۹ دێژە دەکێشیت، وێرای زنجیرە شەرتێكى گەورە، کەچى سەرنجى گشتى
 لەسەر مەسەلەى کورد لا دەچێت و دەکەوتتە سەر مەسەلەى کێشەى عەرەب و جولەکە،
 شەرى شەش رۆژەى (حوزەیرانى ۱۹۶۷) کە چەند مانگێک لەوێدوا بە عەس دێتووە
 سەرکار و تا نەروێژکەش (۱۹۷۸) ھێشتا ھەر لەسەر حوکمە.

۲

بارزانی و شەرى شەش رۆژە

لە ھالى حازردا ناتوانی ئێ بە دروستى نەو دیارى بکێ کە جەنەرال بارزانی و
 جولەگەکان لەکە یەو پەپوھندییان پێکەو ھەبوو، لێ لە بۆیەرەکانى شەرى شەش رۆژەدا
 (۱۹۶۷/۶) دا جەنەرال بارزانی بە ناشکرا لە دەرەوێ بازەندى کێشەکەدا مایەو، کاتى
 جەنەرال عارف داواى لیکرد ژمارە یەك لە پێشمەرگەکانى بۆ بەرى جولەکە بنێرێ،
 وەلامى دایەو: «شەش سالا دەگەل کورد؟ شەر دەکەى و دەتوێ کورد وگەلێ کورد لە نێو
 بێهێ، چۆن بە تەماى کە من یارمەتیتان بدم؟» وەختى عارف یێ دادەکێ کە بارزانی بە
 لایەنى کە مەو ھێزێكى رەمزی بۆ بەغدایە بنێرێ، بارزانی دەلى «من وەکو چۆن باوەرم بە
 ئەفسانە نێمە، باوەرم بە شتى رەمزی نێمە» (۱۵)

نهم بن موبالاتیه سه باروت به شتیك كه به لای عمره بوه مهسه له یه كی پنه نه ییه، خزی له خۆیدا سه رهنای نهو دوور كه و تنه وه یه كه ده كه و تنه به یینی بارزانی و رژیم و سات نه سات توندتر دهیت. له باری تیقو ریسه. نهو ناوچه شاخاویانه ی باكوری عیراق، كه بارزانی تیدا جیگیر بووه، هه میسه به به شتیك له كۆماری عێراق حه ساو ده كړی! به لام بارزانی پاش نهو ی كه له ماوه ی چهن دین سال دا، یۆخوی له ناوچه كه دا جۆره نه زم و نیرامیكی له دهرتی حوكم و دهسه لاتی به عه دایه دامه زړاند بوو، ورده ورده به شینوازیكی ههست پێ، او، به رهو «دیپلوماسیه تی» سه ره خوی ههنگاو دهتی.

سالح یوسفی راشكاوانه تر له بارزانی رایده كه په نت كه «نیمه دژی هه جۆره زنده گاڤیه كین، لێ لایهنگری مافی دیاری كړنی چارمنوسی هه موو سیلله تانی». به مجۆره هاو به سته كی به كرده وهی كوردان بۆ جوله كه، دژی عه ره ب تهئید دهكات. له بوازی پراتیكیدا، جگه له سه ردهانی نوته رانی بارزانی بۆ نیسرا ئیل، چ شتیكی نهو تو له مه ر نهو كۆمه گانه ی كه نیسرا ئیل پیتشكش به باو زانی كړین، له به رده ستانی.

۳

به های یارمه تییه گانی شا

له ماوه ی نهم «فشه سولحه دا» كه چهن دین مانگان درێژه دهكشیت. بارزانی په یوه ندیتن خزی ده گه ل شادا پشه و دهكات و شا یارمه تی گرنك و گرنكتری دهاتی.

لێ دهین تا سالی ۱۹۶۷ سه بر بكری تا نهو ده بزانئ كه نهم یارمه تیسیانه به چ نرخ و به هایك پت ك دیت. له مانگی ۱۹۶۷/۵ دا دهسته یك له جهنگاوه رانی حیزبی دیوكراتی كوردستانی ئێران «له خاكی عیراقه وه» بۆ ناو ئێران ده گه رتنه وه تا له وێن ده ر «هنكه یه كی پارتیزانی» دا به زیتن. سامی (مه حمده مه حمود عه به دلره حمان) ی نوته ری كۆمیه سی ته نفیزی حیزبی دیوكراتی كوردستانی عیراق، سن رتیه بۆ نهو كوردانه ی كه لایهنگری شه ری چه كدارین دژی رژیمی شا، دا دهتی: یان له به عه دایه وه مین. یان بته كوردستانی عیراقه وه، یان بۆ ئێران به گه رتنه وه و هه موو په یوه ندیه كیان له گه ل بارزانی دا به رن. ^(۶)

دوا ی چه نه ده یفك، واته له مانگی ۱۹۶۸/۱۰ دا دكتور مه حمود عوسمان دهلی: «نیمه دهست له كاروباری ئێران و توركیا وهر نادهین و تاران و تهقه ره زۆر باش ده زانن كه

نه‌گمر سهرکیښی بکه‌ن و په‌لامارمان بدن. نه‌وا ده‌توانن له‌نښو کوردی، نه‌و ولاتانه‌دا شو‌ش به‌ریا بکه‌ین»^{۱۷۱}

«و‌دزیری دهره‌وی» جه‌ن‌رال بارزانی له‌ ژیر نه‌م «نیمچه‌ حه‌قیقه‌ته‌وه» درو‌یکه‌ کی‌ گوره‌ ده‌شارته‌وه.

دیاره‌ بارزانی له‌ بری نه‌م کومه‌کانه‌ی نیران، به‌لین ده‌دا که‌ رتکه‌ له‌ هه‌لگیرسانی شو‌ش له‌ کوردستانی نیراندا بگری و هه‌ر کوردیکی نیرانی زانی نه‌وه‌ بکات له‌م خه‌ته‌ درېچیت، نه‌وا په‌نا بۆ چه‌ک ده‌بات.

بارزانی تاکو سهریابه‌ندی نه‌م به‌لینه‌ ده‌بیت: له‌ هه‌یقی ۴-۵/۱۹۶۸دا سلیمانی مو‌عینی نه‌ندامی «کومسته‌ی شو‌ش‌تگی‌ری» و خه‌لیل شه‌وباش ده‌گری و ده‌یان‌کوژت و جه‌نازه‌کانیان ته‌حویلی ده‌سه‌لاتدارانی نیرانی ده‌داته‌وه.^(۸)

۴

لایو‌دنی جه‌ن‌رال عه‌بدو‌لره‌حمان عارف

رژیمی جه‌ن‌رال عارف نه‌یتوانی مه‌سه‌له‌ی کورد چاره‌سهر بکات، پاش شکستی هوزه‌یرانی ۱۹۶۷ ته‌واو بن‌ نیح‌شویار بوو، له‌ناخر و تو‌خیری سالی ۱۹۶۷دا ده‌سته‌یک پارتیزان له‌ زو‌نگاره‌کانی باشوری عیراقدا په‌یدا بوون^(۹) رژیمی جه‌ن‌رال عارف هینه‌ی دی لا‌واز بوو.

که‌ جه‌ن‌رال عارف له‌ هه‌یقی ۵/۱۹۶۸دا جارتیکی دی درژه‌ پیدانی «قو‌ناغی ره‌وته‌نی» راگه‌یاندوه و نه‌نجامدانی هه‌لپ‌اردنی بۆ سالی ۱۹۷۰ دوا خست، که‌ نه‌م دوو خاله‌ له‌ رتکه‌که‌وتتنامه‌کی سالی ۱۹۶۶ی به‌زازدا به‌لن‌یان درابوو، به‌م کاره‌ له‌ راسته‌دا چاره‌نوسی خو‌ی دیاری کرد.

نه‌وه‌ بوو له‌ ۱۹۶۸/۷/۱۷ دا له‌لاین دوو کس‌س له‌ هاوک‌ارانی نزیک‌ی جه‌ن‌رال عارف‌وه، جه‌ن‌رال عه‌بدو‌ی فه‌رمونده‌ی گاردی سه‌رو‌کایه‌تی کوماری و عه‌قید نایفی سه‌رو‌کی نی‌داری دووه‌می سویا و سه‌ر به‌رتکه‌خراوی نه‌فه‌سه‌رانی ناسیونالیست، کو‌ده‌تایه‌کی سیی لیکرا، پاشان له‌ فرو‌که‌یه‌کیان ناو بۆ له‌نده‌نیان نارد.

جه‌ن‌رال حه‌سه‌ن نه‌لکه‌ری سه‌ره‌ک وه‌زیرانی جاراتی مارشال عارف له‌ سالی ۱۹۶۷ دا، بوو به‌سه‌رکومار و عه‌قیدنایف بوو به‌سه‌ره‌ک وه‌زیر.

له ۱۹۶۸/۷/۳۰ داو دوا به دواى كوده تاي دووم، عه قيد نايفش نه في كراو جه نهرال
 حه سمن نه لبه كر هه موو دهسه لاتيكي گرت هه دست و حكومه تتيكي دامه زواند كه جه نهرال
 حه دران تكريتي بوو به وه زيري بهرگري و جه نهرال عه ماش بوو به وه زيري ناوخوي.
 به مجزوه به عس، دواى شكسته حه يابه ركه ي سالي ۱۹۶۳ يان به پينج سال، هاتنه وه
 سه ركارو له سهر حوكم مانه وه.

۵

كورد و به عس

كه پانه وى به عسيان بز سهر حوكم، نه شانهي رووداويكي شوم بوو بز كوردان، له نيو
 هه موو نهو رژيماندا كه له دواى روخاني رژيمي پاشايه تي هاشميه كان به ملاوه
 هاتبو نه سهر حوكم، بيتگومان به عسيه كان سهر سه خستين و خويز رژيترين، دژمني كورد
 بوون.

هه لبه ته جه نهرال بارزاني له «قلاو حمساري كوردستانه وه» له م باره وه غافل نه بوو،
 بارزاني دواى چند هه فته يه ك گوتي: «نيمه نه وانه ي كه وا دنوتن، بهر بهر يكي تازه له
 په يوه ندي نيوانماندا هه لده دهنه وه، چاك دناسين، له سالي ۱۹۶۳ دا جه نهرال تكريتي
 نزديكه ي ۳/۰۰۰ گوندي بز دومان كوردين، جه نهرال عه ماش باس «كه شتي» سوي
 عيراقى له باكوردا ده كرد. نهو رژكه ش هه موو خه ميكيان نه وه به كه جن پتي رژيمه كه يان
 قايم بكن. (۱۰)

په يوه ندي به يني كورد و دهسه لاتداراني به غذا، سروشت و تايبه قه ندي به كي نهوتوي هه به
 كه نه قليه تي كه سينيكي غه يره ز رژوه لاني و هه نتيقي به ناساني هه رسي ناكات، ريك
 وه كو نهو په يوه ندي به نه به كه له سالي ۱۹۷۱ دا وياش نيمزاي ريكه و كتتناسه ي سالي
 ۱۹۷۰ له گل به عسياندا ده مان بيني. (۱۱)

له لايه كه وه له باكوري عيراقدا هه كه شهو دادق ج جوړه هاتوچزه ك نامنين و
 «سنوري» واقيعي ناوچه كاني ژتر دهسه لاني جه نهرال بارزاني له باق ناوچه كاني عيراق
 جيا ده كاته وه (ناوچه كاني نهو بهري ره واندر)

حالبزكي له باري تيوري به وه، بهرنامه دوازه ماده ييه كه ي حوزه يراني ۱۹۶۶ وه كو قه وال
 و به لكه نامه يه كي بهر ته ييه و هه ويني په يوه ندي ده ولت و جه نهرال بارزاني پيك ديتن،
 ده ولت بهن ج پنج و بناوانيك، لافي نهو له ده دات كه نه دوازه ماده به جيبه جن

کراون. به لام کوردهکان کوئی بهم شتانه نادن.

هەر له کم کەین و بەینەدا حکومەتی عێراق رۆژنامهوانانی بیتگانه یۆ دیداری جەنەرال بارزانی دەنێرێ، بەلام بارزانی ئەم دیدارانه بە دەرفەت دەزانێ و هێرش دەکاتە سەر رۆژنی بەغدایە.

هەلبەتە لە بەغدایە و بە سەپەرشتی سالح یوسفی رۆژنامەی «الشامی»ی سەر بە بارزانی دەرەچوو، ئەم بلاوکەرۆیە لە نێو هەموو بلاوکەرۆکانی عێراقدا، تاقە بلاوکەرۆی بۆر کە زانی دەکرد دەرباری مەسەلەکانی رۆژ، هەموو ئەو مەسەلەکانی کە بەعێراق و بە کوردهوه پەیوست بوون، هەڵبەستگەری پکات.

جەنەرال حەسەن ئەلبەکر، دوو وەزیری کورد- نەحسان شێرزاد و موحسین دزەبی کە سەر بە بارزانی بوون، لە کابینەکی خۆیدا دادەن، بەلام لە هەمانکاتدا یارمەتییەکی چاک دەخاتە پەردەستی جەماعەتی لادەری بۆریم نەحەد و تالەبانی، کە رۆژنامه بەکی تایبەت بە خێزان بە نیوی ئلتور بلاو دەسەنوو، کە لەرووی هونەرییەوه باشترین بلاوکەرۆی عێراقە.^(۱۲) هەموو رۆژێک هێرش دەکاتە سەر بارزانی و بە «غێلەکی» و «فیوژال» و دارەستی ئیمیرالیزم ناوی دەپات.

لە مە بە دوای ئەوەی زیاتر ئەم جەماعەتی «ئلتور» دەبەتە مایە فێستە و هۆی شەڕی ناوایە، کە وێسارەیان خۆی لە ۲/۰۰۰ کەسێک دەبات و بەشی هەرە زۆریان لەو «بەکرێگەرانی» کە لەهەرگاتێ چوارە دینار مانگانه لە دوریان غر پووتەتوو و سەدو پەنجای کەسێک لەمانە کوردی نێزان.

کاربەدەستانی بەغدا خۆ لە پێرانی پەپووتەندی دەپارێزن و دەیانهوێ وەزە کە بەو رابگرێ کە «سەگ پەپووتە سەگ و غێبان لەدوورەو تەماشای پکەن» و وا مەزەندە دەبن کە بتوانن بەین تەدەخولی راستەوخۆ بزووتنەوی کورد لە نێو پەرن.^(۱۳)

شان بەشانی ئەم کارە، حکومەتی عێراقی هەندێ پشی پشی یۆ «لادەر» دەکات: زانستگەیک لە سلێمانی دەکاتوو، ئەکادیمیایەکی کوردی (کۆری زانیاری) لە بەغدایە دادەمەزێنێ، هەلبەت ئەم مافانە خەتەرێکی ئەوتۆیان تێدا نیە، بەتایبەتی سەپارەت بە تاقەتێک کە بە هێ کۆمەکی عێراقی خۆ بە پێو ناگرێ. بەلام یۆ حکومەتی بەغدایە، ئە حالی پێنی پەپووتەندی دەکەل بارزانی دا دەرفەتی ئەوەی دەبێت کە لاقی ئەو لێ بدات کە مافی کوردان دراو و لایەنگرانی بارزانی بە رێگرو چەتوو «دارەستانی ئیمیرالیزم

وزایونیزم» تۆمه تبار بکات.

یارمه تهیه گانی نئران:

جەندەرال بارزانی کە دەکەوتتە بازەنی نێمچە گەماوژی نابوو یەو و دلتیا دەبیت کە کار بە دەستانی بەغدا «بە تەمانین هیچ جۆرە مافیکی نەتەوویی بە گەلی کورد بەدەن» پەڕێندی خۆی دەگەڵ نێران دا پتەور کۆک دەکات، کاتێ کە لە هەیفی ١/١٩٦٩ دا شەڕ دەست پێدەکاتەو، کوردەکان لە حالتیکی وا دا دەبن کە هەرگیز کۆمەک و هاوکاری وا فراوانیان لە هیچ ولاتیکیوە وەر نەگرێت.

پێشسەرگەیی کورد بوون بە خودانی چەکی قورس، واتە بوون بە خودانی هارم و رهشاشی قورس و تۆپ و چەند چەکیکی فرۆکەشکێن- و زۆری پێناچیت کە سوپای نێران راستەوخۆ شان بەشانی کوردەکان دێتە مەیدانی شەڕ.

سەرچاوە پەرلۆژان

- ١- پەیمانی ئەلەگرافی فەرەنسا، لوموند، ٣٠-٣١/١٠/١٩٦٦
- ٢- عیسەت شەریف وانلی، ل ٢٦٩
- ٣- لوموند، ٣/١١/١٩٦٦
- ٤- هەمان سەرچاوە، ٢٩/١٢/١٩٦٦
- ٥- نەریک رولو «وزنە کوردستان» لوموند، ١٢/١٠/١٩٦٨
- ٦- هەلەیلین دەگەڵ پەکیک لە رێبەرانی شۆرش لە بەغدا، ١٩٧٣
- ٧- نەریک رولو، لوموند، ١٢/١٠/١٩٦٨
- ٨- کاروانی شەهیدان، کەریبی جەسامی، ل ٧٩-٧٥
- ٩- «عەزیز الحاج» ی سکرێتیری گشتی حیزبی شیوعی عێراق رێبەری بالی قیادەیی مەڕکەزی بوو. عەزیز مەحمەد رێبەری لیژنەیی مەڕکەزی سەر بە سۆفیت بوو.
- ١٠- نەریک رولو، لوموند، ١٢/١٠/١٩٦٨
- ١١- هەمان سەرچاوە.
- ١٢- عیسەت شەریف وانلی، ل ٢٧٥
- ١٣- هەمان سەرچاوە.
- ١٤- لوموند، ١٢/١٠/١٩٦٨

فەسلى دوازدهەم

شەرى دووهمى بەعسىيان

(بەهارى ١٩٦٩-١٩٧٠/٢)

پاش نو «فشە سولحەى» كەلە نەنجامى ناگرېرى حوزەيرانى ١٩٦٦ بەرقەرار بوو. حالەتتىكى «نەشەر و نەناشتى» ھاتە ئاراو، نەم حالەتى «نەشەر و نەناشتى» بە ناو بەناو شەپو سوکە شەپرى تى دەكەوت و رۆژ بە رۆژ بەرەو زیاتر دەچوو بەتایبەتى كە ھێزەکانى عێراق بە ناشرکا پەشتووانیان لە «جاشەکانى ٦٦» واتە لە جماعەتى «نەلور» دەکرد، بۆیە ناتوانى مێژوویدەكى دیارى کراو بۆ سەرەتای شەپرى دووهمى بەعسىيان دیارى بکړئ، بەتایبەتى كە لە کوردستاندا قوناغەتتى «دواخستنى» تا رادەیدەك دوور ودریژ ھەبە كە ساتەکانى بېراردان و نەنجامدانى بېراره‌كان لىكنى جیا دەکاتمەو.

١

ھێرشى كەركوک ١٩٦٩/٣/١

لە راستیدا لە سەرەتای ھەیفى دوانزەى ١٩٦٨ دا سەرانی کورد لێدەپرتن ھێرش بکەنە سەردام و دەزگا نەوتییەکانى کۆمپانیای نەوتى عێراق. نەم بېراره لە گۆبونەویدەكى گەرم و گۆرى نەندامانى مەكتەبى تەنفیزی حیزبدا دەدرئ، كە جەنەرال بارزانى و ژمارەبەكى كەم لە سەرانی دیکەى حیزب، لە گەل بېراره‌كە دا ناھن.^(١)

سەرەنجام راھەراتى کورد بېرار دەدەن دامودەزگای «کۆمپانیای نەوتى عێراق» بەتەجەنەو، بەلام رادەى خەسارەتەكە لە شەڕى ديارىکراودا بێ، ھەلبەت مەبەست لە ھێرش بۆ سەر كەركوک وێران کردنى دەزگا نەوتییەکان نەبوو، بەلكو گەیاندى پەيامەتک بوو، تا کاربەدەستانی بەغدا بە پزاتن كە تەگەر ھەر سوورن لەسەر ئەو بە پارەى نەوت چەك بکړن ئەوا سەرچاوەى دەرەتەكەیان كە لەم سەروەندانەدا مانگانە دەگەییە دە ملیۆن دۆلار، دەكەوتە خەتەرەو، ھەلبەتە رووى نەم پەيامە لە کاربەدەستانی «کۆمپانیای نەوتى عێراق» یشە. كە گۆنەسەرەوتى تێونەتەویدە.^(٢)

دواى شناسایی تەواوى ناوچەكە لە ١٩٦٨/١٢/٢٦ دا سامى (مەحمەد مەحمود عەبدولرەحمان) كە لە مانگی ئابى ١٩٦٤ دا بوو بوو بەئەندامى مەكتەبى تەنفیزی دەرکړئ

ه فەرماندهی نهم چالاکییه. نویش له ۱۹۶۹/۲/۲۳ دا قوه‌تێکی دوو سهد نه‌مه‌ری به‌سهد هێستر و شمش هاوه‌ن و دوو سهد گولله هاوه‌نه‌وه ده‌بات بۆ شوێنی چالاکیه‌که.

نهم قه‌وته. هێله‌کانی عێراق ده‌پێ و له سه‌عات هه‌شت و ۴۷ ده‌قیقه‌ی شه‌وی یه‌که‌می مانگی ۳ دا، یه‌که‌مین گولله هاوه‌ن ده‌گرته ده‌زگا‌کانی «کۆمپانیای نه‌وتی عێراق» له نیو بابا-ی (New baba) باکو‌ری رۆژاوا‌ی که‌رکوک و دوا‌ی هاو‌یه‌ستی که‌م‌تر له سهد گولله هاوه‌ن. قه‌وته‌که به‌ناسانی بۆ باکو‌ر که‌رانه‌وه.

زهره‌ور و ریانه‌که زۆر بوو. به دوو ملیۆن دۆلار سه‌زنده ده‌کرا، کۆمپانیای نه‌وتی عێراقی ناچار کرد بۆ ماوه‌ی یه‌که مانگی ته‌واو به‌ره‌مه‌یه‌تانی خۆی به را‌ده‌ی ۷۰٪ که‌م بکاته‌وه و به‌مجۆره زیانی کۆمپانیای نه‌وتی عێراق گه‌یه ده ملیۆن دۆلار. (۲)

ده‌وله‌ت له به‌غدا‌یه، بێ‌ده‌نگی لهم هێرشه‌ کرد و هه‌وا‌له‌که ب‌لا‌و نه‌بووه‌وه. تا «کۆمپانیای نه‌وتی عێراق» لهم باره‌یه‌وه نامه‌یه‌کی نه‌نارد.

به‌لام وێرای چه‌ند هێرشه‌کی دی بۆ‌سه‌ر بۆ‌ریه نه‌وته‌کانی کۆمپانیای نه‌وت، نو‌مه‌یدی سامی به‌وه‌ی که به‌ری‌تانیای سه‌زن و ولا‌ته‌ خودان به‌ر‌وه‌نده‌یه‌یه‌کانی دی به نیگه‌راتی بدینی، سه‌رنجیان بۆ سه‌سه‌له‌ی کو‌رد را‌ب‌کێشیت. پو‌چه‌ل بووه‌وه. (۳)

۲

هێرشێ به‌هاری سا‌لی ۱۹۶۹

چه‌ند هه‌فته‌یه‌که له دوا‌ی هێرشێ کو‌ردان بۆ‌سه‌ر که‌رکوک، ده‌وله‌تی عێراق چوار له‌شکری گه‌وره ده‌نێرتیه شه‌ری کو‌ردان و بۆ ماوه‌ی چه‌ندین مانگ شه‌ریکی توند و هه‌شت کو‌ی خراو له‌لایه‌ن جیه‌هانه‌وه، له کو‌ردستان‌دا به‌رده‌وام ده‌بیت. ده‌وله‌تی عێراق سانسۆریکی توند ده‌خاته سه‌ر هه‌وا‌له‌کانی نهم شه‌ره به‌هاریه و نایه‌لیت چ هه‌وا‌لیک له باکو‌ری عێراقه‌وه، بگانه ناوه‌وه و ده‌ره‌وه.

۳

کێشه‌نه‌کی‌شی نێوان نێران و عێراق

به‌لام هێرشه‌کانی عێراق بۆ‌سه‌ر کو‌ردان، له نه‌نجامی نه‌وکێشانه‌وه که که‌وته نێوان نێران و عێراقه‌وه نه‌ کاریه‌گره‌یه‌یان نه‌بوو.

له ناوه‌راستی مانگی یه‌کی سا‌لی ۱۹۶۹ دا ده‌وله‌تی نێران «ما‌فی سی‌ژو‌یه» نێرانی له

دورگه‌ی به‌حرین دا هیتابه‌گۆڤ و له ههمان کاتدا سهرانی به‌عسیانی به‌غدا به، که‌وته لاف و که‌زانی نه‌وه‌ی که ههر دووک ره‌خێن که‌نداوی فارس هی عهره‌بن و عهره‌بین. په‌بوهندی نیشوان ههر دووک ولات به‌زویی تێک چوو. له ۱۹/۴ دا ده‌وله‌تی نیشران، په‌یمانی سالی ۱۹۲۷ی که سنووری نیران و عیتراتی له‌ ره‌خی رۆژه‌ده‌تی شه‌تی عهره‌ب دا، دیاری کردبوو، هه‌لومشاندوه. (۵) ده‌وله‌تی عیتراق بۆ وه‌لامی نهم‌کاره، هیتی برده سهر سنووری تیشرائی نیشوان خسانه‌قین و نابادلان، مه‌سه‌له‌که‌ی که‌هاندنه‌ رێکخه‌راوی نه‌نه‌وه‌ به‌کگرته‌وه‌کان.

۴

سیکوچکه‌ی نیشران- عیراق- کوردستان

بهمجۆره سیکوچکه‌یه‌ک چن بوو، که پاشان کیشه‌ی کورد که‌وته ناوییه‌وه. رۆژیمی تاران که ده‌یوست ده‌سه‌لات به‌سهر ناوچه‌ی که‌نداوی فارس دا په‌یدا بکات، ناماده بوو جگه له شه‌ری ناشکرا په‌نا بۆ ههر کارێکی دیکه بهات له‌پیتناوی روخانی رۆژیمی به‌عسی به‌غدا به یان لاواز کردنی رۆژیمی نیشراو، رۆژیمی به‌عسیش ههر به ههمان نه‌فه‌سه‌وه کاری بۆ روخان یان لاواز کرنی نیشران ده‌کرد.

له په‌راویزی کیشه‌ی که‌نداوی فارسدا، دوو کیشه سهریان هه‌لدا، یه‌کێکیان شه‌ری کوردستان و نه‌وی تریان شه‌ری زه‌فار بوو.

شه‌ری کوردستان که له هی زه‌فار نزیکتر بوو، تایه‌قه‌نده‌یه‌کی دیکه‌شی بۆ شای نیشران هه‌بوو، نه‌ویش نه‌وه بوو که دیستوانی راسته‌وخۆ قسورقی رۆژیمی به‌غدا به‌گرن و له په‌له‌ری بخت، شه‌ری کوردستان له سالی ۱۹۶۱وه تا سالی ۱۹۶۹ بۆ رۆژیمه‌ یه‌ک له دوا‌ی یه‌که‌کانی عیتراق یه‌ک میلیار دۆلاری تینچوو بوو. نهمه جگه له‌وه‌ی زمینه‌ی بۆ روخانی هه‌ندئ له‌و رۆژیمانه هه‌موار و خۆشکرد بوو.

باشترین رێگه بۆ لاواز کردنی رۆژیمی به‌عس که ههم له‌باری نه‌فه‌ره‌وه و ههم له‌باری پارمه‌وه که‌می تن ده‌چوو و که‌مه‌تر مایه‌ی ناو‌ززان بوو، یارمه‌تی‌بدانی به‌رده‌وام بوونی شه‌ری کوردستان بوو، نه‌ویش به‌ دانی هه‌ندئ کۆمه‌ک و هاوکاری به‌ جه‌نه‌رال بارزانی.

بارزانی باش له مه‌به‌ستی شا‌حالی ده‌بوو، په‌تایه‌تی له سالی ۱۹۷۲دا نهم‌حالی بوونه‌ی به‌ چاکی نیشان دا، به‌لام وا سنده‌فکری که ده‌توانی هه‌فرکی تاران و به‌غدا به‌ قازانج و به‌رژه‌وه‌ندی که‌لی کورد به‌قۆزنده‌وه.

له گهل نه ووشدا بارزانی هه له یه کی گه وره ی کرد که هاوکاری شای به پیتی مهرجه کانی شا قه بول کرد: نه ویش پاراستی نارامی بوو له کوردستانی ئیتراندا به ههر نرخن بئ، هه له ته نه مه شتیگ بوو که سهرانی کوردی ئیران پیتی قایل نه بوون.

جه نه رال بارزانی که له سالی ۱۹۴۶دا به دامه زانندی هه زیتیکی جیا له حیزبی دیوکرانی قازی محهمه د مه سولیه تی پارچه پارچه کرنی بزوتنه وه ی کوردی که و تپوووه نه ستر، پاش بیست سالان هه مان هه له ی دووباره کرده وه، به لام جه نه رال بارزانی نه مجارهیان به ته نید کردنی نه و سنوره ده سترکردانه ی که هتیه گه وره کان به سه ر کوردستانیاندا سه پاند بوو، له راستیدا لقه جیا وازه کانی بزوتنه وه ی کوردایه تی کرد به گز به کدا.

۵

گروپی وه فاداران

جه نه رال بارزانی توانی له به هاری سالی ۱۹۶۹وه گروپتیکی وه فادار و پاهه ند به خۆی په یدا بکات و له رنگه ی نه وانه وه تا روخانی یه کجاره کی شێرش له نازاری ۱۹۷۵ دا، هوکمرانی کوردستان بکات.

جگه له و پهنج که سه ی که له ۱۹۶۶ دا کرابوون به نه ندانی مه کته بی سیاسی واته جگه له حه بیب که ریم، دکتۆر مه حمود عوسمان، سالح یوسفی، نوری شاره یس و عه لی عه بدللا، سامی و عزیز عه قراویش کران به نه ندانی مه کته بی سیاسی.

به لام نه م نه ندانه له روی سه نگ و بایه خه وه زۆر نا یه کسان بوون، «کۆنه کان» سالح یوسفی و نوری شاره یس و عه لی عه بدللا ده ورتیکی یه کجار سنووردار و که میان هه بوو.

جگه له دکتۆر مه حمود عوسمان، که له سالی ۱۹۵۵ وه نه ندانی چالاکي حیزب بوو، نه زه مانه به په کینک له بالی چه بی حیزب ده و ستردا، ئیدی نه وانه ی که ئیستا له سه رکردایه تیدا هه ساویان بز ده کراو بارزانی گۆبی له قسه یان ده گرت «تازه کان» بوون که زۆر به له ز به رزبوو بوونه وه.

سامی که ئیوی خۆی (محهمه د مه حمود عه بدولر حمان) له سالی ۱۹۳۹ دا له ده فتری ژه نگار له دایک بووه، دوا ی خویندنی نه ندازه له مانچستر و درتزه پیدانی خویندنی نابوری له له ندهن، که له ریزه کانی حیزبدا کاری کردبوو، له سالی ۱۹۶۳دا په بوئندی به بارزانیه وه کرد، سه ره تا له رادیۆی کوردستان که وته کار، پاشان وه کو زۆریه ی نه و

خوتندکاره کوردانی که له هه‌ندهران گه‌ایبونه‌وه، وه‌گو‌ته‌رجومان و ریتیتی رۆژنامه‌وانان که‌ونه‌کار، هه‌ر له‌م پۆسته‌دا به‌و که ریتیتی «لوردکیل براکن»ی له‌یه‌که‌م سه‌فه‌ریدا بۆ کوردستان له‌سالی ۱۹۶۶ دا کرد.

دوای سن سالان بوو به نندامی مکتبې ته نفیزي و مکتبې سیاسي. سامی په کټکه له هاوکارانی هره نژیکي بارزانی و جگه له کوره کانی بارزانی. له هه مو که سینکی دی نژیکته له بارزانی.

سامی که بوو بدهننتی کومونیستیکې سمرسخت، له دواړو سالی ۱۹۷۰ و له شوقی کوردا دهورنکی ژور گرنګ دهگړی، له قوناعی ناگړی سالی ۱۹۷۰-۱۹۷۴ دا دین به وهزی کاردویاری باگور له کابینه حکومهتی عتراقدا و له دوا سالی شوقی پارزانی دا به کردهوه «سرهک وهزی» کوردستان بوو.

حبيب كهرم له كورده فەيليهكانى به‌غدايه بوو، له دايك بووى سالى ١٩٢٨ هـ لا باب و باپيرانى كوردى لورستانى ئيران بوون وله به‌غدايه ناكنجى بوو بوون. حبيب كهرم، به‌په‌چمه‌وانه‌ى جەعفەر عەبدولكەرەمى برايموه، كه بۆ ماوه‌ى چەندىن سال په‌كۆنك بوو له سه‌رائى هالى چه‌پى حيزبى ديموكراتى كوردستانى عيراق، پياوڤكى «نيدىزۆگ» نيهه، حەبيب دەرچووى زانستگه‌ى به‌غدايه و به‌شى مافى خوڤندوه. له سالى ١٩٦٤ دار له‌شه‌مين كۆنكره‌ى حيزب دا، لىو كۆنكره‌يه‌دا كه پارزانى جله‌وى حيزبى گرتە دست، به‌ سكرتيرى گشتى هاته هەلبەردن.

هلهبه ته گادریکی چاکه و یه کینک بوو لهوانه ی که له دوا ی سالی ۱۹۶۹وه زامه کانی حمزه یی ساریژ کرد.

به لایم نمو دور کسمه‌ی که له سه‌رکردایه‌تی بزوتته‌وه‌ی کویدا رۆلی هه‌ره گرنه‌گ ده‌یه‌ن، دوو کوره لاره‌که‌ی بارزانی، نیلریس و مه‌سه‌ودن.

نیدریس له سالی ۱۹۴۴ له بازاران له دایک پوه. نیدریس له سالی ۱۹۶۲ وده وګو سکرټیری بابی دمت به ګار پوه، بهلام دواي سالی ۱۹۶۶ که وته نه وې رزلی ګرنګ بیټنی، شان به شانی عه بدوللا پشدهری له شمېری هندرتین دا «ه دیفی ۱۹۶۶/۵» سر ګردا به ټی هیزی ګوړدی ګرد.

لهمه په دواوه زؤر به خيبرايي دهركهوت و يوز بوروهه: لهسالي ١٩٦٨ دا، لهكامل مسعودي بربايد، دهين به نه ندامي مekteبي نه نغيمه مني سه ركر دابته شي شوري

کورد. دواى ماوه يه کي دیکه و هر به همدان شتوه، ددې به نندامې مه کښې سیاسي حیزب و له سالی ۱۹۷۳ په ملاوه له گڼل بابي و براهید ا به نه صلی جله وی بپاردان ده گرته دست.

نیدریس بارزانی که سیمایه کی هندیک خمینی هیه، پتاجت نه لرووی هتزی به ده نیسه و نه لرووی په هتزی که سایه تیه وه چو پتسه و سر بابي. نیدریس بارزانی که ته بیعتی شرمی هیه، پاشان له نه نجای تیکه لاو بوون و هلس و کوتی له گڼل بیتگاناندا نایه تی روظنامه وانان و له و قوناعده که نه ونده (مانی نینگلیزی فتر بوو بتوانی ده گڼل نه واندا تیکه لاو بېن (۱۹۷۴) باشر بوو، توانی رو به رویان پتسه و نه نامت به چاکي باس و خواسیان ده گڼل دا بکات، به لام له مروه و چو بروه و سر بابي که به و چاره پروائتیه روظنامه وانان که نیردواي تايه تی ولاته کانیا بن.

مه سورد که له سالی ۱۹۴۶ دا له هوسه ری دوه می جه نرال بارزانی له دایک بوو بوو، سهرتا ویاش ریشتنی بابي بژ تاراوگه ی په کتتی سولیت له نیو عمشیره ته کی دایکی دا (که کپری مه محمود ناغای زبایری بوو) گوره بوو، له ۷-۸ سالیدا پتی له سر نه و داکرتو که له نیو کس وکاری خندا وانا له نیو بارزانییه گاندا بری.

نویس وگو نیدریسی برای، له سالی ۱۹۶۸ و به شداری کویرونه و گانی مه کښې ته نفیزی ده کرد، به لام تاکو سالی ۱۹۷۰ رولنکی به راستی گرنگی نه بوو، له د و قوناعه گانی شهردا (۱۹۷۴-۱۹۷۵) له گڼل نیدریسدا به شداری ریه ری کردنی شهردان ده کات و سه پرشتی دزگای «پاراستن» ده کات.

نیدریس و مسعود و قراي هممو خسله تیکی خویان- واته پوتری لمراده و دلسوزیان سهارهت به دوز و ریبازی کورد، بیتگومان له هرز برونه و به دیار که وتی برو سکمه ناسپیان دا، قهرزبای نیم حقیقه تن که کورانی بارزانی. نم دوانه که شهاده بیان نه بوو، جگه له چند مهنوره تیکی کورتی دیلوماسی بژ نورویا و روظه لانی ناخن، یا رمنگه ولاته په کورتوه گانی نه مریکا، تیدی به کرده و به دنیای دوه و نا ناشنا بوون و بیتگومان له باری دیلوماسیه و دوه قه تی دوله ترانانی وگو شای نیران و سه دام حوسین و دکتور هنری کیسنجر نه ده اتی که له م ساله چاره نویس سازانه دا که مه یان به چاره نویسی کورد ددکرد.

هێرشى هاوینی ١٩٦٩

سویای عێراق له ناوه‌پراستی نابی ١٩٦٩ دا هه‌موو نمو یه‌که‌و قوه‌تانه‌ی که بۆ سنووری نێرانی نارده‌بوون هه‌تانه‌یه‌وه و له کوردستاندا سۆلی دان و نه‌وجا که‌وته هێرش بۆ سه‌ر کورده‌کان.

هه‌ر له زاخۆده تا پێنجوێتی نزیکه‌ی سنووری نێران، هه‌ر هه‌موو شه‌رگه‌کانی کورد، ده‌که‌ونه به‌ر بو‌ردمانی فرۆکه‌ و توپبارانی توپخانه‌ی عێراقی له ده‌له‌ری بادپاندا شه‌ری به‌کجار توند، له ناوچه‌ی زاخۆ و ناگرێ روو ده‌دن.

سه‌عدون عه‌یدانی نه‌ندامی نه‌جیرمه‌نی سه‌رگرده‌په‌تی شۆرش، جه‌نمه‌راڵ عه‌مه‌شی یاریده‌ده‌ری سه‌ره‌ک وه‌زیر و وه‌زیری ناوخۆ به‌ خۆیان سه‌ره‌هرشی شه‌رگه‌کان ده‌گرته‌ نه‌ست. لێ سوای عێراق، وه‌رای به‌ ده‌ست هه‌تانی هه‌ندیک سه‌رکه‌وتنی ناوچه‌یی، ناتوانن خه‌تی به‌رگری گونده‌کان به‌شکێنن.

هه‌له‌به‌ته‌ نه‌م شه‌ره‌ رو‌وداوی خۆیناوی به‌گه‌ل که‌وت، له ناوه‌پراستی نابی ١٩٦٩ دا سه‌ریازانی سوای عێراق له گوندی داگانی سه‌ر به‌شارۆچکه‌ی شێخانی باکو‌ری رۆژاوی ناگرێ، ٦٧ ژن و مندالکه‌ په‌نایان وه‌ه‌ر نه‌شکه‌وتیک به‌رده‌بو، قانگ ده‌دن و هه‌مو‌یان ده‌خه‌نکێتن.

له ١٦/٩/١٩٦٩ دا له‌گوندی سو‌ره‌پای ناوچه‌ی زاخۆدا، نه‌فسه‌ریکی عێراقی هه‌موو پیاوانی گونده‌که‌ له پاخیک دا کۆ ده‌کاته‌وه. دێهاته‌یه‌کان وا خه‌پال ده‌که‌ن که ده‌یه‌وێ قسانیه‌ان بۆ به‌کات، لێ نه‌فسه‌ره‌که‌ له نکاو دا ده‌ست ده‌داته‌ کلاشکۆفه‌که‌ی و له‌گه‌ل سه‌ریازه‌کانیدا خه‌لکه‌که‌ به‌رده‌سته‌ریژان ده‌دا: له‌م رو‌وداوه‌دا ٥٣١ که‌س کوژران و ژماره‌یه‌کیش به‌رینه‌دار ده‌ن.

سوای عێراق، به‌ هۆی بالا ده‌ستی چه‌کییه‌وه هه‌ندیک سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست دێتی، له ناخو نو‌خه‌ری نه‌یلو‌لی ١٩٦٩ دا شارۆچکه‌ی کۆیه‌ ده‌گرته‌وه به‌لام مه‌به‌ستی هێشه‌که‌ی که‌ که‌په‌شتن به‌ سنوور و کۆنترۆڵ کردنی بوو نایه‌ته‌ دی و سه‌رناگرێ.

تەدەخولی ئىئران، ئەیلولی ۱۹۶۹،

ئەم ھېرشە بىن ۋەقەبەى سوپای عىراق، بە تەۋاى ھىزى پىشمەرگە تەنگە تاۋ دەكات، جەنەرلار بارزانى داۋاى كۆمەكى پىر لە ئىئران دەكات، بۆ يەكەمىن جار قۈۋەتى ئىئرانى بە مەبەستى يارمەتيدانى كوردان، دېنە ناۋ كوردستانەۋ.

لە ناۋمەراستى ئەیلولى ۱۹۶۹ دا تەلەفۇزىۋىنى عىراق، دەستەبەكى لەۋ «سەربازە ئىئرانىانە» كە لە خاكى عىراقدا پەخسەر بوۋ بوۋن نىشان دا. (۷)

دەۋلەتى عىراق كە بەرەلەۋى يارمەتى ئىئران بۆ كوردەكان دەبىنى، ھەۋل دەدات قەناعت بە ئىئران بىكات كە ئەم يارمەتییانە بېرى، شاندېكى عىراقى بەۋبەرى نەپتى دەچىت بۆ تاران ۋە لەۋقەندەر چاۋيان بە ئەمىر عەباس ھەۋەيدى سەرەك ۋەزىرى ئىئران دەكەۋىت، لەم دىدارەدا عىراقىيەكان گوتىيان «ئامادەن ھەر ئىمتىيازىك بەدىن، بە مەرجىن كە دەۋلەتى ئىئران سنوۋى خۆى دابخات» ھەۋەدا پاشان بەۋ كەسەى كە دىدارى دەگەل كەردبو، گوت: « مەن پىنم گوتن، نىشمە ناتوانىن سنوۋ دابخەين. دەبىن ئىۋە سنوۋرەكە دابخەن. ئەگەر دەتوانن» (۸)

گفتوگو

سەرانى بەعس لە سانگى ھەۋتى ۱۹۶۹ بەملاۋە لە رېگەى خوتىندكارانى كوردى دانىشتۇۋى بەغدائە، پەيۋەندىيان دەگەل ھىزى دېموكراتى كوردستاندا ، كەردبو، بەلام لە ئەیلولى ۱۹۶۹ دا بوۋ كە يەكەمىن پەيۋەندى جىدى كرا.

سەرتىپ تارىق كە فەرماندەى ھىزەكانى عىراق بوۋ لە شەرگەى رەۋاندز، چوۋ بۆ دىدارى بارزانى لە ناۋپردان ۋە رايگەپاند كە دەۋلەت ئامادەى كەفتوگوۋە تا بگەنە رېگەۋتتىك.

لەن لە ھەقىقەتدا تىشكانى ھىرشەكەى پايسىزى سوپاى عىراق ۋە مەترسى تەدەخولى زىاترى ئىئران. سەرانى عىراقى ناچار كەرد كە بېھارى كەفتوگوۋەكى جىدى بەدىن، پاش دىدارى نەمچە رەسمى عەزىز شەرىفى سەرۋكى بزوۋتتەۋەى ناشتى عىراقى لە سەرەتاي سانگى دوانزەى ۱۹۶۹ دا، ئەۋجا پەيۋەندى رەسمى لە ۱۲/۱۹ دا دەستى پىشكەرد.

بە عەسپەھەکان سەمیر عەزیز نەجمی ئەندامی سەرکردایەتی نەمەوی و بەرپروری سوبایان دەگەڵ فوناد عارف دا بۆ ناو پردان نارد.

نۆقنەری بە عەس پاشا گفتوگۆیەکە تەسەل دەگەڵ جەنەرال بارزانی و نیدریس وەسعود و دارا توفیق و دکتۆر مەحمود عوسمان و سامی دا، بە روویەکە خوشی (زۆر دۆستانە) وە گوتی کە دەولەت کەیفی لەوێ کە کۆتایی بەم شەڕە بەتێت و لەسەری رۆسی « نێمە دەزانێت کە کوردەکان بۆچی شەڕ دەکەن. نەنگۆش حیزبێکی پێشکە و توخوازن! » جەنەرال بارزانی بۆ ئەوەی بیسەلێت کە حیزبی دیموکراتیش کەیفی لە گفتوگۆیە، دارا توفیقی، کە پاشان بوو بە ئەندامی کۆمیتهی ناوەندی، لەگەڵ سەمیر عەزیز دا بۆ بەغدایە نارد.

هەڵبەت هەندێ گروپی بە عەسی و سوبایا دژی هەر جۆرە گفتوگۆیەک بوون، لە لایەکی دیکەشەوە بە هەر نرخێک بووایە نەدەبوو پێلێن جەماعەتی برایم ئەحمەد و تالەبانی پەڕی بەم هاتجۆرە بێن، جا بۆ ئەوەی هیچ خەبەر و دنگۆیەک لەم بارەوێ دە نەگات، دارا توفیق هەر پێنج رۆژی مانهوێ کە لە بەغدایە (لە ۲۱/ تا ۲۵/ ۱۲/ ۱۹۶۹) وەکو زیندانێک لە کۆشکی سەرۆکایەتی کۆماریدا بەسەر برد.

۹

رۆژی سەدام حوسێن

نەم گفتوگۆ سەرەتاییانەی نێوان کورد و بە عەس پشتیوانێک بوو بۆ بەرزبوونەوی سەدام حوسێن، لە راستیدا دارا توفیق یەکەمین دیداری دەگەڵ ئەودا کرد: هەر لە سەرەتایە سەدام حوسێن دەری خست کە سوێ لەسەر ئەو کە لەم بوارەدا رێکەوتن بە دەست بێت، بەلام لە هەمان گاتدا بە روونی ئەوەی لە نۆقنەری بارزانی گەیاندا کە کوردەکان نابێت بۆ گەیشتن بە دەسلەت پەشت بە هێزێن سیاسی دیکە بێست. سەدام حوسێن لەلای دارا توفیق ئەو پیلانەی کە دژی رێکخرا بوو و بە خۆی پۆچەلی کردبوو، باسکرد. سەدام لە حەقیقەتدا پاشا ئەوەی هەندێ پیاوی خۆی ژێراوێر خستە نێو پێلاتیگرەکانەو لە مانگی یەکێ سالی ۱۹۷۰ گرتیانی و پتر لە حەفتا کەسی، کە زۆربەیان سوبایی بوون. لە سێدارەدا.

هەروەها سەدام حوسێن لە ۲۱/ ۱۲/ ۱۹۶۹دا پاشا و تووێژێکی کورت دەگەڵ سەرۆک حەسەن نەبە کردا، سەرۆکایەتی یەکەمین کۆبوونەوی «گروپی کاری» گرتە ئەستۆ کە زۆربەیی رێبەزانی بە عەس تێیدا بەشدار بوون: لەوانە جەنەرال عەماش، مرتەزا حەدیدی

نەندامى ئەلجۈمەنى شۆرش، عىزەت مستەفا، سەعدون غىيدان، عەبدوللا سەلوم سامەرايى و ژمارەيەكى دىكە لە بەرەرسان.

لەم كۆپۈنۈمۈدە سەن بابەتى سەرەكى خراپە بەر باس و لەكۆلەنە: مافى نەتمەيى كورد، پىتۈستى ديارى كرنى سنوورتن كوردستان، و مەسەلى پەيوەندى دەگەل نىراندا.

سەبارەت بە دوا بابەت، سەدام حوسەين بە وەلامى دارا تۆفېق قايلە بوو: دارا تۆفېق كوتى كورد نامادەنە پەيوەندى خۆيان دەگەل نىراندا بېرن و كۆتايى بىن بەيخ، ھەمىرو شتېك پەيوەست بىن بە پەيوەندىيان دەگەل دۆلەتى ناوەندى دا.

دارا تۆفېق چوۋە بەرەوت، لەوتەندەر مېشېل عەفلەقى دامەزىنەرى بە عەسى بىنى و بەو باوەرە بە ناپەردان گەمراپەو كە بە عەس دەپەوئ تۆتۆتۆمى بە كوردان بەدات و جەنەرەل بارزانى دەپن ئەم تۆتۆتۆمى بە بە عەس بوئ. (۱۰)

سەدام حوسەين پاش ئەوۋى پېرەپۆچوۋنى خۆى لە مەپ ئەم رىكەوتەى كە لە گوين بوو بېتە دى، گەلالە كورد، لە بەغدايە و لە ناخرو نوخرى مانگى ۱۹۶۹/۱۲ دا نىكەى ۶۰۰ ئەفسەرى سوپاى خەپ كوردەو تا لە مەپ ئەو گەتوگەيان ناگادار بەكەتەو كە لەگۆرېن بوو، پەنى راگەيانەن كە ئەتوانەى شەپ دەگەن، تەنن دەستەتاقەتەى ياخى نەن.

سەدام حوسەين بە زىمانەتەى بىن پەردە كوتى كەسەپا دەپن گۆتەپەلى قەرار و پەپارى دۆلەت بىن: وەكسە چۆن لاپەردنى ھەردان تەكرىتى و دوور خەستەنەوۋى بۆ كەوت نېشانىدا، ناكەرا بوو كە ھەمىرو فەرمەندەكانى سوپا چاۋەنقۇرى شتېكى وەھا نەبوون. (ھەردان تەكرىتى پاش دوور خەستەنەوۋى بە چەند ھەفەتە بەك لەكوت كۆزرا)

لەو بە دواۋە نەدى ديدارى ھەردولا بە تەواۋەتى دەستى پەتكەرد: لە ۱۹۶۹/۱۲/۳۱ شاندەتەى گەنگى بە عەسىيان بۆ ناپەردان چوۋ كە بېرىتى بوون لە: ھەردان تەكرىتى و عەبدولخالق سامەرايى و تارىق عەزىز و دوو كەسەپەتى سەرىخەز كە بېرىتى بوون لە عەزىز شەرىف و فۆئاد عارف، كە يەكەمەيان زۆر لە كۆمۇنىستەكان نەزىك بوو.

پاش چەند رۆژتەى دى شاندەتەى كورد بۆ بەغدايە چوۋ كە پەكەتەپوۋ لە دكتۇر مەحمود عوسمان، سامى، نورى شاۋەيس، دارا تۆفېق، نەفەز جەلال، موحسەن نەزەبى، سەلىع بوسنى، نەدەرس و مەسەودىش چەند سەفەرىكى كورتەيان بۆ بەغدايە كورد.

لە ھەمان كاتدا كە ھەمىرو ئەندامانى شاندەى كورد ھېشتا ھەر لە بەغدايە بوون، سەدام حوسەين چوۋ بۆ ناپەردان تا ديدارەتەى دوورودرەز دەگەل جەنەرەل بارزانى دا نەنجام بەدات.

هر دووک لایمن سورن لسمهر نهووی بهگنه رتکهوتتتکی پایه دار و بهردهوام، دهقی رتکهوتتنامه که وشه به وشه، خال به خال، خرابه بهر باس و لیکولینهوه و گفتوگو، بهکتیک لهو کوردانهی کهبه خقی بهمداری نم گفتوگوتیانهی گردبوو پاشان گتیرایهوه: « هندی چار دور وژان بهباسی بهک خالهوه پان به شتواری دارشتی بهک دستهولزهوه دهوین» (۱۱)

بهدهلستی سهرهکی لهبردهم هردووک شاندی بهعسی و کوردا، مهسهلهی دیاریکردنی سنووی جوگرافایی ناوچهی نوتونومی بوو. بهلای کوردهکانهوه نوتونومی بن خاک، بن سنووی دیارو ناشکرا، چ ماناو چه مکتیکی نهبوو.

بهلام به پتچهوانهوه، وهکو چۆن له رۆژنامهی الشوره د ابلار دهکرایهوه بهلای بهعسیهکانهوه « ناسیونالیزمی کورد پتویستی به دامهزانی هه رتکی جوگرافیایی تایهتی نهبوو، تا کوردهکان له چوارچتیهیدا مافی نهتهوهی خویان پیاده بکمن، گرنگ نهمه بوو له سایه ههنگاونانی «ناوختی و یاسایی» دا که به گیتیکی دیوکراسیهوه ودردهگیرین بتوانن نهم «ماقانه نهک ههر له ههولیر و سلیمانیدا (واته له کوردستاندا) پیاده بکمن، بهلکو له بهغداو له بهرمش دا که لکی لیته بکرن» (۱۲)

له راستیدا رتبههانی بهعس ناماده بوون هه رتیک بۆ کوردان دیاری بکمن، وهکو چۆن نینگلیزهکان له سالانی ۱۹۱۹ و ۱۹۲۴ دا نه مه پان دهگهل شتخ مه حصددا کردبوو، نهوانیش لارییان لهوه نهبوو که شاری ههولیر و سلیمانی و دهوکیان بههتی.

گهروگرتی گاره که گهرکوک بووه.

له ههولنی نازاری ۱۹۷۰ دا چ کاریک سهری نهگرتیوو، به گوتهی دکتور مه حصد عوسمان رتبههانی بهعس له ههولنی نهوه دا بوون ناوچه کوردنشینهکانی گهرکوک و ههوو ناوچه نهوتیهکانی دی له کوردستان دایهن.

لن له ۱۹۷۰/۳/۱۰ دا، دواي سن هه پشان گفتوگو، له نکاو جه نه رال بارزانی رسه دام حوستین له قوتا بخانه بهچوکه کهی ناوهردان دا رتکهوتتنامه بهکیان که به «رتکهوتتنامهی یازدهی نازاری ۱۹۷۰» نیتی دهکرد، نیمزا کرد.

ریکوتننامه‌ی ۱۹۷۰/۳/۱۱

سادهی بنهرتی و سمره‌کی نهم ریکوتننامه یازده ماده‌یه، هتگومان ماده‌ی چواره‌میه‌تی که بریتیه له داننان به نوتونومی گه‌لی کورد له چوارچینه‌ی شاره کورده‌کان و هممو نمو شوتنانه‌ی که به پیتی سمره‌میریه‌ک که له ناینده‌دا نه‌نجام ددری. زۆره‌ی دانیشوتیان کوردن.

باقی خاله گرنگه‌کانی ریکوتننامه‌که بریتین له قاپیل بوون به‌وی که زمانی کوردی وه‌کو زمانی وسمی و خوتندن (له‌گه‌ل زمانی عه‌وه‌یی) دا له ناوچانه‌دا به‌کاریت که زۆره‌ی دانیشوتیان کوردن، دامه‌زاندنی کورده‌کان به‌ی چ جیاوازی کوردن له دامه‌ده‌گا حکومه‌تی و لمشکره‌سه‌کاندا، تهرخان کردنی به‌شیک «داده‌ه‌رانه» له داها‌تی ناوه‌دانکرده‌وه بۆ ناوچه کوردنشینه‌کان، دامه‌زاندنی که‌شیک کورد به‌جگه‌ری سهره‌ک کۆمار، به‌شداری کورد به‌گوتیه‌ی رۆژی خۆیان له عیراقا، له نه‌نجومه‌نی یاسا دانان. (۱۳)

بۆ په‌که‌مین چار له پهیانی سیه‌هر به‌ملاوه وپاش ده‌ سالان شهر که ناوه ناوهر ناگر بر و ریکوتنی درۆنی تی ده‌که‌وت، به‌شیک له گه‌لی کورد نوتونومسیان وه‌رگرت، نه‌مجاره‌یان به‌لینیک نه‌بوو که ده‌سه‌لاتیکی مرده‌لۆخ دایینی، به‌لکو قهراریک بوو که له نه‌نجامی باس و گفتوگۆ نیوان ده‌وله‌تیک و شوپشی نه‌ته‌وه‌ی کورده‌وه هاتبوه‌ دی.

دارا توفیق که‌به‌خۆی په‌کیتک بوو له سمرانی بزافی کوردی عیراق، چه‌ند رۆژیک دوا‌ی داروخانی په‌که‌جاره‌کی شوپشی جه‌نمرال بازرانی ده‌باره‌ی ریکوتننامه‌که گوتی: رۆژی ۱۹۷۰/۳/۱۱ بوو به‌ خوشترین رۆژی میژویی عیراق: له یازده‌ی نازاردا خه‌لکی له هممو شوتنیک دا بین چ پیشه‌که‌یک له شادیاندا که‌وته سه‌ماو هه‌له‌یه‌رکی.

لن مه‌خابن نه‌مجاره‌ش نمو نومیده گه‌وره‌یه‌ی که له ریکوتنی ۱۹۷۰/۳/۱۱ ره هاتبوه‌ دی، ههرمی هیناو خوشی و شادی کوردان تمهین کورت بوو.

سمرچاره و په‌راوتزان

۱- پروانه گوتاره‌کی لورد کیل براکن، له سهندی تایز، رۆژی ۱۹۹۹/۵/۱۱ به ناوی «هتیرشهران بز سهر کۆمه‌انی تهرت» که زۆره‌ی نمو زاتبارانه‌ی خواره‌وه لهو گوتاره‌وه وه‌رگه‌راوه.

۲- له‌م کاتمه‌دا دهرته‌ی به‌ریتانی ته‌نیا ۱۱/۶٪ و نه‌مه‌ریکا و له‌مه‌ریکا ۲۲/۵٪ و هۆلندا ۱۴/۲۵٪ پان هه‌بوو.

۳- نیویورک تایمز ۱۹۶۹/۳/۳۰ لم سردمه‌دا درلمه‌تی نموت به پتی رفسای په‌لجا به‌لجا دل‌بش دکرأ.

۴- سندهی تایز ۱۹۶۹/۵/۱۱

۵- عه‌یی گموری نم پدیانه که میراتی «نهم‌الیزمی په‌رتانیا» پرو له روانگی شاره نعه پرو که کشتیه جنگیه‌کان نه‌یانه‌توانی به یت رزمه‌ندی همدولا رت یت و به پتی مادده‌یکی دی. که زور گرنگ نه‌پرو. بدلام همدلیک سوکایه‌تی تیتدا پرو. توره پرو که کشتیوانانی هر کشتیه‌یک له شه‌تای عه‌رمه‌وه رت ده‌پرو. عتراتی پرو.

۶- به گوتی جدمرآل عوفه‌یلی وزیری جه‌نگی عارف، که له نمریک رولوه وهرگیراوه، پروانه لوموند، ژماره نو مانگی ۱۹۶۸/۱۰

۷- NYT نیویورک تایز ۱۹۶۹/۹/۱۵

۸- سرچاره‌یکی نه‌تی

۹- سدوم عرسین له سالی ۱۹۳۷دا له تکریت له دل‌یک پرو.

۱۰- هلقه‌یشتیک ده‌کمل دارا توفیق دا، درموند، شوباتی ۱۹۷۵.

۱۱- همدان شین، ده‌کمل وکتور مدحود عوسان دا.

۱۲- نلوانسی فمرضا، لوموند، ۱۹۷۰/۲/۱۹

۱۳- نامه‌یک بز عیسمت شریف واتلی ل ۳۶۱

فەسلى سىز دەردەم

شاگرېتى ھەيۋەتخانىم

(نەزەرى ۱۹۷۰- ۱۹۷۴)

رىكەوتتنامەى ۱۹۷۰/۳/۱۱ توقستانىيەكى گەرەى ھەبو: نەيش نەردەبو كە زو
بەزوو جىيەجى نەكرا.

دىيارىكرنى سنورى ھەتمى ئوتونومى بەسەر ژمىرىيەك سىپىردا، تا نەو ناچانە
دىيارى بىكات كە زۆرەى دانىشتوانيان كورد بوون. بە پىتى يەكىتك لە خالە نەيتىيەكانى
نەم رىكەوتتنامەى قىر بوو نەو سەرژمىرىيە لە زەرفى شەش مانگاندا نەنجام بىرى.

لەن، رىكەوتتنامەى ۱۹۷۰/۳/۱۱ سەبارەت بە رىكەختى بونىيادى سىياسى
ناوچەى ئوتونومى و چۆنىيەتى پەيوەندى ناوچەى ئوتونومى بە دەولەتى ناوئەندىيەو، بە
تەواوئەتى بىيەنگ بوو: بە پىتى مادەيەكى نەيتىيە دىكەى ھەمان رىكەوتتنامەى دەبايە نەم
مەسەلەى لە ماوئەى نەو پەردەكى چوار سالان دا چارەسەر بىرى. «لەيژەيەكى بالا» كە لە
سەرەتادا بە سەرۆكايەتى مورتەزا ھەدىسى بوو بۆ جىيەجى كوردنى خال و مادەكانى
رىكەوتتنامەى دامەزىترا.

مىرلا تىناكات، كوردەكان كە لە ھەموو كەس پىتر شارەزا وتاشانى بىن بەقايى و دەم
دەمىيەتى مەجىزى سەسەتى عىراق بوون چۆن پەو قايىل بوون رىكەوتتنامەى ك نىمزا
بەكەن كە سنورى ناوچەى ئوتونومى رانەدەگەيانە دىيارى نەدەكرد، نەم ھەلەيە زىاتر لەم
روومە ماىيە داخە كە لە بەھارى سالى ۱۹۷۰ دا سەرئانى بەغدايە بەخۇيان مەجىزى
رىكەوتت بوون وتامادە بوون ھەموو چۆرە نىمەتازىكى لە پىتاودا بىن.

نەسراھىم نەھمە كە لە ھەزە و ھالەكەدا بوو باشتر ناگاي لە وردى بەعسىيەكان بىن
دەلن: «بەعسىيەكان بە تەواوئەى ماندوو بوو بوون، نەمە دەزانم و بارزانى دەيتوانى زۆر
لە مانە پىتر داوا بىكات.»^(۱)

جەنەرال بارزانى پاشان بۆ پاساوى نەم كارە دەلن: «ھەكەمەت سوور بوو لەسەر نەم
چوار سالە، نەمەى كوردبوو بەمەرجى بىمەرتى رىكەوتتەكە، نەگەر بەم ماوئە قايىل
نەبايەن رىكەوتتنامەى نىمزا نەدەكرد... دەيگوت نەم ماوئە بۆ نەوئە كە فرىا بەكوئ

ناوچه که ناودان بکاتموه، سرزمینری نهجیام بدات و لم بابته بیانوته، بهلام له راستیدا
نممه بۆ له‌بەین بردنی بزاڤی کورد بوو. نوان دهیانزانی ئێشه‌ش ده‌مازانی، بهلام له‌سر یی
و ناماده‌وین بۆ پوچه‌لکردنه‌وه و به‌هرچدانموی هه‌وله‌کانیان له‌ پێتای له‌ به‌ین بردنی
شۆرش کورد و ناماده‌وین، و ناشتی بۆ ئێشه‌ له‌ هه‌ر شته‌کی دی گرنگتر بوو.^(۲)

سەرەتا و جێبه جێکردنی رێکه وتنامه که

دوای نیمزای ریکوتنامه که کش و هه‌وایه‌کی شادی و خوشی نامیزی نه‌وتق هاته ناراره کس باومری نه‌ده‌کرد رۆژێ له رۆژان هم ریکوتنامه‌یه‌ گۆسپ و ته‌گهری ته‌بکوی: سمرانی به‌غدا به گهری به‌لته‌گانی خۆیان کاریان کرد، زندانیانی سیاسی نازاد کرد و عه‌فوانیان بۆ هه‌موو کورده‌کان چ خه‌لگانی عه‌سکهری و چ خه‌لگانی نه‌هللی ده‌رکرد، فه‌رمانه‌ره‌انی کوردی حکومه‌ت گه‌ڕانه‌وه سه‌رکارو فه‌رمانیان، سن کسێ کورد به‌ پارێزگاری هه‌ولته‌ر و ده‌وک و سلێمانی دامه‌زرێزان، پێنج وه‌زیری کورد دامه‌زرێزان.⁽⁴¹⁾ حیزبی ده‌موکراتی کوردستانی عێراق مۆله‌تی وه‌رگرت که سه‌ره‌له‌نوێ چالاکی خۆی بکات و رۆژنامه‌ی الساخی سه‌ره‌له‌نوێ و به‌سه‌ره‌درشتی دارا تۆفیق ده‌رجوووه، ده‌وله‌تی عێراق بیست ملیۆن دیناری (به‌دوانه‌ر به ۶۰ ملیۆن دۆلار یوو) بۆ ناوه‌دان‌کردنه‌وه‌ی پاکوژی عێراق ته‌رخان کرد و کاره‌کان به‌له‌ز ده‌ست پێتکران، له‌ نه‌ه‌جمادا به‌عسیه‌کان چه‌کداره به‌کریگه‌راوه‌گانی ئیبراهیم نه‌حمه‌د و جه‌لال تاله‌بانیسیان هه‌له‌شانه‌وه.⁽⁴²⁾

یہ کہہ میں یہاں ہوں

له هه یقی تهموزی سالی ١٩٧٠وه واتا لهو کاتوه که هه شتمین کۆنگره ی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق له گه لاله بهسترا (١-٧/٧٠) که یف و خوێنی رهو بهمه و جۆره نا ئومێد بیهک جیتی گرتوهوه.

هه‌لێزاردنی یه‌که‌مه‌یه‌ی کورد بۆ جێگرێ سه‌ره‌ک کۆمار که له رێکه‌وتنی یازده‌ی نازاردا قهریری له‌سه‌ر درابوو، یه‌که‌مه‌یه‌ی ده‌مه‌ڵۆته‌ی نێوان کورد و به‌عسه‌یان بوو: به‌عسه‌یه‌کان ده‌یانویست که (کورد ده‌کان جێ نه‌ڕال یارزانی یان به‌لای که‌مه‌وه نه‌یترسی کۆری بۆ نه‌م به‌یسته هه‌لێزێن، به‌لام کۆنگره‌ی که‌لاله سه‌کرته‌ری گشتی جێزه‌ی، واته همیه‌یه‌ی که‌ریه‌ی

هه‌لێژارد، سهرانی به‌عس، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی چه‌بێب که‌رم نێرانی نێژاد بوو، بۆیه هه‌لێژاردنی نه‌ویان به‌ جۆره «هه‌ندانیک» ده‌زانی و له هه‌یفی ئه‌یلول دا ره‌فریان کرد.

به‌لام ئه‌وه‌ی که ته‌که‌ره‌ی به‌ره‌تی ده‌خسته به‌رده‌م جێبه‌جێ کردنی رێکه‌وتنامه‌که، دیاریکردنی سنووری ناوچه‌ی ئوتونومی بوو، له هه‌یفی ۱۰/۱۹۷۰ دا کار به‌ده‌ستانی به‌غدايه لێده‌برێن جێبه‌جێ کرنی ئه‌و سه‌رژمێرییه‌ی که قه‌رار بوو ناکوکی و جیاوازییه‌کان، به‌تاییه‌تی چاره‌نووسی که‌رکوک- یه‌ک لایی به‌کاته‌وه، دوا به‌خه‌ن بۆ به‌هاری ساڵی ۱۹۷۱.

له ئاخه‌ر و ئه‌وه‌ری ساڵدا (۱۲/۱۷/۱۹۷۰) له هه‌لومه‌رجیکه‌ی ئالۆژدا و له به‌غدايه هه‌ولێ تیرۆر کردنی ئه‌ده‌یس بازانی ده‌درێ.

له یه‌که‌مه‌ین ساڵیادی ئه‌سزای رێکه‌وتنامه‌ی ۱۱/۳/۱۹۷۰ دا، له به‌غدايه ره‌اش رێبه‌واتیک تا مه‌یدانی نازلوی، شېل العیسی یاریده‌ده‌ری سه‌کرته‌ری گشتی به‌عس، و سوخته‌زا ئه‌له‌مه‌دی سه‌رۆکی کوێمه‌نه‌ی ناشتی و جه‌نه‌رال عه‌ماش یاریده‌ده‌ری سه‌ره‌ک کوێمار، گوته‌ری پر جۆش و خه‌وش به‌و بۆنه‌یه‌وه ده‌خه‌ننه‌وه.

عه‌ماش له گوته‌کانی خۆیدا دوو په‌انی ده‌کاته‌وه که نه‌م رێکه‌وتنامه‌یه شتیکی «یه‌که‌جاره‌که‌یه» و هه‌ر که‌شێک به‌یوی کۆسپ به‌خاته رێکه‌ی نه‌ه‌جامدان و جێبه‌جێ کردنی «به‌له‌جه‌ی په‌شمانی ده‌که‌زێت»^(۵)

به‌لام له‌لایه‌ن کوردانه‌وه، چ که‌سایه‌تییه‌کی که‌وره بۆ به‌شداری ئه‌و خه‌یبه‌شاندان و رێبه‌واتانه نه‌هاتیرو بۆ به‌غدايه وه‌ساح یوسفی وه‌زیری داد به‌ ناچاری به‌و بۆنه‌یه‌وه ووتیه‌که له‌مه‌ر «یه‌که‌تی نیه‌ستمانی له‌سه‌ر به‌نه‌مای مه‌شانه کردن به‌یه‌کدی» ده‌دات. لێ له راستیدا قه‌ه‌ی دلی و قه‌ه‌ی زمانی یه‌ک نه‌بوو.

پاشان رێبه‌رانی به‌عس لێده‌برێن، که سه‌رژمێرییه‌که بۆ رۆژگاریکی نادیار دوا به‌خه‌ن و له‌سه‌ر به‌نه‌مای سه‌رژمێری ساڵی ۱۹۵۷ رێکه‌وتنامه‌ی ۱۱ ی نازار جێبه‌جێ بکه‌ن!

جه‌نه‌رال بازانی له هه‌فه‌یه‌یه‌نه ره‌سمیه‌کانی خۆیدا و بۆ ئه‌وه‌ی وه‌زعه‌که تیک نه‌چێت، به‌ نه‌رمی لسان ده‌کات و باسی په‌یوستی «ره‌خاندنی که‌ش و هه‌وای دۆستانه و مه‌شانه به‌یه‌کدی» ده‌کات. به‌لام له قه‌سه تاییه‌تییه‌کانی خۆیدا په‌تر توندی نه‌شان ده‌دات: « ده‌سالان له رای ئوتونومی خه‌به‌ن، ئه‌گه‌ر په‌یوسته به‌کات پێنج ساڵه‌ش له پێناوی که‌رکوک دا ده‌جنگه‌ن.»^(۶)

قهیرانی ۱۹۷۱

له مانگی ۲-۱۱/۱۹۷۱ گهلیک روودلوی گرنک و گرنگتر ده که ویتنه نیو په پوهندییه کانی به غدا و جده نرال بارزانی، له ماوهی چنده مانگیک دا نم وه زع و حاله له قوئاعی بن متمانه ییموه ده گاته قوئاعی نیمچه برینی په یوهندی.

مسلمی کورده نترانی نمژده گان له عتر اقد

کار به دهستانی به غدا چنده دین هه یف هو که سیاسه تی «عهره باندنی» ناوچه کورده نشینه گانیان گرتیوه بهر ولهم ناوچانه دا، به تاییه تی له ناوچه ستراتیژییه کانی وه کو دوروهی کمر کوک و ژنگار، کموتیونه ناکیجی کرنی عهره یی کتیه ری.

له لایه کی دیوه کورده کانی عتراتی خوانزاری نهوه بهون که مافی هاوولاتییه تی به کورده «ناعتراتییه کانه» به ری، که زوره یان به ریتی بهون لهو کورده نترانییه کی له عتر اقد دویان. له مانگی پینجی ۱۹۷۱ دا مشتومرکی توند، له باریه یوه، ده که ویتنه به یینی رژژنامه یی الجهمورییه ی تۆرگانی ده ولته تی عتراتی و رژژنامه یی الشاخی، الشاخی ده لنی ده ولته تی عتراتی به لینی داوه که مافی هاوولاتییه تی بهم کورده انه به دات، که ژماره یان ۱۰۰۰۰ که، الجهمورییه له وه لامدا داوا له ریبه رانی کورده ده کات قمواله و به لکه نامه یی نم به لینه بخته رو و به لور به کاتهوه. له سهری ده ورات و ده لنی به هر هساونی به یگری، ژماره یی نم کورده انه له ۱۵/۰۰۰ که س پتر نییه. (۷)

سهره نجام، ده ولته تی عتراتی، به شتوازی تاییه تی لوی، به وده رانی ۴۰۰۰۰ کوردی نه یلی له هه یلی ۱۲/۱۹۷۱ کۆتایی بهم قمر قشه په دیتی.

روودلوه کانی بارزان (ناوهرستی تصویی ۱۹۷۱)

له هه فته یی دووه می تمه زدا، سهر کردایه تی سوهای عتراتی قوه تیکی زور له ده فته ری بارزان خمر ده کاته وه: بهک تیپ به توخانو و زییو شته وه. بارزانی له ۱۱/۷ دا سهرانی کورده به «لیکۆلته وهی وه زعه که» بانک ده کات، به لام سهره ک حه منن نه لیه که به مخوی ته ده که وی و ده ول ددهات وه زعه که نارام به کاته وه، به وه هه لچوونه که به خیرایی دانهر کیتیه وه، له راستیدا شهر له نان وساتدا هوو که هه لگهر سیتیه وه، جله وی گیرا.

هولتی ته رور کرنی بارزانی (۱۹۷۱/۹/۲۹)

به لام بن چنده و چون نه وه یی به وه سهره تایی دور که ویتنه وه یی بازوانی له سهرانی به غدا،

که له ناوه راستی هه یقی ۱۹۷۳/۱۱ دا سه‌ره‌ک حسنه نه‌له‌که‌ر پتشی‌نایزی بز حیززی دیوکرانی کوردستان و هم‌مو «هه‌تین ته‌وه‌یی و نیشتمان په‌روم و پتشی‌که‌وتن خواز» کر که له «په‌ک به‌ره‌دا» کو به‌نه‌وه، جه‌ن‌رال بارزانی نهم پتشی‌نایزی ره‌فز کرد و گوتی ناتوانی «متمان به که‌سانیک بکات که له هه‌ر ره‌وش‌تیک به‌ده‌رن، ده‌ردی گاره‌که له‌مه‌دایه که نه‌مانه خاوه‌نی قسه‌ی خویان نه‌ن».

٤

شای ئیران و ریکه‌وتنه‌یه‌ی ۱۹۷۰/۳/۱۱

نه‌گه‌رجی نو که ناتوانی نه‌وه ده‌اری بکری که جه‌ن‌رال بارزانی که‌نگن دوستانه‌تی ده‌گه‌ل شای ئیرانی تازه کردوه، لێ گومان له‌وه‌یدا نینه که‌پاش ئیمزای ریکه‌وتنه‌یه‌ی ۱۹۷۰/۳/۱۱ به‌ ته‌واوه‌تی په‌په‌وه‌ندی خۆی ده‌گه‌ل شادا به‌ی.

په‌کتیک له‌و که‌سانه‌ی که له‌و زه‌مانه‌دا پتشی‌اری نه‌و و شا به‌و ده‌لێ: «شا تو به‌وه» ریکه‌وتنی ئێران به‌عس و کوردان له‌راست‌ه‌دا بز شای ئیران به‌وه‌مانا به‌ به‌و که عێراق به‌ توانا به‌کی زیاتر له‌هه‌ر زه‌مانیکه‌ی دی، له‌ شه‌ر ده‌ریاز به‌وه‌ نه‌مه‌ش هه‌ر شه‌ له‌ ده‌سه‌لات و بالا ده‌ستی نه‌وله‌ هه‌موو ناوچه‌ی که‌نداودا، ده‌کات، نهم ریکه‌وتنه‌یه‌یه‌ به‌ سانی سه‌ره‌له‌دانی ده‌م و ده‌ستی شۆرش به‌و له‌ کوردستانی ئێراندا، نه‌و شۆرشه‌ی که ئیدی جه‌ن‌رال بارزانی مه‌جه‌بوو نه‌به‌و به‌ری لێگیر.

لێ کاتێ نوته‌وانی شا دین و له‌ بارزانی ده‌پرسن: «نایا ده‌په‌وی به‌ی به‌ عه‌ره‌ب؟» بارزانی که پتشی‌تر رایگه‌پاند به‌و هه‌رگه‌ز له‌گه‌ل به‌عسدا ریک ناکه‌وی، وه‌لامی دایه‌وه: «... لێ ته‌نانه‌ت مندا له‌کانیشم پتیم ده‌لێن: «نیشتا که‌نوتونه‌مسان هه‌یه ئیدی بزچی ده‌جه‌نگین!»

٥

دوا ئیوانچیاتی سۆفیه‌ت

له‌ گوینه، دوا ئیمزای په‌یمانی عێراق و سۆفیه‌ت (۱۹۷۲/۴/۸) که شای ئیران له‌ بونی ده‌سه‌لاتی سۆفیه‌ت له‌ ناوچه‌که‌ نیگه‌ران به‌وه، سه‌ره‌له‌نیی په‌یوه‌ندی ده‌گه‌ل بارزانی‌دا کردیته‌وه.

له‌ حه‌قیقه‌ت دا جه‌ن‌رال بارزانی له‌ هه‌یقی دوو‌دا، له‌ناو پرده‌ی پتشی‌وازی له‌ شاندیکه‌ی رسمی به‌سه‌ره‌زگایه‌تی Romansev. M ی نه‌ندامی کۆمیه‌ته‌ی ناوه‌ندی حیززی

کۆمونیستی سۆلفیه تی کردبوو، لێم دیداره دا که له کەش و ههوا یه کێ ژۆر دۆستانه دا کرا، سۆلفیه ته کان داوايان له جهنهرال بارزانی کرد، که رابردو ژ بیر بهرێ و لاهه یه کێ دی بو په یوه ندییه کانی ده گهل په غدا یه دا بکاتهوه. جهنهرال بارزانی که زمانی روسی چاک ده زانی به هه مان شتوازی پر له راشکاوی خۆی وه لاسی دایه وه. «سه دام حسین سه راپای به گو له وتاوه! بۆیه یارمه تی نیتوی دهوێ، تا خۆی پێ پاک و خاوێن بکاتهوه. نه گه ر ده تانه وێ کۆمه کی پێ بکهن. نه وای بۆ نه م کاره پێ مه خه نه سه رشانی مه لله تی کوود، وه کو تاپوان! و نمو ده مه نیکسو ن له په کین بو.»

بارزانی داوای له سۆلفیه ته کان کرد که به رله وه ی هه ر جوړه په یانێک ده گهل رۆژی به عس دا بهیستن، راولژ و ته گهیر به باقی رێک خراوه سیاسیه کانی عێراق بکهن.

داوای چهند ههفته یه ک کاسیگین به رمسی سه فه ری عێراقی کرد و له رێگه ی رادیۆه رێبه رانی کوود به په یانی دۆستایه تی عێراق و سۆلفیه تیای زانی. محممه د محممو د عه بدوله حمان (سامی) ی نه نداسی مه کته بی سیاسی حیزبی دیموکرات و وه زیری کاروباری باکوور، به ده ستووری بارزانی داوای له کاسیگین کرد که به ییشتن و یادداشت نامه یه کێ له مه ر وه زع و حاالی وه فت، به کاسیگین دا. کاسیگین قه ولی دا یێ که ده گهل رێبه رانی عێراق دا مه سه له ی کوود پاس بکات، داوای له کوورده کان کرد که شانده تیک به سه ر زکاپه تی هه بیب که ره یی سکرته رێ گشتی بۆ یه کیتی سۆلفیه ت به نێرن.

لێ کاسیگین، له گفتوگۆکانیا ده گهل کار به ده ستانی عێراق دا، مه سه له ی کوورده ی باسه نه کرد و سه فه ری شان دی کوورده یش بۆ سۆلفیه ت به گوته ی کوورده کان، به هۆی «بارودوخ» ی عێراق وه دا خرا بۆ ناینده یه کێ نادیار.

له راستیدا، پاش نا نو مێد بوون له سۆلفیه ت نه دی چ کەس و چ شو ئێک نه ما بوو که کوورده کان رووی تێ بکهن. جگه له شای نێران و ولاته یه گه رتووه کانی نه مه ریکا.

٦

رێکمه وتن ده گهل CIA، و شادا

به لای کوورده کانه وه مه ردو له مه ی پاکتر ته ده شو درا، به ر ژو وه ندی دوو لای نه له م کار مه دا بوو: نێران به نێگه رانه یی وه سه ریری ده کرد سۆلفیه ت په یانی دۆستایه تی ده گهل عێراق دا به ستووه، شاهنشا که بو خۆی له باکوور وه سنوورێکی دوو رو درێژی ده گهل سۆلفیه تدا هه بوو، نیه ستاش له نکا ودا ده یی نی که سۆلفیه تییه کان له قۆلی رۆژا ووه واته له عێراق دا جن

پتیه کیان دوزیوه ته وه و پتیه په کیان له که ندای فارس دا که ده کاته شا ده ماری نیران-
به دمست هیناوه. (۱۱)

نهمه ریکاییه کان که به تما هیون جیتی نینگلیزه کان له که ندای فارس دا پگرنموه. (۱۲)
بز لاواز کردنی رژیمی عتراق همدان پاسایان همبو، به لام بز پشتیوانی بزوتنه وه یه کی
دز به عتراق، هو و فاکتور و پاسای تایه تی دیکش هه یون، کورد دکان به شتیکی گه وری
سویای عتراقییان له کوساره کانی پاکوردا گیرده کردبو، وایان به ستیونموه که عتراق
نه توانی بهمداری له کوشمانه کوشی نیران عه ره پ و نیسراتیلدا بکات.

جگه لهو توژه زانیاریانه کی که دزی کردبو، کردبو به کاریک که گزفاری «دهنگی گوند»
بتوانی «راپوری پاک» له مەر چالاکي و چه لمنگیه کانی «سیا» (۱۳) بلار بکاتوره، نیدی
چ شتیکی له مەر دوستی «سیا» له روتی شقرشی کوردان نهمه زانراوه، نهمه په کپکه
لهوکاره هره نه پتیانه کی که «سیا» سازی داوه.

له راستیدا «سیا» پیتشر، واته پیش نیمزا کردنی ریکه وتتنامه کی ۱۹۷۰/۳/۱۱ له
تاوتوی کرنی نموده بو که له شمري دووه می به عسیاندا دزی کورد، کومه کی جهنرال
بارزانی بکات، هه لیه ته سفیری وه ختی نهمه ریکا له تاران دزی هه جزه تده خو لیکي
نهمه ریکا بو که بیته مایه «به رده واسی شقرشی کورد و که لکه له ی جیا بونموه یان له لا
دروست بکات و نه گه ری دهر فدت بز سوئیته ته کان بره غسیتی که سهریشمو دژاری بز
«باقی هاوپه یانانی ولاته په گرتووه کانی نهمه ریکا» دروست بکهن. (۱۴) جا نهمه ریکا
ناچار بو له ژیر کوشاری نهم ناپه زایه دا، چاو له بهرنامه کی کوردان بهوشیت.

«سیا» له هه یقی ۱۹۷۱/۸ و مانگی ۱۹۷۲/۵ دا له نوی دست به کار ده پیتسه وه،
به لام پتشیاز که ی سیا جار کی دی، پاش لیکولنیمه ی فایل کاره که، له لایمن دکتور
هنری کیسنجهری راوژکاری کاروباری ناسایشی نه تموه یی نیکسون وه رت ده کرتسه وه.

پاش مزر کردنی په یمانی دوستایه تی نیران عتراق و سوئیته، کیسه نجه رای گوری،
سهرک نیکسون پاش دیداریکی «تایه تی» ده گهل شادا، له ۳۰ یان ۱۹۷۲/۵/۳۱
لنیرا نه خشه که ی «سیا» په مند بکات، نهم کاره بووه هو ی نموه کی جهنرال بارزانی
بتوانی له مایه هه یقی ۱۹۷۳/۸ وه تا سالی ۱۹۷۵ سود له کومه کی شازده ملیون
دولاری نهمه ریکا وه ریکری.

چهند هفته په یک پتشر شا له دیداریکی تایه تیدا (۱۵) ده گهل بارزانی دا ناشت بووه وه

و کۆمه کیتی وه‌های کۆرده‌کانی کرد که ۱۶ ملیۆن دۆلاره‌کی سیا له چاویا «زۆر که‌م» بو. (۱۶۶)

لێ بازرانی هه‌رگیز باوه‌ری به‌ شا نه‌بوو و له‌ نیاز مه‌به‌سته‌کانی به‌ گومان بوو، لێ هاته‌ن پێشه‌وه‌ی (سیا) بۆ نه‌و جۆره «زامنکاریه‌ک» بوو: به‌رای نه‌و هاته‌ن پێشه‌وه‌ی نه‌مه‌ریکا رێگهی له‌وه‌ ده‌گرت که‌ شا نه‌مۆ ده‌گه‌ل بازرانی داين و سه‌به‌بێتی ده‌ستی لێ به‌ریدات.

له‌ راستیدا جه‌نهرال بازرانی بۆ به‌ده‌بختی خۆی وین به‌ختی سه‌یله‌تی کوورد وای به‌یر ده‌کرده‌وه‌ که‌ یارمه‌تی وه‌رگرتن له‌ «سیا» به‌ مانای دان پێدانانیکی نیمچه‌ رسمیه‌ به‌ شۆرش کوورد له‌ لایه‌ن ده‌وله‌تی نه‌مه‌ریکاوه‌، - که‌وا نه‌بوو.

ته‌نێ سن چوار که‌س له‌ رێبه‌رائی کوورد ناگاداری نه‌م په‌یوه‌ندیه‌ به‌و ده‌گه‌ل نوێنه‌رائی «سیا» دا: کوورانی بازرانی، واتا ئه‌دریس و مه‌سه‌ود، سامی «مه‌مه‌د مه‌حمود عه‌بدوله‌حمان»، ئه‌دریس و مه‌سه‌ود نه‌زموونێکی نه‌وتیان له‌ هواری دیلۆماسیدا نه‌بوو، ته‌نیا سامی بوو که‌ له‌وه‌ی ناگادار کردوه‌ که‌ به‌ پشی پێناسه‌ ده‌وله‌تیه‌کان نه‌مه‌ریکا پاهه‌ندی چالاکیه‌کانی ده‌زگایه‌کی زانیاری وه‌کو سیا، نابیت.

به‌لام بازرانی مه‌تانه‌ی ته‌واوی به‌ نه‌مه‌ریکا هه‌بوو، «مه‌تانه‌ی به‌ هیچ زله‌تێکی دیکه‌ نه‌بوو». بازرانی به‌ خۆی نه‌مه‌ی به‌ زۆری نه‌و نه‌مه‌ریکا په‌یانه‌ گوته‌بوو که‌ گه‌شتوگۆیان له‌گه‌له‌یدا بوو بوو، گوته‌بوی که‌ «ئه‌گه‌ر شۆرش سه‌ریکه‌وێ ناماده‌یه‌ به‌ین به‌ وه‌سلاه‌تی په‌نجاو یه‌که‌مه‌ینی نه‌مه‌ریکا» (۱۶۷)

جا لێره‌دا مرۆڤ له‌ خۆی ده‌پرسیت، تۆ بێتی جه‌نهرال بازرانی له‌ دیداریدا ده‌گه‌ل هنری که‌یسنجه‌ر دا واده‌ و به‌لێنی رسمی تری وه‌رنه‌گرتی؟

جه‌نهرال بازرانی، زۆری ستایشی وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی ئاینده‌ی نه‌مه‌ریکا ده‌کرد، ته‌نانه‌ت جارێک سن ئۆرتی به‌ دیاری داين و که‌ ژنیشی هێتا گه‌ردانه‌یکی زۆر و مروری کرده‌ دیاری بۆ هاوسه‌ره‌که‌ی (۱۶۸) له‌ حاله‌یک دا که‌ هیچ پێویسته‌یه‌ک بۆ پێشکه‌ش کرنی نه‌و جۆره‌ دیاریانه‌ به‌ نه‌و یان به‌ سه‌ره‌ک نه‌سکون یان وه‌زیری ده‌ره‌وه‌، ویلیام راجرز، نه‌بوو. (۱۶۹)

به‌ گوته‌ری هه‌والی رادیۆی «ده‌نگی کوردستان» بازرانی له‌ هه‌یقی ۱۹۷۶/۱۰ جارتیکی دی و له‌ تاران دا دیداری ده‌گه‌ل که‌یسنجه‌ر دا کرد، (۱۷۰) له‌م به‌یندا بازرانی له‌ حه‌قیقه‌تدا بوو به‌ قوربانییه‌کی «میکافیلیزم»ی راوتکاری سه‌رۆک نیکسون.

تلیکچوونی نځوان بارزانی و به‌غذیه

لسمه دارای شا، سەرۆک نیکسون و کتیسنجر نه‌تینکاریه‌کی زۆریان کرد که په‌یوه‌ندی بارزانی و نه‌مه‌ریکاییه‌کان دزه نه‌کاو نه‌چیتسه ده‌رئ. سەرۆک نیکسون له ناوه‌راستی تهموزی سالی ۱۹۷۲دا، چۆن کاتالیسی کۆنه وه‌زیری دارایی خۆی بۆ تاران نارد تا شا ناگادار بکاتمه‌وه که نه‌مه‌ریکا لێپراوه نه‌خشه‌که‌ی «سیاه» په‌سند بکات. وه‌زاره‌تی ده‌روه که دژی ئهم کاره‌ به‌و، پێده‌چیت له‌ پرۆسه‌که‌دا نه‌به‌وین. (۲۱)

شای نێرانی‌ش زۆر به‌ پارته‌وه‌ په‌یوه‌ندی ده‌گه‌ل بارزانی دا ده‌کرد، نمو سه‌رده‌مه له‌ نێران دا کۆمیته‌ی لێکۆڵینه‌وه‌ی په‌رلمه‌انی - سه‌ر به‌ نه‌مه‌ریکا نه‌به‌و، به‌لام وت‌رای ئهم هه‌موو نه‌تینکاریه، سه‌راتی به‌غدا هه‌ر زوو بۆنی هه‌ندێ شته‌بان کرد، له‌ ناخو ئوخری تهموزی ۱۹۷۲دا رۆژنامه‌ی الشوری ئۆرگانی به‌عسی عێراق، بارزانی به‌وه تاوانبار کرد که چه‌کی قورس و را‌دیقه‌کی تازه‌ی له‌ نێران وه‌رگرتوه، چه‌ندین ئۆرڤگای له‌ نێراند کوه‌تومه‌ بۆ مه‌شقدانی نمو هێزه‌ کورده‌انی که «په‌رێیاگه‌ندی روخانی حکومه‌ت و دمه‌لاتی نه‌شته‌مانی به‌لار ده‌که‌نده». (۲۲)

کورده‌کان هه‌شتا (۵) وه‌زیران له‌ کابینه‌ی حکومه‌تدا هه‌به‌و، به‌لام پاش هه‌ولێکی دیکه‌ی تیرورکارانه دژی جه‌نه‌رال بارزانی له ۱۵/۷/۱۹۷۲ هه‌رچه‌نده کۆمه‌لیک نامه و یاداشتنامه له‌و پاره‌یه‌وه له‌ نیتوان هه‌ردوولا دا ئه‌نجام درا، په‌یوه‌ندییه‌کان به‌ کورده‌وه په‌چران. (۲۳)

مه‌که‌تبه‌ی سیاسی جه‌یزیی دیوکراتی کوردستان له ۳۱/۷/۱۹۷۲ دا یادداشتنامه‌یه‌کی یازده خالی به‌ به‌عس ده‌دات و له‌و یادداشتنامه‌یه‌دا «کاربه‌دستانی بالای وه‌زاره‌تی ناوخۆ و په‌رتو‌مه‌ریاته‌ی نه‌منی عێراق» به‌وه تاوانبار ده‌کات که ئه‌وان هه‌وله‌کانی تیروری بارزانیه‌یان سازداوه، دوو‌هاتی ده‌کاته‌وه که له‌ رێکه‌وتنه‌یه‌ی ۱۱/۳/۱۹۷۰ به‌م لاوه هه‌رگیز به‌ینی جه‌یزیی دیوکرات و به‌عس نه‌وه‌نده خراپ نه‌به‌وه و را‌یده‌گه‌یه‌نی که وه‌زع و حاله‌که «له‌ ته‌قینه‌وه‌دا‌یه» و نه‌گه‌ر سه‌راتی عێراق (که‌مه‌که‌تبه‌ی سیاسی جه‌یزب به‌وه‌ی تاوانبار کردو که سیاسه‌تیکی فزونی‌کاریان گرتوه‌ته‌به‌ر) رێبازیکی جیاوازه له‌ رابردو نه‌گه‌رنه‌به‌ر، نه‌وا جه‌یزب ناچاره «به‌ره‌قانی بکات». (۲۴)

پاش نالزگه‌زی زنجیره‌ی یادداشتنامه‌یه‌کی «نه‌تی» له‌ نیتوان کاربه‌دستانی به‌عس

(۱۹۷۲/۹/۲۳) و حیزبی دیموکراتی کوردستان (۱۹۳۸/۱۰/۲۸) شه‌په‌که ناشکرا ده‌بیت و رژ‌نامه‌ی الشوره «نه‌ندامانی بالای» حیزبی دیموکراتی کوردستان به‌وه ناوانبار ده‌کات که «زاتیاری سویایی له‌مه‌ر سویای عیراق ده‌ده‌ن به‌کار به‌ده‌ستانی نبرانی و نه‌فسه‌ریکی پیتاوی (رابیت) نیس‌رائیلی» و له‌مه‌ری ده‌روات که په‌یوه‌ندی به‌ینی «شترشی چه‌کدارانه‌ی کورد و سهرانی کوته‌په‌رسی نیران ته‌گه‌ری هه‌ره‌ گه‌وره‌یه له‌ رتی به‌کیتی هه‌ردوو حیزبی دیموکراتی کوردستان و به‌عس دا.»^(۲۵)

۸

هه‌هه‌ نه‌شتی سالی ۱۹۷۳

له‌ به‌هاری سالی ۱۹۷۳ دا عیراق به‌ کرده‌وه دوولت بوو: سنو‌ریکی نادیار «کوردستانی ئازاده» (کوردستانی ژێر ده‌سه‌لاتی پتشمه‌رگه‌کانی جه‌نه‌رال بارزانی» به‌ کرده‌وه له‌ به‌شه‌کانی دیکه‌ی ولات جیا ده‌کاته‌وه، نه‌گه‌ر کمستیک بیه‌مۆ و به‌توانی له‌ به‌غدا به‌په‌ر بۆ کوردستان به‌روات، به‌ درێژایی رێگه‌ی که‌رکوگ و هه‌ولێر ترووشی چه‌ندین بازگه‌ و خالی پشکنین ده‌بیت و داوای ناسنامه‌ی لێده‌کری و نو‌تومبیلیان ته‌فتیش ده‌کرتن. پارێزگاری هه‌ولێر کوردیکه‌ به‌ نه‌توی عه‌بدولوه‌هاب نه‌ترووشی که له‌ سالی ۱۹۶۲ وه‌ په‌یوه‌ندی به‌ بارزانیه‌وه‌ کرده‌وه، به‌لام ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر «نه‌می» ناوچه‌که‌دا هه‌نده‌ لاوازه‌ که‌ حسین شه‌روانی سه‌رۆکی پۆلیسی هه‌ولێر، که‌ نه‌ویش کورد بوو، به‌ رژێمی روناک له‌ شاری به‌غدا به‌ رفیقاو له‌سه‌ره‌تای ۱۹۷۳ دا جه‌نازه‌که‌ی به‌ شتواری درایه‌وه‌ به‌ که‌سوکاری.

به‌ینی به‌غدا به‌ و جه‌نه‌رال بارزانی هه‌رگیز هه‌نده‌ خراب نه‌بووه، وه‌کو هه‌یبب که‌رم» ی سکرته‌ری گشتی حیزبی دیموکرات ده‌لق، به‌ینی حیزبی دیموکرات و به‌عس که‌ به‌ درێژایی سالی ۱۹۷۲ به‌رده‌وام روو له‌ خه‌راپی بوو. سه‌ره‌نجام «گه‌بیه‌ سفر»^(۲۶) به‌رای سهرانی حیزبی دیموکرات، مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی سه‌دام حوسین «کوشتنی بارزانی و جه‌به‌جن کردنی رێکه‌وتنه‌نامه‌ی ۱۹۷۰/۳/۱۱ بوو له‌که‌مل تا‌قمیتک دا که‌ به‌ دلی به‌عس بن» کورده‌کان هه‌موو ساتن چاره‌نۆزی هه‌ترشی سوای عیراق، لێ هه‌شتا گفتوگو ته‌به‌راوه.

عه‌بدولحالی سامه‌رای تیوریستی به‌عسی عیراق بۆ چاره‌سه‌ری نه‌م قه‌یرانه‌ی که‌ وه‌تسه‌وه‌ به‌ینی هه‌ردوولاو مسته‌مانه‌یانی به‌یه‌کدی له‌ق کرده‌بوو. بۆ دلنیا کرده‌وه‌ و سه‌په‌زه‌ی به‌دگومانی «نه‌و که‌سانه‌ی که‌وا ده‌زان سه‌دام حوسین له‌ پشت نه‌و که‌سانه‌وه‌یه

که ده‌بانده‌ی حوکم و دمه‌لاتی بارزانی له به‌ین به‌رنه پشینیاز ده‌کات که دیداریک له نیوان سمراندا نه‌نجام‌بدری و یه‌کێک له کوواری بارزانی به مه‌بهستی زه‌منه خوشکرن بز سه‌فه‌ری سەدام بز ناو‌پردان، به‌چته به‌غدايه.

هه‌له‌به‌ته پاش نه‌و هه‌وله‌ی که له هه‌یفی ۱۲/ ۱۹۷۰ و له به‌غدايه بز تیرۆر کردنی نیدریس درا، نارنده‌وه‌ی نه‌و بز به‌غدا له نارادا نه‌بوو، بز به نه‌مجاره‌یان مه‌سه‌ود ده‌روات تا زه‌مینه بز سه‌فه‌ری سەدام خوش بکات. (۲۷)

له کوردستاندا چ شتێک له‌مه‌ر رێکه‌وتنی نه‌وان بارزانی و نێران و سپا دزه ناکات، به‌لام له ناو مه‌کته‌بی سیاسی و کۆمیته‌ی ناوه‌ندی حیزب دا جوهره جو‌دايه‌یک به‌رچاو ده‌که‌وت: ژماره‌یه‌ک که به‌ده‌چن چ شتیکیان له‌م باره‌یه‌وه ته‌زانیه‌ن بن، هه‌شتا پێمان وابوو که ده‌کێ له رێکه‌ی دانۆستانه‌ره به‌گه‌نه چارمه‌ریک، که‌چی هه‌نێکی دی (له‌وانه دکۆتر مه‌حمود عوسمان) به هه‌چ جزێ له‌گه‌ل سازش دا نه‌بوون.

له ناوه‌راستی هه‌یفی ۶/ ۱۹۷۳ دا ج نه‌رال بارزانی هه‌له‌یه‌یه‌نیکی سه‌یر ده‌گه‌ل په‌یامنێری واشنگتون پۆست دا نه‌نجام‌ده‌دا و له‌و هه‌له‌یه‌یه‌نه‌دا دا‌وا له نه‌مه‌ریکا ده‌کات « به‌ شتیه‌یه‌کی سیاسی، نێسانی، یان سوپایی ناشکرا یان نه‌یتی» پارێزگاری له‌ کورد بکات، له‌م هه‌له‌یه‌یه‌نه‌دا بارزانی له‌سه‌ری ده‌روات: «نێمه ناماده‌ین نه‌گه‌ر ولاته په‌گه‌رتروه‌کانی نه‌مه‌ریکا له‌م گۆرگانه‌مان به‌پارێزی و پشتیوانیه‌مان بکات نه‌وا له‌م ده‌فه‌ره‌دا به‌ پیتی سیاسه‌تی نه‌و کار ده‌که‌ین، نه‌گه‌ر به‌ باشی پشتیوانیه‌مان لێبکێ ده‌ترانین ناوچه به‌ نه‌وته‌کانی که‌رکوک به‌خه‌ینه ژێر ده‌ستی خۆمان و نێمیتازی نه‌وته‌که به‌ده‌ین به‌ کۆمپانیای نه‌مه‌ریکایه‌کان: نه‌م ده‌فه‌ره هه‌تی نێمه‌یه، نه‌م خۆمالی کرنی نه‌وته، خۆمالی کرنی «کۆمپانیای نه‌وتی عێراق» له ۱/ ۶/ ۱۹۷۲ دا کارێک بوو که له‌ دژی نێمه‌ی کورد کرا.»!

جه‌نه‌رال بارزانی له‌ کۆتایی قسه‌که‌کانیدا ده‌لیت که ناماده‌یه هاوکاری و کۆمه‌کی نه‌مه‌ریکا «له‌ رێکه‌ی نێران یان نېسراتیله‌وه وه‌ریکێ، به‌لام هه‌له‌به‌ته کۆمه‌کی راسته‌وخۆ به‌ن باشتره.» (۲۸)

دیاره نه‌دی پاسی سه‌فه‌ری مه‌سه‌ود بز به‌غدايه و دیداری سمران، باستیکی زیاد و به‌هۆده بوو.

بهره‌ی نیشتمانی (۱۹۷۳/۷)

دامه‌زاندنی «بهره‌ی نیشتمانی» له ۱۷/۷/۱۹۷۳ دا که ته‌نیا برینی بوو له حیزبی به‌عس و حیزبی کومونیستی عێراق، دوا‌ی نه‌وه‌ی که پارتی نه‌چوه‌ ناوی، خزی له خزی‌دا قوناغیتیکی تازه‌ بوو له تیک‌چوونی په‌کجاره‌کی به‌ینی بارزانی وه‌غدا.

کورده‌کان له یادداشتنامه‌یه‌ک دا مه‌رحه‌کانی عۆیان بۆ چۆنه‌ نه‌بو بهره‌ی نیشتمانی دیاری کر «هرشی بوون له:

- ریکه‌وتنی جاران له مه‌ی نو‌تونومی.
- ریکه‌وتنه‌که‌ی جاران له‌مه‌ی شتوازه‌کانی دیاریکردنی سنووری ناوچه‌ی نو‌تونومی.
- به‌شداری کردنی راسته‌قینه‌ی هم‌مه‌و حیزه‌کانی ناو بهره‌ی نیشتمانی له کاروباری به‌رتوبردنی ولاتدا (حیزبی کومونیستی عێراق و حیزبی ده‌وکراتی کورده‌ستان) بۆ نه‌وه‌ی داموده‌زگای حکومه‌ت به‌ ته‌نی له ده‌ستی به‌عس دا نه‌بن.
- به‌ مه‌به‌ستی گێترانه‌وه‌ی ده‌وکراسیه‌تی راسته‌قینه‌ بۆ ولات، ریفرااندومی نازاد و گشتی، له ماوه‌ی نه‌وه‌ی سالتیک دا دوا‌ی په‌یوه‌ندی کردنی حیزبی ده‌وکراتی کورده‌ستان به‌ بهره‌ی نیشتمانی‌یه‌وه نه‌نجام به‌دری.

دکتۆر مه‌حمود عوسمان هه‌ست و به‌چوونی کوردان له‌مه‌ی بهره‌ی نیشتمانی نه‌ه‌و‌راو به‌م شتیه‌یه‌ روون ده‌کاته‌وه. «سێ ساڵ و نیوه له حکومه‌تدا به‌شداریین وچ شتیک نه‌نجام نه‌دراوه. بۆیه ئه‌مه ناتوانین به‌چینه‌ ریزی ریکه‌خراویکی تازه‌وه» (۲۹)

به‌لام دامه‌زاندنی بهره‌ی نیشتمانی بۆ کورده‌کان ناقه‌به‌ت و نه‌نجامی گرنگی هه‌بوو: په‌یوه‌ندی‌یه‌ان ده‌گه‌ل کۆمونیسته‌کاندا په‌چرا، چهند مانگه‌یک له‌وه دوا په‌یوه‌ندی نیتوان حیزبی ده‌وکراتی کورده‌ستان و حیزبی کومونیستی عێراق به‌ راده‌یه‌ک تیک ده‌چیت و ده‌شپۆی که شه‌ر و پێک‌دانی چه‌ک‌دارانه له نیتوان کورده‌ کۆمونیسته‌کان و پارتیه‌یه‌کاندا روو ده‌دات. نیدی له‌مه به‌ دواوه حیزبی ده‌وکراتی کورده‌ستان به‌ ته‌واوه‌تی گو‌شه‌گیر ده‌بیت.

کیسینجەر و - شای قێتران بەر لە هەموو شتیکی حەزی دەکرد نەو باروودۆخ و رووشە ی هەیه وەکو خۆی بێتێ و نەم وەرەمه شیرەنجەییە لە «جەستە ی عێراق» دا بێتێ تا قورمێ بگرێ و هیچ یەکیک لەوانە خوازبازی سەرکەوتنی کوردەکان و بەدەست هێنانی ئوتونومی راستەقینە نەبوون. (٣٢)

کیسینجەر لە ١٦ / ١٠ / ١٩٧٣ دا، واتا نۆرۆژ دوا ی دەست پێکردنی شەری عەرەب و جولهکە، دەستووری دا کە وەلامی بارزانی بدەنەوه و پلێن کە نەو «کیسینجەر» لە گەل نەو هێرشە سەرتاسەرییە دا نییە کە بارزانی پێشنیازی کردووه و نەو کارە بە مەسەلە حەت نازانێ، لە حالتێکدا بە گوتە ی نامادە کارانی «راپۆری پایک» نەگەر نەو هێرشە بکرایە نەگەری هەر چۆرە سەرکەوتنیکی هەبوو.

١١

پڕۆژە و پێشنیازێن پەڕیوەست بە دەستووری بنەڕەتی

نەگەر شەری عەرەب و جولهکە هەڵنەگیرسابا، نەوا سوپای عێراق بە هەموو نەگەریک لە سەرەتای هەیلێ ١٠ / ١٩٧٣ دا هێرشێ دەکرده سەر کوردەکان.

نەگەر کیسینجەر بە مەسەلە حەتی زانییا و رازی بوایه، بێگومان بارزانی پاش چەند رۆژێک لە هەلگیرسانی شەری عەرەب و جولهکە، هێزی پێشمەرگە ی وەگەر دەخت و پەلاماری سەنگەرەکانی سوپای عێراقیان دەدا،

لە مەسەلە ی ئوتونومیدا بەلێنی نەو درابو کە کوردەکان بۆیان هەیه، زانستگە یەک بە زمانی کوردی بکەنەوه.

وترا ی هەموو نەمانە دەین نەو بگوترێ کە نەو پڕۆژە یی پارتی لە مەڕ چاک کردن و تۆمار کردنی دەستووری هەمیشە یی خستۆیه رو و پێشنیازی کردبوو مایە ی سەرنج بوو، چونکە نەو پڕۆژە یی مەسەلە ی ئوتونومی کوردستان لە ناستیکی تیرو تەسەلتر و وردتر لەوه ی کە تا نەر شۆڕشی کورد داوا ی دەکرد، دەخاتە بەرچاوان.

نەم قەوالە و بەلگە نامە تێرو تەسەلە کە بە ناشکرا داوا دەکات، بەشی ناوچە ی ئوتونومی لە دەرامەت و بودجە ی گشتی ولاتدا دەین لەگەل رێژە ی دانیشتوانی ناوچە ی نیویراودا گونجاو یی، لە راستیدا پێشنیازی دامەزراندنی دام و دەزگایەکی جێبەجێ کردن و یاسا دانان بۆ کوردستان دەکات، ئەریش بە دامەزراندنی:

- نەنجومە نیتیکی ناوچە یی، کە دەسەلاتیکی فرە ی هەین لە پەسند کردنی بودجە و

بدرنامه دانان و دانانی یاساتین ناوچهیی.

- نهنجومه نیکی جیته جتن کردن له ۱۴ وزیر و به هه لهرژاردنی سەرۆکی نهنجومه نی جیته جتن کردن، که به خوی له لایمن پەرله مانه وه هه لهرژاردین.

- دلگایه کی بالای دهستوری به نه ره تی.

سەرۆکی نهنجومه نی جیته جتن کرن، که سەرگۆمار به فرمانی کی کۆماری نهرکه کانی په سهند کردوه، خو به خو دهیت به یاریده دهی سهرهک وه زیری کۆماری عیراق.

که مەزکۆری سهره کی نهم به لگه نامه په، که په یه وهندی نێوان دهسلاتی ناوهندی و ناوچهیی به وردی و تیرۆتسهلی شروقه و روون ده کاتمه و نهمه په که کم و زۆر باسی په یه وهندی نێوان دهسلاتی ناوهندی و ناوچه عه ره ب نشینه کانی ولات ناکات یان دەرۆنگی به یه وه دهسلاتی ناوهندی و ناوچه عه ره به یه کان وه کو حه قیقه تی حاشا هه لهنه گر قه بۆل ده کات.

بێ نه وهی بانه وئ سهرایای نهم پرۆژه بهی به خهینه بهر لیکۆلینه وهو گفترگۆ نه وهنده ده لێچن که پرۆژهی کورده کان داوی دام و ده زگایه کی یاسا دانان و جیته جتن کردنی نه وۆتی ده کرد که تنیا له چوارچێوهی ولاتیکی فیدرالدا ده شیا و له چوارچێوهی هیچ رژێمیکی دیکه دا نهمکانی نه بو.

ههروهها بێ نه وهی به یه نه ناو وه رده کاری پرۆژه که ی حیزبی کومونیست و به عس له مباریموه، پتۆسته به لێچن که پرۆژهی به عسیان هه رچهنده زۆر دوور دێژ و پڕ شەرح و شروقه بو، زۆر لهم پرۆژه په «دواکمه و تۆتر» بو، به تایبته تی لهم رووه که ده یگوت سەرۆکی نهنجومه نی ته نفیزی «جیته جتن کردن» له لایمن سەرگۆماری عیراقه وه هه لده به ژێر دێ نکه له لایمن جه ساوه ری خه لکی کورده وه، نه مه جگه له وهی که پرۆژهی به عس وشه ی «وه زیری» به کار نه ده تنیا و تنیا به ده نهمینداریتی قاییل بو، که به ژ هه ر په کتیکیان نه مینداریتی گشتی دا بێری.

به لام له هه سرو نه مانه گرنگتر نه وه بو که پرۆژه که ی به عس له پتیشه کیه که ی خۆیدا ده یگوت ده بێ پایته خستی ناوچه ی نو تونومی «سلیمانی، یان هه ولێر یان ده وۆک» بێ، و که رکوکی لهم حه ساوه دهرده کرد.

دیاره نه مه بز جه نه رال بارزانی، خوی له خۆیدا مانای راگه یاندنی جهنگ بو.

کورستان لهڼلیوان ټولننومي، سهریبه خوځی و نه مانه!

له پاییزی ۱۹۷۳ دا، یې نهوې چ شتيگ لعمېر کومهکي شاو «سپاء» بز بارزانی دزه کردهې و بلار بوو بیتموه، له کورستاندا گزرانکارهکي هڅنده بهرچاوی روویدابوو که ته نانت سهریبه بینهري نا ناگاشی راده کیشا و ههستی پینده کرد.

له باری سوپاییموه، ټوټیکي بهرگری دژه ههوايي گرنګ له دهوړ بهري باره گای جه نه رال بارزانی له باوردهان و قهسری و نزیکي حاجي ټومهران دامه زرترا بوو.

پتر له ههزار کورد، به سهریازی ناسایی و دهه جه دار و نه فسه ره وه، که نه پان توانی بوو لهوې پتر له ریزی سوپای عیراقدا و همتن، په یوه نديیان به جه نه رال بارزانیموه کردبوو.

له دهوړ بهري بارزانی دا، له «حساسو ته لای کورستان» دا که لټک سیمای تازه ده کموته بهرچاو: هندیک له مانه لاوانی خوځندکاري زانستگه کان بوون که له نهوړوپایه ده پان خرنند و به پتچمه واندي هه موو تیکو شمروانی کورد، له پختاوی مانموه له به غدا په پشتیان نه کردبوو کوساران.

به لام گزرانکاری بهرچاوی، گزرانکاری سیاسي بوو، له راستیدا سهرانی کورد گزرا بوون، نهو نارامی و پارترکاری بهی جارانیان وه لا نابوو، سهرسه ختی و سهرکیشیهکي نهو ټویان دنواند که ده شتت بگوتری سهر بوو!

ناستی مه بست و تمهگان به تاشکرا بهر ز بوو بوووه، نامالجي جه نه رال بارزانی و نهواني دی له شهردا ته نن و دهست هتانی ټولنومي نه بوو.

عیراقیه کان په کم کمس بوون له مهیدانی تاوتبار کردنی بارزانی به بهرورمه کردن و بلار کردنهوې بهري جودا خوازی، وشي سهریبه خوځی کورستانیان به کاربرد، لن کورده کان تاماره بهکي دوو درتیه بهر حال له گفتوگو یاندا ده گهل فمرونه گیاندا، خزیان له باسی سهریبه خوځی دپاراست.

به لام نم لټنا هه له نکاودا هاتپوه نارواو، هه لته مهنتیهکي کورده کان زور جولن و ناسکېرو، حمیب کریمه ی سکرتری گشتی پارتی دلقن: «سهریبه خوځی بهر لهجایی ناسایی وسروشتی مټوړوی هه موو میله تانه» و لسمری دهرات «بزاقن نه توهی کمه ده گن بهر وانه جه زیری بهکان، له سهره تا دا دلولی سهریبه خوځی مان نه کرد، تمن خوازیاری په گسانی و دهست هتانی مافی سیاسي راسته قهنه بوون له مهیدانی

خه باتدا به که بهر ی نازاد پهنوازی ته ته وهی جه زایر داواکانی زیاتر دهکات و سهره بجهام داوای سهره بخوی دهکات... نیمه ی کوردیش له سهره تادا چمان دهوشت؟ مانی قسه کردن و فتره یون به زمانی ژگماکی خومان، ریزگرستی کما سیه تیمان، نه مه یان پین رهوا نمبین، نهوجا دلوی توتونو میمان کرد و خه باخان له پیتاودا کرد، نوکمش له بهراته مری رهفتاری دهم دمه یانه ی سهرانی بهمن و له بهراته مری روودلوانی وهکو دمه سیه که ی نازم کزلوا^(۳۵) ناچارین بو پاراستی صافه کالمان داوای توتونومی بکهین، داواکانی نیمه لهم سهره چاوه موه هلقولین، بهلام نهگمر نه ممشان پین رهوا نه بهترین، نهگمر شه یزکی دیکه ده تکیسه تیره، ههنگینی چاوه مری نه سهره بخوی.»

حبیب کریم له کوتایی به یقین خوقدا دهلق: «رهوت و رهرو دهی روودلوان بو هه موه میلله تان هه نه مه یه، نهو صایه؟» له سهری دهروات:

«پتو یسته نه م خاله ره چاوه بکری که خو ویستی و دووره په ریزی رژیمه عمره به به یه که له داوای به که کانی به عه دایه کردیانه کاری که نیمه داواکانان زیاتر بکهین.»^(۳۶)

جه نه رال بارزانی ههچ نه گزواوه، له مانی ۱۹۷۲ شدا وهکو ۱۹۶۲ له سهره هه مان بهرویا وهه که نهو رژنامه نووسانه ی کوردستان، نوینه و نه ردراری ولاته کانی خویانن، بهشی به که می گفتوگو هه میسه له کش و ههواو ژینگه به کی تا راده به که غریب و نامودا نه بجهام ده درتی، جه نه رال هه میسه به بی سهره یه وه چاوه نوره بهراته ره که ی پشتیوانی له ههواو ناواته کانی بهکات، کاتی سهره بجهام ناچار دهین مل بدات بو نهوهی که یاری بهراته مری «نه ن رژنامه نووسه و ههچی دی» ههنگینی له رتگی نهووه نامه به که بو ولاته که ی نهو دهترین.

جه نه رال بارزانی دهلق: «نیمه نامادهین په یه وندیان دهگهل فهره نه سدا ههین، ولات و خاکی نیمه دهو له مه نه ده، نهگمر دهو لهقی فهره نه که سینگ بهترین ده توانن سهره بهت به هه ندی شت، بو وینه سهره بهت به مه ی که نایا توتونومی به مه... یان ده بهاریه سهره بخوی! قسان بکهین.»^(۳۷)

له و بهری ناره حه تی ته رجومانه که دا «دکتور مه محمود عوسمان، که نه م شتانه به کومه له مه مه له به کی «خه یالی» ده لاتی» جه نه رال بارزانی نه ی توانی خوی بکری و نه م قسانه نهکات که پتو یسته بو که سینگ دیپلوماسی بکری: «سهره مینی کوردستان، په له کانه نهوت، نه مه خاکی نیمه یه، هی نیمه یه، نیمه به وه رگرستی نهو صافه زولم له چ که سینگ

ناکدین، مالی نیشمیه... جه نمرال بارزانی نوجا لسهری رۆی : «نه گهر ناردنی نه وتکه مان له رتگهی سوزیاو عیتراتی شهوه مه یسر نهی، گرنگ نییه، نیشم ده توانین رتگه یهک بز بۆری نه وتکه مان بدۆزینه وه، نه گهر کۆمه کیتیکی باش بکریین ده توانین چاره سرتک بۆ ئهم گرفته شی وه دۆزین!»

جه نمرال بارزانی هیش وه کو ریه رانی ناسیونا لیستی نهسته مۆلی په نجا سال له مەویەر، ده یه وێ سهره خۆی کوردستان بهو «سهره ووت و سامانه» دابین بکات که ده کۆپته دهستی واته نهگه: «ژێک کوردستان سهره خۆ بی!»

جه نمرال بارزانی هیش وه کو هه مان ریه رانی سالاتی ده یه بیست، سه بارهت به وه رگرتنی ئوتونومی یان سهره خۆی، که ژۆر ناره زوی به ده ست هینانی ده گهرد، بێده سه لاتی ده مۆنتی، له هه یقی ۱۹۷۳/۱۰ دا له وه لاهی ئهم پرسپاره دا که نایا به راستی به ئوتونومی قاییل ده بیت، له حالیک دا هه نوکه کوردستانی نازا کراو سهره خۆی هه یه، ده لیت: «ئهم به به یاری نیشم نابی، ئهم به یاره له ده ستی نیشم دا نییه، ده یی ئهم پرسپاره له زله یزه کان بکری: بۆچی کوردیان بهو حاله وه هه شتۆته وه؟»

ئهم وه لاهه که بۆ ئه وکات ناسه فه وم بوو، نیشتا روون و ناشکرایه: «بارزانی خۆی له حاله تی وابهسته یی ته وادا ده یینیه وه: له یاری ده روونی شه وه به ته ما بوو زله یزه کان سهره خۆی «به ده نی»، له یاری سوپایی و مادی و داراییه وه به راده یه ک پابه ندی ولاته یه کگرتوه کانی ئهمه ریکا بوو که نه دی سهره خۆی راو بۆ چۆنی له ده ست دا بوو.

لێ ئه و سا که چ که سێک ناگاداری ئه و مه سه له و کیشانه نه بوو که بارزانی ده گه ل ئهمه ریکایی و ئیترانیه کانه دا هه ی بوون، چ که سێک نه یده زانی که له کاتی شه ری ئو کتیه ری ۱۹۷۳ی عه ره ب و جوله که دا، کيسنجهر رازی نه بوو بارزانی هیش به رته سه ر سوپای عیتراق، ئه و دی که له به رچا و بوو و هه مموان ده یان بینی کۆمه که کانی ئیتران بوو.

ته نه اته له به عه دایه شی خه لکانه یک له خۆیان ده یرسی نایا ده شته شای ئیتران به راستی به یه وێ کۆمه کی بارزانی بکات تا سه ره تا سهره خۆی وه ریکری و پاشان به هه ردو کوردستانی عیتراق و ئیتران کوردستانی گه وره دروست بکات، ئه و سا بیه خاته ژێر رکیف و سایه ی خۆی؟ هه ر له نیشتا وه زارا وه ی کورد داش، یان بۆ ئهم ولاته تازه یه دارشتی بوو، (گورده اش له سه ر وه زنی به نگلاداش)

چ که سێک له و سهره بده نه دا نه یده زانی که ئهم گومان و مه زه ندیه له مه ر مه به ست و نیازی شا ته نی خه یال پلا وه و هیهی دی.

هووهيدا و مهسه لهی کورد

هه لهبه ته سه رانی نێران له قسه رهسمیه کانی خویاندا رۆز به پارتۆ بوون، کاتێ له نه میر
عهباس هووهیدای سه رهک وهزیری نێرانیان پرسی په یوهندی نێران ده گه له جهنه رال بارزانیدا
چۆنه، له وهلامی مه بهسته سه رهکیه که هه لهات و گوته:

«کورد هکان، په که مین نێرانیان که هاتونه ته دهمشی نێران، نهمه نهوان به نه ته وه به کی
جیا نازانین، نێرانیان، هه موهوان ده له ن نێران بارزانی چه گدار کردهوه، من پتم وا نییه،
بارزانی پتو یستی به وه بیت که نێران چه کی به داتن، خودی سوپای عێراق له مه یه دانه کانی
شه ردا ههنده ی چه ک و ته قه مه نی به جته هتشتوه که بارزانی پتو یستی به چه ک و
ته قه مه نی که سی دی نه بهت، نه مه جگه له وهی نهو ده توانی به ناسانی له دۆسته
عێراقیه کانی له ناو چه کانی دیدا چه ک و ته قه مه نی وه یگرێ، له رێگه ی شه تی عه ره به وه،
نهمه له م باره یه وه هه ندێ شت ده زانی». (۳۷)

سه رهک وهزیری نێران نهو جا له سه ری دهوات:

«به لام خو نهمه ناتوانین چاره نووسی کورده کان پشت گوێ به خه یان، نه مانه، من ناتوانم
به یتم که نێرانیان، نهو سا که ده له ن که نهمه چاوی ته ما حمان به یه وته نهو دیوی سنوور، نا،
وا نییه.

«نیدی پتیمان خو شه نهوان لهو دیوی سنووردا بن، نه وهی که ده یانه وی له وێندهر بۆیان
مه یسه ر بیت.

«به لام له گه له نهمه شدا یه ک ره گ و نه ژادین، نه گهر وشه ی نه ژاد شته ی که به یه ن،
گوته ی نه م قسه به قورسه، له دیوکی سنووردا، لێره نێرانه، لهو دیوی سنووردا له وێندهر
عێراقه!».

«به روانه، لێره پس مامان نیشته جێن، لهو دیو پس مامان، هاتو چو له نێوان هه ردو لا دا
هه به.»

سه رانی نێرانی هه رگیز به تاشکرا له مه ی پتر خویان گیر دای چاره نووسی «پس مامته»
کوردی خو ناکه من، لێ نه م کاره به رواله ت هوی نیکه رانی جهنه رال بارزانی نییه، له وه به
وا بهر به کاته وه که «زه مانه تی» تری هه ن.

له فقه ناشتیپوهه قه شهر

له مانگی ۱۹۷۳/۱۰ دا بهینی به غداو جهنرال بارزانی به تهلووتی تیک چوو، سهرانی بعس لږه برون که بهرنامهی توتونومی خویان به روزهاندی یان یه روزهاندی نهو کوردانی له دهوری بارزانی خه بوو بوتهوه، جیبه جی بکن.

سهدام، دولی ریکخستنی پرژوهی «دستووری» پنجی ناوچهی توتونومی له ۱۰/۱۷ ۱۹۹۱ دا، له گهرمهی شهری عهروپ و جوله که دا، پرژوهی نیویراوی خسته بهردهستی کۆرتیکی چنده سهد کسی له خهلکانی «پیشکه وتوخواز» که چنده که سایدتیپه کی «سهره خوی» کوردیشیان تیدا بوو.

به لای سهرانی پارتیپوهه نم کاره جوړه «تهوس» و شهرخوازی یکا بوو. به لای سهدام حسینهوه، پارتی نوتهری هه موو کورد نه بوو، نه مهش قسه به کی دۆغری بوو.

لی سهدام پاش نهوهی که بهم شتویه خهلکی کورد له پارتی و له بزالی کوردینی به رتبه رابه تی جهنرال بارزانی جیا ده کاتهوه، زور زوو ده گاته نم نه غامگیریهی که جهنرال بارزانی نه که هه نوتهری گهلی کورد نییه، نه ناهت «دزمی» گهلی کورده، که دیاره نه مه قسه به کی ناهجی و ناهروسته.

وێرای نهوهی که «جاشه گانی ۶۶» (برایم نه حهده و تالهبانی) له سالانی ۱۹۶۶- ۱۹۷۰ دا نه یانتوانی کار له بیرو به چوونی به شتیکی گرنکی گهلی کورد بکن و له بارزانیان دوور به خه نهوه، که چی سهرانی به عس ههولده دهن سهرله نوێ دوو بهر به کی به خه نه ناو ریزه گانی بزالی کوردتیپه وه.

کورتهمیزوو به کی پچرانی په یوه نندیان

به ره له هه لگیر سانهوهی شهر، سنی مانگیک به دان وستانهوه برایه سهر، و پاش نهوه شهر به ناچار دیستی پیکرد.

به ره ی نیشتمانی، له ۱۹۷۳/۱۲/۱۲ دا پرژوهی دهستووری به نه ره تی ناوچهی توتونومی، که له لایه نه به عه وه ناماده کرابوو، به ره سمی خسته بهر دهستی پارتی.

لەسەرەتای هەيشی ١/١٩٧٤ دا شاندیکی کوردی دەچیت بۆ بەغدایە و بۆماوەی
مانگیتکی تەواو لەو قەندەر دەستیتەوه، لەم دیداردا باسی چۆنەتی چون بۆ بارەگای
بارزانی لە حاجی ئومەرمان و هاتەوه بۆ بەغدایە دەکری.

نەندامانی ئەم شانە بەسەرۆکایەتی حمەیب کەرەیی سکرێتیری پارێی بریتی بوون لە
«سامی» و نوری شاووەیس، سالح یوسفی، دارا توفیق و ئیحسان شێرزاد.

سەدام حوسێن سەرۆکی شاندی «بەرە نیشتمانی» یە.

لە سەرەتادا هەر شاندێک راوی چۆنی خۆی بەیان دەکات، پاشان هەردوو شاند پێکەوه
نەو هەسلە گرنگانەی کە لەسەری ناکۆکن، دەکەن بە لستیک:

- دپاریکردنی سنووری ناوچهی ئوتتوومی

- مەسەلەی هێژن پێشمەرگە

- مەسەلەی چاودەری سنوور لە لایەن کوردەکانەوه

- پەيوەندی کورد دەگەڵ ئێراندا.

- بەشداریکردنی کورد لە «بەرە نیشتمانی» دا.

نەوێ سەیره حمەیب کەرەیی سکرێتیری گشتی پارێی لە سەرەتادا ئا رادهیهک گەشبین
بوو: نەوێ وه بیران دێناوه کە «دان و ستانەکانی لەمەڕ رێکەوتننامەی سالی ١٩٧٠ ش
لە هەرەلێ را دۆوار بوو».

رێهەزانی بەعس، جگە لە هەر باری سەرلێجێکی دی، زۆر بەوه ئارەحمەت بوون کە حمەیب
کریم سەرۆکی شاندی کوردی بوو، لە سالی ١٩٧٠ شدا، لەبەر نەوێ بەرەچهلەک ئێرانی
بوو، رەهزبان کردبوو کە بێن بە یاریدەدەری سەرکۆماری عێراق.

سەدام حوسێن، لە یەکێک لە کۆبوونەوهکاندا جەلهوی لەدەست بەردا، لە سکرێتیری
گشتی پارێی پرسی: «تۆ نۆتەری کێی؟» وهلامی حمەیب کەرەیش زۆر توند بوو: «من
نۆتەری نەو هێژم کە تۆی ناچار کرد چەندین جار بێتە چیا».

لێ دواي یازدە رۆژان نییدی حمەیب کریم رەشبینی خۆی لەمەڕ دان و ستانە کە
نەدمشاردەوه و بە ناشکرا دەری دەبری.

لە کۆتایی هەیفی یەک دا کوردەکان و بەعسبەکان لێیان کەلە هەیفی دودا دیدارێکی
دیكە بکەن.

نێستا رەوشە کە زۆر گرژ بوو، ژمارەیهک لە کوردەکان گەڕابوونەوه بۆ چیا، حمەیب و

نۆتھەری کوردەکان لەمانگی دوو دا نەچوون بۆ بەغدا و فوئاد عارف و ئیحسان شیرزاد،
 کە دوو کەسایەتی «سەرەخۆی» کورد بوون لەبری ئەوان چوون.
 بەلای سەدام حەسینەو، نەهاتنی حەبیب کریم و ئەندامانی تری شاندەکە بۆ بەغدا،
 خۆی لە خۆیدا بڕینی گفتوگۆیە کەبوو، دۆخ و رەوشەکش، گرژ و گرژتر دەبوو.

١٦

دوا هەولێ ئیدریس لە بەغدا

دارا تۆفیق لە ١٩٧٥/٣/٥ دا (دەینی ١٩٧٤/٣/٥ بێ، - وەرگێڕی کوردی -) بە
 ناسەپەکی بارزانییەو بۆ سەدام حەسین دێت بۆ بەغدا: بارزانی لەم ناسەپەدا دەنوسیت:
 «دەینی رێگە لە خرابتر بوونی رەوشە کەبگیردێ، دەینی دێن وستانی جدی بێتە گێ...»
 سەدام حەسین کە لە ٢/٧ دا وەلام دەداتەو و «سەراسامی خۆی لەمەڕ نەچوونی شاندی
 کورد بۆ کۆبوونەوی مانگی شوبات، دەردەبێ» و لە سەری دەروات «هەمیشە چاوەنێرە
 کە بارزانی یەکتەک لە کوردەکانی خۆی بنێرێ».

ئەحسان شیرزادیش، ناسە بۆ بارزانی دەنێرێ و داوای لێدەکات کە یان ئیدریس یان
 مەسعود بنێرێ، شیرزاد دەلێ «ئەمە فێداکارێ کە، بەلام ئێرە لە ژبانی خۆتاندا فێداکاری
 ژۆتان کردووە، ئەمە بۆ ئایندە پاشە».

ئەوسا خەتێکی تەلەفونی راستەوخۆ لە نێوان بەغدا و بارەگای جەنەرەل بارزانی دا
 ھەبوو، بارزانی داوای لە بەغدا بە کرد کە فەرکەیک بۆ رەواندێز بنێرێن، بۆ سەپەن و اتە
 ١٩٧٤/٣/٨ سەعات پێنجی پاش نیوەڕۆ ئیدریس بارزانی لە تەگ شاندێکی گرنکی
 کوردی دا کە ھەموو وەزیرە کوردەکان و دارا تۆفیق و ئیحسان شیرزاد و فوئاد عارفی
 لەگەڵ بوو، گەییە بەغدا، بەلام شوێنی کەسایەتیەکی پەرچەستە خالی بوو: حەبیب
 کریم.

نۆتھەرائی کورد لە کۆشکی «مییوانانی رسمی» دا جێگیر بوون و دەم و دەست دێن
 وستان دەستی پێکرد.

کوردەکان و بەعسییەکان پێکھێو مەسەلەکانیان خالیەندی کرد.

١- دێن وستان لەمەڕ رێگەوتە سیاسییە پەرەتییەکان بەمەبەستی ئەوێ ھەردوولا،
 بەعس و کورد بەگەنە ستراتیژییەکی ھاوێش و پش-تێوانی کردنی کورد لە عەرەب.

فەلمستین و مافی عەرەب لە گەنداوی قارس و پشتیوانی کردنی عەرەب لە کورد نەک
هەر لە عێراقدا بەلکو لە نێران و تورکیاش!

۲- دیاری کردنی سنووی ناوچەی ئوتوئومی، باسکردنی کێشه‌گانی کەرکوک و ژەنگار
و خانەقە (سەبارەت بە کەرکوک هەشت چۆرە چارەسەر خراپە بەر پاس و لێکۆڵینه‌وه.)

۳- بارودۆخی حقوقی و یاسایی، ناوچەی ئوتوئومی، داوەزاندنی ئەنجۆمه‌نێک،
دیاری کردنی نموونە دەرەستە کە پێشواستە بۆ ناوچەی ئوتوئومی دیاری بکۆن،
مەسەلەی دەستووری ئەساسی.

شەوی هەمان رۆژ (۳/۸) سەعات هەشت، ئیدریس و سەدام پێکەوه دانەشتن و
کەوتە گفتوگۆیان، لەم دیدارە تاپەتێبەدا ئیدریس گوتی: «کوردەکان نامادەن، کە
ئەگەر رێکەوتنێکی تەواوەتی بەدەست بێن، هەموو پەردە نێهینه‌یه‌کان دەگەڵ نێراندا،
بروخه‌ن» و داوای کرد کە بۆ زەمینه‌ خۆشکەرن بۆ رێکەوتنێکی بەو ناوایە دەرەستی چەند
رۆژێکی بدرێت.

دەرباری کەرکوک، ئیدریس بە سەدام حسیتی گوت: «ئەگەر ئێوه‌ یەک هەنگاو بێتە
پێشه‌وه‌، ئێمەش دێتە پێشه‌وه‌».

سەدام پێی دەستی هەر سەبەینی داوای کۆنگرە یاناسایی حیزبی بەعس دەکات.

۱۷

ئێفرات

رۆژی ۱۹۷۴/۳/۹ ئیدریس بارزانی گەشیینی خۆی دەرده‌یێ، وای بۆ دەچێت سەدام
حسین پێشنه‌زەگانی ئەو مۆلەتخواری چەند رۆژی ئەو قەبۆل دەکات.

بەلام نێه‌یه‌ی هەمان رۆژ «غانم عەبدولجەلیل»ی ئەندامی سەرکردایەتی هەریماوەتی
عێراق و بەرپرستی کاروباری کوردستان دێتە دیداری ئیدریس و دەلیت:

- ئەگەر دەتوانم گۆرانگاری بکەم لەم پرۆژە‌یه‌ی ئێمەدا بکەن دەبێ بەر لە سەعات
دوازی رۆژی ۳/۱۱ ئەم کارە بکەن!

- لە ۳/۱۱ بە دواوە پانزە رۆژتان هەیه‌ تا پێشنه‌زەکانتان لەسەر دیاری بکەن
سنووی ناوچەی ئوتوئومی بۆخە‌نە‌وو، بەمەرجێ کە لەم ماوه‌دا چ کاریک نەکەن.

- «دەرباری کەرکوک دەبێ یەکیک لەم دوو پێشنه‌زە هەلبێژێن، یان ناوچەی

که مرکوک له لایمن دام و دهزگابه کی غاوبه شهوه به پرتوه بیرئ و له سایه ی حوکم و سریرمشتی دملته تی مهرکه زیدا بین یان پارتیزگای که مرکوک دابهش بکری و ده و ته زای به خریته سر ناوچه ی نوتونومی و نموی دی بۆ دملته تی نارنده ی بین!

نیدریس په کسهر ده لئ: «به لام نه مه نینزاره!» کاتئ مه سه له ی - رژمیری باس ده کات، عه بدولجه لیل ده لئت: «هرگیز ده گهل نه نگودا سر رژمیری نه لجام ندرت» و که نیدریس دنیای ده کات که سر رژمیری «له پاسادا» بهاری لسه درلوه (پاسای ۱۱/۳/۱۹۷۰) غانم عه بدر - لیل دوو بهاری ده کاتوه «به لام له گهل نیره دا نا!»

نیدریس سهر ده کات که نه دی چ کاریکی له به غدا به نه ماوه، به غانم عه بدولجه لیل ده لئ: «نیمه پتشنیازه کانی نه نگو ده په یته وه بۆ چه نه رال بارزانی، بهار به دهستی نه وه. نه گهر ولامه کی نیجایی بۆ ده گه پتینه وه.»

شاندي نوینه رانی کورد به ره ره رواندز وهرئ ده کمرئ و رادهمپیرن که بۆ سه عات چواری دوا ی نیومرزی سبه یین فرژکه بیان بۆ ناماده بکه ن.

۱۸

دوا یلشنیازلن بارزانی

له ۱۹۷۳/۳/۱۰، دوا ی پاش نیومرزیه کی درنگ فرژکه که ده گهل دارا توفیق و نیحسان شیرلادا ده گه پتینه وه: نه م دووانه همدئ پتشنیازی بارزانها ن دهریاری رهوشی که مرکوک بین ده بین، که ده م و ده ست له رنگه ی غانم عه بدولجه لیلوه ده یگه نه ده ست سه دام حسین.

پتشنیازه کانی بارزانی سن چارهمری جیاوا زن:

- پارتیزگای که مرکوک وه کو خزی و بین ده ستکاری پتینه وه و له لایمن دام و دهزگابه کی هاوبه شهوه به پرتوه بیرئ که سر به ناوچه ی نوتونومی بین.

- نه گهر دملته بدم چارهمسره رازی به بین له و حاله دا بارزانهاش بین چه ند وچرن نه ورژده یی دهریاری نوتونومی له لایمن دملته وه خراوته روو، قه بول ده کات.

- پارتیزگای که مرکوک بکری به دوو به شهوه.

حه ریجه و قه ره ته په بدرئ به دملته، نموی تری، له گهل که مرکوک دا، به خریته سر ناوچه ی نوتونومی.

- پارتیزگای کمرکوک بهو شتویهیهی سه‌رترا داهمش بکری. به‌لام بۆ شاری کمرکوک وه‌زع و حالتهکی تاییده‌تی له‌به‌رچاوبیگری، له‌م حاله‌دا ده‌بن نهم گۆزبانکارییه له‌و پرۆژه‌ی یاسای ئوتونومییه‌دا په‌گو‌نجتتری که له‌لایهن پارتیه‌وه پششیار کراوه.

سه‌عات ده‌ی شهمو غانم عه‌بدو‌ل‌جه‌لیل ته‌له‌فۆن بۆ دارا تۆفیق ده‌کات و ده‌لته‌ت: «پششیاره‌کانی پارتی به‌ ورد و درشتیه‌وه له‌لایهن «به‌رموه ره‌فر کراوه» به‌لام ده‌لته‌ی جه‌ز ده‌کات نمو بینی، دارا تۆفیق نیوه‌شو به‌ئانومیدی لهم دوا دیداره‌دا دپته‌ ده‌ری.

بۆ سه‌به‌ینی ۱۹۷۴/۳/۱۱ دارا تۆفیق به‌ ئوتومبیل به‌ره‌و هاگور ده‌روات، نه‌مه‌ کۆتایی دان وستانه‌کان و په‌چرانی په‌یوه‌ندییه‌کان بوو.

که‌سایه‌تیه سه‌ریه‌خۆکانی کورد، خه‌لکانی وه‌کو فوناد عارف هه‌ول ده‌دین به‌ خسته‌ رووی پششیارزی میانه هه‌لو‌ستنی پارتی و به‌عس له‌مه‌ر مه‌سه‌له‌ی کمرکوک لته‌کدی نزیک په‌که‌نه‌وه.

له ۱۹۷۴/۳/۲۰ فه‌تاح شالی که که‌سایه‌تیه‌کی دیکه‌ی کوردی سه‌ریه‌خۆیه، دپته به‌غدایه تا به‌ ده‌سه‌لاتداران را‌به‌گیریه‌تی که جه‌نه‌را‌ل پارزانی به‌ داهمشکردنی کمرکوک له‌ نێوان نا‌رچه‌ی ئوتونومی و ده‌وله‌تی ناوه‌ندی دا رازی ده‌بته‌ که له‌ لایهن ده‌زگایه‌کی هاوبه‌ش له‌ نو‌قنه‌رانی نا‌وچه‌ی ئوتونومی و ده‌وله‌تی ناوه‌ندییه‌وه به‌رتوه به‌ری.

به‌لام به‌عسییه‌مان ده‌لته‌ن نهم پششیاره‌ شته‌کی تازه‌ی تیدا نییه. نه‌مه‌ کۆتایی په‌که‌جاره‌کی رووداوه‌که‌یه.

۱۹

به‌ریه‌سیاریتی

هه‌شتا زوه‌ و ناتوانی مه‌سه‌له‌تی په‌چرانی دان و ستان و ده‌ست په‌نکه‌ر‌نه‌وه‌ی شه‌ر به‌ شتویه‌کی بنجه‌ر ده‌ نه‌ستۆی لایه‌ک له‌و دوو‌لایه‌نه به‌خری.

لته‌ هه‌موو کوردین سه‌ر به‌بالای چه‌پی حیزبی دیموکراتی کوردستان، که په‌که‌جار دۆی په‌کته‌تی ده‌گه‌ل نێران بوون و به‌ جیدی له‌گه‌ل په‌کته‌تی ده‌گه‌ل به‌عسیان بوون و باوه‌ریار وابوو که په‌کته‌تیه‌کی له‌و جه‌وره ده‌رفه‌ت بۆ عه‌ی‌راق ده‌ره‌خستنی به‌ی به‌ هه‌نزه‌کی پیشکه‌مو‌توخواری به‌ دلی وان، له‌ به‌هاری سالێ ۱۹۷۴دا قاییل بوون به‌وه‌ی که سه‌دام حسین و هه‌موو ره‌به‌رانی تری به‌عس ره‌که‌که‌وتنه‌یان مه‌به‌ست نه‌بووه.

جەنەرال بارزانی چاوی پەری بوو کەرکوک و بە هیچ جۆری نامادە نەبوو دەست بەرداری
 یە، بە بۆجۆنی نەوان سەدام حسین لەم رووه و رێکەوتنی مەبەست نەبوو. سەدام حسین
 لە ١٩٧٤/٣/١١ لەو کۆیونەوهیدا کە پرۆژەی یاسای نوتونومی بەعسی تێدا خرایە
 روو، بۆجۆنی خۆی لەمەڕ خالی ناکۆکی نەوان کورد و بەعسیان خستە روو.

بە بۆجۆنی سەدام حسین، دیارکردنی سنووری ناوچەی نوتونومی پێویستە بەره‌جاو
 کردنی ئەم خالانە نەتەجام بدرێ.

« ئەم سنوورە بە پێی رێژەی چەری دانێشتوانی ئەو شوێنانە دیاری پکەری کە کەوتونەتە
 ناوچەی نوتونومییەوه، خالی سەرەکی لە دیاری کردنی سنووری ناوچەدا نەمەیه، بە
 سەرچێک کە ناوچەکە وەک بەشتیکی لە جیا بوونەوه نەهاتوی ولات و سەرزمینی
 نیشتمانی بچێتەوه.»

لەسەری دەروات:

« نێمە نامانەوێ کە دیاری کردنی سنووری ناوچەکە وەک جیا بوونەوه ی پکەجارەکی
 یان گۆشەگیری وایە، شتی واهی مانای جیا کردنەوهی کوردەکان لە کۆمەڵگەی عێراق و
 گۆشەگیرکردنێانە لە ناوچەپەکی تەسکدا.

نێمە نوتونومی ئەو مانایە وەرناگیرێ کە بریتی یە لە دوورخستەوهی عێراقیانی غەیریە
 کورد لە ناوچەی نوتونومی: نێمە نوتونومی بە «پەپوێندی تەواو» دەزانێ، بەلام لە
 ناوچەپەکی دیاری کراوا کە لەو سنوورە دا مافی نوتونومی لە چوارچێوەی دەسلەتداریتی
 عێراقدا بەپێوە بیری.»

و تەگانی یاری دەدەری سەرکۆماری عێراق، زۆر گرنگە و ئەم بۆجۆنە لەلای پیاو دروست
 دەکات کە بە قەولی کوردەکان بە دەشتیک دەیدات و بە دەستەکە ی تری وەریدەگرێتەوه.

سەدام حسین پاشان لە سەری دەروات: « شتیکی ناشکرایە کە ناکرێ دوا ی پک بە
 پەکی ئەندامانی هەر گروپێکی نەتەوهیی کە نوتونومی دەگرێتەوه بکەوی و بە زۆر
 بیانکە ی بە بەشتیک لە ناوچەی نوتونومی.»

لە راستیدا دەیهوێ بێتی کە (ناوچە تێکەڵاوه‌کان) بەتایبەتی کەرکوک - ناییتە بەشتیک
 لە ناوچەی نوتونومی.

مرۆڤ وا خەیاڵ دەکات کە بۆ پەنجایا سال لەوهو پێش گەراوه‌تەوه، واتە بۆ ئەو سەردەمە
 گەراوه‌تەوه کە ویلسن و نونیل لە سەر سنووری گروپە نەتەوهییەکان مشتومریان بوو.

سه‌دام حسین، سهاره‌ت به دابه‌شکردنی دهرامه‌تی عیراق به‌یتی رژی‌هی دانیستان و دیار‌یکردنی بودجه‌ی ناوچه‌ی نوتونومی لسه‌ر نمو به‌مایه، باوه‌ری وایه که «نم پیش‌نیاژه نه ده‌گمل نوتونومی دا و نه ده‌گمل به‌کیتی گه‌لدا، ناگو‌نجیتا»^(۳۹)

که‌واته نیت‌گه‌شتی رژی‌هرانی به‌عس له مهر «نوتونومی» چ بوو؟ له راستنیدا هه‌ر چه‌نده هم‌مویان زاراوه‌ی «نوتونومی» یان به‌کار دیتا، لن وا دیار بوو هه‌رگیز بیریان له «سنوری لاهه‌رکه‌زیبه‌کی ساده‌ی ئیداری» هتیه‌تر نه‌دموقی.

نه‌مانه هه‌رگیز نه‌وه‌یان له خه‌یالدا نه‌بوو وه‌کو شه‌په‌ک و به‌جور‌یکی په‌کسان مامه‌له له‌گمل کوردا بکین، ده‌یانویست ده‌سلات به‌هه‌موو شه‌وه‌په‌ک و تا سه‌رو به‌ن چه‌نده و چرون له‌ده‌ستی خۆیاندا بن.

به‌یتی گوته‌ی هه‌ندێ له شایه‌تانی کورد، به‌درژیایی دوا قوتاغه‌کانی دان و ستانی هه‌یله‌ی ۱-۳/۱۹۷۶ رژی‌هرانی به‌عس، به‌تایبه‌تی سه‌دام حسین، «به‌ن منه‌تی و سه‌سه‌ختی و خۆیه‌سندیان» نواندوه.

سه‌دام حسین و باقی رژی‌هرانی عیراق پاش خۆمالی‌کرنی «کۆمپانیای نه‌وتی عیراق» وایان بیر ده‌کردوه که ئیدی چ شتی‌ک و چ که‌ستی‌ک نا‌ترانی خۆی له‌به‌ریان بگرت و به‌گۆیاندا بچیت.

هه‌رگه‌سێ نه‌وه‌نده زه‌نگین و پاره‌دار نه‌بوون، (نرخه‌ی نه‌وت بوو به‌ چوار به‌رانبه‌ری جاران)

له‌باره‌ی سیاسی و دیپلۆماسیه‌یه‌وه، به‌عسیه‌کان ده‌یان‌توانی حساب له سه‌رگۆشه‌گیری کرده‌کان بکه‌ن، په‌کیتی سۆلیه‌ت ده‌ست به‌رداریان بوو، حیزبی کۆمونیستی عیراقیش چوو بوونه به‌ره‌ی نیشتمانیه‌یه‌وه.

ده‌گرا به‌ هه‌ولتیکی بانگه‌شه‌یی زه‌ره‌کانه له رۆژاواش «به‌سه‌لمیتر» که رژی‌هرانی به‌غدا به‌ له‌سه‌ر به‌ئینی خۆیان و نوتونومییان به‌ کورده‌کان داوه، لن هه‌رزانی قه‌بولی نه‌کردوه.

چ که‌ست‌یک ده‌چوو تا‌قیبی دروستی و نادروستی نه‌م پرویا‌گه‌نده‌یه به‌کات؟ و سه‌ره‌له‌مام ده‌ی نه‌وه به‌گوترین که نه‌م قه‌سه‌یه راست نه‌یه که گوايه هه‌رزانی که هم په‌یه‌وه‌ندی ده‌گمل شادا و هم ده‌گمل «سه‌ما» دا به‌ته‌و بوو، نه‌دی نه‌یه‌ده‌وست هه‌ن نه‌یه‌ده‌ترانی ده‌گمل به‌عسه‌مه‌مان دا په‌تک بیت. نه، هه‌رزانی ده‌ی بوو له وه‌زع و په‌تگی خۆی به‌راته‌به‌ر به‌ یاره‌ته‌یه‌کانی شا و له‌سالی ۱۹۷۳ به‌مه‌لاوه به‌راته‌به‌ر به‌ کۆمه‌که‌کانی سه‌ما، حالی بوو

و دیگر همزاری شاعیری کرد دهلی: بارزانی سه‌بارت به گه‌لی کورد «و کو دهریشینک و ابوو، دهریش به دهری خوقدا دهری‌تیه و دهری‌تیه و دهری‌تیه تا سه‌نجام که‌سینک بدوزتیه که بز به‌هشت رتوتی بکات» (۱۰-)

نه‌گهر به‌عس، زمانه‌تی تمولی به بارزانی دابوویه، بارزانی ده‌توانی له دوا ساداتا هم‌سو پرده‌گانی پشتیه ده‌گمل نهران و ولاته په‌کگرتیه‌گانی نم‌یکادا به هه‌مان بن موالاتی. 'سانی بروختن که نم دوو ولاته واپان ده‌گمل نه‌ودا «بارزانی» دا کرد.

سرچاو و په‌لوژان

- ۱- هه‌له‌په‌شینک ده‌گمل نویسه‌دا، ناویردان، ۱۹۷۳
- ۲- هه‌مان سرچاو، حاجی نۆمهران، مانگی ۱۹۷۳/۱۰
- ۳- «سامی» نحصان شترزاد، نهری شاوهمس، صالح یوسفی، نافیز.
- ۴- پاش نهمرا کردنی ریکه‌وئنامه‌ی ۱۹۷۰/۳/۱۰ برابم نه‌محمد دلوالی له سهرانی به‌عس کرد به‌نی سن هه‌یلان پاره‌ی ویدمن تا به‌وات بز نهران.
- ۵- ده‌لی نهمسار، به‌یروت، ۱۹۷۱/۱۱/۱۲
- ۶- «عترلق: بۆتی توندی نه‌وت» کریس کوچیرا، نه‌فریقای جهران ۱۹۷۱/۷/۱۳
- ۷- ده‌لی نهمسار، ۱۹۷۱/۱۰/۱۰
- ۸- هه‌له‌په‌شینک ده‌گمل Lejour - Lorient به‌لژیکي نازاد، ۱۹۷۱/۱۱/۱۹.
- ۹- سرچاو به‌کی نه‌تی
- ۱۰- ده‌لی به‌ری ناوخی عترلدا، کریس کوچیرا، نه‌فریقای جدوان ۱۹۷۲/۹/۹
- ۱۱- به‌روته هه‌له‌په‌شینک نه‌میر عه‌باس هه‌یدای، سهرک و‌ه‌یری نهران، ده‌گمل کریس کوچیرا، نیتک‌سیرس ۱۹۷۳/۴/۸
- ۱۲- به‌روته و‌گه‌ندای فارس، گه‌ندایکی نه‌مه‌ریکایه؟» نووسینی کریس کوچیرا، لا فرانس کاتولیک، ۱۹۷۲/۱۱/۳
- ۱۳- ده‌نگی گوندی، نیپ‌پوک ۱۹۷۶/۲/۱۹
- ۱۴- هه‌وال و‌رادیژی پایک، نووسلوی ۴۵۹
- ۱۵- به‌گوتی سرچاو کوردیه‌کان، ژماره‌ی نم دیداره قاییه‌تییه‌نه‌ی به‌لای کهمه‌ه ۳-۴ جار به‌و.
- ۱۶- رابیزی پایک، ده‌نگی گوندی.
- ۱۷- رابیزی پایک، نووسلوی ۴۶۲
- ۱۸- هه‌مان سرچاو.
- ۱۹- راسته، و. و‌لجز که له سالی ۱۹۷۳ دا له‌سهرکار نه‌ما‌بوو، هه‌میشه نار‌ه‌زایی خزی و‌ه‌باره‌ی هه‌ر جظه‌ی و‌سهرکیشی و‌نا‌زویه‌گ له کوردستان‌دا دهری به‌و.
- ۲۰- نازانی ده‌نگ‌باسی رویتەر، ده‌لی نهمسار، ۱۹۷۵/۱/۱۰ نم هه‌واله له لایمن ده‌زگا

رسمیہ کانی نمونہ گاوہ بہ درق خرابہ وہ۔

۲۱- رایزری هایک، نووسراوی ۱۶۶

۲۲- نازانسی، رویتەر، ده‌یلي نه‌ستار، ۱۹۷۲/۷/۲۶

۲۳- پروانه گوتاری (میکافیلی، بهمن و کوردگان) نویسنده گریس کوفچیرا، که له نهمینمای
جموانی رژی ۱۹۷۳/۷/۲۱ دا بلار کراوته‌وه.

۲۴- دہیلی، نمستار، ۱۳/۸/۱۹۷۲

۲۵- رویتر، دہلی نیٹار، ۱۹۷۲/۱۱/۳

۲۶- دیوانہ دہگمل نورسہ ردا، خاوردان، ۱۹۷۳/۴

۲۷- پروانه گوتاری: له خبیات هژ نو تو نوم پوهه تا کله که دی سر به ختیځه که له لومړند دیلمو مانیک ی ۱۹۷۶/۴ دا پلار پوهه شوه.

۲۸- هدفه یمنی جندرمال بارزانی دهگل جیم هوکلاند، واشنگتن پست، نهمترفاشال هیرالد تریبزن
۱۹۷۳/۶/۲۲

۲۹- وله نوتونومیهوه تا که لکه له ی سده غزی، کرس کزهره.

۳۔ میدان سے رجوع۔

۳۱- هممان سه رچاوه، نهم زاتياربانه له لايمن حميبب گهرم و دکتور ماحمودوه درلون به نورسمر،
ناويردان، ۱۹۷۳/۱۰

۳۲- رایجی مایک، نو سر اوی ۷۶۵

۳۳- پروانه لمبوند دیپلوماتیک، (مارس مانگر، ۱۹۷۴/۴)

۳۴- به‌گونه‌ای گوته‌ی به‌یروسانی وسمی، نازم گزار ویستی له ۱۹۷۶/۶/۲۰ دا ده‌ص‌ل‌ات به‌گه‌رتنه دمت و هه‌موو نه‌و ویه‌رانه له نچو به‌رت که چوو به‌ون بۆ لۆڤ‌گه‌خانه بۆ پش‌ل‌وزی حم‌سن به‌کر (به‌کر له سه‌فه‌رتکی ول‌اتانی نه‌و‌روپای رۆڤ‌ه‌ل‌ات ده‌هاته‌وه)، نازم گزار، پاش شک‌ستی نه‌م بی‌لانه و پاش نه‌و‌ی که حم‌م‌اد شه‌هابی و مزیری جن‌گی کوشت و سه‌م‌دون عی‌دانی و مزیری ناو‌غ‌زی زام‌دار کرد، گیرلو له داڤ‌ا‌یه‌ک‌دا به‌سه‌ر‌و‌ک‌ایه‌تی عی‌زه‌ت دوری دل‌گ‌ای‌ی کرا و هو‌کی نی‌عم‌اد درا، به‌وانه ژماره‌گانی رۆڤ‌انی ۲۱، ۱۹، ۲۰/۷/ ۱۹۷۳ ی‌ل‌وس‌وند، گوتارتکی نه‌ویک رو‌لو به ناوی «ول‌اتن‌یک له سایه‌ی بی‌ل‌اند».

۳۵- گریس کتیچرا: «له خهبات بۆ ئوتونوسىيەتە تا كەلكەلى سەرىخى» نەم دىپانە يە لە مانگى ۱۹۷۳/۱. دا نەخچام دراوە.

۳۶- هدف بقینی سرک و وزیرانی نیران دهگل کریسی کزچیرا دا ۱۹۷۳/۲ که له ژماره ی ۱۹۷۴/۳/۱۰ ی دهلی نعمتاردا بلار پروتومه.

۳۷- دکتر محمد حمود عوسمان، ناوېردان ۱۰/۱۹۷۲

۳۸- لور کما به تیجه کوردانه وه وهر گیراره که لهرم گفتر گویه دا به شداری یون.

٣٩- هدام حنين، ومباردي معه له كاني روض، الشجرة، بهمددا.

۴- پروانه لوموند دیپلوماتیک، ۱۹۷۴/۴

فهرستی چوارده‌م

شهری میهمان به میهمان

(۱۹۷۵/۳-۱۹۷۴/۳)

رتبه‌رانی به‌غدا به میهمانی ته‌واوه که موته دامه‌زاندنی دام و ده‌زگاکانی ناوچه‌ی
نوتونومی ای چند هفته‌یک وایان نوآند که هه‌لا مسته‌فا بارزانه‌یان له‌زۆریه‌ی
جه‌ماویری که‌لی کورد دابه‌یوه.

وه‌کو سالانی ۱۹۶۳ و ۱۹۶۹ سانسۆرتکی توندیان خسته‌ سه‌ر هه‌وال و باسی نه‌و
شه‌ره‌ توند و تیژه‌ی له‌ پاکوردا که‌رم بو.

له‌ ۱۹۷۴/۳/۲۶ دا له‌ کوتایی نه‌و مۆله‌ته‌ چواره‌ رۆژیه‌ی که‌ سه‌دام حسێن دابه‌وی،
نه‌نجومه‌نی سه‌مرکه‌دایه‌تی شۆرش عه‌فواتیککی گشتی بۆ هه‌موو نه‌و کورده‌یه‌ ده‌رکه‌رد که‌ له‌
زۆرفی یه‌ک مانگ دا له‌ پاکور به‌گه‌رتنه‌وه.

له‌ سه‌مه‌ه‌ای مانگی چواری ۱۹۷۴ دا کابینه‌ی حکومه‌ت تازه‌ که‌رایه‌وه و په‌نج
«که‌سه‌دایه‌تی کوردی سه‌ره‌» (به‌ به‌عس) له‌ جێی نه‌و په‌نج ده‌زیه‌ی که‌ له‌ هه‌یقی شه‌ه‌ادتا
چووبوونه‌وه بۆ کورمه‌ستان، هه‌ترانه‌ ناو کابینه‌ی حکومه‌ت.

۱

هاوکارانی کورد

یه‌کتیک له‌ وه‌زیره‌ تازه‌کان عوبه‌یدوللا بارزانی، کۆری جه‌نه‌رال بارزانی بو. خیانه‌ت
ره‌گه‌زتکی نه‌گۆری میژووی کورده‌، له‌ نه‌میر به‌درخانه‌وه به‌یگره‌ که‌ یه‌زدانشیری برازی
خییانه‌تی لیکه‌رد تا شیخ سه‌عید (۱۹۲۵) و سه‌ید رمزا (۱۹۳۷)، به‌لام سه‌روۆ به‌
زه‌حمه‌ت له‌وه‌ ده‌گات که‌ چۆن کۆری قاره‌مائه‌تکی ته‌مه‌ویی ده‌توانن دۆی بابی خۆی
هه‌وستن و په‌داته‌ پال خراپه‌ترین دۆمناکی نه‌و.

سه‌دام حسێن به‌م‌جۆره‌ بۆ نه‌م‌با به‌ته‌ ده‌چیت: «وه‌فاداری و خۆشه‌ویستی ولات
په‌یوه‌ندییه‌کی نه‌وتۆی به‌ ماله‌بات و عه‌شیره‌ته‌وه‌ تیه‌! له‌ هه‌له‌بۆاردنی سیاسی دا، کۆر
ده‌توانن به‌ په‌چه‌وه‌انه‌ی پاییه‌وه‌ بێ». ^(۱)

لێ نالۆزی کاره‌که‌ له‌مه‌دایه‌ که‌ عوبه‌یدوللا زۆر «خه‌له‌کی» تره‌ له‌ بابی. عوبه‌یدوللا له‌

دایکجیوی سالی ۱۹۲۷، کاتن که بابی رژی بۆ سۆلیهت، نهم بیست سالان بوو. وهختن بابی گهراپهوه، تهمهنی سی وهه نندیک سال بوو، له بهر نهمه کاتن که بارزانی سه رکردایهتی شۆرش کوردی له عیراقدا گرت ههست له یه کدی بێگانه بوون، له سالانی یه کهمی شهردا، به تایبهتی له سالی ۱۹۶۴ دا، عوبهیدوللا شان بهشانی بابی رۆژنکی دباری له نهمبوو.

زاخودا، پيشمه‌رگه‌ی کورد به سەرکردایه‌ی عیسا سوار، رتيان لینه‌گرن، له هه‌مان کاتدا نۆز دوگای زاخۆ بهر هاوه‌نان ده‌هه‌ن. ^(٩٦) عیتراقییه‌کان له نه‌نجامداو له ١٩٧٤/٥/٨ دا دواى دوو هه‌فته شه‌ری قورس، له دوو قۆلموه کۆنترۆلی زاخۆ ده‌که‌ن. ^(٩٧)

به‌لام سوپای عیتراق لهم هه‌رشه به‌هاره‌به‌دا پتر سوود له هه‌زی فرۆکه‌وانی وه‌رده‌گرت و «شه‌رتی کۆیو نه‌مویه» هه‌زی کورد و به‌ره‌گای جه‌نه‌رال به‌رزانی له ناوێردان به به‌رده‌وامی ده‌کوێن.

به‌یه‌که‌مین جبار فرۆکه‌ی تۆپ هاوێزی تۆپولوف ٢٢، که زیاتر پشده‌چوو له‌لایه‌ن فرۆکه‌واتانی سۆفیه‌تییه‌وه لێ به‌خوێرتن، له ناسانی کوردستاندا به‌دیار ده‌که‌ون.

له ١٩٧٤/٤/٢٤ دا هه‌زی فرۆکه‌وانی عیتراق، شاری قه‌لادێ که له حالی ناسیدا ده هه‌زار که‌سیک ده‌یشت و نه‌یستا به‌هه‌زی په‌یوه‌ندی کردنی خه‌لکی به شۆشه‌وه (به‌تایبه‌تی خۆتندکارانی زانستگه‌ی سلێمانی) بوو به‌وه به دوو به‌رانه‌ر، بۆردومان ده‌کات.

هه‌زی پشمه‌رگه که ته‌نێ یه‌ک دۆشکایان هه‌به‌و به‌ به‌رگری کردن له شار، به ناوینی‌دییه‌وه ده‌روانه بۆردومان کردنی شار له‌لایه‌ن دوو فرۆکه‌ی «سوخوی» یه‌وه، نه‌نجام، چواره‌یه‌کی شار وێران ده‌ی و ١٣٠ که‌س ده‌کوێرن. ^(٩٨)

دواى دوو رۆژی دی، واته له ١٩٧٤/٤/٢٦ دا فرۆکه‌ی عیتراقی شارۆچکه‌ی هه‌له‌به‌جه بۆردومان ده‌کات و ٤٣ که‌س ده‌کوێرن، له ١٩٧٤/٤/٢٩ دا پردي که‌لاله بۆردومان ده‌گرت و ٢٩ که‌س ده‌هه‌رن و ده‌که‌ونه ژێر دارو په‌ردوی پرده‌که‌وه. ^(٩٩)

به درێژایی مانگی ٥ و ١٩٧٤/٦ فرۆکه‌کانی عیتراق به‌رده‌وام کوردستان بۆردومان ده‌که‌ن، له هه‌مانکاتدا سوپای عیتراق لێکه‌دا لێکه‌دا ده‌که‌وێته سه‌ره‌باندنی ناوچه گه‌رنه‌گه‌کانی ژه‌نگار و که‌رکوک و خانه‌قین، گونده کوردنشیه‌کان به به‌لدۆزه ته‌خت ده‌کات و کۆمیسته‌ی «زه‌وی» زاوه‌ی ژاره‌ تا‌پۆی مۆلکایه‌تی به کورده‌کان نادات و به به‌رده‌وامی زه‌وی و زاری جوتیارانی کورد به سه‌ره‌به‌کان ده‌دات.

٤

هه‌رشى هاوینه (٧-٨-١٩٧٤)

له‌مانگی سه‌وت دا وهاش چه‌ند مانگیک له خۆ ناماده کردن و بانگکردنی مه‌والیدی سه‌ربازی، نه‌وجا سەرکرده‌کانی سوپای عیتراق ده‌ست به هه‌رش به‌ۆسه‌ر (حه‌سارو قه‌لای) کوردستان ده‌که‌ن.

مەبەستى سوبايانى عىراق ديارە، كە تانك و زىيەتشان بۆ رەواندز و قەلادزى دەنترىن، دەيانەوى كوردستان بىكەن بە سى بەشەو، چونكە پىچيان وايە كە نەگەر كوردەكان لىك دابىرتىران ھەنگىنى زو دىنە شكاندن و بەرگرىيان پىن ناكرى.

نەو ھىزەي كە سوپاي عىراق بۆ نەم ھىرشە كۆي كوردۆتەو زۆر سامناكە، سەدان تانكى TS4, TS5, T62 تەنى لە شەرى رەواندز دا ۱۱۵ تانك بەشدازن و چەندىن لەشكر^(۱۰) بە پەششيوانى ھىزى فرۆكەوانىيەو و فرۆكەي ميك ۱۷، ميك ۲۱، دواي ماوەبەك ميك ۲۲، بە فرۆكەوانى سۆليەتى يان ھەندىيەو، تەولوفى ۱۷ و ۲۲.

ھەلبەتە بەرانەر بەم ھىزە گەورەي زىيەتشانى، كوردەكان بە كوردەو ھىچيان نىيە و پىن چەكن: جگە لە بازۆكاي بچوك و چەند نارىي جى ۲ و نارىي جى ۷ چ چەكتىكى دىكەيان نىيە «شەرى تانك، بە نارىي جى ۲، لە دەشتى كراوڤا، جۆرە غۆكۆيەكە، چونكە نارىي جى بەدەست دەپىن لە دوورى سەد دوو سەد مەترى ھەدەفەكەو تەقە پەكات، نارىي جى ۷ ھەندى چاكتەرە، دەكرى بەم چەكە لە دوورى ۵۰۰ مەترىيەو تەقە لە تانك پەكرى» بەلام بەرپرسانى شەركەي رەواندز تەنيا پىنج نارىي جى ۷ يان لەلايە.

كوردەكان دەشكتىن، لە ۱۹/۸/۱۹۷۴ دا سوپاي عىراق قەلادزە دەگرى و لە ۲۲/۸/۱۹۷۴ دا رەواندز دەگرى كە بەتەواوئەتى چۆل كرابوو، تەنى چەند خىترائىكى كۆمونيستى ھاوئەيمان و ھاوکاری بەعس نەپىن چ كەسيكى دى لە شاردانەمايو.^(۱۱)

بەلام سەركەوتنى عىراقىيەكان لە نىمچە سەركەوتن زياتر نىيە، سوپاي عىراق كە دەگاتە قەلادزە بەمە ھەتەي سوبايى و پەيوەندىيەكسانى خۆي لە سەر زەھىنيكى ناھەموارد! بەرادەيەك درۆژ دەكاتەو كە دەپىت بە ھەدەفەيكي زۆر لەبار بۆ چالاكى و پەلامارى پەشەمەرگانەي كوردان، نەمە جگە لەوې كە لە شەركەي رەواندز دا ھىشتا چىاي ھەندىرتىن و زۆرگ ھەر بەدەست كوردەو بوون.

پەيوەندى كرى خەلكى كورد بە بارزانىيەو

شەرى كوردستان زوو بەزوو رەھەند و مەودايەكى نەوتۆ بە خۆو دەگرى كە تەنانەت لە خراترىن قوزاغى جەنگ و شەركەانى پىشورى بەعس دا وئەي نەبوو!

بە پىچەوانەي بانگەشەي بەعسيانەو كە دەلەين بارزانى لە مەللەتى كورد دابراو، رەق لەم كاتانەدا كە زۆرەي جەماوەرى خەلكى كورد، پەتايەتى غوتەكاران و مامۇستايانى

زانکو و نندازیاران و پزشکان به‌کودتی هم‌مو خوتنواراتی کوردی شاره گموره‌کان و دک به‌غدا و که‌رکوک و سلجانی و موسل، په‌یوسفی پتو ده‌گمن، ثم خوتنوارانه له همانکاتا که جمنرال بازاتی به (فهودا) ده‌زتن، نو‌جاش به چای قارمانده سیری ده‌گمن.

زانستگى سلیمانی له بهاری ١٩٧٤ دا به ٤٢٥ خولنگارهوه له کۆی ٦٠٠ خولنگار لهگهڵ ههموو ماسۆستاگانی و گادیره هونهری و نهادهیه کانی زانستگى تهویراوا یه کهجاریه به یهوهندی بهشۆزى کوردیهوه دهکهن. نههانه ههولێن دهچنه قهلازه و پاشان دهچن بۆ دۆلی چۆمان.

همو و قوتايهاني خانۀ ماموستاياني دهگوش به ماموستاگانپانوره په يوقديان به هتري پشمهركوه كړد، هرومها ۵۰۰ قوتاي خانۀ ماموستاياني هولوئيش.

همروها ۱۶۰۰ ماموستا و فترکار و ۲۵۰ دبرسکار و ۲۵۰ نمندلزار و ۱۱۰ پزیشک و نریکمی ۱۰۰۰ خوتندکار (ملی خوتندکارانی زانکی سلیحانی)^(۱۲) په یومندیان به شورشوه کړه.

خوینکاران، به تابه‌تی خوینکارانی کوود له ئوردو، تا روغانی یه کجاریه‌کی شورش، دستبرداری خویندن دهن و دینه و بز کووستان و په یویندی به چه نه‌رالی بارزانیسه‌وه ده‌کمن، به راده‌یه‌ک ده‌زگای نه‌داری له دام‌زانیانیه‌ن له ناو شورش دا تووشی دژواری نۆز ده‌یه‌ن.

نم کسانه، نم کوږه خوښکارانه، سه ده بمرهوت و رښتيازي سياسي جياوازن، جا چ
خدايتاکاري مارکسي بن. که نه مانه له راستيدا ژماره يان کمه، يان موخافه زه کاري بوړو!
بن، چ له به خدا و لهنده و ميسونځ يان بوخارست بن واز له خوښتنن دمهيتن و دين تا
دهرگري و بهرلهاني له خدایکي کوږد پکمن. ۵

زږدی پښ ناچتت که «دهرگراوه‌کان» شیان دپته مسر، ندم دهرگراوانه بریتین له‌وختزانانوی که میتړد، کور، بریایان پوونه به پیتشمه‌رگدی پارزانی.

لن نه‌گه‌رچی ژماره‌ی نم «دەر‌کراوه‌سیاسیانه» کم بوو له‌چنده‌زار که‌سی‌تیک تینه‌ده‌یه‌رین، به‌لام ژماره‌ی نوو پناه‌ه‌نده‌ی که به‌تایه‌تی دوا‌ی ه‌ترشی سو‌پای ع‌یراق له مان‌گه‌کانی ۷ و ۸ له‌د‌ترسی شه‌ر ه‌له‌ت‌ه‌یون پا‌ن له‌لایه‌ن ع‌یراق‌مه‌و له‌و نا‌و‌چانه‌ی که «سیاسه‌تی ع‌ده‌یه‌بان‌دن» ده‌یگر‌ته‌وه، وده‌رن‌را‌ه‌یون ژۆر ژوو له‌سه‌دان ه‌زار تینه‌یه‌ریت.

دوای ماوه‌یک، هاتنی په‌نا هه‌ندانى داماو بیتنه‌وا بۆ دۆلى چۆمان، که له رتيگه‌ی هاميلتن و حاجى نۆمه‌ران و سنوورى تيرانه‌وه ده‌گه‌يینه نۆتۆندەر، کيتشه‌ی يه‌کجار دژواری بۆ سه‌رانی کورد دروستکرد، ژترخانی بزاقي کوردتني هه‌ر نه‌وه‌نده بووه که بتوانن پتداويستيه به‌ره‌تپيه‌گانی هژری پيشمه‌رگه و دامودزگای نيداری به‌رتپوه ببات.

به‌مبۆره له کوتايی نيسانی ۱۹۷۴ دا جه‌نرال بارزانی ناچار بوو داوا له شا بکات که جيتي ژماره‌يەک په‌ناهه‌نده‌ی کورد له خاکی تيران دا بکاته‌وه.

له ناخروئوخري نه‌يلولي ۱۹۷۴ دا نزیکه‌ی سه‌د و ده‌هزار په‌ناهه‌نده‌ی کورد له ئوردوگاکی نيراند گيرسانه‌وه و باری دام و ده‌زگای نيداری کوردستان ته‌واو سووک بوو بوو، به‌لام ديار بوو که تم په‌ناهه‌ندانه بۆ شا شتووی پارمه‌يان وهرگرته‌بوو.

له هه‌فتين ۹ و ۱۰ / ۱۹۷۴ هه‌مسو رۆژێک ژماره‌يەک خه‌تزانى په‌ناهه‌نده ده‌گه‌نه سنوور، واته ده‌گه‌نه حاجى نۆمه‌ران ته‌مانه ده‌بوايه چه‌ندين رۆژ و هه‌ندى چاران چه‌ندين هه‌فته له‌و دهرودمشته‌دا که نزیکه‌ی ۱۷۰۰ مه‌تر له‌رووی ده‌راوه به‌رز بوو، له نيتو بارينه‌ی خۆدا وه‌ستين تا به‌گوازته‌وه بۆ نمو ده‌وی سنوور بۆ يه‌کيتک له ئۆردوگاکی شيرۆ خورشیدی سوور.

زۆريه‌ی ته‌مانه، خه‌لکی نه‌و گۆندانه بوون که گۆنده‌گانیان به‌ تۆپ باران يان بۆزدومانی فرۆکه و تيران بوو بوون، نه‌وانی دی خه‌لکی شارۆچکه‌ی وه‌ک ره‌واندز و ناگرێ و ده‌وک و رانه‌يه بوون، که تاک و ته‌را خه‌لکیان تپدا ما‌بوون.

ته‌مانه دوای نه‌وه‌ی ماوه‌يەک له نيتو نه‌شکه‌وت و دارستانانی کۆساره‌گانی ده‌روبه‌ردا خۆيان هه‌شار دا‌بوو، که زانی بوویان له نيراندا ئوردوگا کراونه‌توه نيدی به‌ره‌و سنوور وه‌پێ که‌وتبوون، له ترسی فرۆکه‌ی عيراقی به‌ شه‌و هاتبوون، به‌ خه‌ت‌وه‌ر ده‌بوون نه‌گه‌ر قاترێکیان چنگ که‌وتبا و بارينه‌ يان منه‌اله‌گانیان لێ بار بکرا‌دايه، نه‌وانه‌ی که له گۆنده نزیکه‌گانه‌وه هاتبوون ده‌ رۆژێک به‌رتپوه بوو بوون، به‌لام نه‌وانی دی، به‌تايه‌تی نه‌وانه‌ی له باکوری رۆژاوی کوردستانه‌وه واته له بادينه‌نه‌وه ده‌هاتن سێ مانگان به‌رتپوه ده‌بوون تا به‌گه‌نه حاجى نۆمه‌ران.

هیزی پیازه (۹-۱۰/۱۹۷۴)

ویرای سهرکه‌وتنه‌گانی قه‌لادزه (۸/۱۹) و ره‌واندز (۸/۲۲) دهرکه‌وت که سه‌دام حسین کله‌گانی هیزش به‌هاره‌ک‌یاند، به‌لینی به‌سهرانی سوپای عیراق دابوو، له ۹/۱۵ دا نیومرۆژه له گه‌لاله ناکات.

له‌مه‌ریکی یه‌کجار به‌قوت رتگی گه‌یشتنه به‌اره‌گای بارزانی له ناوپردان و گه‌لاله و حاجی نۆمه‌ران، گرتبوو، نهم له‌مه‌ره سروشتیه له نزیکی ره‌واندز بوو که بریتی بوو له چیاگانی زۆزک (۲۲۰۰ م) و هه‌ندرتین (۲۸۷۵ م) کله گه‌روی جاده‌ی هه‌میلتن دا بوو، ره‌گی ژبانی شتۆشی کوردی پتک دینا و به‌اره‌گای بارزانی به‌سنووری ئیتراته‌وه ده‌یست، پیتشت و له سالی ۱۹۶۶ دا، گه‌وره‌ترین شه‌ری مه‌ژویی شه‌ره‌گانی کوردستان له چپای هه‌ندرتین دا گرابوو (به‌وانه فەسلێ ده‌یم له هه‌مان به‌ش).

سه‌رگردایه‌تی سوپای عیراق له هه‌وه‌لی نه‌یلولی ۱۹۷۴ دا که‌ده‌یینی هه‌مسۆی چه‌ند مانگیگ ماوه بو زستان و هه‌رکه زستان بیت ئیدی رتگاوپان ده‌گیرئ و هیزی زنیۆش له قه‌وه‌چه‌قن و گریاری هیزی فرۆکه‌وانیش تا راده‌یه‌کی زۆر که‌م ده‌یستوه و کاریگری نامیتن، ده‌ستی دابه‌ هیزشیک که به‌ ته‌ماوو هیزش یه‌کجاره‌کی و چاره‌نوس ساز بیت. له‌مه‌هه‌شه‌دا ۳۰۰ تانک و ۱۲ فه‌وج و هه‌ویشتر و یه‌ک فه‌وجی قه‌زخانه‌ی ئوتوما‌تیکی پانه‌ارد و ۳۰ هه‌زار سه‌ریازی پیاده و هیزی هه‌وایی به‌شداد بوون. (۱۳)

زنجیره شه‌رتیکی دوا به‌دوای یه‌ک له‌گه‌روی عه‌مه‌ر ناغا و به‌رزاییه‌گانی زنجیره چپای زۆزکدا رووی دا، نهمه تاقه شه‌ره‌که‌یه‌ک بوو که که‌می نشیو بوو و رتگای به‌ سوپای عیراق ده‌دا به‌وانی هیزی پیاده، بخانه شه‌ره‌وه و ئومیدی سهرکه‌وتنی هه‌بن.

له ۱۹۷۴/۹/۱۰ دا یه‌که‌مین شه‌ر له‌مه‌ شه‌ره‌که‌یه‌دا روویدا، عیراقیه‌کان ۱۳۰ تانکیان هه‌نابوو نهم شه‌ره، دواي نهمه له ۹/۱۲ و نه‌وجا له ۹/۱۴ چه‌ند شه‌رتیکی دی روویدا، پاشان له شه‌وانی ۲۷ و ۱۹۷۴/۹/۲۸ دا شه‌رتیکی «مه‌ژوویی» رویدا، که مه‌سه‌مود بارزانی ده‌باره‌ی نه‌و شه‌ره ده‌لی: «به‌ درتایی شه‌و سه‌نگه‌ره‌گانی ئیمه له ژیر تو‌بارانی توند و بو‌ردمانی قورسی هیزی فرۆکه‌وانیدا بوون، لئ هیزش راستی له سه‌عات سێی سه‌په‌ده‌دا ده‌ستی پتکرد، سه‌رگردایه‌تی بالای سوپای عیراق چ درتغیه‌کی له به‌کاره‌یتانی چه‌ک دا نه‌گرده‌بوو، ده‌ستی به‌ ته‌قه‌مه‌نییه‌وه نه‌گرتبوو، یه‌ک له‌شکری ته‌واوی پیاده تپیی

۵ و ۲۹ ی «هیزی تاییه تی» به پشتیبانی دهیان تانک به شداری شهرکه بوون، هیزه کانی نیمه که له چيادا سەنگەریان گرتبوو لەوێندەرمووە تەقەیان دەکرد.

«لەبەرانیەر نەم هێرشە گەورەیدا، هیزه کانی نیمه شەڕان لێ نیمه تووزیک بەر لەساعات پێنجی سپێده، پێش نەوێ که هیزین عێراق قریا بکهون سەنگەره کانی خۆیان قایم بکهن، دەرستان به هێرش پێچەوانه کرد.»

مەسعود بارزانی لەسەر قەسەکانی دەروات و دەلێ: «ئێستا هەردوو لایان تەقە مەنیمان تەواو بوو، بەناڕەنجۆک کەوتینە شەر، پاشانیش دەمانویست بە چەکی سێی بکهوینە شەری دەستەو یەخە! لەم کاتەدا بوو کە هەلاتن و بەلای کەموه ۵۰۰ کوژراو ۵ تانکیان لەمەیدانی شەڕدا بەجی هێشت، لە هیزی پێشەڕگەش تەنێ ۸ کەس شەهید و ۲۲ کەس بریندار بوون.»

مەسعود لە شەبایی ئیدریسی برابردا، (کە پێدەچوو بۆ ئێران یان دوورتر سەفەری کردبێ)، راستەوخۆ سەرکردایەتی شەڕەکانی کەوتبوو نەستۆ. لە گۆتایی قەسەکانیدا دەلێ: «نەمە گەورەترین شکستی سوپای عێراقە.»

نەم شەڕە لە دوو روانگەو سێژووییە، چونکە دوای چەند رۆژێک لەوێدا سوپای عێراق، سەنگەری کوردەکانی تەفروتونا کرد و لە ۱۹۷۴/۱۰/۳ دا چپای زۆزکی گرت، هەلبە تە دۆلی چۆمان و ناوێردان نەپەدە کردە هەموو کوردەستان، بەلام نەم هەوالە بۆ کوردەکان زۆر ناخۆش و کوشندە بوو.

۷

دەسهێنانی دەزگا کانی، ئۆتۆنۆمی

دەولەتی بەغدایە لەدوا هەفته کانی هێرش پایزە سوپای عێراقی دا، دام و دەزگا کانی ناوچە ئۆتۆنۆمی دامەزراند، لە ۱۹۷۴/۹/۲۴ دا هاشم عەقراوی کرا بەسەرۆکی «ئەنجومەنی جێبەجێ کردن» ی ناوچە ئۆتۆنۆمی - ئەندامەکانی دیکە ئەنجومەن هێشتا دانەمەزرابوون لە ۱۹۷۴/۱۰/۵ دا دەولەت لەمەراسیمیکی رسمی دا بەکەمین کۆبوونەوەی ئەنجومەنی ناوچە ئۆتۆنۆمی سازدا.

دەولەت هەموو کەساتێکی بۆ نەم بۆندە وەگەر خستبوو، ئێزیکە سەد رۆژنامەوانی پێتگانی بۆ نەم بۆندە بانگێشت کردبوو، عەبەیدوللا بارزانی بە رۆژنامەوانانی گرت کە «جگە لە تاقە کۆتەپەرست و فیودالێک چ کەسی دی لە چيادا نەهێ لێ دەرکەل هەموو

نعمشدا رۆژنامهواته بێگانهکان گوتیان، وێرایی دروشمی رازاوه و پرستایش بۆ سەدام
 حوسێن و سەرەک تەلەفەر و مەحکوم کردنی ئێران و ئیمپەرێالیزم و زانیوەزم بەسەر دەرو
 دیوارانمۆ، جەماوەری خەلک زۆر سارد و سەر بۆن لە «تاهەنگی شادومانی» دا
 بەشدارییان ئەبوو،^(١٥) کوردەکان نەک هەڵیان ئەبوو، چونکە ئەم تاهەنگ و غایەشی
 هەولێر چارەنووسی ئەوانی ئەدەکرد، بەلکو چارەنووس و قەدەری کورد بەندبوو بەو
 شەرتەوه که لە هەمان کاتدا لە چیاو کۆتسارێن کوردستاندا گەرم بوو، هەموو شەپۆک و
 لە هەموو مالتێک دا خەلکی هەولیان دەدا وێرایی خەشەخشی توندی رادەبۆی، گوتیان لە
 بەرنامەکانی «رادەبۆی دەنگی کوردستان» بێ.

۸

هوا، رۆژێن خۆشی، شۆڕشی جەنەرال بارزانی

پایزی سالی ١٩٧٤ دەگاتە لوتکەیی دەسلاتی جەنەرال بارزانی دەسلاتی بارزانی
 بەسەر پانتاییەکی ٣٥٠٠٠ هەزارا کیلۆمەتری چوار گۆشە وەک ملیۆن دانێشتواندا (جگە
 لە پەناوەرەکان» دەسلاتیکی بێ هەفرک و چەندو چوێ، گوتی عەلی عەبدوللا «وەزیری
 دارایی» دروستە که بە کۆمەڵە کەسێکی دەرووبەری و لێژێر درەختێکدا خەربوێنەوه بە
 تەعلیقهوه لە وەزارتخانەکی خۆیتە دەلێ: «ئەمە ئوتونومی نییە، ئەمە سەرەخۆییە!»
 وەزارەتخانەکی بێتی بوو لە چەند کۆلبەهەکی لە دارو چینگێر دروست کراو لە کەناری
 زەلکاوتیک دا بوو، لە چەند سەد مەتری گوندی دەربەند دروست کراو.

ئەمە قەسبە دروستە، بەلام ناویەناو که دەنگی دوری تۆپ لە قۆلی رەواندەزەوه دەگاتە
 گوێ، وەک بەلێی بیری بخرێتەوه که سنوور زۆر دوور نییە، بەلام کوردستان لە حالەتی
 سەرەخۆییادا دەژی.

کابینەی «مۆلمتی کوردستان»

سەرانی کورد بە بێ دەنگی و بێ ئەوهی بیکەن بە هەللا حکومەتیکیان لە ٩
 وەزارەتخانە دروست کردووو کاروباری خۆیانی بێ پەرتیوەدەبەن، لە چاویکەوتنێیان دەگەڵ
 رۆژنامەوانانی بێگانهدا، ئەمانە ناویان وەزارەتخانە نییە، بەلکو ئێدارەن و لە لایەن
 (پەرتیوەرەنەوه) دەبێن پەرتیوە، بەلام کوردەکان لە نێو-خۆیاندا لە هەموو
 پەرتیوەندیەکانیاندا دەگەڵ ئەم دام و دەزگایاندا تەنیا وشی «وەزیر» و «وەزارەت»یان
 بەکار دەهێنا.

سامی (محمد مهد محمد عبدالرحمان) جگه له‌وهی وه‌زیری کاروباری دهره‌وهی نهم حکومه‌ته‌ی کورده، سه‌رۆکی حکومه‌ته‌که‌شه.

وه‌زه‌ره‌کانی دی نه‌مانه‌ن: دکتۆر مه‌حمود عوسمان (وه‌زیری ته‌ندروستی، که کاروباری دهرتش ده‌کات) عه‌لی عه‌بدوللا (دارایی)، دارا تۆفیق (راگه‌یاندن وه‌ه‌روه‌ده) صالح یوسفی (داد) نوری شاه‌ویس (کاروباری گشتی)، موحسین ده‌زهی (ناوخۆ) وسه‌دیق نه‌مین (کاروباری په‌نابهران).

وه‌زاره‌تی به‌رگری که پۆستیکی گرنه‌گه له‌ده‌ست یه‌گ که‌سه‌دا نییه، به‌لکو له‌لایه‌ن (مه‌که‌ته‌بێکی عه‌سکه‌ره‌یه‌وه) به‌رپۆه ده‌هری که عه‌به‌لو له‌وه‌هاب نه‌تروشی به‌پرسی مه‌که‌ته‌به‌که‌یه، له‌گه‌ل ئیدریس بارزانی دا.

نه‌و بودجه‌یه‌ی که بۆ حکومه‌تی کوردستان ته‌رخان کراوه بودجه‌یه‌کی به‌رچاوییه، هه‌ژده ملیۆن دیناری (عێراقی) (واته 55 ملیۆن دۆلار) بۆ ماوه‌ی شه‌ش مانگان (4-9/ 1974) له‌ حه‌قیقه‌تدا به‌رانه‌ر به‌و بودجه‌ سالانه‌یه که بۆ وه‌زاره‌تی کاروباری باکووری عێراق ته‌رخان کراوه. (166)

کاره‌کانی ده‌زگای ئیداری کورد، له‌م دوا رۆژه‌ خوشانه‌ی کوردستانی نازادا، زۆر سه‌ره‌نجی بیه‌ر را‌ده‌گه‌شتیت: «وه‌زاره‌تخانه‌کانی» کوردستان به‌ درێژایی جاده‌ی هاسیلتۆن، له‌ حاجی نۆمه‌رانه‌وه تا ناویردان، یه‌گ به‌دوای یه‌کدا هاتوون.

حاجی نۆمه‌ران که شارۆچکه‌به‌که، دوا گوندی عێراقی سه‌ر سنووری عێراق و ئێرانه، به‌وه به‌ «پایته‌ختی» کوردستان، زۆربه‌ی سه‌راتی رۆژم ئێره‌دا نیشته‌جێن، نه‌مانه له‌ خانوی ده‌په‌تایانه و له‌په‌نای ئه‌و دوکانۆچکه‌دارانه‌دا ده‌ژیان که پر بون له‌ کالای ئێرانی.

جه‌نه‌رال بارزانی، که خه‌زانه‌که‌ی، واته ژن و مندا له‌ به‌چوکه‌کانی بۆ ئێران نارده‌وه، به‌ خۆی له‌ شاخه‌ به‌رزه‌کانی دیار حاجی نۆمه‌ران داده‌ژی، بیه‌گومان له‌به‌ر نه‌وه‌ی له‌ سنووری ئێران نزیکه، له‌ هه‌رش و په‌لاماری رۆژانه‌ی فرۆکه‌ی عێراقی پارێزراوه، چهند سه‌د مه‌ترێک له‌ خوازتره‌وه باره‌گای مه‌سه‌ودو ئه‌دریس به‌و: ئهم باره‌گایانه له‌ خانووی تازه‌ بابه‌تی جوانی مۆدی هاوچه‌رخدان، که «سه‌له‌بندی گه‌شتوگوزاری» عێراق له‌ ماوه‌ی ناگه‌ری سالانی 1970-1974 دا دروستی کردبوون، له‌ته‌نیشت باره‌گاکانی نه‌وانه‌وه، باره‌گای حه‌وانه‌وه‌ی پێشمه‌رگه به‌و، که چه‌کی فرۆکه‌ شکیستی باشی به‌ سه‌ره‌وه به‌و و په‌ناگای باشی هه‌به‌و.

نهم تۆپە فرۆكە شىكتانە كە بىنگومان تازەترىن چەكى كوردستان بوون، ئىتوارەى رۆژى ۱۹۷۵/۳/۶ جارىكى دى بۆ ئىزان دەپرىنەو.

ھەر لەو نرىكانەو لە نىئو دۆلەكەدا خىسەتەكانى وەزارەتى پەرورەدە و فېنر كورد دەپىرىن، نەم وەزارەتە باشترىن و پرگارتىن دەزگای نىدارى ھۆكۈمەتى كوردستانە، نەم دەزگایە كە پەناگەى ئەو قوتابى و خوتىدكارانەى كە پەيوەندىيان بە شۆرشى جەنەرال بارزانىە كىرەو، ھەرچەندە لە وەزە و ھالىتىكى وەكو پشورى ھاوینەدايە، بەلام زۆر بە جىدى كار دەكات، نىمىكانات ھەمىشە كەمە، ئەو مامۇستايانەى جارانى زانكۆ يان ئەو كەسانەى لە وەزارەتخانەكاندا پەرىس و پەرتۆپەرىن، نىستسا لە ژۆر خىسەتەكاندا دەپىن، ھەسو كەلوپەلى نووسىنگەكانىيان پەرتىبە لە مېنىكى ناسن و پەكدر كورسى و چەند فاپلىكى ئەوراق.

بەلام دارا تۆفىق، وەزىرى راگەيانەن رۆژنامەنووسىكى كارامەيە (لە سالى ۱۹۷۰- ۱۹۷۴ دا سەرنوسەرى رۆژنامەى التاخى بو).

بۆ پەكەمجار جەنەرال بارزانى دەپىن بە خاوەنى دەزگایەكى چاپەمەنى زۆر پەكارو چالاك ئەم دەزگایە پەشتىكى تاپەت پە وەرگىترانى ھەبو، كە دەرفەتى ئەوى بۆ دەردخساند چا و پەروژنامە بىيانىەكاندا پەخشىن، ھەروەھا پەشتىكى تاپەت پە بۆلتەنى (انصات) ھەبو كە ھەوالى رادىوكانى جىھانى دەگرت، دەستەپەكى زۆر گرىنگى نووسەرانى ھەبو بۆ رىكخسان و پەرتۆپەرىن پەروژنامەكانى رادىو دەنگى كوردستان بە زمانانى عەربى و كوردى. ھەروەھا بۆ نووسىن و پەرتۆپەرىن بلاشۆكىن ھەمە جىزى وەزارەتخانەكە.

دەزگای پەرورەدەش پەكجار چالاكە، سەرانى كورد سوورن لەسەر ئەوى كارىكى وەھا بىكەن كە ئەو كىژ و كورە خوتىدكارانەى زانكۆ كە پەيوەندىيان بە شۆرشەو كەردبوو لە «كوردستانى نازاد كراودا» دوتۆرە بە خوتىدى خۆ بەدەن.

«نووسىنگەى سەرەك وەزىر» چەند كىلۆمەترىك لە خوارترىو. «نووسىنگەى سەرەك وەزىر» پەرتىبە لە چەند خانووبەكى گلى قەدپالەكانى دەروپەرى دەپرىن، شوتىنى كارى (وەزىرانى) دارابى و دادە.

بەلام لە كۆتايى داوینى حاجى نۆمەرانەو، تۆزىك ھىوەى چولار ريانى گەلالە، «مەكتەبى عەسكەرى» و «مەكتەبى سىياسى» پەرچا و دەكەون، كە ھەمىشە لەپەر ھىرش

ویه لاماری ناسمانیدان.

بینگومان سمرکردایه تی سوپای عتراق، ناگای له هه موو وردو درشتبکی هه لکه وتی نهم شونیه، ژماره ی جاسوسان زۆره، نهمه جگه له وه ی بهریرسانی عتراقی بهر له تیکچوونی نێوانیان دهگه ل کوردا، چهندین جار هاتوونه ته تاو پردان؛ حاجی نۆمه ران. هه رچهنده کورده کان که مته ر هۆکاری خۆپاراستنیان له بهر: ست دابوو، لێ هتیزی هه وایی عتراق هه رگیز ناتوانن نهم بکه ی به ره فانییه ی کوردان وێران بکات، توپولوفی ۲۲ ی بۆمباهاویژ که له بهر. کی زۆره وه نه للا خوایی، بۆمباکانیان هه لده رشت له چیاکاندا ده که وتهموه و فهرگه کانی دیکه ش به ده گهن نیشانه بیان ده پێکا، لهم به یه نده ته نێ پرده کانی جاده ی هاملتۆن جار جار بهر ده که وتن.

له مانگی نه یولوی ۱۹۷۴ دا دام و ده زگاکانی کورد به چاکی کاری خۆیان ده کرد، رۆنامه نوێیک که له وه سه روپهنده دا سه ری ناوچه که ی داوه، شایه تی بۆ نموو حاله ته ده دات، نهم رۆنامه نووسه له تاران دا به زی بوو، له تاراندا، شه فیق قه زازی نوێنه ری کوردان، په یومندی پتوه کرد و بۆ ورمه ی برد و له وێنده ر به مهنه وانی ساوکی سپارد.

پاش نه وێ که به تاکسییه ک گه ییه سنووری عتراق، ده زگای پاراستنی کورده کان وه ریان گرت و بۆ قه سه ری سه لامیان برد، نهم قه سه ره هه رچهنده به ناو گه وره بوو، به لام به ریتی بوو له خانوویه کی په رپووت و هه یچی دی.

دیداره کان به زوویی ده ستیان پێکده ر، قه راره کان زۆر به وردی ره چاو کران، له زه رفی چهند رۆژیک دا هه رتگه یه کی زۆره به ردا، رۆنامه وانی گۆڕین پاش دیدار ده گه ل زۆره ی نه ندانه ی مه که ته ی سیاسی (سامی، دکتۆر مه حمود عوسمان، هه بیب که ریم و... هه ن) و سن بارزانی (جه نه رال و ئیدریس و مه سه ود) و دیده نییه کی زندان و نه خۆشخانه و سه ردانی شه ره که ی ره وانده ز، به و باوه ریه وه له کورده ستان گه رپایه وه که شه ره ی کورده ستان وێه ری نه بوونی چه کی قورس و چه کی دژه تانک، سه د سال دێژه ده کیشیت.

۹

«رۆی دووه می دراوه که»

لێ دۆلی چۆمان و رتگه ی حاجی نۆمه ران بۆ ناو پرده کان له راستیدا «شانزالبه وه ی کورده ستان بوو، وه زع و ره وشی نهم ناوچه بچوکه، له وه زعی کورده ستانی نازاد کراو جیا ته ره نه و نه ده ره نگه دانه وه ی وه زع و واقیعی کورده ستانی نازاد کراو نه بوو.

بیاالریه کی دی؟

له پاییزی سالی ۱۹۷۴ داو به تاییه تی له بادیناندا وه زع زۆر باش نبوو. نم ناوچه به که له زاخۆی نزیکه سنووری سوریا و تورکیاوه تا بارزان دهگریتهوه. له ههیشی ههشت به مملوه که مارۆی نابووری تهواوی له سه ربوو. له باشوورهوه، سویای عیراق نهیده ههشت نازوقه و خواره مه نی بۆ باکو بروات.

له باکووه، سویای تورکیا سنووری داخستبو و شهوانهش هلاجکتوری له و رینازگانه دا دانابوو که قاچاغچیان پندا روت ده بوون.

نو ته نیا رتگه به کی که دۆلی چۆمانی، له میترکه سوروه به بادینانهوه ده به سه روه، هه میسه له ژیر توپاراتی توپخانه ی عیراقی دابوو، چ سوودیکی لیوهر نه ده گیرا.

له مانگی نابی ۱۹۷۴ دا سه رانی کورد که په یان به خرابی بارودخه که برد، ده ستوری دروستکردنی رتگه به کی دیکه یاندا، نم رتگه به که خۆی له خۆیدا شاکارکی هونهریه و له زهرفی چهند ههفته به ک دا به بلندزهر شاخیان بری و ریسوار دهیوانی به ناسانی به گاته بادینان، دیاره نم رتگه به له مله یه که وه ده رۆی که له سه نگرکانی عیراقوه دیار بوو، له بهر بۆردومانی فرۆکه، ته نیا به شه و هاتو رچۆی لیوهر ده کرا.

به لام به برسانی کورد له جیاتی نه وه ی نازوقه ی پیوست به نوئوسیلان به که به نه نه بادینان، خه لکیان بۆ نم مه به سه راسپارد، چونکه پیشت لۆزیه گان له لایه ن سوپایانه وه گیرابوون.

له کۆتایی نه یلولی ۱۹۷۴ دا وه زع و حاله که زۆر خراب بوو، له شارۆچکه به کی وه کور سه رسه نگ دا نرخی خۆراک و نازوقه له راده به ده به رز بووه وه، شه کور له سه دا سه د (به به راورد له گه ممل مانگی سن دا) چای ۲۰۰٪ برنج ۴۰۰٪ تارد ۵۰۰٪ به رز بوو بووه و خۆ تارد و برنج زۆر زه مه مت ده که وتن.

نرخی نه وت، که دیهاتیایی کورد بۆ چیشته لیان به کاریان دینا بوو به ههشت به رانیه ری جارن، نرخی به نزی نه شه ش قات زیادی کرد.

مه له ک چه کۆی سه رۆکی «کۆمیه تی بالای مسیحیانی کوردستان» ده یگوت: «نرخی بازار به جۆری به رز ده به ته وه که له وه ناچیت کۆمه کی پیوست بۆ چهند مانگی نایند. دابین به کری» له سه ری ده رۆی: «ماوه یه کی دی یی به چیت نی دی پارم دا نادات. تاقه چاره سه ر نه وه که تا ده کری نازوقه و خۆراکی زیاتر بۆ نم ناوچه به به ترنی.» (۱۸)

کەمى بەنزىن هێندەى دى وەزەكەى خرا دەکرد، سەراتى كورد بۆ دابينەکردنى پێداوێستىيەكانى خەلكى بادىنان و بەو مەبەستەى كەس لە خۆيان نەپەنجێت و نەتۆزێت، رێگەيان بە قاچاغچيان دا ئەو كارە بكەن و ئەوانىش بە پێى ياساو حوكمى بازاړى رەش پاو. يەكەى چاكيان لە بەركى خۆ دەنا.

نەحمەد شالى «پارتزگار» ى كوردى بادىنان، كە نوێنەرى دەسلەتى «ناوخزى» حكومەتى كوردى بادىنان بوو، چ شتىكى دە نەختياردا نەبوو بۆ رووبەروو بوونەوى ئەو وەزەكە نالەبارە، تەنانەت زۆر بە زەحمەت ئەوەندەى بەنزىن بە دەست دەكەوت تا لە جێنەكەوه بۆ جێنەكەى دى بپروات، سانگانه دوو دىنارى دەدا بە هەر پەناھەندەيەكەى ناوئوسراو (پانى ۳۰ فرانكى فەرەنس) ژمارەى ئەم پەناھەندەنە نزىكەى ۲۰ ھزار كەس بوون، جگە لەو خێزانانەى كە پیاوێكانيان پێشمەرگە بوون، ئەوانى دى بۆ شۆرش كاربان دەکرد، ژمارەى ئەم خێزانانە نزىكەى چوار ھزار خێزانتيك بوون.

لە ئەو دانى بەو دا دەنا كە ژمارەى راستەقینەى پەناھەندەكان نازانى و بە مەزەندەى ئەو سەد تا سەد و پەنجار ھەزار كەستىك دەبوون.

شارۆچكەيەكەى وەكو سەرەسەنگ كە پێشكەيەكەى گەشتەوانى بە نەپوانگە و ژمارەى دانێشتوانى لە حالى ناسايیدا ۲-۳ ھزار كەس بوو، دوو ھزار خێزانتيكى پەناھەندەى دەژۆكى و زاخۆيى و ناكرەيى دالە دەبوو.

ژمارەيەكەى ديكەى پەناھەران لە گوندە ديان نشين و موسولمان نشينەكانى دۆلى سەرەسەنگ و نامیدی دا پلاوێو بوونەوه.

بەلام جگە لەم پەناھەندە سەرۆمىر كراونە، لە دەقەرى بادىناندا خەلكانى ديكەش ھەبوون كە لە نێو دارو درەختان، گۆي گۆلاو، پەنا شاخ و ئەشكەوتاندا دەژيان.

ژمارەيەكەى زۆر لە پەناھەران لە ترسى بۆردومانى فەرۆكەى عێراقى بەرەو باكور رۆشتەبوون، ئەواو لەسنوورى توركيا نزىك بوو بوونەوه بەو ھىوايەى ئەم نزىكەيە لە ھێرشى ھێزى فەرۆكەوانى عێراقى بىيانپارتى.

جگە لەم پەناھەرانە، ھەندێ خێزانیش ھەبوون كە گىرۆدەى و مزەج و خالىكى ناھەموار بوو بوون، ئەمانە ئەو خێزانانە بوون كە پیاوێكانيان يان يەكێك لە كورەكانيان بەر لە دەست پێكردنەوى شەر لە بەغدايە يان لە كەرکوك كاربان دەکرد و سانگانه پارەيان بۆ خێزانەكانيان دەناردەوه. ھەندێك لەو خەلكانە خۆيان گەياندەبوو (كوردستانى نازاد

کراوا چووبوونه ریزی شوو شه، بهلام ژماره یه کی زوریان هیتشنا هر له بهغدایه مابوونه وه و له ژن و متداله کانیشان دایرا بوون و وه زع و حالی ژن و متاله کانیشان زور نا هه موار بوو.

خیزانی نو کادیره کومونستانه ی که به خویان بز باشور هه لاتیوون، خیزانه کانیشان له باکور به جیته شتیوو، وه زع و حالیان باش نه بوو!

نه حمده شالی له ما نگی ۱۹۷۴/۸ دا ۳۳ هزار دیناری (ده کاته سهده هزار دۆلاریک) وه کو یارمه تی به سهر پناهه رانی ده قهری بادینان دا دابهش کرد، نم پاره یه که له چار بودجه ی کوردستان دا پاره یه کی زور که مه، نوویه ری خه مساردی و فهراموشکاری سمرانی کورد له بهواره دا نشان ددهات.

نه سعه ده خوشه وی، که په کتیک بوو له یاره رانی جه نه رال بارزانی بز روسیه و باور پتیکراوی بارزانی بوو، له سالی ۱۹۶۳ به علاوه ده سه لاتداری ده قهره که بوو، بهلام وه کو ده یگوت هیچ شتیکی ده نیختیار دا نه بوو، بن توپخانه، بن تقی فز که شکتین، بن چه کی تانک شکتین، جگه له چنده بازو کایه کی ۴ و ۵ چ شتیکی دی نه بوو، چ کارتیکی له دست نه ده هات تمنی نه وه نمبئی چاو منو بز، بهو نو مینده ی که هیزی پتشمه رگه سه نگریت خو بهار تیزن.

له سه ره تای پایزی ۱۹۷۴ دا وه زع و حالتیکی (کافکایی) بالی به سهر کوردستان دا کیشا بوو.

سه رگرده یه کی عه سگری و پارتیزگاریک له دیمه نیکی سه یردا، نه سعه ده خوشه وی له نه شکه وتیکدا و نزیکی بامه رنی، نه حمده شالی له ختیه وتیکدا و له ژیر دره ختیک دا هه ردوکیان به ناو گه وره و پر ده سه لات، بهلام به کردوه هیچیان له بهر دست دا نه بوو و دامار.

رتیکه کان له بهر نه بوونی به نزمین له لایه ک و له ترسی بزوردومانی فز که له لایه کی دی چۆل و هۆل بوون و کهس هاتو چۆی نه ده کرد، شه بهنگ و تاپی قات و قبری و برسیستی هه مو لایه کی گرتبوو.

وتیرای هه مو نه مانهش ده سه لاتی بارزانی له بادیناندا ده سه لاتی بن هه قهرک و بن چنده وچونه، هر که سیک زاتی هه یه با بجیت بز نه وه تینده و به خوی دروستی یان نادروستی نم قسه یه تاقیب پکات.

دوای چەند هەفتە یەک، لە نیسەوی دووهمی هەیشی یازدەدا، یەکمەین بەفریاری و رینگەکی نێوان بادینان و دۆلی چۆمان گیرا.

چارە و چارەنووسی ئەم دەیان هەزار مەسەخت و ئاوارانەیی که زۆریەیان لەم زستانە تووشەیی سالی ١٩٧٤-١٩٧٥ ی کوردستان تەنیا ناسمانیان هەبوو بە خۆیانیدا بەدەن چ بوو؟ هیچ سەرکێش و خەتەرخوازێک «مغامرە» تا نەو ئەم چیرۆکەیی نەگێڕاوەتەوە. بەکێک لە بینەرانی ئەم رووداوانە دکتۆر ئالکساندەری پزیشکی هۆلەندی بوو، که هەرگیز نەیتوانی ئەزموونەکانی خۆی بگێڕیتەوێ؛ دوای شکستی شۆڕشی کورد کاربەدەستانی عێراقی گرتیان و بەو تۆمەتی که بەرەچەلەک جوله که بوو لە سێدارەیان دا.

دیار نییە بۆچی جەنەرالی بارزانی ئەم ٥٠٠٠٠٠ و بە ئاوارەکانەو ٧٠٠/٠٠٠ کەسی خەلکی بادینانی دا بە دەست قەدەر و چارەنووسی خۆیانەو، بەتایبەتی که ئەو بەخۆی بادینانی بوو، هەر لە بادینانەو بوو که لە سالی ١٩٦٢ دا خەباتی سەرکەوتوانەیی خۆی دەست پێکرد؟

راستە لە مانگی ئیلوولی ١٩٧٤ دا کۆردەکان لە شەرگی رهواندز دا که دوای چەند هەفتە بەک تێک شکا، گیرۆدە و سەرقالی شەڕیکی زۆر سەخت بوون. بەلام بێگومان گرفت و کێشەیی راستەقینە لە ناوخودی شۆڕشی کوردا بوو.

بە تۆتایی شۆڕشی کوردا:

ئەگەرچی ئەو سا دەست نیشان کردنی رهوتی رووداوەکان ئاسان نەبوو، لێ ناشکرا بوو که عەیب لە خودی بونیادی شۆڕشی کوردا بوو، هەر هەموو بێپارەکان لەسەرئێ را و لەلایەن جەنەرالی بارزانییەو دەدران.

جەنەرالی بارزانی که پێرو هەفتا سالە بوو، لە ترسی ئەوێ نوێک هەولێکی دیکە بۆ تێڕۆر کردنی بەدێ ئەوەندە ئەدەهاتە نێو خەلکی و لەبارەگاکی خۆی لە حاجی ئۆمەدان ئەدەهاتە دەری، مەگەر سەفەری... تاراتی لەمەر بوابێ!

ئەو بە خۆی دەیکوت: « من پێرم، نێدی بۆ جەبەه نازۆم، لێره دەمێنم و لەسەر ئەم کورسییە، کاتی خۆم بە خۆتێنەو و ناردنی بروسکان دەقەتێنم. »^(٢٠)

بارزانی که لەواقیع و رووداوان دا برا بوو، کەنالی زانیارییەکانی خەلکانێکی زۆر کەم بوون که دەستیان دەگەییە ئەو یان نزیکانی ئەو. نیدریس و مەسعود، که کاروباری سوبایی و ناسایش هەموو وەختی گرتیوون. سامی، زۆریی کات لە سەفەری هەندەران

بوو، دکتور محمود عوسمان، کاتي خوي له نيوان پزېشکي و کاروباري مکتبې سياسي، دابه ش کردیو، حبیب کهیم که هندی لوان که متر سمرقال بوو، وختی خوي بز نه نجامدانی نمرکه کانی سکرتری حیزب تهرغان دهکړه.

جکه له وانه نندامه کانی دیکه مکتبې سياسي به دهگه ن بارزانی یان دهینی، خو نندامانی کومیته ناوهدی له وانیس که متر.

پارتي نیدي وهکو حزیتکی سياسي نهمابوو، دزگایه کی نیداری بوو که وهکو هر دهزگایه کی نیداری ناسای کاری دهکړه، دهوا نو بهیرانه جتیه جت پکات که له سهری را دههاتن، ریکخواه کانی قوتاییان و لاوانی کوردیش، تنیا ریکخوای رواله تی بوون.

هوی هر ههمو نم شتانه تنیا یهک شت بوو، له کوردستانی نازاد کراوی بارزانی دا، له هیج بوار و ناستیک دا حساب و کیستاب و ههله ننگاندن و پرسینه وه له گوردا نهمو.

هاویمه پانه تی دهگه ن نهراندا، که تا هیلگی ۱۹۷۶/۹ نهیني و ژوراوتر بوو، پاش مانگی ۱۹۷۶/۱۰ نیدي ناشکرا بوو، ههمو ههاتنی سوبای نیوان بز کوردستانی ژور دهسلاتی جه نهرال بارزانی، بیتگومان هوی سهرکی نو خوسه ری و بهتدادیه بوو که له و سمره بند و قوناغده یکتیک بوو له تاپه تمه ندیه کانی «رژیمی» جه نهرال بارزانی.

نم هاویمه پانیه نه به دله ی جه نهرال بارزانی دهگه ن شای نهراندا، که مایه ی ره خنمو گله یی خه لکانیکي زور بوو، شتیره لجه یهک بوو که له ناووه شوری کوردی بنکول دهکړه؛ نم هاویمه پانیه که له سهر بناغهی نهینيهک رزترابوو، نم نهینيه هیشتا له قوا نه درابوو، بوو مایه ی نووې نو خه لکه که مانه ی که له و سمره بنده دا له نهینيه که ناگادار بوون، بهیری خویان بن چ روونکردنوه یهک به کار بهتن.

له مهش خراتر نم هاویمه پانیه دهگه ن شادا «تابوو» یهک بوو له و گوره، ههمو دهیانزانی که ریکه وتنیک له گورپدایه، به لام دهگه ن نومشدا نهمه بهه تیک بوو که نه دکرا به هیج جوری باس بکړی.

به لام نهمه تاقه هوی کاره که نهمو، رتبه ران له هیج بواریکدا رتبه یان بهو خوتنه وارو رزشبیهرانه ی که په یوه ندییان به شورشوه کردیو، نه دا که به شتیره یه کی کاربگر له شورشدا به شداری یکمن: «سوود له توانا و بهره ی لاوان و مرندوگیر» نهمه قسه ی باوی سهر زاری کاداران و قوتاییان و خوتندکاران بوو، کهم تا کورتیک سوود له و ۱۱۰

پزشک‌های که پی‌روندیان به شورش‌شوه کردیو، ودرده‌گیرا، به‌لام نهو - ۲۵۰ نغندازاره‌ی که پی‌روندیان به شورش‌شوه کردیو، گله‌ییان لهوه بهو که کاری پله دوویان پتده‌سپترین.

خونندگان لمبری نموی بخرتنه ریزه‌گانی لشکری چه‌کدار و له بوری بیتل و توخانه و بواره پس‌پویه‌گانی دیکه‌دا سوودیان لن وه‌نگه‌تری، که به‌خویان حمزبان له‌وه دهر‌کرد، خرابونه نژدوگای هاوینمی قوتابیان‌وه یان له نه‌وسینگه‌که‌کاندا دامه‌زرتن! بهون.

سمرانی وهکو دارا توفیق یشتیوانهان لم بریاره دهکرد و دهیانگوت که پینگه یاندنی خوینکارنکی زانکویان ته کنوگرات چندین سالی دهویت، بویه راست نیسه خوینکارنکی وهها بۆ شهرکه بئیردری و ژبانی پهریته خه تهرهوه.

لن، نمه حالی نه‌فسه‌رانی راگردو له‌سوپای عیراقیش بوو، تنانته سوود له پک نه‌فسه‌ر له «مه‌کته‌بی عه‌سکه‌ریه‌گان» و کارین فه‌رمانده‌یی وهره‌گه‌را، یان تاقه بۆستیکی گزنگی سوپایی به‌که‌سینکیان نه‌سه‌په‌ردا!

له راستیدا! سمرانی ته قلمبندی عمه شایه روه زیان نه ده کړد «خوښه واران» له یه که کانیاندا بدین، یه کیک له لم خوښه واران ده لیت: «لیمان ده ترسن، ناخر نیمه ده مانموی و مزع و حاله که بگورین»

نەو کەسانەى گە لە ١٩٧٤ دا شەرى باشتەين لەشکرتەن عێراقىيان دەکرد، نەو لەشکەرەنەى گە لەلایەن راوژێکارانى رووسىەو و ھىندىەو، پارەتەى دەدران، ھەر ھەمان نەو کەسانە بوون گە ١٣ سال لەمەوىەر لەلایەن جەنەرال بارزانىیەو بۆ رىشەرى کرنى شەرى پارتىزانى ھەلێژدرايون. نەم ھەلێژاردنە پىتر پەيوست بوو بە گوێرايەلى و وفادارىيان بۆ خودى بارزانى: ئەسەد خۆشەوى (سەرانشەرى بادىنان)، عەلى خەلىل (پەرى دەوک)، عەبدوللا پشەورى (بالەک) و گەلىکى دىکەش «گە بە حال خۆتەنن و نووسىنىيان دەزانى» نەمە قەسەى نەو خۆتەندەوارانە بوو گە دواى قەرەبالى لەشکەر کەوتبون.

راسته، نم که سانه که به هر حال نه یانده توانی نه خشه یه کی جه نگی بخوئنه وه و دایریتن، بهام تا هه یقی نابی ۱۹۷۴ که دوه وه له کوردستاندا نه ناسراپهون.

خولاسه: ناکوکی نیتوان جہنگا وهران، گوندیہان و جوتیاران لہ لایک و خوتنہ واران لہ لایکی دی، کہ زوہیان خہلکی شارن، گہییہ نو پەر، ثم خہلک خوتنہ واره کہ لہ بشت شەر گموہ، لہ چومان، لہنک کاندأ دائر ابزون، بہ کردوہ ہشدری خہاتی چہ کرداری

نېن، بدمجوره ريښه راني كود نو دهره ته مېژوييږي يان له دمستی خوښاندا كه خلكاني همه جوړي ميله تې كود بخښنه يوته ي شهره و ټيكه لاويان بكن.

راسته، له هممو بهر خودان و شوړ شيكي رزگار يخوازي نه توه پيدا بې متماندي و بگره تهوس و توانجهش دهره ق بهو كه سانه ي هندی درنگر هاتون يان دپته ريزي شوړ شوه بچاو دهكوي و هپه.

گروپ شيكي دلسوز له ياوراني (مېژويي) له دورې جمنرال بارزاني همبون، ياوراني سالاني ۱۹۴۳-۱۹۴۵، ياوراني دوره ولاتي له يه كسبتي سوز شيت، و ياوراني سهره تاي شوړش، نه مانه بچاوي گومانوه ده پانوانه يه نو كه سانه ي كه تا سالي ۱۹۷۴ نه هاتونونه ريزي شوړ شوه، هله به ته ژماره يه ك هله به رستيش همبون.

بلام رفتار و مامله ي جمنرال بارزاني و دورو بهر كه ي باري سرنج و تبينياني دي هله ده كرت، جمنرال بارزاني پاش ناكوكي و پاشان جيا بونوه ي له «هيو» له سالي ۱۹۴۳، مخابن هرگيز نه پتواني ده كمل خوتنه واران دا و ده كمل حزينيك كه شايسته ي ناوي حزب بې هاوكاري بكات.

۱۰

د دورې نيران

هيزه كاني عيراق له ۱۹۷۴/۱۰/۳ دا زوكيان كرت، وهزي (كوردستاني نازاد كراو) زور زور خراب بو، سهراني كود، جمنرال بارزاني، نيدريس و مه سعود، عه بدلولو هاب نه تروشي سهركي مې كته بي عه كره ي، لېبران، داوا له نيران بكن بيته ناوه و نه په لن بهري رواندز همرس بتي.

نيران پيه كان به زوري توپخانه يان نارد، له كاتيكد ا كه به توپي ۱۷۵ ملم دورو هاوپيژ له نيو خاكي نيرانوه پشتيوانيان له هيزي پيشمه رگه ده كود، ژماره يه ك يه كه ي توپخانه ي قورسيان ناره ناوخاكي كوردستان، نه م يه كانه له و قنډر سه نكه ريان كرت، تا دوا هغه كاني مانگي شوياتي ۱۹۷۵ يه ك فوجي توپخانه ي نيران (به ۱۲ توپي ۱۵۵ ملم و چوار سه نه فهره و) له نزيكي باره گاي نيدريس بارزاني له قهر سري سكهري كرتيو، دوو توپخانه ش (به شمش توپه و) وه كور يه ده ك له دهره ند و له ژير په نجه ره كاني «بنكه ي چاپ و بلاو كړنه و» دا حازر كرا بو.

نيران پيه كان نه م دست تيوهر دانه ي خويان لهو پريشك و په رستار و رځنامه نو سه

بیگانانه ندمشاردموه که له کوردستاندا بپوښ: تنیا نهموندهیان دهکرد که علامهت و نیشانهی سږ رنگی سر کلاوهکانی خویان یان قهه لوری و جنبهکانیان توپ بدن تا دیار نه‌بڼ.

همروهه توپخانهی نیران به‌شهو دههاته خاکی کوردستانی عیراق: له بولتلی نیواران دا، دوروبه‌ری سعات ششی پاشتیومرۆ، ویرای تنگی رنگاویان، هاتوچویه‌کی قورس به جاده‌ی هامیلتوندا ده‌بیرا، دوا په‌دوای توتومبیلی سه‌ریاز هه‌لگر، نییدی نه‌و توتومبیه... دههاتن که تویه‌کانه‌یان راده‌کیشا و نه‌وجا جیبی فهرمانده‌یی... رۆژنامه‌نووستیکی فهره‌نسه‌وی له بانیره‌ی ئوتیلی دهره‌ندوه، که مه‌لهمند و بشکه‌ی چاپ و بلاکردنه‌وه بو، له‌ماوه‌ی نیو سعات دا، دوازه توتومبیل و دوازه تویی دیتور.^(٢١)

له سه‌ره‌تادا نه‌و هه‌یزه ئیرانیانه‌ی که له کوردستاندا کاریان ده‌کرد و نه‌ونده کاریگر نه‌بون، نیشانیان نه‌ده‌پیکا، سه‌ریازانی ئیرانی له فزۆکه‌ی عیراکی ده‌ترسان، به‌تایبه‌تی که چهند که‌سیکیان (له هه‌رشکی هه‌وایدا) کوژرا‌هون.

«به‌لام دواتر راهاتن و شه‌ری پاشیان کرد.»^(٢٢)

ئێوانییه‌کان، به‌موشه‌کی زه‌وی به‌ناسمان، یارمه‌تی هه‌یزی به‌رگری هه‌وایی کوردیان ده‌دا، له‌ئاخر مانگی شوباتی ١٩٧٤ دا چه‌کی تانک شکستی له‌دوره‌وه ناراسته‌کراو له کوردستاندا په‌یدا بو.

سه‌رانی سوپای عیراق سه‌ره‌نجام ناچار بون دان به‌وه‌دا به‌نه‌ن که به‌ په‌له / ١٥٠ ده‌سته جلی زستانه‌ی له‌هند دایه‌ رادان.^(٢٣)

لڼ ئیرانییه‌کان ویرای نه‌وه‌ی کارتیکی وه‌هایان کرد که کورده‌کان به‌تران هه‌رشه‌ی سوپای عیراق تیک بشکێنن، نه‌وجاش نا‌کو‌تایی هه‌ر به‌«چه‌که‌ چه‌که‌ و ته‌قه‌مه‌نییان ویده‌دان.

به‌و مه‌به‌سته‌ بو که باشتر کو‌نترۆلیان بکه‌ن؟ نه‌ندا‌میکی مه‌کته‌بی سیاسی پارتی پاشان نه‌م وه‌لامه‌ سامناکه‌ی نه‌و په‌رسا‌ره‌ی دایه‌وه.

«ناه، نه‌ه، چرکه‌ ده‌یانزانی که له‌مه‌یل و ره‌زای نه‌وان ده‌رناچین!»

بایه‌خ و باجی کۆمه‌کی قێوان.

شتیکێ بەلگه نه‌ویست بوو که ئەم کۆمه‌که زۆری ئێران باجی خۆی هه‌بوو: له شوباتی ۱۹۷۵ دا کۆرده‌کان پاش ناخۆشی و زه‌حمه‌تیکێ زۆر توانی بوویان وه‌زعی جبه‌به و به‌رده‌کان یه‌ بکه‌نوه و رای بگرن. به‌ گۆته‌ی گۆته‌ی ئیدریس بارزانی. له شه‌په‌گی ره‌واندز دا سه‌ربازانی عێراقی لایه‌کی کتیری زۆزکیان به‌ده‌سته‌وه‌ بوو و لایه‌کی دیکه‌ی به‌ ده‌ستی هیزی پێشه‌مرگه‌وه‌ بوو.

ئیدریس بارزانی پێی وابوو که‌ئهم وه‌زعه‌ دله‌خۆشکه‌ر نه‌بوو، « هه‌ندێ خه‌تی په‌یوه‌ندێن ئێمه‌ له‌ به‌رده‌سته‌ی نه‌واندایه، نه‌مه‌ ته‌حه‌مه‌ول نا‌کرێ، ده‌بی یه‌کتیکمان به‌زین، یان نه‌وان یان ئێمه‌» (۲۴)

لێ له‌ روانگه‌ی سیاسیه‌وه، شه‌ری کۆرده‌کان یه‌ نه‌نجام بوو، هه‌ندێ له‌ کۆرده‌کان، که‌ ژماره‌یه‌کیان زۆر له‌ بارزانیه‌وه‌ نزیک بوون، به‌ره‌ به‌ره‌ ئیعتزافیان به‌مه‌ ده‌کرد.

بارودۆخه‌که‌ ته‌واو ئالۆزکا‌بوو، نه‌و زهمانه‌ نه‌ما‌بوو که‌ ره‌یوانێک له‌ به‌غداوه‌ ده‌هات و به‌ ئاسانی پێی وه‌نایه‌ ناو «کۆرده‌ستانی نازا‌د کراوه‌» و بای بالی خۆی ده‌دا، ئیستا هه‌ر هه‌مووان له‌ په‌کته‌ به‌ گومان بوون.

رۆژنامه‌وه‌وانان نه‌یانده‌توانی به‌بێ «رتنۆشن» ئەم جێ و نه‌وجێ بکه‌ن، یان به‌ بێ ته‌رجومانی تایبه‌تی ده‌زگای پاراستن په‌یوه‌ندی به‌ چ که‌ستیکه‌وه‌ بکه‌ن.

سه‌رانی کۆرد که‌ ناچار بوو بوون به‌ یارمه‌تی ئێران شه‌ری به‌ عێسیان بکه‌ن، سه‌ره‌نجام به‌خۆیان که‌یشتنه‌ نه‌و قه‌ناعه‌ته‌ی که‌ له‌ به‌رتوه‌به‌ردنی کاروباری خۆیاندا شینوازی «ده‌زگا نه‌میه‌کان»ی ئێران به‌کار بێشن.

به‌لام ئەم خاله‌ روون بوو که‌ سه‌راتی کۆرد ئیدی خاوه‌نی راو به‌یاری خۆیان نه‌بوون، کۆرده‌کان پاش یازده‌ مانگ به‌رگری و به‌ره‌قانی شه‌ری سه‌ی عێراق، ده‌بوا‌یه‌ به‌یاریک بدن: راگه‌یانندی ئوتونومی، یان ده‌وله‌تی کاتی، یان سه‌ربه‌خۆیی، ده‌بوا‌یه‌ سه‌رکه‌موتنه‌ سه‌ربه‌یه‌کانی خۆیان. له‌ راستیدا سه‌رکه‌وتنیان به‌ ده‌ست هێتا بوو- بکه‌ردایه‌ به‌ هه‌وینی سیاسه‌ت، به‌لام نه‌و به‌یاری که‌ له‌ پایزی ۱۹۷۴ وه‌ چاوه‌نۆز ده‌کرا، هه‌ر نه‌دراو نه‌درا.

ئیدریس بارزانی ده‌یویست به‌م قسه‌یه‌: « قسه‌ چیه‌؟ گرینگ ده‌سه‌لاته‌! ده‌سه‌لاتی به‌یهرسانی ئیداره‌کاتی ئێمه‌ زۆر له‌ ده‌سه‌لاتی وه‌زیران زۆرتره‌!» پاساو یۆ سیاسه‌تی

سهرانی کورد بیتیتوه و بهرگری لیبکات.

بهلام ربه ره کانی دیکه ی کورد راشکاوانه تر بوون، دکتور مهحمود عوسمان له کوتایی شوباتی ۱۹۷۵ گوتی: «نهمرۆ شای نیران دژی ئوتونومی نییه، له گه‌لشی نییه، له‌م روه‌وه دلی یێ خوش ناکرێ!»^(۲۶)

ناشکرایه که سهرانی کورد له خۆیان ده‌پرسی که نهم شعره بیهوده‌یه چ مانا وچه‌مکتیک دده‌لات.

دکتور مهحمود عوسمان که له‌ سالی ۱۹۶۲ و ده‌گه‌ل بالی راستی پارتی دا بوو له‌م باره‌یه‌وه ده‌لن: «نیمه‌ خوتنی گه‌لی کورد له‌ پیتاوی خۆشی شادا ناپێژین!» چهند رۆژێک به‌ر له‌ رێکه‌وتنامه‌ی جه‌زایر به‌ینی شای نیران و سهرانی کورد تێک چوو.

کوردێک که‌له‌ روه‌ی پله‌و پایه‌وه‌ له‌ دکتور مهحمود، بچگوتر بوو، نازدانه‌تر قسه‌ی ده‌کرد، زۆر به‌ که‌سه‌ره‌وه‌ ده‌پگوت: «نیمه‌ بۆ که‌ستکی دی شه‌ ده‌گه‌ین و هه‌چمان له‌مه‌ دست ناکه‌وێ! کوردستان ویران بووه‌، وه‌زع و حالی په‌نا به‌ره‌کان زۆر خراپه‌، به‌لام له‌ دان و ستانی داها تودا ه‌مافی» که‌متر له‌ سالی ۱۹۷۰ به‌ده‌ست دیتین.

«دێژه‌ کێشانی شه‌ ده‌وله‌تی به‌غدای لاواز کرد، نیمه‌شی لاواز کرد، له‌م به‌ینه‌دا به‌راوه‌ی گه‌وره‌ شایه‌!»

قسه‌ له‌مه‌ روه‌نتر نابێ.

دوای چهند رۆژێک شای نیران و سه‌دام حوسین له‌ جه‌زایردا په‌کیان به‌ینی و رێکه‌وتنامه‌ی جه‌زایریان مۆر کرد و نهمه‌ش کوتایی به‌ شۆڕشی بارزانی و هه‌مه‌و خه‌ونه‌کانی سه‌ره‌خۆشی کوردستان هه‌تا.

سهرچاوه‌ پهلۆزان

۱- هه‌لقه‌ پهلۆی رۆژنامه‌وانی ۱۹۷۴/۴/۸

۲- به‌روانه‌ کتێبی (کوردستانی عێراق) عه‌سمه‌ت شه‌ریف وانلی ل ۱۳۰-۱۳۱

۳- هاشم عه‌قراوی له‌ سالی ۱۹۲۶ له‌ دایک بووه‌، په‌هه‌نگای ماسۆستایانی به‌غدای ته‌واو کردوه‌، له‌ سالی ۱۹۵۹ دا نه‌ندامی کۆمیته‌ی ناوه‌ندی پارتی بوو.

۴- عه‌بدوللا نهمه‌عیل، که‌ له‌ سالی ۱۹۲۷ دا له‌ هه‌ولێر له‌ دایک بووه‌، په‌کتیک بوو له‌ هه‌وله‌تێ که‌سانێک که‌ له‌ سالی ۱۹۶۱ چه‌کیان هه‌لگرت، نهم ژماره‌یه‌ له‌ ناوچه‌ی شه‌قلاوه‌ دا له‌ لایه‌ن سه‌ریای عێراقه‌وه‌ سه‌رکوته‌کران، به‌روانه‌ کتێبه‌که‌ی وانلی ل ۱۰۰-۱۰۱

- ۵- لوموند، رۆژی ۱۹۷۴/۳/۱۶
- ۶- رویتهر، دمیلی نمتار. رۆژی ۱۹۷۴/۴/۲۵
- ۷- لوموندی رۆژی ۱۹۷۴/۳/۱۱ کەواپیری «دەنگی کوردستان»ی پلاز کردۆتموه.
- ۸- «رتییۆنی دووردۆزێ کوردانه» تۆلیفەر پوستیل وێه، لوموند ۱۹۷۴/۷/۱۰
- ۹- ئەم هەواڵە لە «پۆلانی» دەزگای پاراستنەوە وەرگیراوه.
- ۱۰- بە گۆتە مەسعود بارزانی عێراقییەکان ئەم هێزانیەیان لە شەڕی کوردستاندا مۆل دا، بۆ، لە شکرین ۶.۴، ۲.۱ (بە تەواوەتی) لەشکرین ۵.۳، پێنج بەتالیۆنی هێزی تاییبەت و هەموو پەنگەکانی کۆماندو، واتا تیکرێ ۸۰ هەزار نەفر، واتا نێکی ۹۰٪ی سوپای عێراق، بێوانە گۆناری رۆژی ۱۹۷۵/۱/۹ کۆتیدین دوپاری، بە ناوی «پێشەڕگەکان نەغشەکانی بەغدا» پوچەل دەکەنرە.
- ۱۱- دمیلی نمتار، ۱۹۷۴/۸/۲۷، ئەنێرناشال هیرالد تریبیون، ئەمرۆشیشید پەرس، ۱۹۷۴/۸/۲۸.
- ۱۲- بێوانە گۆناری «دەنگی سەد سالا» لە عێراقدا، نووسینی کریس کۆچیرا، کەلە کۆتیدین دوپاری رۆژی ۱۹۷۵/۱/۱۰ دا پلاز بێوه تەوه.
- ۱۳- ژمارەکان لە مەسعود بارزانی وەرگیراون، بێوانە ژمارە رۆژی ۱۹۷۵/۱/۹ کۆتیدین دوپاری.
- ۱۴- ئەم بابەتە لە حاجی نۆمەران بۆ نووسەر پاس کراوه، ۱۹۷۴/۹/۲۸
- ۱۵- «بەغدا» سۆر، لەسەر ئەوێ بەر لە هاتنی زستان شۆرش کۆرد لە نیویرۆی ژ. پ. مەرسە، فیکارۆ، ژمارە رۆژی ۱۹۷۴/۱۰/۱۴
- ۱۶- عیسمەت شەریف وائلی پانتایی هەموو کوردستان بە ۷۰۰۰ کم چوار گۆشە دادەنن، ل ۲۴۸
- ۱۷- ژمارەکان، لە عەلی عەبدوللا وەرگیراون، دوا بۆدجە سالاڵە وەزارەتی کاروباری ماکۆر ۱۹ ملیۆن دیناری عێراقی، واتە ۱۲٪ی هەموو بۆدجە عێراقی بوو.
- ۱۸- هەلبەیقین دەگەڵ نووسەردا، سەرسەنگ، ۱۹۷۴/۹
- ۱۹- هەلبەیقین دەگەڵ نووسەردا، نامیدی ۱۹۷۴/۹
- ۲۰- هەلبەیقین دەگەڵ نووسەردا، حاجی نۆمەران، ۱۹۷۴/۹
- ۲۱- نووسەر، کۆتایی شوباتی ۱۹۷۵
- ۲۲- ئەندامێکی مەکتەبی سیاسی حیزبی دیموکراتی کوردستان.
- ۲۳- وائینگتۆن پۆست، ۱۹۷۴/۱۱/۱۷
- ۲۴- هەلبەیقین دەگەڵ نووسەردا، حاجی نۆمەران، شوباتی ۱۹۷۵
- ۲۵- هەمان سەرچاوه.
- ۲۶- هەلبەیقین دەگەڵ نووسەردا، دەرەند، شوباتی ۱۹۷۵.

فهرستی پازدمیه

ریکه و تننامه‌ی هه‌زایر (۱۹۷۵/۲/۶) و روغانی به‌کهاره‌کی

له مانگی ۱۹۷۳/۱۰ دا ریه‌رانی کورد که له چیاوه تاقیسی روودلووه‌کانی شه‌ری عه‌ره‌ب و نیسراتیلایان ده‌کرد، زۆریان سه‌ر له‌وه‌ی سووما که دیتیان برجنیف ینشوازییه‌کی که‌رمی له‌ گه‌س‌ن‌ج‌ه‌ر کرد له‌ موسکۆ، به‌سه‌رسامی گوتیان: «نیمه‌ نامانه‌وئ نه‌مانه‌ په‌کدی له‌ نامیز بگرن، هه‌زمان ده‌کرد په‌کدیان به‌ر شاپان بدا بواپه!»

سه‌باره‌ت به‌ عێراق و نێرانیش عه‌ینی شت بوو: تا به‌ینی نێران و عێراق خرا‌تر ده‌بوو سه‌رانی کورد خۆش‌حاله‌تر ده‌بوون، خۆ نه‌گه‌ر باسی نزیک به‌ونه‌وه‌ی نه‌م دوو ولاته‌ به‌اته‌برایه‌ گۆژی، غه‌مه‌بار ده‌بوون.

به‌لام نه‌و جۆره‌، نزیک به‌ونه‌وه‌یه‌یان به‌ مه‌حاله‌ ده‌زانی، که‌ تو‌ره‌ بوونی شایان ده‌ره‌ق به‌ مۆز کرنی ریکه‌و تننامه‌ی ۱۹۷۰/۳/۱۱ وه‌بیر ده‌نایه‌وه‌ ده‌یان‌گوت مه‌حاله‌ شا رۆژی له‌ رۆژان ده‌گه‌ل سه‌رانی به‌عس دا ریک په‌ک‌ه‌وئ «نه‌مه‌ جیتی باس و گه‌ش‌گۆز نییه‌».^(۱)

لێ له‌ هه‌قیقه‌ت‌دا، شای نێران له‌ هه‌قی ۱۹۷۲/۱۰ به‌سه‌لاوه‌ له‌ ریکه‌ی وه‌زیر‌یکی ده‌ره‌وه‌ی ولاتیکی جیهانی سێیه‌مه‌وه‌ که‌ به‌ی‌گومان تو‌رکیایه‌، ده‌وله‌تی عێراقی تیگه‌یان‌د که‌ نه‌گه‌ر ده‌وله‌تی عێراق قه‌بوڵ بکات، په‌یمانی سالی ۱۹۳۷ ده‌بار‌ه‌ی شه‌تاوی عه‌ره‌ب، که‌ نێران سێ سالان له‌وه‌ به‌ر یه‌ک لایه‌نه‌ به‌تالی کرد‌به‌وه‌، به‌ ناشکرا به‌تال بکاته‌وه‌، نه‌ریش (شا) ناماده‌یه‌ کاریکی وا بکات ناشتی بال به‌سه‌ر ده‌فه‌ره‌که‌دا بکێشیت.^(۲)

«سه‌یا» له‌م که‌مین و به‌ینه‌ ناگادار بوو، به‌لام کورده‌کان له‌م واریقته‌ به‌ی خه‌به‌ر بوون.

به‌لام وت‌رای نه‌مه‌ش هه‌ندیک ناماژه‌ی مایه‌ی نیگه‌رانی هه‌بوون که‌ ده‌برایه‌ کورده‌کانی، که‌ به‌ش‌تر بوو بوون به‌ قوریانی ناشتی به‌عس و سۆقه‌ته‌کان، (به‌ شێوه‌ی تایوان) له‌وه‌ حالی بک‌رد‌ایه‌ که‌ ریکه‌وتنی نێوان شا و سه‌دام کاریکی مه‌حاله‌ نییه‌.

که‌ په‌ی‌وه‌ندی دیپلوماسی به‌ینی نێران و عێراق تازه‌ کرایه‌وه‌، له‌ دووم رۆژی هێرش‌ی روه‌زان (مه‌به‌ست هێرش‌ی سوپای میسره‌ له‌ ۱۹۷۳/۱۰) به‌م لاوه‌، وه‌زیرانی ده‌ره‌وه‌ی به‌غداو تاران ناو په‌ناو له‌ نه‌سته‌موڵ دیداریان ده‌کرد، له‌ هه‌مان کات‌دا هه‌ندێک په‌ی‌وه‌ندی له‌ ریک‌خ‌راوی نێونه‌وه‌یه‌یش‌دا نه‌نجام ده‌دا، راسته‌ نه‌م دیدارانه‌ شتیکی لێ شین نه‌ده‌بوو، به‌لام هه‌ر دیاره‌کان بو‌خ‌ویان نیشان‌ه‌و مایه‌ی نیگه‌رانی بوون.

له هه‌یڤی ١٠/١٩٧٤ دا ئەمیسر عەباس ھویدای سەرەک وەزیری نێسران له هه‌یڤیڤینکی دورودنێژدا. لەمەڕ مەسەلە ی کورد له هه‌لۆسته گەرم و گوڕەکانی جارانی بایدایه‌وه و پتر پیتی لاسەر نه‌وه داده‌گرت «که دایي مرۆڤ دۆستای نێران رێگە ی نادات دەرگای ماله‌کە ی له‌ رووی که‌سانیک داهخات که له‌ ترساو له‌ برساو له‌ تاو به‌ژدومان هه‌لدین».

سەرەک وەزیری نێران لەم هه‌یڤیڤینەدا خۆی له‌ قەله‌مرۆی سیاسەت دورود پەریز دەرگرت، حاشا له‌ کۆمەک کردنی کورده‌کان ده‌کات و ده‌لێ: «نێمه‌ دهم‌ ناخه‌ینه کاروباری نێوخۆی عێراق، ئەمە چەرۆکێکه عێراقییه‌کان که دەرەقەتی کورده‌کان نایدن، دروستیان کردووه و رەنگ و رتوشیان کردووه. بە‌رای من ئەم مەسەلە یه‌ پەيوسته به‌ عێراقه‌وه، بێ هیچ شک و گومانیک کورده‌کان مافی خۆیان هه‌یه، ناتوانن نه‌وه قەبول بکەن که عێراقییه‌کان وەک هاورۆلاتیه‌کی پله‌ دوو ره‌فتاریان ده‌گەل بکەن».

که‌ لێی دەرپرسن که‌ وایه‌ چ که‌شیک کۆمەکی کورده‌کان ده‌کات، سەرەک وەزیری نێران ده‌لێ: «چ که‌شیک؟ رەنگه‌ «سیا» یان رێکخراوی ئەمنی فەرەنس».^(٣)

له‌ کۆتایی مانگی ١٢/١٩٧٤ دا شای نێران چاویکه‌وتنیک ده‌گەل رۆژنامه‌ی السیاسە ی کۆیتی دا کرد که‌ زۆر له‌ دیمانه‌کە ی ھویدا پتر مایه‌ نا ئومیدی و نیگه‌رانی بوو. شای نێران لەم چاویکه‌وتنه‌دا عێراقی به‌وه‌ تاوانبار کرد که: «راستگۆیانه‌ کاری به‌و رێک‌ه‌وتنه‌ نه‌کردووه» که‌ له‌ ئەسته‌مۆل لاسەری رێک که‌وتیوون. شا کۆتی نه‌و کورده‌کان «هان نادا» که‌ داوای سەریه‌خۆیی بکەن، لاسەری رۆیی: «ئەوان تەنیا خ‌وازیاری ئوتونومیه‌کی سنووردارن له‌ چوارچێوه‌ ی عێراق دا، ئەک له‌ دهری عێراق».^(٤)

له‌ هه‌مان کاتدا، وه‌ختی فرۆکه‌یه‌کی توپولوف ١٧ یه‌کێکی سوخوی به‌ موشه‌کی نێرانی و له‌ سنووری نێراندا خ‌را نه‌ خواره‌وه، به‌ینی عێراق و نێران به‌ راده‌یه‌ک تینک چوو که‌ له‌وه‌ به‌و له‌ نان و ساتدا لێیان بێن به‌ شه‌ڕ.^(٥)

داوای چەند رۆژیک شا له‌ لێنا رایگه‌یاند که‌ مەسەلە ی دانی «چه‌کی ه‌جومی» به‌ کوردان له‌ گزێڤ نیه‌، چونکه‌ نه‌و به‌ خۆی «له‌ گەل سەریه‌خۆیی کورده‌ستان دا نیه‌».^(٦)

جگه‌ لەم شتانه‌ نیشانه‌یه‌کی تری بیرکردنه‌وه‌ ی زۆر ئالۆز و نادایاری کاربه‌ده‌ستانی نێرانی له‌ نارادا بوو که‌ ده‌بایه‌ سەرانی کوردی نیگه‌ران بکردایه‌. له‌ هه‌یڤی شه‌ش دا ده‌وله‌تی نێران داوای له‌ «کۆمیسته‌ ی نێونه‌ته‌وه‌یی خ‌اچی سوور» و «لێژنه‌ ی بالای

ریکفرلوی نه تهره په ککرتیوه کانی تایسعت به پناهبرانه کړه که نوښتوری خویان بز
سردتلی توردوگای پناههاندن کوروی عترالی بز تیران پتهږن.

نم نوښتوره له ککرتیوه سردتلیه کماندا له کاره ددستانی تیراتیان پرسی نایا پتیرستیان
به کومه که هیه؟ تیران له ولامدا گوتی: نهغیر.

نوښتورتی نشیرو پاشان دلوایان له دولتلی تیران کړه که ریگهی نوښتورتی خاچی
سور دبات له تیرانموه بز کورهدستانی عتراتی برون و کومه که کانی خاچی سور لم
ریگهی موه بز زورومندلی شمر پتهږتی. بلام دولتلی تیران غوی لم کاره دزیموه و
له پکړه.

له هسان کاتدا سمرک وزیر تیران له پال دوو یا ککرتیوه نموی که دولتلی تیران
تا نهرو ۸۰ ملیون دلولای لم ۱۱۲۰۰۰ کورده عترالیه پناههاندانه خمرج کورده
(۱۹۷۶/۱۰) ولکه کماندا که پتهږسته نموه پلنم لم خمرساردی و بین سرپالایه
ریکفرلوی کی وه و خاچی سوروی جیهانی په یان د کومیتلی بالای پناههاندانی سر به
نه تهره په ککرتیوه کان، دهرهق پم مسئله په لیگبران و سرسامهږ.

سمرک وزیر تیراتی له ولامی نم پرسارمدا که دملاردهق جیهان لم ریکفرلوه
جیهانیه دوږن، گوتی: د دواپه بهاتاپه و نم پناههاندانه یان بدپهولیه! چرنکه به پتی
پسپوری ناوغوی خویان له سمریانه پتن و مسئله که تاوتوی پکن. ناخر نم خلکه شمر
دین روزیک بز مالی خویان پککرتیوه. (۱۷)

له راستیدا مېهستی تیرانیه گان له هاتی نوښتورتی ریکفرلوی تیرنموتوبی و
سردتلیان بز توردوگای پناههاندگان و تلجامدلی جزوه بانگشمو پروپاگندیه که یو بز
خوتانه نموه یو پاش وهرگرتی مزلتی ترتیت له لاین خاچی سوروی سوریدیموه
(۱۹۷۶/۱۰/۲۶) خاچی سوروی جیهانیش له لای خویموه نم مزلته دی وهرگرت. (۱۸)

زور زمحمه د تسوری نموه پکرتی که جمنرال بازلی و دهورمردکی به نمولوتی
لم گمین و پتهږانه بین خمر یو بن، پتهږستی هملوتستی شا دز به راگمپاندنی
نوتونوسی یان لیدرالی له چرلچتوی عترالدا، دهرهق نم خانه گومانیه کی که جه نمرال
بازلی له سالی ۱۹۴۷ وه دهرهق به شا هیموه، زیاتر و توندتر پکا!

دنگه جمنرال بازلی توستی به پتهږته کانی نمومرکا بووین، لی دزاتی که وسپاه
به هسان بین شمری و بین هستی شای تیرانموه، دهرهق و نموزلر و ناله تیک بز لاولز

کردنی بونیاد و توانای سرکشی نیتونه و هی عیراق» ده پروانییه نو.^(۹)

به هر حال له ۱۹۷۵/۲/۲۰ سفیری میسر له بیروت به نۆتهری بارزانی راگیانده که سەروک سادات حەز دەکات نۆتهری جەنەرال بارزانی بەدین.

دوای چل و ههشت سەعاتان سامی له پر له کوردستانهوه بۆ تاران رۆی و (جەنەرال بارزانی له ۱۹۷۵/۲/۲۶ دا بۆ تاران چوو) له وێندهرهوه بۆ قاهیره چوو، لهوێ دیداری دهگهڵ سەروک سادات و ههیکم دا کرد (ههلهته له ۱۹۷۵/۲/۲۸ دا).

سەروک سادات لێم دیداره دا به سامی گوت که له جەزایردا رێکەوتنیک له بهینی نێران و عیراقدا نەجام دەرئ و نەم رێکەوتنه په یهوندی به کوردیشهوه دههت.

لێ سادات لیسهری رۆی که وێرای نهمهش شا «به رهقانی له کوردان دهکات». سامی له گفتوگۆیه کدا دهگهڵ ههیکمدا به زمانیکی بنجهر گوتی: «رێکەوتنی بهینی شا و سه دام ههڕچیه ک بهن، ئێمه له کاتی پێوست دا درێژه به شهڕ ددهین و تسلیم نابین.»^(۱۰)

۱

دەوری سەروک سادات و بۆمهیدین

له بهر نهوهی ههوله کانی یهگهمی زهمنه خوێشکردن بۆ رێکەوتنی جەزایر زۆر نهینی بوون، بۆیه زهممهته نهوه بۆنۆی که یهگهم ههنگاو بۆ نهم ناشییه سهره کن نای، سەروک سادات، سەروک بۆمهیدین، یان مهلیک هوسینی پاشای نوردن؟

نهگهڕچی دهوری سادات لێم رووداوه دا گرنه بووه، بهلام (زهمانهتی) نمو له روانگی شاره که خوازیاری زهمانهتی ریه ریکی عهرهیی «تونده» ی وهکو بۆمهیدین بوو.

مه بهستی سادات روون بوو، عهره به نه یانده توانی له پال رووبه رووبوونهوهی نیسراتیلدا، جهمهیدی دووم له خویان بکه نهوه، ئیدی نهو بهر په بهر ی کوردستان بووه یان بهر ی زهفاره قهرقی نه ده کرد، مهلیک هوسینیش ههر هه مان مه بهستی هه بوو.

پۆژه که ی سەروک بۆمهیدین له مه بهرینتر بوو: له باری جوگرافیا ییه وه هه ولی ددها دمه لاتی هه ردو و زلهیزی ولاته یه که گرتووه کانی نهمه ریکا و یه کیتی سۆقیهت له که ندای فارس و رۆژهه لاتی نافین کم بکاته وه، جا بۆ وه دیه اتی نهم ناواته ده بویه کوتایی به شه ری کوردستان که زۆر به لمز و به جۆرێکی ترسناک گه شه ی دمه مند، به ترێ.

له مه پدانی نهوتدا، ناشت کرد نهوه ی نێران و عیراق له لایهن جەزایره وه، قازالجیکی

زوری تیدا بوو، شای نیران وهکو جهزایریه کان ههلوستستکی زۆر توندی له بواری نهوتدا وهگرگرتبوو، به توندی رهخهنی له مهلبک فهیسهلی پاشای سعودیه دهگرت، تهنا ته جارتکیان گوتی: «تهگه ره یسهل و یهسانی - وهزیری نهوتی نهوسای عهدهبستانی سعودی- دهیانموئ دیاری بدهنه نه ممریکا، دهتوانن چهکیان (صک) بدهنی! بهلام نیمه ری به غۆمان نادهین کاری وابهکین.» (۱۱)

به مجۆره سهروک بۆمدهن به نهوتد بوو بهو ناویژیوانهیی خۆی عیراق بگهڕینهتهوه بۆ نویتک و بهری «تصدی» به سێ کوچکهی جهزایر - بهغدا- تاران بههیز بکات.

ههروهها له رواتگه یهکی دیکه شهوه، به گوتی ههندی کسان، سهروک بۆمدهن پنی خراب نهبوو بهشاری لهوه دهترانی سۆلیه تهکان له کهندای فارس بکات و بهمه چاوێک له نه ممریکایه کان دابگرێ.

یهکم په یهوهندی لهم بهاره دا، له پهراوتزی کۆنگره ی سهرا ن له (ریات) نهنجام دهتری، (۱۹۷۴/۱۰/۲۶): به گوتی جهزایریه کان که یهکم ههنگاویان لهم بهاره دا نا، لهسه دام هوسین یان پرسی: «نایا نامادهیه له گهلی شای نیراندا دابهشتیت؟»

بۆمدهین که قایل بوونی یاریده دهتری سهروکتماری عیراقی زانی، ئیدی درتۆی به ههولنهکانی خۆیدا، ههله به ته له ناستیکیی بالا دا.

شای نیران له ۱۹۷۵/۱/۶ دا به دیداریکی رسمی سێ رۆژه چوه عهمان، له ۲/۸ دا چوه قاهیره و لهوتندهر زۆر بهگه رمی پیشوازی لیکرا، بهتایبهتی که بهر له هاتی بۆ میسر به لینی نیعتاریکی یهک ملیارد دۆلاری به ولاتانی نیپروادابوو. (۱۲)

نهم ههولانه تا کۆنگره ی سهرا نی نویتک بهردهوام بوو، پیشقه جیونی کاره که هینه لهبار بوو که دهرفته تی بۆ سهروک سادات رهخسانده بهر له بهستی کۆنگره ی سهرا ن، کوردهکان له سازش و ریکهوتی ناینده ناگادار بکاتمهوه.

۲

کۆنگره ی سهرا نی نویتک و ریکهوتی (۱۹۷۵/۳/۶)

کۆبوونهوی سهرا نی نویتک له ۱۹۷۵/۳/۴ له پایتهختی جهزایر دهرفته تی بۆ سهروک بهومدهین رهخسانده که شاو سه دام پیک بگه یه نی. هه موو شهوێک دوا ی کۆبوونهوی نویتک، شاو «پیاوی بههیز» ی عیراق پتکه وه دادهنشتن و تا سپینه به جۆرتکی تایبه تی گفتوگۆیان دهگه لی یهکنی دهکرد.

یه که مین شوی نهم شمونخونیه میرویان، گلتوگزیه کی دوو قوئی ورسته وخز بوو «بۆ ریی خوشکردن»

سهرک بۆمدین له دووم شهودا بهشداری کرد: گفتوگۆکان به زمانی فهره‌نسی بوو. یه‌کتیک له هاوکاره نزیکه‌کانی سه‌رۆک بۆمدین بۆ سه‌دامی ده‌کرد به عهره‌یی.

سه‌رۆک بۆمدین ههستی کرد که سه‌دام حوسین پیاوێکی «زۆر واقع بین» و ده‌زانی که به‌های شمری کوردستان (به‌گوته‌ی عراقیه‌کان بریتیه له کوژرانی ۱۰۰۰ کس له سالتیک و نزیکه‌ی چوار ملیارد دۆلار خه‌رجی) ^(۱۳) نه‌ه‌نده هه‌یه که نه‌گهر بیموئ نهم بره پاره‌یه بۆ په‌رسه‌ندن و ناوه‌دانکردنه‌وی عێراق ته‌رخان بکات به‌خه‌یرایی «زامه‌کان» ساریژ بکاته‌وه.

به‌لام سه‌باره‌ت به‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی عێراق ده‌گه‌ڵ موسکۆدا، یاریده‌ده‌ری سه‌رکۆماری عێراق قه‌ناعه‌تی به‌ به‌رانه‌ره‌کانی خۆی کرد که نهمه زاده‌ی گوته‌گیری عێراق بووه.

شای نێرانه‌ش ده‌مێک بوو (له‌ نیسانی ۱۹۷۲وه، واته له‌کاتی مۆژگه‌ردنی په‌یمانی دۆستایه‌تی عێراق و یه‌کیته‌ی سوڵیه‌ته‌وه) ده‌یووست یه‌کیته‌ی سوڵیه‌ت له‌ ده‌ره‌که و ده‌ره‌ینی.

شای نێران زۆر چاک ده‌یزانی که پشتیوانی له‌ کوردان بۆ نه‌وله راستیدا ناگه‌ریایه‌یه، له‌ نێران دا ۵ ملیۆن کورد هه‌بوو که هیچ جۆره مافه‌تیکیان نه‌بوو، ته‌نیا نه‌ه‌نده هه‌بوو که به‌ نێرانیانی باشیان ده‌ماردن! نهم گه‌له له‌ قوتابخانه‌کاندا به‌ زمانی زکماکی خۆیان نه‌پانه‌خه‌رتند و لێیان قه‌ده‌شه‌ بوو (ناوه‌ ناوه‌ش مامۆستایانی کوردیان بۆ ناوچه‌کانی دیکه‌ی نێران ده‌گواسته‌وه) بلاوکراوه و چاپه‌مه‌نی به‌زمانی کوردی یاساغ بوو، نه‌ته‌وه په‌روه‌رانی کورد به‌شیان هه‌ر نازار و نه‌شه‌نجه و راوه‌دووان بوو.

شا که سنووری نێوان کوردستانی عێراق و کوردستانی نێرانی خه‌سبووه سه‌ر په‌شت، به‌مه‌ کاره‌کی کوردبوو که نه‌نجام و نا‌قیسه‌تیکێ نادایاری هه‌بوو، مانگانه هه‌زاران پێشمه‌رکه مۆله‌تیان ومه‌ده‌گرت و بۆ سه‌ردانی خه‌یزانه‌کانیان گه‌ له‌ نۆژدوگای په‌ناهه‌نده‌کانی ورمق و کرماشان دا ده‌ژان، روویان ده‌کرده نێران.

نهمو چیرۆکه‌یه‌ی که نهم پێشمه‌رگانه ده‌یانگه‌ڕایه‌وه چ کاره‌کی ده‌کرده سه‌ر زه‌ین و هه‌زی کوردین نێران؟

شا، که هه‌میشه و زۆر به‌ چاکی ناگای لعمه‌ بوو، له‌ سه‌فه‌ره‌که‌یدا بۆ قه‌ره‌نسا له‌

حوزه‌یرانی ۱۹۷۴ دا رایگه‌یاند: «نه‌گهر به‌لوعه‌که به‌گرمه‌وه هه‌موو شتیک دهرتیه‌وه وه ته‌واودیه‌یت!» (۱۴)

جا نیستا وه‌ختی نه‌وه هاتبوو که شا «به‌لوعه‌که به‌گرتیه‌وه!»

پاش شه‌ویکی دیکه‌ی شه‌ونخونی، که به‌کۆبوته‌وه له‌ده‌وری خوانی به‌یانی کۆتایی هات، سه‌روک بۆمه‌دین له‌کۆتایی کۆبوته‌وه‌ی سه‌رانی ئۆتیک دا رایگه‌یاند که «ریکه‌وتنیک تیرۆ ته‌سه‌ل له‌مه‌ی ناکۆکی نیوان هه‌ردوو ولاتی برا کراوه» و شا و سه‌دام له‌به‌رچاوانی سه‌راسمی سه‌رانی ئۆتیک دا یه‌کتریان له‌نامیز گرت.

نه‌هو نه‌و زه‌مانه‌ به‌سه‌رچوو بوو که سه‌روک ناسر، شای نیرانی «به‌موسولمانی له‌به‌ردلانی ئیسرائیل» ناوده‌برد. (۱۵)

۳

خاله‌ ره‌سه‌یه‌کانی ریکه‌وتنی ئازاری (۱۹۷۵)

ریکه‌وتنامه‌ی جه‌زایر به‌ ره‌سمی چوار ماده‌ بوو که ئهم خالانه‌ی گرتبوو خۆ:

- دیاری کردنی سنووری زه‌مینی له‌ نیوان نیران و عیراق به‌ پیتی قه‌واله‌نامه‌کانی سالی ۱۹۱۳ی قه‌سته‌نته‌یه و کاره‌کانی کۆمیته‌ی سالی ۱۹۱۴

- دیاری کردنی سنووری ناوی، به‌ پیتی خه‌نی ناوه‌راستی شه‌تاوه‌که.

- چاودیری توند و «کاره‌گه‌ری سنوره‌کان به‌ مه‌به‌ستی نه‌هیشتی دزه‌ کردنی «خه‌راپکاران»

- ئهم خالانه، به‌تایه‌یه‌کی گشت گیرن و هه‌ر لادانیک له‌و خالانه، روحی ئهم ریکه‌وتنامه‌یه ده‌خاته خه‌ته‌روه.

۴

خاله‌ نه‌هینه‌کانی ریکه‌وتنه‌مه‌که

ریکه‌وتنی جه‌زایر له‌ راستیدا ریکه‌وتنیک ساده‌ی سنووری نه‌بوو، به‌لکو ریکه‌وتنیک به‌ره‌تی و ستراتیژی بوو، نه‌گهر به‌ ته‌واوه‌تی جێبه‌جێ به‌کرایه‌ ناکام و نه‌نجامینکی دڕێزخایه‌نی له‌ ناوچه‌ی که‌نداوی فارسدا ده‌بوو.

رێبه‌راتی به‌عس به‌ ته‌عتراف کردن به‌ خه‌تی سنووری کۆمیته‌کانی سنووی سالانی ۱۹۱۳ و ۱۹۱۴ ته‌ک ته‌من مه‌سه‌له‌ی شه‌تاوی عه‌ره‌یه‌یان حه‌لوفه‌سل کردبوو. به‌لکو

چاربان له مافی میژووی عەرەب له خۆزستان (پان تموان گوتنی له عەرەبستان) وکلکە ی باکووری کەنداری فارسەش پۆشی بوو، هەر بقیەش چاپەمەنی و بەلاوکراره‌کانی دیمشق بەلەز و بە زمانی توند لەم رووبەرە سەرزیشتەکان کردن.

بەلام ریکەوتنامەکە خالێکی تاییەتی تێداپە که نایە ولاتی کەنداری فارس بکڕین بە داشە هاری گەمە ی زلهێزان، له بری ئەمەش پشتمووانی له مەسلاتی ناوچەیی و ناوڤۆکان نەپەتە کړن. بەم پێچە تێرلن دەستەرداری کوردەکان دەبوو.

عێزاتی ش لەلای خەڵوە بەلێنی دێدا که هیچ جۆرە پشتمووانیەک لەرێکخراوە دۆ نێرانەکان که بەغدا بوو بوو بە مەلەندیان، بەتاییەتی حەزی دیوکرانی کوردستانی تێران و شۆرشلانانی زەهار، نەکات.

8

هەڵوێستی کورد بەرانبەر بە ریکەوتنی ۱۹۷۵/۳/۶

کوردەکان هەوالی ریکەوتنی جەزایریان له رادیۆو ژنەوت، بەلام نەک له رادیۆی «دەنگی کوردستان» وە که ناکە وشەیکە لەم بارەیدووە نەگوت، بەلکو له بی بی سی، له دەنگی ئەمەریکا، له رادیۆی قاهیرە، رادیۆ ئیسرائیل و رادیۆی بەغداپە.

تەنێ چەند کەسێک له خەڵکانی نزیکێ سەرانی کورد له شەوی ۳/۵ دا لەم رووداوە ناگادار بوون، بۆ کوردەکانی دیکە، بەتاییەتی بۆ ئەو پشتمەرگانی که له شەرگەکانی زاخۆ و رواندز و قەڵاژەدا دەجەنگین، هەروەها بۆ پەناھەندەکان و فەرمانبەرانی «وەزارەتخانە» کانی دۆلی چۆمان، ئەم هەوالە وەکو پۆمبا دەنگی داپەووە.

بەلام کاردانەووە دەرەق بەم هەوالە له شەرگە و پشت شەرگە جیابوازە، وەک له شەرگەکاندا هێزی پشتمەرگە، وێرای سەراسامیان دەرپاری ئەم هەوالە، باوەر ناکەن که هەموو شتێک کۆتایی هاتبێ، بەهیوان له رێگە ی شاول ئەم ریکەوتنە، ریکەوتنێکی دیکە له نێوان جەنەرال بارزانی و بەغدادا پەدوا داپە.

نەگەر بەراستیش داخێزێ، ئەوان «پشتمەرگە» بەلای کەمووە بۆ ئەوێ بیسەلێنێ که «دەتوانن بە بێ کۆمەکی ئێرانیش بەرگە بکێن» دێژە بە شەر دەدەن.

له پشت شەرگەو له دۆلی چۆمان روخان، روخانی تەواو بوو.

ژمارەیکە خۆتێکاری زانکۆ که چەند مانگێک یان چەند هەفتەیکە بوو پەییوندیبان بە

شورش کورده کردبوو. له ناټومیدیاندا لیبیران خو بکوژن، ناچار تغه‌نگه‌کانیان لن سندن.

ناشکرایه که هژمې ودها وره‌یان به‌رداره، همان شوی ۳/۶، نیرانییه‌کان نمو توپخانه و فرژکه شکینانه‌یان، که هژمې‌گری له باره‌گای جه‌نمرال بارزانی له حاجی نوسران، هیتراپوون، کو کرده و بر دیانته‌وه هژمې‌نیران. نم خه‌لکه که لقزییه نیرانییه‌کانیان ده‌بین به جاده‌ی هامیلتون دا پشت له شهرکه و روو نیران ده‌وخته‌وه، نه‌دی له‌وه حالی بوون که ریکموتی ۳/۶ ناکامی کوشنده‌ی هژمې‌شورش کورد ده‌یت.

هژمې‌سپین، واته ۱۹۷۵/۳/۷ هژمې فرژکه‌وانی عیراق که ترسی توپی فرژکه‌شکینی نسا، سه‌رانسه‌ری دژلی چوسانی له‌که‌لاله‌وه پی‌گه تا ناوېردان و ده‌ریه‌ند و نزیکی حدودی دایه ژر بالی خو و دریغی له هژمې‌مان کردنیان نه‌کرد. پمشیوی هم‌وو ناوچه‌که‌ی گرتوته‌وه، دنیا مه‌یلو چوله، چولی به‌راده‌یه‌ک که کاتی ته‌رجومانیکې رنوتی روژنامو‌اتیکې بی‌گانه، له شهرکه‌یه‌کی دووره‌وه هژمې‌ده‌ریه‌ند ده‌گه‌ریته‌وه، ته‌ماش ده‌کات مه‌لېه‌ندی چاپه‌مینی و بلا‌و کرده‌وه و هم‌وو «وه‌زارتخانه‌گان» چول و هولن. کادره نیداریه‌کانی پشت به‌ره هم‌وو هژمې‌نیران چو بوون.

له هم‌مانکاتدا سویای عیراق ده‌ستی به هیرشیکې گشتی کرد، ته‌نیا له شهرکه‌ی ره‌واندز دا له شکر و نیونیک به پستیوانی نزیکی ۲۰۰ تانکه‌وه په‌لاماری س‌نگه‌رین پتشمه‌رگه‌یان دا، عیراقیه‌گان (ره‌نگه نیرانییه‌کانیش) که‌مترین گومانیان له‌وه نه‌بوو که نم شهرکه تیک ده‌شکیت و ده‌روخت و ده‌که‌مین یه‌که‌ی سویای عیراق له زهرلی ۴۸ سه‌عاتدا ده‌گاته سنووری نیران.

لن هژمې پتشمه‌رگه به‌و به‌ری قارمانیه‌وه خزان راگرت وشه‌ریان کرد، زهره‌و زیانیکې زوریان له‌سویای عیراق دا،^(۱۷) ریک هفت‌یه‌ک دولی ریکموتی جه‌زایر، ده‌ولتی عیراق رای‌گه‌یاند که کریاری سویایی له‌کوردستاندا راده‌گری، نم ناگر به‌ره که له‌سر داوای شای نیران بوو، به‌ریا بوو تا کوتایی صانگ به‌رده‌وام بن و ده‌رفه‌ت به کورده‌گان هدات خویان ساغ بکه‌نموه، یان په‌نا و به‌ر نیران به‌رن و بینه په‌نا به‌ریان هژمې عیراق بگه‌ریته‌وه و ته‌سليم به‌ن.

جمنه‌رال بارزانی و ریکه‌وتنی ۳/۶

سهرانی کورد تا کوتایی باومریان به واقیعه‌که نهمه‌کرد، بهوه دلی خزیان خوش ده‌کرد که نهمه‌ریکاییه‌کان به قازانجی نموان گوشار له شا ده‌کعت.

جمنه‌رالی بارزانی که له ۱۹۷۵/۲/۲۶ دا بۆ تاران چوو بوو تا دوا هه‌ولی خزی له‌گه‌ل شادا به‌کار ییتنی، بئ نه‌وی شا بدینتی بۆ کوردستان گه‌رایه‌وه، به‌لام پشیان گرتیوو که ریکه‌وتنیک ده‌بیت و نهم ریکه‌وتنه به‌قازانجی کورده‌کان ده‌بیت.

به‌لام له ۱۹۷۵/۳/۵ دا، واته شه‌وی پتیش راگه‌یاندنی ریکه‌وتنی جمنه‌زایر، یه‌گتیک له ئه‌فسداری سهر به‌ساواکی ئه‌تران، هاته‌نک وی به «زمانیکی توند و چاو‌نۆز نه‌کراوه پتی گوت که «سنوور دوده‌خیری و ریکه‌ی هه‌یج جۆره هاتوو‌چینه‌ک نادرین، نابین چستر چاو‌نۆزی گۆمه‌ک (له‌ ئه‌تران) بکات. ده‌بیت مەرجه‌گانی «عیراق» له‌بۆل بکات هه‌نزی پتیشمه‌رگه‌ ریکه‌ نادرین پمنا وه‌بر «ئه‌تران» به‌رن، مه‌گه‌ر به‌شیتی گریبی به‌چووک و پاش نه‌وی چه‌که‌گانیان ته‌سلیم به‌ سوهای ئه‌تران بکهن» (۱۹).

بارزانی و ده‌ووبه‌ره‌گانی هه‌شتا هه‌ر به‌ ته‌ما بوون، که ریکه‌وتنی جمنه‌زایر «هه‌ندئ شتی بۆ کوردانیشه‌ تیدا بئ، به‌لام دوا‌ی نه‌وی سوهای عیراق له ۱۹۷۵/۳/۷ ده‌ستی به‌ هه‌رش کرد، ناچار نهم دوا خه‌یالانه‌یان له‌سه‌ری خه‌وه‌ر کرد و له ۱۹۷۵/۳/۱۰ دا نامه‌یه‌کی نانومێدانه‌یان بۆ «سیاه له‌ تاران دا نارد.

«سه‌رگه‌ردانی و په‌شتری بالی به‌سه‌ر جه‌ماوه‌ر و هه‌زه‌گانی ئیمه‌دا کیشاوه، خه‌ته‌ریکی بئ وینه هه‌مه‌شه له‌ گه‌لی کورد ده‌کات، به‌رمو نابوودی ته‌واو ده‌چین، نهم شتانه هه‌مه‌وی نادیار و بئ پاساوه، ئیمه‌ روو ده‌که‌ینه ده‌وله‌تی نهمه‌ریکا و ئه‌وه‌ وداواتان لینه‌که‌ین که به‌ پتی به‌لینه‌گانی خۆتان بکهن و فریا بکهن و مه‌یه‌لن هاوه‌یه‌انه‌گه‌تان تیا بجن، گیانی جه‌نه‌رالی بارزانی و کاروباری خه‌ترانه‌کامان به‌پارێژن، چارمه‌ریکی نابرومه‌دانه بۆ نهم مه‌سه‌له‌یه‌ بدۆزنه‌وه» (۲۰).

هه‌ر هه‌مان رۆژ جه‌نه‌رالی بارزانی نامه‌یه‌کی بۆ کیسینجه‌مر نووسی: «ولانه‌ یه‌گه‌رتوه‌گانی نهمه‌ریکا به‌راوه‌به‌ر به‌ گه‌لی ئیمه‌ که بۆ به‌ره‌پێدان و پتیشه‌به‌رنی سیاسه‌تی ولانی نه‌نگز گه‌ڕۆده‌ی نهم حاله‌ته‌ به‌وه، به‌ره‌ۆده‌یی نه‌خلاق و سیاسی ده‌ نه‌ستۆدایه، داوا‌ی لیکرد لهم به‌اره‌دا هه‌ندئ کاران بکات.

- بهر له هنرشی سویای عتراق بگری و دهرگای دان و ستان بؤ دؤزینه وهی چارمه ریتک (که روالهت بیارتی) بکاته وه.

- لهم سانه میژویی و خه مینه دا، به مه بهستی کۆمهک کرنی گهلی کورد، گوشار بخاته سمر نیران، تا به لای که مه وه خه لک (و لشکری نهمه) بشوانن، تا نه وه ده مهی مهسه له که مان له چوارچیتوی ریکمونتیکي گشتیدا چارمه ر ده کرنی. دوتره به شه پری پارتیزانی خۆ بدن. (۲۱)

کهنسجهر ههرگیز وه لایمی نهم نامه بهی بارزاتی نه دابه وه.

۷

دوا رۆژهکانی شۆرش کورد

پاش راگه یاندنی ناگر بهر له ۱۹۷۵/۳/۱۲ دا، هموو سهرانی سویای کورد و زۆریهی نه دهمانی مه کته بی سیاسی و کۆمیتهی ناوهندی حیزب سوور برون له سه ر نه وهی که وئرای برانی کۆمهکی نیران، دوتره به شه پری خۆ بدن.

بؤ دوتره پتداتی شۆرش نه خشه یهک داترا، به پتی نهم نه خشه یه ده بویه دماروی هتزی پتشمهرگه بؤ ۱۴-۱۵ هه زار کس کم بکرتمه وه.

گه له جیهکان به پتشمهرگایه تی پتتنمه و نه وانی دی به نه وه مالی عه قان. عهماری نازوکه دروست بکرتی، سهرکردایه تی شۆرش و نه دهمانی مه کته بی سیاسی له پتنج ناوچه ی جیهالزده بن، جه نه رال بارزاتی له «پالهک» چنگهر بهن.

له ۱۹۷۵/۳/۱۶ دا له گه لاله و له کۆبوونه وه یه کدا، به ناماده برون هه موو سهرانی سویایی و له مرانده بی هتزی و به تالمۆنه کان، جه نه رال بارزاتی نه خشه ی په لامارداتی شه رگهی ره وانزهی په مند کرد.

به ربار درا هه موو پتشمهرگهکانی نهم به رده یه، به شداری نهم هتزشه بکهن، سهرکردایه تی له لشکری کوردستان ناماده بوو ۲۰۰۰ پتشمهرگه فیدا بکات، بهو هیوایه ی که هتزی پتشمهرگه سه نگرهی عتراقیه کان بکوتن و رابمان و تا «گهلی عه لی بهک» پاک بکه نه وه. (۲۲)

داروخانی شورش

به‌لام هدر هه‌موو نهم پرۆژه و به‌رنامه‌نامه ههر زوو بوون به بـه‌لقی سـمـر ناو:
له ۱۹۷۵/۳/۱۵ به‌پیتی به‌باری ریکه‌موتنی جه‌زایر، وزیرانی دهره‌وی ئیران و عێراق
(عمباس عدلی خه‌له‌تبه‌ری و سه‌عدون جه‌مادی) له تاران و به‌ سه‌روژکایه‌تی بوته‌فلیقه‌ی
وزیری دهره‌وی جه‌زایر پێکه‌وه کۆبوونه‌وه.

وه‌زیرانی نیویراو پاش ۴۸ سه‌عات گفتوگۆ، گه‌یشتنه ریکه‌موتنی ته‌واوه‌تی دهریاری
چۆنیه‌تی جێبه‌جێ کردنی ریکه‌موتنامه‌که: له ۱۹۷۵/۳/۱۷ دا قه‌واله‌یه‌کیان نيمزا کرد
که‌به پیتی نمو قه‌واله‌یه به‌ریاری دامه‌زراندنی سن کۆمیسته و مۆله‌تدانی چالاکی « ۵۰ »
نه‌فسه‌ری جه‌زایری له ههره‌وو دیوی سنووردا درا.

له ۱۹۷۵/۳/۱۸ دا، نه‌ندامانی مه‌کته‌بی سیاسي و کۆمیسته‌ی ناوه‌ندی پارتي، له
کۆبوونه‌وه‌یه‌کی تریاندا لێیان که دست له سه‌ر هه‌لگیرن.

دست که‌شانه‌وه‌ی جه‌نمه‌رالی بارزانی له‌شمه‌ر هه‌شتا په‌که‌که له نه‌هه‌تیبه گه‌وره‌کانی دوا
سه‌هه‌کانی بزانی روزگاربخواری کورد، گه‌وره‌یی ته‌مه‌ن و مانه‌وه‌یه‌تی روونگره‌وه و هه‌لامی
هه‌موو شتیگ نه‌یه، « هه‌روه‌ها ده‌سته‌به‌ردار بوونی ئیرایش روونکردنه‌وه و هه‌لامی هه‌موو
لایه‌نێکی نه‌و نه‌هه‌تیبه نه‌یه. »

به‌ گۆره‌ی هه‌تله‌ک ره‌وایه‌تان، پاش کۆبوونه‌وه‌ی وه‌زیرانی دهره‌وه له‌تاران، نه‌فسه‌ری
گه‌وره‌ی ئه‌زانی هاته‌ نکه‌ بارزانی وه‌هه‌رشه‌ی کرد که نه‌گه‌ر درۆژه به‌ شه‌ری سوپای عێراق
به‌دات، سوپای ئه‌زان بـه‌ دهنگ نابـه‌ن و ده‌ستو ئه‌زانی دانایه‌شت، حه‌مه‌د به‌رواری که
په‌که‌که به‌و له‌فه‌رمانده‌کانی له‌شکری کوردستان، له‌ روونکردنه‌وه‌یه‌کی دا به‌ز
روژنامه‌واته‌که‌ دروستی نمو واریاته‌ی سه‌رین و ده‌سه‌لمه‌تن؛ ئه‌هه‌رو به‌و روژنامه‌وانه
پێگانه‌یه‌ی گوت: « ته‌هه‌ستا نه‌گه‌ر شه‌ر په‌که‌ین، ته‌وا نه‌که له‌گه‌ل په‌که‌ ده‌وله‌تدا، به‌لکه‌و
ده‌ین له‌گه‌ل چه‌ندین ده‌وله‌تدا شه‌ر په‌که‌ین. »

به‌ گۆره‌ی گۆته‌ی هه‌ندێ ژبه‌درانی دی، جه‌نمه‌رالی بارزانی دواي ریکه‌موتنی ۳/۶
چاره‌کی دی به‌ تاران گه‌رايه‌وه و پاش ۲-۳ رۆژان، له‌ ئه‌شینگه‌که‌یدا، که‌له راستیدا
ده‌ست به‌سه‌ر بوو، شای به‌ینی.

شا بانگی کرد به‌و و داوای لێکردبوو که ده‌ست له‌شمه‌ر هه‌لگیرن، نه‌وجا پێشنیازی

کردبوو که بیه به پهناهندهی شیران و گوتبوی «۱۲ سالان له یه کیتی سؤڅیه تدا مابته وه. با ۲-۳ سالیس له شیراندا بژی»

یه کیتک لمو رڼواواییه ده گمهنانهی که هفتیه یک دواي ریکموتی جه زیر دیداری ده گڼل بارزانی دا کردبوو «نعمه دههانی بوو که جهنرال بارزانی له کوردستان بوو، و نازادانه قسمی ده کرد» نو رڼوانامه وانه دهلی «پیره میردیکي موو سپی بوو که زامینکی قول به روو حیه وه بوو، دوو سه عاتی تمواو قسمی له مهر نوو (خیانت) د کرد که دهره مق بهو کرابوو، م خوی به بهزیوو شکست خسار دوو نه ده زانی! بارزانی به خوی باوه ری به بهر دهوام بوونی شورش هه بوو، به لام نه موشی له بهر چاو بوو که خه لکی مه دهی (به تاییه تی خه لکی بادینان) ئیدی نوو توانانه بیان نییه دواي بکمون.

ده یگرت که ناماده یه دهم و دست له گڼل به غدا یه بکه و تته گفتوگو و نوو دان و ستانه دست پښ بکاتمه که یهک سال له مه و بهر پرا بوو.» (۲۳)

«هه یه کمل یش یه کیتک بوو له واتهی دهره تی بژ هه لکوت که چهند هفتیه یک له وه دوا، واته له مه دهلی مانگی ۱۹۷۵/۵ دا له تاران دا بارزانی بدینی و لیبرا بچیتته بنج و بناواتی نوو فاکتور و هژانه ی بوونه مایه ی دست کیشانه وه ی بارزانی له جهنگ.

جهنرال بارزانی که نه وو نیمچه بارسته یه که له دستی شادا و له نازادی رفتار و کوتار مدحرومه، وه لای ده داتمه: «نه ناندت نه گهر سنووره کانیشیان دابخستایه من همر له گڼل بهر دهوام بوونی شورش دابوو، به لام وام به چاک زانی که له وه ی پتر نه مه مایه ی رشتنی خوینی گه لی کورد و عتراق.»

له سهری دهرات: «من تسلیم نه بوومه» پیم باشتو بوو جاری به شهروه یه کی کاتی شورش رابگرم.» (۲۴)

ژماره یه که له فرمانده عسکریه کان نه یانده و یست دست له شهر هه لگرن، به تاییه تی نه سعه د خوشه ی که سهریتیچی له فرمانی جهنرال بارزانی کرد و گوتی: «نه نگوش دست هه لگرن، من به خوم نه و نه دم چک و نه قه مهنی هه یه که تا دوو سالی دی درتزه به شورش به دم.»

لن بارزانی بروسکه یه کی دیکه ی بژ نارد و نه مری پتکرد که به خوی و خیزانه که یه، به حاجی نومه ران پروات.

هه دهلی له فرمانده عسکریه کان و رقیه رانی جهرب تا (۳/۲۴) ش همر له بیرو

نمونه دایره‌ای که شورش پارتیزانی له ده‌دهی پیتجین دا هه‌لگیرستنه، به‌لام که قهرانی سالی ۱۹۶۴ یان وهر هاتهوه کهسیان زانی نه‌ده‌کرد مل پداته شو کاره.

هه‌لاتی به‌کۆمه‌ل

کۆتایی رووداوه‌که نزیک ده‌به‌وه... رێبه‌ران، رێگهی حاجی نۆمه‌ران و سنووری نێرانیان گرت‌به‌ر، له‌ پادێنان دا، که‌ دوری رێگه‌ کرد‌به‌وه کارێک که‌ جه‌م‌ه‌وه‌ری خه‌لک و په‌نا به‌رن به‌ زوویی نه‌گه‌نه‌ دا‌ده‌یه‌کی نێران، هه‌ندێ کاری خه‌مین رووی دا.

نوه‌ بوو که‌ عیسا سواری نامر به‌ تالیقن کاتی وستی هه‌فاله‌کانی خۆی به‌ جه‌ن به‌یلتی، به‌ ده‌ستی نموان هاته‌ کوشتن.

له‌ سه‌رانه‌ری دۆلی چۆماندا، هه‌ر هه‌مووان، رله‌ه‌راتی خۆیان به‌ خه‌پانه‌تکار ده‌زانی: له‌م دوا روژانه‌ی مانگی سن دا، به‌ر ' هاتنی رۆژی ۷۵/۴/۱ (که‌کۆتایی مۆله‌تی ناگر به‌ر بوو) که‌ رۆژێکی چاره‌نووس ساز بوو «نه‌گه‌ر نه‌ندامێکی کۆمیته‌ی ناوه‌ندی یان مه‌کته‌بی سیاسی حزب، یان یه‌کتیک له‌ کورانی بارزانی زاتیان بگره‌یه‌ و له‌ رێگهی حاجی نۆمه‌ران و چۆماندا به‌دیار به‌کوته‌ناه، ده‌م و ده‌ست ده‌کوژان» نه‌مه‌ قسه‌ی که‌سێکه‌ که‌ به‌چاوی خۆی ده‌نه‌ خه‌مگینه‌کانی دوا ساته‌کانی ژیانی «هه‌سار و قه‌لای کوردستان» ی ده‌توه‌.

دوا دانێشتوانی گه‌لاله‌ و چۆمان و ده‌به‌نه‌، به‌نزییان به‌مال و دوگانه‌کانیاندا کرد و سوتاندیان، له‌ کاتێکدا له‌ بێ ده‌سه‌لاتی و ناوینی دا ده‌گریان، ده‌نگی ده‌ستریژی تفه‌نگ و ره‌شاش سه‌رانه‌ری دۆله‌که‌ی پێ کرد‌به‌وه، پێشمه‌رگه‌ نه‌م ته‌قانه‌یان ده‌کرد، ده‌یانویست به‌ر له‌وه‌ی تفه‌نگه‌کانیان بشکێنن و به‌ دیوی نێران دا به‌چن، ته‌قه‌مه‌نییه‌کانیان نه‌واو به‌کن.

له‌ ۱۹۷۵/۳/۲۰ دا ره‌شید سندی، که‌ یه‌کتیک بوو له‌ فه‌رمانه‌ عه‌سکه‌ریی‌کان. فه‌رمانی راگرتی شه‌ری (له‌لایه‌ن بارزانییه‌وه) قه‌بوڵ کرد.

له‌ ۱۹۷۵/۳/۳۰ به‌ شه‌و، جه‌نه‌رال بارزانی که‌ له‌ ۳/۲۲ وه‌ له‌ رێگهی که‌نالی‌ن دیبلۆماسیه‌وه‌ داوای په‌نا به‌ری له‌ ولاته‌یه‌که‌گرتوه‌کانی نه‌مه‌ریکا کرد‌به‌وه، (25) بۆ دوا جار له‌ حاجی نۆمه‌رانه‌وه‌ له‌ سنوور په‌رییه‌وه‌.

جه‌نه‌رال بارزانی نزیکه‌ی سێ سالی‌ک دوا‌ی قازی محمه‌دی سه‌رۆکی کۆماری نه‌مه‌ن

کورنی مه‌باد، که هه‌ر خۆی بۆیه‌ قازی به‌ خیانت تاوانیار کردبوو که بێ هیچ شه‌ڕێک ١٠٠٠٠ تهنکی ته‌حویلی نێران دا‌بوو نه‌میش ده‌ستی له‌ شو‌ڕشه‌ هه‌لگرت که له‌ پێناوی ده‌ده‌ست هێنانی (مافی گه‌لی کورد) هه‌لی گیرساندبوو. پاش ئه‌وه‌ی جل سالی ته‌مه‌نی خۆی له‌ قه‌بیلی نه‌م خه‌باته‌ چه‌کدارییه‌ کرد. دیسان رێی تاروکه‌ز گرته‌به‌ر، پستی له‌ دام و ده‌زگایه‌ک کرد که له‌ سه‌رده‌می «نه‌فسانه‌ ناسا»ی عییر به‌درخان به‌م لاوه‌ به‌هێزترین «حکومه‌ت»ی کورد بوو.

١٠

کۆتایی

دوای چهند هه‌فته‌یه‌ک، دوا گروپی رێبه‌رانی کوردی وه‌فاداری بارزانیته‌ له‌ نۆژدوگای نه‌غه‌ده‌ی نزیکي مه‌هاباد ده‌بینی.

هیچ لێقه‌وماو و کارمات دێده‌یه‌ک هه‌رگیز به‌ نه‌ندازه‌ی نه‌مانه‌ گوناح و مایه‌ی به‌زویی نه‌بوو.

چهند خه‌یره‌تیک له‌ قه‌راخ شاره‌ڕچه‌کی نه‌غه‌ده‌دا هه‌له‌رابوون و له‌ جیهانی «باره‌گای» سه‌رانی کورد بوو: نێدریس، مه‌سه‌ود، سامی، عه‌لی عه‌به‌دوللا.. مه‌سه‌ود که هه‌زی نه‌ده‌کرد روخانی خۆی به‌خاته‌ روو، خۆی له‌ دیداران ده‌پاراست.

سامی له‌ تفاقێ نووسینگه‌ ته‌نیایه‌ک میزی بچوکی هه‌بوو، له‌ ژێر خه‌یره‌تیکدا، له‌گه‌ڵ دوو کورسی و فایله‌تکی نیمچه‌ گراوه‌ی به‌تالیش به‌سه‌ر میزه‌که‌یه‌وه‌ بوو. که‌ سیمای «سه‌ره‌ک وه‌زیره‌ی کورده‌ستان ده‌بینی مه‌حال بوو ته‌سه‌ور بکری که ئه‌م پیاوه‌ شان و شه‌هیلک دانه‌یه‌وه‌، ره‌نگ و روو سیاه‌ و چرچه‌له‌یه‌ی که له‌به‌ر چاوت بوو، چهند هه‌فته‌یه‌ک له‌مه‌وێش توانیشتی به‌سه‌نگ و هه‌یزی سی هه‌زار پێشه‌ره‌گی له‌شکری کورده‌ستان، که‌ په‌کێک بوو له‌ باشترین سوباکانی رۆژه‌لاتی ناڤین، له‌گه‌ڵ شای نێران و سه‌رۆک سادات و کێسجه‌ردا دانیشتی و گه‌توگۆی کردین.

سامی هه‌یجی پێ نه‌بوو بێلێ، هه‌ر نه‌وه‌نده‌ی بۆ ده‌گوترا که «شو‌ڕشی چه‌کداری کورد ته‌واو بوو، له‌ هاری سیاسیه‌یه‌وه‌ کاری نه‌م گروپه‌ی رێبه‌رانی کورد ته‌واو».

نه‌م که‌ سایه‌تییه‌ که‌ نه‌ندازیاری هاویه‌مانی ده‌گه‌ڵ «سیا» دا بوو به‌ که‌سه‌رموه‌ له‌سه‌ری رۆی: «کسته‌کی زۆر له‌نێران که‌وره‌تر به‌لته‌نی پێ په‌رده‌ی دا‌بوونی، نه‌م به‌لته‌نانه‌ی نه‌ی‌ده‌

سه‌ره‌» (٢٦)

به‌لام ویرای ترس و نیکه‌رانی (سیا) کورده‌کان تا کوتایی لیسر به‌لینی خویان مانده و ج شتیکیان لیسر نه‌خشی نه‌میریکا نه‌درکاند.

له نۆزدوگای نه‌غه‌ده‌دا، گادراتی رژیعی بارزانی هه‌موو خه‌مبار و بیتکار، له‌م خه‌نه‌وه بۆ نه‌و خه‌نه‌وت ده‌چوون، هه‌ره‌نسۆی هه‌ره‌مانداری جارانێ گه‌لاله، عه‌لی عه‌بدوللای وه‌زیری جازانی دارایی، شوان شاخه‌وانی به‌رپرسی نووسینه‌گی ناوه‌دان‌کردنه‌وه‌ی دیهاتان و زۆری دیکه.

به‌لام بێگومان له هه‌مووان نا ئومێد تر خۆشکارانی زانکۆ بوون که به نیکه‌رانی و په‌شێوی له خویان ده‌پرسی کێه بچن؟

ژماره‌یه‌کیش پێشتر به‌یاری خویان دا‌ه‌و، وه‌کو سالح یوسفی، که له‌گه‌ل راگه‌یه‌اندنی رێکه‌وتنی جه‌زایردا، له ره‌واندز خۆی ته‌سلیمی کاربه‌ده‌ستانی عێراق کرد، خه‌لکانی دی، که به ئۆتۆمبیلی ساواک، له تاران دا دهمروانه‌وه، دواي ماوه‌یه‌کی کهم به په‌سا‌پۆزنی عێراقی بۆ به‌یروت روشتن.

به‌لام بۆ زۆریه‌ی نه‌و خۆتندکارانه‌ی که له عێراق یان له‌نه‌وروپا دا ده‌ستیان له خۆتندنی زانکۆ هه‌لگرێبوو و په‌یه‌وندییان به‌بارزانیه‌وه کردبوو، وه‌زعه‌که یه‌که‌جار ناوه‌جته‌ بوو: به‌لای نه‌مانه‌وه مه‌سه‌له‌ی سوود وه‌رگرتن له‌و عه‌ه‌واته‌ی که ده‌وله‌تی عێراق ده‌ری کردبوو، نه‌له‌جۆمه‌نی سه‌رکردایه‌تی شۆرش له ۱۹۷۵/۴/۳۰ دا بۆ ماوه‌ی ۲۰ رۆژی دی درۆژی کردبووه، تا نه‌وانه‌ی ده‌یانمۆی سوودی لێ‌وه‌ریگرن، به‌توانن بۆ عێراق به‌وه‌نه‌وه، له ئاردا نه‌بوو. (۲۷)

هه‌رچه‌نده سه‌دام حوسین واده و به‌لینی ده‌دا، به‌لام زۆریه‌ی نه‌وانه ترسی نه‌وه‌یان هه‌بوو که نه‌گه‌ر بۆ عێراق بگه‌رێنه‌وه نازادی خویان له ده‌ست بدن و زۆریشیان نیکه‌رانی گیانی خویان بوون.

سه‌دام حوسین له سه‌فه‌ریکی ره‌سمی خۆیدا بۆ تاران (۱۹۷۵/۵/۱-۴/۲۹) رایگه‌یه‌اند که ته‌نیا «چوار کهم هه‌قی گه‌رانه‌وه‌یان بۆ عێراق نه‌یه، جه‌نه‌رال بارزانی، نه‌دریس، مه‌سه‌ود، و مه‌مه‌د خالید» یه‌کێکه له دوو کۆره‌که‌ی شیخ نه‌حه‌مه‌د نه‌وانی دی هه‌ر کێشه‌ک هه‌ن و هه‌ر خه‌تاو تاوانیکیان کردوه، هه‌چ شتیکیان له گه‌ل دا نا‌کړی. که‌شیش له‌سه‌ر تاوانیکه‌که له داهاتوودا ده‌کړی پێشوه‌خته قه‌ساس نا‌کړی. (۲۸)

باش خه‌یانه‌تی شا، مانه‌وه‌ی ته‌م هه‌موو خۆشکاره له ئێراندا، یانی له ولایتیک دا که

زمانه که بیان ندهد زانی و له رژیمه که ی بیرار بوون، جیگه ی باس نه بوو.

نهم خوتنکارانه که ژۆریه یان بئ پهسا پۆت بوون، نا ئومیدانه له هه رلی نه ودها بوون بگه نه پارس یان له تدهن، بهلام ده رگاوانانی سه قاره تخانه کان ده ستور یان بئ درابور (نه دهلن)، بینه سنووی سه قاره تخانه کان و ده رگایان له روودا نه که نه وده.) نهم حه لکه نه نانه ت نه یانده توانی کونسولش بدیتن، سه ره نجام ولاتانی بچوگی وه کو سویت و هول نه دا و نه مسا ریزی یاسا و ریزی په نانه نه دیان گرت و هه ر یه که یان چه ند سه د کورد یکیان وه رگرت، به ستاش وه ری ده گرت.

به لای جه ماوه رتیکی ژۆری په نابه ره کانه وه، مه سه له ی گه رانه وه بۆ عیراق یان سانه وه له ئیترانا و په رتموازه بوون له م ولاته دا، به هیج جۆری له نارادا نه بوو، له مانگی ۱۰/ ۱۹۷۵ ده یان هه زار په نابه ری کورد که هه شتا نامه ده نه بوون بۆ عیراق بگه رتی نه وه، له ژۆر ئوردو گایاندا شه ر له نه وان مامورانی ساواک و په نابه ره کانداه قه وما!

به لام جه نه رال بارزانی که بۆ ماوه یه ک له مانگی ۹ و ۱۰/ ۱۹۷۵ به ره زامه ندی و په شتیوانی «سیا» له نه ریکا دا مایه وه، له نه شینگه که ی خۆدا له که ره جی نزیک ی تاران دا، له ژفر چاودیری دا بوو.

له سه ره تای هه یی ۵/ ۱۹۷۵ ژۆرنامه یه کی ئیترانی ده یانه یه کی ده گه ل بارزانی دا نه نجام دا بوو ره سمیتیکی نهم په شه واکوردی به جلی نه وروپایه وه به لاو کورد وه، بارزانی له م ده یانه یه دا رای ده که یه نئ که شه وش «ته وراو بووه و هه رگیز سه ره نه ناداته وه» و له سه ری ده ورات که «به رده وام بوونی جه نگ به نه وده» بوو. (۲۹)

شا، به به لاو کورد نه ومی نهم قسه شه ترانه یان درۆیانه، له کاتیکدا که جه نه رال بارزانی له که مه ترین مافی کوردیک، واته له مافی له به ر کوردی جلی نه ته وه یی خۆی مه هروم کورد بوو ده بوست به شه وازی تایه تی خۆی خالی کوتایی بۆ سه ره وری کوردستان دا به نئ.

به لام هه ر له هه مانکاتدا جه نه رال بارزانی له دیدارتیکی تایه تی دا ده گه ل هه یکه ل، که به بئ نامه ده بوونی شایه ت و چاودیری بیتگانه نه نجامه درا، توانی دوا په یامی خۆی به جیهان رایگه یه نئ: «ده وری شه خسی من ته وراو بووه، به لام کوتایی هه تان به ژانی نه ته وه ی کورد مه حاله و ریه رانی دیکه له باوه شی نه ته وه ی کورد وه را ده بن.» (۳۰)

سرچاوه و پمراوتزلان

- ۱- دکتور محمود عوسان، شویاتی ۱۹۷۵
- ۲- راپږزی پاییک، نووسراوی ۴۶۶
- ۳- همځپه پښتون دهگمل نووسمردا، ۱۹۷۴/۱۰/۳ زامیدان
- ۴- روینه، دهلی نمتار، ۱۹۷۴/۱۲/۲۸
- ۵- پروانه فیکار ژماره ۱۷/۱۲/۱۹۷۴ و ولشنگتون پوښت ۱۷/۱۲/۱۹۷۴
- ۶- لوموند، ۱۹۷۵/۱/۱۶
- ۷- همځپه پښتون دهگمل نووسمردا، ۱۹۷۴/۱۰/۳
- ۸- سدره نجام خاچی سوری سیدی ۱۳۰۰ هزار په تو و ۳۵ تن جل و بهرگه و دلو درمان و نامیری
نشته رگمري بز کوردگانی عتراق نارد، کومیتي تپونه تعمومي خاچی سوریش ۱/۵ تن درماني
نارد، پاشماوه کومه که کانی نم کومسته په که لوانه ۱۰ تن گوشت و ۵ نمبولاس بو، دواي
مؤرکړني رڼکه و تننامه ی جهرایر که په تارن.
- ۹- راپږزی پاییک، نووسراوی ۴۶۶
- ۱۰- دپانه ی بارزانی دهگمل همیکل دا، که له انځور بهیروتي ۱۹۷۵/۹/۱۲ و گولاری نوزگورلوی
تورکيا بلار بوته ووه.
- ۱۱- سرچاوه یکی دیپلوماسی تارن.
- ۱۲- سرگوتاری لوموند، ۱۹۷۵/۱/۱۰ دمراره ی نریک پرونموی له نوځ ولاتانی عمره ب و نثران.
- ۱۳- ولشنگتون پوښت، ۱۹۷۵/۳/۷.
- ۱۴- پروانه ژماره ۱۷/۱۲ کوتیدین دویاری، گوتاری گریس کزیرا.
- ۱۵- اخبار الیوم، له الاحرار وهریگرتووه، پروانه کتبی حمزی سوسیالستی به عسی عمره ی،
ل ۲۱ نویسی کامیل نهو جابر
- ۱۶- بز زانیاری لعمر دهقی نم بهلگه نامه یه پروانه راپږزی نازتسی فمرضا له لوموندی رڼی
۱۹۷۵/۳/۸ و دهلی نمتاری ۱۹۷۵/۳/۷
- ۱۷- به گوتی نیدریس بارزانی ۳۰۰ کورلو، ۱۸ زوښوښ و ۳ فرکه.
- ۱۸- پروانه لوموندی ۱۹۷۵/۳/۱۵ و دهلی نمتاری ۱۹۷۵/۳/۱۴.
- ۱۹- راپږزی پاییک، نووسراوی ۴۶۳
- ۲۰- راپږزی پاییک، نووسراوی ۴۶۹.
- ۲۱- راپږزی پاییک، نووسراوی ۴۷۰.
- ۲۲- له روانگی سرچاوه ناگادوله کانی کوردموه دمن نم باهته به وریایی و پازموه و مرگورن،
حده نرال بارزانی همیسه لم باره یموه دوورمه پرتی دهگرد، به تایمته کاتی که خدتر روی له

خەلکانى خردى نمو دەکرد.

۲۲- سەرچاوەپەکی نەتەنى.

۲۴- دىيانەى بارزانى دەگەل ھەيکەل دا، نوزگورلوك.

۲۵- پەيامى تەلەگرافى جېم ھوگلاتد، پەيامىتىرى وئىنگىتۆن پۆست. تېنمەر ئاشنال ھېرالە تريبۇن.

۱۹۷۵/۳/۲۴

۲۶- ھەقەيتەن دەگەل نووسەردا، لە نەغەدە. ۱۹۷۵/۴/۲۶

۲۷- ئازانسى رويتەر، دەيلى نەستار، ۱۹۷۵/۵/۱

۲۸- كۆنەر سىچكى تايەنى وۆزنامەوانى، ۱۹۷۵/۵/۱ لە تاران.

۲۹- كەپھان ئېنتەر ئاشنال، تاران ۱۹۷۵/۵/۴.

۳۰- دىيانە دەگەل ھەيکەل دا، نوزگورلوك.

بمشی چوارم
هه لسه نگاندنامه

فەسلى يەككەم

بىزالى كۆرە لە تورکيا ۱۹۵۸-۱۹۷۵

خەباتى دووردىرى بارزانى لە راي وەدەست هيتاي ئوتونومى يان سەرىخىزى (۱۹۶۱-۱۹۷۵) كارتىكى وای كوردووە كە كوردستانى عىراق زياتر لەبەرچاوبى و لە رىزى پىشمودەبىن و مەرقۇ زۆرى لە بەرگران نەبىن كە وارىقات و سەرىزى كوردستانى تورکيا و نىران فەوامۇش پەكات: راستە نەم دوو بەشە شاپەتى قوتناغىتىكى دووردىزى ھەلشكان و ھاكشانى شۆش پەونە، كە دەكرى لە چەند لا پەرىدەك دا بەگورتى و پوغتى بەرجەستە بەكرى.

پاش نازارى ۱۹۷۵، دواى رىكەوتى جەزاير و داروخانى شۆرشى جەنەمال بارزانى، وەزە و ھالى كوردستانى عىراقىش ھەمان خراپى و پەشتوى بەشەكانى دىكەى كوردستانى كرتە خۆ وىزائى نەتەوہىي كورد، كە غەمگىنترىن ساتەكانى مەزروى خىزى دەگوزمەند، وەكو جارلن بە روى ھەر جۆرە ناسۆبەكدا كراپەو.

پاش سەركەتكردى خوتنانى شۆرشى دەرسىم، بە نىكەى بىست سالىك ئىوجا ھەندى ھەول و كۆشش بۆ بوژاندەو و كۆكرەنەوہى ھىز، لە كوردستانى تورکيا دا پەيدا بوو، موسا عەنتەر و جانب يولدرۇم، لە خوتنەواران و رۆشنىيرانى ديارەكر بوون لە سالى ۱۹۵۸ دا ھەفتەنامەيەك بە نىوى ئىللمرى پورت دەردەكەن، كە بايەخ بە مەسەلە ناوچەيەكان دەدات.

لە ھەمان كاتدا خوتنەوارانى كوردى نەستەمۆل و نەنكەرا لە رىكخراوہ رۆشنىرىيەكاندا كۆ دەنەو.

كارىگەرى رووداوەكانى عىراق، بەتايبەتى پاش سالى ۱۹۶۲ و دەستپىكردى شەپ لە نىوان بارزانى و قاسم دا، لەسەر نەم چالاكيانەى كوردىن تورکيا زەق و ديارە و ھىچ چەند و چونتىك ھەلناكرى.

كوردەكانى تورکيا رازىر پارمەتى بارزانى دەدەن و بارزانى ھەر زوو لە لای نەوان وێنەى قارمەانى نەتەوہىي وەردەكرى.

ههلبهته نهم چالاکیسیه هه ر زوو بهر گورزی سه رکو تکاری ده که وی. له نه یقی ۱۹۵۹/۱۱ دا چل و نو روشنییر و خوتنه واری کورد ده گیرتی و به تۆمهتی نه نجامدانی چالاکی جوداخوازانه له نهنگه ده دا دگایی ده کرین. نه مانه که به «پیلانگیری به مه بهستی دامه زواندنی ده ولته نی کوردی» ناوانبارن هه موو حوکی درێژحاین ده درین، به لام دوی کودتا عه سکهریبه که ی ۱۹۶۰/۵/۲۷ نازاد ده کرین.^(۱)

«جهمه نوال گورسل»ی سه رکوتماری تازه، لایهنگری «زهبروزنگه» و به روژنامهوانیتی سویدی نیت: «نه گهر نهم وکتوبانه» نه هه و قنوه نهوا سوپا له توپباراتی شارو گونده گانیان نا پهرینگیتمه و هه مامی خوتتیکی وهاییان به دادهغات که خویان و خاکیان تهدا غه رق ده گات.»^(۲)

به لام عه سمهت نینوی سه روک وهزیر له گه کاری وهادا نه بوو، کوردهکان له زهمانی حوکمرانی نهم سه روک وهزیر ده که «بهروالت لایهنگیری دیوگراسی بوو» تۆزه نازادیبه کیان هه بوو: بلاوگراوی کوردی ریدران، به لام پاشان داخران. خوتیکارانی کورد ده یان تواتی غایشی فولکلوری له سه ر شانو وازی بهکن.

ده ورو بهری سالی ۱۹۶۳ سێ ریکخراوی سیاسی، نه ته وه پهروه ران و خوتنه وارانێ کورد ده گهر نه خو.

۱

حیزی دیوگراتی کوردهستانی تورکیا

حیزی دیوگراتی کوردهستانی تورکیا له لایه ن مافه ره ره ریکه وه به ناوی فایق بوچاک هاتۆته دامه زواندن، نهم پیاوه خه لکی نورفه یه و نوینه ری نه نجومه نی تورکیا بوو، نهم حیزه ریکخراوتیکی تهواو نه ته وه یی بوو و زۆر له ژێر کاریگه ری ناسیونالستانی کوردی سو ریادا بوو. نه تدهامانی نهم ریکخراوه به زۆری بریتی بوون له پشه وه ران و روشنییران و خوتنهواران و پیاوماقولاتی گونده گانی کوردهستان. له حالیکدا جیگرانی ریه رانی سالانی بیسته کان و مولکدارانی گه وه ری رۆژم دۆست په یوه ندیان به حیزی «تورکیای نوێ» وه کرد و عه زیز نوغلو یان به نوینه ری دیاره گر هه لێژارد، که له سالی ۱۹۶۳ دا بوو به وهزیری ساغلمی و ته ندروستی.

کورده‌کان و حیزبی کریکارانی تورکیا

له تورکیاش دا وه‌گو عیراق، حیزبی کۆمونیست ده‌سلاتیکی زۆری له نێو تیکۆشهرانی نیشتمانپه‌روه‌ری کوردا هه‌یه. بۆیه خه‌لتیکی زۆری پێشکه‌وتوی کورد، به‌تایبه‌تی خۆینه‌واران له‌ ساڵی ۱۹۶۳ به‌ملاوه له‌ نێو حیزبی کریکارانی تورکیا دا ده‌بینین و چالاخانه کار ده‌کهن.

حیزبی کریکارانی تورکیا له‌ سه‌ره‌تا دا ده‌لوستیکی زۆر خراپی له‌مه‌ڕ مه‌سه‌له‌ی کورد هه‌بوو، له‌ ساڵی ۱۹۶۷ دا سه‌رۆکی ئهم حیزبه، محمهد عه‌لی ئاییار، که‌ به‌خۆی تورکه، له‌ سترکه‌رم و له‌ کۆنفرانسیکی نێونه‌مه‌یه‌دا رایگه‌هاند که «مه‌سه‌له‌ی کورد له‌ تورکیا دا نه‌یه» له‌ ساڵی ۱۹۶۶ وه‌ کورده‌کان گه‌یه‌نه ئهم قه‌مناعه‌ته‌ی که‌ یان له‌ ناو حیزبی کریکارانی تورکیا دا ریکه‌خلوێن ئوتۆنۆمی بۆ خۆ دانه‌زیژن یان به‌ چها چالاکی خۆیان به‌کهن.

له‌ هه‌له‌بارده‌نی په‌رله‌مانی ساڵی ۱۹۶۵ دا پاتزه‌ پالێتورای حیزبی کریکارانی تورکیا، که‌ چواریان کورد بوون، بۆ نه‌ندامیته‌ی نه‌نجومهن ده‌رچوون. به‌کتیک له‌و پاژه‌ که‌سه‌ دکتۆر تارق نه‌که‌نجی نوێنه‌ری دیاره‌که‌ر بوو، که‌ پاشان له‌ ساڵانی ۱۹۶۸-۱۹۶۹ دا بۆ به‌ سکرته‌یری گشتی حیزبی کریکارانی تورکیا، له‌ ساڵی ۱۹۶۹ دا، محمهد عه‌لی ئه‌سلان که‌ کورده، بۆ به‌ رێبه‌ری حیزبی کریکارانی تورکیا، له‌ نه‌که‌رده‌دا مانگنامه‌یه‌کی به‌ هه‌ردوو زمانێ (کوردی و تورکی) به‌ ناوی «یه‌نی ئاکوچ» ده‌وه‌ ده‌رکرد و له‌وێدا بۆ یه‌که‌مهن جار له‌ گۆژاریکی مۆله‌ندراو دا مه‌سه‌له‌ی مافی نه‌مه‌وه‌یی گه‌لی کورد خراپه‌ روو. ئهم گۆژاره‌ ده‌وی ژماره‌ «۴» ی داخرا.

قه‌ه‌یرانی ۱۹۶۷

ژماره‌ی گۆژارین دوو زمانه‌ی تورکی - کوردی زیاد ده‌کات، دجله، فورات، ده‌نگیش هه‌ر یه‌که‌ یان ده‌وی چه‌ند ژماره‌یه‌ک دا ده‌خرێن. موسا عه‌نته‌ر و ژانه‌نامه‌یه‌کی کوردی - تورکی ملاو ده‌کاته‌وه، هه‌روه‌ها نووسه‌ریکی دیکه‌ به‌ نێوی محمهد ئه‌مین بۆ نه‌رسلان (دانهری لیکۆلێمه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی - ئابوری له‌مه‌ڕ کوردستان) (۱۳) مه‌م و زین به‌ کوردی - تورکی چاپ و بلاو ده‌کاته‌وه.

نهم ديواته همر زوو دهگيرتن.

له مانگی ۱/۱۹۶۷دا حکومتی سلیمان ده میریل قهراریک دهردهکات و «هیتان و بلاو کردنهووی همر بابهتیکي (کاسیت و بلاکراوهی) کوردی له دهرتیرا نامادهکراو به همر شوهریهک قهدهغه دهکات.»^(۴)

دواي چنده مانگتيک گوتاری نوکنی پان توژانی، که پیشتر و له نیسانی ۱۹۶۷ دا گوتاریکی پر له هیرشی دزی کوردان بلاو کردیوه، دیسان و له حوزهیرانی ۱۹۶۷ دا دست به کار دهیتتهوه و له گوتاریک دا به نیتی «قروسهکی کوردانی سوور»! دپته مهیدان.

نوسهیری گوتارهکه هوسار دهچری، و به زمانیکی توندوتیژ و زیری وهک زمانی سهیرانی توکی سالانی بیست (پروانه فوسلی چوارم له بعضی دورم) دهنوسیت: «نهگمر دهیانوی به زمانه پاشکومتوه ۴-۵ هزار وشهیهکه پان قسان بکمن، نهگمر دهیانوی ولایتیک بز خویان دامهزیتن و بلاوکراوه پان ههین، نمو با برلن بز جیهیکی دپکه.

«لوانه به (له شارهکانی خویاندا) له سدا سدی زوړنه پتک بهیتن، بهلام خمون دپان به دامهزاندنی دولتهتکهوه له خاکی تورگیادا، وهکو خمون دیتی یونانییهکانه به دامهزاندنی پیرانسهوه، وهکو خمون دیتی نرمنیهکانه به دامهزانی نرمنهستانی گهروهوه، بز کوئی دهرلن با برلن، بز نهران، بز پاکستان بز هند، بز لای بارزانی! با برلن دوا له ریکهراوی نهتموههکگرتووهکان بکمن که له نمفریادا! شولتیکیان بز بدوژیتتهوه، نهنگز له خزمهتی ناسیونالیزمی کوردان، زمانی جیاو و قوتابخانهی نهلاحهوه بهرنامهی رادیزی و چاپهمدنی و بلاوکراوهی تایبست به خوتان، له نیمه دهوی، بز دامهزاندنی حکومتی خوتان گزبونموی نهپتی دهکمن، بارزانی به ریمیری خوتان دزمان، له تورگیاهه چکی بز دهرتن، له کزپو کزبونموه تایبهتیهکانتاندا شیمیری کوردی بز متدالهکانتان دهوژنموه.»

نوسهیری گوتاری نهوراو له کوتاییدا دهلی: «نور وژی که بز پارچه پارچه کردنی تورکیا، شورش بهر با بکمن دهیته که نیمه چن! دهیته!»^(۵)

کوردکان همر زوو نارهزایی دهردهین، بدیاننامهیک به ناوی «باشه وهرنه مهیدان، تا بزاین که کنی کتی راودهنی» بلاو دهکنهوه. نهنجومهنی قوتابیان و خوینکارانی ۱۹ شاری

کوردی وهک بینگول و بهتلیس و ئه‌له‌ه‌زیز و جه‌زیره و دیارمه‌که و نهرزۆم و وان و نۆزه و موش و سه‌مه‌رک، له‌ نووسه‌ری نو‌توکن ده‌ته‌ ده‌نگ و پیتی ده‌لێن : « تۆ ده‌توێ نێسه‌ به‌خه‌یه‌ شه‌ر و براکوژییه‌وه و ولات له‌ گۆمی خۆته‌دا غه‌رق به‌کیت و بیه‌کیت به‌ مه‌یدانی جه‌نگ. زۆر چاکه‌، فه‌رمه‌ی نه‌وه‌ عه‌رز و نه‌وه‌ که‌ز، نه‌وه‌ مه‌یدان، یا به‌زانی کێ کێ له‌ ولات و ده‌ره‌نه‌ی. »^(٩)

کوردستانی تورکیه و (پارتیا دیموکراتا کوردستانا تورکیا) کۆمهلا نازادی.

دکتۆر ششان، که له سالی ۱۹۶۹وه له کوردستانی عێراقدا خەریکی کاری پزیشکی بوو، بە گوتەی هەندیک ژێدەرین کوردی لەوێندەر پیژگە و بێکەیهکی دە نێختیار دابوو بۆ راھێنانی لایەنگرەکانی خۆی که ژمارەیان ۴۰۰ تا ۵۰۰ کەسیک دەبوو.

دژایەتی نێوان ئەم دوو گروپە خەنیمەیی حیزبی دیموکراتی کوردستانی تورکیا زۆر زوو دەگۆڕیت و سەعید ناجلی لە هەلومەرجێکی نالۆژدا دەکوژێ، بە گوتەی هەندیک، لە لایەن پێرەسی دکتۆر ششانمەوە کوژراوە. دکتۆر ششانیش لە لایەن پێشمەرگەکانی بارزانییەوه دەگیرێ و لە دادگا بەک دا بەسەرۆکایەتی حەبیب کەرەیی سکرێتیری گشتی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق، دادگایی دەکری و نێھدام دەکری.

بێکە روۆشنبیرییه شۆڕشگێڕەکانی (روۆژەلات)

لە ناخە و نوخەری سالی ۱۹۶۸ و لە هەوڵی سالی ۱۹۶۹دا، کە هێشتا خۆپیشاندانەکانی روۆژەلاتی تورکیا بەردەوام بوون، ژمارەیهکی زۆر لەو خۆشنگارە کوردانە کە تا ئەو دەمە لە حیزبی کرێکارانی تورکیادا کاریان دەکرد، لەم حیزبە دوورکەوتنەوه، چونکە بە ناڕەحەت مەسەلەی کوردی پشت گرتی دەخست، لە حیزبی نێویراو دوورکەوتنەوه و بۆ خۆیان یەکیتییەکیان پێکەوه نا، بەناوی وێکە روۆشنبیرییه شۆڕشگێڕەکانی روۆژەلات، دوورینجی دووگۆلتۆر اجاک لەری: د.د.ک.او.

کرێلارێن کۆماندۆیی

دەولەتی تورکیا کە لە راپەرینی ئەتەوهیی گورد و پەرمەندنی ئەو راپەرینە، بەتایبەتی دواي رێکەوتنامەی ۱۹۷۰/۳/۱۱ و دانی ئوتۆنۆمی بە کوردستانی عێراق، ترسا بوو، لە ژێر گوشاری سوپادا کەوتە کاری کۆماندۆیی دژی کوردەکان.

یەکیێک لەم کارە کۆماندۆییانە لە ۱۹۷۰/۴/۱۸ دا لە سلێمان ئەنجام درا: شەوی ۲۰۰۰ کۆماندۆیی هێزی تایبەتی جەندەرمە، بە ۲۰۰ لۆزی وشەش هەلیکۆپتەرەوه شاریان گەمارۆدا. کۆماندۆکان بەرەبەرێان چوونە نێو شارەوه و بە بیانووی پشکنینەوه، هەموو ماله‌کانیان تالان کرد. هەموو پیاوانی شاریان، کە ژمارەیان ۳۱۴۴ کەس بوو لە دەرتی

شار خړ كړدنه وه و به درهفتاريان دهگل كړدن: سهریازوكان داركاريان دهكردن و جنډريان ددهانن و هاواريان بهسردا دهكردن: «كوردی سهگ، جاسوسانی بارزانی، کوا چهكهكانتان له كړن شاروژتموه»

چهندين كاري كوتمانديسي ديكهي لهو بهابهته له سالاني ۱۹۷۰ و ۱۹۷۱ له چهند شاروچكهپهكي كوردستاني وهك بينگول و باقمان و تاتوان و له چهندين گونديكدا نهنجام دران.

له مانگي ۱۰/ ۱۹۷۰ دا نزيكه ۳۰ كمس لهروشنبيرياني كوردی وهكو دكتور تارق ناكنجي، جانب پولدرم، موسا عنتمر و محمدهمهين پوز نرسهلان گيران و پاش چند روژتيك نازاد كران، هر لهو دمهوا پوليس، ژمارهپهك له خويڼكاراني سر به وېنكه روښنيرييه شوشگتيپهكاني روژههلات» پان گرت.

۷

حيزي كړيگارانې توركييا و مهسلهلي كورد

حيزي كړيگارانې توركياش وهكو حيزي كومونيستي عتراق سهرنجام له ژيتر گوشاري رووداوهكاندا ناچار يوو به هلوتستهكاني خويذا، لهسهر مهسلهلي كورد بچيتهوه.

له تاخرو نوخري سالي ۱۹۶۹ دا محمدهمه علي نسلاني كورد، له جني محمدهمه علي نايباري تورك بوزبهري حيزي كړيگارانې توركييا هلدبهژيوري. هر له ههمان سالدا ساپان نوريكي تورك له جني دكتور تارق نهكينجي دميت به سكرتيري حيزب.

سهركرديپهتي تازه حيزي كړيگارانې توركييا له كوڼگره چوارهمي خويذا (۲۹- ۳۰/ ۱۰/ ۱۹۷۱) بهپاننامهپهك دهرپارهي مهسلهلي كورد دهردهكات و نم خالانه پهسند دهكات:

« مهسلهتي كورد له روژههلاتي «ولاندا» هديه (نممه حهقيههتهكه، بهلام لهلاپهن نمو كاربهدمستانوه كه سووين لسمر نهوهي كوردوكان په «كتيوي» و كوردستاني توركييا به روژههلات» ناو بهرن، حاشاي لي دهكړن»

بهپاننامهكي حيزي كړيگارانې توركييا لهسهرې دهروات:

«ههر له سهرهتاوه روژي فاشيستي چيني بالا، سياسي سهرگوڼكاري و توقاندني دهرهق بهگلي كورد گرتهمر و نم سياسي ته به قوتناغ و به شتوهي جياواز له كاري پر زهبروزنگ و خويچاردا خوي توانده» (۹)

به لایم حیزیی کرتیکارانی تورکیا هرچه نده ههنگاوێکی ژۆر گرنگی به رهو ئیعتراف کردن به بزایی نه تهوهیی کوردی نا، به لایم نهگه بیه نمو ناستهیی که ئیعتراف به مافی دیاری کردنی چاره نووسی یان ئوتونومی نهم گه له بکات، باسی جیابوونهوه هر مه که دیاره حیزیی کرتیکارانی تورکیا بهم ههلوئستگیرییهی سه بارهت به مهسهلهی کورد هیشتا ههشت سالان له دواي حیزیی کۆمونیستی عیراقهوه بوون، چونکه حیزیی کۆمونیست ههشت سال لهوه بهر هه مان ههلوئستگیری ده بهاری مهسهلهی کورد کردبوو.

لهم بهیاننامهیدا هرگیز ناوی «کوردستان» و «مافی نه تهوهیی» گهلی کورد نههتراهه. نهوهی باسکراوه خهباتی نهم گه له یه «له پتتاری وه دست هینانی نارمانج و مافی دیوکرانی» خویدا، نه مهش خهباتیکه که «له گه له خهبات له پتتاری نه عجمادانی شوژی سۆسیالستی دا به رتیه رایهتی چیتی کریکار و حیزیه پتتیرهوهگهی، واتهی حیزیی نیمه له شه پۆلیکی په کگرتوی شوژشگتیهیدا په کدی تهواو دهکن.»^(۱۰)

نهم بهیاننامه به وێرای هه موو که سوکورییه کانی، کۆناغێکی گرنگی مێژووی بزایی کورده بهتی له تورکیادا نیشان دهات: پۆ په که مین جار حیزیکێ قانونی دان به بوونی گهلی کوردها دهتت و باسی «ئارمانجه کانی» دهتته ئارلوه و به تایهتی که باسی په کتیی نتوان رهوتی چهیی کورد و رهوتی چهیی تورک راده که بهتی.

۸

سه روکۆتکاری پاش کۆده لای ۱۹۷۱

دواي کۆده تا عهسکه ریه کهی ۱۹۷۱/۳/۱۲ تورکیا، هر هه موو ریکه خراوه چه په کان هه لده وهشیتته وه: حیزیی کرتیکارانی تورکیا (له ۱۹۷۱/۷) و ریکه خراوی لاوانی شوژشگتیهی تورکیا و بنکه روژشبییه شوژشگتیهییه کانی روژدهلات.

هه ندێ ریکه خراوی نهتی، وه کو «سویای نازادی به خشی خه لکی تورکیا» و «به ره ی ئوتونومی خوازه و بزایی ماویزمی «شه فقه» درتزه به خهباتی خو ده دین، هه ندێ جاریش کاری راسته وخو نه عجماده دین (ره لاندنی کونسولی ئیسرائیل و کادرین هونه ری نه مه ریکایی).

به لایم سویا ده ستیه رداري گوشاری خو ی نابیت.

وزیری تازی ناوخو به بهانوی نه وه که کورده کان ده پاته وێ به پشتیواتی بازاتی «ولات به کن به دو بهار چه وه» سه دان کهس له خه باتیکارانی کورد ده گرت و به دادکایان

دسپتريٽ، نم خهاتکارانه سفر به پنگه رۆشنپوړيه شورشگېر په کاني روزنه لات و
 هونډي ديوکراتي کوردستاني تورکيا و هونډي کرکراتي تورکمان.

که له (۱۹۷۳/۱۰-۱۹۷۴/۹) حکومتی نه جمهوریت دیته سرکار رژیم به ناشکرا روډو نازادی ده چیت: له ۱۹۷۴/۷/۸ دا هر همدو سهرانی کوږد عه فوډ ده کړتی و گډلیک له خدمتکارانی سر به ریکخراوانی باهوږ و هه را بډ تورکیا ده گډنه وه.

بهلام لمباری پراتیکیه وه ونع وحاله که دیار نییه. سمرانی کوودی تورکیا له خزان دهرسن نایا باشتر وایه له ناو یه کتک له حیزه کاند ا درژه به کاری خو بدمن بان حیزه کی چهیی گوره بز خزان دامه ززیقن وه شهویه کی نهختی کار بکن.

سمن جاوه و پهلوتزان

۱- شمش کمرس لم گرویه له مانگی ۱۹۶۵/۹ سمر له نوین دلوگایی دهگرتنوه. بهرانه لوموند ژماره ی
 رژنې ۱۹۶۵/۹/۲۹

۲- داگنس تی هنر، سترکهولم، ۱۱/۱۱/۱۹۹۰ که له لیکونیزیمه‌ی مسه‌لی نه‌توهی کوردستان له توڕکیادا هوره ۳، ۱۹۹۱ نووسینی عیسمهت شریف وائی، هه‌روه‌ها لوموند دیپلوماتیک ۱۹۹۱/۸ گوتاری د‌کوردستان خاکی پارچه پارچه‌کراو نووسینی (ب.ب. وینر.

۳- پروانه لوموند دیپلوماتیک ۸/۱۹۷۱ گوناری و کورستانانی خاکی پارچه پارچه گراوه نویسنی و. پ. ونو.

٤- همان سدرجانه.

۵- پروانه کتبی کردستانی عهراق ل ۲۹۸-۲۹۹ نویسنی عیسمت شریف وانلی.

۶- همان سرچاره ل ۳۰۰-۳۰۱

۷- عیسمت شریف وانلی، لنگرکولینموی مەسەلە ی نەتمووە کوردستانی تورکیا.

۸- به لایحی مانگی ۱۹۷۰/۴ ای وزیر خراوی بنکهای روشنیبری شیزو شکیتر (د.د.ک.او) که له لایهمی ۴۷ ای لیکزیننه دهی مسئلهی گوردی تورکیا، نویسنه واتیله وورگیراوه.

۹- له ژ.ب. وینو وهرگیراوه، لوموند دیپلوماټیک، ۱۹۷۱/۸

۱- همان سمرقاند.

۹۱- عیسمت شریف وائل، لیکچرلینڈ... ل ۹۵

فەسلى دووھەم

ھېزىي ديموكراتىي كوردستانى ئىيران لە ۱۹د۸ تا ۱۹۷۶

ھېزىي ديموكراتىي كوردستانى ئىيران دواى شوقشى تەمىزى ۱۹۵۸ى عىتراق و گەرانەوھى بارزانى بۆ عىتراق، سەردەمانىكى دووردىزى كېي و بىدەنگى تىدەپەزىنى، ھەلبەتە نەم كېي و خام شىبە زادەي گوشار و سەركوتى «ساواک» و سىياسەتى ھەنەرال بارزانى.

لە راستىدا دواى گەرانەوھى ھەنەرال بارزانى لە ۱۹۵۸/۱۰دا لە يەكېنى سۆڧىت، ژمارەپەك لە سەرانی كوردى ئىيران خىراو بە مەبەستى «ھاو ناھەنگ» كوردى سىياسەتى خۆيان دەگەل ئەودا، چوونە بەغدايە. لە سەرەتادا ھەمىو شتىك باش و خوش بوو، بارزانى تەنەت پىشنىازى كرد كە يەكېك لەوان بىي بە سەركىزى گشتى يەك ھېزب بۆ ئىيران و عىتراق، بەلام ھەر لەھەمان كاتدا ساواكى ئىيران ژمارەپەك لە سەرانی ھېزىي ديموكراتىي گەرت، كە يەكېك لەوانە عەزىز يوسفى و پاشان غەنى بلورىيان بوون و ھەردووكيان ئەندامى گۆمىتەى ناوەندى بوون و ھىشتاش (۱۹۷۶)^(۱) ھەر لە زىندان دان. (عەزىز لە ۱۹۷۷دا نازاد بوو، لە ۱۹۷۸دا مرد. غەنى بلورىيان لە سالى ۱۹۷۹د نازاد بوو. شەرىعەتى بەرلەوان نازاد بوو بوو.)

سالى دواتر، واتە لە سالى ۱۹۵۹دا ساواک تۆرەكەى خۆى كۆ دەگاتەو: راوىكى چاكە: رەنگە لە ناكامى خىانەتتەكەو بوو، ۲۵۰ كەس لە ئەندامانى ھېزىي ديموكرات دەگەرت كە يەكېك لەوانە شەرىعەتى ئەندامى گۆمىتەى ناوەندى بوو.

لەبەر ئەمە لە ناخەرو نوخەرى ۱۹۵۹دا ھېزىي ديموكراتىي كوردستانى ئىيران لەبارى پراكتىكەو ھى سەركردايەتتە، سەرانی ھېزب يان لە زىندانان يان لە بەغدايە! بەلام تەنەت ئەمسانەش بە سەلامەتى دەرنەچن، دواى تىكچوونى بەنى قاسم و كۆمۆنىستەگان، لە بەغدا دەردەگەرتن (بەروانە فەسلى «۵»ى بەشى سىيەم) و ناچار پەنا دەبەنە بەر سورىا و لوبان و ئەوروپا.

بدلاندهوی حیزبی دیموکراتی کوردستان به‌لای راستدا (کۆنگره‌ی دووهم ۱۹۶۴)

حیزبی دیموکراتی کوردستان ئیستا له‌و رێبه‌ره‌ شۆرشگیرانه‌ی که به‌رنامه‌ پێشکه‌وتووخوازه‌کی سالی ۱۹۵۶یان بز داناوه‌، مه‌حروم بوو.

حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێهرانی و ه‌کو حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق که له‌ لایه‌که‌وه‌ گرفتاری چه‌پی ه‌واداری کومونیزم بوو له‌ لایه‌کی دیه‌وه‌ گرفتاری راستی مینا نه‌توه‌یی بو، له‌ سالی ۱۹۵۹دا و پاش سه‌رده‌مانه‌تیکێ ژۆر له‌ چه‌پخوازی، له‌ ژێر کاریگه‌ری بارزانی دا به‌لای راستدا بایدایه‌وه‌، له‌ سالی ۱۹۶۰دا و به‌کاریگه‌ری عه‌بدللا نێسحاقی «نه‌حمه‌د تۆفیق» به‌راست دا و مرجه‌راخایه‌وه‌.

عه‌بدللا نێسحاقی که‌ یه‌کتیک بوو له‌ دامه‌زێنه‌رانی کۆمیته‌ی مه‌هاباد و له‌ نه‌ندامه‌ لاوه‌کانی بوو، ژۆر له‌ بارزانییه‌وه‌، سێک بوو، له‌ سالی ۱۹۶۲دا به‌رپرسی تۆپی پشته‌یوانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران له‌ خه‌باتیک بوو، که‌ بارزانی له‌ودیه‌ی سنور ده‌ستی کردبوو.

عه‌بدللا نێسحاقی که‌ بوو بوو به‌ سکرته‌یری گشتی حیزبی دیموکراتی کوردستان له‌ سالی ۱۹۶۴داو له‌ گوندی سونیه‌ی نزیکه‌ قه‌لاده‌زنی عێراق داوا‌ی به‌ستنی کۆنگره‌ی دووهمی حیزبی کرد: کۆنگره‌که‌ له‌ ه‌له‌ومه‌رجه‌تیکێ تا راده‌به‌ک نادیار و ئالۆژدا نه‌نجام درا، ژماره‌به‌ک له‌ نوته‌ران به‌ ژۆر له‌ به‌شداری کۆنگره‌ مه‌حروم کوان. به‌لام سه‌رانی و ه‌کو سلیمان و عه‌بدللا موعینی که‌ له‌ سالی ۱۹۶۷دا ده‌بن به‌ نه‌ندامی «کۆمیته‌ی شۆرشگیر» له‌ کۆنگره‌که‌دا به‌شداریان کرد، کۆنگره‌ به‌ ه‌ه‌ولی عه‌بدللا نێسحاقی، قازی محمه‌دی به‌ تۆمه‌تی «خیانه‌ت» و پێشکه‌وتووخوازانی کۆمیته‌ی ناوه‌ندی سالی ۱۹۵۴ی به‌ تۆمه‌تی «که‌ج ره‌وی» مه‌حکوم کرد.

شۆڭش ۱۹۶۷-۱۹۶۸

بەلام قەبرىنى راستى پاش سالى ۱۹۶۴ و كاتتى روويدا كە جەنەرال بارزانى دواى سود و مرگرتن لە كۆمەكى تايەتەي خەلكى كوردستانى ئىران، پەيوەندى دەگەل حكومەتى ئىران دا بەست و دولەتى ئىران كۆمەكى زۆر گرنگى خستە بەردەست و بەلنى ئوئوش لەبرى ئەو كۆمەكانە ئەوەبوو كە ئارامى ئەواو لە كوردستانى ئىراندا بەرقەرار بىن.

ئەنجام دائى ئىم بەلئە بۆ جەنەرال بارزانى پتر لەم روووە ئاسان بوو كە ئەو سەردەمە بە ھۆى عەبدوللا ئىسحاقىيەو چاودىرى ئەواوى حىزى دىموكراتى كوردستانى ئىرانى دەكرد. بەلام بارزانى لە سالى ۱۹۶۶دا ئەو باومەرى جارانى بە عەبدوللا ئىسحاقى ئەما و (بەعسىيەكان عەبدوللا ئىسحاقىيان گرت و دواى ماوەيەك نازادىيان كرد) لە ھۆى دوور خستەو و بۆ دەلەرى بادىيانى نارد.

دواى ماوەيەك و لە سالى ۱۹۶۷دا چەند كەسەيك لە كادرانى حىزى دىموكراتى كوردستانى ئىران، كە دۆى سىياسەتى «ھاوكارى» عەبدوللا ئىسحاقى بوون «كۆمىتەى شۆڭشگىتر» يان دامەزراند، كە ئەندامە سەرەككەيكەكانى برىتى بوون لە سالىمان و عەبدوللا موسەينى (كوردانى وەزىرى ناوخۆى كۆمەرى مەھاباد) مەمەدەنمەين رەوند و عەبدولرەحمان قاسلو (كە ئەو دەمە لە ئەوروپا بوو). جەنەرال بارزانى كە لە مانگى ۱۹۶۷/۵دا بەم گروپەى زانى كە سىياسەتتىكى سەرىغەزىيان گرتەبوو بەر، لە رەنگەى «سەمى» يەو ناگادارى كردنەو كە : «يان لە بەغدايە دەمىننەو و واز لە ھەموو چالاككەيكەكانتان دىقن، يان بۆ كوردستانى ئىران دەچنەمو ھەموو پەيوەندىيەكانتان دەگەل ئىچمەدا دەبن».

ئەوسا ئەندامانى كۆمىتەى شۆڭشگىتر ئىيران بۆ ئىران بۆن. «شۆڭشگىتر» دەگەل لايەنگرانى خۆدا كە ھەموو نەيكەى ۲۰ جەنگارەرىك بوون، بە دوو دەستە بۆ ئىيران چوون: دەستەى يەكەم لە ناخرو ئوغرى مانگى ۱۹۶۷/۳دا و دەستەى دوومە لە ۱۹۶۷/۶ دا رۆشتن.

جەمەتلى ئىم گروپە كە پتر لە سەن گۆشەى مەھاباد-بەنە- سەردەشت دا بوو، لە زەبرى چەند مانگىتكەدا بە مەركى زۆرەى ئەندامانى گروپەكە كۆتايى ھات. لە كۆى يازدە ئەندامى «كۆمىتەى شۆڭشگىتر» پىنج كەسىيان كۆژران، لەوانە شەرىف زادە

(۱۹۶۸/۵/۳) مهلا نه حمده دی شه لماشى ناسراو به ناواره (۱۹۶۸/۵/۱۰) و عهبدللا موعینی (۱۹۶۸/۶) و دوو کمسی دیکه یان دستگیر کران.

راسته به دهگمن شویشیک دهیترى که بهم جوزه خراب سازدایى: هر هه مو چدک و تفاقى نم گروه بریتى بوو له نزیکه ی چوار کلاشنگوف، دوو تفهنگى نوتومانیک، ههشتا و پینچ تفهنگى کزنه!

نم گروهه جگه له وى پشتیوانى ناوچه ییان نه بوو، هر زووش روویه رووی که می تهقه مهنی بوونه و نه وه له گه وهره یهشیان کرد که مهیدانی کارى خویان له ناوچه به کی زور بچووک دا هیشته و نه نمدهش زمینه ی بز سهای نیران خوش کرد که به ناسانی به سدریاندا هدات.

دوای هه مسو نهمانهش، جده رال بارزانی که په پوهندی نموانی دهگمل کوردستانی عیراقدای بری بوو، «خوش خرمهت» ی غزی که یانده راده یک که له به هاری سالی ۱۹۶۸ دا سلیمانی موعینی که له سه ره ریکی نه وروپا دهگمراهه وه، گوشت و جهنازه که ی دایه وه به کارمدهستانی نیرانی تا له مههابادا و بهرچاوی خه لکیه وه بهیگیرن.

«به های» کژمه کی شا (بز بارزانی) نهیستا مه علوم بوو.

۳

گۆنفرانسی دووه می حیزبی دیوکراتی کوردستان (۱۹۶۹)

له سالی ۱۹۶۹ دا هین و چند کادریکی دیکه ی حیزب، له کوردستانی عیراقدای گۆنفرانسی دووه می حیزبیان ریکخست و عهبدللا نیسحاتی که نه وه دهمانه به ته وای له بهرچاوی بارزانی که ونبوو، له حیزب دهکررا. دهکردنی عهبدللا نیسحاتی نیشانه ی بادانه وه به کی تازه ی حیزبه به لای چهیدا.

۴

له گۆنفرانسی سییه مه وه (۱۹۷۱/۶)

قا کۆنگره ی سییه م (ئهیلولی ۱۹۷۳)

دوای ریکموتنامه ی ۱۹۷۰/۳/۱۱، دیسان به عهدا بوو به مه لجهندی کوردان، ج کۆسیپیک له ریکه ی گمراهه وى سهرانی پیشکه و توخوازی حیزبی دیوکراتی کوردستانی نیران له سوریا و لوبنان و نه وروپا وه نه ما، نه مانه له سالی ۱۹۶۰ وه به ناچارى چوو بوونه نه وولاتانه.

له کوتایی مانگی ۳/ ۱۹۷۰ دا «کۆمیتەیه‌کی ناوه‌ندی کاتی» تازه راسپێردرا که په‌په‌رو و پرۆگرامیکی تازه بۆ حیزب ئاماده بکات: نهم په‌په‌رو و پرۆگرامه تازه‌یه له سێیه‌مین کۆنفرانسی حیزب دا (۱/ ۱۹۷۱) په‌سه‌ند کرا، هه‌ر له‌م کۆنفرانسه‌شدا بوو که سه‌رکردایه‌تی تازه‌ی حیزب هه‌له‌بژێردرا: واته کۆمیتە‌ی ناوه‌ندی و مه‌کته‌بی سیاسی، عه‌بدوله‌حمان قاسملو بوو به‌ سه‌کرته‌ری گشتی. قاسملۆ یه‌کیک بوو له‌ ده‌رکراوه‌کانی ساڵی ۱۹۶۴.

به‌لێ، دوا‌ی قه‌زاغی دو‌روودێژی سا‌لانی ۱۹۶۰-۱۹۷۰ نه‌دی حیزبی دیموکراتی کوردستان گه‌رله‌بوه‌وه سه‌ر هه‌لوسته پێشکه‌وتوو خوازه‌کانی خۆی. نهم وه‌رچه‌رخانه تازه‌یه به‌ره‌و چه‌پ، له‌لایه‌ن کۆنگره‌ی سێیه‌می حیزبه‌وه په‌سه‌ند کرا (۱۲- ۱۹۷۳/۹/۲۶). کۆنگره‌ی رای له‌سه‌ر خه‌باتی چه‌کدارانه به‌ هاوکاری رێکخه‌راوه شۆڤه‌گێره‌کانی دی، دژی شا دا؛ وه‌نگه‌ به‌شێت به‌رنامه‌ی نهم خه‌باته له‌ دروشمی «خه‌بات له‌ پێناوی ریفورمی به‌ره‌تی، دیموکراسی بۆ ئێران، و مالی نه‌ته‌وه‌یی بۆ کورده» به‌ره‌سته بکړی.

8

حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران له‌ نێوان رێکبه‌ری ئێران و عێراقدا

حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، به‌ کۆمه‌کی به‌عدايه توانی تا راده‌یه‌کی باش خۆی رێک بخه‌ستوه و به‌ هێز بکات! دیاره ده‌وله‌تی عێراق زۆر به‌ داخ بوو له‌ رژیمی «کۆنه‌په‌رسی فراوانخوازی» شا، که یه‌که‌مین ده‌سته سه‌ربازی خۆی له‌ نیسانی ۱۹۷۳ دا بۆ زه‌ه‌ار ناردبوو، بۆیه عێراق سوور بوو له‌سه‌ر نه‌وه‌ی زه‌ره‌یه‌ک به‌ رژیمی شا بگه‌یه‌نن و بۆ نهم مه‌به‌سته‌ش له‌ حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران باشتیری وه‌ چنگ نه‌ده‌کوت، به‌تایه‌تی که له‌ ناو خاکی ئێراندا پێگه‌و جه‌ماوه‌ری خۆی هه‌بوو.

له‌و ماوانه‌ی نێوان تێکه‌چوونی ره‌سمی و نیمچه ره‌سمی به‌ینی یارزانی و به‌عدايه، له‌ روانگه‌ی سه‌رانی کوردستانی ئێرانمه‌واوه‌ هاو‌په‌یمانی حیزبی دیموکرات و حکومه‌تی به‌عدا دژی رژیمی شا، ناسایی بوو: چما نهم ده‌وله‌ته پێشکه‌تووخواز و دژه نیمه‌ریالیسته له‌و دوا‌یانه‌دا - بۆ یه‌که‌مه‌جار له‌ میژوودا- توتونومی به‌ کورده‌کانی خۆی نه‌دا؟ کۆمه‌کی به‌عدا بۆ حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران هه‌رگیز به‌و کۆمه‌که‌دا ناگات که شا به

بارزانی دهکات، ئیدی پیاوهرتی به بوتهوه دهکرت!

بهلام حیزبی دیوکراتی کوردستانی ئێران له بهاری ۱۹۷۳ وه نووسینگه یهکی گرنگ له بهغدایه دهکاتهوه. ههندێ کۆمهکی مادی و لۆجستی له حکومهتی عێراق و مردهگرت، که ههردوولا ههولێکیژۆر دهدهن بهاسی نهکهن.

بهمجۆره هاریه یانی دوو قۆلی به عس و حیزبی دیوکراتی کوردستانی ئێران له بهرانیه ر هاریه یانی شا و بارزانی دا قهرت دهگرتیهوه.

ئهمه تر لایه یای تهواوهتی کورده.

ههردوو بزوتنه وهی کوردی ئێران و عێراق بوون به هاریه یانی دوو حکومهت که له ولاتی خۆیاندا خراپترین دژمنانی هاو نهژادانی نهوانن «کوردان» له راستیدا دژمنانی میللتهی کوردن، ئهم دوو حیزبه لهبری نه وهی به ههولێا خهبات بهکهن، کهوتونه ته دژمنایهتی کرنی یهکدی.

۶

حیزبی دیوکراتی کوردستانی ئێران پاش ۱۹۷۴/۳/۱۱

دهست پێکرنه وهی شه ری به عسی و بارزانی پاش ۱۹۷۴/۳/۱۱، رهبرانی حیزبی دیوکراتی کوردستان دهخاته سهر دوو ریان: به عس زۆریان لێدهکات که له رۆژنامه ی «کوردستان» ی ئۆرگانی حیزیدا، بارزانی محکوم بهکهن، و حیزب قه بۆل ناگات، به عسییه کان کۆمه کیان لێ دهبرن، ژماره یهک لهو سه رکردانه ی که نه شه جیتی به غدا یه ن دیسان ده بن شۆتێکی دی به خۆ وه ده ژۆن.

سیاسه تی شا، له ئێراندا دهنگێکی زۆری داوه ته وه: کورده دیهاتییه کان هه وه لێن که س بوون که و ته ستایشی ره قاری شا ده ره ق به کورده گانی عێراق. دیهاتییه کی گوندێکی سنووری ئێران له شوباتی ۱۹۷۵ دا گو تی: «پیشتر، ئهمه و به تابه تی خه لکی مه هاباد در یه یمان له وه نه ده کرد که کیشه و گرفتار به حکومه تی شا به نه وه. (۲) به لام له وساو ه که کۆمه کی بارزانی دهکات، مه سه له که فه رقی کردوه.» له سه ری رۆی: «ته نانه ت خانمه واده ی قازی محمه د گو ته یه تی: له بری ئهم کارانه ی که ده ره ق به په نا به رانی کور دی دهکات، ئهمه له وه ده یویرن که ده ره ق به مه لباتی ئهمه ی کردوه.»

دیار بهو که به ره، به ره به ره له ژێر پیتی سه رانی کور دی ئێران ده رده هت را.

حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران پیش وێکموتنی ۱۹۷۵/۳/۶

رێکەوتنی ۶ی ئازار کردییه کاریک که حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران نه توانی هیچ جۆره چالاکییهک له ناو خاکی عێراقهوه دژی ئێران نه بجام بدات.

بهلام دهمشیت یگوتری که نه رێکەوتنه به لای که مهوه بهک نه بجامی باشی ههسو: نه م ناشتییه سه یرو سه مه ره بهی ههردوو روژمی به عداو تاران له سهر جهنازه ی گهلی کورد، کو تایی: - ماو به یانییه نا ناساییه ههتا که بزوتنه وهی کوردنی تینی کهوتبوو.

سه رانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران له کو بوونه وهی مانگی ۱۹۷۶/۵ له نه بجامی تاوتوێ کردنی وێکموتنی ۱۹۷۵/۳/۶ وه سه با سه تیکی نوێیان بز چالاکی و چه له نگیه کانی حیزب دارشت.

سه رچاوه و په راوێزان

۱- عه مزیز یوسفی له سالی ۱۹۷۷ دا له زیندان بوو، له ۱۹۷۹/۶/۶ دا له تاران وه لانی کرد، ری و رسمی به خاکسپاره نه که ی له ۷۹/ ۶/۹ له سه هه با دا بوو به خوێشاندانیکی گه وری نه وتز که هه زاران کس به شدارییان نه دا کرد.

۲- هه له یلین ده گه ل نه و سه ردا، له کوردستانی ئێران، شوێانی ۱۹۷۵.

فہرست سنی سنی

و مزی غبراج له مای ۱۹۷۶

عیراقي پاش و لکه و تنی جه مزایر له و پهری یم شیریدایه، دولت بهروالت بهردوامه له سرجه بیه جن کردنی پروژه ی نو تو نوی «خوی» و ههولیری کردوه به پایته خستی ناوچه ی نو تو نوی: «حیزی تازی» دیو کراتی کوردستانی عیراق» له ۱۹۷۶/۵ دا «نویم کۆنگره ی خوی» دبهستی. له م کۆنگره ی ده ساله حهیدره ی،^(۱) نه ندای مه کته بی سیاسی دهراره ی «شۆرش نیسه» دهستی: «شۆرشکی ناسیونالیستی» و له پشناوی نازادی و به کتتی نه ته و ی عهره بده ده خه بته.»!

مرزٹ دہ کہوتہ گومانہوہ کہ نہ ہادا کونگرہ کہی لی تیک چووہ بی ا

ئەگەر کاربەدەستانی عێراقی بیانتوانیەتیە لە سیاسەتی خۆیاندا هەندێ کارامە بن و رابردوویان فەرمانۆش بکەوێت و رێگەی نوێ پەنابەرانیان بدەیت، گە پەریاریان داوێو بۆ وڵات بگەڕێتو، جێگەی شایستەیی خۆیان لە ناو گۆمەلدا وەرگیرنەو، لەوێ بوو بیانتوانیە نوێ پەری سوود لەو خەڵکە وەرگیرێت کە دام و دەزگای سەرکەوتووەتی جارانێ شۆرشیان - واتە دام و دەزگای بارزانی - بە تەواوی لە پەرچاو کەوتیو: زۆریە نوێ کوردە عێراقیانە کە دەستان لە نوێنومی کوردستان شت بوو، دووچاری نا نوێندی بوو بۆن دەکرا بناسانی بەتێرێتە مەیدانی هاوکاری کردن دەگەڵ کاربەدەستانی عێراق دا، هەلبەت ئەگەر کاربەدەستانی عێراقی باوشیان بۆ بکەوێتەو.

دەزگای سەرکۆت و زەهرو زەخک:

لبن سهرانی به عسی به غذا جاریکی دیکهش سیاستی سهرکونکاریان گرتهدر، سهرانی به عسی پاش نموی خه لکه گه راو دهکیان ناچار کرد پرسنامه ی دورودریژ دهریاری کاروچالاک ی جارانی خویان پر بکه نموه که نو پرسنامه ییم و هییر دیناوه که نندامانی حییزی گزمونیستی چیکوسلوفاکی دوی «به هار» ی پراگ ناچار به پرکردنه وی کران. هه موو کادرانی جارانی شوشیان بۆ باشور- بۆ کوت، عه ماره، ناسریه - دورو خسته وه: نم دورو خراوانه لهویندهر بیون به فهرمانبهری شارهوانی و غاهات (بۆ وینه هه مزه عه بدلا، هه رچنده په یوهندی به هتیری بارزانیه ره تکرده بو.)

زانکۆی سلیمانی لە باری پراتیکییەوه بە داخراوەساو بوو: هەموو مامۆستاگانی له

هېشتا زووه بڼه وي تاوتوتامه يه كي دروست له مهر كاره كاني بارزاني په دسته وه
 بدرئ، چونكه نه مېرکه لايه نه سه ليه كاني گاري وي، به تا يه تي دست كيشانه وي
 يه كجاره كي له خه بات، پتر مایه ي سره بچن تا لايه نه نهجا يه كاني نهو خه باته ي كه چل
 سال بهر تو ي بڼه وه.

په لام هدر داو مړه كيش له مهر جده نه رال بارزاني بگري، دهن گوته تن دوو كسايه تي زور
 جهاواز له يه كتر ي، وهك قه دري جاني شاعري خه لكې كورستاني تو رگيا و سكرتيري
 گشتي حيزي ديوك راتي كورستاني نيران له مهر چا و بگري.

شاهير مهر سټيت:

سرداري كور دن، بارزاني

بارزاني... بارزاني،

د جهنگا ولا ت ده،

د مه ي دانا خه بات ده،

په هلموان...

قه ره مان...

تو نئ

بو نئ

هيمې كورستان...

تو هيمې كورستان،

چي تر

بي تر

ل جهمواني

بارزاني... بارزاني...

بارزاني... بارزاني...

كي

ئي

ناڻي
 نڙائي؟
 هر کس ديت،
 هر کس بهيست،
 ل ڀڙ هلات...
 ڀڙ هلاتا ناڻين...
 زقستان وهائين
 کي دکه ڏنگ؛ کي دکه خهات؟
 ل همبر چند دوهل تان،
 نو ڏمن مله تان،
 چند دوهل تين ئيستعمار،
 کي بويه کلم؛ کي بويه بار

عسڪرين نوري مه عيد،
 کو دگل جورجان خليط،
 د خه بن...
 د پريت...
 نڪارن في ميري،
 في شيري،
 بښن دافن...
 لشڪرين تورک ونيړان
 بالافرين رومان
 هيچ تر هافل نه گران..
 تشتهک حاصل نه گران..
 ديسا ل سر چيبان
 ديسا لناف مهيدان
 دهنگ دکه،
 جهنگ دکه.

بارزانی... بارزانی...

نوردو، نوردو، شکاندن
هزار چنبر قه تاندن..
مینا بروسک و نهوران،
ل هه رجه... ل هه دران،
دچرسه دده دهنگ
مینا داووت دچه جهنگ
سینوران دچرینه....
ناورویان ددرینه....
گافا ژبی ره بو جراهه
ب پرده دلژو نهراق؛
ده سمر دلی تورکان،
دچه پاکوری گروات..
دپه تیر... دپه کلان..
دکته درتژ دکه نیران..
دجه جهمین نوسرار کیش
دقیونکیش..
ب قلهونا خوه دگرن
دکملن تایا مرن
و دبیزن!
دیساکر نه خویانی
هات روخستن: بارزانی

نه ی براده ری عه جهم
نیخوان عرب الاشم
نه ی دموقراط تورک قارطسن
برادر نیخوان یولداسن

نم هڅال وجيرانين
 دژمن نه مريگان...
 نينکليزن... نينکليز
 ژن نها ژي ره مهن لير.
 سهرداري مه: بارزاني
 کران هدرکس بزاني
 سهرداري نازادي يه..
 نافداري ناهادي يه..
 رابن هون ژي ب لښ
 لښورا وي ب چفن..
 بښون بري بارزاني!
 خلاسکارانن نينسانن!

قه دری جان

رتبه‌ری حیزبی دیموکراتی کوردستانی نڅران له هدیځي ۱۹۷۳/۱۰ دا قسه په کی جوانی دپاریاری کاری سیاسی جه‌نهرال بارزانی کردووه که ده‌لن: «نموی که خرتنه‌ران ټټی نه‌که‌یشتبون، نموی سیاسه‌توانان ټټی نه‌که‌یشتون، نموی من به‌خوځ له هندی کاتدا لټی حالی نه‌بووه نه‌مه‌یه که بارزانی تاقه‌یکمستکه که توانیویه‌تی نم خه‌لکه دټه‌اتیه- نم خه‌لکه نه‌خوځنه‌وار و پاشکه‌وتووه- به‌گه‌ل سهرکردایه‌تی سیاسی شوړشی نه‌تووه‌یی کورد بخات و یه‌کیان بخات.»^(۲)

نم دلوه‌ریه که له‌لایه‌ن روشنفکرټک و رتبه‌زټکی چه‌پی شوړشگټیری کوردووه نه‌نجام درلوه س‌نگ و پایه‌خټکی فره‌ی ه‌یه، هر چه‌ندو نم داوه‌ریه یه‌ک سال و هندی به‌ر له رټکه‌وتنی جه‌زیر نه‌نجام داروه و خاوه‌نی نم قسانه پاشان- له دوا روداو‌ه‌کان به‌مللوه- به‌م داروه‌ریه‌ی خویدا چووه‌تووه.

نڅستا که بارزانی له مه‌یدان نهماوه، حیزبه سیاسیه‌کانی کورد ده‌توانن رټلی خوتیان بگټرن و نو رټلی که له دامه‌زاندنی یه‌که‌مین حیزبی کوردییه‌وه به‌ر له دوهم جه‌نگی جیهانی^(۳) هرگیز نه‌یان توانیوه به‌یدین، ده‌توانن ده‌ست به‌لیکولینه‌وه‌یه‌کی فراوانی روداو‌ه‌کانی رابردو به‌کن و په‌ندی لټومریگرن.

نور مدرس و پندانه‌ی که دهن له شکستی بازانیوه و درگیرین.

رژیمی «کوردستانی نازاد کراوه‌ی جمنه‌رال بازانی به هم‌سو کالی و کرچی و که‌موکوپیه‌کانیه‌وه» «سرمه‌شق و غوونه‌یه‌کی» زور زیندووتره له کۆماری به‌چوک و نه‌مه‌نکورتی مه‌هاباد که چ سنوورێکی دیاریکراوی نه‌بو و به‌ بن تاقه ته‌قه‌یه‌ک هه‌رمسی هه‌تا، لێکۆلینه‌وه له وه‌زع و حالی نهم «قەلا» و حمساری کورده» که کورده‌کان به‌تر له ده سالان وێرای هه‌ترش و په‌لاماری سوپایی قورس، کاروباری خۆیان تێدا به‌ریوه ده‌برد، دهره‌تی نه‌وه‌مان بو دهره‌خستنی کاردانه‌وه‌ی کورده‌کان یان هه‌ندیک له سه‌رانی کورد سه‌هاره‌ت به‌و خه‌وانه‌یان که تا راده‌یه‌ک هات‌بوونه‌ دی، وانا خه‌ونی دامه‌زراندنی حکومه‌تی ئوتونومی یان سه‌ریه‌خۆی کورد به‌دین و شی به‌که‌ینه‌وه.

له لایه‌کی ده‌کمه‌ پالمانی و قارمانی و دلاوه‌ری جمنه‌رال بازانی ته‌نها هی کوردی عه‌ترق نه‌ه و به‌لکوه‌ی هم‌سو کورده‌ته، چا کوردی توڕه‌کی یان هی هه‌ر شوێنێکی ده‌که و رێبه‌ره‌کاتیان خه‌ون به‌و رژاوه‌ ده‌یه‌ن که به‌توانن «هه‌که‌یه‌کی» شوێنێکی، ته‌ناهت ده‌ جارێن به‌چوکه‌تر له (حمساره‌ قه‌لاکی) جمنه‌رال بازانیان هه‌بن.

«گرتنی جمنه‌کی قه‌لایی»

جار ناچارێ خال و نه‌هه‌میتیک به‌ بیردا یه‌ت: وه‌کو ده‌قیده‌ نادامه‌ن له سالی ۱۹۶۲دا ده‌ری خستوه‌ پێشه‌ره‌که‌کانی بازانی به‌تایه‌تی و کوردان به‌ گشتی، هه‌رچه‌نده‌ زور چاک ده‌زانن له چیا‌دا چۆن دژی نه‌و دژمه‌نی که‌له ده‌شته‌وه ده‌ست به‌ هه‌ترش ده‌کات، به‌جده‌نگن، جگه‌ له‌م شه‌ره «دیفاعیه» شاره‌زای هه‌یج شه‌هه‌ریکی ده‌که‌ نین و رێی سوود و به‌رگرتن له‌سه‌ره‌کوته‌ن نازانن.

کورده‌کان که عه‌قده‌به‌کیان هه‌یه و ده‌شت ناوی «عوه‌لده‌ی شه‌ری قه‌لایی» لێ به‌ری، له خاک و چیاکانی خۆیاندا نه‌هت ئێدی له شوێنانی ده‌دا شه‌ر نازانن، له به‌وی پراته‌کی‌دا هه‌رگه‌ز شه‌ریان نه‌به‌رده‌وته ناو جه‌مره‌کی عه‌ترقه‌وه: له کاته‌کا توڕه‌ران و وێرانکاری و به‌سه‌تی خه‌لکی کوردی له په‌له‌وه‌ ده‌خست، له به‌عه‌دا به‌ خه‌لکی چ ناگایه‌کیان له‌شه‌ر نه‌بو، هه‌له‌ی گه‌وره‌ی به‌یسه‌نی «حمساری کورده‌ن» به‌به‌ره‌ کردنی شه‌ری «کلاسیکی» بو، هه‌یج شوێنێکی رێزگارخوازی نه‌ته‌وه‌ی ناوێن له‌یه‌ک به‌وه‌ی نه‌گه‌ردا روه‌به‌رووی سوپا‌یه‌کی هه‌ره‌مێخی خاوه‌ن تانک و توپخانه‌ی قورس و فێرکه‌ به‌وستنی (مه‌که‌ر شوێنیش هه‌مان چه‌کی هه‌بن) سووربوونی نهم «قەلا» ده‌و ناسایه له سه‌ره‌گری کردن له

سنووری خۆی، به شتووی وههم نامتیزی جەنگاوهرانی عەسرو زەمانتەکی دی، هەلەیدیکی دیکە بوو کە ئەنجاسی خراپ و قورسی لێکەوتەوه، ئەمە لە کاتێکدا بوو کە جەنەرال بارزانی دەیتوانی بە هەمان هەز شەڕێکی شۆڕشگێڕانە لە سەرئەسەری عێراقدا وەگەر بخت و دەور و روڵێکی نووتۆش بۆ تانک نەهێشتەوه.

پاساوی جەنەرال بارزانی بۆ بەرپاوەکردنی شۆڕش لە شوێنەکانی دیکە و لاتدا یان پەنا نەبردن بۆ خەباتی ترووسی ئەمە بوو کە: «ئەمە» زۆی خەباتی تەڕۆریستی وەکو می فەلسەفەکانی و لەگەڵ کوشتنی خەڵکانی مەدەنییەکان»^(٤) راستە جەنەرال بارزانی دەرک و تێگەیشتنی «پەنجار زێڕەکانە و قارەمانانە» لەمەر جەنگ هەبوو، بەلام بەم حالشەوه مرۆڤ لە خۆی دەپرسێت کە ناخۆ لەبەر ئەوه خۆی لە جەنگی «نوێ» دوورە پەرێز گرتووە کە نەروک لە گۆشتۆڤ و دەسلاتی خۆی دەریچێت؟

هەروەها ئەم پرسیارەش دێتە گۆڤی، بۆچی هەزێ پێشەڕگە هێرشیان نەکردە سەر دام و دەرگای نوێی کەرکوک؟ نایا لە بەرنەوه بوو وەکو پەنجێک لە ئەندامانی مەکتەبی ساسی پارتی دەلیت: شای ئێران قاییل نەبوو، چونکە پالاو تەخانە نوێی ئەبادان هەمیشە لەبەر سێرو و هەرمەشی توێخانە عێراقدا بوو؟

یان بارزانی بەخۆی ترسی ئەوهی هەبوو کە بەم کارە ولاتانی رۆژاویی لە خۆی بپۆشتن؟

یان لەبەر ئەوه بوو کە گۆمیان بای نوێی کەرکوک زۆر بە چاکی پاسەوانی لێدەکرا؟

سنوورەکانی بزاڵی گوردایەتی:

لە کاتێکدا جەنەرال بارزانی تەنێ کوردستانی عێراقی کردبوو بە مەیدانی خەباتی خۆی، ئەوانەی پاش ئەویش، واتە ئەو رێهێرانەی سەرگردایەتی بزاڵین کوردستانی عێراق و تورکیا و... گرتەوه دەست، هەمانکاری ئەو دووبارە دەکەنەوه و تەنێ بەشی کوردستانی خۆیان دەکەن بە مەیدانی چالاکی و خەبات: پەنجێک لەرێهێرانی گورد لە کێشە کەیدا بە نیوی «کوردستانی ئێران» دەنووسێت: «دیارە کە هەلومەرجێکی نابووی و سیاسی و کۆمەڵایەتی چونبە کە لە سەرئەسەری کوردستاندا هەیە و ئەمەش «لایەن و حالەتیکی هاوبەشیان» لە نێواندا دروست دەکات، بەلام هەر هەمان رێهێر لە سەری دەروات: «بەلام نابێ زێدەپەروی دەیارە ئەم لایەنە هاوبەشە بکێر» و دووبەتی دەکاتەوه کە تەنێ «هێنلی سنووری» کوردێن تورکیا و ئێران و عێراق، کە دەیان سالە لە ژێر کاریگەری دەسلاتی جۆراوجۆری ئەو ولاتەندەان کە پێوهیان لێکێران «لەیه کدی» جودا ناکاتەوه.

نهگەر کوردهگان نهم په پيوند پيښانې نېوان زۆردار و زۆر لښکر اوان وهکو هه قيفه تڼيکي
حاشا هلته گر قبولې بکمن نهوا له نيستوه نيوي شه که يان دۆران دوه.

دېن لهم باره يوه زور به وردی مولا ي نمو ليکوليني يوه بکريت که لوران رينه rai-
Laurant nen دهر باره ي ناکامي و فته له کاني بزا يي نه تموه يي چيک نه لجامي داوه،
همروها دېن نمو شيکردنوه و ليکدانوه يه ش که لهمه «د اهران له هتزي زرگار بخوا» و
«که ران به دواي پشت و پشتيواندا» که نه تموه په روراني چيکي به شکان داوه^(۱) به
وردی بخوتن رته وه.

شتيکي به لکه نويس ته که جه نمرال بارزاني له «ستمکاران» د اهران بوو، وهغتن که له
تسه په کېدا گوتي هرگز دن و ستان ده گمل په عسباندا ناکات،^(۲) هغدنق لمو وهزيانې
که به تمواوي غويان له بهغدايه دانمېي بوو، په شۆکان «نموانه نمسرق له کړن» لن
بارزاني هميشه عمودالي «پشتيوان» بوو.

زۆري نمو کسانه ي که له دهوي جه نمرال بارزاني گرد بوو بوونه، وهکو سمراني
کوردي سالاتي يستي قستمنتمنېه که «پن په گيان له نار دلم و دزگاي عوسمانليان
دا همبو» به تمولوه تي له بهغدايه دانمېي بوون، نموئا په کچک لمانه ي په پيوند پيښان به
بارزانهموه کړه بوو، که له نهر په پيوند يکارتني سالاتي ۱۹۷۶-۱۹۷۵ دا په کچک بوو له
خه لکه زۆر پاکه گان و له همسوان کمستر هلپه مرست بوو، لهم بواردا و به ناسازد بز
کوژايي شهر دهگوت: «نهگەر حکومت هممو موچه گانم بداتموه، نموئا فلان شت بز غوم
دهگرم».

نهم پياره که جلي پتشمه رگايه تي لمر بوو و کلاشکۆلتيکي دابوو به شانيدا، تا
ماره بهک لمر بوو له بهغدايه بوو، تو بلتي هشتاش هر له ونددر دانمېي بوون.

بهلاي سمراني حيزبه شۆرشگيره گاني کورده، مه سه له که شتيکي تره، له ناستي
نايديزلوزيدا، کورد حمز دهگمن دهگمل باقي بزاغتن شۆرشگيتي «ولاتي» خوياندا هاويه يان
بن- بز وڼه له نهران دا، دهگمل رتک خراوه شۆرشگيره گان و هغدنېک به شي «بهري
نيشتماني» درتزه دهراني رتگي موسه ديق و..

له ناستي ستراتيژيدا سمراني کورد هميشه لمره ترساون که نهگرم بهرنامه يه کي
ستراتيژيان هېن و داواي نمويي مالي غو بکمن، نمو ولاتانې دپکي که کورد يان
تته دايه لهغز دهار و وڼه، بز وڼه، تورکيا و عيراق دزي کوردي نهران، کورد به تمام بوونه
و تا نه مرشش هر به تهمان که به دروشي ثوتونومي له چوارچتوي نموئا ولاتاندا که

بەسەریاندا، دابەشکراون، بەلای کەمەو نو و لاتانە لە خۆیان ئەهاریوتن و بێ لایەنیا
بکەن.

مرۆڤ تێناگات کوردەکان چۆن وا دەزانن کە حکومەتانی داگیرکەر لەم جۆرە مانزوانە
تێناگن؟ ئەوێ کە ئەو حکومەتە ئەو تێناگەکان دەکات درووشم نە، بەلکو هێزی حەقیقی و
رەستە قەندێ شۆشۆن نەتەرەییە.

بەلام ئەوێ شۆشۆ کوردایەتی ئەگەر بیهێنێ شانسێ سەرگەوتنی هەین، نایێ خۆی بە
خاکی بەد بەشی کوردستانەو بەستێتەرە، جا ئەوێ ئەو بەشە کوردستانی تورکیا بێ،
یان کوردستانی عێراق....

ناشکراپە لەمە بەدولەر کوردەکان ناتوانن چاوەڕێی کۆمەکی دەرەکی بێن و ناشین بە
نومێندی ئەم بابەتە کۆمەکە بێ، هێشتەوێی خەبات «لە بەک پارێزگای کوردستاندا،
دەکاتە پەرە پەرە چوونی شکست و ناگاسی... کوردەکان کە ئەوێ بێر لە «ولات» دەکەنەرە
دەین داواکاری «ولاتیک» بێ کە شایستەیی ئەم ناوە بێ، هەموو کۆمەلای بەشە
جیاوازی کوردستان لە چوارچۆی خۆیدا بەکەبات.

هەلەتە مەبەست لەم قەسەدە ئەوێ نەبە کە لە سەپەنتەر شۆشۆکی گشتی بەرپا بکەن،
چونکە کارێکی ئەم بابەتە و پەرە پەرە دەکاتە بانگەواز بۆ گۆشتاریکی گشتی. (٧)

بەلام ئەوێ بە گۆگەردەرە و هاوئاھەنگاندنی هەموو هێز و تواناکان، لە چوارچۆی بەک
بزاڤ و شۆشۆدا و بەرنامەش سەرنامەو ی بێرۆ بێرۆ کردەرەو ناوچەگەریانە، دەرگەت و
دەلیقەدێ ئەوێان دەیت کە مێللەتی خۆیان بێتەر بەرپاوە هەموو ناسۆیەکی دیاری بەرێ.

ئەندەرە مالرو قەسەدەکی خۆشی لەمەر نوتونومی خاوازان هەبە: «بەتەرچوونی مێ
نوتونومی خاوازان، شتانیکن کە بەشیک لە سەردەم و زەمانی ئێمە پێک دەهێن، بەلام...
دەلێنی دەنگی زەنگولەلی لیبۆک دێت! بێرێنەکان Bretons، پاسکەکان Basques
کۆرسەکان Corses (ناوی کوردەکان نابات) لێرەدایە کە لیبۆکەکانی شەکسپیر لەمەر
شانۆ دەردەگەون!» (٨)

ج کە سێنک ناتوانن چارەنووسی مێللەتیک لە بێر ئەو مێللەتە دیاری بەکات،
کوردەکان دەبێ بە خۆیان ئەو بەسەلێن کە نایانەوێ بێن بە «لیبۆک و شێتەکانی
شەکسپیر، بێسەلێن کە مەحالە «بێتوانن ژیانی پازدە مێلێن کورد لە ناوچەدەکی
بەبایەخی وەکو رۆژەلاتی ناڤین» دا پشت گۆی بەخێر و پەهەند وەرەگێرێ و لە خانە
نەبوواندا دابێرێ.

سره‌نجامیش نهمه‌یه که «مه‌له‌ی کورد دمیّت به مه‌له‌ی سالانی هه‌شتاکان» (۹۱) ته‌بیتی: له‌ویه قسه‌که‌ی ناندریه مالرو ئاملا‌یه‌ک بێ بۆ هاماییت و ئوتیللو و لهر: هاماییت ره‌مزی به‌رکردنه‌وه وراسانی بێ کرده‌وه و ئوتیللو ره‌مزی گرده‌وه‌ی بێ به‌ر کردنه‌وه‌یه، لهر دنیا له روانگه‌یه‌کی تنگه‌وه ده‌بینێ، یان دوور نه‌یه مه‌به‌ستی مالرو نهمه بێ که «ئوتونومی خوازان به‌شتک ئێ له ئه‌کتراتی نسلی و له نسلی گمه‌که و تمن بۆ سه‌رگرمی ته‌ماشالانان دینه سه‌ر شانو یان ده‌هێرتنه سه‌ر شانو، له‌ویه هه‌ر له‌به‌ر نهمش بێ گه‌نوسه‌ر وشه‌ی Chose یان بۆ به‌کار ده‌بات، تا له‌و رێگه‌یه‌وه هیچ بوونه‌یان به‌ خواتنه‌ر رابگه‌یه‌نێ. ا.ی. وه‌گه‌رتی فارسی.

۲۰۰۰ ۱/۱/۵

هه‌مه‌ گه‌رم هه‌ر

سه‌رچاوه و په‌رله‌وتن

- ۱- له «چالاگانه‌ی پێشوی ده‌شوله‌» (حیزبی کۆمونیستی کوردستانی عێراق و یه‌شان بوو به نه‌ندامی کۆمیتێ ناوه‌ندی حیزبی شیوعی عێراق، به‌روانه‌ ل ۵۲۳.
- ۲- به‌روانه‌ ده‌بانێ سالح هه‌مه‌یه‌ی له به‌غدا ئۆبزه‌ره‌ره‌، له‌گه‌ڵ راپه‌رتی و کۆنگره‌ی نۆیه‌می حیزبی دیموکراتی کوردستان به‌غدا ئۆبزه‌ره‌ره‌ ۱۹۷۶/۶/۲، هه‌له‌یه‌یه‌ی ده‌گه‌ڵ نوسه‌رده‌، به‌غدا، ۱۹۷۳/۱۰، نهم حیزبان له راسته‌دا به‌که‌مین حیزبی کورد بوو، چونکه ده‌و حیزبانێ که به‌کسه‌ر له پێش و پاش جه‌نگی حیهانی یه‌که‌م له قه‌سته‌نه‌ نه‌یه دامه‌زران، زیاتر له یانه‌و کۆمه‌له‌ ده‌چوو تا حیزب.
- ۳- جه‌نگی کوردستان ل ۱۱۷، نووسینی دێقید نادامه‌ن.
- ۴- هه‌له‌یه‌یه‌ی ده‌گه‌ڵ نوسه‌ره‌دا ۱۹۷۳/۱۰، حاجی ئۆمه‌دان.
- ۵- لوزان رینه، پاش به‌هاری براگ، پاریس، ۱۹۷۶ به‌تایبه‌تی به‌روانه‌ ل ۱۹۷-۲۸۲.
- ۶- هه‌له‌یه‌یه‌ی ده‌گه‌ڵ نوسه‌ره‌دا ۱۹۷۴/۹.
- ۷- ریکه‌رله‌ی ماریکیه‌، که له به‌رنامه‌ی غه‌ی‌دا دانی به‌مالی ئوتونومی هه‌سوو گه‌لانی ئه‌ران دا ناوه.
- ۸- ناندریه مالرو، چه‌روکی به‌روانه‌ره‌، ژماره‌ ۵۷۲ ی رۆژی ۱۹۷۵/۱۰/۲۷.
- ۹- به‌رایم نه‌حه‌مه‌، ناوه‌ردان، ۱۹۷۳، ۱۰.

سه‌رچاوه

جێش ملی کرد، نوشته / کرس کویرا، ترجمه / ابراهیم یونس، چاپ اول: ۱۳۷۳ (۱۹۹۴)

حەممە كەرىم عارف

- * كەركەكییە و لە سالی ١٩٥١ دا لە دایك بۆوە.
- * لە سالی ١٩٧٥ دا كۆلیژی ئەدەبیاتی یەغدا ی تەولو کردۆه.
- * لە سالی ١٩٧٧ وە بە بەردەوامی نووسین و بەرهەمی ئەدەبی پلارۆد کاتەمۆه.
- * نۆ سالی هەڕەتی لاوی، بێ وابە سنەگی حیزبی لە پێشەمەرگایە ئێد! بەسەر بردو، و، وەکو بەشداریەکی مەیدانی و، وێژدانی لە خەباتی پەڕای نەتەوێ کێردا. شانازی پێتو دەکات و مەنت بەسەر کەسدا ناکات. چونکە پارهێ وایە کە پۆلەمی میلەتی مەزلۆم مەحکومە بە پێشەمەرگایەتی.
- * جگە لە خۆی، بە تایبەتی لە گۆلاری گۆنگی نووسەرانی کەرکوک، نووسەری کوردستان، کەلتور، رۆژنامەیی ئالای نازادی تا ژمارە ٢٢٢ بە ناوی: گۆلەند، ژنار، سیپان، پاگیزاد، محمدی حاجی، سیروان عەلی، دیدار هەمەوێندی، هێژا، ح.ع. بەرهەمی پلارۆد کردۆتەمۆه.
- * لە هەشتاکانەوه تا ئێستا راستەموخۆ سەریرشتی و سەرۆکایەتی لقی کەرکوک یەکتیتی نووسەرانی کوردی کردۆه.
- * زۆر بەرهەم و کشتیبی چاپ و پلارۆد کردۆتەمۆه. لێ زۆری هەر زۆریان بە نۆسخەیی هێندە کەم پلارۆهۆتەمۆه، لە ترخی نەهۆدان..
- تەنیا ئەوەندەیه لە ئەوتان رزگارپوون و ههچى دى، ههنتىك له وتە:
- ١- تیرۆز، کۆ چیرۆک.
- ٢- کۆچی سوور، چیرۆک.
- ٣- بەداخ، چیرۆک.
- ٤- دلەوتی کۆچەرمان، کۆ چیرۆک.
- ٥- لەخۆ بنگانە پوون، کۆ چیرۆک.
- ٦- کۆچ سێخ، کۆ چیرۆک بە فارسی.
- وهرگرتن:
- ٧- نینا، رۆمانی سابت رەحمان.
- ٨- نامۆ، رۆمانی ئەلبێر کامۆ.
- ٩- رۆمۆ، رۆمانی مەهەدی حەسین.
- ١٠- شکست، رۆمانی ئەلکساندەر فەیداف.
- ١١- هاوماڵەکان، رۆمانی ئەحمەد مەحمودی «بەرگی ١».
- ١٢- بێناسنامەکان، رۆمانی عەزیز نەسین.
- ١٣- قوربانی، رۆمانی هێرب مېلو.
- ١٤- دووڕە وولات، رۆمانی ع. قاسمۆف.
- ١٥- نازادی یا مەرگ، رۆمانی گازانتراکیس.
- ١٦- هاوماڵەکان، ئەحمەد مەحمودی «بەرگی ٢».
- ١٧- چیرۆکەکانی سەمەدی بێهرەنگی، بەرگی یەكەم.
- ١٨- چیرۆکەکانی سەمەدی بێهرەنگی، بەرگی دووهم.

- ۱۹- نامانجی نمدیهات، م. گزدرگی.
- ۲۰- دلتری غو راگرتن، یادلشتامی نمشرهفی دهقان.
- ۲۱- مسدهلی کورد له عترالدا، عزیز شریف.
- ۲۲- میژوی روک و رچهلهکی کورد، نوحسان نوری پاشا.
- ۲۳- غبانی چهکداری هم تاکتیکه هم ستراتیژ، مسعود نهحمده زاده.
- ۲۴- کورد، گملی لهخسته برأوی عمود لن کرلو، د. گیتنر دیشنر.
- ۲۵- لهمههادی خوتناویموه بزگهتارین تاراس. نهجهف قولی پسیان.
- ۲۶- گوزلرشتی موسیقا، د. فواد زهکریا.
- ۲۷- دهریاری شیعرو شاعیر، رمزا بهراهنتی.
- ۲۸- فنست فان گورک، شانژنامه، باول نایزلر.
- ۲۹- بهدوعا شاعیرهکان، شانژنامه، جهلیل نعلقهیسی.
- ۳۰- جولهکهدهی مالت، شانژنامه، مالرو.
- ۳۱- دلو بهرورلن، شانژنامه، نهلبهر کامو.
- ۳۲- بهد حالی برون، شانژنامه، نهلبهر کامو.
- ۳۳- چاو بهچار، شانژنامه، گهوههر مراد «غولام حوسین ساعدی».
- ۳۴- ریچاروی سیتی، شانژنامه، شکسیت.
- ۳۵- گهمی پاشا و وزیر، شانژنامه، عبداللا نهلبوسیتی «لهمشتاکانهوه لای کاک محمود زامداره».
- ۳۶- کورد لهمنسکلکلیپیدیای نیسلام دا.
- ۳۷- هنر و ژبانی کۆمهلاپهتی، پلیخانوف.
- ۳۸- یتکهاتای بهدهنی و چارمنوسی نالفرت، نیفلن ریید.
- ۳۹- لیتکدانهویهک لهمر نامۆی نهلبهر کامو.
- ۴۰- منداله دارینه، چیرۆکیکی دوتزه بز مندالان.
- ۴۱- فاشیزم چی به، کۆ چیرۆک بز مندالان، یلماز گونهی.
- ۴۲- شوانه بهچکۆلهکه، چیرۆکیکی دوتزی چینی به بومندالان.
- ۴۳- دوزمان، دوو کۆ چیرۆکی چیخوف.
- ۴۴- نهفسانهین گریکی و رۆمانی.
- ۴۵- دهلبژاردی چیرۆکی فارسی (۱) کۆ چیرۆک: لاله، گیتا، جنین، کورته میژووی ژوورهگم، کتنب.
- ۴۶- چوار چیرۆک و دهلسهنگاندنیان: کامو، موهاسان، بهیراندیللو، چیخوف.
- ۴۷- چۆنهتی نتهیرونی زمانی فارسی، همهکرم عارف.
- ۴۸- فرههنگی فارسی کوردی بیی (۱-۱۶)، همهکرم عارف.
- ۴۹- نویسنیت بهراگنده «کۆمهله نویسنیکی همهجیزه»، همهکرم عارف.
- ۵۰- چهندین چیرۆکی بنگانه.
- ۵۱- چرنیشلسکی، لهپلسوف و زانی گمورهی میللهتی روس.
- ۵۲- چاپکوفسکی، ژبان و بهرهمی.

- ۵۲- صادق هیدایهت، ژيان و بهرهمی.
- ۵۴- خافروغ له شعر ددهوئ، ژيان و بهرهمی.
- ۵۵- رتيازه هوندره کانی جيهان.
- ۵۶- نمدگار زانې پو، ژيان و بهرهمی.
- ۵۷- پلماز گونډی هوندره مندې شورشگير، ژيان و بهرهمی.
- ۵۸- نه هلی دوزخ، جاک له نندن، ژيانې بهرهمی.
- ۵۹- رباليزم و هڅه رباليزم له نمد هياتدا.
- ۶۰- کوږه ک نهمسانه ی جيهانی.
- ۶۱- کرور دايهتی- کريس کويرا
- ۶۲- چولر شانزنامه بڼ منداگان
- ۶۳- (۲۴) نهمسانه ی پرنانی، بڼ نه و جودانان
- لمر ايمپنهوه تا نهرو چالاگانه بهندلری بزلقی نه دهی و روشنډی کوردي دهگات و بهرهمی همه جوی نویسراو و ورگيردواو بلاورده کاته وه، به تايهتی له رژنامو گوډاری: برابهتی، خعات، رتگای کوردستان، په پمان، دهنگی ميلهت، رامن، گولان، کارولن، مه تين، گازی، پدېف، سه نتمری برابهتی، رژنامی په کيوون.
- نو بهرهمانه و زوری دیکي نامادېن بڼ چاپ و هرکس وگروپ و لایه نتيک تماخي پلاورده نمره ی همن ناماده یه به خورایي پتیشک شيان پکات...

زنجيردي گتتبه چاپگراوه گانی گتتبخانه ی سوزان له شاری همولير

- ۱- گرو، عزیز نسین؛ ورگيرانی له عمره ييموه جمال گردسوری، همولير. (ب، ش)، (ب). ج، ۲۰۰۳، ۳۸۸.
- ۲- بېتنامه کان، ج ۲، عزیز نسین؛ ورگيرانی له فارس ييموه همه کمریم عارف، سلیمانی، چاپخانه و نؤفستی شقان، ۲۰۰۳، ۱۶۰.
- ۳- ناغا و شېخ و دولت، ب ۱، ج ۴، مارتین فان برونه سن؛ ورگيرانی له نهمانیيموه د. کوردق علی، سلیمانی، چاپخانه و نؤفستی شقان، ۲۰۰۳، ۳۶۰.
- ۴- مرؤف له نيران جهمهر و رواهتدا، نمریک فروم؛ و. له ننگليزييموه سابیر بهکر بوتانی، سلیمانی، چاپخانه و نؤفستی شقان، ۲۰۰۳، ۲۱۶.
- ۵- کورد و کوردستان، ج ۲، محمده نهمین زهکی بهگ، سلیمانی، چاپخانه و نؤفستی شقان، ۲۰۰۴، ۵۵۰.
- ۶- کورد له سه ده ی نوزده و بېستدا، سلیمانی، چاپخانه و نؤفستی شقان، ۲۰۰۳، ۶۶۴.